

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 24
Том 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з філологічних наук відповідно до Наказу МОН України від 09.02.2021 № 157 (додаток 4)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Зимомря І. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Голова редакційної ради:

Палінчак М. М. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри міжнародної політики, декан факультету міжнародних економічних відносин, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Члени редколегії:

Бідзіля Ю. М. – доктор наук із соціальних комунікацій, професор, завідувач кафедри журналістики, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Вереш М. Т. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гвоздяк О. М. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Голік С. В. – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гжесяк Ян – д-р габ., професор Державної вищої професійної школи в Коніні, Конін, Польща

Девіцька А. І. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Добровольська О. Я. – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри іноземної філології та перекладу, Національний транспортний університет

Мафтин Н. В. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Павлак Мірослав – д-р габ., професор, ректор, Державна вища професійна школа в Коніні, Конін, Польща

Печарський А. Я. – доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури ім. акад. М. Возняка, Львівський національний університет імені Івана Франка

Попович Н. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри полікультурної освіти та перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Рогач Л. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Фабіан М. П. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Чендей Н. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Чик Д. Ч. – доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов і методики їх викладання, Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet

Вченою радою Державного вищого навчального закладу

«Ужгородський національний університет», протокол № 5 від 21.12.2021 року.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 23097-12927Р,

видане Державною реєстраційною службою України 10.01.2018 р.

*Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща)*

Офіційний сайт видання: www.zfs-journal.uzhnu.uz.ua

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2663-4880 (print)
ISSN 2663-4899 (online)

© Ужгородський національний університет, 2022

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

УКРАЇНСЬКА МОВА

Артеменко Г.С. ДОБРО І ЗЛО В УКРАЇНСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ: КОГНІТИВНО-МЕТАФОРИЧНІ МОДЕЛІ.....	7
Бабій І.М., Кузьма Д.Ф. СЕМАНТИКО-ЕСТЕТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ПОРІВНЯНЬ У ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ОКСАНИ ЗАБУЖКО.....	11
Галайчук О.В. ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ЗАСТЕРЕЖНИХ ТЕКСТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ.....	17
Демиденко Г.Г., Ковальова Г.М. КОНЦЕПТ <i>БОРИЦ</i> В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ УКРАЇНЦІВ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАЗЕОЛОГІЇ).....	22
Думанська Л.Б., Степанюк Г.М. НІМЕЦЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ АРХІТЕКТУРНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	27
Думчак І.М. СТРУКТУРНО-СЛОВОТВІРНІ ОСОБЛИВОСТІ КАТОЙКОНІМІВ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	32
Іщенко І.В. ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧА ФУНКЦІЯ ГЛЮТОНІМІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПИТТЯ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ СУЧАСНОЇ ЖІНОЧОЇ ПРОЗИ).....	36
Ківу М.В. ГЕЙМЕРСЬКИЙ СЛЕНГ АНГЛОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАПОЗИЧЕННЯ.....	40
Полякова Т.М., Анікіна І.В. СЕМАНТИКА УКРАЇНІЗМІВ У РОСІЙСЬКОМУ ТЕКСТІ (ДО 90-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ АКАД. НАН УКРАЇНИ В. М. РУСАНІВСЬКОГО).....	45

РОЗДІЛ 2

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Береговенко Н.С., Демченко Н.С. СИНОНІМІЧНІ ТА СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПАРАМЕТРИЧНИХ ПРИКМЕТНИКІВ, ЯКІ ВХОДЯТЬ ДО МІКРОПОЛЯ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЗАГАЛЬНОГО ВЕЛИКОГО ТА МАЛОГО РОЗМІРУ (НА МАТЕРІАЛІ ФІЛЬМІВ КАНАЛУ ВВС “THE BLUE PLANET” ТА “LIFE”).....	51
Berezhna M.V. TYPOLOGY OF FEMALE PSYCHOLINGUISTIC ARCHETYPES IN <i>MARVEL CINEMATIC UNIVERSE</i>	56
Билиця Я.Т. АКТИВІЗАЦІЯ ВЖИВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ В НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ В ЧАС ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	61
Бондаренко О.К. ПРОСОДИЧНІ ОЗНАКИ МОВЛЕННСВОЇ ПОВЕДІНКИ В РІЗНИХ КОМУНІКАТИВНИХ СИТУАЦІЯХ.....	68
Василенко І.О., Малінко О.Г. ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ.....	73
Гайденко Ю.О., Сергеева О.О. ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ СКОРОЧЕНЬ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	78
Герман Л.В., Колесник А.О., Шастало В.О. УРБАНОНІМИ-ГІБРИДОНІМИ ЯК РЕЗУЛЬТАТ МОВНОГО КОНТАКТУВАННЯ.....	83
Довбня О.Ю., Чрділелі Т.В. КОНЦЕПТ FIRE ЯК ДОНОРСЬКА ЗОНА МЕТАФОР У ДИСКУРСІ БІЗНЕС-МЕДІА (НА ПРИКЛАДІ ПУБЛІКАЦІЙ ЗМІ ПРО УГОДУ ІЛОНА МАСКА ТА TWITTER).....	89
Yehorova O.I., Prokopenko A.V., Martynenko S.S. WORDPLAY IN WARTIME TWITTER COMMUNICATION: A CASE STUDY OF UKRAINIAN POLITICIANS' HUMOROUS TWEETS.....	95
Єфанова І.А. МЕЛОДІЙНІ ТА ТЕМПОРАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКОГО МОВЛЕННЯ ФІЛІППІНСЬКИХ МОРЯКІВ.....	100
Загребельна Н.В. НОМІНАТИВНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ <i>VESSEL</i> В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	105
Карпик М.І., Івасюк Р.П. МАНІПУЛЯТИВНА СТРАТЕГІЯ ТА ЇЇ ТАКТИКИ У НІМЕЦЬКОМУ РЕКЛАМНОМУ ДИСКУРСІ.....	109
Kauza I.B. CORRELATION OF ENDOPHRASIC FORMS OF INDIRECT SPEECH IN THE TEXT.....	113

РОЗДІЛ 3

РОМАНСЬКІ МОВИ

Білецька І.О., Лаухіна І.С., Паладьєва А.Ф. УТВОРЕННЯ ФРАНЦУЗЬКИХ АВТОРСЬКИХ НЕОЛОГІЗМІВ ШЛЯХОМ СТРУКТУРНИХ ЗМІН МОВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ САН-АНТОНІО).....	118
Veremiuk L. L., Avchinnikova H.D. INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES.....	123
Кабов А.В. ЛІНГВОПРАГМАТИКА, ПОЛІФОНІЯ ТА ЧАСТОТНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ФОРМ ТЕПЕРІШНЬОГО СУБ'ЄКТИВНОГО СПОСОБУ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ В СУЧАСНИХ ІСПАНСЬКИХ ТА ЛАТИНОАМЕРИКАНСЬКИХ РОМАНАХ (НА МАТЕРІАЛІ CORPES XXI)	128

РОЗДІЛ 4

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

Gulchohra Babali Aliyeva. THEORETICAL AND METHODOLOGICAL DILEMA OF THE FUNCTIONAL-SEMANTIC FIELD OF TEMPORALITY IN LINGUISTICS.....	134
Залужна О.О., Холодюк О.О. ДИСКУРСИВНІ ТА ФУНКЦІЙНО-СТИЛЬОВІ ВИМІРИ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ТЕКСТУ ЯК МЕТОДОЛОГІЙНОГО КОНСТРУКТУ.....	138
Костанда І.О., Костанда І.О. ПОЗАЛІНГВАЛЬНІ ТА ЛІНГВАЛЬНІ ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИКИ ЯК ГАЛУЗИ ДАВНЬОКИТАЙСЬКОЇ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ТРАДИЦІЇ.....	143
Kulish A.R. SPEECH PERSONALITY: COMMUNICATIVE-PRAGMATIC ASPECT (THE CASE OF SPEECH BEHAVIOUR OF SHERLOCK HOLMES).....	148
Купцова Т.А., Колієва І.А. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ SOFT SKILLS У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ СТОЛІТТЯ.....	153
Ткаченко Н.В. НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ОНОМАВЖИТКУ В ТВОРАХ СУЧАСНИХ ЗАПОРІЗЬКИХ ПОЕТІВ.....	159
Хар М.Є. ВОЄННИЙ ДИСКУРС: ПРОЦЕСИ НЕОЛОГІЗАЦІЇ.....	164

РОЗДІЛ 5

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

Кінашук А.В. ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ІРРАЦІОНАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ, АНГЛІЙСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВ).....	171
Куцос О.І. КЛАСИФІКАЦІЯ ВИЗНАЧЕНЬ ПОНЯТТЯ «КОНЦЕПТ» МЕТОДОМ КЛАСТЕРНОГО АНАЛІЗУ.....	175

РОЗДІЛ 6

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Вегеш А.І. ІНФОРМАЦІЙНО-ОЦІННІ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІ АНТРОПОНІМИ В РОМАНАХ АНДРІЯ КОКОТЮХИ ІЗ СЕРІЇ «ДЕТЕКТИВНА АГЕНЦІЯ ВО».....	180
Гонюк О.В., Шаф О.В. ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ РОМАНУ І. ПАВЛЮКА «БІЛИЙ ПОПІЛ».....	187
Лаврусенко М.І. АНТИКОЛОНІАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ РОМАНУ ДОКІЇ ГУМЕННОЇ «ЗОЛОТИЙ ПЛУГ».....	194
Льохарт Д.О. САКРАЛЬНИЙ МАКРО- ТА МІКРОКОСМОС ПОЕТИЧНОГО СВІТУ ВІРИ ВОВК.....	200
Савенко О.П. АДРЕСОВАНА ЛІРИКА МАКСИМА РИЛЬСЬКОГО: МОДИФІКАЦІЯ ПРИСВЯТ ТА ПОСЛАНЬ ПИСЬМЕННИКАМ.....	208
Саркісова І.А. ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СПИРИДОНА ЧЕРКАСЕНКА У ДЗЕРКАЛІ ЙОГО ЕПІСТОЛЯРНОГО СПАДКУ.....	212
Черниш А.Є. ПСИХОАНАЛІТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕСЕЇСТИКИ СТЕПАНА ПРОЦЮКА.....	217

CONTENTS

SECTION 1**UKRAINIAN LANGUAGE**

Artemenko H.S. GOOD AND EVIL IN THE UKRAINIAN IDIOMS: THE METHOD OF COGNITIVE METAPHOR....7	7
Babii I.M., Kuzma D.F. SEMANTIC AND AESTHETIC PARAMETERS OF COMPARISONS IN POETRY DISCOURSE OF OKSANA ZABUZHKO.....11	11
Halaichuk O.V. APPLICATION OF INFORMATIONAL AND PRECAUTIONARY TEXTS IN CLASSES ON THE UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE.....17	17
Demydenko H.H., Kovalova H.M. THE CONCEPT OF <i>BORSCH</i> IN THE UKRAINIAN LANGUAGE CULTURE (BASED ON THE PHRASEOLOGY MATERIALS).....22	22
Dumanska L.B., Stepaniuk H.M. GERMAN LEXICAL BORROWINGS IN UKRAINIAN ARCHITECTURAL TERMINOLOGY.....27	27
Dumchak I.M. STRUCTURAL AND WORLD FORMATION PECULIARITIES KATOYKONYMS OF THE IVANO-FRANKIVSK REGION.....32	32
Ischenko I.V. THE HEALTH-CONSERVING FUNCTION OF GLUTONYMS WHICH ARE INDICATED DRINKING (ON THE MATERIAL OF MODERN WOMEN'S PROSE).....36	36
Kivu M.V. GAMING SLANG OF ENGLISH ORIGIN IN THE UKRAINIAN LANGUAGE: GENERAL CHARACTERISTICS AND FEATURES OF BORROWING.....40	40
Poliakova T.M., Anikina I.V. SEMANTICS OF UKRAINISMS IN A RUSSIAN TEXT (TO THE 90 TH BIRTHDAY OF V. RUSANIVSKYI, ACADEMICIAN OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCE OF UKRAINE).....45	45

SECTION 2**GERMANIC LANGUAGES**

Berehovenko N.S., Demchenko N.S. SYNONYMOUS AND SEMANTIC PECULIARITIES OF ADJECTIVES OF DIMENSION WHICH ARE INCLUDED IN THE MICROFIELD TO INDICATE THE GENERAL LARGE AND SMALL SIZE BASED ON BBC'S DOCUMENTARIES BLUE PLANET AND LIFE.....51	51
Berezhna M.V. TYPOLOGY OF FEMALE PSYCHOLINGUISTIC ARCHETYPES IN <i>MARVEL CINEMATIC UNIVERSE</i>56	56
Bylytsia Ya.T. THE ACTIVATION OF THE USAGE OF POLITICAL PHRASEOLOGY IN GERMAN POLITICAL DISCOURSE DURING RUSSIA'S WAR AGAINST UKRAINE.....61	61
Bondarenko O.K. PROSODIC FEATURES OF SPEECH BEHAVIOR IN DIFFERENT COMMUNICATIVE SITUATIONS.....68	68
Vasylenko I.O., Malinko O.H. STUDY OF PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL FEATURES OF DISTANCE LEARNING OF FOREIGN LANGUAGES IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF GREAT BRITAIN.....73	73
Haidenko Yu.O., Serheieva O.O. FEATURES OF THE USE OF ABBREVIATIONS AND THEIR CLASSIFICATION IN THE MODERN ENGLISH LANGUAGE.....78	78
Herman L.V., Kolesnyk A.O., Shastalo V.O. URBANONYMS -HYBRIDONYMS AS A RESULT OF LANGUAGES CONTACTS.....83	83
Dovbnia O.Yu., Chrdileli T.V. THE CONCEPT "FIRE" AS DONOR DOMAIN OF METAPHORS IN BUSINESS MEDIA DISCOURSE (BASED ON MEDIA REPORTS ABOUT ELON MUSK'S TWITTER BUYOUT).....89	89
Yehorova O.I., Prokopenko A.V., Martynenko S.S. WORDPLAY IN WARTIME TWITTER COMMUNICATION: A CASE STUDY OF UKRAINIAN POLITICIANS' HUMOROUS TWEETS95	95
Yefanova I.A. MELODIC AND TEMPORAL PECULIARITIES OF FILIPINO SEAMEN'S SPEECH BEHAVIOR.....100	100
Zahrebelna N.V. NOMINATIVE FIELD OF THE CONCEPT <i>VESSEL</i> IN THE ENGLISH LANGUAGE.....105	105
Karpik M.I., Ivasiuk R.P. MANIPULATIVE STRATEGY AND ITS TACTICS IN GERMAN ADVERTISING DISCOURSE.....109	109
Kauza I.B. CORRELATION OF ENDOPHASIC FORMS OF INDIRECT SPEECH IN THE TEXT.....113	113

SECTION 3

ROMANIC LANGUAGES

Biletska I.O., Laukhina I.S., Paladieva A.F. FORMATION OF FRENCH AUTHOR NEOLOGISMS THROUGH STRUCTURAL CHANGES OF LANGUAGE BORROWINGS (BASED ON THE SAN-ANTONIO NOVELS).....	118
Veremiuk L.L., Avchinnikova H.D. INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES.....	123
Kabov A.V. THE LINGUOPRAGMATICS, POLYPHONY AND FREQUENCY OF USE OF THE SPANISH PRESENT SUBJUNCTIVE MOOD FORMS IN MODERN SPANISH AND LATIN AMERICAN NOVELS (ON THE MATERIAL OF THE CORPES XXI)	128

SECTION 4

GENERAL LINGUISTICS

Gulchohra Babali Aliyeva. THEORETICAL AND METHODOLOGICAL DILEMA OF THE FUNCTIONAL-SEMANTIC FIELD OF TEMPORALITY IN LINGUISTICS.....	134
Zaluzhna O.O., Kholodiuk O.O. DISCOURSE AND FUNCTIONAL STYLISTIC DIMENSIONS OF THE PUBLICISTIC TEXT GENESIS AS A METHODOLOGICAL CONSTRUCT.....	138
Kostanda I.O., Kostanda I.O. NON-LINGUAL AND LINGUAL FACTORS OF FORMATION OF VOCABULARY AS A BRANCH OF ANCIENT CHINESE LINGUISTIC TRADITION.....	143
Kulish A.R. SPEECH PERSONALITY: COMMUNICATIVE-PRAGMATIC ASPECT (THE CASE OF SPEECH BEHAVIOUR OF SHERLOCK HOLMES).....	148
Kuptsova T.A., Koliieva I.A. THE PECULIARITIES OF SOFT SKILLS DEVELOPMENT WHEN STUDYING A FOREIGN LANGUAGE IN TERMS OF GLOBAL CHALLENGES OF THE CURRENT CENTURY.....	153
Tkachenko N.V. NEW TRENDS OF THE ONYM APPLICATION IN THE WORKS OF MODERN ZAPORIZHZHIA POETS.....	159
Khar M.Ye. WAR DISCOURSE: NEOLOGIZATION.....	164

SECTION 5

COMPARATIVE, HISTORICAL AND TYPOLOGICAL LINGUISTICS

Kinashuk A.V. ETHYMOLOGICAL ANALYSIS OF THE IRRATIONAL VOCABULARY (BASED ON THE UKRAINIAN, ENGLISH AND GERMAN LANGUAGES).....	171
Kutsos O.I. CLASSIFICATION OF DEFINITIONS OF THE CONCEPT USING THE METHOD OF CLUSTER ANALYSIS.....	175

SECTION 6

UKRAINIAN LITERATURE

Vehesh A.I. INFORMATIONAL AND EVALUATIVE PROPER NAMES OF THE LITERARY HEROES IN THE NOVELS OF ANDRIY KOKOTYUKHA FROM THE "DETECTIVE AGENCY VO" SERIES.....	180
Honiuk O.V., Shaf O.V. THE GENRE-STYLE FEATURES IN THE NOVEL BY I. PAVLYUK THE «WHITE ASH».....	187
Lavrusenko M.I. THE ANTI-COLONIAL CONTEXT OF DOKIA HUMENNA'S NOVEL "THE GOLDEN PLOW".....	194
Lokhart D.O. THE SACRED MACRO- AND MICROCOSMOS OF THE VIRA VOVK'S POETIC WORLD	200
Savenko O.P. ADDRESSED LYRICS OF MAXIM RYLSKY: MODIFICATION OF DEDICATIONS AND MESSAGES TO WRITERS.....	208
Sarkisova I.A. SPYRYDON CHERKASENKO'S PEDAGOGICAL ACTIVITY IN THE MIRROR OF HIS EPISTOLARY HERITAGE.....	212
Chernysh A.Ye. PSYCHOANALYTICAL POTENTIAL OF S. PROTSYUK'S ESSAYS.....	217

РОЗДІЛ 1 УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 811.161.2'373.7

ДОБРО І ЗЛО В УКРАЇНСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ: КОГНІТИВНО-МЕТАФОРИЧНІ МОДЕЛІ

GOOD AND EVIL IN THE UKRAINIAN IDIOMS: THE METHOD OF COGNITIVE METAPHOR

Артеменко Г.С.,

orcid.org/0000-0002-3303-6814

кандидат філологічних наук,

*асистент кафедри історії та культури української мови
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

Статтю присвячено дослідженню фразеологізмів у когнітивно-лінгвальному аспекті. Сстійкі одиниці репрезентовано як виразники стереотипних мовно-мисленневих способів пізнання та вербалізації пізнаного.

Дослідження здійснено у руслі теорії концептуальних метафор Дж.Лакоффа: фразеологізми представлено як результати метафоричного переосмислення концептуального референта через концептуальний корелят.

Концептуальну метафору вважаємо способом мислення та моделлю механізму творення мовних одиниць, зокрема й фразеологізмів.

У статті проаналізовано фразеологізми із загальним значенням добра і зла в аспекті їх когнітивно-метафоричного моделювання. Вважаємо, що аналіз цієї семантичної групи фразеологізмів відображає загальні тенденції концептуально-метафоричного моделювання стійких одиниць, оскільки добро і зло є одвічними аксіологічними орієнтирами, навколо яких відбувається осмислення дійсності.

Встановлено, що використання *добра* і *зла* як концептуальних корелятів завжди зумовлене концептуальним референтом із доброю чи поганою характеристикою.

Добро та зло як концептуальні референти представлені численними фразеологічними метафоричними моделями. Зокрема, однією з поширених в українській фразеології антагоністичних моделей є Бог (Христос, Мати Божа) – добро, а чорт (нечиста сила, біс, дідько) – зло. Крім того, частотними є концептуально-метафоричні репрезентації добра та зла через частини тіла людини (за конкретною частиною тіла може бути закріплена позитивна чи негативна конотація), окремих тварин (використання усталеної позитивної чи негативної риси поведінки як уособлення добра чи зла), погодних явищ, окремих предметів. Представлення добра чи зла через явища простору чи часу систематичного вияву не має і присутній лише у поодиноких фразеологізмах.

Когнітивно-метафоричний метод моделювання фразеологізмів представлено як один із найбільш вдалих способів логізації взаємозв'язку зовнішня форма – семантика фразеологізму.

Ключові слова: пізнання, модель, когнітивна метафора, концептуальний корелят, концептуальний референт, когнітивно-метафорична модель фразеологізму.

The article is devoted to the cognitive-linguistic study of idioms. Ukrainian idioms are represented as stereotypical language and cognitive models. The article presents the analysis of Ukrainian phraseological units in terms of the relationship of lingual and mental factors in the formation of stable units.

The study was based on the theory of conceptual metaphors by J. Lakoff: idioms are represented as the results of a metaphorical reinterpretation of a conceptual referent through a conceptual correlate.

Conceptual metaphor is considered to be a way of thinking and a model of the language units (idioms) creation.

The article analyzes idioms with the general meaning of good and evil in terms of their cognitive-metaphorical modeling. The analysis of this semantic group of idioms represents the general conceptual-metaphorical models of Ukrainian idioms, because good and evil are eternal axiological landmarks.

The use of good and evil as target concept / domain is always determined by a source concept / domain with a good or bad features.

Good and evil as source concept / domain are represented by numerous conceptual-metaphorical models of Ukrainian idioms. In particular, one of the common models is "God (Christ, Mother of God) = good", and "the devil = evil".

It is established that source concept / domains of good and evil in Ukrainian idioms are parts of the human body (a specific part of the body can be assigned a positive or negative connotation), animals (use of an established positive or negative trait of behavior as the personification of good or evil), weather phenomena. The representation of good or evil through the phenomena of space or time does not have a systematic manifestation in Ukrainian idioms.

The typical conceptual-metaphorical models of the interrelations between semantics and form, as well as individual components of the holistic external form of phraseological units have been singled out.

Key words: cognition, model, cognitive metaphor, target concept / domain, source concept / domain, the model of cognitive metaphor.

Постановка проблеми. У сучасному українському мовознавстві продовжує розвиватися напрям логіко-лінгвістичних досліджень в аспекті вивчення логічної основи пізнавально-мовних та мисленнєво-мовленнєвих процесів. Одним з аспектів таких досліджень є вивчення процесів утворення фразеологізмів, тобто співвідношення їх форми і семантики як результату пізнання, осмислення та вербалізації інформації про навколишню дійсність.

Фразеологізми є своєрідним логіко-лінгвістичним феноменом: на основі логічних мисленнєвих операцій відбувається закріплення семантики за формою, скомпонованою з різних, часто семантично неузгоджуваних компонентів. Дослідження моделей взаємозв'язку змісту та форми фразеологізмів покликане відобразити стереотипи осмислення та номінації дійсності людиною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Доречним для аналізу логіко-стереотипних відношень, що виникають під час формування фразеологізму, вважаємо один із найчастіше використовуваних у сучасній фразеології методів когнітивного моделювання – методу концептуальної метафори, започаткованої Дж. Лакоффом: „Згідно з теорією концептуальної метафори за метафорою як фактом мови і мовлення стоїть метафора як когнітивний механізм, призначений для оброблення інформації про абстрактні, такі, що перцептивно не сприймаються, об'єкти шляхом їх порівняння з об'єктами конкретними, що мають перцептивну основу” [2, с. 3].

Загалом когнітивно-лінгвістичне тлумачення метафори пов'язане із її виведенням за межі художнього прийому чи явища суто лінгвістичного і ототожнення із способом мислення, підсвідомого пізнання та переосмислення нового на основі вже набутого досвіду, оскільки, за твердженням основоположника цієї теорії Дж. Лакоффа, „основна функція метафори полягає у тому, щоб забезпечувати часткове розуміння одного виду досвіду на основі іншого” [3, с. 182], а „основа концептуальних метафор полягає в кореляціях між сутностями на основі нашого досвіду” [3, с. 184]. Тобто, концептуальна метафора – це „використання знака однієї концептуальної сфери на позначення складника іншої” [5, с. 101].

Фразеологія у трактуванні когнітивістів – це спосіб репрезентації знань, одна із складних

ментальних структур представлення світового знання, які Дж. Лакофф назвав ідеальними когнітивними моделями. Таке тлумачення фразеологізму пов'язане з аналізом регулярного використання в мові „однієї концептуальної сфери на позначення іншої: перша кваліфікується як донорська (сфера джерела), а інша – як реципієнтна (сфера мішені)” [4, с. 41], що у фразеології спрямовано на пошук зв'язку між буквальним і цілісним значенням стійкої одиниці, семантикою окремого компонента і семантикою виразу.

Загалом для когнітивного моделювання вільновживаний еквівалент фразеологізму (його наявність чи відсутність) і буквальне значення компонентів зовнішньої форми є дуже важливими, адже компоненти фразеологізму створюють його зовнішню форму не випадково, а відповідно до стереотипних уявлень того чи іншого народу про світ і взаємозв'язки між його складниками.

Співвідношення між буквальним та фразеологічним значенням стійкої структури відображає типізовані зв'язки між компонентами зовнішньої форми та елементами семантики фразеологізму.

Механізм концептуальної метафори на основі таких стереотипних зв'язків пояснюють як „взаємодію цільового та вихідного концептів чи доменів. Цільовий концепт / домен (target concept / domain), осмислений через метафору, є концептуальним референтом. Вихідний концепт / домен (source concept / domain), який порівнюємо із цільовим, є концептуальним корелятом. При порівнянні референта з корелятом відбувається перехресне картування” [1, с. 3], тобто своєрідне змішування. Варто зазначити, що попри різний переклад термінів Дж. Лакоффа в українській науковій літературі, вважаємо наведені тут С. Жаботинською еквівалентні терміни найбільш доцільними та вдалим.

Слідом за Дж. Лакоффом, А. Ланглотц трактує концептуальний корелят як буквальне значення фразеологізму, а концептуальний референт – як значення фразеологізму (зовнішня форма – названий фразеологізмом фрагмент дійсності) [1, с. 66]. Взаємозв'язок між цими двома сферами – зона перехресного картування – демонструє особливості світосприйняття та фіксації знань носіями мови, тобто через фразеологічні стереотипи розкриває логічні схеми поєднання мисленнєвих операцій з мовними.

Картування (змішування базових знань та структур референта й корелята) не будується кожного разу за новим зразком, а проходить автоматично, на рівні підсвідомості людини за наявними в ній схемами. Це дає змогу науковцям вважати метафору (у її когнітивному тлумаченні) способом мислення та вважати її моделлю механізму творення мовних одиниць.

Постановка завдання. Мета роботи – подати когнітивно-метафоричні моделі фразеологізмів із семантикою добра і зла та проаналізувати результати такого моделювання як відображення узагальнених схем вербалізації фразеологізмами інформації про дійсність. Актуальність такого дослідження полягає у виокремленні на прикладі фразеологізмів із загальним значенням добра та зла когнітивних метафор – логічних моделей зв'язку часто алогічної зовнішньої форми і цілісної семантики фразеологізму.

Виклад основного матеріалу. Одним із одвічних протиставлень, навколо якого відбувається ціннісна і пізнавальна орієнтація людини у світі, є добро і зло. Зазначимо, що в контексті аксіологічного протиставлення добра та зла розуміємо ці слова такому значенні: *добро* – „1. Усе позитивне в житті людей, що відповідає їх інтересам, бажанням, мріям; благо; протилежне лиху, зло” [6, с. 323]; характеристика *добрий* – „1. Який доброзичливо, приязно, чуйно ставиться до людей; доброзичливий; протилежне лихий, поганий. 3. Який приносить добро, задоволення, радість” [6, с. 321–322]; *добре* – „1. Присл. до добрий; протилежне погано” [6, с. 321], а також *зло*, *злий* як їх антоніми. Загалом у „Словнику фразеологізмів української мови” фіксуємо 131 фразеологізм, семантика яких безпосередньо пов'язана з виявами добра чи зла).

В українській фразеології набагато частіше фіксуємо добро та зло як референти, аніж кореляти – очевидно, це відображає тяжіння до називання стійкими одиницями злих чи добрих реалій, а не номінації чого-небудь як доброго чи злого.

Використання *добра* і *зла* як концептуальних корелятів (компонентів зовнішньої форми фразеологізму) завжди зумовлене концептуальним референтом із доброю чи поганою характеристикою (при цьому *добро* поєднане переважно із заперечною часткою *і*, відповідно, вказує на негативну характеристику референта): *зганяти (згонити) / зігнати злість (зло, досаду, серце і т. ін.)* на когось – „мститися не тому, хто викликав роздратування, невдоволення, гнів, а кому-небудь іншому” [5, с. 260], *луснути зі злості (з серця)* – „дуже розсердитися” [5, с. 357], *лиха (нещаслива)*

годинонька – „уживається як вигук при вираженні душевних страждань, переживань і т. ін.” [5, с. 153], *не вартий (не варт) доброго (путнього) слова* – „1. Який втратив свою цінність, перестав цікавити кого-небудь, не заслуговує на чий-небудь увагу. 2. Дуже поганий, непривабливий” [5, с. 52], *у добрі руки* – „до надійної, дбайливої людини, до хазяїна” [5, с. 624], *не з добра* – „через важкі умови, несприятливі життєві обставини” [5, с. 210].

Добро та зло як концептуальні референти фразеологізмів представлені такими фразеологічними метафоричними моделями:

1) Бог = добро: *іди собі з Богом* – „форма прощання з побажанням благополуччя, успіху, щастя і т. ін.” [5, с. 275], *мати Христа у душі (в серці)* – „бути справедливим, милосердним, порядним, доброзичливим і т. ін.” [5, с. 379], *не мати Бога в душі* – бути жорстоким, бездушним, несправедливим і т. ін.” [5, с. 379], *дай Боже (Бог, Господи)* – „уживається для вираження побажання кому-небудь чогось доброго” [5, с. 186], *крий Боже (Господи, Матір Божя, Мати Божя і т. ін.)* – „уживається для вираження застереження від чого-небудь лихого, поганого, небажаного” [5, с. 313];

2) чорт = зло: *лиха (бісова, вража) личина* – „недобра, підступна і т. ін. людина або інша істота” [5, с. 340], *іди [собі] до чорта (до біса, до дідька, під три чорти і т. ін.)* – „уживається для вираження злості, обурення, незадоволення, роздратування з приводу чогось, небажання бачити кого-небудь” [5, с. 170];

3) людина = тварина (формування цієї анімалістичної метафори відбувається на субординаторному рівні із конкретизацією тварини): *зла людина = вовк: вовче гніздо (кубло)* – „місце зосередження, притулок антигромадських або аморальних, злочинних елементів” [5, с. 150], *вовк в овечій шкурі* – „лицемірна людина, яка під маскою доброзичливості приховує злі наміри” [5, с. 119]; *зла людина = змія: відігрівати змію (гадюку) біля (коло) [свого] серця (за пазухою)* – „виявляти турботу, піклуватися про того, хто згодом віддячить злом” [5, с. 100], *підколодна (потаїна) гадюка (гадина)* – „підступна, зловмисна людина” [5, с. 145];

4) серце = почуття (не обов'язково добрі, позитивні): *з серцем* – „сердито, з гнівом, зі злістю” [5, с. 643], *без серця* – „1. Жорстокий, безжалісний. 3. Не гніваючись або без злості” [5, с. 643], *добиратися/добратися до серця (до душі)* – „3. Лестощами, догоджаннями, вихваляннями і т. ін. добиватися від когось доброго ставлення, уваги; підлещуватися” [5, с. 210], *мати серце* – „1. Бути чуйним, добрим,

доброзичливим, порядним і т. ін. 2. Бути незадоволеним ким-чим-небудь. Ображатися, гніватися, сердитися на кого-небудь” [5, с. 377];

5) камінь = зло: *держати камінь за пазухою* – „приховувати злобу, ненависть до кого-небудь, бути готовим зробити прикрість комусь, вчинити помсту над кимось” [5, с. 193], *камінь у город* – „недоброзичливий натяк кому-небудь” [5, с. 286], *камінь за пазухою* – „хто-небудь вороже настроєний проти когось, нещирий, лицемірний, з лихими, недобрими намірами” [5, с. 286];

6) мати щось = бути якимось: *мати м'яке серце* – „бути добрим, поступливим, лагідним” [5, с. 374], *мати серце* – „бути чуйним, добрим, доброзичливим, порядним і т. ін.” [5, с. 377], *не мати душі* – „бути непорядним, недоброзичливим, жорстоким” [5, с. 379];

7) грошові відносини = відносини між людьми: *відплачувати (віддавати) / відплатити (віддати) сторицею* – „1. Дуже щедро віддячувати за добрі справи. 2. Жорстоко мстити за заподіяне зло” [5, с. 104], *сплатити борг (борги)* – „1. Віддячити кому-небудь за щось хороше або за добре ставлення до себе. 2. Помститися кому-небудь за вчинене зло, неприємність” [5, с. 682];

8) погодні явища = відносини між людьми: *відтанути (відійти) серцем (душею)* – „перестати сердитися, гніватися, ображати кого-небудь. Стати добрішим, чуйнішим” [5, с. 107], *лід тане* = налагоджуються теплі, добрі стосунки [5, с. 343], *яким вітром* – „уживається для вираження доброзичливого здивування, радості з нагоди несподіваного приходу, прибуття кого-небудь” [5, с. 113], *холодом дихати* – „бути занадто суворим у поведженні з ким-небудь; виражати надмірну суворість, недоброзичливість” [5, с. 201];

9) м'який = добрий: *розм'якло (пом'яшало) серце* – „хто-небудь розчулився, став добрим, лагідним” [5, с. 640], *мати м'яке серце* – „бути добрим, поступливим, лагідним” [5, с. 374], *м'який серцем* – „добрий, доброзичливий, лагідний” [5, с. 413];

10) вогонь = зло: *вогнем (полум'ям, пеклом і т. ін.) дихати* – „дуже сердитися, гніватися, виявляти недоброзичливість до когось” [5, с. 200], *впіймати (піймати, спіймати, зловити, застукати і т. ін.) на гарячому* – „викрити кого-небудь, підстерігши його на місці злочину або на чомусь осудливому, протизаконному і т. ін.” [5, с. 128];

11) зло є гострим: *точити язика* – „недоброзичливо висловлюватися про когось, лихословити на чийсь адресу” [5, с. 718], *гострити (точити, нагострювати) ніж (меч, сокиру)* – „виношувати якісь недобрі наміри щодо когось, чогось; замишляти щось” [5, с. 164], *колоти очима* – „уважно

розглядати, підозріло, недоброзичливо” [5, с. 305];

12) негативна емоція = динаміка, рух, застосування сили. Для вираження незадоволення, злості, роздратування з приводу чогось, обурення, як недобре побажання комусь використовують фразеологізми *щоб [крізь землю] провалитися* [5, с. 572], *хай (нехай) поб'є морока* [5, с. 408], *йди [собі] до чорта (до біса, до дідька, під три чорти і т. ін.)* [5, с. 275], *йди на всі чотири вітри (на чотири боки)* [5, с. 275], *бодай побила лиха [та нещаслива] година* [5, с. 152].

13) окремі частини тіла людини мають негативну конотацію (добро через частини тіла не виявляється). Злість може бути виражена:

– зубами: *вишкіряти (шкірити, щирити) зуби* – „3. Злісно накидатися на кого-, що-небудь, виступати проти когось, чогось” [5, с. 94], *клацати зубами* – „2. Вороже, недоброзичливо ставитися до кого-небудь” [5, с. 300], *мати зуби* – „бути незадоволеним, затаїти злість проти когось” [5, с. 373], *потрапити (попасти, попаситися і т. ін.) на [гострі (голодні)] зуби* – „стати об'єктом лихослів'я, пліток” [5, с. 551];

– очима: *метати очима* – „сердито, зі злістю дивитися” [5, с. 386], *очі блиснули [гнівом]* – „хтось глянув дуже сердито, суворо, зі злістю і т. ін.” [5, с. 475], *блмнути очима (оком)* – „глянути на кого-небудь недоброзичливо” [5, с. 33], *аж іскри з очей силються (летять, скачуть і т. ін.)* – „уживається для підкреслення чийогось гніву, обурення, злості і т.ін.” [5, с. 276].

Орієнтаційна метаформа як основа як представлення добра чи зла через явища простору чи часу систематичного вияву не має і присутній лише у поодиноких фразеологізмах (наприклад, *йди [собі] на всі чотири вітри (на всі чотири боки)* [5, с. 275] як вияв просторово-горизонтальної орієнтації та *земля не приймає* [5, с. 263] як уособлення вертикалі верх – низ через протиставлення неба і землі, а також виражає семантику часу через смерть як етап життя людини).

Семантична архітектоніка фразеологізмів із компонентами *добро / зло* організована навколо цих понять (добрий / злий характер, добре / зле побажання, добрі / злі стосунки тощо), а структура залежить від названого фразеологізмом фрагмента дійсності (об'єкта, дії, ознаки). Фразеологічна конотація цих стійких одиниць особливо різко виявлена в негативних прокльонах (їх набагато більше) та позитивних побажаннях.

Прагматично-оцінна характеристика фразеологізмів із компонентами *добро / зло* зумовлена семантикою виразу і є яскраво негативною (таких більшість) або яскраво позитивною. Винятком

є одиниці *сплатити борги* [5, с. 682], *мати серце* [5, с. 377] які в своїй семантичній структурі зберігають обидва антонімічні значення, а залежно від контексту можуть набувати позитивного чи негативного забарвлення.

Висновки. Концептуальна метафора як метод моделювання фразеологізму увиразнює стерео-

типи, якими живе нація, якими вона керується під час освоєння дійсності. Більше того, такі метафори дають змогу простежити логічні механізми утворення фразеологізмів різного ступеня алогічності, тобто ті мисленнєві схеми, на основі яких для одного конкретного денотата (наприклад, для вияву добра чи зла) існують різноманітні моделі його номінації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Langlotz A. *Idiomatic Creativity: A Cognitive-Linguistic Model of Idiom-Representation and Idiom Variation in English*. Amsterdam-Philadelphia, 2006. 325 p.
2. Жаботинская С. А. Концептуальная метафора: процедура анализа для множественных данных. *Актуальні проблеми менталінгвістики* : збірник статей за матеріалами VII Міжнародної конференції. Черкаси : Ант, 2011. С. 3–6.
3. Лакофф Дж. Джонсон М. *Метафори, котрими ми живем*. М. : Едиториал УРСС, 2004. 256 с.
4. Селіванова О. *Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти)*. К.–Черкаси : Брама, 2004. 276 с.
5. *Словник фразеологізмів української мови*. К. : Наук. думка, 2003. 1104 с.
6. *Словник української мови* : в 11 т. К. : Наук. думка, 1970 – 1980.

УДК 811.161.2'373'38:821.161.2'06-3

СЕМАНТИКО-ЕСТЕТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ПОРІВНЯНЬ У ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ОКСАНИ ЗАБУЖКО

SEMANTIC AND AESTHETIC PARAMETERS OF COMPARISONS IN POETRY DISCOURSE OF OKSANA ZABUZHKO

Бабій І.М.,

orcid.org/0000-0002-1568-7920

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри загального мовознавства і слов'янських мов

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Кузьма Д.Ф.,

orcid.org/0000-0003-0842-7183

студентка II курсу магістратури факультету філології і журналістики

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Проблема вивчення системи образотворення в художніх текстах здавна цікавила дослідників і сьогодні залишається актуальною в сучасній лінгвістиці. Поетична мова характеризується великою кількістю образних засобів. Їх виявлення та аналіз дозволяють науковцям виділити й описати прикметні риси ідіостилі письменника. Предмет нашого дослідження – корпус порівнянь, виокремлених у поезії відомої української письменниці Оксани Забужко. Цікавою і самобутньою є система образотворення творів письменниці. Відсутність ґрунтовних наукових розвідок про порівняння в поезії Оксани Забужко, про ідіостиль авторки зумовлює актуальність нашого дослідження. Мета статті – проаналізувати семантику та особливості функціонування порівнянь у поезії Оксани Забужко, виявити та описати прикметні риси ідіостилі письменниці. Для реалізації зазначеної мети поставлено такі завдання: а) виявити порівняння; б) описати семантику об'єктів порівняння; в) розглянути структурно-граматичне вираження порівняльних конструкцій; г) характеризувати їх естетичне навантаження.

Порівняння – важливий характеристичний засіб художнього зображення у поезії Оксани Забужко, де вони виконують емоційно-експресивну та оцінну роль. У поетичному доробку простежено активне вживання порівнянь авторкою. З погляду формально-граматичного вираження виявлено численну групу сполучникових порівнянь та їх значну перевагу над безсполучниковими. У результаті здійсненого аналізу в поезії Оксани Забужко виокремлено різноманітні за семантикою об'єкти порівняльних конструкцій. Найчастіше ними виступають назви людей, предметів, абстрактних понять (назв якостей, властивостей і под.), тварин, рослин. Незвичними об'єктами порівнянь в аналізованій поезії є назви фінансів, грошей, біблійні назви. У поетичній творчості Оксани Забужко виокремлено

велику кількість індивідуально-авторських порівнянь, які виконують виразну стилістичну роль. З погляду естетичної ваги порівняння містять потужну експресію, характеризують високу майстерність та оригінальність індивідуального стилю Оксани Забужко.

Ключові слова: порівняння, порівняльна конструкція, об'єкт порівняння, безсполучникове порівняння, сполучникове порівняння, естетична роль.

The problem of studying the system of image formation in artistic texts has interested researchers for a long time and today it remains relevant in modern linguistics. Poetic language is characterized by a large number of figurative devices. Detection and analysis allow scientists to single up and describe the characteristic features of the writers' idiosyncrasy. The subject of our research is the corpus of comparisons identified in the poetry of the famous Ukrainian language by Oksana Zabuzhko. The system of image formation of the writer's works is interesting and original. The lack of thorough scientific research on comparisons in the poetry of Oksana Zabuzhko determines the relevance of our research. The purpose of the article is to analyze the semantics and features of the functioning of comparisons in the poetry of Oksana Zabuzhko, to identify and describe the characteristic features of the writer's idiosyncrasy. In order to realize the specified goal, the following tasks must be solved: a) identify the comparisons; b) describe the semantics of comparison objects; c) consider the structural and grammatical expression of comparative constructions; d) characterize their aesthetic load.

Comparison is an important characteristic tool of an artistic image. The important role of comparison in Oksana Zabuzhko's poetry is emotionally expressive and evaluative. From the point of view of aesthetic weight, the comparisons contain a powerful expression, characterize the high skill and originality of Oksana Zabuzhko's individual style. The conclusions indicate that it is observed an active use of comparisons in poetry. From the point of view of formal-grammatical expression, there is revealed a large group of conjunctive comparisons and their significant advantage over non-conjunctive comparisons. As a result of the analysis of poetry of Oksana Zabuzhko, there were revealed objects of comparative constructions with various semantics. Most often, they are the names of people, objects, abstract concepts (names of qualities, properties, etc.), animals, plants. Names of finance, may, biblical names are unusual objects of comparison in the analyzed poetry. In the poetic work of Oksana Zabuzhko, there is highlighted a large number of individual and authorial comparisons, which perform an expressive stylistic role.

Key words: comparison, comparative construction, object of comparison, non-conjunctive comparison, conjunctive comparison, aesthetic role.

Постановка проблеми. Лінгвістика кінця ХХ – перших десятиліть ХХІ ст. характеризується посиленням наукового інтересу до досліджень художньої мови, зокрема до розгляду письменницької системи образотворення. У художніх текстах «формується й розвивається поетичний словник української мови, народжується символічне значення лексем, усталюються асоціативні зв'язки слів, характерні для мовно-національної свідомості. Естетичні функції семантично багатомірного художнього слова розкриваються на тлі його текстових і позатекстових, мовокраїнознавчих конотацій» [1, с. 302]. Виявлення та аналіз образних засобів дозволяють науковцям виокремити й описати прикметні риси ідіостилію письменника. Проблема вивчення художньої мови відображена у працях С. Бибик, С. Богдан, Г. Вокальчук, С. Єрмоленко, Т. Єщенко, О. Кульбабської, Л. Пустовіт, Н. Сологуб, Л. Ставицької, Г. Сюті та ін.

Актуальність нашого дослідження зумовлена самобутністю та оригінальністю ідіостилію відомої української письменниці Оксани Забужко. Широка тематика, різноманітність жанрів, оригінальність поетичних образів, майстерність авторського стилю – характерні риси творчості Оксани Забужко.

В українській літературі початку ХХІ ст. Оксана Забужко – «постать одночасно епатажна і популярна серед великого читацького загалу. В її творах порушено питання національної

ідентичності у мультикультурному та постімперському просторі, колективної та індивідуальної історичної пам'яті, жіночої ідентичності у контексті вітчизняної соціокультурної традиції, проінтерпретовано національну долю українців з перспективи колоніальної свідомості, яка пройшла горнила випробувань у 60-ті, зневіри у 70-ті та перемоги і втрати перших років незалежності України» [2, с. 282].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Самобутною й оригінальною є система образотворення творів Оксани Забужко. Численністю та естетичною вагою, зокрема, характеризуються *порівняння*, що будуть об'єктом нашого дослідження. Вивченню порівняння в різних аспектах присвячені праці Л. Голоюх, І. Кучеренка, О. Логвиненко, Н. Сологуб, Л. Ставицької, Н. Сидяченко, С. Рошко та ін. Відсутність ґрунтовних наукових розвідок про порівняння в поезії Оксани Забужко зумовлює актуальність нашого дослідження.

Постановка завдання. Мета пропонованої праці – проаналізувати семантику та особливості функціонування порівнянь у поезії Оксани Забужко, виявити та описати прикметні риси ідіостилію письменниці.

Для реалізації зазначеної мети необхідно розв'язати такі завдання: а) виявити порівняння у поезії Оксани Забужко; б) описати семантику об'єктів порівняння; в) розглянути структурно-граматичне вираження порівняльних кон-

струкцій; г) схарактеризувати їх естетичне навантаження у творі.

У роботі використано метод контекстного аналізу для з'ясування семантико-граматичної природи об'єктів порівняння, структурний метод – для представлення структурно-граматичного вираження порівняльних конструкцій, а також метод лінгвостилістичного спостереження – для встановлення особливостей функціонування порівнянь у межах художнього тексту і вияву індивідуальних ознак використання.

Виклад основного матеріалу. Важливими компонентами формування індивідуального стилю письменника є образні засоби. Стилістичною вагою, активністю вживання та широкою інформативністю в художньому тексті відзначаються *порівняння* в поезії Оксани Забужко.

В основі порівняння «лежать логічні операції виділення найсуттєвішої ознаки описуваного через пошук іншого, для якого ця ознака є виразнішою, зіставлення з ним і опис» [3, с. 469]. Традиційно порівняльна конструкція має установлену структуру, а саме: суб'єкт, об'єкт та основу порівняння. У художньому дискурсі об'єктами порівняльних конструкцій, як правило, виступають іменникові лексеми різних тематичних груп, найчастіше це назви особи, явищ природи, тварин, рослин, абстрактних понять, предметів тощо.

«Письменник, подаючи в контексті твору порівняльні конструкції, зважає їх стилістичну вагу, функції, здатність давати точну, яскраву інформацію про зображувані реалії» [4, с. 125]. Кожен автор має «улюблений корпус» об'єктів порівнянь, в чому, власне, виявляється своєрідність індивідуального бачення світу. У поезії Оксани Забужко також простежуються категорія найбільш поширених об'єктів порівнянь. Як свідчать наші спостереження, поетеса найчастіше порівнює зображувані явища, предмети тощо із назвами людей (за різними ознаками, характеристиками особи): *як орач, як циганка, мов біляве дівчатко, як добрий католик, наче жона чужою ложка* та ін., наприклад: «І вийшла осінь, синьозуба, як циганка, / Окрилена пожежним мерехтінням» [5, с. 28]; «Ах, які вони марні й кумедні, ці Ваші потуги, / Мов біляве дівчатко, летючу хвилину спинить!..» [5, с. 72].

З певним емоційно-експресивним навантаженням у поезії виступають порівняння, в яких авторка зіставляє предмети, явища тощо з певними портретними рисами людини, наприклад: «Мов губи, закушене місто, / У густому столітті відлите, як у бурштині» [5, с. 45]; «Всі освідчення й клятви скидала – як руку з плеча!.. / І чуття

розпашілі мої, мов запалені очі, / Студить Ваша душа – фіолетовим і голубим...» [5, с. 88]; «Та срамотна вітчизна, як щоки од згадки, горить: / Півжиття – за плечима...» [5, с. 111].

Поширену групу становлять порівняння, в яких Оксана Забужко зіставляє зображуване з назвами абстрактних понять, зокрема: *як душа, як дух, як совість, як хаос, як гріхи, як обиди* та ін., наприклад: «Опливає свіча, як душа, о мій Фаусте бідний... / Цей-бо жевжик у чорнім плащі, що представивсь / Як дух заперечення...» [5, с. 72]; «Можна роки, як совість, пропити» [5, с. 39]; «У нічному, як хаос, набряклому вільгистю небі» [5, с. 33]. Зауважимо, що такого типу порівняння виконують емотивну-виражальну функцію в контексті художнього твору, презентують авторську філософію життя, їх варто вважати індивідуально-авторськими.

Здійснений аналіз виявив, що у художніх текстах однією із найпоширеніших об'єктів порівняльних конструкцій виступає категорія назв предметів, хоча зауважимо, що таку тенденцію простежуємо загалом у мовленні, не тільки художньому. Численну групу таких об'єктів-назв предметів простежуємо, зокрема, і в поезії Оксани Забужко, а саме: *мов книги, наче камінь, як скло під каблучком, мов клаксон, неначе патрони в стволі, мов скинуті пальта, неначе годинники з боєм* та ін., наприклад, у таких контекстах: «Крик – наче камінь, пущений в спину... / І світ мерехтить, як циганські сережки, / Й хилиться сонце, немов абажур!» [5, с. 34]; «Бо й молодість – як скло під каблучком» [5, с. 23]; «Деся горталися вікна і двері, мов книги» [5, с. 18]; «Не пророчиця, не Сибіла – / Зойк, пронизливий, мов клаксон!..» [5, с. 94].

У поезії Оксани Забужко рідше простежуємо порівняння, об'єктами яких виступають назви продуктів харчування: *як вино, як сіль*, наприклад: «Розумієш просте і гірке, як вино на розлив: / Можна жити і так – все життя утікаючи з зони» [5, с. 110]; «Допий холодну воду, як вино» [5, с. 78]; «І проступає паморозь, як сіль, / У темних пахвах ковзкої бруківки» [5, с. 37].

У поетичному дискурсі Оксани Забужко об'єктами порівнянь виступають

назви машин, різних транспортних засобів: *мов машини, наче поїзд і под.*, наприклад: «Повз – обличчя, тверді і байдужі, / Мов машини в чужих гаражах» [5, с. 52]; «Скрайню точку на мапі, приїдь, зупинись на окравчику тверді – / І тебе здожене, наче поїзд по колії, плач» [5, с. 110]. Зазначимо, що такі порівняння рідко можна зустрівати у творах інших авторів.

Загалом поширеними в поезії є порівняння з назвами рослин і тварин. Майже у творах усіх письменників можна їх виявити. У поезії Оксани Забужко численну групу об'єктів становлять фаунонімічні назви, зокрема: *як кицька, як змії, наче гусінь, як звірятко, як метелики* та ін., наприклад: «Летимо на нічний Хрещатик – / *Як метелики на вогонь...*» [5, с. 52]; «І коні басують, *як змії!*» [5, с. 57]; «3 кого зайві слова / Обберу, *наче з дерева гусінь*» [5, с. 39].

Велику групу в поетичному доробку авторки складають порівняння з назвами флори: *мов троянди, мов трава, як вишня* і под., наприклад: «Зривались оплески й летіли, *мов троянди!*» [5, с. 13]; «(Сама пишна, *як вишня*)» [5, с. 60]; «Ну а душі – на те вони й душі: / *Встають, як прим'ята трава*» [5, с. 8]. Нерідко авторка порівнює зображуване з назвами овочів, фруктів, різних плодів тощо: *мов виноград, як розтяте вранішнє яблуко*, наприклад: «*Мов виноград темно-синій, імлавиться море – і дивно невлад, / Захлинаючись, скрипка біжить...*» [5, с. 110]; «А голос розповзався на губах, / *Мов м'якоть перевизрілого плоду*» [5, с. 32].

Ще одну численну групу становлять порівняння з назвами явищ природи: «Благатимеш у долі лиш одно: / *Дощем* навшпиньках увійти в ворота / І – пошепки – поплакати в вікно...» [5, с. 23]; «Як я тобі промайнула в ту ніч – / Гола, біла, летюча, *мов сніг!*...» [5, с. 27].

У поезії Оксани Забужко простежуємо порівняння з назвами небесних світил, наприклад: «Дихає землею, на повні груди, жадібно й гордо, / Молодий, *як небо, пілот*» [5, с. 11]. Порівняння *як небо, як сонце, як зірка* і под. науковці традиційно називають поетизмами, зважаючи на їх широкі естетичні навантаження в контексті художнього твору.

У мові української поезії традиційними є порівняння із золотом, сріблом; письменниками менш актуалізовано зіставлення з іншими назвами металів, речовин на основі різних їх властивостей, ознак. У поетичному доробку Оксани Забужко простежуємо такі порівняння, як, наприклад, *мов галька, ніби дно рубіна, мов синя сталь, мов бурштин, як зола, мов чадний газ* і под. («Ця гостра, ця пронизлива весна, – / *Мов синя сталь, у груди входить небо*» [5, с. 9]; «Мов губи, закушене місто, / У густому столітті відлите, *як у бурштині*» [5, с. 45]; «І в нерухомім келиху вино / *Горить на світлі, ніби дно рубіна...*» [5, с. 31]; «Світ, ровами кордонів покрайний, / *Вдихає тривогу, мов чадний газ*» [5, с. 95]). Такі порівняння не так часто вживані в поетичному мовленні.

Своєрідність ідіостилю та багатство образотворення Оксани Забужко презентують незвичні та оригінальні художні порівняння. Непоширеним явищем у поетичному словнику образних засобів української поезії є порівняння, побудовані на використанні біблійної лексики. У творах письменниці знаходимо низку порівнянь, зокрема, з такими біблійними назвами: *наче в Ноїв ковчег, як бог, як снігом Покрови* і под., наприклад: «*Наче в Ноїв ковчег, нас упхалось в цей час непомалу: / Кат і жертва, брехун і підбрехач, і той, кому – так, все одно*» [5, с. 81]; «І от, *як снігом Покрови, схитнуло повітря – ісходом, / І вхлипнула свічка вогонь у восковий помаканий рот!*» [5, с. 118]. Серед них простежуємо біблійні фразеологічні порівняння на зразок *був як бог*. Поетеса говорить про надзвичайні можливості людини, притаманні вищим силам, зокрема в описі спортсмена: «Цей форвард *був як бог*. Він бив *як бог*: / Спітнілі крила рвались крізь футболку» [5, с. 13]. Або ж порівняння *як манна небесна* зі значенням «що-небудь бажане, приємне, легкодоступне і т. ін.» [6, т. 1, с. 464]: «О Боже, і я ж умію мови земних і ніжних / І п'ятеро плотських змислів, *як манну небесну, приймаю!*» [5, с. 106].

Зауважимо, що, крім біблійних порівнянь, у поезії Оксани Забужко простежуємо вживання фразеологічних порівнянь, які належать до інших тематичних груп. Йдеться, зокрема, про такі стійкі сполуки слів: *як біла кість, як чаша терпіння* та ін., наприклад:

– «Дарували від батька до сина / Честь у спадок – *як білу кість!*» [5, с. 51], (у «Фразеологічному словнику української мови» подано значення фразеологізму *біла кість* «люди знатного, дворянського походження» [6, т. 1, с. 378]);

– «Солодка несправжність (живий подарунковий торт!) / Тих днів, переповнених сонцем, *як чаша терпіння*» [5, с. 51], де фразеологізм *чаша терпіння переповнена* має значення «не стало більше сил, можливості терпіти, зносити що-небудь» [6, т. 2, с. 945];

– «Хто вміє легко просилувати його ув отвори страху, / *Як у вушко голки*» [5, с. 65], де фразеологізм *як у вушко голки* синонімічне із фразеологією *пролізти (пройти) крізь вушко голки*, що має значення «зробити щось неймовірне, винятково складне» [6, т. 2, с. 708]. Зазначимо, що такі фразеологічні порівняння є загальнономовними, зафіксованими у лексикографічних джерелах.

Незвичні для поетичної мови порівняння з назвами грошей, фінансів. У творах Оксани Забужко виявлено низку порівняльних конструк-

цій, об'єктами яких виступають назви, пов'язані з фінансовою діяльністю, а саме: *як банкноти, як центи, як гроші*, наприклад: «Наш час із дір'явих кишень, *як гроші*, / Порозтрушувавсь – не зібрать» [5, с. 25]; «Шелестять голоси, шелестять у пітьмі – *як банкноти!*» [5, с. 75]; «Всі слова рідномовні, *як центи*, кудись закотились» [5, с. 198]. Уживання таких незвичних порівнянь є особливістю ідіостилю поетеси та тематики віршів. Як свідчать наші спостереження, важливою функцією порівнянь в аналізованій поезії є емоційно-експресивна та оцінна.

Наші спостереження виявили, що в художній мові об'єктами порівняльних конструкцій виступають слова різних частин мови, найчастіше – іменники. Про це переконливо свідчать наведені вище ілюстрації, однак об'єкти порівнянь можуть мати й інше лексико-граматичне вираження. Так, у поетичному доробку Оксани Забужко об'єктами порівнянь, крім іменника, виступають:

– прикметники: «вздвож цілого шляху, увиш чоловічого зросту, / *немов телеграфні* – постали стовпи соляні...» [5, с. 119];

– прислівники: «Що моє, не підставлене впору, похиле плече / Починає *по-цуцячи* скімлить тихенько в суглобах...» [5, с. 213]; «та ще мимохідь подивується, *наче вві сні*» [5, с. 119]; «І стане, *як вдень*, у келії видно» [5, с. 58];

– числівники: «Що захрясли в гортані, заціпленій, як тятива, / *Мов на тисячі літ* – манускрипти в печері Кумранській?» [5, с. 210];

– дієслова та дієслівні форми (дієприслівники, дієприкметники, дієслівні форми на -но, -то), наприклад: «А серце, котрим гадала, *ніби страждаю*, / Калатає з вивороту краватки, що зломилась» [5, с. 120]; «Зненацька скрипка прозвучить! / Отак прохопиться – *мов скрикне*» [5, с. 68]; «А тепер – *мов ширяючи* над землею, / Бачу згори нескінченну осінню алею [5, с. 195]; «Цю снідаву, *мов зарану*, церу, як сукню нелюбу» [5, с. 208]; «Кружляє зола – *мов натрушено* чорного цвіття» [5, с. 102].

У сучасній граматиці порівняльні конструкції традиційно поділяють на сполучникові та безсполучникові. У поезії Оксани Забужко представлені всі типи порівнянь, зокрема виявлено 212 сполучникових і 18 безсполучникових одиниць. Значно більше сполучникових, вони оформлені за допомогою порівняльних сполучників. Як засвідчують статистичні показники, поетеса найчастіше застосовує такі сполучники:

• ЯК: «І блякнуть усміхи, *як потопельні перли...*» [5, с. 100]; «Шелестять голоси, шелестять у пітьмі – *як банкноти!*» [5, с. 75];

• МОВ: «Ця гостра, ця пронизлива весна, – / *Мов синя сталь*, у груди входить небо» [5, с. 9]; «А загострені пальці її, *мов живі олівці*» [5, с. 86];

• НЕМОВ: «Стіни, гойднувшись, безгучно спадають, / *Немов покривала*» [5, с. 102]; «Й хилитається сонце, *немов абажур!*» [5, с. 34];

• НАЧЕ: «Люди спустяться трапом, і земля вознесе їх – / *Наче молитва...* / Люди в осінь підуть, і вона попливе їм назустріч – / *Наче музика*» [5, с. 10];

• НЕНАЧЕ: «І кружляли бокали, *неначе годинники з боєм*» [5, с. 86];

• НІБИ: «І в нерухомім келиху вино / Горить на світлі, *ніби дно рубіна...*» [5, с. 31];

• ЩО (рідко): «Я своїй країні була – що тістечко з кремом» [5, с. 198].

Виявлені у поезії Оксани Забужко безсполучникові порівняння мають таке граматичне вираження:

– іменник у формі орудного відмінка: «І посипались *попелом* коси в жертвовний вогонь...» [5, с. 47]; «Й звідти випорсне світло *падучим мечем*, / Од усього одтявши причини!» [5, с. 98];

– описові звороти зі словами *подібний, схожий* і под.: «А замість дітей... / До нас дибуляли на викиднів *схожі* почварки» [5, с. 114];

– сполуки прикладкового типу: «Хотілось Вам придумати ім'я, / Маленьким, теплим *іменем-звірятком*» [5, с. 31];

– предикатива частина: «Бо ж вірші – то тільки *паперові серветки*, / Що слугують мені до промокання сліз» [5, с. 67].

Особливістю ідіостилю письменниці вважаємо вживання поруч кількох порівнянь, наприклад: «І можна ізнов в саксафон голосити до ранку / Над тим, як минуле нещадно підточує нас! – / *Як люстро без глянсу, як пліснявий мур Ренесансу, / Як мертві очиці, що бачили спалений Рим* [5, с. 217].

Як зазначає С. Єрмоленко, поетична мова «естетизує слова загальноновживаної мови, формує традиційний поетичний словник, має виразну тенденцію до творення авторських неологізмів, використання характерних для емоційно-експресивної мови словотвірних моделей поетичних засобів...» [1, с. 323]. У поетичному доробку Оксани Забужко знаходимо велику кількість оригінальних, індивідуально-авторських порівнянь (світ мерехтить, *як циганські серезки*; хилитається сонце, *немов абажур*; молодість – *як скло під каблуком*; *мов губи*, закушене місто; крик – *наче камінь, пущений в спину*; Всі слова рідномовні, *як центи*, кудись закотились та ін.). Такі порівняння у поетичному контексті набувають

метафоричного змісту, виконують виразну стилістичну роль. З погляду естетичної ваги вони містять потужну експресію, засвідчують майстерність та оригінальність індивідуального стилю Оксани Забужко.

Висновки і пропозиції. Отже, порівняння у поетичному доробку Оксани Забужко виступають активним художньо-зображальним засобом, характеризуються різновекторністю тематики та системи образів. Результати здійсненого аналізу засвідчили, що корпус об'єктів порівнянь у поезії Оксани Забужко різноманітний за семантикою та граматичним вираженням. Найчастіше об'єктами виступають назви людей, предметів, абстрактних понять (назв якостей, властивостей і под.), тварин, рослин; рідше – явищ природи, небесних світил. Незвичними об'єктами порівнянь у поезії О. Забужко є назви фінансів, грошей, біблійні назви.

Як засвідчили наші спостереження та кількісні підрахунки, в поезії Оксани Забужко сполучникових порівнянь значно більше, ніж безсполучникових. Сполучникові порівняння найчастіше

оформлені за допомогою сполучників *як, мов, немов, наче*, рідше – *ніби, неначе*, зовсім рідко – *що*. Невелику групу становлять безсполучникові порівняння, які виражені іменниками в орудному відмінку, прикладковими структурами, прислівниками.

Порівняння виступають важливим характеристичним засобом, чітко і влучно описують предмети та явища, однак найчастіше вони образно, поетично характеризують зображуване. Як свідчать наші спостереження, порівняння в аналізованій поезії найчастіше виконують емоційно-експресивну та оцінну роль. У поетичній творчості Оксани Забужко знаходимо велику кількість оригінальних, індивідуально-авторських порівнянь, які засвідчують майстерність та оригінальність ідіостилю Оксани Забужко.

Подальше вивчення цієї проблеми полягатиме у здійсненні комплексного аналізу системи образотворення творів Оксани Забужко, у виявленні та аналізі авторських неологізмів, у дослідженні ідіостилю непересічної письменниці сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності: (стилістика та культура мови). Київ: Довіра, 1999. 431 с.
2. Історія української літератури ХХ – поч. ХХІ ст.: навч. посіб. У 3 т. / за ред. В. І. Кузьменка. Т. 1. Київ: Академвидав., 2013. 592 с.
3. Українська мова. Енциклопедія. Київ: Українська енциклопедія, 2000. 752 с.
4. Бабій І. М. Семантико-естетична парадигма назв кольорів у сучасній українській мові (на матеріалі художньої прози ХХ ст.): монографія / за наук. ред. Н. М. Сологуб. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2021. 238 с.
5. Забужко О. Вірші: 1980-2013. Київ: КОМОРА, 2013. 304 с.
6. Фразеологічний словник української мови. У 2 кн. Київ: Наукова думка, 1993.

ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ЗАСТЕРЕЖНИХ ТЕКСТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

APPLICATION OF INFORMATIONAL AND PRECAUTIONARY TEXTS IN CLASSES ON THE UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

Галайчук О.В.,

orcid.org/0000-0001-8052-6616

кандидатка філологічних наук, наукова співробітниця

*Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою
Національного університету «Львівська політехніка»*

У статті запропоновано ідею використання країнознавчих інформаційно-застережних навчальних текстів на заняттях з української мови як іноземної. З'ясовано, що саме країнознавчі тексти різностильового та різножанрового характеру лягли в основу багатьох підручників та посібників з УМІ. Зазначено, що країнознавчі тексти розширеної тематики доцільно використовувати для задоволення комунікативних потреб іншомовців у побутовій сфері спілкування, тому їх застосування доречно при засвоєнні з учнями/студентами таких тем, як «Природа», «Подорожі», «Дозвілля», «Відпочинок», «Здоров'я» тощо. Інтеграція жанру застереження в навчальний процес допоможе іноземцям уникнути небезпечних для їхнього життя і здоров'я українських реалій, розширить їхню комунікативну компетенцію та посприє адаптації у новому для них мовному середовищі. Подано кілька варіантів застережних текстів про борщівник, які можна використати на заняттях з УМІ для студентів з різним рівнем володіння українською мовою, та приблизний перелік післятекстових вправ і завдань до них. Створено авторський художній текст застережного характеру про борщівник, на основі якого можна провести заняття з іншомовцями, які вивчають українську мову як іноземну на рівні B1. Акцентовано, що заборонні мовні формули мають бути обов'язковим структурним елементом інформаційно-застережних текстів. Виокремлено перелік небезпечних рослин України, інформацію про які варто інтегрувати в навчальні тексти для іноземців. Запропоновано у перспективі створити міні-курс спеціалізованих лекцій із безпеки життєдіяльності в природному середовищі України на заняттях з УМІ або укласти лінгвокраїнознавчий посібник з української мови як іноземної «Що треба знати про Україну, аби не зашкодити здоров'ю».

Ключові слова: українська мова як іноземна, країнознавство, навчальний текст, застережний текст, небезпечні рослини України, борщівник.

The article proposes the idea of using country studies informative and cautionary educational texts in classes on the Ukrainian language as a foreign language. It was found out that it was the country studies texts of various styles and genres that formed the basis of many textbooks and studies guides on Ukrainian language as a foreign. It is noted that it is advisable to use country studies texts of extended topics to meet the communicative needs of non-native speakers in the everyday sphere of communication, therefore their use is appropriate when learning with pupils/students such topics as "Nature", "Travel", "Leisure", "Recreation", "Health" etc. The integration of the warning genre into the educational process will help foreigners to avoid Ukrainian realities that are dangerous for their life and health, will expand their communicative competence and facilitate the adaptation in a new language environment for them. Several versions of cautionary texts about borschivnyk, which can be used in classes with ukrainian as foreign for students with different levels of Ukrainian language proficiency, and an approximate list of post-text exercises and tasks for them are presented. There was created an author's artistic text of a cautionary nature about borschivnyk, on the basis of which it is possible to conduct classes with foreigners who study Ukrainian as a foreign language at the B1 level. It is emphasized that prohibitive language formulas should be a mandatory structural element of informational and cautionary texts. A list of dangerous plants of Ukraine, information about which should be integrated into educational texts for foreigners, is highlighted. In the future, it is proposed to create a mini-course of specialized lectures on the safety of life in the natural environment of Ukraine at classes with Ukrainian as foreign, or to compile a linguistic and regional studies guide on the Ukrainian language as a foreign "What you need to know about Ukraine in order not to harm your health".

Key words: Ukrainian as a foreign language, country studies, educational text, warning text, dangerous plants of Ukraine, borschivnyk.

Постановка проблеми та актуальність.

Студенти-іноземці чи іноземці, які навчаються або працюють в Україні й вивчають українську мову та культуру, подорожуючи нашою країною, можуть зіткнутися з реаліями, невластивими для їхнього природного середовища, і, відповідно, отримати захворювання чи травми, небезпечні для їхнього життя та здоров'я. Тому дуже важливо передбачити подібну ситуацію і на заняттях

з УМІ подати їм потрібну інформацію, заздалегідь попередивши про ті чи інші небезпечні українські реалії. Для цього стануть у нагоді країнознавчі тексти інформаційно-застережного спрямування.

Аналіз літератури. Застосування на заняттях з української мови як іноземної різного типу текстів є одним із основних принципів у лінгводидактиці. Країнознавчі та краєзнавчі тексти для читання та слухання лягли в основу підруч-

ників та посібників з української мови як іноземної «Мандрівка Україною» [1], «Знайомство з Україною» [2], «Автостопом по Україні» [3], «Місто Лева» [4], «Знайомтеся: Київ» [5], «Ключ до України: міста і люди» [6], «Українська мова для іноземців» [7] та ін.

Ганна Швець, дослідивши масив сучасних навчально-методичних текстів країнознавчої тематики з практичного курсу УМІ (передусім підручників та посібників), виокремила дві основні тенденції: звернення до краєзнавчих текстів як додаткового текстового матеріалу та побудова посібника всуціль на матеріалі краєзнавчих текстів [8, с. 71]. У своїй монографії «Теорія і практика навчання української мови іноземних студентів гуманітарних спеціальностей» науковиця докладно проаналізувала та обґрунтувала краєзнавчий та країнознавчий підходи у викладанні УМІ [9].

Важливі аспекти практичного застосування текстів із країнознавства на заняттях з української мови як іноземної висвітлили у своїй публікації Надія Денисюк, Леся Назаревич та Жанна Баб'як. Дослідниці не лише проаналізували й описали змістове наповнення країнознавчих текстів, які сприяють формуванню лінгвокраїнознавчих знань про Україну, допомагають адаптуватися студентам-іноземцям до України та ознайомлюють з її реаліями, а й проілюстрували статтю прикладами з власного досвіду викладання української мови як іноземної [10]. Окремі елементи країнознавства на заняттях УМІ розглядали О. Качала [11], Т. Гроховська [12], Т. Дегтярьова [13]. Теоретичні та практичні аспекти лінгвокраїнознавства висвітлювали у своїх працях Л. Антонів, З. Василько, В. Владимірова, Д. Добрусинець, М. Драгомирецька, М. Редьква, Н. Станкевич, О. Смолінська, О. Шевченко та ін.

Мета нашої статті – запропонувати ідею використання країнознавчих інформаційно-застережних навчальних текстів на заняттях з української мови як іноземної, інтегрувавши в навчальний процес попередження про небезпечні для здоров'я явища та реалії українського природного середовища, на які іношомовці можуть натрапити в реальних побутових ситуаціях.

Виклад основного матеріалу. Підбір навчальних текстів – один із найважливіших етапів при підготовці до заняття з будь-якої теми. «Навчальний текст – це усний або письмовий, орієнтований на певний контингент учнів, попередньо продуманий, спроектований і методично опрацьований організатором навчального процесу (автором підручника, викладачем, учителем)

відповідно до навчальної мети» [9, с. 201]. Тому для досягнення поставленої мети викладач може створювати чи підбирати тексти різних стилів і жанрів.

З метою попередити іноземців про небезпечні для їхнього життя і здоров'я українські природні реалії чи явища використовуються тексти-застереження. Завдання навчального інформаційно-застережного тексту на заняттях з української мови як іноземної – застерегти представника іншої культури, незнайомого або малознайомого з українськими реаліями, від вчинення небезпечних для нього дій. Одночасно з отриманням корисної інформації іношомовець вивчить та зафіксує у своєму словнику нові лексичні одиниці чи граматичні форми і закріпить навик їхнього практичного використання у мовленні, виконавши систему дотекстових та післятекстових вправ.

Різножанрові краєзнавчі та країнознавчі тексти зазвичай використовують у навчальному процесі задля реалізації мовних потреб іношомовців у соціально-культурній сфері. На думку Г. Швець, «необхідність залучення до навчальної картотеки з УМІ краєзнавчих текстів зумовлена комплексним характером завдань, що розв'язують на їх основі: розвиток комунікативної компетентності студентів-іноземців, збагачення знань про місто, у якому вони живуть чи навчаються, підготовка й заохочення до самостійного пошуку додаткової краєзнавчої та країнознавчої інформації, стимулювання інтересу до ознайомлення з історичними й культурними реаліями нашої країни» [9, с. 217]. Проте країнознавчі тексти розширеної тематики доцільно застосовувати і для задоволення комунікативних потреб у побутовій сфері спілкування. Саме тому застосування застережних країнознавчих текстів доречно при засвоєнні з учнями/студентами таких тем, як «Природа», «Подорожі», «Дозвілля», «Відпочинок», «Здоров'я» тощо.

Як приклад пропонуємо викладачам на одному з занять ознайомити студентів-іноземців із такою реалією українського рослинного царства як *борщівник*.

Ідея написання нашої статті виникла після того, як студентам на заняттях з УМІ під час Міжнародної школи україністики «Крок до України», яку організовує Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка», було запропоновано тексти для читання на тему «Небезпечні рослини України». Побачивши ілюстрацію рослини та прочи-

тавши текст про важкі опіки шкіри, які отримує людина, якщо сік борщівника потрапляє на неї, одна зі студенток, мешканка Казахстану, яка володіє рівнем української мови С1, розповіла, що перебуваючи в Івано-Франківській області, бачила таку рослину. Більше того, коли її діти, з якими вона прогулювалася і натрапила на борщівник, запитали, що це таке, вона відповіла, що це кріп, зважаючи на зовнішню подібність цих рослин. Студентка була вражена, дізнавшись на нашому занятті, на яку небезпеку могла наразити своїх дітей, дозволивши їм зірвати листя чи стебла борщівника.

На початкових рівнях володіння українською мовою достатньо буде розповісти, що на території України є така рослина – борщівник, вивчити її назву, обов'язково проілюструвати текст малюнком чи фотографією та наголосити, що таку рослину у жодному випадку не можна чіпати. На середніх рівнях викладач може подати розширену інформацію – текст з історією появи та ареалом поширення борщівника; як надати першу домедичну допомогу при опіках та ін. На вищих рівнях вже можна запропонувати студентам енциклопедичні статті про цю рослину та фахові публікації з ботаніки, медицини чи охорони навколишнього середовища.

Зазначимо, що викладач на свій розсуд може підбирати типи застережних текстів: вони можуть бути усними чи письмовими, монологічними чи діалогічними; художніми, науково-популярними, публіцистичними тощо. А система дотекстових та післятекстових вправ сприятиме не лише полегшенню запам'ятовування та засвоєння нової лексики, а й розвиткові комунікативних навиків іншомовця.

Структурно обов'язковим елементом інформаційно-застережного тексту вважаємо заборону. Мовленнєві формули «Увага!», «Обережно!», «Не торкатись!», «Не зривати!», «Не їсти!» тощо можуть стояти як на початку, так і в кінці тексту.

Пропонуємо кілька варіантів застережних текстів про борщівник, які можна використати на заняттях з УМІ з різним рівнем володіння мовою.

Варіант 1. Створені тексти.

Цьогорічний червень виявився мокрим і неприємним. Небом щодня ходять клуби важких дощових хмар, граються з людьми, час від часу показуючи сонце, ніби заманюють: «Вийди надвір, на сонечко! Погрійся!» Але я вже знаю: ця гра небезпечна! Як тільки наважишся вийти з дому, сонце вмить зникне, а тебе огорне нудним холодним затяжним дощем. Тому гумові чоботи, дощовик та парасолька – мої нерозлучні друзі.

Коли ти вже два тижні у відпустці у глухому передгірському селі, і весь цей час іде дощ, а досягнення цивілізації ще не такі вагомими, аби влаштувати собі самотійно погоду на свій смак (хоча, мабуть, існують люди, які полюбляють негоду), мимоволі намагаєшся придумати собі якісь розваги. Читання, філософські розмірковування про сенс життя чи короткотривалі походи у місцеві крамниці тобі вже не дають жодного задоволення. Розкішшю здаються вечірні посиденьки біля вогнища, купання в прохолодному Стрию чи мирне полювання на гриби (за чим, власне, я і приїхав). От би вже закінчився цей «сезон дощів»!

...Сьогодні я прокинувся від якоїсь зміни. Ранок втішив рівномірним яскравим сонячним світлом. Ага, сонце таки вирвалося з чіпких об'ємів нескінченних хмар і переможно сяє на все небо! Розпогодилось!

Поспіхом випиваю свою ранкову каву з молоком, взуваю гумові чоботи, беру палицю і виходжу на прогулянку. Дихати свіжим повітрям, як каже мій лікар. Спускаюсь попри потічок, обминаю крайню хату і опиняюся на ґрунтовій дорозі, що веде до сусіднього села. Матінко моя! Обабіч дороги густими хащами розрісся борщівник! За широченним листям і розлогими суцвіттями височенних рослин світу божого не видно! Моему обуренню немає меж.

Борщівник – дуже небезпечна рослина, сік якої спричиняє сильні опіки і дуже глибокі рани, які надзвичайно важко вилікувати! Чому його так багато? А якщо діти захочуть тут погратися і мимоволі зламають стебло чи зірвуть листок? Тільки ця думка промайнула у моїй голові, як я побачив двійко хлопчаків, які йшли мені назустріч. Вони зачаровано спостерігали за заростями велетенської рослини, на широкому листі якої діамантами виблискували на сонці краплі вчорашнього дощу, але не торкалися її.

– Добрий день! – вітаюся з хлопчиками. – Ви знаєте, що це за рослина?

– Так, знаємо. Це борщівник. Його заборонено чіпати, бо він дуже отруйний. Нашому однокласникові сік із борщівника потрапив на руку, то з'явилися величезні пухирі, а потім рани. Він довго був у лікарні.

– То вам батьки заборонили зривати борщівник?

– І батьки, і вчителі. Та ми і самі вже знаємо, що він дуже небезпечний. А тим, хто приїжджає з міста на канікули, завжди показуємо і розказуємо, що його не можна чіпати.

– Молодці! Ви все правильно робите. Тепер лише треба вирішити, як його позбутися, аби він

не поширювався далі. А завтра я зроблю таблички з написом «Не чіпати! Не зривати!» і поставлю тут. Про всяк випадок! (427 слів).

Варіант 2. Відібрані тексти.

Для опрацювання з іншомовцями інформаційно-застережних текстів викладач може скористатись різноманітними онлайн-ресурсами: як публікаціями на сайтах, так і відеоконтентом, – що значно полегшить засвоєння нового лексико-граматичного матеріалу, допоможе швидше зануритись у нове мовне середовище та водночас дасть необхідні знання з безпеки життєдіяльності.

Наприклад, викладач може запропонувати студентам прочитати чи/і переглянути на вибір кілька текстів із поданого списку або підібрати такі тексти самостійно, зважаючи на рівень володіння студентів українською мовою:

1) Голошівець А. Обережно, борщівник. Це не квітка для селфі, а небезпечна рослина. Електронний ресурс: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-53695638>. Режим доступу: 18 липня 2022 р.

2) Обережно: борщівник Сосновського. Електронний ресурс: <https://dpssc.gov.ua/fitosanitariia-kontrol-u-sferi-nasinnytstva-ta-rozsadnytstva/aktualna-informatsiia/2301/oberezhno-borshchivnyk-sosnovskoho.html>. Режим доступу: 19 липня 2022 р.

3) Будьте пильні – небезпечний борщівник Сосновського. Електронний ресурс: <https://www.mvk.if.ua/official/55644>. Режим доступу: 19 липня 2022 р.

4) Борщівник Сосновського – небезпечний і агресивний бур'ян. Електронний ресурс: <https://drohobych-rda.gov.ua/news/borshchivnyk-sosnovskoho-nebezpechnyy-i-ahresyvnyy-bur-yan.html>. Режим доступу: 19 липня 2022 р.

5) Кирдан Т. Ю. Обережно! Небезпечна рослина – борщівник Сосновського. Електронний ресурс: <https://likar.center/oberezhno-nebezpechna-roslina-borshchivnik-sosnovskoho/>. Режим доступу: 18 липня 2022 р.

6) Борщівник Сосновського – чому ця рослина така отруйна і як з нею боротися. Електронний ресурс: https://youtu.be/_17JnhTVawI. Режим доступу: 17 липня 2022 р.

7) Борщівник Сосновського: чим небезпечна рослина для людини. Електронний ресурс: <https://youtu.be/-bYq9MWVp5o>. Режим доступу: 19 липня 2022 р.

8) Небезпечніший за укус гадюки: чому слід остерігатися борщівника. Електронний ресурс: <https://youtu.be/8S0ebGCUerU>. Режим доступу: 19 липня 2022 р.

Після прочитання чи перегляду вибраних текстів студенти виконують вправи на розуміння, засвоєння та закріплення матеріалу. Залежно від рівня володіння мовою, викладач розробляє свою систему післятекстових індивідуальних і групових вправ та завдань, наприклад: опишіть борщівник; дайте відповіді на запитання; правда/неправда; складіть план до тексту; попередьте товариша про небезпечність цієї рослини; на основі прочитаних/переглянутих матеріалів намалюйте плакат «Що робити у випадку отруєння борщівником?»; розкажіть про небезпечні рослини у вашій країні тощо.

Крім інформаційно-застережних текстів про небезпечність борщівника, вважаємо за необхідне провести кілька лінгвокраїнознавчих занять з української мови як іноземної на природознавчу тематику, у яких застерегти іншомовців про обережне поводження з такими отруйними рослинами, як *цикута отруйна*, *дурман*, *беладона*, *вовча ягода*, *блекота чорна*, *аконіт*, *болиголов плямистий* та ін.

Крім того, важливо урізноманітнити заняття з УМІ застережними текстами про найпоширеніші рослини-алергени України, зокрема про алергію на пилок *амброзії*, *полину*, *берези*, *вільхи*, *лободи*, *ромашки*, *кульбаби*, *соняшника*, *тополі* тощо. У межах занять доречно змоделювати зі студентами ситуацію купівлі антигістамінних засобів в аптеці, надання першої домедичної допомоги, виклик карети швидкої допомоги тощо.

Висновки та перспективи. Таким чином, інтегрувавши знання з безпеки життєдіяльності у навчальні тексти з УМІ, ми не лише вивчимо українську мову, а й попередимо іноземців про небезпечні для їхнього здоров'я явища та реалії українського природного середовища, на які вони можуть натрапити в реальних побутових ситуаціях. Застережні тексти не лише сприятимуть розвитку мовленнєвих компетенцій: прочитати (читання) / послухати (слухання) – зрозуміти – усвідомити – обговорити – переказати і застерегти інших людей (усне мовлення) – написати власне повідомлення (письмо), а й полегшать адаптацію іншомовця в чужому для нього природному і мовному середовищі.

У перспективі на запропоновану тематику можна створити міні-курс спеціалізованих лекцій із безпеки життєдіяльності в природному середовищі України на заняттях з УМІ або укласти лінгвокраїнознавчий посібник з української мови як іноземної: «Що треба знати про Україну, аби не зашкодити здоров'ю».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мандрівка Україною: навч. посібник з укр. мови як іноз. (рівень В2) / І. Ключковська, О. Палінська, О. Пташник, О. Туркевич, Б. Сиванич, Г. Шміло. Львів : Дон Боско, 2012. 152 с.
2. Дерба С. М. Знайомство з Україною : навч. посібник з української мови для іноземних студентів. Київ : Фенікс, 2013. 97 с.
3. Палінська О., Качала О. Автостопом по Україні. Українська мова як іноземна. Рівень С1: аудіокн. з вправами. Львів : Львівська політехніка, 2014. 127 с.
4. Місто Лева: навч. посібник з укр. мови для чужоземних студентів (Рівень В2) / Г. І. Бойко, О. А. Качала, А. В. Моторний, О. М. Палінська, І. П. Юзвяк. Львів : Львівська політехніка, 2013. 100 с.
5. Швець Г. Знайомтеся: Київ : навч. посіб. з укр. мови для студентів-іноземців. Київ : Видавець Федоров О. М., 2011. 240 с.
6. Ключ до України: міста і люди : підручник з української мови як іноземної (рівні В2–С1) / Ключковська І., Горда О., Трушко О., Мартинович Н., Темник Г. Львів : Колір ПРО, 2020. Ч. 1. 200 с.
7. Українська мова для іноземців. Рівень В1 : навчальний посібник / Віденко Л. В., Завгородній В. А., Казанджієва М. С. та ін. Суми : Університетська книга, 2020. 363 с.
8. Швець Г. Д. Краєзнавчий текст у навчальній текстотечі з української мови як іноземної. *Молодий вчений*. № 6.1 (70.1). Червень, 2019. С. 69–74.
9. Швець Г. Д. Теорія і практика навчання української мови іноземних студентів гуманітарних спеціальностей : монографія. Київ : Фенікс, 2019. 529 с.
10. Денисюк Н. Р., Назаревич Л. Т., Баб'як Ж. В. Практичне застосування країнознавчих текстів на заняттях з української мови як іноземної. *Гірська школа Українських Карпат*. Івано-Франківськ, 2021. № 24. С. 42–47.
11. Качала О. Елементи країнознавства у викладанні української мови як іноземної. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2013. Вип. 8. С. 307–314.
12. Гроховська Т. Елементи країнознавства у викладанні української мови як іноземної студентам нефілологічних спеціальностей. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 27. Том. 2. 2022. С. 41–46.
13. Дегтярьова Т., Дядченко Г., Скварча О. Країнознавча аспектизація як основа становлення й розвитку комунікативної компетенції студентів-іноземців. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова. Серія 5 : Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2020. № 71. С. 89–92.

**КОНЦЕПТ *БОРЩ* В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ УКРАЇНЦІВ
(НА МАТЕРІАЛІ ФРАЗЕОЛОГІЇ)**

**THE CONCEPT OF *BORSCH* IN THE UKRAINIAN LANGUAGE CULTURE
(BASED ON THE PHRASEOLOGY MATERIALS)**

Демиденко Г.Г.,

orcid.org/0000-0003-1494-2536

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри української мови

Криворізького державного педагогічного університету

Ковальова Г.М.,

orcid.org/0000-0002-0857-4493

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри мовної підготовки

Донбаської державної машинобудівної академії

У статті проаналізовано особливості мовної репрезентації концепту *БОРЩ* засобами фразеології української мови. Визначено коло мовознавців, зацікавлених питаннями концептуальної лінгвістики, звернено увагу на ті напрацювання в когнітивній лінгвістиці, які сприяють висвітленню тих чи тих концептів, уточнюють уже сформовані й описані концептосфери, актуалізують питання типології концептів тощо.

Інтерес сучасної україністики до вивчення проблем культурно-національної специфіки мовних одиниць, а відтак і взаємодії мови і культури, мови й мислення аргументують актуальність вибору теми пропонованої наукової розвідки. На тлі буремних подій сьогодення мовно-культурний фронт набуває неабиякої ваги, а війна за культурно-національне багатство, традиції, звичаї, ідентичність загалом має певною мірою виграватися на сторінках наукових праць. Визначено, що національна кухня в такому розумінні здійснює трансляцію етнокультурних сенсів, а окремі страви постають як культурно-історичні символи народу. Зауважено, що в кожній національній кухні існують установлені концепти, що виникли у процесі комунікації.

У роботі розглянуто вербальне вираження концепту *БОРЩ* у зв'язку із вилученням інформації про досліджувані фрагменти концептуальної системи зі словників різних типів (словник знаків української етнокультури) і визначення особливостей його репрезентації в мові (словники загальномовної та ареальної фразеології). Особливу увагу приділено характеристикам семантики та структури фразеологічних одиниць, зокрема компонентному складу цих виразів.

З'ясовано, що фразеологічний рівень мови вербалізує ознаки концепту *БОРЩ* за допомогою таких зворотів, що ілюструють різні життєві ситуації, розкривають окремі риси характеру українців, озвучують норми поведінки, моральні приписи, показують матеріальний світ крізь призму гастрономічної культури. Такі одиниці у своїй сукупності створюють загальний образ мовця, підкреслюють його психоментальні риси, репрезентують мовну картину світу.

Ключові слова: фразеологізм, національна лінгвокультура, національна кухня, національний концепт, лінгвоментальність, гастрономічна культура.

The paper focuses on the linguistic peculiarities of representing the concept of *BORSCH* by means of the Ukrainian phraseology. It identifies the group of linguists dealing with the issues of conceptual linguistics. Moreover it summarizes the research in cognitive linguistics that contribute to the elucidation of certain concepts, clarifying already formed concept spheres, updating some issues of concept typology.

The interest of modern Ukrainian studies, investigating the problems of cultural and national specificity of language units, as well as the interaction of language and culture, language and thinking, show the necessity of the proposed research. Taking into consideration the background of turbulent present day events, the linguistic and cultural front is gaining considerable weight, and the war for cultural and national wealth, traditions, customs, and identity in general must be won on the pages of scientific works. It is determined that national cuisine in this sense transmits ethnic and cultural meanings, and certain dishes appear as national cultural and historical symbols. It is noted that in each national cuisine there are established concepts that arose in the process of communication. Ukrainian borsch is one of the Ukrainian ethnomarkers.

The paper examines the verbal expression of the concept of *BORSCH* based on the analysis of the information given on this notion of the conceptual system taken from the dictionaries of various types (the dictionary of signs of the Ukrainian ethnoculture) and determines the features of its representation in the language (universal dictionaries and local phraseology dictionaries). It is found that the phraseological level of the language verbalizes the features of the concept of *BORSCH* with the help of such phrases that illustrate various life situations, revealing individual character traits of Ukrainians, their voice norms of behavior, moral rules, describing the material world through the prism of gastronomic culture.

The results of the analysis of language material indicate the peculiarities of the traditional Ukrainian cuisine. The concept, represented by set expressions, reflects the ethnic specificity of views on food, naturally reproduces the value system of the Ukrainian ethnic group.

Key words: phraseology, national linguistic culture, national cuisine, national concept, linguistic mentality, gastronomic culture.

Постановка проблеми. Твердження про те, що в мові певною мірою відображено національну культуру, спосіб мислення народу, його світогляд загалом, не викликають заперечень у сучасних дослідників, давно ставши аксіомою. Цілком очевидно, що мовний образ людини, її життя і смерть, емоції, поведінка, мрії та переживання, тобто те, що властиве індивіду як біологічній і соціальній істоті, відтворено культурою.

Біологічне існування людини забезпечують кілька важливих факторів, які прийнято вважати основними, базовими потребами, з-поміж них процес споживання їжі набуває у свідомості мовців певних культурних смислів. За таких умов одним з ідентифікаторів культури є національна кухня, що складалася упродовж віків завдяки природно-географічним умовам життя українців, зумовлена особливостями господарської діяльності та впливам харчової культури інших етносів.

Соціокультурний досвід зумовлює виникнення лінгвокультурних концептів, які дають культурно детерміновані уявлення мовця про світ, враховуючи життєвий досвід і світогляд усієї етноспільноти. Через національну кухню певним чином відбувається трансляція етнокультурних сенсів, оскільки приготування та споживання національних страв теж проєктують відображення народних уявлень [2, с. 42].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мовознавці повсякчас виявляють посилене зацікавлення до концептосфери, що об'єднує етнокультурні концепти, втілені в мовній картині світу. Поняття концепту як когнітивної універсалії представлено у працях М. Алефіренка, С. Аскольдова, А. Вежбицької, С. Жайворонка, В. Карасика, О. Кубрякової, З. Попової, А. Приходько, Ю. Степанова, Й. Стерніна та інших науковців.

Наразі в лінгвістиці емоційні, морально-етичні концепти розроблені в таких наукових розвідках: *страх* (О. Козлова), *щастя* (О. Мальярчук), *гнів* (Н. Спіжавка), *радість* (О. Тарасова, Ю. Шамаєва), *любов* (С. Торба), *кохання* (Г. Огаркова), *добро і зло* (О. Лисицька), *правда й неправда* (М. Мамич, О. Пироженко), *пам'ять* (Я. Купіна). Палітра концептуальних досліджень природних явищ, світу природи загалом представлена дослідженнями таких концептів, як-от: *степ* (О. Єфименко), *гроза* (О. Фісенко), *природа* (І. Дишлюк), *птахи* (І. Казимир) та ін. Увага вчених приділена й філософсько-антропологічним концептам: *краса* (О. Цапок), *воля* (О. Яцкевич), *правда* (Н. Єщенко), *душа* (Г. Купріянова), *час* (Ю. Дем'янова, О. Задорожна), *життя* (О. Близнюк, М. Бобро, І. Іванова, Ж. Краснобаєва-

Чорна), *смерть* (І. Іванова), *людина* (А. Пікалова), *жінка* (Т. Сукаленко, Т. Рудюк), *батько, мати* (А. Чернова), *сім'я* (В. Яковлева), *діти* (В. Калько), частково опрацьовані й гастрономічні концепти, зокрема *їжа* (Г. Осіпчук), *кутя* (Н. Плотнікова) та ін.

На сьогодні вчені пропонують досить розгалужені класифікації концептів за багатьма параметрами. За суб'єктом класифікації О. Селіванова поділяє концепти на універсальні, що наявні в усіх культурах приблизно з одним і тим самим набором смислових характеристик, і національні. Універсальні концепти відтворюються в різних етноспільнотах приблизно з одним смисловим навантаженням, хоч і такі концепти можуть мати національну специфіку [12, с. 120].

Виклад основного матеріалу. Національні концепти – це такі етноконцепти, що притаманні тільки певному етносу, як-от: *гопак, борщ, вечорниці* тощо. Українська дослідниця Н. Шарманова зазначає, що важливим складником етнолінгвістичного матеріалу є національно маркована лексика, зокрема етнографізми, діалектизми, екзотизми тощо [17, с. 18]. До останніх зараховано й *борщ*, який по праву можна схарактеризувати гастрономічно-культурним концептом національного буття українців.

Як бачимо, до складу ключових концептів національної картини світу входять етнокультурні концепти-архетипи, які є варіантами універсальних архетипів. Здебільшого вони проявляють себе на національному ґрунті як символи у фольклорі, обрядах, звичаях, узагальнюючи досвід предків. З огляду на це у процесі наукового пошуку ми з'ясуємо, які природні образи, ідеї та переживання зі сфери колективного підсвідомого становлять глибинне інформаційне й національно-культурне наповнення концепту *борщ*.

Метою статті є аналіз етнокультурного насичення концепту *борщ* як ключового елемента традиційної української кухні, вивчення особливостей фразеологічної репрезентації цього концепту. Джерельна база дослідження охоплює сталі вирази української мови, дібрані із загальномовного фразеологічного словника [15], словників ареальних фразем [3; 5; 7; 10; 14; 16].

Для нас борщ не просто страва, а справжній символ народу, який собі маркер, який вирізняє нас серед інших й об'єднує в одне ціле [2, с. 43]. У 2022 році, коли перед українською нацією нависла загроза фізичного знищення, зміцнення мовно-культурного фронту набуло надважливого статусу. Українці змушені захищати своє право на існування, право на мовну ідентичність

і культурну самобутність, зокрема такого захисту потребує й національна кухня. Інформаційна війна навколо українського борщу точилася досить довго, отримуючи безліч спекулятивних наративів, безпідставних звинувачень у привласненні цієї страви та зарахування її до суто української кухні. Відповідно 1 липня 2022 року культура приготування українського борщу була внесена до Списку нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО, що потребує термінової охорони за рішенням Міжурядового комітету з охорони нематеріальної культурної спадщини, до складу якого входять представники держав-учасниць Конвенції ЮНЕСКО [8].

У кулінарній практиці українців *борщ* – це національна рідка страва, що вариться з посічених столових буряків (раніше переважно заквашених), капусти з додатком картоплі та різних приправ. У різних регіонах України є свої різновиди борщу, наприклад, полтавський борщ готується з качкою; якщо до борщу додається м'ясо і його засмажують або затовчують салом, тоді це гаряча перша страва; якщо борщ пісний (з квасолею, грибами або рибою, засмажений на олії), тоді його можна споживати і в холодному вигляді. У словнику західнополіських говірок зафіксовано такі різновиди борщу: *білий борщ* (готується зі свіжої капусти) [1, с. 384], *чорний борщ* (борщ зі свинячої крові і червоного буряка) [1, с. 384], *холодний борщ* (страва із сушених грибів і оселедців, заправлена олією) [1, с. 392], *зелений борщ* (готується зі щавлю) [1, с. 188; с. 454], *червоний борщ* (готується з червоних буряків) [1, с. 1790.]. Як бачимо, у лексикографічному джерелі лексема *борщ* уживається з обов'язковим прикметником, що називає колір (білий, чорний, зелений, червоний) чи температурні властивості (холодний). Це вказує на особливості рецептури, а також визначає, які інгредієнти є ключовими, які існують традиції споживання – у гарячому чи холодному вигляді. На Буковині *борщем* також називають «квас із висівок або житнього борошна» [13, с. 37], паралельно ж у гастрономічній культурі українців побутує лексема *мочка*, що позначає рідку страву (борщ або суп) [13, с. 298].

В національній культурній традиції борщ є улюбленою стравою українців, символом достатку [6, с. 52–53], про що свідчить значна кількість фразем з компонент *борщ* у їх структурному складі. Як стверджують дослідники, такі звороти розкривають передусім зміст інтерпретаційного поля концепту, яке формують оцінки й витлумачення, стереотипи і судження, що представляють ознаки концепту в повному обсязі [11, 129–130].

Концептуальні ознаки, тобто окремі ознаки об'єктивного чи суб'єктивного світу, диференційовано відображені у свідомості [9, с. 60] і формують ядро (основні поняття) та периферію (те, що вносить культура, традиції, досвід) [9, с. 62].

Мовний фактичний матеріал свідчить, що фразеологічна вербалізація концепту *борщ* в українській мові досить різноманітна. Аналіз семантичного наповнення дібраних сталих зворотів дав змогу визначити набір ознак, які реалізуються у значенні фразем. У межах діалектної фразеології фіксуємо вислови, які дають певну характеристику їжі або демонструють процес її споживання. Наприклад: іронічно називає несвіжу страву вираз *борщ сімнадцятого року* [16, с. 68]; холодний борщ означено зворотом *мухи по борщу повзають* [16, с. 344]; небажання їсти, відсутність голоду вербалізує фразема у *борщі вуха (носа) мочити* [16, с. 68], де лексеми-соматизми підсилюють комічний ефект такої побутової ситуації. Як бачимо, лексема *борщ* набуває особливих семантичних узагальнень і постає уособленням їжі як носія матеріально-фізичних благ, джерело енергії для людського тіла. Цінність борщу як національної страви маніфестує вираз *хотіти до борщу*, що вербалізує «бажання йти додому» [16, с. 68], а звідси символічні уявлення про дім, де людина почувається ситою і щасливою.

Гастрономічна культура українців суттєво інтегрована в суспільне життя, адже, окрім власне фізіологічних потреб людини, задовольняє соціокультурні прагнення. Стійкі звороти, які мають у своїй структурі лексеми на позначення страв, дають змогу виокремити певні характеристики як самого носія мови, так і його уявлень про світ, а саме: демонструють основні ментальні риси, відображають своєрідність мислення, особливості побуту, звичаї і традиції.

Борщ був і залишається базовою першою стравою, яку споживають українці, а рецепти приготування передаються із покоління в покоління в кожній окремій родині від жінки до жінки. Очевидно, що господині готували різні борщі, дотримувалися власних рецептур, поширених у тій чи тій місцевості, доповнювали процес варіння своїми ритуалами, вносили корективи зважаючи на матеріальний стан родини, харчові вподобання членів сім'ї тощо. У фразеології збережено цей культурний зв'язок між жінкою, як головною дійовою особою на кухні, та гастрономічним продуктом, створеним нею відповідно до стандартів національної кухні. Скажімо, на Поліссі побутують звороти, які описують жінок у різноманітних ситуаціях, надаючи оцінку їх емо-

ційному стану, особливостям характеру чи темпераменту. Наприклад: про закоханість дівчини йдеться у виразі *борщ не пересолить* [10, с. 305], сердиту жінку демонструє зворот *кипіти як борщ* [10, с. 370], а жіночу обізнаність у всіляких подіях зображено у вислові *знати, що в борщі кипить* [16, с. 68]. Народна фразеологія відображає й ті теми життя жінки, про які говорять потайки, адже фізіологічні процеси в жінок (період менструації) є табуованими для озвучування. У мовленні поліщуків зафіксовано фразему *борщ вариться червоний* [10, с. 290], у якій саме червоний борщ набуває символічного навантаження і метафоризує фізіологічні особливості жінки, надаючи фразеологізмові особливої експресивності.

Досліджені варіанти сталих зворотів засвідчують трансляцію культурних смислів з кулінарного простору на морально-етичні якості людини, її емоційний світ. Наприклад: вираз *і в борщ вкинути, і на хліб намазати* [10, с. 387] вказує на надмірну людську доброту; натомість невдячність у стосунках з кимось можна охарактеризувати висловом *гадити в борщ* [16, с. 68]. Подібних негативних оцінок набувають й вислови *наплювати в борщ* [7, с. 326; 5, с. 23]; *наситати солі в борщ* [7, с. 326], що демонструють відкрито неприязне ставлення до іншої людини, виражене як бешкетний, провокаційний вчинок. На противагу названим виразам в українській лінгвокультурі функціонує антонімічний вислів *не давати (не дозволяти) наплювати (плюнути) [собі] в борщ*, що означає «вміти відстоювати, захищати себе» [15, с. 150] і, відповідно, показує такі риси людського «Я», які допомагають вистояти у складних, конфліктних ситуаціях. Очевидно, борщ стає частиною комунікативної взаємодії, а відтак і символом вразливості, тим, що не можна псувати, а варто захищати.

У процесі лінгвістичного аналізу помічено, що сталі звороти з компонентом *борщ* ілюструють й інші риси людської вдачі. Наприклад: говорити нісенітницю (*вигадувати так, що і в борщ не кришать* [15, с. 56]); виражати недовіру до окремої людини для реалізації спільної справи (*борщу не зварити* [16, с. 68]); набридати (*причепився як голодний до борщу* [3, с. 14]; *згадати, як борщ вчорашній їв* [3, с. 16]); недоречно себе поводити (*бовтнув як сопель у борщ* [3, с. 45]); проявляти байдужість до людей, до роботи (*гарячий як єврейський борщ* [4, с. 212], *гарячий як свекрухин борщ* [4, с. 212], *гарячий як циганський борщ* [4, с. 212], *гарячий як жидівський борщ під лавкою* [4, с. 212]).

Як стверджує Г. Доброльожа, окремі фрази з компонентом *борщ* залежно від контексту мають діаметрально протилежне значення: *гарячий як борщ* 'жвавий' – *гарячий як жидівський борщ* у *п'ятницю* 'байдужий'. Безумовно, така градація засвідчує традиції приготування і споживання борщу саме українцями, і зокрема поліщуками, але аж ніяк не представниками інших етносів, що населяли Україну [4, с. 212].

Неквапливість у справах, повільну роботу вербалізовано у виразі *і борщ жиром запливе* [16, с. 68], що наглядно відображає знання про природні харчові властивості борщу з часом, здебільшого у процесі охолодження, утворювати жирну плівку на поверхні. Температурні показники стають підґрунтям для утворення антонімічного звороту *гарячий як циганський борщ*, що означає «1) швидкість у роботі; 2) дуже поспішати в нагальній справі» [10, с. 401] (пор. з *гарячий як циганський борщ*, що позначає байдужість, емоційну холодність у мовленні поліщуків). Цікавим, на наш погляд, видається компонент *циганський*, який увиразнює внутрішню форму фрази у зв'язку її значення зі значенням прототипу, тобто знаннями про ментальні риси циган, їх емоційність, посилену енергійність. У подільській фразеології поширеним є вираз *гарячий борщ* [7, с. 43], який вживають на позначення поминального обіду, під час якого всіх присутніх пригощали саме гарячим борщем. У подібному ритуальному контексті побутує й вислів *йти на борщ* [7, с. 43], тобто йти на поминки.

Окрім температурних характеристик борщу як гастрономічного вподобання українців, фразеологічні одиниці фіксують його смакові властивості. Наприклад: у ситуації, коли людині не пощастило в чомусь, уживається вислів *найвсія кислого борщу* [5, с. 23], де прикметник *кислий* передає неприємні рецепторні відчуття від споживання занадто кислої страви (зважаючи на квасну рецептуру борщу). Звідси за рахунок усічення компонентного складу сформовано й інший зворот *кислий борщ* для характеристики невдоволеної людини загалом [5, с. 23].

З-поміж досліджуваних фразеологізмів окрему увагу варто звернути на ті, які кореспондують з реаліями тваринного світу і мають у структурі компонент-зоонім. Наприклад, вирази *впав у біду як курка у борщ* [3, с. 113], *попав як курка в борщ* [3, с. 114], *плаває як муха в борщі* [3, с. 131] демонструють стан невдачі, який може відчути людина, а зооніми *муха*, *курка* постають як втілення інформації про безвихідну, смертельну ситуацію для тварини. Внутрішня форма висловів пов'язана

з побутовими причинами, виходячи з рецептури борщу на основі курячого бульйону, чи у випадку з мухою прослідковується типова реакція комахи на їжу. У степових говірках поширеними є вирази *вскочити як муха в борщ* [16, с. 343]; *як півень у борщ* (зі сл. потрапити) [16, с. 386], що вказують на неприємності, скрутне становище, які спіткали людину. У мовленні українців східних регіонів побутує вираз *борщ помішати*, що означає «виявити пропажу курки, качки» [16, с. 68], і перебуває на периферії зоофразеологічного масиву. Як зазначають українські дослідники ареальної фразеології Д. Ужченко, В. Ужченко, в основі виразу постає побутовий факт перевірки борщів у сусідів, яких підозрюють у крадіжці [16, с. 68].

Як уже зазначалося, в українській традиційній культурі борщ вважали символом достатку, про що свідчать окремі фраземи на позна-

чення складного матеріального стану, бідності в родині, а саме: *свищі в борщі* [15, с. 631]; *борщ з таким варим* [16, с. 68]; *пустий борщ їсти* [16, с. 68]. Внутрішня форма цих зворотів відображає нестачу чогось цінного у складі борщу, його спрощений рецепт, невідповідність загальноприйнятим стандартам.

Висновки. Український борщ – один із етномаркерів українства – є найвпізнаванішою стравою в системі гастрономічної культури нашого народу і зазнає найвіроломніших зазіхань на свою національну приналежність і самобутність. Лінгвокомунікативні процеси, пов'язані із соціокультурним досвідом, породжують сталі звороти з гастрономічним підтекстом, відображаючи водночас певне лінгвокультурне тло, показуючи ментальний образ українців крізь призму їх харчових звичок, їхньої традиційної кухні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аркушин Г. Словник західнополіських говірок : у 2 т. Т. 1 : А-Н. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. 353 с.
2. Бурдейна Т. Л. Трансляція етнокультурних сенсів через національну кухню. *Грані : науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах*. Дніпро, 2014. № 6 (110). С. 40–48.
3. Добролюба Г. М. Етноконцептний словник постійних народних порівнянь поліських і суміжних говірок. Житомир, 2020. 148 с.
4. Добролюба Г. Назви їжі та напоїв у поліській фразеології : історичний та етнокультурний коментар (на матеріалі діалектної фразеології Середнього Полісся). *Мова і культура*. 2015. Вип. 18, т. 2. С. 211–217.
5. Добролюба Г. М. Фразеологічний словник говірок Житомирщини. Житомир : ПП Туловський, 2010. 404 с.
6. Жайворонок В. Знаки української етнопольтури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
7. Коваленко Н. Д. Фразеологічний словник подільських і суміжних говірок. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Рута», 2019. 412 с.
8. Культура приготування українського борща внесена в Список нематеріального культурного наследія, нуждаючогося в срочной охроне. URL : <https://www.unesco.org/ru/articles/kultura-prigotovleniya-ukrainskogo-borsch-a-vnesena-v-spisok-nematerialnogo-kulturnogo-naslediya>
9. Маслова В. А. Лингвокультурология : учеб. пособие для студ. высш. учеб., заведений. Москва : Академия, 2001. 208 с.
10. Мацюк З. Що сільце, то нове слівце : словник фразеологізмів Західного Полісся. Луцьк : Вежа-Друк, 2013. 476 с.
11. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика. Москва : АСТ : Восток-Запад, 2010. 314 с.
12. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
13. Словник буковинських говірок / за аг. ред. Н. В. Гуйванюк. Чернівці : Рута, 2005. 688 с.
14. Словник фразеологізмів та паремій Чернівецьчини : матеріали до словника фразеологізмів та паремій Чернівецьчини / уклад. Г. Кузь, Н. Руснак, М. Скаб, Л. Томусяк. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т імені Юрія Федьковича, 2017. 352 с.
15. Словник фразеологізмів української мови / уклад. В. М. Білоноженко та ін. Київ : Наукова думка, 2003. 1104 с.
16. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник східнослов'янських і степових говірок Донбасу. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2013. 552 с.
17. Шарманова Н. М. Етнолінгвістика : навчальний посібник для студентів факультету української філології / за ред. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг : НПП АСТЕРІКС, 2015. 192 с.

НІМЕЦЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ АРХІТЕКТУРНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

GERMAN LEXICAL BORROWINGS IN UKRAINIAN
ARCHITECTURAL TERMINOLOGY

Думанська Л.Б.,

*orcid.org/0000-0002-0933-4360**старший викладач кафедри мовної підготовки Центру підготовки спеціалістів для зарубіжних країн
Одеської державної академії будівництва та архітектури*

Степанюк Г.М.,

*orcid.org/0000-0002-3911-641X**приват-доцент кафедри мовної підготовки Центру підготовки спеціалістів для зарубіжних країн
Одеської державної академії будівництва та архітектури*

У статті описано та досліджено німецькі лексичні запозичення в українській архітектурній термінології. Вибір теми дослідження зумовлений практичними потребами суспільства, оскільки термінологія архітектури функціонує на сучасному етапі як цілком сформована мікросистема, яка вимагає подальшої роботи над упорядкуванням, стандартизацією та уніфікацією терміноодиноць. Об'єктом дослідження стали тлумачні та перекладні, загальні й термінологічні словники. Аналіз досліджуваного матеріалу здійснено переважно описовим методом, який реалізовано способами класифікації, лінгвістичного спостереження над функціонуванням термінів у лексикографічних та термінографічних джерелах. Простежено хронологію поширення німецьких запозичень на територію України. Наголошується, що вплив німецької мови на українську архітектурну термінологію відбувався протягом усього періоду її становлення та розвитку. У статті зроблено спробу лексико-семантичної диференціації німецьких запозичень в українській архітектурній термінології; проаналізовано терміни-варіанти на матеріалі німецьких запозичень української архітектурної термінології. Це спільнокореневі мовні одиниці з однаковим планом змісту, але з деякими відмінностями у плані вираження. Визначено причини появи термінів-варіантів в аналізованій термінології. Зібраний та опрацьований матеріал може бути задіяний при укладанні лексикографічних джерел, зокрема термінологічних, подальшому упорядкуванні сучасної української архітектурної термінології, що сприятиме підвищенню статусу термінології архітектури в суспільному житті та забезпеченню належного рівня комунікації у даній науково-професійній галузі.

Ключові слова: німецькі запозичення, українська архітектурна термінологія, міжмовні контакти, архітектурний термін, історія мови, лексико-семантична диференціація.

In the article describes and explores of German lexical borrowing on the Ukrainian architectural terminology. The choice of the topic of our study is stipulated by practical needs of the society, since the architectural terminology functioning at the current stage is a completely formed microsystem, requiring further development of regularization, standardization and unification of the terminology items. The object of the study is focused on lexicons, translation dictionaries, uniform and terminology dictionaries. Analysis of the investigated material is performed mainly by descriptive method, conducted by means of classification, linguistic observation of terms functioning in lexicographical and terminographical sources. The chronology of spreading of German lexical borrowing on the territory of Ukraine was traced. It is emphasized that the influence of the German language on the Ukrainian language has continued and increased throughout the period of its formation and development. In the article of lexical-semantic differentiation of German lexical borrowing on the Ukrainian architectural terminology; terms-variants based on the German lexical borrowing on the Ukrainian architectural terminology analyzed. These are one-root units with the same form of content, but having some distinctions in the form of expression. Reasons for terms-variants appearing in analyzed terminology are defined. The collected and processed material can be involved in the process of compilation of lexicographical sources, specifically terminological, further regularization of modern Ukrainian architectural terminology, thus contributing to strengthening the status of architectural terminology in social life and to providing appropriate level of communication in particular scientific professional sphere.

Key words: German lexical borrowing, Ukrainian architectural terminology, interlingual contacts, architectural term, history of language, lexical-semantic differentiation.

Постановка проблеми. У сучасному вітчизняному термінознавстві проблема лексичних запозичень посідає одне з центральних місць. Актуальність цієї проблеми пояснюється соціальною значущістю термінологічних лексичних одиниць, які репрезентують концептуальні знання у спеціальних сферах спілкування та фіксують поступальний розвиток наукових знань. У складі української архітектурної термінології

домінують терміни власномовного походження, оскільки «архітектурна терміносистема протягом усього періоду становлення і розвитку творилася на основі загальнонаціональної мови» [6, с. 281]. Однак значна кількість термінів у досліджуваній терміносистемі є лексичними запозиченнями, серед яких домінують термінологічні одиниці грецького та латинського походження. Проте, слід відзначити істотний вплив німецько-українських

мовних контактів на формування та становлення української архітектурної термінології. На думку В. Акуленка, «значною мірою німецькому впливові українська мова завдячує тим особливим місцем, яке вона сьогодні займає в європейсько-американському мовному і культурному ареалі, де вона поєднує риси східноєвропейські з відчутними характеристиками мови центральноєвропейської» [1, с. 18]. На разі особливої уваги потребує опис та функціонування німецьких лексичних запозичень, зафіксованих у лексико-семантичній системі української архітектурної термінології.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Питання впливу німецьких лексичних запозичень на українську мову завжди привертало увагу вітчизняних мовознавців. Учений І. Шаровольський досліджував фонетичні та морфологічні особливості германізмів в українській мові [16]; Д. Шелудько, аналізуючи німецькі запозичення, наголошував на посередництві польської мови [17]. О. Горбач [5], Ю. Бестерс-Дільгер [18], О. Пророченко [13] свої наукові розвідки присвятили етимології, періодизації поширення германо-німецьких запозичень в українській мові, їхній звуковій, морфологічній та семантичній структурі. Наукова праця М. Рогаля присвячена дослідженню лексичних запозичень з німецької мови в українських літописах XVII – першої половини XVIII ст. [14]. Питанню методології вивчення німецьких запозичень в українській мові присвячено працю В. Акуленка [1]. Т. Пиц об'єктом мовного аналізу обрав німецькі запозичення в українській літературній мові та її діалектах за період з кінця XVIII до початку XXI ст. в українських та закордонних публікаціях у статті «До історії дослідження німецьких запозичених слів в українській мові». На думку дослідника, «... вивчення німецьких лексичних запозичених елементів в українській мові має свою історію здобутків і досягнень. ... Щоразу розширюється область їхнього аналізу: від пам'яток української мови попередніх віків до сучасної літературної мови (твори літератури, публіцистика, різні галузі науки і техніки), регіональних і соціальних діалектів» [12, с. 96].

Мовознавці О. Лисенко [10], Л. Боярова [4] досліджували адаптування німецькомовних термінів до фонетичних, морфологічних, словотвірних та лексико-семантичних систем української мови; окрім того, Л. Боярова здійснила порівняльний аналіз семантики спеціальних мовних одиниць у тлумачних словниках української та німецької мов [4]; у статті «Deutsche Lehnwörter in der modernen ukrainischen Literatursprache»

проаналізувала німецькі запозичення у діахронії та синхронії відповідно до періодизації українсько-німецьких мовних контактів [19]. Однак, незважаючи на значну кількість наукових праць у царині німецькомовних контактів, найменш дослідженими лишаються запозичення із німецької мови в українській термінології, зокрема архітектурній.

Постановка завдання. Метою наукової розвідки є дослідження української архітектурної термінології німецького походження; визначення ролі німецької мови у формуванні та розвитку української архітектурної терміносистеми. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання завдань: 1) дослідити лексико-семантичну систему німецьких запозичень, зафіксованих в архітектурних лексикографічних джерелах; 2) з'ясувати історичні причини появи німецьких лексичних компонентів в українській архітектурній термінології; 3) розглянути лексико-синтагматичний аспект німецькомовних запозичень.

Матеріалом дослідження послужили термінологічні одиниці на позначення архітектурних елементів, будівель та споруд різного призначення, фрагментів міської забудови, конструктивних прийомів, декоративних елементів, назв будівельних матеріалів, які зафіксовані у загальних і галузевих лексикографічних джерелах.

Мета та завдання наукової праці зумовили вибір методів дослідження: описовий метод, що уможливорює вибір лексем, їх класифікацію та систематизацію; зіставний метод, спрямований на вияв спільних та специфічних рис української та німецької мов; системно-функціональний метод; метод аналізу лексикографічних джерел.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українська архітектурна термінологія має тривалу історію формування та розвитку, впродовж якої зазнавала впливу інших мов. Переважну кількість серед запозичених українських архітектурних термінів становлять грецизми (*астрагал, баптистерій, гейсон, емпорій та ін.*) та латинізми (*бестіарій, біфорій, гемінус тощо*). Проте до сучасного архітектурного термінофонду входять також лексеми з інших мов: французької – *бастион, бенуар, бювет, бюст, курдонер, цитадель тощо*; англійської – *бокс, вокзал та ін.*; голландської – *бон, ванта, кіпор тощо*; іспанської – *асулекс, клаустро та ін.*; арабської – *гарем, диван, кісва тощо*; тюркського походження – *барабан, гурхана, кіш та ін.*

Терміносистема архітектурної сфери поповнювалася також термінами німецького походження. На думку В. Акуленка, «...у даному випадку

існує необхідність розглядати кожну з контактуючих мов у її реальному розвитку у часі на певній території на тлі історії народів, іншомовного оточення, становлення ареалу в цілому» [1, с. 14]. Німецькі запозичення зафіксовано ще у мові східних слов'ян, куди потрапили із давньоверхньонімецької та готської мов. З другої половини XIII ст. Україна переживала страшні часи руїни та знищення, коли разом із татарськими і північно-князівськими московськими набігами послаблювалися суспільно-політичні сили, спинялися прояви культурного життя, а матеріальні засоби нищилися. Разом з тим період існування Галицько-Волинського князівства протягом XIII – XIV ст. позначився інтенсивним розвитком політичних, торговельних та культурних зв'язків з німецькими землями. З другої половини XIV ст. внаслідок хвилі німецької колонізації Буковини та Галичини в Україні з'являється архітектура у готичному стилі. Стиль «готика», що панував у Західній та Центральній Європі в XIII – XV ст. з гостроарочними формами склепінь перекриттів, отворів та особливими конструктивними засобами, надавав будовам більшої легкості. Орієнтація на готичний Захід прийняла особливе забарвлення, оскільки в добу готики в Україні працювало багато німецьких майстрів. «Другою помітною хвилею німецького лексичного впливу стало довголітнє перебування Галичини (з 1772 до 1918 рр.), Північної Буковини (з 1774 до 1998 рр.) і Закарпаття (частково вже з 1526 до 1918 рр.) під владою Австрії» [9, с. 19]. Під впливом цих факторів українська мова поповнилася значною кількістю німецьких слів, що засвоювалися переважно безпосередньо усним шляхом або через посередництво інших мов.

Німецькі запозичення представлені в українській архітектурній термінології у десяти лексико-тематичних групах:

1) частини, елементи споруд та будівель: *анкер* «конструктивна металева або дерев'яна деталь», *балка* «несучий прямолінійний суцільний стрижень», *бантина* «горизонтальний стрижень у кроквах», *больверк* «дерев'яна підпірна стінка з крутою поверхнею», *брандмауер* «протипожежна глуха стіна, яка розділяє приміщення або будівлі», *бруствер* «вертикальна загорода бойового муру в оборонних спорудах», *валганг* «широкий хід на валові за бруствером», *вальма* «трикутний схил наметового або чотирисхилого даху», *вімпєрг* «гострокінцевий трикутний фронтон над аркою», *галтель* «планка, штукатурний перехід від стіни до стелі», *гзимс* «карниз під звисом покрівлі», *данскєр* «частина

оборонної башти замку», *дах* «верхня частина будинку», *карниз* «верхня частина стіни, антаблементу», *кронштейн* «прикріплена до стіни підпора з великим виносом», *ригель* «несуча балка, брус», *фланк* «короткий бік фортечної огорожі», *шпиль* «гострокінцеве завершення споруди» тощо [2; 15];

2) споруди та будівлі, їх комплекси: *біржа* «споруда для здійснення комерційних угод», *блок* «компактна група споруд у містобудівному утворенні», *верк* «окреме укріплення фортеці», *воншпейхєрхауз*, *вонштальхауз* «сільський будинок», *горнверк* «допоміжна оборонна будівля», *градирня* «баштова споруда для охолодження води», *гросраумхауз* «житловий будинок з єдиним нерозчленованим простором», *екзерциргауз* «споруда для навчання солдат та верхової їзди», *єренхоф* «великий двір перед палацом», *карнер* «погребальна капела середньовічного часу», *кірха* «лютеранська храмова споруда», *кlostєр* «оточений фортечною стіною з баштами монастирський комплекс», *кронверк* «зовнішня оборонна споруда, що складається з одного бастіону і двох напівбастіонів», *кроншпиць* «сторожова вежа невеликих розмірів», *рейтор* «мала башта в готичній архітектурі», *форт* «оборонна споруда, фортеця», *шпейхєр* «велика складська споруда» тощо [15].

3) типи приміщень: *бальгауз* «приміщення для гри в більярд», *блок* «приміщення з певними функціональними відмінностями», *ємпора* «галерея на пілонах або колонах над бічною навою», *єркер* «частина споруди, що виступає за межі основного обсягу», *зал* «парадне приміщення для урочистих прийомів», *ремтер* «трапезна католицького монастиря», *штубє* «прямокутна велика кімната в сільському будинку» тощо [2; 11; 15];

4) назви будівельних матеріалів та виробів: *бетоніт* «штучний камінь, пористий бетон», *блок* «штучний або природний будівельний камінь чіткої форми», *глазур* «склоподібне покриття керамічних виробів», *гольц-цемент* «будівельний матеріал із суміші цементу із стружками або тирсою», *кахель* «облицювальна керамічна плитка», *клінкер* «дуже міцна, добре обпалена цегла», *кросєн* «глинокам'яна маса», *шифєр* «пресовані тонкі плити з азбесту і цементу», *шпон* «тонкий лист дерева для фанерування та інкрустації», *штук* «суміш вапна, мармуру або гіпсу і піску» тощо [11; 15];

5) елементи живопису та орнаментальні композиції: *ампель* «підвісна ваза в інтер'єрі», *астверк* «декоративний мотив із зображенням колючих гілок», *бандєльверк* «орнаменталь-

ний мотив у вигляді переплетених стрічок», *бешлагверк* «орнаментальний мотив Північного Ренесансу в Німеччині», *крюйсфуга* «хресто-подібна конструкція», *лаубверк* «декоративний мотив, наповнений пагонами та листами дуба, винограду, плюща», *масверк* «розвинений каркасний орнамент із переплетенням прямих і дуго-подібних ліній», *муфта* «масивний декоративний елемент призматичної або циліндричної форми», *ормуиль* «форма орнаменту у вигляді S-подібного завитка», *ранкенверк* «орнаментальна композиція, що відтворює мотиви переплетених гілок», *фальтверк* «декоративний мотив у готичній архітектурі», *флехверк* «орнаментальний мотив у середньовічному мистецтві», *инеркелі* «прикраси металевих огорож, ґрат», *штабверк* «орнаментальний мотив в готичній архітектурі», *штоф* «декоративна тканина для опорядження приміщення» тощо [15];

6) технологічні процеси, прийоми, композиційні засоби: *бергштрихи* «коротенькі риси на топографічних картах», *блокування* «поєднання кількох будівель різного функціонального призначення в єдину компакту споруду», *лесування* «технічний засіб олійного живопису» тощо [11; 15];

7) елементи, форми садово-паркової архітектури: *альпінарій* «частина саду, квітника у вигляді кам'янистої гірки», *рабатка* «квітник незначної ширини» тощо [15];

8) елементи композиційної побудови: *абрис* «креслення, план, малюнок в лініях», *масштаб* «особливості композиційної побудови, пов'язані із співвідношенням розмірів споруди та її окремих частин», *матриця* «частина форми з негативним рельєфом», *форпроект* «виважений ескіз з обґрунтуваннями і аргументами задуму спорудження», *шаблон* «інструмент для формування архітектурного елемента» тощо [11; 15];

9) агентивні назви: *майстер* «фахівець, людина, яка досягла професіоналізму», *маляр* «спеціаліст, який займається фарбуванням споруд» тощо [11];

10) мистецькі напрями, стилі, течії: *бідермеєр* «художня течія в австрійському та німецькому мистецтві» тощо [2].

Слід зазначити, що у складі другої лексико-тематичної групи «Споруди та будівлі, їх комплекси» значну кількість архітектурних термінів, запозичених з німецької мови, становлять номінації фортифікаційних споруд, їх частин, деталей: *кронверк*, *валганг*, *бруствер*, *данскер*, *фланк*, *форбург*, *екзерциргауз*, *бірет*, *блокгауз*, *верк*, *горнверк* тощо.

Термінам німецького походження притаманні гіперо-гіпонімічні зв'язки. Саме у вираженні таких відношень насамперед виявляється системний характер архітектурної термінології. Наприклад, архітектурний термін *дах* означає верхню частину будинку, яка складається з огорожувальної покрівлі і несучої частини у вигляді крокв, балок, ферм тощо. Гіперонім *дах* залежно від конструкції і матеріалів охоплює гіпоніми: *утеплений дах*, *холодний дах*, *горищний дах*, *безгорищний дах*; залежно від форми охоплює 32 гіпоніми: *баньоподібний дах*, *вальмовий дах*, *чотири-схилий дах*, *вальмовий дах з козирком*, *двосхилий дах*, *зімкнений дах*, *дах із заломом*, *італійський дах*, *конічний дах*, *мансардний дах з фронтоном*, *наметовий чотири-схилий дах*, *пірамідальний дах*, *ромбоподібний дах*, *склепінчастий дах*, *сферичний дах*, *увігнутий дах* тощо.

Термін німецького походження *балка* став основою для творення 113 двокомпонентних терміносполучень та 36 трикомпонентних, серед яких найчастіше зустрічаються моделі «прикметник + іменник»: *анкерна балка*, *армована балка*, *армоцегляна балка*, *допоміжна балка*, *цвяхова балка*, *двосхила балка* тощо; «прикметник + прикметник + іменник»: *клепана металева балка*, *консольна зацемлена балка*, *монолітна залізобетонна балка*; «іменник + прикметник + іменник»: *балка великого прогону*, *балка дверної перемички*, *балка параболічного окреслення* тощо. Окрім того, архітектурні терміносполучення, утворені на основі німецьких запозичень, вступають у лексико-семантичні парадигматичні відношення антонімії: *балка основна* – *балка допоміжна*; синонімії: *балка допоміжна* – *балка другорядна* тощо.

Серед досліджуваних лексичних одиниць увагу привертають варіанти німецьких лексичних запозичень. На думку Л. Боярової, терміни-варіанти – це «спільнокореневі мовні одиниці з однаковим планом змісту, що мають певні відмінності у плані вираження» [3; с. 46]. Найчисленнішими є фонетичні та словотвірні варіанти: *бальгауз* – *балгауз* (нім. Ballenhaus); *бантина* – *бантиця* «горизонтальний стрижень у кроквах» (нім. Vandrute); *бруствер* – *борствер* «вертикальна загорода бойового муру в оборонних спорудах» (нім. Brustwehr); *галтель* – *галтирь* «планка, шпукатурний перехід від стіни до стелі» (нім. Hohlkehl); *гзімс* – *гзімс* – *гзімс* «кілька обломів, з'єднаних в одну форму; карниз»; *кахель* – *кахля* «облицювальна керамічна плитка» (нім. Kachel); *кірха* – *кірка* «лютеранська храмова споруда» (нім. Kirche); *штук* – *стук* «суміш вапна, мармуру

або гіпсу і піску» (нім. *Stücke*); ормушь – ормушель «форма орнаменту у вигляді S-подібного завитка» (нім. *Ohrmuschel*); бідермеєр – бідермасер «художня течія в австрійському та німецькому мистецтві» (нім. *Biedermeier*) тощо.

Варіантність лексем німецького походження в українській архітектурній термінології з'явилася внаслідок різних шляхів запозичення: безпосередньо з мови-продуцента або через посередництво інших мов, зокрема польської. За посередництвом польської мови в українську архітектурну термінологію проникло чимало німецькомовних слів: *балка* «брус, колода» – запозичено (частково через польське посередництво п. *belka* «брус, перекладаина» з німецької мови; свн. *Balke* (двн. *Balko*, нвн. *Balken*) «балка» походить від західно-германського *balkan* [7; с. 128]; *банта* «перекладаина, яка скріплює крокви в даху» – п. *banta*; через польську мову запозичено з німецької; п. *Band* «зв'язок» є похідним від дієслова *binden* «в'язати»; пор. нім. *Bandrute* «бантина» (з *Band* і *Rute* «прут»); *брук* «мостова, бруківка» через польську мову запозичено з середньоніжньонімецької – п. *bruk* – снн. *Brugge* «міст» споріднене з гол. *Brug* [7; с. 266]; *буда* «курінь, будка» – запозичено із середньовіжньонімецької мови очевидно через польську; п. *buda* (з XVI ст.); свн. *Buode* «курінь, хата» (нвн. *Büde*)» [7; с. 277]; *гута* «скляний завод, хата, курінь» – запозичення з польської мови; п. *huta* «скляний або металургійний завод», походить від двн. *hutte*, *hutta* (свн. *Hütte*) «хата, курінь, халупа; скляний або металургійний завод; нвн. *Hütte* [7; с. 628]; *дах* «ст. дахъ (з XVI ст.); п. *dach* – через польську мову запозичено з німецької; свн. *Dach* (нвн. *Dach*)» [8; с. 15] тощо. Значно менше німецької лексики запозичено в українській архітектурній термінології за посередництвом інших

європейських мов, наприклад, чеської: *грунт* «верхній шар землі» – через старочеське посередництво запозичено з середньовіжньонімецької мови; свн. *Grunt* «дно, земля, фундамент» [7; с. 606] тощо.

В українській архітектурній термінології фіксуються слова, які запозичено німецькою мовою з інших мов, зокрема латинської, грецької, французької тощо: *камін* – нове запозичення з німецької мови; нвн. *Kamin* «вогнище, комин; глибока ущелина»; як і іт. *Camino* «камін, вогнище», походить з латинського *Caminus* «вогнище, піч, щілина вулкану» [8; с. 358]; *капітель* «горішня частина колони, пілястра або стовпа» – запозичено з латинської мови, можливо, за посередництвом німецької (нім. *Kapitell*) або італійської (іт. *Capitello*) [8; с. 373] тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, дослідження німецьких запозичень в українській архітектурній термінології дозволило сформулювати висновки, що українська архітектурна термінологія протягом століть збагачувалася лексемами німецького походження. Зафіксовані в лексикографічних джерелах архітектурні терміни німецького походження є наслідком тривалих суспільно-історичних, політичних, культурних зв'язків та мовних контактів. Усі розглянуті німецькі запозичення адаптувалися до фонетичної, граматичної та лексико-семантичної систем української мови. Це підтверджується регулярністю вживання більшості термінів німецького походження, активною участю у процесах формотворення та словотворення, збагачення українських мовних конструкцій. Подальшою перспективою роботи вважаємо необхідність дослідити польські запозичення в терміносистемі архітектури.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ:

двн. – давньовіжньонімецьке
іт. – італійське
лат. – латинське
нім. – німецьке
нвн. – нововіжньонімецьке
п. – польське
свн. – середньовіжньонімецьке
снн. – середньоніжньонімецьке

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акуленко В.В. Німецький вплив на розвиток української мови: проблеми методології. Мовознавство. 1997. С. 12 – 19.
2. Безродний П.П. Архітектурні терміни: короткий російсько-український тлумачний словник. К., 2008. 264с.
3. Боярова Л.Г. Динамічна теорія норми в сучасній термінології. Українська термінологія і сучасність: зб. наук. пр. К., 2007. Вип. VII. С. 43 – 49.
4. Боярова Л.Г. Німецькі запозичення в українській термінології. Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Х., 2020. Вип. 52. С. 51 – 63.

5. Горбач О. Німецькі позичені слова в українській мові : Текст доповіді. Окремий відбиток. К., 1995. 24 с.
6. Думанська Л.Б. Французькі запозичення в українській архітектурній термінології. Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». 2006. № 559. С. 281 – 284.
7. Етимологічний словник української мови: за ред. О. Мельничука. К., 1982. Т. 1. 630 с.
8. Етимологічний словник української мови: за ред. О. Мельничука. К., 1985. Т. 2. 569 с.
9. Кочерган М.П. Німецькі запозичення в південно-західних говорах української мови. Мовознавство. 1997. С. 19 – 23.
10. Лисенко О.А. Освоєння німецькомовних запозичень в українській науково-технічній термінології. Дис. ... канд. філол. наук. Х., 1999. 170с.
11. Словник іншомовних слів: за ред. О. Мельничука. К., 1985. 776 с.
12. Пиц Т. До історії дослідження німецьких запозичених слів в українській мові. Українська мова. 2013. № 2. С. 84 – 99.
13. Пророченко О.П. Німецькі лексичні запозичення в лексико-семантичній системі української мови. Питання романо-германської філології та методики викладання іноземних мов, 1975. Вип.2 С. 81 – 85.
14. Рогаль М.С. Лексичні запозичення в українських літописах кінця XVII – першої половини XVIII ст. Дис. ... канд. філол. наук. К., 1968. 266с.
15. Тимофієнко В. І. Архітектура і монументальне мистецтво: Терміни і поняття (словник). К., 2002. 472 с.
16. Шаровольський І. Німецькі позичені слова в українській мові. Зап. Київ. ін-ту нар. освіти. К., 1926 – 1927. Т. 1. С. 61 – 79. Т. 2. С. 27 – 44.
17. Шелудько Д. Німецькі елементи в українській мові. Зб. Комісії для дослідження історії укр. мови, І. К., 1931. С. 1 – 60.
18. Besters-Dilger J. Deutsch-galizische lexikalische Sprachbeziehungen (mit besonderer Berücksichtigung der Austriazismen). Ethnoslavica: Festschrift für Gerhard Neweklowsky zum 65. Geburtstag. Wien 2006. S. 29-42.
19. Boyarova L. Deutsche Lehnwörter in der modernen ukrainischen Literatursprache. Galizien und die Galizendeutschen (1914 – 1940): Interpretationen und Quellen im Kontext. 2018. P. 125 – 138.

УДК 811.161.2'273.235

СТРУКТУРНО-СЛОВОТВІРНІ ОСОБЛИВОСТІ КАТОЙКОНІМІВ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

STRUCTURAL AND WORD FORMATION PECULIARITIES KATOYKONYMS OF THE IVANO-FRANKIVSK REGION

Думчак І.М.,
orcid.org/0000 0003-0676-8742
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

У статті розкрито структурні особливості назв мешканців Івано-Франківщини. Предметом аналізу стали катойконіми, утворені від усіх назв населених пунктів Івано-Франківської області. З'ясовано, найпродуктивніші моделі творення сингулятивних катойконімів чоловічого й жіночого родів та множинних номінацій.

Творення назв осіб за місцем проживання з огляду на сучасні мовнокультурні тенденції вважаємо актуальним і перспективним. Якщо катойконіми, що називають мешканців міст, здебільшого пройшли кодифікацію, то із аналогічними дериватами, утвореними від назв сіл, ще чимало не з'ясованого.

Творення назв осіб за місцем проживання має дві проблемні складові: по-перше, немає уніфікованих правил, згідно з якими лише певний словотворчий формант може поєднатися з тою чи іншою твірною основою, по-друге, у зв'язку з тим, що саме цей сегмент похідних зазнав насильницького русифікаторського впливу, то тепер доводиться проводити верифікацію зазначених форм і, відповідно, позбуватися тих, які видаються штучними в українській мові.

Серед аналізованих нами катойконімів найпродуктивнішим формантом для творення похідних чоловічого роду є суфікс **-ець**. Паралельно від цих назв утворюються й похідні жіночого роду за допомогою суфікса **-к** (а).

Також продуктивною є словотворча модель із суфіксами **-анин, -янин, -чанин**.

Суфікс **-чанин** (відповідно **-чан**-и у множині) виник на основі форманта **-ан-ин** (-ян-ин) внаслідок перерозкладу топонімних та прикметникових основ на **-ч-, -ц-, -к-, -ск-**. Цей суфікс поширений у багатьох слов'янських мовах:

російській, українській, білоруській, польській, чеській, сербській і хорватській. У радянський період з метою зближення російської та української мов намагалися штучно розширити функціонування спільного форманта. На сьогодні існує тенденція до уникання цього форманта для творення катойконімів, однак у багатьох випадках його вживання не суперечить нормам літературної мови.

Найбільш продуктивним суфіксом для творення множинних катойконімів виступає формант *-ц-і*, рідше афікси *-ан-и* (*-ян-и*), *-чан-и*. Перспективно укласти словничок зазначених катойконімів.

Ключові слова: катойконім, ойконім, дериват, словотворчий формант, словотворча модель.

The article deals with the structural features of the names of the inhabitants of Ivano-Frankivsk region. The subject of analysis were katoikonyms formed from all the names of settlements of Ivano-Frankivsk region. The most productive models of forming singular katoikonyms of masculine and feminine genders and multiple nominations have been found out.

We consider the forming names of people at the place of residence to be relevant and applied in view of modern linguistic and cultural tendencies. If katoikonyms, which refer to the inhabitants of cities, have mostly been codified, analogous derivatives formed from the names of villages still need a lot of clarification.

The creation of personal names by place of residence has two challenging components: firstly, there are no unified rules according to which only a certain word-forming formant can be combined with one or another creative base, secondly, due to the fact that this particular segment of derivatives has been subjected to violent russifying influence, now verification of the specified forms and, accordingly, getting rid of those that seem artificial in the Ukrainian language is needed.

Among the analyzed katoikonymsthe most productive formant for creating masculine derivatives is the suffix *-ець*. At the same time, feminine derivatives are formed from these names with the help of the suffix *-к* (а).

The word-formation model with the suffixes *-анин*, *-янин*, *-чанин* is also productive.

The suffix *-чанин* (corresponding to *-чан-и* in the plural form) arose on the basis of the formant *ан-ин* (*-ян-ин*) as a result of the redistribution of toponymic and adjectival stems into *-ч-*, *-ц-*, *-к-*, *-ск-*. This suffix is common in many Slavic languages: Russian, Ukrainian, Belarusian, Polish, Czech, Serbian, and Croatian. In the Soviet period for sake of bringing the Russian and Ukrainian languages closer, there were attempts to artificially expand the functioning of the common formant. Today, there is a tendency to avoid this formant for creating katoikonyms, but in many cases, its usage does not contradict the norms of the literary language.

The most productive suffix for creating multiple katoikonymsthe formant *-ц-і*, less often the affixes *-ан-и* (*-ян-и*), *-чан-и* are engaged. Further research might focus on compiling a dictionary of the specified katoikonyms.

Key words: katoikonym, oikonym, derivate, word-forming formant, word-forming model.

Постановка проблеми. Творення назв осіб за місцем проживання з огляду на сучасні мовно-культурні тенденції вважаємо актуальним і перспективним. Якщо катойконіми, що називають мешканців міст, здебільшого пройшли кодифікацію, то із аналогічними дериватами, утвореними від назв сіл, ще чимало не з'ясованого.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільше досліджень катойконімів в Україні здійснив Горпинич В.О. Він є автором монографії «Назви жителів в українській мові» [1], а також за його редакцією вийшов друком «Словник відтопонімних прикметників і назв жителів України» у 2-х т. [2]. У цьому словнику увага дослідника прикута більшою мірою до катойконімів Центральної та Південної України. Та й верифікація таких дериватів сьогодні є дуже актуальною. Окремі дослідження здійснили Чучка П.П., який описав катойконіми Закарпаття [3], Валюх З.О., яка вивчала структурно-семантичну специфіку словотвірної парадигми іменників-назв осіб за територіальною ознакою [4], а також І. Фаріон у монографії «Мовна норма: знищення, пошук, віднова» [5] проаналізувала суфіксальні моделі, що позначають назви мешканців населених пунктів України.

Постановка завдання. Однак катойконіми Івано-Франківської області ще не були об'єктом лінгвістичного дослідження. У нашій статті

йдеться про сингулятивні похідні чоловічого та жіночого родів і множинні назви, утворені від ойконімів Івано-Франківської області. Метою публікації є структурно-словотвірний аналіз цих катойконімів, з'ясування найпродуктивніших словотворчих формантів творення цих назв.

Виклад основного матеріалу. Назви осіб за місцем проживання, або катойконіми, становлять чималу групу похідних, мотивованих твірною основою – ойконімом. Творення назв осіб за місцем проживання має дві проблемні складові: по-перше, немає уніфікованих правил, згідно з якими лише певний словотворчий формант може поєднатися з тою чи іншою твірною основою (так, Горпинич В.О. зауважує, що «у сучасній українській мові на утворення множинних назв вживається 25 суфіксів, а сингулятивних (чоловічих і жіночих) – понад 10» [1, с. 29]); по-друге, у зв'язку з тим, що саме цей сегмент похідних зазнав насильницького русифікаторського впливу, то тепер доводиться проводити верифікацію зазначених форм і, відповідно, позбуватися тих, які видаються штучними в українській мові. Вибір потрібного словотворчого афікса визначається структурно-семантичними особливостями твірною іменника, прагненням до милозвучності, свідомим використанням питомих українських суфіксів, уникненням омонімії.

Серед аналізованих нами катойконімів найпродуктивнішим питомим формантом для творення похідних чоловічого роду є суфікс **-ець**. Паралельно від цих назв утворюються й похідні жіночого роду за допомогою суфікса **-к(а)**.

Суфікс **-ець** найчастіше приєднується до твірних основ, які закінчуються на:

– **ин**: Ланчин – ланчинець, ланчинка, Лісний Хлібичин – ліснохлібичинець, ліснохлібичинка, Дитятин – дитятинець, дитятинка, Сокирчин – сокирчинець, сокирчинка;

– **ан-и, -ян-и**: Монастирчани – монастирчанець, монастирчанка, Озеряни – озерянець, озерянка, Берем'яни – берем'янець, берем'янка, Добровляни – добровлянець, добровлянка, Вікняни – вікнянець, вікнянка, Драгомирчани – драгомирчанець, драгомирчанка;

– **ів (-ов-)**: Нижнів – нижнівець, нижнівка, Молодків – молодківець, молодківка, Яворів – яворівець, яворівка, Ісаків – ісаківець, ісаківка, Попелів – попелівець, попелівка, Іванкова – іванковець, іванківка, Заланів – заланівець, заланівка, Келихів – келихівець, келихівка;

– **ин-я**: Мединя – мединець, мединка, Рогиня – рогинець, рогинка, Рахиня – рахинець, рахинка;

– **поле, -піль, -піль-я**: Маріямпіль – маріямполь, маріямпілька, Кривопілля – кривополець, кривопілька. У поданих дериватах відбувається чергування голосного [і] в закритому складі з [о] у відкритому, пор.: Загайпіль – загайполець, загайпілька, Довгополе – довгополець, довгопілька.

Від складних і складених топонімів найчастіше утворюються похідні чоловічого роду також за допомогою суфікса **-ець** (жін. р. – **-к(а)**), напр.: Суходіл – суходілець, суходілка, Кривоброди – кривобродець, кривобродка, Жалибори – жалиборець, жалиборка, Верхній Ключів – верхньоключівець, верхньоключівка, Замагора – замагорець, замагорка, Золота Липа – золотолипець, золотолипка, Зелений Яр – зеленоярець, зеленоярка, Довгий Войнилів – довговойнилівець, довговойнилівка.

При утворенні катойконімів від твірних основ з суфіксом **-ськ-** має місце еліпс цього суфікса, напр.: Задністрянське – задністрянець, задністрянка, Князівське – князівець, князівка, Луковець-Вишнівський – луковецьвишнівець, луковецьвишнівка.

Суфікс **-ів-ець** теж достатньо продуктивний. Як зазначає І. Фаріон, «до топонімів на -а, -е, перед якими виступає здебільшого два приголосних, суфікс **-ець** приєднується з допомогою звукосполук **-ів-, -ан-, -ян-, -ин-»** [4, с. 82]. Напр.: Залуква – залуквівець, залуквівка, Приозерне – приозернівець, приозернівка, Перехресне – перехреснівець, пере-

хреснівка, Городенка – городенківець, городенківка. Однак цей суфікс приєднується й до інших основ, які закінчуються на інші голосні чи приголосні, пор.: Сороки – сороківець, сороківка, Незвисько – незвиськівець, незвиськівка, Лани – ланівець, ланівка, Нові Скоморохи – новоскоморохівець, новоскоморохівка, Монастирок – монастирківець, монастирківка, Журавеньки – журавеньківець, журавеньківка Дземброня – дзембронівець, дзембронівка, Підвербці – підвербівець, підвербівка, Куничі – кунічівець, кунічівка, Медуха – медухівець, медухівка.

Від ойконімів Надвірна та Назірна утворюються деривати чоловічого та жіночого роду за допомогою відповідно суфіксів **-ян-ець, -ян-к-а**: надвірнянець, надвірнянка; назірнянець, назірнянка.

Також продуктивною є словотворча модель із суфіксами **-анин, -янин, -чанин**. Так, найчастіше вони поєднуються з твірними основами на:

– **ець**: Кривець – кривчанин, кривчанка, Максимець – максимчанин, максимчанка, Буковець – буківчанин, буківчанка, Погорілець – погорілівчанин, погорілівчанка, Тростянець – тростянчанин, тростянчанка, Студинець – студинчанин, студинчанка, Вовчинець – вовчинянин, вовчинянка;

– **ч, ш, щ**: Люча – лючанин, лючанка, Залуччя – залуччанин, залуччанка, Тлумач – тлумачанин, тлумачанка, Стаїще – стаїщанин, стаїщанка, Парище – парищанин, парищанка, Дзвиняч – дзвинячанин, дзвинячанка, Космач – космачанин, космачанка, Посіч – посічанин, посічанка, Грабич – грабичанин, грабичанка, Віпче – віпчанин, віпчанка, Кутище – кутищанин, кутищанка, Топільче – топільчанин, топільчанка, Климпуші – климпушанин, климпушанка;

– **н**: Буківна – буківнянин, буківнянка, Верхня – верхнянин, верхнянка, Ворона – воронянин, воронянка, Бабин-Зарічний – бабинзаріччанин, бабинзаріччанка, Передівання – передіванчанин, передіванчанка, Долина – долинянин, долинянка, Рівня – рівнянин, рівнянка, Мирне – мирнянин, мирнянка;

– **иц**: Витвиця – витвичанин, витвичанка, Ямниця – ямничанин, ямничанка, Лісна Велесниця – лісновелесничанин, лісновелесничанка, Торговиця – торгівчанин, торгівчанка;

– **ц-і**: Дебеславці – дебеславчанин, дебеславчанка, Пилипівці – пилипівчанин, пилипівчанка, Замулинці – замулинчанин, замулинчанка, Воскресинці – воскресинчанин, воскресинчанка, Ластівці – ластівчанин, ластівчанка, Задубрівці – задубрівчанин, задубрівчанка;

–**к-а**: Березівка – *березівчанин, березівчанка*, Козаківка – *козаківчанин, козаківчанка*, Йосипівка – *йосипівчанин, йосипівчанка*;

–**нк-**: Яблунька – *яблунчанин, яблунчанка*.

Суфікс **-чанин** (відповідно **-чан-и** у множині) виник на основі форманта **-ан-ин** (**-ян-ин**) внаслідок перерозкладу топонімних та прикметникових основ на **-ч-, -ц-, -к-, -ск-**. Цей суфікс поширений у багатьох слов'янських мовах: російській, українській, білоруській, польській, чеській, сербській і хорватській [6]. У радянський період з метою зближення російської та української мов намагалися штучно розширити функціонування спільного форманта. Звідси поява таких катойконімів, як *полтавчанин, іванофранківчанин, кримчанин* замість *полтавець, іванофранківець, кримець*. Справедливо у зв'язку з цим резюмував відомий лінгвокультуролог Борис Антоненко-Давидович: «Появу дивовиж *полтавчанин, лубенчанин* можна пояснити лише втратою мовного чуття, забуттям законів словотворення й чергування звуків (для появи звука *ч* треба, щоб у назві був звук *к*: порівняйте: м. Гребінка – *гребінчанин*, хоча природним є також *гребінківець*)» [7, с. 240]. На сьогодні існує тенденція уникання цього форманта для творення катойконімів, однак у багатьох випадках його вживання не суперечить нормам літературної мови.

Найбільш продуктивним суфіксом для творення **множинних** катойконімів виступає формант **-ц-і**. Його приєднуємо до похідних, топонімні твірні основи яких закінчуються на **-ан-и** (**-ян-и**), **-чан-и**, **-ськ-**, **-піль**: Богородчани – *богородчанці*, Тисменичани – *тисменичанці*, Перегінське – *перегінці*, Маріямпіль – *маріямпільці*, Добровляни – *добровлянці*, Задністрянське – *задністрянці*.

Також цей суфікс бере участь у творенні катойконімів від структурно різноманітних топонімів: Старий Угринів – *староугринівці*, Дубшари – *дубшарці*, Кути – *кутівці*, Вістова – *вістовці*, Верховина – *верховинці*, Вигода – *вигодці*, Буркут – *буркутці*, Хотимир – *хотимирівці*, Одаї – *одаївці*, Пужники – *пужниківці*, Королівка – *королівці*, Грушка – *грушківці*, Танява – *танявці*, Антонівка – *антонівці*, Бортники – *бортниківці*, Глинки – *глинківці*, Черче – *черченці*.

За допомогою суфікса **-ан-и** (**-ян-и**), **-чан-и** утворилися множинні деривати від ойконімів на **-ець**, **-ці**, **-иц-я**, **-иц-е**: Кривець – *кривчани*, Буковець – *буківчани*, Бережниця – *бережничани*, Максимець – *максимчани*, Пилипівці – *пилипівчани*, Парище – *парищани*, Кобилець – *кобильчани*, Вишнівці – *вишнівчани*, Воскресинці – *воскресинчани*, Бистриця – *бистричани*. Також при-

єднуємо цей суфікс при утворенні катойконімів від таких населених пунктів: Верхня – *верхняни*, Долина – *долиняни*, Завадка – *завадчани*, Віпче – *віпчани*, Кривня – *кривняни*, Пилипи – *пилип'яни*, Сливки – *сливчани*. Аналогічно утворилися похідні від субстантивованих топонімів: Мирне – *мирняни*, Красне (Красна) – *красняни*, Камінне – *камінняни*, Княже – *княжани*, Вільне – *вільняни*. Від села *Вовчинець* пропонуємо форму *вовчанняни*, а не *вовчинці*, як це зазначено в Гуцул Л.І. [8, с. 50], оскільки остання вживається як синонімічна назва до топоніма *Вовчинець*.

Задля уникнення полісемії чи омонімії при творенні катойконімів варто використовувати різні мовні позначення. Так, від полісоніма **Коломия** доречно утворити дериват *коломиянин*, а не «*коломиць*», відповідно жіночого роду – *коломиянка*, а не «*коломийка*», і в множині – *коломияни*, а не «*коломиїці*», як це подано в І. Фаріон [5, с. 83].

У діалектному спілкуванні мовці часто використовують варіантні некодифіковані форми, що є свідченням багатства словотворчих можливостей мови, зумовлене її історичним розвитком і динамічною структурою. Однак коли йдеться про нормативні форми, то здебільшого тут потрібна чітка визначеність щодо вживання лише одного з варіантів. Скажімо, у Словнику «Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові» використані діалектизми на позначення мешканців відповідних населених пунктів, напр.: «Себастьян затримався у бутині трохи довше, бо мусив щось послухати про **Березів** – він там ніколи не бував, хоч знав багато *березунів* (Т. Прохасько. Непрості, 106)» [10, Т.1, с. 75]. Форми «*березун, березунка, березуни*» використовують і в засобах масової інформації, зокрема на місцевому телебаченні. Однак суфікс **-ун** в українській мові вживається в основах іменників чоловічого роду і вказує на назви осіб за характерними ознаками, напр.: *плазун, балакун, бігун, товстун*. Тому вважаємо, що форма «*березун*» є розмовною, а літературною від кононіма *Березів* мала б бути стилістично нейтральна номінація «*березівець*» і відповідно «*березівка*», «*березівці*».

Висновки. Отже, на основі утворених катойконімів вдалося встановити, що найпродуктивнішими суфіксами виступають питомі для української мови **-ець** або **-ів-ець**, а також **-анин, -янин, -чанин** для іменників чоловічого роду, **-к-а** – для жіночого, **-ц-і, -ан-и** (**-ян-и**), **-чан-и** – для множини. Перспективно укласти словник таких похідних задля їхньої кодифікації і відповідно літературного слововживання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Горпинич В.О. Назви жителів в українській мові (питання словотвору, слововживання та нормування). Київ : Вища школа, 1979. 158 с.
2. Горпинич В.О. Словник відтопонімних прикметників і назв жителів України. Кіровоград, 1994. Т.1 (А-К). 160 с.; Т.2 (К-Я. Додаток: А-К). С. 163-383.
3. Чучка П.П. Назви жителів Закарпаття за місцем їх проживання чи народження. Питання ономастики : матеріали II Республ. наради з питань ономастики. Київ : Наукова думка, 1965. С. 245–251.
4. Валюх З.О. Структурно-семантична специфіка словотвірної парадигми іменників – назв осіб за територіальною ознакою. Мовознавство. Полтава. 2009. С. 84-90. <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/1247/1/Valuh.pdf> (дата звернення: 20.09.2022)
5. Фаріон І.Д. Мовна норма: знищення, пошук, віднова. Вид. 2-ге, доп. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2010. 336 с.
6. Карпенко О.П. Бібряни, бібрічани чи бобряки? URL : http://kulturomovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine_28-23.pdf (дата звернення: 21.09.2022)
7. Антоненко-Давидович Б.Д. Як ми говоримо / Уклад. Я.Б. Тимошенко. Київ : Либідь, 1991. 256 с.
8. Гуцул Л.І. Особливості наголошування українських катойконімів. *Studia Slavica* 10 URL: <http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/20153/1> (дата звернення: 21.09.2022)
9. Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові. Словник : У 2 т. / Відповідальний редактор Василь Грещук. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2019-2020. Т.1. 584 с., Т.2. 468 с.

УДК 811.161.2

**ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧА ФУНКЦІЯ ГЛЮТОНІМІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПИТТЯ
(НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ СУЧАСНОЇ ЖІНОЧОЇ ПРОЗИ)**

**THE HEALTH-CONSERVING FUNCTION OF GLUTONYMS WHICH ARE INDICATED
DRINKING (ON THE MATERIAL OF MODERN WOMEN'S PROSE)**

Іщенко І.В.,

orcid.org/0000-0001-6949-0544

аспірантка кафедри української мови

Криворізького державного педагогічного університету

У статті на матеріалі окремих прозових творів сучасних українських письменниць (Н. Байдаченко «Нічого особистого»; Т. Стрижевська «Ad Libitum»; Г. Вдовиченко «Інші пів'яблука»; І. Тетера «Київ – New York»; Н. Груницька «Мелодія кави у тональності кардамону»; Н. Гуменюк «Вересові меди»; Л. Денисенко «Нова стара баба»; О. Мельник «Ship life. Сім місяців добровільного рабства») з'ясовано місце глютонійного простору в аспекті етнокультурних взаємин, глобалізаційних зв'язків, міжкультурної комунікації, сучасних реалій життя. Акцентовано на актуальності вивчення глютонійної лексики, кулінарної складової в літературному тексті загалом і глютонійному дискурсі зокрема. Праці науковців демонструють високий ступінь розробки диференціації глютонімів різних типів, проте поза увагою залишається здоров'язберігаюча функція найменувань на позначення пиття, а відтак – виникає потреба в її детальному описі. Наше дослідження висвітлює особливості репрезентації здоров'язберігаючої функції найменувань на позначення пиття, її лінгвокультурне та семантичне значення.

Окрім того, результати статті демонструють специфіку відображення лексико-семантичного поля «*Рідина*» в художній картині світу і в кулінарній зокрема. Відповідний лексичний фонд є доволі продуктивним в аналізованих творах, представлений назвами безалкогольних та алкогольних напоїв, якими письменниці послуговуються в різних варіаціях. За допомогою багатоаспектного дослідження окреслених лексем з'ясовано семантичне значення головних і поширювальних компонентів глютонімів, їхнє стилістичне, лінгвокультурне й функційне навантаження. Висвітлено основні складники здоров'язберігаючої функції, яка маніфестує не лише вітальні потреби людини, але й певні лінгвістичні та культурні орієнтири, що, своєю чергою, знаходять вираження передовсім в лексичному значенні слова й контексті. Зафіксовано позитивні та негативні властивості глютонійних найменувань, які реалізуються крізь призму здоров'язберігаючої функції в контексті сучасних українських прозових текстів, написаних жінками.

Ключові слова: глютонім, жіноча проза, здоров'язберігаюча функція, питво, глютонійна картина світу.

The article is based on the material of prose compositions of modern Ukrainian women writers (N. Baidachenko "Nichoho osobystoho"; T. Stryzhevska "Ad Libitum"; G. Vdovichenko "Inshi piv'abluka"; I. Tetera "Kyiv – New York"; N. Grunyt'ska "Melodiia kavy u tonalnosti kardamonu"; N. Humenyuk "Veresovi medy"; L. Denysenko "Nova stara baba"; O. Melnyk "Ship

life. Sim misiatsiv dobrovilnoho rabstva”) the place of glutony space in the aspect of ethnocultural relations, globalization, intercultural communication, modern realities of life. Emphasis is placed on the relevance of studying glutonic vocabulary, the culinary component in the literary text in general and glutonic discourse in particular. The works of scientists demonstrate a high degree of development of the classification of different types of glutonyms, but the health-preserving function of names for drinking remains overlooked. And therefore there is a need for its detailed description. The orientations of the Ukrainian glutony code are outlined by highlighting the health-preserving function of names of drinks. Our study deals with the peculiarities of the representation of the health-preserving function of names for drinking, its linguistic and cultural and semantic significance.

In addition, the results of the article demonstrate the specificity of the lexical-semantic field “Liquid” in the writers worldview in general and in culinary worldview in particular. The corresponding lexical collection is quite productive in the analyzed texts, represented by the names of non-alcoholic and alcoholic drinks, which the writers use in different variations. With the help of a multi-aspect study of the outlined lexemes, the semantic meaning of the main and spreading components of glutonyms, their stylistic, linguistic and cultural load was clarified. The main components of the health-preserving function, which manifests not only the vital needs of a person, but also certain linguistic and cultural orientations, which are expressed primarily in the lexical meaning of the word and the context, are highlighted. The positive and negative properties of glutathione names, which are realized through the prism of a health-preserving function in the context of modern Ukrainian prose texts written by women, are recorded.

Key words: glutonym, women’s prose, health-preserving function, drinking, glutonymic worldview.

Постановка проблеми. Сучасні лінгвістичні розвідки демонструють різноманіття глютонійної картини світу, яка знаходить своє відображення в різних жанрах масової та елітарної культури. Під впливом міжкультурної комунікації й активізації глобалізаційних зв’язків орієнтири українськомовного простору активно збагачуються іншопольними гастрономічними практиками. Відповідна тенденція зумовлена передовсім істотними змінами у повсякденному устрої людей, тісними етнокультурними взаєминами й зняттям «залізної завіси» [1, с. 77].

Цілком закономірно, що загальна глютонійна картина світу українців останніх десятиліть – це результат або відгомін так званого «гурманського буму» [2, с. 189], який відбувався в 1990-х роках після занепаду Радянського Союзу, коли вишукані страви різних країн світу певною мірою стали доступними. Як наслідок, змінився вектор глютонійного феномену: іншомовні страви заповнили не тільки простір гастрономічної царини, але й письменницько-художньої, – автори почали активно послуговуватися глютонійними найменуваннями у прозових текстах. Неабияку роль у цьому аспекті відіграла сучасна українська жіноча проза, яка стала об’єктом зацікавлення з-поміж різних наукових галузей, зокрема й лінгвістичної. Зазначені тексти головно репрезентують багатий фактичний матеріал, а тому нерідко являють собою предмет мовознавчих досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні наукові розвідки апелюють до різноаспектного аналізу феномену глютонії не лише через активізацію студіювання малих жанрів сучасної української прози, але й – великих жанрів сучасної української «кулінарної» та «не кулінарної» прози [3, с. 106]. Звідси, відповідно, вагоме місце в окреслених прозових текстах посідає явище глютонії, лексичний рівень якого репрезентує

багатоманітні можливості для вивчення в художньому стилі лінгвальних особливостей кулінарної лексики загалом і лінгвокультурних зокрема.

Так, учені-лінгвісти (С. Руденко, Л. Бісовецька, Н. Гудима, О. Остроушко, Л. Костецька, Л. Чернявська), літературознавці (С. Ковпик, О. Юрчук, С. Філоненко, Ж. Краснобаєва-Чорна, Г. Віват, В. Дмитренко), культурологи (М. Кобзар, О. Доманська, О. Плюта, Ю. Ліпец), соціологи (В. Ніколенко, І. Намбруско) вивчають різні аспекти «кулінарної складової» в літературному тексті загалом і глютонійному дискурсі зокрема [4, с. 401–402]. Праці науковців демонструють високий ступінь розробки диференціації глютонімів різних типів, висвітлених крізь призму дискурсології в тих чи тих галузях. Проте, на нашу думку, мало дослідженими залишаються функції відповідних номенів, передовсім – здоров’язберігаюча, яка заслуговує на особливу увагу, оскільки засвідчує безпосередній зв’язок із життєдіяльністю людини, реалізується через прийоми їжі.

Мета статті полягає у з’ясуванні здоров’язберігаючої функції глютонімів на позначення пиття (на матеріалі текстів сучасної жіночої прози), особливостях її репрезентації в межах художніх фрагментів із позиції лінгвістичного прочитання.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, їжа з давніх-давен є невід’ємним складником існування людини, джерелом енергії, являє собою один із найвпливовіших концептів людського життя, адже продукти харчування впливали, впливають і будуть впливати не лише на стан здоров’я індивідуума, але й – на працездатність, настрій і навіть тривалість життя. Через це доволі актуальним постає питання здоров’язберігаючої функції глютонімів, наявних у текстах сучасної жіночої прози. Відповідний шар лексики є доволі продуктивним в аналізованих творах, оскільки авторки осмислюють вагомість і значущість їжі

та питва в житті людини за допомогою глютонійних характеристик, поданих у текстах.

Варто, очевидно, зауважити, що глютоніми лексико-семантичного поля «Рідина» представлені назвами безалкогольних та алкогольних напоїв. Передовсім вважаємо за потрібне більш детально зупинитися на найменуваннях, які позначають безалкогольне питво. Найбільш знаковими із-поміж окреслених номенів є лексеми *чай*, *кава*, *какао*, *лимонад*, *компот*, *кефір*. Якщо говорити про такі назви напоїв, як *чай* та *кава*, то варто акцентувати на тому, що письменниці занадто активно послуговуються цими глютонімами в доволі різних варіаціях: зазвичай сама назва увиразнюється поширювачами, які вказують на інгредієнт або ключовий компонент, із якого приготований напій, як-от: *чай зі звіробою* [5]; *чай із меліси* [6]; *жасминовий чай* [7]; *чай з м'ятою та календулою* [8, с. 12]; *кава з кардамоном* [9] та ін. Відповідні допоміжні елементи маніфестують закодовані лінгвокультурні характеристики, притаманні різним етносам. Загальновідомо, що слов'яни (і не тільки) п'ють чай із різноманітними травами, які мають лікувальні властивості, а іноді й цілющий ефект; або ж – каву з різними спеціями, що являють собою дезінфікуючий засіб. Напр.: *Привіт, будеш чай із звіробою?* [5]; *А чай із меліси – невелика мудрість, у мене ж все поряд, бачиш?* [6]; – *Я тобі, Ірино, дуже вдячна, – сказала тітка Марина, коли їм принесли жасминовий чай, – за обід, за те, що напоумила купити щось новеньке, а головне, – її очі розчулено блиснули, – за те, що запросила мене в цей свій показ* [7]; *Тепер я знала, що вона пахне чаєм з м'ятою й календулою* [8, с. 12]; *Вона вдихнула аромат кави з кардамоном, зробила декілька ковтків гіркуватого запашиного трунку і відчула, як кров веселіше потекла по жилах* [9].

Окреслені глютоніми демонструють не тільки здоров'язберігаючу функцію, але й ілюструють лінгвокультурний колорит, адже пиття чаю та кави саме в такій інтерпретації властиве українському народу на відміну від, скажімо, британців, які звикли пити чай з молоком, чи індійців, що п'ють суто чорний міцний байховий чай без домішок та ароматизаторів. Очевидно, це пов'язано з історичними подіями, різним побутом, ментальністю, а ще з тим, що українці здавна лікувалися цілющими травами та вживали прянощі для покращення імунітету та профілактики захворювань. Іноді можемо почерпнути відповідну інформацію з контексту: *Пішла до кухні, запарила чай із свіжим вересовим цвітом, сухим сунічником та мелісою (найперша поміч при безсонні), натерла*

спиртровою настоянкою з каштанових «кожушків» коліна, обгорнула їх старими вовняними шарфами, перейшла до кімнати, ввімкнула маленький телевизор, втупилася поглядом у нічний екран, але хутко підвелася з крісла, повернулася до ліжка, підсунула ближче настільну лампу, взяла до рук книжку, спробувала читати... [10].

Подекуди фіксуємо поширювачі, що маніфестують власне українське місце походження назви, а отже, демонструють цілющі властивості напою певної місцевості: *Він крутитиметься і крутитиметься перед очима, коли вони нарешті опиняться внизу, коли нап'ються гарячого чаю з карпатських трав і попадають натомлені, закутані у вовняні ліжники* [7]. Принагідно зауважимо: чай із різних трав, які ростуть у гірській місцевості, цінується більшою мірою, оскільки це органічний продукт, не зіпсутий урбаністичними перипетіями (неабияке значення має екологія того чи того регіону: відсутність підприємств, заводів, що забруднюють навколишнє середовище загалом і сировину для питва зокрема).

На думку С. Ковпик, густативні рефлексії в будь-якому сучасному суспільстві покликані виконувати об'єднувальні функції для підтримання ідентичності груп, а в більш широкому культурному просторі вони стають символічним артефактом, маніфестують частинку певного культурного коду [11]. Тому не можна залишити поза увагою назви інших лікувальних напоїв, які споконвічно готували на території України – це *відвар*, *навар*, *настоянка* з усіма варіаціями приготування, де *відвар*, *настоянка* – «рідкі лікарські форми, які є водними витяжками з лікарсько-рослинної сировини, а також водними розчинами сухих або рідких екстрактів-концентратів» [12], а *навар* – «рідина, насичена соком тієї речовини, того продукту, що в ній вариться, заварюється» [13].

У текстах натрапляємо на глютоніми, розширена назва яких указує на невід'ємні складники приготування – трави, ягоди та фрукти, популярні на українських родючих землях: *макова настоянка*, *навари із сухої малини / вишні*, *відвар шипшини*, *відвар з ромашки, липи, кори верби* та ін. Напр.: *Проте, на противагу буремному дню моєї появи на світ, росла я на диво всім тихою і скромною, наче мене хто поїв щодня маковою настоянкою* [6]; *Кожне покоління киян мало свої традиції чаювання: студенти їздили в ірпінські ліси по квіти буквиці, щоб потім мати смачний напій; біднота пила навари із сухої малини чи вишні; чай куштувала знать спершу як десерт до фруктів, винограду, яблук, дині, кавунів; потім, коли цей напій став більш популярним і менш екзо-*

тичним, його подавали із сухарями та лимоном; пізніше – з гарячими вафлями [6]; У цей момент, слухаючи меланхолійні, але не без натхнення, Оленіні оповідки, в мені визріло поривання – захотілося піти до Назара – поговорити з ним, забути все і просто посидіти на кухні за чашкою **відвару шипшини...** [6]; Я приготував тобі сніданок, ти маєш випити цього бульйону, а потім **відвару з ромашки, липи і кори верби...** [6].

Десь-не-десь у контексті письмівниці акцентують на лікувальних властивостях найменувань через послуговування прикметником *цілющий*: *А ще – як приготувати **цілющу настоянку із сухих квітів вересу**, як ті квіти сушити (тільки на свіжому повітрі!), де брати воду для настоянки (вона мусть бути лише джерельною!)...* [10]. Подекуди елементи глютонімів на позначення пиття потребують певних коментарів, оскільки номен-інгредієнти можуть бути не загальноживаними, а застарілими, саме тому натрапляємо на уточнювальну інформацію з поясненням семантичного навантаження: *Назар присів до свого робочого столу, попивав **настоянку безалкогольної сити, меду на окропі**, його улюблену, і мовчки стежив за нами* [6].

Окрім того, авторки доволі активно вживають назви напоїв, вітамінні властивості яких відомі пересічному читачеві: лексеми *сік, морс, кисіль, молоко, узвар, фреш* у ментальності народу постають як такі, що приносять неабияку користь. Напр.: *Вона купувала Наталі пухнасті кофтинки, водила її співати в хорі, готувала котлетки на пару, коли один із лікарів указав на можливі проблеми з нирками, діставала кроликів, мандарини, оливкову олію (від якої сама плювалася), **козине молоко** та навіть шила малій сукні й теплі сарафани на замовлення у модних кравчинь (Л. Денисенко, «Нова стара баба»); **Це – березовий сік**, я мушу його пити, до речі, він корисний для всіх, ти також можеш його пити* [14]; *О'Ніл розказував мені про те, що на судні треба себе берегти і принаймні пити **апелсиновий фреш** у «Пул-барі» – хоч якись вітаміни* [15, с. 50].

Цікавий пласт глютонійних назв становлять і найменування алкогольних напоїв. Принагідно акцентуємо на тому, що вживання алкоголю вельми істотно шкодить здоров'ю, проте не можна не згадати й про позитивний ефект від зазначеної рідини, яка часто слугує лікувальною мікстурою для внутрішнього споживання та зовнішнього використання. Про це дізнаємося із фрагментів глютонійного дискурсу: *Але щоб ви те знали, то не просто **горілка**, то дуже, дуже помічна, дуже **пользительна медовуха**. А найбільш для чоловічого здоров'я* [10]; *Наталю я народжувала в атмос-*

*фері лютого холоду, з рота випаровувалися мої стогони та крики, медичний персонал зігрівався **спиртом**. **Спирт** був першим рятівником, а ще вміння правильно обмотуватися, загортатися, використовувати папір, бинти, ганчір'я* [14].

Негативний вплив глютонімів на позначення алкогольних напоїв здебільшого простежується в контексті. Лексеми *пиво, медовуха, вино* набувають інакшого прочитання, увиразнюються додатковими компонентами (*бридота, перепив*), ідентифікуються реципієнтом кризь призму подвійної дихотомії «думка персонажа – сприйняття назви». Напр.: *Мені страшенно не подобалося ходити за такою **бридотю**, як **пиво** (десь я почула, що від нього вмирають мозкові клітини), я багато разів відмовляла, батько починав сердитися, червонів, як ґрунт у Південній Америці, тоді підбігала мама й ополіскувала його словами, наче прохолодою: «Та вона сходить. Вона ж любить тата...»* [6]; *Щось голова болить, мабуть, **перепив червоного вина**, у мене проблеми саме з червоним вином, – каже Рудий. – Дивно, після горілки не болить. Після коньяку не болить, навіть після пива нормально. А після сухих червоних вин завжди болить* [14]. Як бачимо, аналізовані фрагменти маніфестують і певні наслідки, які можуть негативно позначитися на здоров'ї людини: *Вони нібито після того, як випили **вересової «медовухи»**, аж два дні лежали як мертві, а на третій ожили, але нічого не пам'ятали* [10].

Здоров'язберігаюча функція глютонімів на позначення пиття виявляється яскравим критерієм ідентичності та асоціативним тлом для розуміння специфіки вживання тих чи тих напоїв окремою етноспільнотою; створює особливий стереотипний образ нації кризь призму художнього тексту.

Висновки. Отже, культура споживання їжі так само, як і пиття, має давні традиції, зумовлені історичним, економічним розвитком, міжкультурним обміном та процесами глобалізації. Цілком закономірно, що глютоніми, які ми уналежнюємо до лексико-семантичного поля «Рідина», покликані виконувати низку функцій у межах глютонійного простору загалом та текстах сучасної жіночої прози зокрема. Найбільш знаковою, на нашу думку, функцією виявилася здоров'язберігаюча, яка демонструє не тільки вітальні потреби людини, але й певні лінгвістичні та культурні орієнтири, що втілюються передовсім за допомогою лексичного значення слова. У подальших наукових розвідках вважаємо за потрібне звернути увагу на семантико-стилістичні характеристики дієтичного харчування та підтримку гарного фізичного стану за допомогою їжі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дмитренко В. І. Гастрономічний дискурс сучасної жіночої прози. *Науковий вісник Миколаївського держ. ун-ту імені Василя Сухомлинського*. Філологічні науки (літературознавство). Миколаїв, 2015. № 2 (16). С. 77–80.
2. Усенко О. П. Тематизація та естетизація їжі в японській літературі ХХ ст. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. Серія : Філологічні науки. № 2 (2). Дніпропетровськ, 2011. С. 189–193.
3. Ковпик С. І. Поетика густативів (на матеріалі сучасної української прози) : монографія. Київ : «НВП Інтерсервіс», 2018. 150 с.
4. Остроушко О. А. Структурні типи назв страв у «Практичній кухні» Ольги Франко. *Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького держ. пед. ун-ту* : зб. наук. праць. Кривий Ріг, 2017. Вип. 16. С. 399–412.
5. Байдаченко Н. Нічого особистого. Київ : Факт, 2010. 160 с. URL : https://www.e-reading.club/bookreader.php/1032145/Baydachenko_Nichogo_osobistogo.html
6. Стрижевська Т. Ad Libitum. Київ : Смолоскип, 2014. 328 с. URL : https://www.e-reading.club/bookreader.php/1040014/Strizhevskaya_Ad_libitum.html
7. Вдовиченко Г. Інші пів'яблука. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2015. 256 с. URL : https://www.e-reading.club/bookreader.php/1034606/Vdovichenko_-_Inshi_piv%92yabluka.html
8. Тетера І. Київ – New York. Київ : Брайт Стар Паблішинг, 2016. 224 с.
9. Гурницька Н. Мелодія кави у тональності кардамону. Клуб сімейного дозвілля, 2013. 400 с. URL : https://www.e-reading.club/bookreader.php/1030551/Gurnicka_Melodiya_kavi_u_tonalnosti_kardamonu.html
10. Гуменюк Н. Вересові меди. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2015. 320 с. URL : https://www.e-reading.club/bookreader.php/1057728/Gumenyuk_-_Veresovi_medi.html
11. Ковпик С. І. Поетика густативів у компаративному аспекті (на матеріалі української та зарубіжної сучасної прози) : монографія. Вид. 2-ге, доп. Кривий Ріг, 2021. 174 с. URL : <http://home-extension://efaidnbmnnnibpccaajpcgicfindmkaj/http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/4310/kovpik2021.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
12. Фармацевтична енциклопедія. URL : <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/1184/nastoi-ta-vidvari>
13. Словник української мови : в 11 томах / за ред. І. К. Білодіда. URL : http://ukrlit.org/slovyk/slovyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh
14. Денисенко Л. Нова стара баба. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2012. 272 с. URL : https://www.e-reading.club/bookreader.php/1034508/Denisenko_-_Nova_stara_baba.html
15. Мельник О. Ship life. Сім місяців добровільного рабства. Чернівці : Книги – XXI, 2018. 192 с.

УДК 811.161.2+811.111`37

**ГЕЙМЕРСЬКИЙ СЛЕНГ АНГЛОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ:
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАПОЗИЧЕННЯ**

**GAMING SLANG OF ENGLISH ORIGIN IN THE UKRAINIAN LANGUAGE:
GENERAL CHARACTERISTICS AND FEATURES OF BORROWING**

Ківу М.В.,

orcid.org/0000-0002-1068-7518

*молодший науковий співробітник відділу романських, германських і балтійських мов
Інституту мовознавства імені О.О. Потебні Національної академії наук України*

Стаття присвячена загальному опису геймерського сленгу англомовного походження, представленого у сучасній українській мові. Проаналізовано комплекс лексем, що кількісно та якісно може бути репрезентативним для актуального стану цього соціолекту. Поставлено акцент на тому, що, з оглядом на очевидну наявність специфічних семантичних ознак, а також високого кількісного показника, лексикон гравців у відеоігри повинен бути виділений як окремий лексикокластер під назвою *геймерський сленг*.

Доведено, що геймерський сленг відповідає усім характеристикам сленгу як такого. Розглянуто його функційну валентність та проілюстровано, як сленгізми виконують номінативну, когнітивну, ідентифікаційну, економії часу, комунікативну та експресивну функції.

Показано, що сленгізми, як і інші англізми, зберігають фонетичні та морфемні ознаки мови-донора, а також вказано, що в цьому випадку можливе і порушення цієї тенденції. Розглянуто приклади звуження значення слова

при запозиченні, властиве цьому процесу для мов узагалі. Також зроблений акцент на тому, що частина сленгізмів семантично дублює питому лексику та використовується лише з метою економії часу та підкреслення гравцями власної самоідентифікації.

Окремо проаналізовано абрєвіатури з метою демонстрації особливостей їх запозичення – як на письмі, так і в усному мовленні. Підкреслено відсутність чітких правил у графічній передачі абрєвіатур та міксування мов на фонетичному рівні.

Продемонстровано, як проходить «українізація» англїзмів. Виділені морфеми, що використовуються для адаптації слів до української граматики – для іменників, прикметників, дієслів. Показано, що англїзми-дієслова адекватно відмінюються за правилами мови-реципієнта. Також проілюстровано дериваційні процеси, в основі яких стоять англїзми. Так, українська мова активно творить від них іменники, прикметники, відіменникові та інші дієслова, послуговуючись власним морфемним арсеналом.

Наукова розвідка оприлюднена як один з етапів на шляху до публікації словника новітніх англїзмів в українській мові, що готується до друку у межах гранту НАН України.

Ключові слова: англїзм, сленг, новітні запозичення, деривація, абрєвіатура.

The article is devoted to the general description of gaming slang of English origin, presented in the modern Ukrainian language. A set of lexemes that can be quantitatively and qualitatively representative for the current state of this sociolect is analyzed. Emphasis is placed on the fact that, given the obvious presence of specific semantic features, as well as a high quantity of lexemes, the lexicon of video game players should be allocated as a separate lexicocluster called gaming slang.

It has been proven that gaming slang meets all the characteristics of slang as such. Its functional ability is considered and it is illustrated how slangisms perform nominative, cognitive, identificatory, time saving, communicative and expressive functions.

It is shown that slangisms, as well as other Anglicisms, retain phonetic and morpheme features of the donor language, however, it has been observed that divergence from tendency is possible. Examples of narrowing the meaning of a loanword, inherent in the adoption process for languages in general, are considered. It is also stressed that some slangisms semantically duplicate native vocabulary and are used only to save time and emphasize the players' own self-identification.

Abbreviations are analyzed separately in order to demonstrate the peculiarities of their borrowing – both in writing and in speech. The absence of rules in the graphic adoption of abbreviations and mixing of languages at the phonetic level is pointed out.

The article demonstrates how the "Ukrainization" of Anglicisms takes place. Specific morphemes are used to adapt words to Ukrainian grammar – for nouns, adjectives, verbs. It is shown that English verbs are conjugated according to the rules of the recipient language. Derivational processes based on Anglicisms are also illustrated. Thus, the Ukrainian language actively creates nouns, adjectives, and different types of verbs, using its own morpheme arsenal.

This research has been conducted as one of the stages on the way to the publication of a dictionary of new Anglicisms in the Ukrainian language, which is being created under a grant from the National Academy of Sciences of Ukraine.

Key words: Anglicism, slang, new loanwords, derivation, abbreviation.

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси значною мірою сприяють запозиченню іншомовної лексики. Оскільки протягом останніх десятиріч світова «лінгва франка» – англійська, саме вона стала джерелом більшості запозичень у сучасному українському ідіомі. Перші англїзми проникли в українську мову ще в XIX ст. через посередництво інших мов [12, с. 26], а процес прямого масового запозичення розпочався у другій половині XX ст., і з того часу його об'єми лише зростають. Якщо сфери моди, мистецтва, кулінарії частково послуговуються іншими європейськими та азійськими мовами, то запозичена лексика, яку використовують геймери – гравці у комп'ютерній грі, у 100% випадків має англломовний генезис, отже належить до класу англїзмів.

Термін англїзм (англїцизм) не має розходжень у тлумаченні з точки зору різних лінгвістів, і загалом трактується відповідно до дефініції, поданої в 11-томному Словнику української мови, а саме: «Англїцизм – це слово або зворот, запозичені з англійської мови» [11, с. 350]. О.Г. Муромцева зазначає, що до цієї категорії належать також

перекладені з англійського ідіому лексеми і утворені за його зразком [12, с. 26]. Новітні англїзми були безпосередньо або дотично об'єктом вивчення багатьох учених, зокрема Б.М. Ажнюка, Л.М. Архипенко, О.С. Дьолог, І.О. Коробової, Н.В. Слободи та ін. Також була видана низка словників, що містять англїцизми. Загалом учені не беруть до уваги, який географічний (британський, американський, австралійський, канадський...) варіант ідіома слугує джерелом, якщо таке розрізнення не є предметом дослідження. У цій розвідці географічний фактор ігнорується як неважливий для досягнення поставленої мети.

Відповідно до однойменної статті Академічного тлумачного словника, сленг має два значення. У цьому дослідженні термін використаний у першому з них: «Розмовний варіант професіонального мовлення; жаргон» [11, с. 350], оскільки мова йде про лексику, використовувану гравцями, що займаються геймінгом професійно, а також на любительському рівні. Частково лексику гравців у комп'ютерній грі розглядали вчені, що вивчали молодіжний або комп'ютерний сленг

чи новітні англізми загалом. Проте як основний об'єкт аналізу геймерський сленг не був розглянутий у жодному з наявних фундаментальних досліджень. Радше оглядово цієї теми у статті «Англомовний сленг гравців у комп'ютерні ігри» торкаються А.К. Павельєва та І.О. Лобко [9], проте з акцентом на вживання лексем в англійській мові та переклад.

Мета статті – створити загальний опис геймерського сленгу англомовного походження в сучасній українській мові, вказати його функції, визначити особливості запозичення, стисло простежити процеси асиміляції та подальшої деривації у мові-реципієнті.

Виклад основного матеріалу. При підготовці словника новітніх англізмів, що вийде друком у 2022 році, було виявлено, що із близько 3500 слів реєстру понад 100 марковані як такі, що належать до геймерського сленгу (повністю лексеми чи одне/декілька з її значень). Оскільки у реєстр внесено лише одиниці, раніше не зафіксовані у словниках, можна стверджувати, що майже 3% новітніх запозичень належать до ігрової сфери. Варто зазначити, що геймерський сленг принципово відділено від комп'ютерного. Тобто лексеми на позначення об'єктів чи процесів, пов'язаних з роботою комп'ютера, зокрема його деталей, аксесуарів, у цьому списку відсутні. На погляд автора статті, групу лексем, використовуваних лише гравцями у відеоігри, варто виділяти в окрему групу з огляду на кількісний показник та суттєву тематичну відмінність від дотичних та взаємопроникних груп сучасного сленгу – комп'ютерного та молодіжного.

Учені описують різну кількість функцій сленгу. Згідно з позицією Г.Р. Іванової [5, 128], що є представником когнітивної лінгвістики, основні функції такі: номінативна, комунікативна та когнітивна. Н.Д. Матарикіна додає ідентифікаційну [8, с. 8], Т.Є. Захарченко та деякі інші дослідники – експресивну і функцію економії часу [4, с. 11, 18]. Для геймерського сленгу всі вони актуальні. **Номінативна** функція актуалізується при необхідності найменування специфічних явищ (інколи предметів), пов'язаних із кіберпростором або процесом гри (*лут* – предмети, цінності, які отримав гравець з убитого ворога або просто з кристала/ящика і т. ін.; *твінк* – додатковий акаунт або персонаж, створений як допоміжний для основного). Також характерне запозичення слів на позначення того, що наявне в українській мові та має питому назву (*левел* замість *рівня*, *скіл* замість *навички*, *уміння* тощо). Відсутність еквівалентів у літературній

мові підкреслює **комунікативну** значимість таких одиниць і актуалізує однойменну функцію, адже їх використання спрощує, а іноді і взагалі уможливує комунікативний акт. Напр., заклик «Рашимо мід!» серед гравців «Dota 2» означає спонукання до швидкого нападу на суперника (*рашими* від *rush*) на центральній дорозі (мід від *mid*, *middle*). Виконання **когнітивної** функції зумовлене «високим ступенем метафоричності» [5, 128] сленгових одиниць, адже за умови такого перенесення виділяють найважливіші особливості вихідного значення. Напр., для геймерів слово *танк* означає персонажа, який відвертає увагу супротивника на себе та отримує найбільше ушкоджень заради збереження інших членів команди. Того, хто першим іде в бій, адже має високий показник здоров'я і/або броні. Тобто узята сема міцності, бронебійності відповідної бойової машини у порівнянні з піхотою. **Ідентифікаційна** функція проявлена у використанні геймерського сленгу для підкреслення опозиції свій-чужий (що характерно для сленгу взагалі), адже незнайомій з ігровим світом людині буде важко зрозуміти, що означає, наприклад, «*Сап не фармить крипів*» (Герой, який надає підтримку, не вбиває слабких ботів заради досвіду та предметів, які з них падають). **Експресивна** функція найчастіше реалізована у своєму емоційно-оціночному підвиді (*нуб* – гравець, що недотягує до середнього рівня; *лівер* – той, хто покидає ігрову сесію). Що ж до функції **економії часу**, то, окрім прикладів на зразок згаданого «*Рашимо мід!*», вона актуалізується і в уживанні аббревіатур та скорочень, які справді важливі, коли немає часу довго говорити чи писати в чаті (*GG* – *good game* – *гарна гра*; *брб* – *brb* – *be right back* – *зараз повернуся, відійду на 2 хвилини*; *сап* замість *сапорт*, *рейт* замість *рейтинг* тощо).

У лексикології розрізняють матеріальні (лексичні) запозичення та калькування [7, с. 230]. Якщо у загальному словнику користувача комп'ютера можна знайти поодинокі кальки (*мишка* від *mouse*, *жорсткий диск* від *hard disc*), то геймерський жаргон послуговується лише шляхом матеріального запозичення. Як і більшість англізмів, значна частина слів, використовуваних гравцями у відеоігри, «усвідомлюються мовцями як чужорідний елемент і зберігають ознаки свого походження» [12, с. 26]. Це актуально як для фонетичного (*рейдж*, *джі-джі*), так і для словотвірного рівня (*ситинг*, *фармінг*). Однак прослідковується і протилежна тенденція. Наприклад, класичний варіант представлення англійської *g* диграфом *дж* в українській орфографії та звуком [dʒ]

в українській фонетиці відповідно для геймерського сленгу не є доміантним. Так, *damage* втілюється у *дамаг*, а не *демедж*, тобто запозичення відбулося на основі редукованої графічної, а не фонетичної форми слова.

Якщо слово є багатозначним у вихідній мові, то при запозиченні переважно переймається лише одне із значень [3, с. 30]. Це актуально і для геймерського сленгу. Причому варто зазначити, що в англійській мові вихідні для сленгу лексеми часто є загальноживаними словами літературної мови зі значно ширшим значенням. Наприклад:

- *голдити* (в узусі – *холдити*) (утримувати певну позицію під час бою, часто усією командою) походить від *hold*, що має у Оксфордському словнику 26 (!) значень, об'єднаних семою *тримати*;

- *лут* (предмети, цінності, які отримав гравець з убитого ворога або з кристала/ящика і т. ін.) походить від *loot* (грабувати, награбоване);

- *санорт* (герой, який надає підтримку) – від *support* (підтримка) тощо.

Варто зазначити, що значна частина запозичених сленгізмів за своєю семантикою дублює питому лексику (*фуловий* – повний, *скіл* – навичка, уміння, *левел* – рівень).

Процес запозичення аббревіатур має власні особливості. В узусі україномовних геймерів вони найчастіше використовуються в онлайн-іграх у таких випадках:

- 1) гравцеві потрібно швидко перервати свою присутність у грі (*brb* – *be right back* – *зараз повернуся*; *gtg* – *get to go* – *маю йти, бувайте*);

- 2) немає часу (коли раунд чи битва закінчуються, а на друк у чаті залишається декілька секунд) / бажання розписувати радість від перемоги (*gg* – *good game* – *гарна гра*);

- 3) на позначення загальноприйнятих понять, з метою економії ігрового часу (*afk* – *away from keyboard* – *відійшов від клавіатури – про себе, коли треба відійти на певний проміжок часу, або іншого гравця, що значиться онлайн, але фактично не грає у цю хвилину*; *prc* – *non-player character* – *неігровий персонаж*);

- 4) на позначення понять, що у самих іграх іменуються за допомогою аббревіатур (*xp* – *experience points* – *очки досвіду*, *hp* – *health points* – *очки здоров'я*).

На письмі (у чатах) ці аббревіатури можуть передаватися як кирилицею, так і латиницею. Тобто використовують варіанти *gg* та *гг* (має сенс написання через *г*, але друк цієї букви потребує натиску двох клавіш, тому на практиці не використовується), *brb* та *брб*, *afk* та *афк* тощо.

Рівноправно уживають для передачі аббревіатур і великі, і малі літери. З точки зору частотності виграє варіант написання малими літерами та кирилицею, що банально пояснюється раціональністю: міняти розкладку клавіатури незручно та не вигідно з точки зору економії часу. З усним мовленням ситуація складніша. Частина аббревіатур вимовляється так, як і у мові-джерелі (*gg* – *джіджі*, *prc* – *еннісі*), частина – відповідно до називання кирилических літер, але з порушенням норми для полегшення вимови (*afk* – *афк* – *афека*, *brb* – *брб* – *бурибу*). Таке ігнорування норм інколи призводить до ускладнення розуміння, певної оказіональної омонімії. Так, англійські аббревіатури *xp* та *hp* кирилицею часто записують однаково – як *xп*, адже однієї літері, що відповідала б англійській *x* з точки зору вимови в українській мові немає. Цікаво, що і в усному мовленні часто можна почути саме *xпe* для обох тлумачень, а отже зрозуміти значення цієї аббревіатури вдається лише за контекстом.

Досить продуктивно відбувається граматична адаптація англійських лексем у геймерському сленгу:

1. Інфінітиви отримують питомий суфікс *-ти* за аналогією до інших дієслів української мови (*heal* – *зілтити*, в узусі *хілтити*, *damage* – *дамажити*, *hold* – *голдити*, в узусі *холдити*, *rush* – *раштити*, *fart* – *фармити*, *loot* – *лутати*).

2. Відповідно, дієслова відмінюються за правилами ідіома-реципієнта (*дамажити*: *дамажу*, *дамажиш*...).

3. Прикметники дістають питомі суфікси *-н* (*custom* – *кастомний*), *-ськ*- (*cheater* – *читерський*).

4. Деякі іменники замість суфікса *-ment* одержують питомий суфікс *-к* (*achievement* – *ачівка*), що не є семантичним відповідником, а використовується радше для економії мовленнєвих зусиль.

Запозичені сленгізми активно вступають у дериваційні процеси. Наприклад, уже в українській мові можуть утворюватися:

- Відіменникові дієслова: *cheater* – *читер* – *читерити* (цікаво, що геймери не запозичили слово *to cheat* у формі *читити* на позначення дії, а утворили нове); *sitting* – *ситинг* – *ситингувати* (замість ймовірного *ситити* від *to sit*).

- Іменники: *cheater* – *читер* – *читерство* (знову ж, замість запозичення англійського *cheating*).

- Прикметники: *damage* – *дамаг* – *дамажний* (той, що наносить багато *дамагу*, тобто шкоди, англійського відповідника лексема не має).

- Активним є процес творення дієслів за допомогою питомих префіксів з метою пере-

дачі відтінків значення (*зілутися – відзілутися, дамажити – задамажити, рашити – зарашити тощо*).

Висновки. Сучасний геймерський сленг відповідає всім ознакам сленгу як такого – на граматичному, семантичному, когнітивно-комунікативному рівнях. Запозичені з англійської мови лексеми швидко локалізуються в українській мові із використанням її питомих морфем. Окрім того, слова активно використовуються для подальшого словотворення. Водночас як і інші некодифіковані складники ідіома, сленгізми геймерів можуть порушувати правила мови-реципієнта на фонетичному та граматичному рівнях, а також розвиватися частково нелогічним шляхом. Особливо очевидно відсутність чіткої системи відслідко-

вується на рівні аббревіатур. Геймерський сленг успішно виконує всі функції, властиві сленгу загалом, але домінують за кількісною ознакою є не номінативна, а комунікативна (пов'язана також з функцією економії часу), експресивна та ідентифікаційна.

Перспективи подальших розробок цієї теми дуже широкі, адже геймерський сленг як масивний кластер сучасної української мови майже не вивчався. Є актуальними як розробка його вузьких лінгвістичних аспектів, так і створення фундаментальної праці про варіант мови, притаманний гравцям у відеоігри. Окрім того, варто простежити зв'язки геймерського сленгу з літературною українською мовою, а також із іншими типами сленгу, зокрема з молодіжним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ажнюк Б.М. Орфографічні та орфоепічні англізми в українській мові. *Мова. Людина. Світ. До 70 річчя професора М.П. Кочергана*. Київ, 2006. С. 332–341.
2. Архипенко Л.М. Іншомовні лексичні запозичення в українській мові: етапи і ступені адаптації (на матеріалі англіцизмів у пресі кінця ХХ – початку ХХІ ст.): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 2005. 314 с.
3. Гудима Н.В. Семантична адаптація запозичених лексем у сучасній українській літературній мові. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. – 2013. Вип. 32(1). С. 27–31.
4. Захарченко Т.Є. Эквивалентная лексика в русском и английском сленге: системный, словообразовательный и функциональный аспекты : Дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Ростов на Дону, 2006. 463 с.
5. Иванова Г.Р. Функции сленгла в речевой деятельности американских студентов: Когнитивные и коммуникативные аспекты английской лексики. Москва : МГЛУ, 1990. – С. 127–134.
6. Коробова І.О. Лексико-семантичне освоєння новітніх англізмів у сучасній українській мові. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія*. 2019. № 22. Т. 1. С. 109–122.
7. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства. Київ: Видавничий центр "Академія", 2001. 368 с.
8. Матарыкина Н.Д. Неологизмы немецкого молодежного сленга на рубеже ХХ-ХХІ веков : Дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 : Москва, 2005. 214 с.
9. Павельєва А.К., Лобко І.О. Англомовний сленг гравців у комп'ютерні ігри. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2021. № 3 (341): Філологічні науки. С. 67–75.
10. Слобода Н.В. Графічно неадаптовані англіцизми у структурі українських синтаксичних конструкцій. *Лінгвістичні дослідження*. 2014. Вип. 37. С. 87–90.
11. Словник української мови : в 11 т. [ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін.]. Київ : Наукова думка, 1970 – 1980. Т. 9: С. 1978. 916 с.
12. Українська мова : енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. Вид. 2-ге, випр. і допов. – Київ: "Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана, 2004. 820 с.

**СЕМАНТИКА УКРАЇНІЗМІВ У РОСІЙСЬКОМУ ТЕКСТІ
(ДО 90-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ АКАД. НАН УКРАЇНИ В. М. РУСАНІВСЬКОГО)**

**SEMANTICS OF UKRAINISMS IN A RUSSIAN TEXT
(TO THE 90TH BIRTHDAY OF V. RUSANIVSKYI,
ACADEMICIAN OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCE OF UKRAINE)**

Полякова Т.М.,

orcid.org/0000-0001-5711-9967

кандидат філологічних наук,

провідний науковий співробітник відділу мов України

Інституту мовознавства імені О.О. Потебні Національної академії наук України

Анікіна І.В.,

orcid.org/0000-0003-2760-8422

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри слов'янських мов та зарубіжної літератури

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

У статті розглянуто особливості функціонування української лексики в російських текстах широкого хронологічного зрізу та різного жанру. Вивчення українсько-російської мовної взаємодії у російському художньому тексті відомих класиків XIX – поч. XX ст. (В. Короленка, М. Лєскова, О. Купріна, Г. Квітки-Оснєв'яненка, І. Буніна) надає можливість з'ясувати методи залучення інокультурних лексем у російський текст, причини їхнього використання та висвітлити семантику українізмів, яка може зазнавати змін у вербальному російському оточенні. Досліджуються зміни та зрушення у значеннях українських лексем, що нерідко зумовлюється індивідуально-авторським поданням і тлумаченням таких одиниць у художньому тексті. Розвиток лексико-семантичної структури українізмів аналізується в історичному, зіставному аспектах, де базою дослідження для авторів поданої статті слугують праці українських лінгвістів із цього питання, насамперед відома монографія В. М. Русанівського «Джерела розвитку східнослов'янських літературних мов» (Національна Академія наук України відзначила у 2021 р. 90-річний ювілей вченого).

Вивчення функціонування українських лексем у сучасному публіцистичному стилі, в інтернет-комунікації актуалізовано політичними подіями у житті двох соціумів, зумовлено появою цілого спектра семантичних наслідків у результаті численних інтенцій російськомовного адресанта. Встановлено, що найбільш поширеними змінами у семантичній структурі українізмів, вжитих у мас-медіа, є розвиток нових лексико-семантичних варіантів, звуження або розширення значень, набуття протилежних значень, конотативних відтінків і стилістичних рис, затвердження національного культурно-історичного компоненту.

Українсько-російські контакти в першій чверті XXI ст. свідчать про безперервність та інтенсивність мовних східнослов'янських зв'язків поза межами індивідуально-авторських художньо-літературних традицій, на що впливає сам хід історії, специфіка геополітичної ситуації тощо.

Дослідження розвитку лексико-семантичної структури українізмів у сучасних російських текстах різного жанру надає необхідний матеріал для лексикографічної практики та теорії лексичної семантики.

Ключові слова: міжмовні контакти, українсько-російська мовна взаємодія, художній текст, мова ЗМІ, лексичне запозичення, лексико-семантична структура, українізм, академік НАНУ В. М. Русанівський.

The article describes specific features for functioning of Ukrainian vocabulary in Russian texts of a wide chronological range and different genres. Studying Ukrainian and Russian linguistic cooperation in a Russian literary text of famous 19-20th centuries classics (V. Korolenko, M. Lieskova, O. Kuprina, H. Kvitka-Osnovianenko, I. Bunin) provides for considering the methods to use the lexemes of foreign culture in a Russian text, including the reasons for its implementation. It also help outline the semantics of Ukrainisms that can be changed at a verbal Russian environment. We study the changes and improvements in the meanings of Ukrainian lexemes that are often caused by their individually authorial interpretation in a literary text. The development of lexical and semantic structure of Ukrainisms are being analyzed in historical and comparative aspects. Here the studying base for authors is provided by works of Ukrainian linguists: a famous monograph 'Sources of Development of East Slavic Literary Languages' by V. Rusanivskyi (the National Academy of Science of Ukraine celebrated his 90th birthday in 2021).

The study of functioning of Ukrainian lexemes in a present publicistic style and in the Internet communication is reasoned by political events in the lives of both societies. It is also predetermined by the development of range semantic results caused by immense intentions of a Russian speaking addresser. The most spread changes in a semantic structure of Ukrainisms used in mass media are interpreted as the development of new lexical and semantic variants, contraction or expansion of meanings, acquirement of opposite meanings, connotative shades and stylistic features, confirmation of a national cultural and historic component.

Ukrainian and Russian contacts in the first quarter of the 21st century prove the continuity and intensity of lingual East Slavic bonds out of individual and authorial literary traditions. The course of history and specific features of geopolitical situation, etc also influence it.

The study of the development of lexical and semantic structure of Ukrainisms in modern Russian texts of different genres gives the necessary material for lexicographic practice and the theory of lexical semantics.

Key words: inter lingual contacts, Ukrainian and Russian language cooperation, literary text, the language of mass media, lexical meaning, lexical and semantic structure, an Ukrainism, academicians of the National Academy of Science of Ukraine V. Rusanivskyi.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення особливостей функціонування української лексики в російських текстах різного жанру фіксується в лінгвістичній літературі початком XIV століття. Із середини XX ст. вплив української мови (літературної, адміністративно-ділової, розмовно-побутової) на російську мову всебічно аналізується у працях відомих українських лінгвістів – І. К. Білодіда, О. С. Мельничука, М. М. Пилинського, В. М. Русанівського, О. Б. Ткаченка. Дослідження цих науковців базуються на значному класичному матеріалі з етимології та порівняльно-історичного мовознавства: у цьому аспекті вагомим внеском у зазначену проблематику стає монографія В. М. Русанівського «Джерела розвитку східнослов'янських літературних мов», яка виходить друком у 1985 р. Увага до українсько-російських мовних контактів особливо активізується у другій половині XX ст. Актуальними стають наукові праці Т. К. Черторизької, Г. П. Їжакевич, Л. М. Стоян, Н. Г. Озерової. Інтерес лінгвістів до питання українсько-російської мовної взаємодії (насамперед вчених України) є цілком зрозумілим, оскільки для представників полікультурного соціуму проблема мовного взаємовпливу завжди залишалася відкритою та динамічною.

На сьогодні спостерігаємо безліч спроб та розмаїття підходів до висвітлення причин і наслідків входження українських мовних елементів у російську літературну мову, побутове мовлення, в літературу наукового жанру, в практику медійного дискурсу (про це свідчать праці таких українських лінгвістів, як Н. В. Барбари, І. А. Синиці, Т. М. Полякової, І. В. Анікіної, Л. Дикої). Досліджуються передумови та специфіка функціонування українізмів у російській літературній мові [1], у практиці наукового жанру [2], з'ясовуються фактори та особливості залучення українських лексем у публіцистику, тексти засобів масової інформації або інтернет-ресурси [3; 4; 5].

У зв'язку із сучасними геополітичними умовами явище українсько-російських мовних контактів викликає інтерес за кордоном і вивчається лінгвістами далекого зарубіжжя [6].

Зрозуміла на перший погляд проблема процесів українського запозичення насправді має низку складних аспектів, зумовлених історико-етимологічним питанням встановлення шляхів

просування та асиміляції (осідання) українізмів у російській мові – обласних, застарілих, розмовних слів, лексем загального східнослов'янського фонду або лексем із розвиненим семантичним об'ємом у своїй змістовій структурі, які претендують на визначення 'актуалізованої', 'реактивованої' української лексики в сучасній російській мові (мові художніх творів або засобів масової інформації). Спостерігається тенденція до визначення певних українізмів як новітніх запозичень. Потребують вивчення методика залучення українських лексичних елементів у російський текст, процеси семантичної трансформації українізмів, їхній прагматичний потенціал.

Постановка завдання. Завданням поданої статті є дослідити чинники залучення українських лексичних елементів у російські тексти різноманітного жанру, авторські методи висвітлення їхньої семантики, лексико-семантичні (культурологічні) розбіжності східнослов'янських лексем, прагматичний потенціал інокультурних номінацій у російському тексті.

Виклад основного матеріалу. Індивідуально-авторський відбір українізмів у російському тексті тісно пов'язаний з причинами вживання таких елементів, їхнім функціональним навантаженням, з тематикою твору, з особливостями біографії авторів, з прагматичними інтенціями російськомовного адресанта.

Що насамперед спонукає автора до вживання того чи іншого українізма в російському художньому тексті? Перш за все це, звичайно, українська тематика і відсутність у російських відповідників аналогічних символічних функцій. Саме властиві українським вокабулам символічні функції роблять їх прихованими або асоціативними знаками, які не мають прямих аналогів в інших мовах; такі українізми мають відмінне художньо-стилістичне забарвлення, не маючи при цьому особливі предметно-логічні відмінності [7, с. 190]. За нашими підрахунками найбільш частотними та загальноновживаними у цьому плані є українізми *калина, рушник, тополя, хата, мазанка, шлях, млин, криниця, садок, местечко, лозняк, парубок, чумах, свитка* (твори В. Короленка, М. Лескова, О. Купріна, Г. Квітки-Основ'яненка, І. Буніна).

Вербально-опосередкований опис семантики таких українізмів, окрім територіального співвід-

несення, містить специфічні ознаки української культури і традиції. Так, якщо це *хата*, то вона, зазвичай, ‘біла, мазана, утопає в садку, в блідо-рожевих мальвах’ і т. д., тобто має свій специфічний національний вигляд; у самій хаті («*хате*») традиційно наявні «пучки чебреца, любистка “для духу” за иконою, за образами...» (див. оповідання О. Купріна «Ночлег» [8, I, с. 320–322], «Гамбринус» [8, IV, с. 157], «Поход» [8, II, с. 522]).

Характеристика просторового оточення та внутрішнього наповнення такого українського об’єкта, як *хата* посилюється художньо-зваженими деталями, додатковими символами-позначеннями. Такий опис семантичного наповнення українізму (але в більш стислому вигляді) стає сталим і подається в сучасних словниках російської літературної мови із зазначенням «в Україні» (див., наприклад, Великий тлумачний словник російської мови С. Кузнецова, 2000 р.). Твори згаданих письменників презентують семантичну багатоваріантність українізмів *чоловік*, *жінка*, *пан*, *москаль*, ілюструють розбіжності в українській та російській мовних картинах світу, тобто, як приховані лінгвокультурні знаки національного світосприйняття, такі лексеми відбивають саме українську ментальність. Наприклад, О. Купрін і Г. Квітка-Основ’яненко вживають українську лексему «*весельє*» (‘весілля’), її словотвірні похідні («пели *весельные* песни»), які вказують на те, що обрядова традиція одруження в Україні пов’язується з емоцією радощів, веселощів (пор. з російською номінацією «свадьба», яка відображає результат такої дії, як ‘сватання’). В. Короленко вживає українізм *шибеник* на позначення «разбойника» в прямому і переносному сенсах (що вказує на сприйняття людини/«разбойника», як такої, що порушує закон і яку чекає відповідний фінал – ‘шибениця’).

Номінативна, культурологічна і пізнавальна функції українізмів у російському художньому тексті реалізуються на тлі авторських тлумачень українських лексем, які досить широко і яскраво відбивають інформативний об’єм номінацій. Це може бути простий постпозитивний переклад у дужках: *клуня* («рига»), *дзиллик* («стул»); розгорнений опис, який супроводжує вживання таких українізмів, як *хата*, *шлях*, *местечко*, *капелюх*. Зафіксовано різноманітні індивідуально-авторські прийоми розкриття семантики українізмів, наприклад, тлумачення через словосполуку або підбір синонімів (‘*хата* – сказочная избушка’ ‘*палац* – барский дом’, ‘*лайдаки* – ленивые голодранцы’); підбір стилістичних еквівалентів, що відбиває культурний рівень комунікантів

у художньому діалозі: «– Разве же это ружо? Ты бы еще сказал по-деревенски: *рушница*. То дома было ружо, а на службе зовется просто: малокалиберная скорострельная пехотная винтовка...» [8, III, с. 414]; розгорнене пояснення із вказівкою на ареал уживання: «Пункт находился на плотине, пересекавшей реку Збруч... Многие являлись со своими женами и дочерьми, ужинали в буфете <...>, иногда составлялась партия ландскнехта, или, по-тамошнему, “*дьябелка*”» [8, I, с. 463].

Тлумачення того чи іншого українізма не супроводжується авторською згадкою чи натяком на його етимологію, шляхи появи в українській мові. Але є наявною така тенденція: насамперед тлумачиться семантика тих українізмів, які є запозиченими з турецької мови (*сердюк*, *харцыз*, *кирея*, *сурмы*), з польської (‘*на потуху*’, *блакитный*, *шляхта*), з італійської через німецьке або польське посередництво (*дукаты*), з балтійських мов (*клуня*), з німецької, що увійшли в українську мову через польське посередництво та мають латинське коріння (*турбуватися*, *шанувать*, *дзиллик*, *куншттик*, *кошт*, *родзинки*), з латини через польське посередництво (*пензель*, *цимбалы*, *канты*), тобто висвітлюється та семантика, яка є абсолютно непрозорою для російськомовного адресата. Наприклад: «Короля должно *шанувать* (почитать)»; «Павел Григорьевич вышел в столовую рассматривать хозяйские портреты и т. п. *кунштики*, по стенам висящие» [9, IV, с. 25, 418].

Висвітлюється семантика тих українізмів, які характеризуються лексико-семантичною варіативністю в українській та російській мовах (коли при спільній формі та інколи достатньо близьких значеннях слова мають все ж таки відмінні лексико-семантичні варіанти): укр. *сыр* – рос. «творог», укр. *гарбуз* (*арбуз*) – рос. «тыква», укр. *квасок* (особлива м’ясна страва із цибулею) – рос. зменш. «квасок», укр. *холодец* – рос. «ботвинье из раков», укр. *неделя* – рос. «воскресенье», укр. *ослон* – рос. «скамейка», укр. *брыль* – рос. «шляпа», укр. *рыбалка* – рос. «чайка», укр. *стихи* – рос. «уроки», укр. діал. *петух* – рос. «глухарь» (написання українізмів подано відповідно до авторського оригінального тексту); тлумачаться українізми, які мають спільну семантику на певному історичному етапі розвитку східнослов’янських мов: укр. *воля* – рос. «свобода», укр. *великий* – рос. «большой», укр. *добрий* – рос. «хороший», укр. *вал* – рос. «пряжа». Наприклад: «... *сыр*, или, говоря по-петербургски, “творог”...» [9, IV, с. 186]; «Потом он взвесил моего глухаря на руке и похвалил: – *Петух* хороший... *Добрий петух*... Ну, с полем вас, паныч!» [8, IV, с. 114].

Отже, у російські художні твори з українською тематикою залучаються українізми, висвітлюються їхні значення. Це явище набуває більш інтенсивного характеру, якщо автор твору є вихідцем з України. У таких текстах активізується вживання лексем, які знаходяться «на межі» українсько-російської лінгвокультури: це слова спільного східнослов'янського фонду, лексика, яка визначається в російській лексикографічній літературі як периферійна, застаріла або книжна, або як така, що є притаманною південним і західним російським областям.

Так, у творах В. Короленка з низки синонімічних номінацій 'изгородь, плетень, перелаз, тын' перевага надається лексемі 'тын', з номінацій 'вещать, кричать, кликать' обрано 'кликать', з низки дієслів 'ругаться, браниться, лаяться' вживано лексему 'лаяться', серед синонімів 'плохой, поганый', 'выпь, бугай', 'рыжий, рудой', 'клен, явор' обрано те слово, яке належить саме до української мови (ці слова подано нами курсивом). Наприклад: «Перестанет, бывало, плакать и начнет его нехорошими словами "лаять". Ну, Роман на нее не сердился. – Да и что же ты, – спрашивает, – лаешься?.. ты все же брось голосить, а то я осержусь <...> Вот Оксана полагает, полагает его, да и перестанет» [10, с. 110] («лаять... зап., юж. бранить, ругать» [11, II, с. 241]).

Саме тут виникають питання щодо визначення приналежності лексем до словникового складу української і російської мов (розвитку їхньої семантики), щодо історії літературного вживання номінацій у східнослов'янських мовах, мовних контактів (руху, «подорожі» слів) і фактів запозичення, на які у своїй книзі «Джерела розвитку східнослов'янських літературних мов» надавав чітку, науково обґрунтовану відповідь акад. В. М. Русанівський. У цьому аспекті монографія В. М. Русанівського є певним хронологічним покажчиком, у ній проаналізовано особливості українсько-російської мовної взаємодії, наведено наявні розвідки відомих слов'янських лінгвістів-класиків XIX – XX століть.

Так, в одному з оповідань І. Буніна читаємо таке: «В *гирлах* же было совсем лето, много стрекоз вилося над *очеретом*, много *скиглило* *рыбалок*, отражавшихся в серебристых разливах реки» [Бунин, IV, с. 156]. Фіксуємо одразу декілька лексем, які відтворюють колорит українського пейзажу (у цитаті їх виділено курсивом). І якщо з номінаціями *скиглить*, *рыбалка*, *очерет* все зрозуміло (*рыбалка* – «юж. рыбная птица чайка»; *скиглить* – «млрс. выть, плакать»; *очерет* – «юж.

камыш, тростник» [11, II, с. 776, IV, с. 116, 196], то не так все просто з лексемою *гирло*. Російські словники тлумачать її значення таким чином: «*гирло* – укр. букв. 'горло', геогр. обл., разветвление речного русла, рукав; употр. по отношению к рекам, впадающим в Черное и Азовское моря» [12, I, с. 563]. Чи вважати лексему українським запозиченням? Чи це історичне надбання східнослов'янського фонду? Монографія В. М. Русанівського «Джерела розвитку східнослов'янських літературних мов» надає переконливі аргументи щодо вживання українського слова *гирло* в російській мові, починаючи з XVII ст., коли йшлося насамперед про чорноморські справи. Українізм пройшов довгий шлях становлення своєї семантики в російській мові різного жанру: від загального значення 'гирло ріки' (адміністративні документи та розмовне вживання, вживання у південно-російських говорах) до територіального лексико-семантичного варіанту (крайня великоруська північ) – «невелика морська протока, що з'єднує Біле море з океаном» [13, с. 156].

Вживання українського слова в російському художньому тексті XIX – поч. XX ст. ілюструє і складні семантичні протиставлення. Наприклад, у повісті О. Купріна «Поєдинок» читаємо таке: «– У себя в деревне занимался кузнечным мастерством. *Ковалем* был» (8, III, с. 464). Українські відповідники багатьох російських лексем ('жито', 'конь', 'коваль') фіксуються в російських текстах вже у XVII ст. Як зазначав В. М. Русанівський, досліджуючи взаємозбагачення східнослов'янських літературних мов широкого хронологічного прошарку, функціонування таких номінацій зумовлене певним контекстом – акцентом на позаросійській реалії, тому лексеми такого типу вміщують у своєму значенні семантичний компонент приналежності до української дійсності [13, с. 155]. Схоже явище фіксуємо і сьогодні на прикладі вживання українізма *заробитчанин* у російських текстах різного характеру (див. далі).

Дещо інші функції українізми виконують у текстах ЗМІ, публіцистиці, інтернет-комунікаціях, де спостерігається суттєва трансформація їхнього семантичного наповнення, значний розвиток лексико-семантичної структури (у зв'язку з реалізацією конотативних відтінків у значеннях, що є результатом прагматичних інтенцій російського мовця). Насамперед, мова йде про номінації новітніх реалій у житті українського (пострадянського) соціуму. Це такі лексеми, як *майдан*, *зрада*, *свідомый*, *покращення*, *заробитчанин*, *мова* та ін. Наприклад, українська лек-

сема *майдан* набуває у 2013 – 2014 рр. відразу декілька нових лексико-семантичних варіантів: ‘революція, протест, акція непокори, що відбувається на головній площі країни, міста’; ‘угруповання людей, які приймають участь в акції протесту’; ‘різновид сучасних політтехнологій’ тощо [4]. Лексема *заробитчанин* у російському публіцистичному дискурсі номінує саме ‘українця, який перебуває на заробітках за кордоном’. Українізми *свідомий* і *покращення* завдяки іронічному, саркастичному відтінку, який реалізується в російському медійному контексті, набувають значень своїх антонімів (тобто «свідомий» і «покращення» в лапках). Номінативний об’єм лексеми *мова* звужується, відтак українізм використовується на позначення не будь-якої мови, а саме ‘української’. Українізм *зрада* набуває значення ‘поразки’, хоча спектр його номінативного потенціалу є досить широким і контекстуально не обмежується, на чому наголошують реальні учасники суспільно-політичної комунікації, наприклад: «В Украине очень любят говорить *зрада*... Только *зрада* – это не открытая измена, ведущая к поражению, но и сознательное содействие противнику... *Зрада* – это головотяпство, халатность, наплевательское отношение к задачам» (Эхо Кавказа. Новостной веб-сайт. 12.06.2022).

Низка українізмів (*москаль*, *парубок*, *вишиванка*) зазнають розширення свого семантичного об’єму. Цікавим у цьому аспекті є вживання полісемантичної номінації *москаль* (насамперед у російськомовних текстах ЗМІ України), яка в українській лінгвокультурі традиційно реалізовувала значення «москвич; росіянин; солдат; військовослужбовець» [11, II, с. 912]. Складна семантична структура лексеми зазнала подальшої трансформації на початку ХХІ ст. – спостерігається тенденція надати лексемі *москаль* ще більший політизований зміст, що призводить до затвердження експресивного оніму етноса, стабілізації негативізму (мовного утворення з пейоративною семою), наприклад: «На практике в Украине есть целые категории людей, которые подвергаются постоянной дискриминации. Это, во-первых, национальные группы, т. е. те, которых в социальных сетях

по политическим или национальным мотивам называют крысами, ватниками, *москалями*...» (Вести. 1.06.2021, с. 4). Таким чином, вживання лексеми *москаль* зі зниженою оцінкою у своєму значенні, яке обумовлено сучасними історичними екстралінгвістичними факторами, значно вплинуло на розвиток лексико-семантичної структури відомої (а наразі – актуалізованої) української лексеми.

Висновки. Отже, головними причинами вживання українізмів у російському художньому тексті є відсутність їхніх російських відповідників, що визначає українські лінгвокультурні знаки символічними та асоціативними. Семантика українізмів у російському художньому тексті висвітлюється з індивідуально-авторських позицій, і таке тлумачення ілюструє розбіжності в українській та російській мовних картинах світу, семантичну багатоваріантність українізмів, лексико-семантичну варіативність українізма та російського слова. Складні та різнобарвні семантичні трансформації українізмів у російському вербальному оточенні обумовлені тисячолітньою історією взаємовпливу східнослов’янських лінгвокультур, що відбито та охарактеризовано у класичних працях науковців ХХ ст., зокрема у монографії корифея українського мовознавства, акад. НАН України В. М. Русанівського.

Залучення українізмів до сучасного медійного дискурсу та специфіка їхнього використання пов’язані з прагматичними цілями та новими геополітичними викликами розвитку східнослов’янських суспільств. Українізми в російських ЗМІ (в інтернет-спілкуванні) можуть зазнавати суттєвих семантичних змін у своїй лексико-семантичній структурі – розширення чи звуження значення, надбання конотативних відтінків та стилістичних рис, затвердження специфічного лінгвокультурного (національно-колеритного) змісту.

Подальше вивчення розвитку лексико-семантичної структури українізмів у сучасних російських текстах різного жанру, особливостей їхнього функціонування надасть цінний матеріал, необхідний у лексикографічній практиці, у формулюванні теоретичних позицій лексичної семантики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аникина И. В., Полякова Т. М. Функции украинизмов в русском художественном тексте с философской проблематикой. *Південний архів (філологічні науки)*. Херсон: ХДУ. 2020. Вып. LXXXI. С. 30–36.
2. Синица И. А. Языковая личность ученого-гуманитария XIX века. Київ: ВД ім. Дм. Буряго. 2006. С. 247–266.
3. Барбара Н. В. Украинизмы-вкрапления в русских газетных текстах. *Науковий вісник*. Херсон: ХДУ. 2018. Серія «Лінгвістика». Вып. 18. 2013. С. 217–222.

4. Полякова Т. М. Семантичні трансформації лексеми майдан у сучасній російській мові (на матеріалі російських текстів ЗМІ). *Мова і культура*. Київ: ВД ім. Дм. Бураго. 2015. Вип. 18. Т. III (178). С. 52–59.
5. Дика Л. Функції українізмів у російськомовних текстах (на матеріалі мови блогерів). *Наукові записки НаУКМА*. Мовознавство. 2018. Т. 1. С. 75–82.
6. Bilaniuk L. Contested Tongues. *Cultural Correction in Ukraine*: Cornell University Press Ithaca and London. 2005. 230 с.
7. Чередниченко О. Про мову і переклад. Київ: Либідь. 2007. 248 с.
8. Бунин И. А. Собрание сочинений: в 9 т. Москва: Гос. изд-во худ. литературы. 1965–1967.
9. Квітка-Основ'яненко Г. Ф. Зібрання творів: у 7 т. Київ: Наукова думка. 1978–1981.
10. Короленко В. Г. Избранные произведения. Москва: Гос. изд-во худ. лит-ры. 1948. – 672 с.
11. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. Москва: Гос. изд-во иностр. и нац. словарей. 1955.
12. Словарь современного русского литературного языка: в 17 т. Москва–Ленинград: Наука. 1950–1965.
13. Русанівський В. М. Джерела розвитку східнослов'янських літературних мов. Київ: Наукова думка. 1985. 232 с.

РОЗДІЛ 2 ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811'367.623:791

СИНОНІМІЧНІ ТА СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПАРАМЕТРИЧНИХ ПРИКМЕТНИКІВ, ЯКІ ВХОДЯТЬ ДО МІКРОПОЛЯ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЗАГАЛЬНОГО ВЕЛИКОГО ТА МАЛОГО РОЗМІРУ (НА МАТЕРІАЛІ ФІЛЬМІВ КАНАЛУ BBC “THE BLUE PLANET” ТА “LIFE”)

SYNONYMOUS AND SEMANTIC PECULIARITIES OF ADJECTIVES OF DIMENSION WHICH ARE INCLUDED IN THE MICROFIELD TO INDICATE THE GENERAL LARGE AND SMALL SIZE BASED ON BBC'S DOCUMENTARIES BLUE PLANET AND LIFE

Береговенко Н.С.,

orcid.org/0000-0003-3825-0390

*асистент кафедри романо-германської філології
Білоцерківського національного аграрного університету*

Демченко Н.С.,

orcid.org/0000-0001-8279-0613

*асистент кафедри романо-германської філології
Білоцерківського національного аграрного університету*

Дана наукова розвідка має на меті описати семантичні та синонімічні особливості англійських параметричних прикметників, які входять до мікрополя на позначення загального великого та малого розміру на матеріалі фільмів каналу BBC “The Blue Planet” та “Life”. Наукова новизна роботи полягає в висвітленні проблеми вибору лексичного відповідника з широкого ряду синонімів, які входять до лексико-семантичної групи параметричних прикметників. Новим також є і матеріал дослідження – англомовні фільми та їхній усний синхронний переклад, який нами фіксувався у письмовій формі. Лексико-семантичне поле має ядро та периферію. У ядрі містяться найважливіші слова, вони пов'язані між собою сильними семантичними відношеннями і утворюють синонімічні, антонімічні і родово-видові групи. У межах лексико-семантичного поля виділяють лексико-семантичну групу. У середині цих груп виділяють тісніше пов'язані семантичні об'єднання (або категорії) – синоніми, антоніми, гіпоніми та інші. Параметричні прикметники входять до складу лексико-семантичної групи розміру. Всередині цієї групи прикметники вступають у синонімічні та антонімічні відношення. Отже, у статті визначається розбіжність в структурах концептуального простору англійських параметричних прикметників, що входять до мікрополя загального великого та малого розміру. Встановлюються основні стилістичні та семантичні відмінності між англійськими параметричними прикметниками, що відносяться до одного і того ж мікрополя. Проаналізовано сучасні класифікації параметричних прикметників, які існують у романо-германському та українському мовознавстві. Вказано на основні іменники, які найчастіше сполучаються з тим чи іншим параметричним прикметником, який входить до мікрополя на позначення загального великого та малого розміру. Окреслено перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: параметр, прикметник, синонім, мікрополе, семантика, фільм.

The purpose of this research paper is to describe the semantic and synonymous peculiarities of English adjectives of dimension that are included in the microfield to indicate the general large and small size based on the BBC's documentaries The Blue Planet and Life. The scientific novelty of the work consists in highlighting the problem of choosing a lexical counterpart from a wide range of synonyms that are part of the lexical and semantic group of English adjectives of dimension. The research material is also new – original films in English and their oral simultaneous translation, which we recorded in written form. The lexical and semantic field has a core and a periphery. The core contains the most important words, they are connected with each other by strong semantic relations and form synonymous, antonymous and generic-species groups. A lexical and semantic group is distinguished within the lexical and semantic field. In the middle of these groups, more closely related semantic associations (or categories) are distinguished – synonyms, antonyms, hyponyms and others. English adjectives of dimension are part of the lexical and semantic group of size. Within this group, adjectives enter into synonymous and antonymic relationships. So, the article defines the discrepancy in the structures of the conceptual space of English adjectives of dimension, which are included in the microfield of the general large and small size. The main stylistic and semantic differences between English adjectives of dimension referring to the same microfield are established. Modern classifications of adjectives of dimension that exist in Romano-Germanic and Ukrainian linguistics are analyzed. The main nouns are indicated, which are most often combined with one or another adjective of dimension, which is included in the microfield to indicate the general large and small size. Prospects for further research are outlined.

Key words: parameter, adjective, synonym, microfield, semantics, film.

Постановка проблеми. Основними формами існування матерії є час, рух та простір. Параметричність є однією з фундаментальних якостей останнього. Люди різних національностей завжди усвідомлювали різницю у розмірах осіб та предметів і відчували потребу передати її у своєму мовленні. З'являлися відповідні лексичні одиниці, які були покликані як найточніше пояснити розмір когось або чого-небудь. Мовні одиниці зі значенням величини є, очевидно, однією з найдавніших лексичних груп будь-якої мови.

Сучасний етап розвитку лінгвістики характеризується посиленою увагою до системного аналізу та структурування лексичного складу мови, зокрема назв розміру. Праця присвячена дослідженню англійських параметричних прикметників, які входять до мікрополя на позначення загального великого та малого розміру та їх синонімічним та семантичним особливостям на матеріалі фільмів каналу BBC "The Blue Planet" та "Life". Під поняттям «параметричні прикметники» ми розуміємо прикметники, які означають великий чи малий розмір предметів та об'єктів навколишнього світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Параметричним прикметникам присвячена низка праць у вітчизняних мовознавчих студіях. Дослідження прикметників розміру здійснювалося не тільки на матеріалі різних мов, але й в різних аспектах. Незважаючи на значні досягнення вітчизняної та зарубіжної лінгвістики у вивченні параметричних прикметників та неослабний інтерес вчених до них, не розв'язаним й досі залишається ряд проблем. Так, **актуальною** лишається проблема польової семантики прикметників з їх широким діапазоном лексичної сполучуваності, оскільки вони досить багаті своєю семантикою і активно вступають в синонімічні та антонімічні зв'язки та відношення. **Новим** є і матеріал дослідження – англомовні фільми та їхній усний синхронний переклад, який нами фіксувався у письмовій формі.

Постановка завдання. Наша мета – описати семантичні та синонімічні особливості англійських параметричних прикметників, які входять до мікрополя на позначення загального великого та малого розміру на матеріалі фільмів каналу BBC "The Blue Planet" та "Life".

Виклад основного матеріалу. Поняття розміру, що лежить в основі досліджуваної лексико-семантичної групи (далі ЛСГ) параметричних прикметників, відноситься до числа найважливіших категорій буття, що характеризує явища та предмети реальної дійсності. Будь-яка діяльність

людини, її існування здійснюється в рамках певного простору і часу. Тому не викликає подиву той факт, що пізнавальна категоризація цих понять є досить важливою і спрямована на систематизацію даних про навколишнє середовище. Перш ніж перейти до класифікацій досліджуваних прикметників, варто розібратись, що ж таке розмір та як ми визначаємо розмір предметів. Розмір кожного предмету описується через наступні параметри: його висоту, глибину, довжину та широту [1, с. 5]. Окрім загального розміру, якому відповідають прикметники із двома основними семами "великий, величезний, здоровий та інші" або "маленький, невеликий та інші" та "розмір", існує можливість описати розмір предмета за одним із параметрів, виділяючи певну окрему характеристику предмета. Кожен із даних параметрів так само має два значення: "великий за висотою / глибиною / довжиною" та "маленький".

Кожен із даних параметрів так само має два значення: "великий за висотою / глибиною / довжиною" та "маленький". Цим значенням відповідають антонімічні пари, в яких представлені три семи "розмір", "великий / маленький" та "висота / ширина / довжина": *високий – низький, глибокий – мілкий, довгий – короткий, широкий – вузький* [1, с. 6]. Таким чином, Соловйова О. В. визначає що, наприклад, прикметники *high, tall* мають не тільки сему загального розміру "великий", але й втілюють одну характеристику розміру, а саме сему "вертикальний, висота, направлений вгору". Так само як прикметники *low, short* реалізують сему загального розміру "маленький" і одночасно сему поодинокій характеристики "вертикальний, висота, направлений вгору". Прикметники *shallow – deep* реалізують сему загального розміру відповідно "маленький – великий" і одночасно сему однієї характеристики, спільну для обох "вертикальний, висота, направлений вниз". Прикметник *narrow* має семи – "маленький" та "горизонтальний, сема ширина", а параметричні прикметники *wide, broad* реалізують сему "великий" та "горизонтальний, сема ширина". Прикметники *short – long* відповідно реалізують семи "маленький" та "великий" та спільну сему однієї характеристики "горизонтальний, сема довжина".

Як і в романо-германському, так і в українському мовознавстві існують і інші підходи до систематизування та структурування прикметників зі значенням розміру. Так, Т. Щєбликіна, в залежності від точки відліку, поділяє прикметники із просторовою семантикою на *геоцентричні* (що характеризують простір вертикальний, які

пов'язані з вимірами щодо поверхні землі, прикладами можуть слугувати прикметникові пари на зразок *високий – низький, глибокий – мілкий* тощо) та *антропоцентричні* (що характеризують простір горизонтальний, які пов'язані з вимірами щодо людини як точки відліку; приклади: *широкий – вузький, далекий – близький* тощо) [1, с. 5]. У своїй класифікації О. Кривченко та В. Любкін беруть за точку відліку опозицію *горизонтальний / вертикальний*, яку, на їх думку, можна віднести до універсальних просторових опозицій. І це допомагає інколи зрозуміти не тільки розмір предмета, а й його положення у просторі [3, с. 34]. У складі категорії параметричності О. Кшановський, наприклад, пропонує виділити 6 мікрогруп: загальної величини, висоти, довжини, глибини, ширини, товщини [3, с. 57]. Проте перераховані вище класифікації не відображають усіх семантичних особливостей конститuentів загального поля параметричності, і, тому Кшановський О. наголошує, що варто досліджувати одиниці усіх мовних рівнів з такою семантикою, а саме: дієслова, іменники, прислівники, прийменники, для того щоб отримати повне уявлення про просторово-кількісні відношення.

Ми вважаємо, що найбільш точною є класифікація, запропонована Тетяною Линник у її монографії «Параметричні прикметники і їх становлення». Згідно з дослідницею, ми виходимо із понять центру або ядра та периферії. Периферійні слова ототожнюються з центральними семантично, групуючись навколо них і формуючи в лексико-семантичній групі розміру відповідно конфронтвані за значенням величини мікрополя:

- 1) загального розміру: а) великого; б) малого;
- 2) висоти: а) великої; б) малої;
- 3) товщини: а) великої; б) малої;
- 4) ширини: а) великої; б) малої;
- 5) довжини: а) великої; б) малої ;
- 6) глибини: а) великої; б) малої.

Подана класифікація вважається найдетальнішою з усіх наявних, хоча деякі дослідники, а саме – Хавкіна О. М. вважає за необхідне додати до класифікації Т. Линник мікрополя середнього і однакового розміру, наприклад: *нормальний, звичайнісінький* (мікрополе середнього розміру) та *рівновеликий* (мікрополе однакового розміру) [3, с. 65]. Проте, як зазначає сама дослідниця, вона не знає робіт, які були б присвячені англійським лексемам категорії параметричності, в яких би приділялася увага мікрополям однакового та середнього розміру.

Перш ніж перейти до синонімічних особливостей прикметників, варто пояснити, що ж таке “*мік-*

рополе”. Мікрополе (за О. Бондарко) – мінімальний елемент макрополя, що є самостійним, у плані змісту й у плані вираження. Функціонально-семантичні мікрополя тісно пов'язані одне з одним й утворюють певну систему. Вони пов'язані одне з одним відношеннями тотожності й відмінності [5, с. 13]. Одними з найбільш частотних параметричних прикметників є синонімічний ряд зі значенням “великий”, а саме: *large, great, big*. Прикметник *great* поступається *large* та *big* за частотою вживання при позначенні розміру конкретних фізичних об'єктів, що зумовило інтерпретацію його як слова переважно з абстрактною семантикою. Хоча, дослідники зазначають, що при позначенні великого загального розміру конкретних предметів *great*, наприклад, вживається частіше ніж його синоніми із значенням “величезний” – *huge, enormous* та інші [2, с. 51]. Також досліджуваний прикметник має відмінність семантичного та функціонального характеру, вживаючись здебільшого тоді, коли підкреслюється надзвичайно великий розмір предмета. Це викликає різного роду емоції – страх, захоплення, здивування і т.д. Щодо *big* та *large*, то проведені науковцями дослідження виявили, що у свідомості представників англійського соціуму, основні структури концептуального простору *big* та *large* не збігаються через наявність у них своїх власних змістових ознак. Ці прикметники, які в лексикографічних роботах часто фіксуються як взаємозамінні, насправді акцентують різні смислові компоненти однакових, на перший погляд, фрагментів навколишньої дійсності. Для *big* основними концептами є *висота, ширина та довжина*. Для характеристики зовнішності живих істот носії сучасної англійської мови використовують *big*, у центрі уваги якого є не тільки їх високий зріст, але й наявна вказівка на м'язисте тіло. Концепт *ширина* профілює ситуативно зумовлене збільшення розміру органів тіла людини чи тварини, а концепт *довжина* відображає горизонтально розташований простір [3, с. 43]. Підмічено, що *big* не вживається із іменниками збірності, як його синоніми *large* та *great*. Щодо *large*, то він втілює концепти *ширина* та *просторість*, оскільки для характеристики високого зросту людини чи іншої живої істоти, носії англійської мови використовують прикметник *large*, щоб акцентувати увагу на широкоплечій статури [там само, с. 45]. Серед основних ознак *large* виділяють ознаку “*площа*” та ознаку “*місткість*” та “*незайнята територія*”. Також *large* надзвичайно часто вживається з іменниками на позначення розмірів частин тіла живих істот (людей, тварин) та позначає осіб високого

зросту, кремезних, а *big* – таких, що мають великий фізичний розмір та вагу. При описі частин тіла переважає *large*. Вираження розміру об'ємних та площинних предметів впливає на диференціацію прикметників щодо сполучуваності їх з певними підкласами іменників: *large* використовується, коли йдеться про предмети площинні, *big* – про об'ємні [3, с. 86].

Серед рідше вживаних слів мікрополя виділяються слова з тісним семантичним зв'язком. Одна з таких груп представлена синонімічним рядом “величезний” прикметниками *enormous*, *huge*, *immense*, *vast*, *massive*. Усі вони продовжують лінію *great* експресивно позначаючи розмір предметів. Так, *enormous* вказує на надмірний чи надзвичайно великий розмір предмета, маючи при цьому додатковий етимологічно зумовлений відтінок значного відхилення від норми [3, с. 5]. *Huge*, як правило, вживається при позначенні об'ємних предметів, а *immense* – частіше як означення до іменників, що називають великі частини простору та для позначення того, що є надзвичайно великим безвідносно до взірця або стандарту [3, с. 7]. Також *huge* поєднується із іменниками, які означають конкретні об'єкти як об'ємної, так і пласкої характеристики, а також збірні і абстрактні поняття. Крім цього *huge* часто поєднується з іменниками, що позначають явища природи (лексико-семантичний варіант “сильний” використовується) та частини тіла тварин (у цьому випадку використовується ЛСВ “міцний, потужний”) [4, с. 9]. Прикметник *vast* вживається найчастіше з назвами площинних об'єктів, інколи виступає як означення до іменників на позначення частин тіла людини, проте для нього більш узвичаєним є поєднання з іменниками, що називають такі частини простору, як море, поле та досить часто вживається з збірними іменниками [4, с. 38]. Інколи, поєднуючись із абстрактними іменниками вказана одиниця може означати широту охоплення. Прикметник *massive* позначає кількість, величину, ступінь прояву чого-небудь та інтенсивність при поєднанні з іменниками, що називають явища природи. Всі прикметники даного ряду – *enormous*, *huge*, *vast*, *immense*, *massive* мають виразну експресивність на противагу нейтральнішим у цьому відношенні *great*, *big* and *large*. Прикметники *giant*, *gigantic* характеризуються особливо рідким вживанням та стилістично обмеженою сферою функціонування в писемній літературній мові. Часто *gigantic* використовується при тлумаченні інших слів на позначення великого розміру [4, с. 16].

Мікрополе на позначення загального малого розміру, порівняно з попереднім, представлено значно меншою кількістю номінацій. До синонімічного ряду “малий, невеликий” входять найчастотніші прикметники *little* та *small*. Як зазначається в багатьох дослідженнях, дані параметричні прикметники мають значні відмінності в емоційному плані, оскільки *small* – більш нейтральне слово і не має емоційного компонента, а отже, передає об'єктивну ознаку предмета, тоді як *little* – емоційно забарвлене і характеризує погляди мовця на певні предмети і виражає почуття людини щодо того чи іншого явища, предмета тощо [3, с. 75]. Коли ми говоримо про розмір конкретних фізичних об'єктів *small* вживається частіше за *little*. Крім цього, *small* часто вживається із збірними іменниками, чим також відрізняється від *little*. Аналіз *little* та *small* з погляду їх вживання з релевантними в полі розміру семантичними класами іменників показує, що при поєднанні з назвами осіб *little* вживається частіше, коли набирає додаткового оціночного характеру, а *small* – тоді, коли комбінується сема “розмір” з семою “вік” [3, с. 56]. Прикметник *small* також частіше за *little* позначає розмір неживих предметів, зокрема частин тіла. За спостереженням багатьох дослідників *small* вживається здебільшого тоді, коли необхідно наголосити на малому розмірі предмета чи створіння, коли ж просто констатується факт незначної його величини, вживається *little*.

Прикметник *tiny* характеризується найбільшою семантичною близькістю до центральних слів мікрополя *small* та *little* з групи периферійних слів. Воно може позначати вік, важливість чого-небудь, може виражати інтенсивність прояву при поєднанні зі словами, що називають звуки, вказувати на обсяг і найголовніше – *tiny* порівняно з попередніми прикметниками, передає значення найекспресивніше. З найбільш частотних слів периферії слід вказати на *minute*, *microscopic*, *miniature*, *slight*. Найближче за кількістю значень до *tiny* стоїть *minute*, яке може позначати кількість, вказувати на важливість, масштабність, оцінку особи. Менш виразно емоційність проявляється у рідковживаних *microscopic* та *miniature*. *Microscopic* вживається досить часто з іменниками, що позначають рослини, мікроорганізми, водорості, в той час як *miniature* тяжіє до слів, які означають розміри людей (особливо жінок), живих створінь. *Slight* – емоційно нейтральне слово, вживається спорадично. В нашому матеріалі помітне тяжіння цього прикметника до іменників на позначення води, рухів у воді.

Висновки. Отже, мікрополе загального великого та малого розміру англійських параметричних прикметників є найбільшим, а його синонімічний ряд – найчисленнішим на матеріалі фільмів каналу BBC The Blue Planet та Life. Прикметник *great* поступається *large* та *big* за частотою вживання при позначенні розміру конкретних фізичних об'єктів, а параметричні прикметники *large* та *big* відрізняються тим, що *large*, як правило, позначає великі розміри частин тіла живих істот та осіб високого зросту, а *big*, в свою чергу, людей чи тварин, що мають великий фізичний розмір та вагу. До рідше вживаного синонімічного ряду відносяться параметричні прикметниками *enormous*, *huge*, *immense*, *vast*, *massive*, які також мають певні особливості вживання. Мікрополе на позначення загального малого розміру представлено параметричними прикметниками *little*, *small*, *tiny*, *miniature*, *minute*, *microscopic* та *slight*.

Найчастотнішими є *little* та *small*. Головною відмінністю прикметників є те, що *small* не має емоційного компонента у собі, на відміну від *little* та передає об'єктивні ознаки предмета чи об'єкта навколишнього світу, *little* же є емоційно забарвленим та завжди виражає почуття мовця з того чи іншого приводу.

Перспективним вбачається проведення порівняльного аналізу стилів Девіда Аттенборо з іншими авторами фільмів подібного жанру, виявлення особливостей вживання параметричних прикметників, які залучаються для опису як живих, так і неживих істот, дослідити особливості вживання та способів перекладу лексичних одиниць усіх мовних рівнів поля параметричності, а саме – іменників, дієслів та проаналізувати мікрополя середнього та однакового розмірів та виявити особливості їх вживання в сучасній англійській мові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрусь А. Ф. Концептуальний простір англійських прикметників *big* та *large* : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Чернівці, 2009. 20 с.
2. Котнюк Л. Г. Особливості визначення розміру предметів засобами англійської мови. Мовознавство. 1990. № 6. С. 50 – 53.
3. Линник Т. Г. Параметричні прикметники і їх становлення. К., Наукова думка, 1982. 198 с.
4. Линник Т. Г. Семантична структура лексики на позначення розміру в українській та англійській мовах. Мовознавство. 1974. № 5. С. 31-38.
5. Соловійова О. В. Семантична еволюція прикметників розміру в англійській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / О. В. Соловійова. Чернівці, 2010. 20 с.
6. A BBC / Discovery Channel : Blue Planet (series 1 – 8) : Co-production series producer Alastair Fothergill, producer Alastair Fothergill, Andy Byatt, Martha Holmes, editor Martin Elsbury, cameraman Rick Rosenthal, narrated by David Attenborough, music composed by George Fenton, music performed by BBC concert orchestra, titles music sung by Magdalen College Choir, 2001.
7. BBC: Блакитна планета (серії 1 – 8): Продюсер серії Алістер Фотергіл, продюсери Алістер Фотергіл, Енді Біатт, Марта Холмс, оператор Рік Розенталь, музика Джордж Фентон, ведучий Девід Аттенборо.
8. BBC: Голубая планета (серии 1 – 8) : Продюсер серии Алистер Фотергилл, продюсеры Алистер Фотергилл, Энди Биатт, Марта Холмс, оператор Рик Розенталь, музыка Джордж Фентон, ведущий Дэвид Аттенборо, 2001.
9. A BBC / Discovery Channel : Life (series 1 – 10) : Co-production series producer Martha Holmes, producer Michel Hanton, producer Rupert Barrington, Adam Chapman, Martha Holmes, Neil Lucas, Patrick Morris, Ted Oakes, narrated by David Attenborough, music composed by George Fenton, 2009.
10. BBC: Життя (серії 1 – 10): Продюсер серії Марта Холмс, виконавчий продюсер Майкл Гантон, продюсери: Руперт Баррінгтон, Адам Чепмен, Марта Холмс, Нейл Лукас, Патрік Морріс, Тед Оейкс, ведучий Девід Аттенборо, композитор Джордж Фентон, 2009.
11. BBC: Загадки природи : Жизнь (серии 1 – 10) : Продюсер серии Марта Холмс, исполнительный продюсер Майкл Гантон, продюсеры: Руперт Баррингтон, Адам Чэпмен, Марта Холмс, Нейл Лукас, Патрик Моррис, Тед Оэйкс, ведущий Дэвид Аттенборо, композитор Джордж Фентон, 2009.

TYPOLOGY OF FEMALE PSYCHOLINGUISTIC ARCHETYPES IN MARVEL CINEMATIC UNIVERSE

ТИПОЛОГІЯ ЖІНОЧИХ ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИХ АРХЕТИПІВ У КІНЕМАТОГРАФІЧНОМУ ВСЕСВІТІ MARVEL

Berezhna M.V.,

orcid.org/0000-0002-3345-256X

Candidate of Philological Sciences,

*Associate Professor at the Department of English Translation Theory and Practice
Zaporizhzhia National University*

The article proposes a typology of female psycholinguistic archetypes in English-language mass culture films of the 21st century. The study investigates twenty-seven interconnected films of the *Marvel Cinematic Universe* franchise. The typology is based on C. Jung's idea of an archetype being a recurring image of the collective unconscious, characteristic for different people, regardless of their culture and language. The paper revises post-Jungian archetype typologies, and indicates their common and individual features. The classification of 45 master archetypes, created for the analysis of fiction stories and films by V. Schmidt, serves as the basis for the present study. The Schmidt's typology is compatible with A. Maslow's classification of human needs. Each archetype performs a certain function in the plot and possesses a set of motivations that determine the characters' behavior, their psycholinguistic archetype and, accordingly, the image. The eight basic archetypes are presented in binary 'protagonist / antagonist' forms. Antagonists are defined (according to A. Maslow's idea) as heroines, whose basic needs have not been met, which prompts the characters to achieve their goals at any cost, violating generally accepted norms and rules. Each archetype has its individual set of narratives.

In average, female characters in the *MCU* have a ratio of 1:2 / 1:3 to male characters, depending on the film. The Nurturer, the Matriarch, and the Father's Daughter archetypes frequently feature in the *Marvel Cinematic Universe* films. The archetypes self-actualize in the plot through connection with male characters; they support, care for, and unite with male (super)heroes, looking for male approval. However, the number of leading female characters is considerably lower; out of twenty-seven studied films, only two depict adventures of the title female heroines (*Captain Marvel* and *Black Widow*). *Captain Marvel* belongs to the Mystic archetype, characterized by the search for oneself and a connection with the supernatural, interested in the mastery and development of her powers. *Natasha Romanov* embodies the Seductive Muse archetype in the previous films of the franchise, but in her solo film, she switches to the Nurturer archetype.

Key words: psycholinguistic archetype, psycholinguistic image, typology of archetypes, narrative, *Marvel Cinematic Universe*.

У статті запропоновано типологію жіночих психолінгвістичних архетипів в англomовних фільмах масової культури XXI сторіччя. Дослідження проведене на матеріалі двадцяти семи взаємопов'язаних фільмів франшизи *Marvel Cinematic Universe*. В основу типології покладено ідею К. Юнга про архетип, як повторюваний образ колективного несвідомого, характерний для людства в цілому незалежно від культури та мови. Наведено типології архетипів, створених авторами різних галузей науки на основі ідеї Юнга; виокремлено їх спільні та індивідуальні риси. В результаті, для дослідження обрано класифікацію архетипів В. Шмідт, створену для аналізу творів художньої літератури та кінофільмів. Вважаємо, що обрана типологія сумісна з класифікацією людських потреб А. Маслоу, а кожному архетипу відповідає певна функція у сюжеті та набір мотивацій, які визначають особливості поведінки персонажів, їх психолінгвістичний архетип і відповідно образ. Вісім базових архетипів представлені у бінарних формах "протагоністка – антагоністка". Антагоністки визначаються у розумінні А. Маслоу, як героїні, базові потреби яких не були задоволені, що спонукає персонажів досягати бажаного, порушуючи загальноприйняті норми та правила. Кожному архетипу відповідає свій набір нарративів.

В цілому, жіночі персонажі у *MCU* співвідносяться з чоловічими у пропорції 1:2 / 1:3 у залежності від фільму. Визначено, що для кіновсесвіту «Марвел» частотними є такі жіночі архетипи: «Годувальниця» (*the Nurturer*), «Матріарх» (*the Matriarch*), «Батькова донька» (*the Father's Daughter*). Вони самореалізуються у сюжеті через зв'язок з чоловічими персонажами (піклування, підтримку, союз) та шукають чоловічого схвалення. Втім, кількість головних жіночих персонажів має набагато нижчі показники: з двадцяти семи досліджуваних фільмів тільки два присвячені титульним жіночим персонажам (*Captain Marvel* та *Black Widow*). Капітан Марвел належить до архетипу «Містик» (*the Mystic*), для персонажів якого характерним є пошук себе, опанування і розвиток власних сил і здібностей, зв'язок з надприродним. Наташа Романов в попередніх фільмах франшизи втілює архетип «Спокуслива муза» (*the Seductive Muse*), але у титульному фільмі переходить до архетипу «Годувальниця» (*the Nurturer*).

Ключові слова: психолінгвістичний архетип, психолінгвістичний образ, типологія архетипів, нарратив, *Marvel Cinematic Universe*.

Problem statement. Modern mainstream cinema typically employs archetypes – repetitive, easily recognizable prototypical characters – in their plot stories. The concept of the archetype may provide

important explanations of how people respond to other people, story characters, and media [1, p. 307]. Various authors have proposed their classifications of mass media archetypes, focusing on the characters'

psychological characteristics. However, there has been no attempt to compose a typology of psycholinguistic archetypes to account for common narratives and linguistic elements in the speech of characters. The present paper focuses on the comparative analysis of various typologies of archetypes, basing on the motivation analysis for the characters' prospective (verbal) behavior. Cinema is considered as a means to reflect the present day society with its behavioral norms. The *Marvel Cinematic Universe* as the most popular and recognizable franchise in the cinematic world presents archetypes equally understood in different cultures throughout the globe. It also clearly presents the shift in the representation and perception of female characters by the wide public. Since 2008, when *Iron Man* (the first film of the franchise) was released, many changes have occurred. Female characters have often been confined to supporting roles, thus leaving them with a primitive arch to develop or no journey at all. In other cases, they have been represented as tropes or means for the development of a male character. They also have been regarded as having the same journey as male characters (and looking beautiful to appeal to the male gaze). Consequently, they have been lacking attention or discarded as undeserving research.

Literature review. Reflecting on the idea of archetypes of the collective unconscious, Jung indicates, "it was manifestly not a question of inherited ideas, but of an inborn disposition to produce parallel thought-formations, or rather of identical psychic structures common to all men" [2, p. 158]. Jung described only a few archetypes systematically, regarding them as "fundamentally unobservable". Among the archetypes Jung proposed are the hero, the mother, the child, God, death, power, and the wise old man. Later his notion of repetitive images frequenting different culture tales irrespective of the region, time, or language have found multiple interpretations in typologies of archetypes by authors from different fields, including literary studies.

Jung [3], Campbell [4], Hall & Lindzey [5], McAdams [6], Mark and Pearson [7], among others developed such generalized images as the Caregiver, the Creator, the Every Guy / Girl, the Explorer, the Hero, the Innocent, the Jester, the Lover, the Magician, the Outlaw, the Ruler, the Sage, and the Shadow (see further Faber & Mayer [1]). They represent respectively caring, innovation, ordinariness, discovery, courage, naivety, playfulness, passion, transformation, rebellion, power, wisdom, and darkness. Thus, any behavior is motivated by the person's goals, needs, and values. A particular set of motivations defines an archetype. Baumeister & Leary

note, "the motive literature has been dominated by research on the needs for power, achievement, intimacy, approval, and, to a lesser extent, affiliation" [8, p. 498]. From the three universal human requirements (needs of individuals as biological organisms, requisites of coordinated social interaction, and survival and welfare needs of groups) Schwartz derives eleven motivational types of values: self-direction, stimulation, hedonism, achievement, power, security, conformity, tradition, spirituality, benevolence, and universalism [9]. O'Connor & Yballe note, "these "being-values" are simple yet difficult to fully embody in the everyday challenges of life – for example, truth, justice, goodness, beauty, order, simplicity, and meaning or purposefulness" [10, p. 742].

Maslow postulates the existence of lower (deficiency) and higher (growth) needs. Lower needs include physiological needs (food, shelter, sleep, and reproduction), safety needs, needs for belonging and sexual/romantic love, needs for esteem and self-esteem. Higher needs ("being needs") are the needs for self-actualization [11; 12]. In practice, needs are experienced – satisfied or denied, obsessed over or ignored – in a dynamic way... individuals often seek satisfaction on multiple levels simultaneously [13, p. 184]. Therefore, it brings us to the conclusion that a particular combination of needs or motivations guides a certain archetype. Some needs might be temporary or occasional to account for the character's individual peculiarities, but several motivations stay constant to define the archetype.

Schmidt [14] proposes a typology of 45 master archetypes, including eight protagonist and eight antagonist female archetypes, to define leading characters in fiction. She bases her classification on mythology, thus underlining the ever-lasting nature of the archetypes and their duality. Each archetype is represented in the protagonist and antagonist form: Aphrodite (the Seductive Muse / the Femme Fatale), Artemis (the Amazon / the Gorgon), Athena (the Father's Daughter / the Backstabber), Demeter (the Nurturer / the Overcontrolling Mother), Hera (the Matriarch / the Scorned Woman), Hestia (the Mystic / the Betrayer), Isis (the Female Messiah / the Destroyer), and Persephone (the Maiden / the Troubled Teen).

McAdams [15] defines three layers of personality – 1) personal traits, 2) motivations, goals, values, and 3) narratives, which come as the result of the combination of personal traits and motivations. Narrative inquiry can be an approach that is most relevant to understanding the experiences, actions, motivations, and life journeys of people who are challenged by health, disability, trauma, change,

adaptation, loss, or other significant life challenge [16, p. 865]. Fiction characters are depicted as having extreme experiences in life, which makes them model cases for psycholinguistic investigation. Thus, motivations and narratives are the primal means to define the character's psycholinguistic image and archetype. In the conclusions of the present article, the correlation between the archetype and the character's motivations and narratives is summarized.

The aim of the paper is to propose a classification of female psycholinguistic archetypes frequenting mainstream cinema. The material for investigation consists of twenty-seven interrelated films of the *Marvel Cinematic Universe* franchise. The present paper is a part of a comprehensive research on female psycholinguistic archetypes.

Main findings. In general, female characters in the *MCU* franchise have a ratio of 1:2 / 1:3 to male characters, depending on the film. However, the number of leading female characters is considerably lower: out of twenty-seven studied films, only two are dedicated to adventures of the title female characters (*Captain Marvel* and *Black Widow*) and one to a male and female character (*Ant-Man and The Wasp*). *Captain Marvel* represents the Mystic archetype, as she needs to master her superpowers and reconcile with herself and her past. Natasha Romanoff is the Seductive Muse (for friends) / Femme Fatale (for enemies) in the majority of *MCU* films; in her solo film, however, she represents the Nurturer archetype. The remaining twenty-four films depict the adventures of male protagonists (Iron Man, Captain America, Thor, Spider-Man, Ant-Man, and Doctor Strange) or a group of protagonists consisting predominantly of male characters (*Avengers* and *Guardians of the Galaxy*).

The function of female characters in the majority of the films confines women to the Nurturer, the Matriarch, or the Lover archetypes. The Nurturers are mothers and wives/girlfriends whose role is to care for the (super)hero: Maria Stark (Tony Stark's mother), Frigga (Thor's mother), Christine Palmer (Dr. Strange's ex-girlfriend), Melina (Natasha's adopted mother), Lora (Hawkeye's wife), Meredith (Peter Quill's mother), Gamora (Peter Quill's girlfriend), Ramonda (mother of T'Challa and Shuri). The Matriarchs are usually strong women who are supposed to stand behind strong men [17]: Peggy Carter (for Captain America), Pepper Potts (for Tony Stark), Nakia (for Black Panther) and Jane Foster (for Thor). The Lover is a supporting archetype, representing the hero's love interest (Peter Parker's girlfriend) and being a mere trope to develop the male character's arch.

Another female archetype, often linked with male characters, is the Father's Daughter [14]. She looks for appreciation and often self-actualizes through her connection with men: Nebula and Mantis (in *Guardians of the Galaxy*, *Guardians of the Galaxy Vol. 2*, *Avengers: Infinity War* and *Avengers: Endgame*). However, the Father's Daughters can also strive for connection with a powerful female character. In the case of Yelena Belova (*Black Widow*) and Maria Rambeau (*Captain Marvel*), they want to belong with the adopted family, primarily focusing on Natasha and Carol respectively as the main heroines of the story.

Black Panther (2017) and *Thor: Love and Thunder* (2022) demonstrate a significant shift of female roles in film narratives. *Black Panther* features a comparatively significant number of diverse female characters. There are not only traditional roles like mother (Ramona) or girlfriend (Nakia), but also a younger sister and technical genius, the Maiden archetype (Shuri) and the royal guard's general, protecting the king and leading her army in a battle, the Amazon archetype (Okoye). Valkyrie, who has come a long way from the Troubled Teen in *Thor: Ragnarok* to the Matriarch in *Thor: Love and Thunder*, is nominated as the king for her skills and abilities, not for being married to a powerful man. Jane Foster becomes the Mighty Thor (a combination of the Female Messiah and the Amazon archetype) to save the world and fight the evil.

Clearly, there slowly appears a tendency to demonstrate women as strong, dangerous villains, equals to male protagonists. It changes the stereotypical patriarchal confinements of female characters to mothers, wives, and girlfriends. A realistic villain has motives that are understandable and relatable... This means there are parts of the villain that may take control from time to time and have their own motivations. They may want to be loved, or to be safe, or to prevent the loss of something they care about – and the part of them that feels those things believes the way to do this is to gain power and influence and manipulation. A villain with an internal conflict is an interesting character [18, p. 22]. *Thor: Ragnarok* (2017) and *Doctor Strange in the Multiverse of Madness* (2022) are the two films with a leading female villain (Hela and Wanda, respectively). Hela embodies the Destroyer archetype [19]; Wanda impersonates the Betrayer archetype.

Other female villains are secondary or supporting. In *Iron Man 3* (2013), Maya Hansen is the Backstabber and Ellen Brandt is the Betrayer. In *Guardians of the Galaxy* (2014), Nebula is the Backstabber. In *Guardians of the Galaxy Vol. 2* (2017), Ayesha is

the Gorgon [20]. In *Avengers: Age of Ultron* (2015), Wanda Maximoff is the Betrayer. In *Avengers: Infinity War* (2018) and *Avengers: Endgame* (2018), Proxima Midnight is the Gorgon archetype. In *Captain Marvel* (2019), the Supreme Intelligence is a supercomputer summoning the form of the late Mar-Vell to Captain Marvel; she represents the Overcontrolling Mother archetype. In *Black Widow* (2021), all the black widows and Antonia Taskmaster Dreykov represent the Gorgon archetype. The Betrayer and the Backstabber archetypes demonstrate women stereotypically as being traitorous and disloyal, while a high number in the Gorgon archetype (the protagonist embodiment of which is the comparatively low in numbers Amazon) demonstrate negative perception of the archetype.

In *Captain America: The First Avenger* (2011), Lorraine is a mere trope, a representation of the Femme Fatale archetype attempting to seduce Steve Rogers. In *Ant-Man* (2015), Lang's former wife Maggie is not a villain, but an antagonist representing the Scorned Woman archetype. In the same film, Hope van Dyne first opposes Lang, representing the Backstabber archetype, later she resolves her old traumatic misunderstanding with her father and befriends Lang, shifting to the Father's Daughter archetype. In *Doctor Strange* (2016), the Ancient One is a complicated character with dubious morale; thus her main archetype is the heroic Female Messiah, while her secondary archetype shifts from the Mystic to the Betrayer and back.

The following films have no female villain: *Iron Man 1* (2008), *The Incredible Hulk* (2008), *Iron Man 2* (2010), *Thor* (2011), *The Avengers* (2012), *Thor: The Dark World* (2013), *Captain America: The Winter Soldier* (2014), *Captain America: Civil War* (2016), *Black Panther* (2018), *Spider-Man: Homecoming* (2017), *Spider-Man: Far From Home* (2019), *Spider-Man: No Way Home* (2021), and *Thor: Love and Thunder* (2022).

Several female characters are allowed to have their individual journey. Maslow postulates that one of the ways to self-actualizing and internal growth (which in my opinion often corresponds with a character's journey in a fiction story) is to find "something to admire, to sacrifice" oneself for, "to surrender to, to die for" [21, p. 42]. Usually, it coincides with a transcendence experience for the character, either

enforcing or changing the archetype (or its valence). Tragic losses or other serious changes in the character's life cause a drastic change in the heroine's arch and archetype. Sometimes only valence changes and the character shifts from villain to hero (redemption story) or from hero to villain (contamination story). In rare occasions, the archetype changes altogether. For instance, it occurs to Natasha Romanoff when she shifts from the Seductive Muse / Femme Fatale archetype into the Nurturer. She stops searching for romantic love, having accepted the idea that family is an unattainable perspective for her. Instead, she concentrates on taking care of her friends, thus replacing the need for romantic love with the need for motherly affection. Her Nurturer's ultimate transcendence experience occurs when she sacrifices herself during the Avengers' mission to bring back half of all living creatures, snapped away by Thanos.

Conclusion. Each archetype has a function to perform or a goal to pursue. Aphrodite is connected with romantic/sexual love; she searches for it or wields it like a weapon. Her narratives are those of love, sex, seduction, female power over males. Artemis needs to fight irrespective of the fairness or reasons of the battle. She cares about truth, justice, equality, (self-)esteem, and achievement. Athena strives to belong with some group, to be appreciated. Her themes are those of belongingness, camaraderie, acceptance, dependence, and recognition. Demeter's goal is to take care of someone; it varies from mothering to smothering. She turns to the topics of nutrition, comfort, safety, protection and reassurance, dependence, stability, love, and affection. Hera's life goal is to rule and govern. She is anything from a loyal wife to a ruthless dictator. Her narratives are those on order, (self-)esteem, achievement, respect, obedience, hierarchy, tradition, and structure. Hestia strives for self-development, focusing on self-actualization, self-fulfillment, connection to the divine, elements, mysticism, inner powers or talents, knowledge, balance, and solitude. Isis is a mentor; she enlightens others and (supposedly) leads them to the greater good. Her narratives are those of meaning, salvation, knowledge, sacrifice, growth, and development. Persephone needs to have fun and grow. Her themes are those of joy, wonder, (self)discovery, safety, protection, knowledge, acceptance, and support.

REFERENCES:

1. Faber M. A., & Mayer J. D. Resonance to archetypes in media: There's some accounting for taste. *Journal of Research in Personality*, vol. 43, no. 3, 2009. P. 307-322. doi:10.1016/j.jrp.2008.11.003
2. Jung C. *Collected Works of C. G. Jung*, Vol. 5. 2nd ed., Princeton University Press, 1967. 557 p.
3. Jung C. G. *The archetypes and the collective unconscious* (R. Hull, Trans.) (2nd ed.). Princeton, NJ: Princeton University Press, 1968. 451 p.

4. Campbell J. *The hero with a thousand faces* (Commemorative ed.). Princeton, NJ: Princeton University Press, 1949/2004. 497 p.
5. Hall C. S., & Lindzey G. *Theories of personality* (3rd ed.). New York: John Wiley & Sons, 1978. 572 p.
6. McAdams D. P. *The stories we live by: Personal myths and the making of the self*. New York: Guilford, 1993. 336 p.
7. Mark M., & Pearson C. S. *The Hero and the Outlaw: Building extraordinary brands through the power of archetypes*. New York: McGraw-Hill, 2001. 384 p.
8. Baumeister R. F. & Leary M. R. The Need to Belong: Desire for Interpersonal Attachments as a Fundamental Human Motivation. *Psychological Bulletin*, vol. 117, no. 3, 1995. P. 497 – 529. doi:10.1037/0033-2909.117.3.497
9. Schwartz S. H. Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, vol. 25, 1992. P. 1 – 65. doi:10.1016/S0065-2601(08)60281-6
10. O'Connor D., & Yballe L. Maslow revisited: Constructing a road map of human nature. *Journal of Management Education*, vol. 31, no. 6, 2007. P. 738-756. doi:10.1177/1052562907307639
11. Maslow A. H. A theory of human motivation. *Psychological Review*, vol. 50, no. 4, 1943. P. 370-396. doi:10.1037/h0054346
12. Maslow A. H. *Motivation and Personality*. New York, NY: Harper & Row Publishers, 1954. 411 p.
13. D'Souza J. & Gurin M. Archetypes based on Maslow's need hierarchy. *Journal of the Indian Academy of Applied Psychology*, vol. 43, no. 2, 2017. Pp. 183-188.
14. Schmidt V. *The 45 Master characters*. Cincinnati, Ohio: Writers Digest Books, 2007. 338 p.
15. McAdams D. P. What do we know when we know a person? *Journal of Personality*, vol. 63, 1995. P. 365-396.
16. Sharp N. L., Bye R. A., & Cusick A. Narrative analysis. In P. Liamputtong (Eds.), *Handbook of research methods in health social sciences*. Singapore: Springer, 2019. P. 861-880. doi:10.1007/978-981-10-5251-4_106
17. Berezna M. V. Maleficent: from the Matriarch to the Scorned Woman (Psycholinguistic Image). *Scientific and pedagogical internship "Professional training of a modern philologist: the use of European practices in the education system of Ukraine": Internship proceedings, October 25 – December 5, 2021*. Częstochowa, Republic of Poland: Baltija Publishing, 2021. P. 11-15.
18. Smith D. *The Psychology Workbook for Writers. Tools for Creating Realistic Characters and Conflict in Fiction*. Wooden Tiger Press, 2015. 86 p.
19. Berezna M.V. The Destroyer psycholinguistic archetype. *International scientific conference "The issues of modern philology and creative methods of teaching a foreign language in the European education system": conference proceedings (December 28-29, 2021. Venice, Italy)*. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2021. P. 53-56. doi:10.30525/978-9934-26-180-0-13
20. Berezna M. The Gorgon Psycholinguistic Archetype: LIWC-22 Analysis. *International scientific conference "Current trends and fields of philological studies in the challenging reality": conference proceedings (July 29–30, 2022. Riga, the Republic of Latvia)*. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2022. P. 139-143. doi:10.30525/978-9934-26-227-2-33
21. Maslow A. H. *Religions, values, and peak-experiences*. Columbus: The Ohio State University Press, 1964. 123 p.

АКТИВІЗАЦІЯ ВЖИВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ В НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ В ЧАС ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

THE ACTIVATION OF THE USAGE OF POLITICAL PHRASEOLOGY IN GERMAN POLITICAL DISCOURSE DURING RUSSIA'S WAR AGAINST UKRAINE

Билиця Я.Т.,

orcid.org/0000-0002-1436-1953

кандидат філологічних наук,

професор кафедри німецької філології

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Стаття присвячена дослідженню на матеріалі німецької мови одного із найбільш обширних і суспільно значимих тематичних розрядів фразеологічних одиниць – політичної фразеології. Цей склад одиниць, що сформувався під впливом багатьох історичних і політичних факторів, охоплює всі стійкі словесні комплекси, що відображають поняття, явища і події міжнародних відносин і світової політики, внутрішньо-політичного життя як Німеччини, так й інших держав світу. Політичні фразеологізми формують у макрополі суспільно-політичної фразеології, а також у всьому фразеологічному фонді німецької мови фразеосемантичне мікрополе, одиниці якого референтно співвідносяться з власне політичною сферою всього суспільно-політичного життя. У порівнянні з лексичними одиницями для політичних фразеологізмів характерна не стільки денотативно-сигніфікативна, скільки конотативна номінація, а тому вони здатні вербалізувати події і явища політичного життя більш образно й експресивно, завдяки чому вони активно вживаються в політичній сфері комунікації.

Особлива увага приділена у статті питанню вживання політичної фразеології у політичному дискурсі, пов'язаному із відображенням війни Росії проти України. Матеріалом дослідження слугують політичні фразеологізми сучасної німецької мови, виокремлені шляхом вибірки з політичних текстів різної жанрової належності із німецькомовного журналу *Der Spiegel* за період січень – вересень 2022 року, тобто в час особливого загострення зазначеного військово-політичного конфлікту. Такими є політичні фразеологізми як узувального, так і оказіонального характеру, причому різної структурно-семантичної організації та різного ступеня переосмислення, які проте референтно корелюють з політичними подіями цієї війни.

Ключові слова: політична сфера комунікації, політичний дискурс, політичний фразеологізм, структурно-семантичні особливості політичних фразеологізмів, модифікація фразеологізмів.

The study aims at describing one of the most extensive and socially significant thematic categories of German phraseology – political phraseological units. Being formed under the influence of many historical and political factors these units comprise all stable verbal complexes that reflect the concepts, phenomena and events of international relations and world politics, the internal political life of Germany and other countries of the world.

Political phraseological units form the phrase-semantic microfield both in the socio-political phraseological macrofield and the entire phraseological fund of the German language. These units are referentially related to the political sphere of the socio-political life. Compared to lexical units, political phraseological units are characterized not so much by denotative-significant as by connotative nomination, and therefore they are able to verbalize events and phenomena of the political life more figuratively and expressively. Thus they are actively used in the political sphere of communication.

In the article special attention is paid to the issue of the use of political phraseology in political discourse related to the reflection of Russia's war against Ukraine. The material of the research is the political phraseological units of the modern German language, selected from the political texts of different genres from the German magazine *Der Spiegel* published during January – September 2022, namely during the period of particular aggravation of the military-political conflict. These are the political phraseological units of both usual and occasional nature, of different structural-semantic organization and of different degrees of reinterpretation, which referentially correlate with the political events of this war.

Key words: political sphere of communication, political discourse, political phraseological unit, structural and semantic features of political phraseological units, modification of phraseological units.

Постановка проблеми. Мова політичної сфери комунікації, особливо у періоди загострення військово-політичних стосунків між державами, набуває особливого значення. У такий час весь мовний арсенал стає не просто засобом інформування, але й ефективним інструментом впливу на реципієнта політичної інформації, на формування його політичної свідомості та й навіть маніпуляції його емоціями, а відтак і поведінкою.

Серед усіх мовних засобів у політичній сфері комунікації особлива роль належить політичним фразеологічним одиницям (далі – ПФО). Останні завдяки своїм структурно-семантичним особливостям та влучності відображення тієї чи іншої політичної ситуації виступають у політичному дискурсі важливим засобом для досягнення комунікативно-прагматичних цілей політиків, дипломатів, державних діячів з метою формування певної громадської думки та бажаного ставлення

суспільства до тих чи інших явищ і подій політичного життя.

Актуальність даного дослідження зумовлена тією складною сьогодишньою військово-політичною ситуацією, пов'язаною насамперед із війною у центрі Європи – Росії проти України, в умовах якої вся сфера політичної комунікації та її мовні засоби, зокрема ПФО, набувають особливого значення.

Матеріалом дослідження слугують ПФО сучасної німецької мови, виокремлені шляхом вибірки з політичних текстів різної жанрової належності із німецькомовного журналу *Der Spiegel* за період січень – вересень 2022 року, тобто в час особливого загострення військово-політичного конфлікту між Україною і Росією. Такими є ПФО як узуального, так і okazіонального характеру, які проте референтно корелюють з політичними подіями цієї війни. У переважній більшості для них властивий інтернаціональний характер семантики, що є наслідком тих загальних інтеграційних процесів, що проходять у міжнародній політичній сфері життя. Завдяки інтернету, засобам масової інформації політичний матеріал, який часто походить із одного джерела (договору, політичної заяви, промови тощо), вербалізується паралельно різними мовами, в результаті чого ПФО отримують однакове або кальковане мовне оформлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мова політичної сфери комунікації й зокрема політичного дискурсу як її конкретного вияву є особливою, вона характеризується власною субмовою – лексикою, фразеологією і пареміологією, використання яких підпорядковується певним правилам й законам, що відрізняє мову політичної комунікації від мови розмовної, художньої чи навіть газетно-публіцистичної.

У зв'язку із важливістю мови політики для будь-якої держави чи суспільства вона завжди була об'єктом дослідження лінгвістів, що зумовило навіть розвиток нового напрямку мовознавства – політичної лінгвістики. Значний внесок в розробку теорії політичної лінгвістики здійснено такими зарубіжними дослідниками, як А. Алтунян, Р. Барт, Т. А. ван Дейк, В. Дем'янков, П. Лазарсфельд, Дж. Оруел, М. Фуко, А. Чудинов, О. Шейгал та інші. В українському мовознавстві проблематика політичної лінгвістики, зокрема політичного дискурсу була об'єктом дослідження в працях О. Андрейченко, А. Белової, І Бутової, Н. Кондратенко, Л. Нагорної, В. Петренко, Г. Почепцова та інших. У працях зазначених учених фігурує величезна кількість визначень полі-

тичного дискурсу, його класифікацій за функціями, формою, жанрами. У даному дослідженні услід за Н. Кондратенко ми вважаємо політичний дискурс «конкретним виявом політичної комунікації, що передбачає актуалізацію політичного тексту в комунікативному акті взаємодії політичного суб'єкта (політика, політичної сили, влади) та політичного об'єкта (аудиторії, електорату, виборця)» [1, с. 12].

Загалом політичний дискурс актуалізується у таких жанрах, як політична промова політика, дипломата, президента, політичний коментар, політичне інтерв'ю тощо. При цьому він виконує зазвичай не просто комунікативно-інформативну, а в основному регулятивну, агітаційну та й навіть маніпулятивну функції. І щоб політичний текст виконував усі вищезазначені функції, він повинен характеризуватися пристрасністю, гостротою і яскравістю викладу, емоційністю й образністю. Особлива роль у формуванні такої тональності політичного дискурсу належить фразеологічним одиницям (далі ФО). «Фразеологічні знаки, – пише О. Селіванова, – вносять до комунікативного процесу цілий світ сенсів, особливу образність, виразність, експресивність, аксіологічність, що ґрунтуються на комплексі відчуттів та уявлень народу» [9, с. 12]. Тому саме ці одиниці завдяки своїм структурно-семантичним та функціональним особливостям адекватно відповідають цілям і завданням політичної сфери комунікації, що і зумовлює їх активне використання у політичному дискурсі, де вони появляються як в узуальній, так і в okazіональній формах, набуваючи при цьому часто незвичних форм, що допомагає ефективніше впливати на свідомість адресата, викликати у нього не тільки зацікавленість політичною інформацією, але й бажання стати прихильником її автора. Подібні питання використання ФО, особливо газетно-публіцистичного спрямування, знайшли своє відображення у цілій низці досліджень І. Браги, В. Губарева, С. Коновець, А. Марковської, С. Пташник та інших.

Проте слід зазначити, що в текстах політичного характеру активно використовується і власне *політична фразеологія*, яка спрямована на вербалізацію саме політичних та подій та явищ і досліджень якої у сучасному мовознавстві не так уже й багато: [2; 3; 4; 5]. Слід зауважити, що одиниці ПФ німецької мови уже були у свій час об'єктом дослідження автора даної статті [2], Політична фразеологія була визначена нами як «сукупність всіх власне і не власне ФО, що референтно співвідносяться з явищами, поняттями і реаліями міжнародного політичного життя і міжнародних

відносин, внутрішньополітичного життя тієї чи іншої країни. Цей розряд одиниць, незважаючи на структурно-семантичну різноманітність свого складу, формує в макрополі суспільно-політичної фразеології, а також у всьому фразеологічному фонді будь-якої мови єдине фразеосемантичне мікрополе, одиниці якого референтно співвідносяться з власне політичною сферою всього суспільно-політичного життя» [2, с. 10-11]. Дане визначення залишається чинним і для даного дослідження.

Таким чином, відповідно до цього визначення у склад ПФ входять одиниці, які формують її *периферію*, причому як *ідіоматичну*, так і *понятійну*. У першому випадку – це так звані *ідіоматично-периферійні ПФО*, як наприклад: *den Frieden erhalten, an die Macht kommen, Politik des Diktats* тощо, які містять у своєму складі політичні маркери, проте є стійкими сполуками нефразеологічного типу, часто із серійною сполучуваністю своїх компонентів, а у другому – *понятійно-периферійні ПФО* з поліреферентними тематичними маркерами (*Kurs, Konflikt, Niederlage* тощо), що містять завдяки широті своєї семантичної структури і політичну референцію і здатні виражати поняття і явища політики: *den Kurs auf etw. nehmen, in Konflikt geraten, eine Niederlage erleiden* тощо.

Фактично в основу розуміння терміну «політична фразеологія» було покладено широке розуміння фразеології, а відтак об'єктом аналізу були політичні за змістом стійкі словесні комплекси різноманітної структурно-семантичної організації у формі словосполучення або речення з повним, частковим або з нульовим переосмисленням компонентного складу. Такий підхід до об'єкту дослідження корелює із класифікаціями фразеологізмів, що фігурують у працях таких корифеїв фразеологічної науки, як В. Гавриць, О. Пророченко [6]. І. Чернишова [7]. О. Кунін [8].

Постановка завдання. На даний час основною метою даної статті є не стільки загальна характеристика структурно-семантичних особливостей ПФО, що було зроблено уже у попередніх дослідженнях, скільки ставиться завдання прослідкувати, як політичні події, пов'язані з війною, зумовлювали активізацію використання у політичному дискурсі ПФО, розкрити їх узуальні та оказіональні комунікативно-прагматичні потенції і продемонструвати, як з їх допомогою здійснюється в умовах війни маніпулятивний вплив на формування політичної свідомості і поведінки реципієнтів політичної інформації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Приступаючи до висвітлення вище означених

завдань, слід зразу зауважити, що ціла низка із них видається, на перший погляд, ніби й архаїчними, мало вживаними, як наприклад *status quo (ante)*, *das Völkerrecht mit Füßen treten*, *Politik am Rande des Krieges*, *Politik "Teile und herrsche!"*. І все-таки вони ніби чекають свого часу, щоб у потрібний момент бути ніби винятими як із якогось «сховища» й бути актуалізованими. Саме такий час спостерігається сьогодні, коли на теренах самостійної України у центрі ніби й цивілізованої Європи вирує війна, найбільша за масштабами й руйнуваннями з часів другої світової війни. І розв'язана вона Російською Федерацією – країною, яка як поганий сусід зазіхнула на чуже – на свободу й незалежність українського народу з метою його тотального знищення з лиця землі. Події в Україні ще з кінця минулого 2021 року і до сьогоднішнього дня не сходять зі сторінок світових мас-медіа, телеграфних агентств, з екранів телебачення. Вони звучать на різних мовах, у тому числі й німецькій, з уст державних діячів, політиків, журналістів, коментаторів, які у своїх політичних дискурсах різних жанрів ведуть полеміку, дискусії, дають інтерв'ю, роблять прогнози, пропозиції, щоб якимось чином завершити цю бійню, яка забрала уже з обох боків величезну кількість невинних людських життів. І мова як зброя, у тому числі її фразеологічні засоби, відіграють при цьому далеко не останню роль.

Для конкретного аналізу використання у політичному дискурсі ПФО, пов'язаних з війною, у статті обрано до певної міри хронологічний порядок їх розгляду, тобто від початку розгортання агресії з боку Росії і до сьогоднішнього дня. Отже, ще з кінця минулого року, і особливо напередодні військового вторгнення в Україну постійно велась мова на сторінках європейських газет і журналів про пошук з боку Росії так званого *casus belli* – «приводу для початку війни». Українське керівництво і сам президент здійснювали у цей період доволі обережну політику, щоб не дати Росії жодних підстав для вторгнення. Ось як про це писав журнал *Der Spiegel*: «Präsident Selenskyj hat die nationale Mobilmachung hinausgezögert, weil er wahrscheinlich befürchtete, sie könnte Russland einen *Casus Belli* für einen Krieg bieten» [11: 19.03.2022]. Не зникали зі сторінок журналів в цей час й інші вирази латинського походження, як от *pacta servanda sunt* – «договори слід дотримуватися» [11: 14.04.2022], *status quo ante bellum* – «повернення до положення, що існувало перед початком ескалації війни» [11: 19.09.2022].

Попри це все з боку цілої низки політиків Заходу все активніше звучали на адресу керівництва України попередження, які вони робили на основі своїх розвідувальних даних: **Hannibal ante portas!** – «Ганнібал біля воріт!» – цей латинський крилатий вислів, що відкрито вказував на наявність близької і серйозної небезпеки з боку Росії, часто появлявся на сторінках журналу, причому в німецькому калькованому варіанті та й навіть у трансформованій формі, як от: «Jetzt haben wir **den Angriffskrieg vor unserer Haustür** und natürlich muss uns das zum Nachdenken bringen» [11: 01.07.2022]. Вжитий при цьому німецькомовний виокремлений шрифтом вираз сформований за аналогією латинського за допомогою механізмів субституції: **Hannibal < Angriffskrieg та ante portas < vor unserer Haustür**. В одній із статей журналу зустрічається і ПФО значно ближча до своєї базисної основи, проте теж частково модифікована – **der Feind steht vor den Toren** – «ворог біля воріт»: «Mit Geldüberweisungen kann man sich nicht verteidigen. Wenn **der Feind vor den Toren steht ...** reicht das nicht» [11: 31.01.2022].

І все-таки, незважаючи на величезну армаду військ та військової техніки Росії, які уже були дислоковані вздовж українського кордону, світ у своїй більшості мовчав. «Niemand wollte **den Bären wecken**» – «ніхто не хотів будити ведмедя» – писав журнал Der Spiegel [11: 01.07.2022]. В Україні також поки-що спокій, навколо все без паніки. Ось як цю ситуацію описує журнал буквально за кілька хвилин до бомбардування Києва: «Als der Krieg am Donnerstag früh nach Kiew kommt, ist er zunächst vor allem eins: leise. Die Straßen der Innenstadt sind leer, kaum ein Auto ist unterwegs. Die wenigen Passanten huschen lautlos vorbei. Die Plätze, auf denen sonst Menschen in der Morgensonne Kaffee trinken, sind verwaist, der Stadtlärm ist verstummt. Es ist **die Ruhe vor dem Sturm** der Hauptstadt» [11: 25.02.2022]. «*Tuuaa перед бурею*» – моторошні слова, коли знаєш, що послідувало після цього – багатотонні фосфорні бомби, крилаті ракети, тотальні руйнування, смерті, діти-сироти, евакуації тощо. Російські війська вторглися на територію України, чим відновили «залізну завісу» у Європі – **den eisernen Vorhang**. «Dies sei eine Kriegserklärung an ganz Europa, Russland hat damit **einen «neuen Eisernen Vorhang** geschaffen» [11: 24. 02.2022].

Не допомогла цілій низці європейських держав та їх окремим політикам «політика умиротворення» – **die Politik der Versöhnung**. «Im Nachhinein lässt sich leicht sagen: Wir waren zu blauäugig, – пише пізніше журнал. «Aber **die**

Politik der Versöhnung, die haben wir doch alle gewollt» [11: 01.07.2022].

Замість зазначеної політики Європа і весь світ отримали «політику великої палиці» – **Politik des großen Knüppels** [11: 01.07.2022]. Der Spiegel писав: «24 лютого 2022 року о 4 годині ранку Володимир Путін почав вторгнення у суверенну європейську державу з приблизно 200 000 солдатами, із сухопутними і повітряними військами, з танками і ударними вертольотами, з крилатими ракетами і кораблями, з усім звичайним арсеналом російської армії» [11: 24.02.2022]. «**Tag der Schande**» – «день ганьби» – таким стійким словосполученням назвали німецькі політики цей день: «Die Berliner Politik muss an diesem Morgen rasch reagieren. Kanzler Olaf Scholz und Außenministerin Annalena Baerbock sprechen von einem **«Tag der Schande»**» [11: 24.02.2022].

З початком війни Європа і весь світ знову поринули в часи так небажаної для них «холодної війни». «Niemand hat ernsthaft weiter im **kalten Krieg** leben wollen» [11: 01.07.2022]. До сьогоднішнього дня все прогресивне людство, політики, державні діячі шукають відповідь на запитання: Як таке могло статися? Війна у 21 столітті у центрі Європи? Чим це все можна пояснити? Попри масу аргументів журнал Der Spiegel словами журналіста Дмитрія Треніна пояснює це досить банально: «Російським вождям подобається *груба гра*» – «Den russischen Führern gefällt **das Spiel mit harten Bandagen**» [11: 11.03.2022]. Вжита у цьому мікротексті ФО є цілком перосмисленою і має також свій модифікований варіант **Politik mit harten Bandagen** – «*груба політика*».

У Володимира Путіна та його поплічників є свої аргументи та пояснення цієї агресії, проте всі вони мають маніпулятивний і брехливий характер. Про це свідчать його слова і словосполучення, вжиті ним у своєму виступі на каналі Росія-24 у день нападу на Україну. Він говорить про «*так званий захисний захід*» – «**angebliche Schutzmaßnahme**»; про те, щоб «*очистити Україну від нацистів*» – «**die Ukraine von angeblichen «Nazis» zu säubern**»; що їм «*не залишили жодних шансів поступити інакше*» – «**uns wurden einfach keinerlei Chancen gelassen, anders aufzutreten**»; що «*Росія здійснює своє право на самозахист*» – «**Russland nehme das Recht auf Selbstverteidigung in Anspruch**»; що «*всі народи на території України повинні нарешті мати право вибору*» – «**alle Völker auf dem Territorium der Ukraine sollen endlich die Freiheit der Wahl haben**»; про «*спеціальну військову операцію, яка у першу чергу служить захисту населення*» – «**die spezielle**

Militäroperation, die in erster Linie der Verteidigung der Bevölkerung diene»; про «Захід, який *перейшов червоні лінії*» – «der Westen, der **rote Linien überschritten habe**» [11: 24.02.2022]. До речі, говорячи про Захід і насамперед про США Путін називає їх «*Імперією брехні*» – «**Imperium der Lüge**». [11: 24.02.2022]. Даним трансформованим виразом В. Путін апелює до відомого вислову колишнього президента США – Рейгана, який у свій час назвав Радянський Союз «*Імперією Зла*» – «**Imperium des Bösen**».

А ще майже 20 років тому, 25 вересня 2001 року під час свого виступу в німецькому бундестазі, як пише журнал, виступаючи мовою Гете, Шіллера і Канта, згадуючи Лессінга і Гумбольдта, Достоєвського і Толстого і, звичайно, принцесу Ангальт Цербську, яка згодом стала царицею Катериною, Володимир Путін говорить: «Росія – дружня країна, яка *робить спільний внесок* у розбудову *європейського дому*, її мета – це мир на континенті» – «Russland ist ein **freundlich gesinntes Land**. Wir **leisten** unseren **gemeinsamen Beitrag** zum Aufbau **des europäischen Hauses**«, **Frieden auf dem Kontinent** sei das Ziel» [11: 11.03.2022].

Звичайно, вся ця політична тріскотня В. Путіна мала маніпулятивний характер і її метою було намагання сформуванню у своїх слухачів, зокрема лідерів Німеччини, позитивне ставлення й довіру до Росії, до її громадян та її керівництва, політика яких в дійсності виявилась загарбницькою.

Відверто маніпулятивними виявились також його подальші ідеологеми, які стосуються таких геополітичних концептів, як «**Wiedergeburt des großen Russlands**», «**Russkij Mir**», «**russische Welt**» [11: 22.08.2022], «**die Landsleute-Politik**» [07.04.2022].

Не просто маніпулятивним, але й брехливим було постійне вживання російською пропагандою виразу біблійного походження «**Menschen des guten Willens**» – «люди доброї волі», який правда з'являвся на сторінках журналу в різних трансформованих варіантах – «**Geste des guten Willens**» [11: 30.06.2022], «**Zeichen des guten Willens**» [11: 03.07.2022] – «**Жест (Знак) доброї волі**», для того щоб прикрити відводом своїх військ поразки на різних ділянках фронту: «Es sollte angeblich ein **Zeichen des guten Willens** sein, als sich Putins Armee von der Schlangeninsel zurückzog» [11: 03.07.2022].

Окремі словосполучення фразеологічного характеру вживалися російською пропагандою не просто з метою маніпуляції, а й навіть залякування. Прикладом цього може бути фразеологізм релігійного походження **der Tag des jüngsten**

Gerichts – «судний день»: «Deutschland steuert entschlossen auf **den Tag des jüngsten Gerichts** zu» – «Німеччина рішуче прямує до *судного дня*» – під таким заголовком вийшла стаття в журналі від 08. 08. 2022, в якій йдеться, що за заявою російського Газпрому «судний день» наступить через затримку Німеччиною та Канадою газової турбіни після її ремонту для Північного потоку 1. Більше того у цій статті вжита й інша ФО, модифікована за допомогою механізму субституції одного із компонентів: **der Tag des jüngsten Gerichts** > **die Turbine des jüngsten Gerichts**: «Nach der Erklärung von Gazprom als Reaktion auf Scholz' Worte wird die alte Turbine Nummer 73 für die deutsche Wirtschaft zu einer „**Turbine des jüngsten Gerichts**» [11: 08.08.2022].

Цікавою з точки використання фразеології є на сторінках журналу Der Spiegel також дискусія щодо сьогоденної поведінки громадян Росії, їх позиції щодо їх війни. «**Putins schweigende Mehrheit**» – «*Путінська мовчазна більшість*» – так йменує журналіст Михайло Зигар ту більшість громадян Росії, яка не засуджує агресію своєї держави, а продовжує мовчки працювати і не саботує її. «**Putins schweigende Mehrheit** der Bevölkerung ist geistiges Opfer der Propaganda...» Von diesen sind die meisten **in der Emigration, der inneren oder tatsächlich im Ausland**» [11: 10.07.2022]. «**Внутрішня еміграція**» – ось таким бачиться вихід із даної ситуації більшістю росіян.

На жаль, війна сьогодні вирує на повну силу, внаслідок чого південь та схід України перетворюються на випалену землю, рани якої заживатимуть ще десятиліттями. «**Taktik der verbrannten Erde**» – «*Тактика випаленої землі*» – ось як веде військові дії друга армія світу на землі свого сусіда, якого називала своїм братом, знищуючи міста і села, вбиваючи мирних жителів, гвалтуючи жінок і маленьких дітей. «Die russische Führung trägt die Verantwortung. **Taktik der verbrannten Erde** ist akzeptiert» [11: 06.05.2022]. У результаті подібної тактики і варварських дій на українській землі появились в різних мовах нові словосполучення «**tote Städte**» – «*мертві міста*» [11: 04.07.2022], «**neues Tschernobyl**» – «*новий Чорнобиль*» [11: 04.07.2022].

Широка дискусія на сторінках журналу Der Spiegel була розгорнута з приводу питання постачання/непостачання зброї для України. На щастя більшістю країн Європи і світу військова допомога Україні розглядається як священний і моральний обов'язок. Про це говорить у своєму інтерв'ю журналу Радослав Сікорський, колишній міністр оборони Польщі, потім міністр закордонних справ, а зараз член Європейського парламенту:

«Es ist die historische Pflicht, einen neuen großen Krieg in Europa zu verhindern. Und das ist am besten zu erreichen, indem man dem potenziellen Opfer bei der Selbstverteidigung hilft. **Wer heute gegen die Bewaffnung der Ukraine ist, ist faktisch für Krieg**» [11: 31.01.2022] – «*Хто сьогодні проти озброєння України, той за війну*». Вжита у даному мікротексті прикїцева фраза є трансформованим варіантом базисної ПФО «**Wer für Waffen ist, ist für den Krieg**» – «*Хто за зброю, той і за війну*», яка була популярна й актуальна у свій час у попередні періоди історії. Кидається у вічі факт, як змінилась свідомість громадян різних країн та їх лідерів, у тому числі й Німеччини в умовах загрози їх же існуванню! «**Von friedensbewegten Idealisten zu Panzerfans**» – «*Від миролюбних ідеалістів до шанувальників танків*» – під такою назвою появилась стаття в журналі, де висловлено нові думки Німеччини і зокрема парії Зелених щодо питання постачання зброї: «Die Olivgrünen ... wollen der Ukraine schwere Waffen liefern. So treiben sie Kanzler Scholz vor sich her. Das heißt **Frieden schaffen mit mehr Waffen**» [11: 29.04.2022], що означає: «*Мир творити – з більшою кількістю зброї*». Зустрічаються на сторінках журналу й інші варіанти – «**Frieden schaffen mit noch besseren (mit modernen) Waffen**». Баазисною основою цих ПФО є: «**Frieden schaffen mit wenigen Waffen**» або «**Frieden schaffen ohne Waffen**» [11: 18.04.2022].

Як бачимо, питання миру і озброєння перетинаються, що зафіксовано ще у латинському вислові «**Si vis pacem, para bellum**» – «*Хочеш миру, готуйся до війни*», який актуальний і сьогодні «**Willst du Frieden, rüste dich für den Krieg**» [11: 28.07.2022].

Це добре усвідомлює міністр оборони США Лойд Остін, який на конференції на авіабазі США у Рамштайні (Німеччина) заявив: «**Himmel und Erde werde man in Bewegung setzen**, um das Land noch leistungsfähiger im Abwehrkampf gegen die Armee von Russlands Präsident Wladimir Putin zu machen» [11: 26.04.2022] – «*Небо і земля будуть запуснені, щоб зробити країну ще ефективнішою у захисті від армії президента Росії Володимира Путіна*». Завершив свій виступ шеф Пентагону словами: «Wir haben keine Zeit zu verlieren, wir müssen **uns mit der Geschwindigkeit des Krieges bewegen**» – «*Ми не можемо втрачати час, ми мусимо рухатися зі швидкістю війни*» [11: 26.04.2022]. І саме до такого руху змусив Європу та світ Путін, він змусив їх в інтересах миру і безпеки змінити характер своїх економік, мілітаризувати їх, щоб постачати озброєння в Україну і захистити тим самим і себе. Образно кажучи,

Європа «*взяла в руки меч*» і *перейшла Рубікон*. – «**Politisch gesehen ist das der wahre Rubikon, den Europa überschritten hat**» [11: 10.03.2022].

Як це засвідчує проведений вище аналіз, сьогодні в час війни в політичному дискурсі вживається чимала кількість ПФО, які корелюють за своїм походженням з різними часовими періодами свого виникнення, а також ті, які виникли сьогодні або недавно тощо. Не часто, але все-таки на сторінках журналу появляються також одиниці, які виникли ще у античні часи, як от: «**die Achillesferse sein**» – «*бути Ахіллесовою п'ятою*»: «Die Energiepolitik **ist die Achillesferse einer jeden Volkswirtschaft**. Es ist unverantwortlich, künstlich überhöhte Preise zuzulassen» [11: 08.08.2022]; «**die Büchse der Pandora öffnen**» – «*відкрити скриньку Пандори*»: «Laut dem russischen Aktivistin Wladimir Osetchkin ist Filatjew der erste Soldat, der aus Russland geflohen ist, weil er sich gegen den Krieg ausgesprochen hat, ... dadurch ist **die Büchse der Pandora geöffnet**» [11: 18.08.2022]; «**die Schwerter zu Pflugscharen umschmieden**» – «*перекувати мечі на орала*»: «Die Evangelische Kirche hat sich jahrelang für einen nahezu bedingungslosen Pazifismus eingesetzt. Und Stichwort: **Schwerter zu Pflugscharen**. Muss sie ihre alten Überzeugungen jetzt über den Haufen werfen?» [11: 01.07.2022].

Не зникає зі сторінок журналу також ПФО «**die fünfte Kolonne**» – «*п'ята колона*», яка хоч і виникла майже століття тому у зв'язку подіями в Іспанії, проте активно вживається і сьогодні: «Die Mithilfe der eigenen Bürger ... ist in dieser Phase des Kriegs von entscheidender Bedeutung. Die Partisanen sind Kiew **fünfte Kolonne**» [11: 16.07.2022].

Оскільки темпи «стирання» експресивності у політичній сфері комунікації достатньо високі, то вона постійно потребує поповнення і поновлення своїх експресивних засобів, у зв'язку з чим вона постійно залучає у сферу політичної фразеології одиниці із загальноновживаної сфери та інших терміносфер, наприклад: «**auf den fruchtbaren Boden fallen**» – «*падати на родючу землю*» (сільське госп-во) – „In vielen Ländern der Welt gibt es außerdem – teils aus guten Gründen – eine große Skepsis gegenüber westlicher Politik. Die russische Propaganda **fällt dort auf fruchtbaren Boden**» [11: 30.06.2022]; «**grünes Licht für etw. haben**» – «*мати для чогось червоне світло*» (транспорт): «Bereits in der Nacht hat der russische Präsident Wladimir Putin die Entsendung von Truppen in die Ostukraine angeordnet. Nun **hat er auch offiziell grünes Licht für einen Truppeneinsatz** in dem Nachbarland» [11: 22.06.2022]; «**j-s Trumpf sein**» – «*бути для когось*

козирною картою» (гра в карти): «Die Hungerkrise selbst ist nicht nur Folge russischer Politik, sondern ein größeres Problem. Trotzdem **ist** die Getreidefrage momentan **Putins größter Trumpf**» [11: 30.06.2022].

Активному використанню ПФО загальноживаного та термінологічного походження у політичній сфері комунікації сприяють механізми **вклинювання** або **нарошення** власне політичних лексем у компонентну структуру цих одиниць, як наприклад: «*die politische Bühne verlassen*» – «залишити **політичну** сцену» (вклинювання): «Den Zeitpunkt, wann Putin *die politische Bühne verlässt*, kennt wahrscheinlich nicht einmal Putin selbst» [11: 11.03.2022]; «*den Nuklearschirm über j-n spannen*» – «накрити кого-небудь **ядерною** парасолькою» (нарошення): «Die EU muss ihre Außen- und Sicherheitspolitik selbst betreiben... und ihren *Nuklearschirm über die ganze EU spannen*» [11: 27.05.2022]; «*auf eine Art Munitionsdiät kommen*» – «сісти на **амуніційну** дієту» (нарошення): «Die Ukrainer werden wahrscheinlich **auf eine Art Munitionsdiät kommen**. Und das wäre eine Niederlage für die Ukraine» [11: 16.08.2022].

Загалом сьогодні статті журналу Der Spiegel просто рясніють цілою низкою дієслівних ідіоматично-периферійними ПФО з базовим субстантивним компонентом, які стосуються різних політичних ситуацій, пов'язаних із війною: *die Anschuldigungen untermauern* [11: 21.07.2022], *etwas als Waffe missbrauchen* [11: 16.07.2022], *die Sanktionen auferlegen* [11: 16.07.2022], *das Blutvergießen beenden* [11: 21.07.2022], *den Frieden aushandeln* [11: 21.07.2022], *die Menschenrechte mit Füßen treten* [11: 15.07.2022], *zur Rechenschaft ziehen* [11: 06.05.2022], *als Schutzschild benutzen* [11: 04.03.2022], *große Verluste zufügen* [11: 04.07.2022], *einen Völkermord verüben* [11: 06.04.2022] та багато інших.

Слід зауважити, що подібні одиниці теж дуже часто фігурують у політичному дискурсі у трансформованому вигляді за рахунок таких найбільш вживаних механізмів, як вклинювання, нарошення або субституції компонентів, завдяки яким не просто поточнюються значення цих одиниць, але й посилюється їх соціально-політична (позитивна або негативна), а відтак і їх експресивність, як от: «Russland *betreibt eine menschenverachtende und zerstörerische Politik*» (вклинювання) [11: 30.06.2022].

У цілій низці дієслівних ПФО спостерігається явище субституції компонентів за рахунок заміни нейтрально-оцінного дієслова на більш образне, оцінно-релевантне, а тим самим й більш експресивне, наприклад: *das Narrativ ändern* >

das Narrativ umstricken: «Mal lautet das Narrativ, die Ukraine sei schuld an der Nahrungsmittelkrise, mal heißt es, die Sanktionen des Westens seien verantwortlich. Im Moment **wird das russische Narrativ völlig umgestrickt**» [11: 30.06.2022].

Або: *das Militär vernichten* > *das Militär zermalmern*: «Putin wird wahrscheinlich noch versuchen, **das ukrainische Militär** ohne Rücksicht auf zivile Opfer zu **zermalmern**» [11: 11.03.2022].

Як це уже було продемонстровано, у політичному дискурсі нерідко вживаються фрази комунікативного характеру. Часто вони мають й окаяний характер, як от: «Uno-Generalsekretär Antonio Guterres ... wurde emotional. «Präsident Putin, stoppen Sie Ihre Truppen!», – flehte er. «**Geben Sie dem Frieden eine Chance!**» – «*Даіте миру шанс!*» [11: 04.07.2022]. Або: «Der ukrainische Verteidigungsminister Oleksij Resnikow ... erinnerte an die Untaten der Nationalsozialisten und die Nürnberger Prozesse: «**Ein erfolgloser Blitzkrieg wird mit einem erfolgreichen Nürnberg enden**» – «*Безуспішний блицкриг може закінчитися успішним Нюрнбергом*» [11: 06.04.2022].

Варто тільки додати і допустити, що подібні фрази, вдалі за змістом і сказані такими відомими особами мають всі можливості стати крилатими і піднятися з часом до рівня узусу, а можуть і назавжди залишитися зі статусом окаянних.

Висновки. Проведений аналіз дозволяє констатувати, що в час складних і переломних моментів у світовій історії, якою є сьогодні агресивна і загарбницька війна Росії проти України активізується все, особливо сфера політичної комунікації. Тут теж відбувається війна – війна за правду, за справедливість, за волю. І ведуть її сьогодні всі – від простих журналістів, коментаторів і до президентів, визначних політиків і великих воєначальників. Одним із важливих засобів у цій боротьбі є мова, її лексика і фразеологія, які активно використовуються як засоби політичного й психологічного впливу в інтересах досягнення певних політичних цілей. Особлива роль при цьому належить фразеологізмам, зокрема політичним, використання яких в умовах загострення військово-політичних конфліктів значно зростає, свідченням чому є проведене дослідження. Сьогодні в політичному дискурсі активно вживаються ПФО різноманітної структурно-семантичної організації, різних за ідіоматичністю і поняттєво-смісловим навантаженням. Незважаючи на те, що багато з них за своїм походженням відносяться до різних часових періодів – від античності і до сьогодні, вони не зникають з політичного дискурсу і продовжують вживатися.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кондратенко Н. Український політичний дискурс : Текстуалізація реальності : монографія. Одеса : Чорномор'я, 2007. 156 с.
2. Билица Я. Политическая фразеология современного немецкого языка как особый разряд единиц его фразеологического состава: Автореф. дис... канд. филол. наук. Киев, 1988. 24 с.
3. Лепа К. Функциональные свойства фразеологизмов современного немецкого языка в текстах политической направленности: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: Минск, 1983. 23 с.
4. Elspaß S. Phraseologie in der politischen Rede. *Zur Verwendung von Phraseologismen in ausgewählten Bundestagsdebatten*. Wiesbaden : Westdeutscher Verlag, 1998. 320 s.
5. Reiter Julia. *Phraseologismen in der politischen Rede*. Dissertation. Verlag Universität Innsbruck. 2010.
6. Гавриш В., Пророченко О. Деякі питання німецької фразеології. *Німецько-український фразеологічний словник*. Київ : Радянська школа, 1981. Т. 2. С. 355–377.
7. Чернышева И. Фразеология современного немецкого языка. Москва : Высш. школа, 1970. 200 с.
8. Кунин А. Курс фразеологии современного английского языка. Дубна : Феникс, 1996. 381 с.
9. Селіванова О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти). К.–Черкаси : Брама, 2004. 276 с.
10. *Moderne deutsche Idiomatik*. Alphabetisches Wörterbuch mit Definitionen und Beispielen / [W. Friedrich]. München : Max Hueber Verlag, 1995. 565 s.
11. Der Spiegel online. URL: <http://www.spiegel.de> (дата звернення: 19.09.2022)

УДК 811.111-342

**ПРОСОДИЧНІ ОЗНАКИ МОВЛЕННЄВОЇ ПОВЕДІНКИ
В РІЗНИХ КОМУНІКАТИВНИХ СИТУАЦІЯХ**

**PROSODIC FEATURES OF SPEECH BEHAVIOR
IN DIFFERENT COMMUNICATIVE SITUATIONS**

Бондаренко О.К.,

orcid.org/0000-0002-1086-1029

кандидат філологічних наук,

*доцент кафедри іноземних мов природничих факультетів
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

Статтю присвячено визначенню мовленнєвої поведінки американського шеф-кухаря в різних ситуаціях спілкування з метою визначення ролі просодичних засобів у створенні його мовленнєвого портрету. У роботі розглянуто основні характеристики професійного статусу особистості, висвітлено місце професії в соціальному статусі мовця, проведено перцептивний експериментальний аналіз й встановлено просодичні маркери професійного мовлення шеф-кухаря.

Професія людини – це одна з найважливіших складових її соціального статусу. Професія як частина соціального статусу людини безпосередньо впливає на її мовленнєву поведінку. Цей вплив відстежується на всіх мовних рівнях і у вживанні певної лексики (так званій професійній жаргон, характерний для представників будь-якої професії), і на фонетичному рівні. Як одиниці сегментного рівня, так і просодичні характеристики мовлення можуть виступати в якості маркерів професійної приналежності, а також відбивати особливості ситуації спілкування. Також ступінь впливу професійної діяльності людини на її мовленнєву поведінку тим вищий, чим більшу кількість мовленнєвого спілкування передбачає її професія.

Проведене дослідження дозволило визначити мовленнєвий репертуар шеф-кухаря, певний набір просодичних ознак, які обирає мовець відповідно до комунікативної ситуації та стилю спілкування.

Проведене фонетичне дослідження дозволило узагальнити такі результати: мовленнєва поведінка шеф-кухаря в ситуації приготування страв на кухні характеризується швидким темпом мовлення, домінуванням коротких пауз, складного термінального тону та спадної шкали; членуванням мовлення на короткі за обсягом синтагми. Взаємодія таких просодичних ознак вказує на категоричний, впевнений тон мовлення й характеризує мовця в цій ситуації як впевненого у собі професіонала.

У ситуації інтерв'ю, мовленнєвий репертуар шеф-кухаря має варіативний характер, превалюють рівна та хвилеподібна шкали, які надають мовленню тонального забарвлення. Темп мовлення повільно-швидкий, з домінуванням пауз середньої тривалості. Такий просодичний репертуар свідчить про вміння мовця пристосовуватись до ситуації спілкування, реагувати на зауваження та жарти співрозмовника.

Ключові слова: шеф-кухар, просодичний, комунікативна ситуація, професія, мовленнєвий репертуар.

The article focuses on definition of American chef's speech behavior in different situations, with the aim to define the role of prosodic means in creating speech portraying of the chef. The article dwells on the problems of general characteristics of individual's professional status, on the place of profession in speaker's social position, on conducting experimental phonetic analysis and on establishing prosodic markers of the chef's professional speech.

Profession is the most important component of person's social status, and being a part of person's social status, it directly influence speech behavior. This influence is traced on all language levels – in the use of definite vocabulary (the so-called professional slang, which characterizes representatives of any profession) and on phonetic level as well. Both units of segmental level and prosodic speech characteristics can serve as the markers of professional belonging and reflect features of communicative situation. At the same time, it is natural that the degree of influence of a person's professional activity on his speech behavior is higher, the greater the amount of speech communication his profession involves.

The conducted investigation allowed to define chef's speech repertory – a definite number of prosodic features, from which the speaker chooses according to communicative situation and style of speech.

The following results of the research were summarized: Chef's speech behavior in the situation «restaurant kitchen» is characterized by quick tempo, prevalence of short pauses, Falling terminal tone and Stepping Scale dominating; short sense-group division. Interaction of such prosodic features reveals categoric, confident tone of speech and characterizes the speaker in such communicative situation as an assured, steadfast professional.

In the situation of the interview chef's speech repertory has a variable character. Level and Wavy Scale prevail, which gives the speech emotional colouring. Tempo is low speedy, with pauses of medium length dominating. Such prosodic repertory testify to the speakers ability to adjust to communicative situation, to react to the interlocuter's remarks and jokes.

Key words: chef, prosodic, communicative, situation, profession, speech, repertory.

Постановка проблеми. У соціофонетиці та соціолінгвістиці при дослідженні просодичних особливостей мовлення важливе місце відводиться вивченню та опису мовленнєвої поведінки представників різних соціальних груп.

Вітчизняні дослідники (В. С. Григораш, Є. В. Корнеласєва, М. В. Чеснокова, О. Д. Петренко) приділяли увагу дослідженню соціального статусу мовця. Як відомо, мовлення людини є індикатором її соціальної належності і впливає на формування її мовленнєвого репертуару, з якого вона обирає мовні засоби відповідно до екстралінгвістичної ситуації.

При визначенні соціального статусу мовця беруться до уваги безліч факторів, одним з яких є професійна приналежність. Рід занять впливає на стан людини у суспільстві і розглядається як показник успішності особистості. Професія також визначає рівень доходів, що безпосередньо впливає на стиль життя людини.

Отже, у роботі зроблено спробу проаналізувати просодичні зміни у вербальній поведінці шеф-кухаря в різних ситуаціях спілкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняному мовознавстві багато наукових праць присвячено опису просодичних змін в мовленні представників різних вікових (М. В. Чеснокова [18], В. С. Григораш [4]), територіальних (О. Я. Присяжнюк [14], Д. М. Карпова [6], О. В. Костроміна [9]), гендерних (У. Лабов [10; 11], Д. Крістал [20; 21; 22]) груп. Вивченню просодичних особливостей професійного мовлення присвячено праці Є. В. Корнеласєвої [8], О. Р. Валігури [3], Я. Р. Федоріва [17]. Теоретичним підґрунтям вищезазначених досліджень в галузі теорії інтонації є наукові студії видатних вітчизняних вчених – Т. О. Бровченко

[1; 2], В. Г. Таранця [16], Н. В. Петлюченко [12] та зарубіжних – Д. Брезіла [19], Дж. Уельса [28], П. Траджіла [27] та ін. Проте, визначення ролі просодичних ознак в мовленнєвому репертуарі шеф-кухарів лише починає привертати увагу дослідників (О. К. Ковальчук [7]) і ще не отримало належного висвітлення в лінгвістичній літературі.

Постановка завдання. Мета пропонованого дослідження полягає у визначенні просодичного портрету професійного шеф-кухаря у різних ситуаціях спілкування.

Для досягнення мети вирішувалась низка завдань:

- Визначити професійний статус особистості.
- Висвітлити місце професії в соціальному статусі мовця.
- Провести перцептивний експериментальний аналіз, з метою встановлення просодичних маркерів професійного мовлення шеф-кухаря.

Матеріалом дослідження послуговували фрагменти мовлення відомого американського шеф-кухаря Боббі Флея в різних ситуаціях спілкування – на професійній кухні при приготуванні страв та в ситуації інтерв'ю на американському телебаченні [23].

Виклад основного матеріалу. Професія людини, як слушно визначає Є. В. Корнеласєва, – це одна з найважливіших складових її соціального статусу. Професія як частина соціального статусу людини безпосередньо впливає на її мовленнєву поведінку [8]. І цей вплив відстежується на всіх мовних рівнях і у вживанні певної лексики (так званий професійний жаргон, характерний для представників будь-якої професії), і на фонетичному рівні. Як одиниці сегментного рівня, так і просодичні характеристики мовлення можуть

виступати в якості маркерів професійної приналежності, а також відбивати особливості ситуації спілкування.

Вчені нарізно трактують поняття *професія*. Британські лінгвісти Д. Джері та Дж. Джері пропонують таке визначення: «професія – це яка-небудь професійна група середнього класу, яка характеризується вимогами вищого рівня технічних та інтелектуальних знань, а також досвіду, автономією при найманні та дисципліною, зв'язком з державною службою» [5].

Професія – це група людей, які мають один рід занять, і яка значною мірою саморегулюється [26].

Професія нарізно трактується вітчизняними і зарубіжними дослідниками. Вітчизняна дослідниця Є. В. Корнелаєва розуміє під професією рід діяльності людини, що слугує для неї джерелом доходу. При цьому терміни *професія*, *рід занять*, *рід діяльності* розглядаються авторами як синонімічні [8].

У пропонованій роботі вважаємо за доцільне виділити певні ознаки професії, як можна вважати універсальними. Професія – це певний рід діяльності, що передбачає наявність теоретичних і практичних знань, здобутих як в результаті спецпідготовки, так і в процесі роботи.

Не викликає сумнівів той факт, що професійна приналежність людини істотно впливає на її мовленнєву поведінку, мовлення може бути достатньо інформативним при спробі визначити професійну приналежність мовця.

Так британський лінгвіст Д. Крістал неодноразово зазначав, що коротка бесіда з людиною, професію якої потрібно визначити, дозволяє швидко зробити висновок про рід її діяльності [22]. Кожна професія має свою термінологію, яка прищеплюється під час діяльності і живається несвідомо у потрібних і навіть непотрібних випадках. При цьому закономірно, що ступінь впливу професійної діяльності людини на її мовленнєву поведінку тим вищий, чим більшу кількість мовленнєвого спілкування передбачає її професія.

У пропонованому дослідженні робиться спроба вивчити мовленнєву поведінку американського шеф-кухаря Боббі Флея і визначити роль просодичних засобів в утворенні мовленнєвого портрета шеф-кухаря у двох ситуаціях спілкування – на професійній кухні, при приготуванні страв та в ситуації інтерв'ю.

Основним методом дослідження було обрано перцептивний аналіз, який проводився за такими параметрами:

– синтагматичне членування; мелодика – передтермінальна частина (інтонація, шкала), термінальний тон;

– темп та паузація.

Делімітативні засоби озвученого мовлення об'єднують компоненти, які пов'язані з фонотактичними особливостями, син тактико-семантичними факторами, а також індивідуальними особливостями мовлення інформанта. Так, наприклад, у ситуації приготування страв в ресторані «Gato», шеф-кухар використовує в мовленні дуже короткі односинтагменні фрази, які звучать як накази:

If you got the place, | scape the pan | serve the meal...

Кухар зосереджується на приготуванні, і не піднімаючи очей, видає накази. При цьому його міміка, вираз обличчя не змінюються, руки зайняті кухонним приладдям.

У ситуації інтерв'ю, шеф-кухар має розслаблений вигляд, він жартує, посміхається. Його фрази складаються з трьох-чотирьох синтагм, хоча й мають дещо уривчастий характер. Наприклад:

I concealed everything on my schedule in September | I understand if | but it's my job. ||

У ситуації інтерв'ю виявляються риси спонтанного мовлення, що відрізняється невеликою кількістю пауз хезитації та зрідка наявністю повторів.

It's my gob | ...I love to do it... | It's easy to understand people.

Мовленнєвий потік в інтерв'ю можна схарактеризувати як більш «гладкий» порівняно із ситуацією на кухні ресторану.

Торкаючись мелодійних характеристик, зазначимо на низьку тональну варіативність як в плані реалізації ядрових компонентів висловлювань, так і в плані оформлення передтермінальної частини синтагми. Наприклад:

That's good, | mix the broccoli, | add to soup

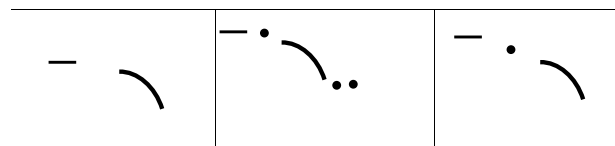

Рис. 1. Інтонаграма вищенаведеної фрази

Як бачимо з наведеного прикладу, фраза складається з трьох синтагм, кожна синтагма оформлена спадним завершенням. Переважає низький спадний тон, який оформлюється, як правило, суворі категоричні висловлювання. Як показали результати дослідження, спадний тон склав найбільшу частину термінальних тонів в мовленні

шеф-кухаря Боббі Флея в ситуації приготування страв на кухні ресторану. Однак, зазначимо, що реалізація спадного тону в мовленні Боббі Флея у згаданій ситуації має різке звучання, і супроводжується підвищенням гучності.

У ситуації інтерв'ю, у мовленні шеф-кухаря переважає хвилеподібна та рівна шкали, які є типовими для американського варіанта англійської мови. У цій ситуації вживання хвилеподібної шкали можна пояснити емоційним, розслабленим станом мовця.

В інтерв'ю американському автору кулінарних книг Майклу Саймону, Боббі Флей розповідає як в його родині мати готувала обід і як він з нетерпінням чекав на цю подію.

My mum, | ˈcooked ˈdinner ˌalways | I ˈlooked ˌforward to ˈsix o'clock ˌdinner

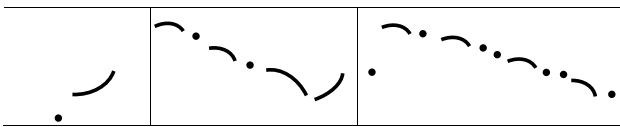

Рис. 2. Інтонаграма вищенаведеної фрази

У ситуації інтерв'ю більша частина ядрових тонів (термінальних тонів) оформлена спадним або висхідним тоном, які надають мовленню емпатичного забарвлення. Використання рівного тону супроводжується паузами хезитації, але в мовленні «залізного кухаря» паузи дуже короткі, а рівний тон не є сигналом незавершеності висловлювання, швидше просодичною особливістю американського варіанта англійської мови.

Темпоральні особливості в мовленні американського шеф-кухаря не відрізняються достатньо високим ступенем варіативності. У ситуації «на кухні ресторану» мовлення Боббі Флея швидке, з використанням коротких пауз і малень-

кою паузальною насиченістю. Таке просодичне оформлення вказує на впевненість, категоричність у мовленнєвій поведінці.

У ситуації «інтерв'ю» швидкість мовлення можна схарактеризувати як помірною-швидке з використанням пауз середньої тривалості, що робить мовленнєвий потік зрозумілим, доступним для сприйняття.

Висновки. Пропоноване дослідження присвячено аналізу просодичних ознак в мовленнєвому репертуарі американського шеф-кухаря Боббі Флея, в різних ситуаціях спілкування – на кухні його ресторану «Gato» та на телебаченні в інтерв'ю з диктором.

Проведене фонетичне дослідження дозволило узагальнити такі результати: мовленнєва поведінка шеф-кухаря в ситуації приготування страв на кухні характеризується швидким темпом мовлення, домінуванням коротких пауз, складного термінального тону та спадної шкали; членуванням мовлення на короткі за обсягом синтагми. Взаємодія таких просодичних ознак вказує на категоричний, впевнений тон мовлення й характеризує мовця в цій ситуації як впевненого у собі професіонала.

У ситуації інтерв'ю, мовленнєвий репертуар шеф-кухаря має варіативний характер, превалюють рівна та хвилеподібна шкали, які надають мовленню тонального забарвлення. Темп мовлення повільно-швидкий, з домінуванням пауз середньої тривалості. Такий просодичний репертуар свідчить про вміння мовця пристосовуватись до ситуації спілкування, реагувати на зауваження та жарти співрозмовника.

Перспективою дослідження може стати порівняльний аналіз мовленнєвої поведінки британського та американського шеф-кухарів у схожих ситуаціях спілкування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бровченко Т. А., Волошин В. Г., Григорян Н. Р., Музя Е. М., Олинчук В. В. Методы обработки результатов экспериментально-фонетических исследований речи и их лингвистическая интерпретация. Одесса, 2011. 186 с.
2. Бровченко Т. А. Метод статистического анализа в фонетических исследованиях. Одесса: Одесский гос. ун-т им. И. И. Мечникова, 1976. 100 с.
3. Валігура О. Р. Лінгвокогнітивні і комунікативні основи фонетичної інтерференції (експериментально-фонетичне дослідження англійського мовлення українців). Автореф. дис. ... докт. філол. н.: 10.02.04, 10.02.15. Київ, 2010. 32 с.
4. Григораш В. С. Соціолінгвістичні особливості йоркширського діалекту (інструментально-фонетичне дослідження усного мовлення). Автореф. дис...канд. філол. наук: 10.02.04. Одеса, 2014. 21 с.
5. Джери Д., Джери Дж. Большой толковый социологический словарь. Режим доступу: <http://voluntary.ru/dictionary/567>.
6. Карпова Д. М. Фонетичні характеристики регіонального мовлення носіїв валлійського варіанта англійської мови (інструментально-фонетичне дослідження). Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04. Одеса, 2018. 15 с.

7. Ковальчук О. К. Єдність просодичних та кінетичних засобів у мовленні шеф-кухарів (інструментально-фонетичне дослідження на матеріалі британських телевізійних кулінарних передач). Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.04. Одеса, 2015. 21 с.
8. Корнелаєва Є. В. Варіативність професійних просодичних особливостей мовлення (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі інтерв'ю з політиками, акторами, дикторами телебачення). Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.04. Одеса, 2015. 18 с.
9. Костроміна О. В. Соціофонетичні особливості австралійського варіанта англійської мови (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі спонтанного мовлення). Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.04. Одеса, 2015. 16 с.
10. Лабов У. Отражение социальных процессов в языковых структурах. *Новое в лингвистике. Выпуск VII. Социолингвистика*. Под общ. ред. Н. С. Чемоданова. М.: Прогресс, 1975. С. 320 – 336.
11. Лабов У. Исследование языка в его социальном контексте. *Новое в лингвистике. Выпуск VII. Социолингвистика*. Под общ. ред. Н. С. Чемоданова. М.: Прогресс, 1975. С. 96-182.
12. Петлюченко Н. В. Харизматика: мовна особистість і дискурс. Одеса: Астропринт, 2009. 464 с.
13. Петренко А. Д. Социофонетическая вариативность современного немецкого языка в Германии. Автореф. дисс. д-ра. филол. наук. Киев, 1999. 35 с.
14. Присяжнюк О. Я. Просодические особенности территориальных типов британского произношения. Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Одесса, 2003. 214 с.
15. Стеріополо О. І. Система принципів і засобів організації фонетичного дослідження підготовленого і спонтанного мовлення. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. Серія Філологія. Т. 17. № 8. Київ, 2014. С. 176-186.
16. Таранец В. Г. Энергетическая теория речи. Одесса, 2014. 186 с.
17. Федорів Я. Р. Соціокультурний аспект просодичної організації висловлювань-невдоволень (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі англійського мовлення). Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 Київ, 2000. 248 с.
18. Чеснокова М. В. Просодическая динамика возрастных, гендерных и региональных групп англоязычной общности (инструментально-фонетическое исследование). Автореф. дисс.... канд. филол. наук: 10.02.04. Одесса, 2016. 18 с.
19. Brazil D. The Communicative Value of Intonation in English. Cambridge: CUP, 1997. 188 p.
20. Crystal D. English as a Global Language. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. 224 p.
21. Crystal D. The English Tone of Voice: Essays in Intonation, Prosody and Paralanguage. London: E. Arnold, 1975. 198 p.
22. Crystal D., Davy D. Investigating English Style. London: Longman, 1969. 264 p.
23. IDEA – International Dialects of English Archive. Режим доступу: <https://www.dialectsarchhive.com/>
24. Labov W. Principles of linguistic change. Oxford–Cambridge: Blackwell, 1992. 250 p.
25. Labov W. Sociolinguistic Patterns. 11th ed. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1991. 344 p.
26. Online Dictionary of Social Sciences. URL: <http://bitbucket.icaap.org>
27. Trudgill P. Sociolinguistic Patterns in British English. London: Penguin Books, 1978. 144 p.
28. Wells J. C. Accents of English. L.: CUP, 1982. Vol. 2: The British Isles. 465 p.

**ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ
ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ
У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ**

**STUDY OF PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL FEATURES
OF DISTANCE LEARNING OF FOREIGN LANGUAGES
IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF GREAT BRITAIN**

Василенко І.О.,

orcid.org/0000-0003-0170-5144

старший викладач кафедри іноземних мов

Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Малінко О.Г.,

orcid.org/0000-0002-3700-9493

старший викладач кафедри іноземних мов

Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

У статті проаналізований психологічний аспект дистанційного навчання іноземних мов, вплив змісту навчання та дидактичних прийомів на подальший розвиток споживачів знань, активізацію їхньої навчально-пізнавальної діяльності, цілісність та ефективність процесу пізнання. Розглянутий успішний досвід функціонування дистанційного навчання у вищих навчальних закладах Великої Британії, який базується на філософському вченні про єдність об'єктивного та суб'єктивного, коли відображення об'єктивно існуючих знань у людини здійснюється на основі індивідуальних, суб'єктивних психологічних особливостей та досвіду особистості. Окрема увага приділяється вивченню психологічних особливостей мотивації студентів щодо такої форми навчання, оскільки дистанційна освіта в цілому відрізняється психологічною своєрідністю взаємодії учасників комунікації, що може суттєво ускладнювати навчальний процес.

Аналіз літератури з проблеми дослідження свідчить, що результативність навчання іноземних мов в системі дистанційної освіти багато в чому залежить від самих споживачів, їхнього вміння самостійно працювати з інформацією. Так, відсутність безпосереднього особистісного спілкування між викладачем та студентом вимагає від студента вміння навчатись самостійно, без постійного контролю з боку викладача, тобто відчувати достатню мотивацію для вчасного виконання завдань, що, на жаль, відбувається не завжди. В нових умовах трансформується роль викладача, оскільки він поступово втрачає функцію основного джерела інформації, а скоріше спрямовує та консультує самостійну роботу студентів, враховуючи психолого-педагогічні умови, притаманні дистанційному навчанню, оскільки самостійне опрацювання інформації є основним елементом навчальної діяльності. При цьому дистанційний формат навчання також стимулює студентів більш активно долучатись до навчального процесу, оскільки вони отримують доступ до величезного обсягу матеріалу, який майже неможливо забезпечити в умовах традиційного навчального процесу. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології забезпечують сприятливі умови для соціалізації студентів, подолання відчуття ізольованості, надають можливість брати участь у навчальній співпраці. Саме ці технології найактивніше використовуються в дистанційному навчанні професійного іншомовного спілкування Великої Британії.

Ключові слова: дистанційна освіта, психологічний аналіз, особистісно-орієнтований підхід, психолого-педагогічний чинник, навчально-пізнавальна мотивація.

The article analyses the psychological aspect of distance learning of foreign languages, the influence of the content of learning and didactic techniques on the further development of knowledge consumers, the activation of their educational and cognitive activities, the integrity and effectiveness of a learning process. The successful experience of a distance learning functioning in higher educational institutions of Great Britain is considered, which is based on the philosophical doctrine of the unity of objective and subjective, when the reflection of objectively existing knowledge of a person is carried out on the basis of individual, subjective psychological characteristics and personal experience. Special attention is paid to the study of the psychological features of students' motivation regarding this form of education, since a distance learning on the whole differs in the psychological nature of interaction of participants in communication, which can significantly complicate the educational process.

The analysis of literature on the research problem shows that the effectiveness of foreign languages learning in the distance education system largely depends on the consumers themselves, their ability to independently work with information. Thus, the lack of direct personal communication between a teacher and a student requires the student to be able to learn independently, without constant supervision from the teacher, that is, to feel sufficient motivation to complete tasks on time, which, unfortunately, does not always happen. In the new conditions, the role of a teacher is transformed, since they gradually lose the function of the main source of information, and rather direct and advise the independent work of students, taking into account the psychological and pedagogical conditions inherent in a distance learning, since independent processing of information is the main element of educational activity. At the same time, the distance learning format also encourages students to participate more actively in the educational process, as they get access to a huge amount of information that is almost impossible to provide in the conditions of a traditional educational process. Modern

information and communication technologies provide favorable conditions for the socialization of students, overcoming the feeling of isolation, and provide an opportunity to participate in educational cooperation. It is these technologies that are most actively used in a distance learning of professional foreign language communication in Great Britain.

Key words: distance education, psychological analysis, person-oriented approach, psychological and pedagogical factor, educational and cognitive motivation.

Постановка проблеми. Сучасні інформаційні технології створюють унікальне інтегроване інформаційно-освітнє середовище для вивчення іноземних мов завдяки використанню потужних інформаційних ресурсів мережі. Під час організації дистанційного навчання іноземних мов важливо прийняти до уваги технологічні особливості дистанційної освіти, зміст навчального плану та програм курсу, форми організації навчально-пізнавальної діяльності студентів (індивідуальна, групова), засоби навчання (прямий та зворотний зв'язок між студентом та викладачем), особистісно-орієнтований підхід. Зазначені параметри об'єктивно дозволяють створити демократичне освітнє середовище, результативність якого в значній мірі зумовлюється змістом навчання. Проте успішне впровадження інформаційних технологій в процес дистанційного навчання іноземних мов зумовлює необхідність врахування психолого-педагогічних закономірностей. Різні галузі психології досліджують загальні закономірності та вікові особливості психологічних процесів тих, хто навчається; визначають умови для створення позитивної мотивації для навчання; з'ясовують чинники ефективного впливу на навчальну діяльність; аналізують проблеми спілкування студентів з викладачами. Проте, незважаючи на широке коло навчальних процесів, які підпадають під психологічні дослідження, відчувається недостатність аналізу саме психологічного аспекту дистанційного навчання, зокрема, іноземних мов, враховуючи, що методологічною основою навчально-пізнавальної діяльності є філософське вчення про єдність свідомості та діяльності, об'єктивного та суб'єктивного, що відображення об'єктивно існуючих знань у людини здійснюється на основі індивідуальних, суб'єктивних психологічних особливостей та досвіду особистості. Поглиблений психологічний аналіз дистанційного навчального процесу потрібен для того, щоб в достатній мірі оцінити ступінь впливу змісту навчання та дидактичних прийомів на подальший розвиток споживачів знань, активізацію їхньої навчально-пізнавальної діяльності, цілісність та ефективність процесу пізнання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В умовах сучасного інформаційного суспільства на перший план ставляться цілі інтелектуального розвитку особистості, формування критичного та

творчого мислення, оволодіння способами пізнавальної діяльності, вміння приймати рішення. Тому у системі дистанційної освіти застосовують особистісно-орієнтований підхід та конструктивізм. Слід зазначити, що особистісно-орієнтований підхід та конструктивізм відображають основні ідеї та принципи гуманістичної педагогіки, у витоках якої стояли Дж. Дьюї, М. Леппер, Ж. Піаже, Л. Виготський, К. Роджерс та інші. Такий підхід передбачає, що в центрі навчального процесу знаходиться пізнавальна діяльність студентів, їхня особистість, здібності, особливості розвитку. Зазначимо, що структура навчально-пізнавальної діяльності тих, хто навчається дистанційно, значною мірою обумовлюється специфікою такого способу навчання. Її ефективність в психологічному плані визначається рівнем сформованості самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів. А пізнання, як відомо, органічно пов'язане з такими психічними процесами особистості як відчуття, сприйняття, увага, спостережливість, пам'ять, мислення, уява, емоційно-вольова сфера, рівень сформованості яких безпосередньо впливає на ефективність навчання.

Аналіз вивченої літератури свідчить про те, що в навчальних закладах Великої Британії особлива увага приділяється формуванню позитивних емоцій студентів під час навчання при розробці навчально-методичних матеріалів для дистанційного навчання іноземних мов, що сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу. [4] Адже відчуття успіху значно підвищує вмотивованість, є провідним елементом навчальної діяльності. Високий рівень мотивації при вивченні іноземної мови в дистанційному середовищі підтверджується відповідними дослідженнями таких науковців, як М. Сімпсон, М. Леппер, К. Роджерс, Т. Гіловіч, Л. Виготський. [9] Слід зазначити, що різні за змістом мотиви по-різному впливають на якість навчальної діяльності. Практичний досвід показує, що на самостійну діяльність студентів у процесі дистанційного навчання іноземних мов негативно впливають такі психолого-педагогічні чинники, як відсутність навичок самостійної роботи студентів, недостатня вольова саморегуляція, вплив групових установок, невміння самостійно організувати та раціонально спланувати роботу з навчальними матеріалами.

Постановка завдання. У процесі дослідження нами з'ясовано, що дистанційне навчання влаштовує не всіх бажаючих. Студенти, які віддають перевагу навчанню у традиційному класі, у приміщенні університету, не отримують задоволення від дистанційного навчання. Разом з тим студенти, що успішно навчаються у комп'ютерному просторі, не мають подібних проблем. Тобто, таке навчання є зручним та гнучким, але разом з тим воно вимагає більше часу та сил у порівнянні з традиційним навчанням.

У зв'язку з тим, що студенти та тьютор знаходяться у просторовому спілкуванні, вкрай необхідно унормувати певні аспекти взаємодії тьютора та студентів під час навчального процесу, а саме дотримуватись етики та доброзичливості при оцінюванні виконаних студентами завдань, в консультаційних стосунках, коментарях, тобто створювати найсприятливіший психологічний клімат на заняттях. Адже відомо, що оцінка не тільки констатує рівень знань, але й стимулює до самовдосконалення. Цілком вірогідно, що саме такий підхід спонукатиме студентів до плідної діяльності завдяки турботі про них та допомозі тьютора. Таким чином тьютор стимулюватиме плідне навчання студентів, які прислуховуються до його порад.

Виклад основного матеріалу. Викладачі дистанційного навчання іноземних мов у навчальних закладах Великої Британії зазначають, що їхні студенти – це переважно дорослі люди, у більшості випадків з високим рівнем мотивації. Для більшості з них дистанційне навчання є єдиною можливістю здобути освіту. Переважна більшість студентів працюють, деякі проживають далеко від навчального закладу, інші мають проблеми через сімейні обставини або здоров'я. Викладачі констатують, що студенти дистанційної форми навчання іноземних мов знають набагато більше про країну та культуру цільової мови, в багатьох випадках володіють іншомовними навичками та вміннями краще у порівнянні з учнями та студентами інших форм навчання завдяки надбанням базових знань, умінь та навичок з іноземних мов на базі шкільної програми та життєвого досвіду. Проте, вивчення та аналіз літератури дає підстави констатувати, що коли студенти починають уперше працювати в середовищі дистанційного навчання, вони стикаються з низкою проблем, а саме: відокремленістю (ізоляваністю) від навчального закладу, тьютора, інших студентів, тобто відсутністю соціального контакту з іншими учасниками навчального процесу; відсутністю регулярних занять у класі, які притаманні традиційному навчанню; виникненню проблеми моти-

вації та самодисципліни; відчуттям фрустрації; невмінням ефективно розподіляти час для навчання та вирішувати проблеми, пов'язані з цим.

Дійсно, внаслідок фізичної ізоляваності студентів від тьютора та навчального закладу під час навчання існують передумови виникнення психологічної ізоляваності, що може стати приводом для зниження інтересу студентів до навчання, активності їхньої роботи та послаблення мотивації. З метою запобігання подібних проблем у дистанційному навчанні іноземних мов у навчальних закладах Великої Британії надається різного роду підтримка та допомога. По-перше, це науково обгрунтовані та чітко структуровані навчальні програми та дидактичні матеріали, якими забезпечує студентів навчальний заклад. По-друге, допомогу студентам надають тьютори, радники (counsellors), консультанти (advisers), викладачі, професори, наукові співробітники, бібліотекарі, оператори комп'ютерної техніки. Весь обсяг допомоги можна розділити на каунселінг-допомогу (від англ. "counseling" – «психологічна консультація») та централізовану допомогу. Варто розглянути сутність консультативної допомоги.

Каунселінг-підтримка, на відміну від інших форм допомоги, яка надається дистанційно, потребує лише очної зустрічі. Таку підтримку надають консультанти, які є доброзичливими, відкритими, дружніми та готовими вислухати проблеми студентів, допомогти їм та заохотити до навчання. Консультанти мають чітко окреслені обов'язки, серед яких: пояснити майбутнім студентам вимоги до навчання та надати поради; допомогти студентам в разі виникнення проблем, які впливають на навчання; надати поради з приводу фінансових труднощів студентів. Головною метою надання каунселінг-допомоги є з'ясування та розв'язання проблем студентів з метою створення сприятливих умов для навчання та уникнення перешкод для ефективного навчально-пізнавальної діяльності. Зазначимо, що термін "counseling" (психологічна консультація) вперше був застосований Відкритим Університетом Великої Британії. Згодом його замінили на більш загальний термін "support" (підтримка студента). На думку О. Сімпсона «підтримка студента» – це будь-яка допомога, яка сприяє успіху та прогресу студента у навчанні. [7] Якщо студенти навчальних закладів Великої Британії не відвідують каунселінги постійно чи нерегулярно звертаються до консультантів, це є підставою зробити припущення, що запропонована підтримка не оцінена студентами на належному рівні. В такому разі її переглядають та удосконалюють.

Оскільки при дистанційному навчанні студенти знаходяться поза межами навчального закладу, відбувається вимушено-необхідна самостійна навчальна діяльність студентів, яка обумовлена обраною формою набуття освіти. Фахівці підкреслюють, що самостійна робота є особливою формою самоосвіти для студентів дистанційної форми навчання. Їй притаманні такі ознаки, як власна пізнавальна потреба, внутрішня мотивація, самоконтроль, власний режим роботи, свобода вибору місця та часу виконання роботи. Ефективність самостійної роботи тісно пов'язана з рівнем сформованості особистості студента та психологічної готовності до самостійного навчання. Теоретично розрізняють декілька рівнів готовності студента, який навчається в системі дистанційної освіти, до самостійної роботи: високий рівень (переважає професійний мотив); проміжний (мотивація актуалізована різними проблемами); низький (переважає зовнішній мотив: необхідність скласти залік або екзамен). При цьому у процесі дистанційного навчання споживач знань, як правило, витрачає 43% навчального часу на самостійну роботу, яка пов'язана з пошуками нової інформації, 28% на опрацювання запропонованих навчальних матеріалів, 5% – на роботу з відеоматеріалами, решта часу (24%) використовується на інші потреби. [3]

Отже, навчально-пізнавальна мотивація дистанційної освіти має важливу особистісну та соціальну значущість. У навчальних закладах Великої Британії мотивацію студентів підсилюють під час тьюторіалів, очних зустрічей, навчання у літній школі. Свідомо позитивне ставлення студентів до навчання пояснюється перш за все їхнім віком; по-друге, навчання задовольняє їхні інтереси, пізнавальні потреби, завдяки чому знання для них набувають конкретного змісту як необхідна та важлива умова отримання освіти, її підвищення або перекваліфікації. У зв'язку з тим, що в основі мотивів навчання лежать інтереси, саме наявність особливих інтересів у студентів стимулює їхнє прагнення до отримання, розширення та поглиблення знань, удосконалення вмінь та навичок. Поряд з цим, як свідчить досвід дистанційного навчання іноземних мов, потужним мотиваційним чинником навчально-пізнавальної діяльності виступає професійне спрямування процесу навчання, залучення студентів під час вивчення іноземної мови до кола професійних інтересів з відповідними критеріями професійної компетенції, мовою спілкування, тематикою читання тощо. Студентам надається вільний доступ до системи навчання, гнучкий графік занять, можли-

вість вибору навчальних програм, змісту, форм та методів навчальної діяльності, режимів роботи. У студентів завжди є можливість отримати оперативний зворотний зв'язок, припинити роботу та вийти з програми в будь-який момент.

Крім зазначених чинників, на результат навчальної діяльності також впливає спонукання (збудження). Для найбільш ефективної діяльності оптимальним виявляється середній рівень спонукання. Проте, підвищене спонукання призводить до емоційного дискомфорту, виникнення відчуття тривожності. Велику загрозу будь-якій діяльності становить виникнення стану фрустрації (краху сподівань). Це конфліктна ситуація, в яку потрапляє студент, коли не може досягти поставленої викладачем або самим собою мети. Залежно від ступеня фрустрації, вона може підштовхнути студента до завершення виконання завдання. Частіше ж цей внутрішній «конфлікт» викликає агресію та змушує студента припинити роботу над завданням. Таким чином, під час навчальної діяльності бажано, щоб студенти залишалися на оптимальному (середньому) рівні активності. Закласти в навчальний курс можна лише приблизно очікуваний рівень спонукання, який визначається його розробниками, з урахуванням вікових особливостей студентів та власного досвіду. [6]

Відомо, що навчання іноземних мов за своєю комунікативною природою завжди відрізнялось від інших предметів більш творчим характером, більшим спрямуванням на створення студентом власних мовленнєвих продуктів. Але цей процес вимагає самостійності мислення та креативності. Крім того, аналіз літературних джерел дає можливість констатувати, що навчальний матеріал розробляється таким чином, щоб розвивати основні форми мислення, адже в процесі вивчення іноземних мов студенти виконують проектні та творчі роботи, які вимагають інтенсивних розумових процесів. Самостійна навчально-пізнавальна діяльність сприяє активізації такої роботи споживачів знань, залученню їх до процесу пізнання, самостійного набуття знань, розвитку творчості. Розумова діяльність студентів, які вивчають іноземну мову дистанційно, активізується завдяки різноманітним якимостям мислення, серед яких головне місце посідають: самостійність (здійснюється кожним індивідом на рівні розвитку його психічних процесів), широта (діапазон мислення у межах ерудиції особистості – «мислення за горизонталлю», глибина (занурення з метою пізнання явищ, процесів, об'єктів оточуючого середовища – «мислення за вертикаллю»), швидкість (реакція на події, об'єкти, суб'єкти, процеси),

гнучкість (вибір об'єктів, суб'єктів, процесів з метою акцентуації на одному з них). [5] У процесі набуття вмінь та навичок, засвоєння знань, оволодіння їх змістом відбувається розвиток розумової активності, що є важливим джерелом формування особистості. Розумова активність, у свою чергу, залежить від низки суб'єктивних чинників, зокрема, наявності бази знань, засобів засвоєння, досвіду роботи з навчальним матеріалом, здатності до перетворення.

Зазначимо, що результативність навчально-пізнавальної діяльності студентів визначається не тільки обсягом отриманих знань, але й тими якісними змінами, що відбуваються в їхній розумовій активності. Так, пам'ять, як складова розвитку вищих психічних процесів, відіграє виключно важливу роль у житті кожної особистості, зокрема, у вивченні іноземних мов. До умов успішного запам'ятовування відносяться: установки на запам'ятовування, мотивація запам'ятовування, забезпечення активності та самостійності навчально-пізнавальної діяльності студентів, поділ навчального матеріалу на смислові блоки, встановлення логічних зв'язків між частинами цілого, зміна видів діяльності. [1] Тому всі ці складові обов'язково враховуються розробниками навчальних матеріалів для дистанційного курсу іноземних мов у навчальних закладах Великої Британії. Виключно важливе значення має врахування такої об'єктивної закономірності, як здатність студентів забувати раніше вивчений матеріал. Тому в кінці кожної теми чи її окремих частин відводиться час на повторення вивченого матеріалу. Так у навчальних закладах Великої Британії в кінці курсу на повторення вивченого матеріалу в середньому відводиться 10 годин.

Очевидно, що спілкування у процесі навчання, як прояв фундаментальних якостей психіки особистості, є необхідним. Проте, однією з виняткових особливостей дистанційного навчання іноземних мов є те, що безпосередній контакт між тьютором та студентами переважно відсутній, адже спілкування відбувається опосередковано (невербально або частково вербально). До того ж спілкування учасників навчання один з одним через комп'ютерні засоби має свої проблеми та специфіку. У процесі дистанційного навчання у студентів виникає низка труднощів, часто у зв'язку з невмінням обґрунтовувати свою думку; лаконічно, стисло та чітко ставити запитання та відповідати на них; можливі проблеми в особистісному спілкуванні з тьютором через електронну пошту; невміння самоорганізуватися і раціонально спланувати самостійну роботу з навчальними матері-

алами тощо. [2] Користувачі дистанційної форми навчання не відвідують заняття за розкладом, тому кожен з них особисто відповідає за планування та виконання своєї діяльності. До того ж відсутні багато невербальних засобів, що використовують викладачі у традиційних класах для з'ясування розуміння студентами основних положень, їхніх труднощів (нудьга, відволікання, збентеження). Отже, можна стверджувати, що у процесі навчальної діяльності для студентів та тьюторів, які знаходяться на відстані один від одного, особливо важливими є взаєморозуміння, конструктивний діалог, толерантність, дружній та діловий стиль спілкування, які створюють необхідні умови для успішного навчання. Важливим є те, що викладач дистанційного навчання тактовно здійснює функції комунікативного лідера, тобто він створює для студентів необхідні психологічні засади для сприймання інформації, розв'язування визначених завдань, співпраці під час їх виконання, враховує психологічні особливості студентів, тобто створює завдяки цьому умови для ефективного навчального процесу.

Проте, аналіз літератури свідчить, що в процесі дистанційного навчання іноземних мов можуть виникати різні психологічні бар'єри для спілкування, а саме семантичний бар'єр (пов'язаний із наданням учасниками спілкування різних значень певним поняттям); стилістичний бар'єр (виникає при невідповідності стилів мови учасників спілкування); логічний бар'єр (виникає у випадках, коли логіка міркування, яку пропонує тьютор, дуже складна). [8] Але, як зазначалося раніше, навчальні заклади Великої Британії роблять усе можливе, щоб уникнути таких проблем. Однак, в окремих випадках, комунікативний бар'єр може перерости у бар'єр відносин, що є суто психологічним феноменом. В окремих випадках комунікативний бар'єр виступає психологічним захистом від стороннього психологічного впливу у процесі обміну інформацією між учасниками спілкування. Таким чином, особистісні характеристики тьюторів та їхні глибокі знання психологічних процесів мають важливе значення для утворення психологічного комфорту у процесі дистанційного навчання іноземних мов.

Висновки. Вивчення та аналіз психолого-педагогічних особливостей дистанційного навчання іноземних мов у Великій Британії дає підстави для таких висновків: дистанційна форма навчання іноземних мов є специфічною і тому потребує цілеспрямованої педагогічної та психологічної підготовки викладачів та студентів, врахування їх вікових та індивідуальних особливостей, стану

розвитку вищих психічних процесів, мотивації учіння, готовності до самостійної роботи, помірної її стимуляції. Практичним аспектом цієї проблеми, як свідчить досвід діяльності закладів дистанційного навчання Великої Британії, є розробка та впровадження чіткої системи пси-

холого-педагогічної підтримки та допомоги студентам з метою створення оптимальних умов для їх навчання. Слід зазначити, що цей аспект дистанційного навчання іноземних мов потребує цілеспрямованого, більш глибокого дослідження та широкої апробації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Dewey, J. (1933/1998) *How we think* (Rev. ed.). Boston, MA: Houghton Mifflin Company.
2. Gilovich, T. & Ross, L. *The wisest one in the room – How you can benefit from social psychology's most powerful insights*, Free Press, 2015.
3. Melton R. *Planning and developing open and distance approach*. London : Routledge, 2002. 223 p.
4. Piaget J. (1995). *Sociological Studies*. London: Routledge.
5. Piaget J. (2001). *Studies in Reflecting Abstraction*. Hove, UK: Psychology Press.
6. Ross, L., Lepper, M. & Ward, A. *A history of social psychology: insights, contributions, and challenges*. In S. Fiske & D. Gilbert (Eds.) *Handbook of social psychology* (4th ed., Vol. 1) New York: Random House, 2010.
7. Simpson O. *Supporting Students in Online, Open and Distance Learning*. Second Edition. London : Kogan Page, 2002. 226 p.
8. Vygotsky, L. (1978). *Mind in society*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
9. Vygotsky, L. & Vygotsky, S. (1980). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Cambridge: Harvard University Press.

УДК 811.111

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ СКОРОЧЕНЬ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

FEATURES OF THE USE OF ABBREVIATIONS AND THEIR CLASSIFICATION IN THE MODERN ENGLISH LANGUAGE

Гайденко Ю.О.,

orcid.org/0000-0002-4063-525X

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської мови гуманітарного спрямування № 3

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Сергєєва О.О.,

orcid.org/0000-0002-7396-5511

викладач кафедри англійської мови гуманітарного спрямування № 3

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

У статті розглядається особливості вживання різних типів скорочень, досліджено ключові проблеми класифікації. Особлива увага приділяється графічним та лексичним скороченням. Проаналізовано особливості їх вживання та переглянуто погляди на проблему скорочення слів. В межах лексичних скорочень було виділено ініціальні аббревіатури, усічені слова (афереза, синкопа, апокопа) та змішаний тип скорочень. Лексичні скорочення є компонентами словникового запасу мови та є повноцінними одиницями мови. Вони займають значну частину словникового складу мови та зустрічаються в різних сферах життєдіяльності.

Ми прийшли до висновку, що графічні скорочення не є словами, вони не мають граматичних категорій роду та числа. Такі скорочення використовуються лише на письмі, тому не мають власної вимови, а в усному мовленні реалізуються повною формою слова чи словосполучення, від якого вони утворені. До графічних скорочень належать слова, що скорочуються при позначенні авеню, бульварів, будинків, вулиць та штатів, днів тижня, місяців, тощо. Їх можна зустріти в листах, оголошеннях, наукових книгах та словниках, інтернеті, соціальних мережах. Аналіз структурних типів скорочень свідчить про різноманітність способів скорочення в сучасній англійській мові та про значний потенціал цих лексичних одиниць. У ході дослідження визначено, що існують напів скорочення, що складаються з акроніма одного члена словосполучення та повною формою іншого слова.

Збільшення кількості скорочуваних слів, що стали причиною зміни культури спілкування, розвитку науки та техніки, може спричинити складнощі в розумінні та їх інтерпретації, перекладу. Щоб уникнути конфліктних ситуацій та бути на рівні з іншими користувачами соціальних мереж/читачами, потрібно бути не лише обізнаними в існуванні скорочень, а й знати точний переклад. В ході дослідження ми виявили, що аббревіатури можуть бути однозначними, так і багатозначними.

Перспективи подальшого дослідження полягають в детальному аналізі графічних скорочень та досліджень напівскорочень та скорочень саме в інтернет просторі та мобільних засобах комунікації.

Ключові слова: лексичні скорочення, графічні скорочення, усикання, акронім, згущення, початкова аббревіатура, гібридне утворення.

The article examines the peculiarities of the use of various types of abbreviations and examines the key problems of classification. Special attention is paid to graphic and lexical abbreviations. The peculiarities of their use are analyzed and views on the problem of shortening words are reviewed. Initial abbreviations and clipping (apherisis, syncopation, apocope and a mixed type of abbreviations) were highlighted within lexical abbreviations. Lexical abbreviations are components of the vocabulary of the language and are full-fledged units of the language. They occupy a significant part of the vocabulary of the language and are found in various spheres of life.

We concluded that graphic abbreviations are not words, they do not have grammatical categories of gender and number. Such abbreviations are used only in writing, therefore they do not have their pronunciation, and in oral speech, they are realized in the full form of the word or phrase from which they are formed. Graphical abbreviations include words that are abbreviated when indicating avenues, boulevards, houses, streets and states, days of the week, months, etc. They can be found in letters, announcements, scientific books and dictionaries, the Internet, and social networks. The analysis of structural types of abbreviations shows the variety of methods of abbreviation in the modern English language and the significant potential of these lexical units. In the course of the research, it was determined that semi-abbreviations consist of an acronym of one member of a word combination and the full form of another word.

The increase in the number of abbreviated words, which caused a change in the culture of communication and the development of science and technology, can cause difficulties in understanding and their interpretation and translation. To avoid conflict situations and to be on a level with other social network users/readers, it is necessary not only to be aware of the existence of abbreviations but also to know the exact translation. In the course of the research, we discovered that abbreviations can be both monosemantic and polysemantic.

Prospects for further research consist of a detailed analysis of graphic abbreviations and studies of semi-abbreviations and abbreviations specifically in the Internet space and mobile means of communication

Key words: lexical abbreviations, graphic abbreviations, clipping, acronym, condensation, initial abbreviation, hybrid formation.

Постановка проблеми. Різноманітні соціальні зміни, глобалізація економічного співробітництва світових держав, нестача часу та поспіх людей мають широкий вплив на варіативність терміносистем мови, зокрема, на термінологічну варіативність. Цей глобалізований екстралінгвістичний чинник провокує швидкий ріст термінології, акронімів та аббревіатур. Це стало природною умовою мовного спілкування не тільки в певному мовному просторі, а й у повсякденному спілкуванні. Технічні та специфічні терміни, що призводять до максимізації скорочень, пояснюється насамперед «принципом найменших зусиль» або так званим «законом економії мови». Майже кожна галузева термінологія перебуває під певною варіацією в стані постійних кількісних та якісних змін. Варіативність провокує спотворення у передачі значення термінів, а саме в їх перекладі. Правильне тлумачення термінів, знаходження одного правильного перекладу еквівалента в мові спеціального призначення є однією з центральних проблем сучасної термінології. Актуальність дослідження зумовлена значною кількістю скорочень у всіх стилях мови, а також збільшення кількості різних типів скорочень у всіх сферах життєдіяльності людей, поділу на які мовознавці не можуть дійти й до нині. Тому

детальний аналіз особливостей скорочень та їх класифікації у сучасній англійській мові допомагає виявити складнощів у перекладі і їх розумінні й тлумаченні загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми скорочених лексичних одиниць як специфічного мовного явища привертати увагу багатьох вчених, а саме: Лотте Д.С., Ніколенко А.Г., Гульшат З., Кукаріна А.Д., Борисов В.В., та ін. Незважаючи на те, що скорочення не завжди належить до продуктивних способів словотвору, усі мовознавці, які досліджували цю проблему, визнають факт її наявності і поширеності у мові.

Постановка завдання. Потрібно проаналізувати особливості вживання лексичних та графічних скорочень, переглянути погляди на проблему скорочення слів та описати типи скорочень. Для досягнення поставленої мети планується уточнити типологію скорочень та дослідити скорочення як спосіб словотворення. Об'єктом дослідження є скорочення, предметом дослідження – особливості їх функціонування у мовленні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Більшість мовознавців погоджуються, що дериважація та конверсія є основними способами словотвору, або регулярні та нерегулярні (аббревіація) способи. Велика кількість новоутворень є незруч-

ними у використанні, тому утворюються скорочення слів. Воно відбувається не тільки методом формування нових слів, а й за допомогою заміни старих, за умови збереження значення. Дуже часто можемо зустріти такі поняття як *abbreviation*, *acronym*, *abecedism*, *alphabetic word*, *anagram*, *blend*, *clipping*, *curtailment*, *contraction*, *elliptical word*, *incomplete compound*, *initialism*, *logogram*, *photogram*, *shortening*, *stump word*, *trunk word* що позначають скорочення. Скорочення – слово, що утворене різними способами з існуючих слів. Абревіатура – це одиниця усного чи писемного мовлення, створена з окремих елементів звукової чи графічної форми мови (термін чи термінологічне сполучення), що сприяє лексико-семантичному зв'язку таких одиниць у ньому [1, с. 108].

При розгляді структури скорочень у мові взагалі, а в термінології, зокрема, слід враховувати два фактори: чи такі елементи оригінальних одиниць можна усунути у вирізанні; та чи це спосіб досягнення інтеграції його елементів [2; с. 11320]. Оскільки в науковій літературі немає єдиної класифікації способів утворення абревіатур (Кондратюкова) і немає єдиного положення про деякі типи скорочень (Марчук; Татаринів) [3], ми вважаємо, що можна визначити:

1. початкову абревіатуру (*initial abbreviation*), що утворюється за допомогою перших літер у терміносистемі;

2. синкопа (*syncopation*) – утворюється за допомогою першого складу, рідше другого;

3. згущення (*condensation*) – утворюється за допомогою ряду приголосних літер

4. термін, тобто приголосні скорочення або телескопія;

5. акронім або ініціальна абревіатура (*acronym*) – утворюється за допомогою початкової абревіатури для полегшення вимови;

6. гібридне утворення (*hybrid formation*) – утворюється шляхом відсікання одного елемента, проте інший залишається незмінним [4].

Існує й загальна класифікація скорочень на графічні та лексичні. Графічні вживаються лише на письмі з крапками, дефісами, косою рисою, курсивом. Лексичну абревіатуру можна розділити на синтаксичні скорочення з елементами, що виключаються, та морфологічні скорочення, які в свою чергу поділяються на: синкопи; початкові скорочення (абревіатура перших літер); та змішані (з елементами синкопи та початкової абревіатури, частково скорочені, скорочення, телескопічні слова [5, с. 98].

Тенденція до збільшення кількості скорочених слів через використання скорочень, їх прак-

тичності у використанні та зручності у вживанні спостерігається у сучасній англійській мові. Як вже зазначалось раніше, не має чіткого поділу скорочень через особливість їх структури, можливість поєднання абревіатур з іншими способами словотвору та можливість різних способів скорочень взаємодіяти між собою, утворювати нові скорочені слова. Спостерігається скорочення таких частин мови як іменники (загальні та власні), прикметники, числівники і навіть дієслова. Різні прошарки лексики залучаються до словотвору, засоби створення нових слів стають більш різноманітними [6, с. 54].

В даній статті розглянемо два основних типи скорочень: графічні та лексичні за мовознавцем Е.М. Дубенцем. *Графічні скорочення* це слова, що утворились в результаті скорочення слів та словосполучень для спрощення їх написання, в усному мовленні такі вирази читаються повністю (за допомогою повних форм). До графічних скорочень можемо віднести:

e.g. – *exempli gratia* – *for example* – *наприклад*;

cf. – *confer* – *compare* – *порівняйте*;

p.t. – *pro tempore* – *till now* – *доменеп*;

s.a. – *sine anno* – *date is not indicated* – *дата не вказана*;

i.e. – *id est* – *that is* – *тобто*;

c. – *circa* – *about* – *приблизно*;

etc. – *et cetera* – *and the rest* – *і так далі*;

ib. – *ibidem* – *in the same passage* – *там само*;

v., vs. – *versus* – *against* – *проти*;

v. – *via* – *through* – *через*;

pp, p.p. – *post procurationem* – *for and on behalf of* – *від імені, за дорученням*.

v. – *vide* – *see* – *дивіться*;

viz. – *videlicet* – *namely* – *a same*;

NB – *nota bene* – *take special note of* – *зверніть увагу на*;

Деякі скорочення не мають еквівалента в мові перекладу, як правило це слова на позначення деяких грошових одиниць (*libra* – *pound*; *denarius* – *penny*). Замінюються латинські слова англійськими еквівалентами, якщо вони зустрічаються в тексті. До графічних скорочень також належать слова, що скорочуються при позначенні авеню, бульварів, будинків, вулиць та штатів Сполучених Штатів Америки:

AZ – *Arizona* – *Арізона*;

CA – *California* – *Каліфорнія*;

GA – *Georgia* – *Джорджія*;

NJ – *New Jersey* – *Нью-Джерсі*;

ave – *avenue* – *авеню, проспект*;

blvd/blv – *boulevard* – *бульвар*;

apt – *apartment* – *квартира, апартаменти*;

st – *street* – вулиця;

hse – *house* – будинок

В англійській мові функціонують й напів скорочення, що складаються з акроніма одного члена словосполучення та повною формою іншого слова:

V-day – *Victory Day*; *U-boat* – *underwater boat*;
H-bomb – *hydrogen bomb*; *U-pronunciation* – *upper class pronunciation*.

Іноді їх можна сплутати з символами:
X-mas – *Christmas*; *X-brace* – *хрестоподібний буп*;
Z-hour – *zero-hour*.

Множина аббревіатур формується шляхом подвоєння літер (*p.* – *page*; *pp.* – *pages*; *c.* – *chapter*; *cc.* – *chapters*).

Графічними скороченнями також виступають буквенно-цифрові аббревіатури для заощадження часу написання слів, що використовуються, як правило в засобах комунікації в неофіційному стилі мовлення (повідомлення, електронна адреса):

F2F – *face to face*

Any1 – *anyone*

B4N – *bye for now*

CUL8R – *see you later*

H2CUS – *hope to see you soon*

10X – *thanks*

B4 – *before*

CU2MR – *see you tomorrow*

gr8 – *great*

До графічних скорочень також відносимо позначення днів тижня та місяців, величин на письмі (*m* – *meter*; *km* – *kilometer*; *Th* – *Thursday*; *Fri* – *Friday*; *Sun* – *Sunday*; *Feb* – *February*; *Nov* – *November*; *Oct* – *October*)

Як бачимо, графічні скорочення є досить поширеними в сучасній англійській мові та мають свої особливості що вносить певні обмеження у їх вживанні. Напівскорочення не характерні для української мови (поєднання цифр та літер). Графічні скорочення вживаються виключно на письмі, а в усній мові вимовляються повністю, саме тому можуть виникнути труднощі в їх інтерпретації та розумінні.

Лексичні скорочення мають таку назву через скорочення самої лексичної одиниці [7]. Існує безліч типів лексичних скорочень, серед яких розрізняють морфологічні та синтаксичні скорочення. Відмінність їх полягає у тому, що синтаксичні скорочення утворюються шляхом відкидання цільнооформлених елементів слова. До морфологічних належать:

– відсікання або усічення (апокопи, афереза, синкопа)

– ініціальні скорочення (аббревіатури, що редуковані до початкової літери);

– скорочені форми;

– скорочення змішаного типу;

– телескопізми;

– фузія (злиття).

Труднощі можуть виникнути з розумінням деяких понять:

1. Відсікання – це скорочування слова шляхом відкидання двох або й більше літер підряд в кінці слова. Усічення відбувається лише на приголосний в українській мові, скорочення на голосну літеру можливе, за умови якщо саме слово розпочинається на голосну літеру. Проте в англійській мові це правило відсутнє (*co* – *company*; *re* – *reply*).

2. Апокопа – це скорочуване слово у якого зберігається початковий склад слова (*incl.* – *including*; *app.* – *appendix*; *cont.* – *contents*; *exc.* – *except*; *admin.* – *administration*; *lab.* – *laboratory* [8]).

3. Афереза – скорочення, де зберігається кінцевий елемент та опускається початковий склад слова (*fend* – *defend*; *story* – *history*).

4. Складноскорочені слова утворюються за допомогою поєднання двох або й більше слів, частинка яких відпадає. Вони можуть сполучати перше слово з початком або кінцем іншого або тільки з кінцем іншого слова: *transceiver* – *transmitter* + *receiver*; *bit* – *binary digit*; *avionics* – *aviation* + *electronics*; *graser* – *gamma-ray* + *laser*;

5. Телескопізми – спосіб словотвору за допомогою накладання морфем: *celery* + *lettuce* – *celtuce*; *mobus* – *motor* + *bus*; *buppie* – *black* + *yuppie*). Телескопізми можуть передати значно більше інформації ніж інші скорочення що сприяють швидкому запам'ятовуванню слів. Більше часу та зусиль потрібно витратити, щоб отримати такі скорочення.

6. Фузія – скорочення компонентів слів, що утворюють милозвучне поєднання букв: *LISP* [*lisp*] – *list processing*;

Скорочення за допомогою аббревіатур є найбільш штучним способом словотвору. Дуже часто потрібно розуміти контекст, в якому використовується контретна аббревіатура, щоб правильно інтерпретувати та перекласти її: *BC* – *Before Christ*/*Before Computers*/*Birth Control*. Аббревіатура може утворювати антонімічні та синонімічні ряди, так як має велику кількість лексико-семантичних варіантів. Деякі мовознавці, такі як Б.В. Пупченко та М.Д. Гутнер пропонують розмежувати аббревіатури на акроніми та звуковербальні аббревіатури, що вимовляються згідно з алфавітом: *PC* /`pi: `si:/ – *Personal Computer*; *XML* /`eks `em `el/ – *Extensible Markup Language*. Акроніми (слова, що утво-

рилися за допомогою перших літер фрази або самого речення) можуть співпадати за формою скорочуваного слова з уже існуючими словами: *CLASS – Computer Based Laboratory for Automated School Systems*. Проте, не всі лінгвісти поділяють цю думку. Спільною рисою аббревіатур та акронімів є те, що вони вимовляються і читаються як окреме англійське слово, відмінна риса полягає у тому, що акроніми не мають розділових знаків (крапок, що розділяють літери) [9]. Для того, щоб можна було назвати аббревіатуру акронімом, акронім повинен бути зручним для читання, бути милозвучним та мати достатню кількість голосних звуків [10].

В англійській мові не скорочуються службові слова. Виключення становить сполучник *and*, що позначається символом *&*. Прийменники не скорочуються, а зберігаються: *c-to-c – center-to-center*. Власні назви можуть скорочуватись ще з давніх часів, особливо імена людей. Це пояснюється тим, що при скороченні вони набувають яскраво вираженого емоційного забарвлення та передають неформальний стиль мовлення: *Veronika – Nika; Lizzie – Liz; Christine – Christy or Tina*. На письмі можна зустріти й приклади скорочень прізвищ видатних людей:

G.B.S. – George Bernard Shaw;

D.D. – Diana Dors;

M.M. – Michael Morgan

За своїм походженням скорочувальні слова можуть бути запозиченими з інших мов (найбільша кількість з латинської та французької мови), а також споконвічними, новими.

Висновки. На сьогодні мовознавці та лінгвісти вирізняють цілу низку типів скорочень. Прийти до однієї думки їм важко, проте лексичні та графічні скорочення є базовими у всіх класифікаціях, що мають свої характерні особливості. Створення аббревіатур відбувається за допомогою скорочення та складання. Їх поділ залежить від типу скорочення. В результаті цього утворюються особливі морфемні одиниці. Перевагою використання скорочень є можливість вигідно замінити слова та цілі вирази, головний недолік – можливість втрачати внутрішню форму слова, а також, іноді, труднощі в розумінні та перекладі лексичної одиниці утвореного слова. Деякі скорочені слова ввійшли в мову та повністю витіснили первинне слово. Тому дослідження даної теми буде актуальним багато років, доки розвивається мова. Дослідження в напрямку розмежування графічних скорочень та поділу їх на підтипи; дослідження аббревіатур в інтернет просторі та мобільних засобах комунікації стане перспективою подальших розробок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ніколенко А.Г. *Лексикологія англійської мови – теорія і практика*. Вінниця: Нова книга, 2007. 528 с.
2. Гульшат З., Бейсембаєва М. Аббревіація як відображення варіативності термінів у мові спеціального призначення: особливості перекладу. Міжнародний журнал екологічної та наукової освіти № 11. Астана, 2016. С. 11319-11330.
3. Татаринів В.А. *Теорія терміноведення*. М.: Вища школа, 1996. 311 с.
4. Лотте Д.С. Проблема запозичення та упорядкування іншомовних термінів та терміноелементів. М.: Наука, 1982. 243 с.
5. Ільєнко О.Л., Каменєва І.А., Моштаг Є.С. *Англійська лексикологія*. Харків, Україна: Вид-во І. Іванченка, 2022.
6. Кудрявцева Л.А. Моделювання динаміки словникового складу мови. Київ: ІСЦ "Київський університет", 2004. 208 с.
7. Кеннон, Г. Історичні зміни та англійське словотворення: новітні словникові елементи. Нью-Йорк, США: 1986.
8. Кукаріна А. Д. Способи перекладу аббревіатур в англійськомовному та українськомовному медичному дискурсі: дисер. канд. філол. наук : спец. 10.02.16 – перекладознавство. Київ, 2017. 244 с.
9. Борисов В.В. Акронімія в сучасній англійській мові. № 6, 2008. 110 с.
10. Гавриленко А. В. Мовні реалії та проблеми перекладу. Філологічні трактати. 2011. № 3. Том 3. С. 12–16.

УРБАНОНІМИ-ГІБРИДОНІМИ ЯК РЕЗУЛЬТАТ МОВНОГО КОНТАКТУВАННЯ

URBANONYMS -HYBRYDONYMS AS A RESULT OF LANGUAGES CONTACTS

Герман Л.В.,

orcid.org/0000-0003-1006-6225

кандидат філологічних наук, доцент,

професор кафедри мовних дисциплін

Державного біотехнологічного університету

Колесник А.О.,

orcid.org/0000-0002-9890-6040

кандидат технічних наук, доцент,

завідувач кафедри мовних дисциплін

Державного біотехнологічного університету

Шастало В.О.,

orcid.org/0000-0001-5633-7946

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри методики та практики викладання іноземної мови

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Стаття присвячена проблемі мовної взаємодії, яка має місце в новозеландському комунікативному просторі між місцевим, національним, варіантом англійської мови та мовою корінного населення, маорі. У ній розглянуто питання творення гібридних урбанонімів як одному із результатів контактування мов. Дослідження проведено на матеріалі трьох груп урбанонімів: годонімів, дримонімів та ергонімів, утворених із застосуванням англійського та маорійського лексичного матеріалу. Мета роботи – дослідити структурні, семантичні та функціональні особливості цих номінацій. У структурному плані виділені наступні типи гібридних найменувань: 2, 3 та багатоконпонентні номінації. Вони утворені на матеріалі апеллятивної та онімної лексики англійського та маорійського походження. Що стосується семантики гібридонімів-урбанонімів, то слід зазначити, що вони утворюються на основі трьох мотиваційних моделей, у результаті чого виділені дескриптивні, меморіальні та умовно-символічні назви. Кожна група урбанонімів (годоніми, дримоніми та ергоніми) створені на основі певних мотиваційних моделей.

Функціонування гібридних номінацій досліджено на матеріалі газетних текстів, вилучених з новозеландської газети "The Aucklander". Вивчені особливості їх функціонування. Вони включаються в їх низькій популярності і тому тільки частина із них зафіксована в текстах. Найвища частотність виявлена у дримонімів (Totara Park, Waitakere Ranges Regional Park), у той час як найнижча характерна для ергонімів (Takapuna Beach Café та Waitakere Estate). Виділені основні та факультативні функції урбанонімів-гібридонімів-номінаційно-ідентифікаційно-диференціююча, інформаційна та емоційна функції). Частотність вживання представлених у роботі видів урбанонімів залежить від значущості тих об'єктів для оклендців, найменуваннями яких є згадані вище гібридоніми.

Ключові слова: урбанонім, гібридонім, годонім, дримонім, ергонім, структура і семантика найменувань, мотиваційні моделі, функціонування, новозеландська преса.

The article is devoted to the problem of language interaction taking place in New Zealand communicative space between the local national variant of English and Maori, the language of New Zealand natives. The question of creating hybrid urbanonyms as a result of language interaction is considered in the article. The study is conducted on the material of three groups of onyms – urbanonyms (hodonyms, drymonyms and ergonyms) formed of the English and Maori language material. The aim of the research is to study structural, semantic and functional peculiarities of these nominations. Concerning the structure of hybrid nominations two, three and multi- components hybrydonyms are defined. They are created on the material of appellative and propriate lexics of English and Maori origin. As to their semantics it should be noted that they are formed on the basis of three motivation models: descriptive, memorial and relatively symbolic ones. Each group of hybrid nominations: hodonyms, drymonyms and ergonyms are based on its peculiar motivation models. Functioning of hybrid nominations is observed in the texts chosen from New Zealand press (newspaper "The Aucklander"). Their peculiarities of functioning are determined in the paper. They consists in their low popularity. Only a part of them are fixed in the newspaper texts. The highest frequency is observed in drymonyms (Totara Park, Waitakere Ranges Regional Park), meanwhile the lowest is found in ergonyms (Takapuna Beach Café та Waitakere Estate). The main and additional functions of urbanonyms are defined. They are nominative, identificative and differentiative as well as emotional and informational ones. The degree of urbanonyms' frequency depends on the significance of the objects they denote in the life of Aucklanders.

Key words: urbanonym, hybrydonym, hodonym, drymonym and ergonym, structure and semantics of nominations, motivation models, functioning, New Zealand press.

Проблеми мовних контактів та їх наслідків мають давню історію, але залишаються актуальними і в наші дні. Детально та всебічно уже

вивчені на матеріалі різних мов такі результати мовного контактування, як запозичення, інтерференція, перемикування мовних кодів, розпад однієї

мови на декілька самостійних, утворення змішаних мов типу креольських тощо. Але незважаючи на це, мовні контакти і їх наслідки не можуть вважатися до кінця теоретично осмисленими та дослідженими.

Наша розвідка пов'язана з проблемою мовної взаємодії, яка має місце в новозеландському комунікативному просторі між місцевим, національним варіантом англійської мови, та мовою корінного населення, маорі. Питанню результатів мовного контактування англійської та маорійської мов присвячені деякі роботи як вітчизняних, так і зарубіжних авторів [23; 5; 6], де розглядаються лінгвістичні, соціолінгвістичні, етнотолінгвістичні, лінгвокультурологічні, аспекти мовної взаємодії. Найбільш ґрунтовно та всебічно вивчений такий наслідок мовної взаємодії як запозичення англійської мовою Нової Зеландії маоризмів. Розвідки проводяться переважно на матеріалі апелювальної лексики, оніми ж залишаються до цього часу майже поза увагою учених, за винятком деяких досліджень [5; 6]. У зв'язку з цим необхідність подальшого проведення досліджень у цьому напрямі не викликає сумніву, як і його актуальність.

Зазначимо, що з проблемою запозичення тісно пов'язана проблема творення гібридних номінацій в умовах тісних перманентних мовних контактів, що існують на тій чи іншій території в умовах певного комунікативного простору. Це явище всебічно студіюється багатьма лінгвістами на матеріалі апелювальної лексики різних мов, що відображено в працях І.Б. Акуратової, Т.Н. Шарапової, Л.Б. Ткачової, С.В. Гриньова, Н.Ю. Суворкіної та ін [1; 21; 19; 18]. Так, наприклад, І.Б. Акуратова [1] розглядає гібридне словосполучення на матеріалі німецької мови, де до утворення слів-комполітів залучені англіцизми, та виділяє продуктивні способи їх творення, Л.Б. Ткачова [19] висвітлює явище гібридизації у контексті науково-технічного перекладу, Т.Н. Шарапова [21] вивчає специфіку гібридного творення англо-німецьких термінів у галузі біоніки, Н.Ю. Суворкіна [18] проводить компаративний аналіз складних слів з компонентами-англіцизмами у російській та німецькій мовах. Дослідженню ж гібридних онімних утворень ще недостатньо приділена увага, хоча окремі напрацювання здійснюються з цією групою пропріальної лексики, зокрема, топонімами.

Дослідженню онімних гібридних номінацій присвячено ряд робіт як вітчизняних, так і зарубіжних лінгвістів. І.А. Мартиненко та О.С. Чеснокова [14] вивчають гібридні топоніми

Панами як відображення топонімічного мультикультуралізму, Л. Димитрова-Тодорова [10] досліджує гібридні топоніми в болгарській топонімічній системі, які виникли в умовах болгарсько-турецького білінгвізму, О. Сидоренко [17] студіює на матеріалі української мови способи формування змішаних назв готелів та способи передачі іншомовних елементів; О.М. Ворохта та В.Д. Бялик [3], досліджуючи етимологічний склад англійської топоніміки Великої Британії, зосереджує свою увагу на групі гібридних топонімів, що містять англійські морфеми та запозичені кельтського, скандинавського та іншого походження; Г.С. Доржиєва [9] у своїй дисертації вивчає гібридну топоніміку Квебеку в етнолінгвістичному аспекті, зазначаючи, що гібридні топоніми (англо-французькі) виникли у результаті офіційної двомовності регіону Канади, Г. Хенгет [20] досліджує германсько-слав'янські гібридні утворення в топонімії Східної Німеччини в історичному аспекті.

Наша розвідка виконана в цьому ж руслі і дослідження зосереджено на вивченні гібридних утворень, які номінують об'єкти урбанонімічного простору сучасного новозеландського міста Окленд (колишньої столиці країни до 1865 року), яке розташоване на Північному острові, де проживає велика кількість аборигенного населення країни, маорі (близько 12%). Новозеландці європейського походження складають більшість (57%), решта – представники з островів Тихого океану та країн Азії, тобто найбільшими за чисельністю етнічними групами є новозеландці європейського походження та маорійці. Тривалі перманентні економічні, культурні, мовні та інші зв'язки, склалися саме між цими двома групами населення. Офіційно засноване місто було в 1840 році на початку колонізації Нової Зеландії Великою Британією (назву отримало від прізвища графа Оклендського).

Урбанонімічний простір сучасного Окленда як одного із найбільших за розміром міста країни, досить різноманітний за видами об'єктів, що номінуються. Він включає в себе подібно урбанонімікону інших сучасних розвинених міст, назви лінійних об'єктів (вулиць, проспектів та інших видів доріг), територіальних (площ, скверів, парків, ринків тощо), масштабних (церков, монастирів, кінотеатрів, готелів, кафе, ресторанів та ін.). Зауважимо, що урбаноніми як частина загальної мовної системи, на сучасному етапі широко досліджуються на матеріалі різних мов [4; 7; 8; 22] та у різних аспектах. Дослідники у своїх працях стверджують, що цей клас оні-

мів досить чисельний і специфічний за своєю природою. Звідси висновок про те, що не можна говорити про повноту дослідження будь-якої мови не враховуючи цей клас пропріальної лексики. На думку згаданих вище авторів, урбаноніми мають низку спільних з іншими розрядами топонімів рис (ойконімами, гідронімами тощо) – обумовленість екстралінгвальними чинниками, системність організації, спільність функцій, що виконують (номінативно-ідентифікаційно-диференціюючу, інформаційну та емоційну функції) [11], наявність варіантів (офіційні-неофіційні), та ін., виявляючи при цьому свої особливі характеристики – високий рівень змінюваності, низький ступінь популярності, слабкий зв'язок з діалектами, семантична вмотивованість, письмова закріпленість у публіцистиці, художніх творах та ін.

За об'єкт нашого дослідження обрані усі три згадані вище класи урбанонімів, які включають: годоніми, назви лінійних об'єктів, таких як різні види доріг (в першу чергу, це назви вулиць); дримоніми, назви територіальних об'єктів URL: парків, скверів та заповідників та назви масштабних об'єктів, до яких входять ергоніми, представлені найменуваннями готелів, кафе, ресторанів загальним обсягом 1555 номінацій, відібраних з офіційних новозеландських електронних джерел [24; 25; 26]. Поміж цих урбанонімів були вилучені гібридні утворення, що склали у відсотковому відношенні – годоніми- 12%, дримоніми – 20%, ергоніми-11,5%. Предмет дослідження є структурні та семантичні особливості гібридних англо-маорійських та маорійсько-англійських номінацій та особливості їх функціонування у сучасному новозеландському публіцистичному дискурсі (газета “The Aucklander”) [26].

Але перш ніж перейти до реалізації поставленої мети, зупинимося на з'ясуванні значення самого терміна, що позначає гібридне утворення, яке використовується для позначення визначених об'єктів урбанонімічного простору. Зауважимо, що існують різні точки зору щодо визначення одного й того ж поняття, які позначаються різними термінами: «гібридоніми» [20], «гібридне ім'я» [16, с. 46], «гібридні назви», «гібридний онім» тощо та назви самого процесу, в ході якого виникають ці утворення. Так, Подольська Н. [16], яка використовує для цього позначення термін «гібридне ім'я» або «ім'я-гібрид» визначає його як «ім'я, що складається з лексичних або морфологічних елементів двох або більше мов». Хенгет К. [20] використовує для позначення цього поняття термін «гібридонім і розуміє його як назву, що

включає елементи двох мов», як результат процесу «гібридного утворення» або «гібридизації». Саме останнє визначення і лежить в основі нашого розуміння “гібридоніма” як утворення, що включає елементи двох мов. Воно є результатом процесу гібридизації, що часто має місце при тривалому контактуванні мов на одній території, в межах одного комунікативного простору. Проаналізуємо структуру та семантику вилучених для аналізу гібридонімів-урбанонімів, представленими згаданими вище класами.

Нами встановлено, що у структурному плані гібридоніми, які вивчаються, складають декілька груп. Першу групу утворюють двох компонентні номінації, де останній компонент англійського походження, а перший, який служить означенням- маорійського. Англійський компонент, який є ключовим словом годонімів представлений лексичними одиницями *street, drive, avenue, grove, road, place, terrace, lane*; поміж дримонімів це слова: *reserve, park, garden, collections*; поміж гібридонімів-ергонімів URL: а) *hotel, home stay, lodge, accommodation, estate*; б) *bar, restaurant, eatery, café, bar and café*. Двохкомпонентними є: а) годоніми *Homai Street, Kitirawa Road, Marua Road, Pohutukawa Drive*; б) дримоніми: *Takapuna Reserve, Totara Park, Kukuwai Park, Harakike Collections*; в) ергоніми: 1) *назvu gomelei Waitakere Estate, Takapuna Accomodation*; 2) кафе, ресторанів, *тощо Huhu Café, Manuka Restaurant*. Друга група представлена трьохкомпонентними, де до складу означення може входити два слова маорійського походження або маорійське та англійське. Сюди відносимо годоніми: *Kia Ora Lane*, дримоніми: *Little Rangatito Reserve, Muriwai Regional Park*; ергоніми: *Takapuna Beach Café, Tanuki Japanese Restaurant, Manukau Motor Lodge, Te Kiwi Story, Kiwi International Hotel*. Третю групу утворюють багатокомпонентні гібридоніми, де ключовим словом є лексична одиниця англійського походження, а означенням – група слів з чотирьох і більше (як маорійського, так і англійського походження), розташованих у довільному порядку. Прикладом можуть слугувати дримоніми: *Te Matuku Marine Reserve*, ергоніми: *Takapuna International Motor Hotel*. Четверту групу в структурному плані складають гібридоніми зі зворотним порядком слів, де останній компонент -слово маорійського походження, яке служить означенням, а слово чи слова англійського походження – ключовим чи ключовими: *Quality Inn Manukau, The Sebel Auckland Manukau, Quest Takapuna* або гібридними утвореннями, представленими словами англійського та маорійського

походження у довільному порядку: *Auckland Airport Kiwi Hotel, Park Takapuna Beach Holiday*.

Як показав аналіз відібраних гібридонімів, у процесі гібридизації брала участь як апелятивна, так і пропріальна лексика. Нами виділені гібридоніми, утворені за такими моделями: а) апелятив маорійського походження та апелятив англійського походження: *Korari Street* (after “korari” – the flower stem of a flax plant), *Tohunga Street* (after “tohunga” – an expert or a priest); б) пропріатив маорійського плюс апелятив англійського походження: *Waitoa Street* (after Waitoa “the first Maori clergyman”), *Mangarei Road* (after “Mangarei,” Mount Wellington Area).

У результаті дослідження семантики гібридонімів-урбанонімів міста Окленд ми дійшли висновку, що всі групи онімів, які нами вивчалися, утворені за трьома моделями: а) меморіальні назви (номінації – посвяти), б) дескриптивні назви (що характеризують об’єкт номінації з точки зору його якостей та властивостей), в) умовно-символічні гібридоніми (конотативно навантажені номінації, які довільно співвідносяться з об’єктами). Зазначимо, що ця типологія не є абсолютною, оскільки по-перше, зустрічаються гібридоніми з подвійною мотивацією, по-друге, для номінації в межах кожного типу не виключаються і конотації, і наявність об’єктивної інформації про об’єкт. Нами зафіксований корпус урбанонімів-гібридонімів (1,5%), мотивацію яких неможливо визначити через їх відсутність у лексикографічних джерелах.

Розглянемо першу групу гібридонімів – годонімів та визначимо мотиваційні моделі, за якими вони утворені. Поміж годонімів авторами виділено три моделі:

1) дескриптивні назви, які описують: а) розташування вулиць (*Maui Grove* “because it is situated on the left side”, *Takutai Street* (because it is located on the sea coast”); б) вулиці за довжиною, формою, рельєфом тощо *Poto Street* – after “poto” that means *short*, *Karaka Street* – after “karaka” that means *open country*);

2) меморіальні : а) посвяти географічним об’єктам: *Manukau Road* (because the road leads to Manukau Harbour), *Mangarei Road* (named after Mangarei, Maori name for Mount Wellington); б) посвяти конкретним представникам новозеландського суспільства (маорійцям) *Rota Place* (named after Rota Waitoa, the first Maori clergyman) *Waitoa Street* (named after Waitoa, the first Maori clergyman); в) посвяти кораблям, на яких прибували на острова Нової Зеландії маорійці *Mahuhu Crescent* (named after the Ngati whatua

waka) *Rotamahana Terrace* (named after the Union steamship Co vessel); г) посвяти членам маорійських общин, їх поселенням *Te Taou Crescent* (named after a subtribe of Ngati whatua) *Taurarua Terrace* (named after Maori pa, the settlement);

3) умовно-символічні гібридоніми, пов’язані з: а) образами ендемічного новозеландського рослинного та тваринного світу: *Ruru Street* (named after a native owl), *Miro Street* (named after a native tree), б) періодом часу, порою року *Raumati Road* (named after the season of a year, summer), *Ranui Road* (named after the part of the day, midday) в) зі сферою побуту, культурою та релігією маорі: *Ngaoho Place* (named after a subtribe Ngati Whatua).

Гібридоніми-дримоніми утворені за наступними мотиваційними моделями:

1) дескриптивними, що описують відносно місце розташування природного утворення: *Waikowhai Park* “it is situated in the suburb of Auckland”; *Omana Regional Park* “it is situated on Omana Beach Road”; які описують властивості, якості об’єкта (грунт, форму, рельєф): *Kukuwai Park* (after “kukuwai”, that means “swamp, wetland”).

2) меморіальними а) посвяти визначним маорійцям (*Apirana Reserve* “after national leader land reformer, politician and scholar”; *Mahuhu-kiOte-Rangi Reserve* “after the crew of a ship from Hawaiki”).

3) умовно-символічні, пов’язані з ендемічним рослинним та тваринним світом (*Moa reserve* after “moa” – extinct flightless New Zealand bird; *Totara Park* “after endemic New Zealand tree”).

Гібридоніми-урбаноніми, що є назвами готелів, кафе, ресторанів (ергоніми) частіше всього утворені за двома моделями:

1) дескриптивною: що описує відносно розташування об’єкта (*Akaraua Eatery* “A.- Auckland, here it is situated”; *Takapuna Motor Lodge* “it is situated in one of the Auckland district, Takapuna”); відносно суміжного природного об’єкта (*Remuera Motor Lodge* “Remuera- Mount Hobson”).

2) меморіальною: посвяти маорі, елементам їх одягу, культури (*Haka Lodge Auckland* “after Maori dance Haka”; *Kiwi International Hotel* “after Kiwi- here New Zealander”).

Нами віднесені в окрему групу поміж дримонімів та ергонімів урбаноніми, утворені за двома моделями. Наприклад, *Totara Waters Subtropical Garden, Kaipara Coast Sculpture Gardens, Tanuki Japanese Restaurant* та ін. Зауважимо, що відсутність в маорійських етимологічних словниках деяких лексичних одиниць не дала можливості визначити мотиваційні ознаки, тобто моделі тво-

рення цих номінацій. До них належать гібридоніми: *Maua Regional Park, Kitirawa Road, Mapiu Street etc.*

Розглянувши семантику та структуру урбанонімів-гібридонімів, зупинимось на особливостях їх функціонування у новозеландському публіцистичному дискурсі, який досліджувався нами на матеріалі текстів, вилучених з новозеландської газети “The Aucklander” [26]. Як показали наші спостереження, для усіх трьох груп урбанонімів-гібридонімів характерний низький ступінь популярності та не всі вони письмово закріплені в текстах. Так, найбільша частотність вживання характерна для дримонімів. Найбільш частотні: *Totara Park – 29, Waitakere Ranges Regional Park -15, Orewa Park- 19, Muriwai Regional Park -7, Waikowhai Park-6, Mahurangi Park-4, Omana Park -3, Waitawa Regional Park-3*

“A new generation of fixed speed cameras arrives in Auckland today with two new cameras going live in *Totara Park*.” [3 Dec, 2014 10:55 PM]

“While most people using the beach are courteous and abide by the signposted rules, there has been an increase of unlawful and high-risk driving activity on the beach and around *Muriwai Regional Park*,” said Sergeant Dave Orr, the officer in charge of Kumeu and Huapai police. [19 Nov, 2015 10:52 PM]

Решта номінацій зафіксована у кількості: двох (*Atiu Creek Regional Park, Pakiri Regional Park, Tarapakanga Regional Park, Te Rau Puriri Regional park*) або одного разу (*Te Arai Regional Park, Orere Point Regional Park*):

“Fluxus Funhouse is a whimsical part of this weekend’s Splore festival just outside Auckland at *Tarapakanga Regional Park*.” [15 Feb, 2012 07:00 PM]

“For the protection of wildlife, there have been changes to the dog access rules in *Glenfern Sanctuary, Muriwai Regional Park, Long Bay Regional Park, Waitakere Regional Park – Whatipu, Shakespear Regional Park and Te Arai Regional Park*.” [16 Jan, 2020 05:54 AM]

Виявлено, що 12 парків не були взагалі письмово зафіксовані. Поміж заповідників найчастіше зустрілися: *Tahaki Reserve – 10, Puhinui Reserve -8, Tui Glen Reserve-7, Waiatarua Reserve -3, Otuaataua Stonefields-3, Tiraumea Reserve-3:*

“The footbridge to *Tui Glen Reserve* will also be upgraded. That work will be completed this month.” [12 May, 2010 10:38 PM]

“You don’t have to have a drum to join in this family event at the *Tahaki Reserve* in Mt Eden with Drum Circle’s Moon Fest. You can shake a drink can with rocks in it or hit two sticks together to add your contribution to the percussion celebrating the full

moon. *Fire performers and dancers add to the action.* [31 Aug, 2012 12:38 AM]

“50 Plus Cycling meets at *Waiatarua Reserve, Abbots Way, Remuera, on specific Sundays at 3.30pm, and Mt Albert War Memorial Park on Wednesday evenings.* [21 Aug, 2012 12:38 AM]

Менша уживаність характерна для наступних гібридних номінацій: *Omeru Reserve -1, Te Matuku Marine Reserve-1.*

“*Omeru Reserve is a lovely place to visit, there’s a waterfall, some old fruit trees and a lookout. There’s also a fortification as it’s an old pa site. The fruit trees are very old, and it’s really private with lovely big trees all around. There used to be a swinging bridge but that’s gone now. There’s also a toilet, other than that it’s basically beautiful bush and just 5km north of Kaukapakapa.*” [5 Dec, 2012 10:51 PM]

Решта гібридонімів, що іменують заповідники, в текстах, що досліджувалися нами, не були виявлені. Не знайдені в текстах і назви садів та скверів. Встановлено, що деякі парки та заповідники носять подвійне найменування (наприклад, *Tahurangi/Crum Park, Mutukaroa/Hamilton Hill Regional Park*. Як правило, одна з цих назв маорійського походження, а інша – англійського. Особливо ця тенденція стала характерною починаючи з 1987 року, коли маорійська мова була визнана офіційною поряд з англійською.

Зазначимо, що значно менше вживаними у публіцистичних текстах виявилися годоніми. Поміж 54 гібридонімів-годонімів нами зафіксовано усього 17. До найбільш частотних відносимо: *Manukau Road- 90, Karangahape Road-20, Ranui Road-8, Takutai Street-6, Pohutukawa Drive-5:*

“Traffic was delayed this morning after a truck hit a bus and several cars during rush-hour traffic. The accident happened at 8.45am at the intersection of Symonds Street and *Karangahape Road*.” [17 Jul, 2015 03:02 AM]

“The Counties *Manukau Road Crime Unit* have arrested a number of people after carrying out two warrants on a local mechanics premises.” [8 Jul, 2014 12:30 AM]

“Police are investigating after two bodies were discovered in a house in *Ranui Road, West Auckland*.” [19 May, 2014 04:53 AM]

10 гібридних номінацій – годонімів зустрілися лише 1 раз (*Miro Street, Marua Road, Kia Ora Lane, Rimu Street, Puriri Street, Takutai street, etc*)

“The bus lane which runs west bound along Quay street from 8 Quay street shops all the way into the city is a good example. There are no signs showing what times the bus lane applies until you pass *Tangihua Street*.” [2 Mar, 2009 06:00 PM]

“Prime Minister John Key will open the \$14 million project tomorrow morning. Opening at the same time will be the Beach Road walkway and cycleway project. a 1.5km dedicated cycleway along Beach Road and *Mahuhu Crescent* (near Vector Arena).” [5 Sep, 2014 12:40 AM]

Решта, 27, не були взагалі знайдені в газетних текстах. Зауважимо, що поміж об’єктів міського простору, а саме різних типів доріг, зафіксовані такі, які були перейменовані, особливо після визнання маорійської мови офіційною. У більшості випадків англійські назви замінювалися повністю маорійськими або утворювалися годоніми-гібридоніми.

Щодо ергонімів, які є назвами готелів, кафе і ресторанів, нами зафіксовані лише 2 номінації: Takapuna Beach Café (частотність вживання -8) та Waitakere Estate (частотність -1):

“Child friendly with patrolling lifeguards there's also great access for boaties and who can resist the ice cream at the *Takapuna Beach cafe* and store – on hot days the queues can be long but the selection of flavours like salted caramel and double chocolate honeycomb are worth the wait.” [6 Nov, 2021 06:00 PM]

Отже, висока вживаність одних гібридонімів і низька інших свідчить про різну значущість тих об’єктів для новозеландців, найменуваннями яких є згадані вище гібридоніми. Сподівемося на те, що у майбутньому у зв’язку з відродженням маорійської мови буде і надалі продовжуватися процес гібридизації як апелювальної, так і онімної лексики. *Перспективною* подальших розвідок можуть стати гібридні номінації розглянутих у роботі об’єктів міського простору в інших національних варіантах англійської мови (ірландському, канадському тощо) в умовах білінгвізму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аккуратова И.В. Некоторые тенденции в гибридном словосложении современного немецкого языка. *Вестник МГЛУ*. 2013. N18. С. 7-14.
2. Багирова Е.П. Языковой имидж современного города (на материале годонимов и эргонимов г.Тюмень). URL: <https://vestnik.utmn.ru>
3. Ворохта О.М., Бялик В.Д. Етимологічний склад англомовної топоніміки Великобританії. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. N.10. С. 62-70
4. Галай О.В. *Українська урбанонімія Закарпаття в ХХ-ХХІ ст.* автореф. Дис.канд.філол.наук.2009. 29с.
5. Герман Л.В., Шастало В.О. Гібридні номінації з компонентом Маорі в англійській мові Нової Зеландії. *Вісник ХНУ ім. Каразіна*. 2016. N 83. С. 178-182.
6. Герман Л.В. Шастало В.О. Особливості формування урбаноніміки Нової Зеландії. *Мова і культура*. 2019. N 22. С. 112-117
7. Гріччина А.В. *Урбаноніміка як галузь сучасних топонімічних досліджень*. URL: <https://www.nbu.gov.ua>
8. Гримашевич І.І. *Урбанонімія Житомира в контексті декомунізації*. URL: <https://www.luguniv.edu.ua>
9. Доржиева Г.С. *Топонимика Квебека как отражение франкоязычной культуры региона: этнолингвистический аспект*. Автореф. доктор. дис.2011. 50с. URL: <https://www.dissertcat.com>
10. Димитрова -Тодорова Л. Гибридные топонимы в болгарской топонимической системе, возникшие в условиях болгарско-турецкого билингвизма. URL: <https://www.hrcak.srce.hr>
11. Карпенко Ю.О. О функциях собственных Spolocenske fungovanie vlastnych mien. 1980. S.9-16
12. Мартиненко И.А. *Испаноязычная топонимика США*. URL: <https://www.academia.edu>
13. Мартыненко И.А. *Топонимы-гибриды как результат слияния двух культур (на материале англо-испанских топонимов США)*. URL: <https://www.cyberleninka.ru/article/n/toponimy-gibridy-kak-rezultat-sliyaniya-dvuh-kultur>
14. Мартыненко И.А., Чеснокова О.С. *Гибридные топонимы Панамы как отражение топонимического мультилингвизма*. URL: <https://www.filolnauki.ru/>
15. Питина С.А. Гибридизация в Эргонимах. *Вестник Челябинского гос. ун-та*. 2018.N1. С. 60-64
16. Подольская Н.В. *Словарь русской ономастической терминологии*. М Наука.1988. 192с.
17. Сидоренко О. Іншомовний компонент в українських. URL: <https://www.npu.edu.ua>
18. Суворкина Н. Ю. *Сложные слова с иностранными компонентами в русском и немецком языках: дис. канд.филол.наук*. 2004. 209с.
19. Ткачева Л.В. *Основные закономерности английской терминологии*. 1987. 200с.
20. Хенгст К. Германно-славянские гибридные образования в топонимии Восточной Германии. *Вопросы ономастики*. 2015. N 2. С. 114-124
21. Шарапова Т.Н. Возникновение немецких гибридных терминов бионики как следствие процесса глобализации. *Омский научный вестник*. 2009. № 3. С. 117-119
22. Яцків Р. *До питання про урбаноніми Дрогобича*. URL:<https://www.dspu.edu.ua>
23. Nicolaisen W. *Onomastic onomastics*. 1990.P.3-14.
24. *Auckland Council archives*. URL: <http://www.aucklandcity.govt.nz>
25. *List of Cafes and Bars*. URL: <https://www.google.com.ua/search?q=cafes+restaurant+and+bar+in+auckland+new+z>
26. *The Aucklander*. URL: https://www.nzherald.co.nz/aucklander/?c_id=1503378

КОНЦЕПТ FIRE ЯК ДОНОРСЬКА ЗОНА МЕТАФОР У ДИСКУРСІ БІЗНЕС-МЕДІА (НА ПРИКЛАДІ ПУБЛІКАЦІЙ ЗМІ ПРО УГОДУ ІЛОНА МАСКА ТА TWITTER)

THE CONCEPT "FIRE" AS DONOR DOMAIN OF METAPHORS IN BUSINESS MEDIA DISCOURSE (BASED ON MEDIA REPORTS ABOUT ELON MUSK'S TWITTER BUYOUT)

Довбня О.Ю.,

orcid.org/0000-0002-8720-5986

аспірант кафедри перекладу

Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

Чрділелі Т.В.,

orcid.org/0000-0002-8257-9911

кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу

Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

Стаття присвячена вивченню метафор, донорською зоною яких є концепт FIRE, в дискурсі бізнес-медіа. Матеріалом наукової розвідки є статті англomовних ЗМІ (Reuters, CBC, The Guardian, The New Statesman, Yahoo! Finance, The Rolling Stone, Quartz, Inc. Magazine та інші), а також коментарі відомих медіа персоналій про угоду бізнесмена І. Маска з соціальною мережею Twitter. Угода, яка була оголошена у квітні 2022 року, широко висвітлюється у ЗМІ у зв'язку з її резонансністю. Відомо, що медіа відіграють значну роль у регулюванні образу еліт у сфері бізнесу.

Дослідження проводилося на основі теоретичного апарату когнітивно-дискурсивної парадигми. Для аналізу метафор вогню у фрагментах публікацій ділових ЗМІ було обрано методики запропоновані різними школами когнітивної лінгвістики. Використані методи включають контекстуальну інтерпретацію, встановлення метафоричних імплікацій та критичний аналіз.

У процесі дослідження було описано основні властивості концепту FIRE, а також побудовано його фреймово-слотову структуру на основі його семантичного наповнення. Він є представленим такими фреймами як «Огранічний цикл життя вогню», «Практичне застосування вогню» та «Природний вогонь». Фрейм «Органічний цикл вогню» складається з таких слотів як «Стадія загорання вогню», «Стадія розпалювання вогню» та «Стадія гасіння вогню». Фрейм «Практичне використання вогню» охоплює такі слоти як «Тепло» та «Світло». Визначено, що фрейм «Природний вогонь» є представлений найбільш розгалуженою слотовою структурою, яка включає «Форми вогню», «Інтенсивність вогню», «Швидкість вогню» та «Вигляд вогню». Була описана мотиваційна основа метафоричних проєкцій з концептом FIRE, що базуються на прототипних властивостях вогню. Зроблено висновок, що переважають негативно-оцінні метафори вогню, але у той же час є і позитивно-оцінні метафори, донорською зоною яких виступають практичні випадки використання вогню. Визначено, що концептуальні метафори можуть посилювати прагматичний потенціал новинної статті, чим обумовлюється частотність їх використання у публікаціях ЗМІ.

Ключові слова: вогонь, концепт, фрейм, концептуальна метафора, фреймова семантика, дискурс.

The paper focuses on studying metaphors within the donor domain FIRE in business media discourse. It is based on English-language media reports about Elon Musk's Twitter buyout in leading publications (Reuters, CBC, The Guardian, The New Statesman, Yahoo! Finance, The Rolling Stone, Quartz, Inc. Magazine and others) as well as in the comments of prominent reporters. The deal, which was originally announced in April, attracted plenty of media coverage due to an overwhelming public response.

The research has been done within the theoretical framework of the cognitive-discourse paradigm. The excerpts from media articles that contain FIRE metaphors were analyzed based on methods proposed by different schools of cognitive linguistics. The exact methods used in this study include contextual interpretation, defining metaphorical implications and critical analysis. The paper presents the most salient features of the concept FIRE and determines a frame-slot structure based on the semantics of the concept in question.

The concept FIRE is represented through such frames as "The Organic Cycle of Fire", "Functioning Fire" and "Natural Fire". The frame "Natural Fire" has been proved to have the most extensive frame-slot structure, which includes such slots as "Forms", "Intensity", "Appearance" and "Speed." The motivation behind various types of metaphorical projections is also described. The research has resulted in the conclusion that fire metaphors functioning in the media reports about Elon Musk's Twitter buyout generally have mostly negative connotations. However, there are also some cases of fire metaphors with positive connotations that typically refer to different types of practical uses of functioning fire. It has been determined that conceptual metaphors are capable of enhancing the pragmatic potential of a news article, which explains the frequency of their usage.

Key words: fire, concept, frame, conceptual metaphor, frame semantics, discourse.

Постановка проблеми. Концепти як одиниці мислення є об'єктом уваги різноманітних наукових галузей, включаючи логіку, філосо-

фію, психологію, дискурсологію та когнітивну лінгвістику. У зв'язку з об'ємністю цього терміну були запропоновані альтернативні варіанти його

вигляду: «гештальт» (Р. Ленекер), «стереотип» (С. Бартмінський), «архетип» (К. Юнг) та інші.

Дослідження концепту є контраверсійним у сучасній лінгвістиці. Існує декілька підходів до визначення концепту: когнітивний (Л.А. Лисиченко), історико-культурологічний (А. Вежбицька), етнолінгвістичний (В. Жайворонок) та інші. Когнітивні лінгвісти розглядають концепт як оперативну одиницю концептуальної системи мозку. За визначенням О. О. Селіванової, концепт – це «інформаційна когнітивна структура свідомості», що є вбудованою до «колективної чи індивідуальної концептосистеми» [1, с. 318]. С.А. Жаботинська визначає концепт як «оперативну одиницю мислення» [2, с. 14]. У даному дослідженні концепт розглядається саме у когнітивному аспекті.

Взаємодія між концептуальними сферами лежить в основі процесу метафоризації. Він відбувається у процесі картування (mapping), який передбачає проектування елементів донорської зони (donor domain) на реципієнту зону (recipient domain). Цей процес є можливим завдяки аналоговому мисленню, яке дозволяє встановлювати відповідності між подібними сутностями та переносити спільні та відмінні риси у різноманітних ситуаціях [3].

Використання метафори у дискурсі бізнес-медіа досліджується на основі таких наукових напрямів як когнітивна лінгвістика та дискурс-аналіз, об'єктом якого є діловий медіа-дискурс як такий, що регулює думку аудиторії стосовно економічних реалій та персоналій у сфері бізнесу через публікації і повідомлення у медійному просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Лінгвістична розвідка ґрунтується на класичній теорії концептуальної метафори Дж. Лакоффа, в основі якої лежить процес взаємодії між доменом-джерелом (source-domain), доменом-мішенню (target-domain) та структурами знань. Інші дослідники, такі як Б. Рудзка-Остін, також вживаються терміни «донорська зона» та «реципієнтна зона», які ми використовуємо у нашому дослідженні. Головним відкриттям Дж. Лакоффа було те, що метафори виступають не тільки у ролі художнього тропу, але також широко використовуються у повсякденному житті. Саме тому осмислення концепту або концептуальної сфери є метафоричним.

Послідовники Дж. Лакоффа вивчали різні аспекти метафоризації (Ч. Філмор, Дж. Грейді, З. Ковечеш, Е. Семіно, Дж. Чартеріс-Блека).

Зокрема, Ж. Фоконьє та М. Тенер розробили теорію інтеграції ментальних просторів (блендинг).

Концептуальні метафори, джерелом яких є вогонь як природна стихія, вже поставали об'єктом деяких наукових розвідок у сфері когнітивної лінгвістики. Дж. Чартеріс-Блек розглядав концепт FIRE як факт ментального простору у релігійному та політичному дискурсі у своїй монографії "Fire Metaphors: Discourses of Awe and Authority". Е. Семіно вивчала використання метафор вогню у ЗМІ при висвітленні пандемії Covid-19. Вона зазначає, що вогні є яскравими, добре знайомими та багатими на образи, тому вони мають високий потенціал як джерело метафоричних виразів [4]. К. Харт досліджував, як метафори вогню використовувалися для опису соціальних безпорядків, а саме інтервенції правоохоронних органів під час протестів [5]. Н.В. Чендей вивчала поетико-когнітивний потенціал метафор стихій в англійських та українських мовах у своїй дисертації.

Варто зауважити, що когнітивний підхід дозволяє виходити за рамки художнього тексту та вивчати метафори у різних видах дискурсу (таких як політичний, медичний, юридичний, економічний і тощо). Питання функціонування концепту в дискурсі вивчали когнітивісти А.М. Приходько та А.П. Мартинюк. О.О. Селіванова досліджувала когнітивні механізми метафоризації у дискурсивних практиках [6]. Вивченням медіа-дискурсу з позиції критичного дискурсивного аналізу займався Т. Ван Дейк у своїй праці "News as Discourse" та інші. Дане дослідження відбувається у рамках дискурсу бізнес-медіа, який розглядається як один із видів економічного дискурсу.

Нам видається актуальним дослідження когнітивних моделей та вивчення прагматичного потенціалу концептуальної метафори у контексті дискурсу бізнес-медіа на прикладі інформаційних повідомлень стосовно бізнесмена І. Маска, який був визнаний найвпливовішою людиною 2021 року за версією американського видання Time. Його угода з соціальною мережею Twitter стала однією з найбільш резонансних подій у світі бізнесу, яка отримала широке висвітлення у ЗМІ, що і визначило її обрання у якості об'єкту нашого дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз метафор, що базуються на концепті FIRE, з точки зору виявлення стереотипного сприйняття контрверсійного бізнесмена в англійських ЗМІ у контексті його угоди з соціальною мережею Twitter.

Досягнення мети передбачає вирішення таких завдань: 1) побудова фреймово-слотової струк-

тури концепту FIRE; 2) визначення його семантичного наповнення; 3) аналіз концептуальних метафор з вищезазначеною донорською сферою; 4) визначення актуальності використання метафор на базі концепту FIRE для опису угоди І. Маска.

Виклад основного матеріалу. Метафори можуть класифікуватися за різними критеріями, зокрема в залежності від тематичної приналежності концепта-донора та сфери функціонування. Концепт FIRE є одним із концептів субсфери «Природні стихії». Метафори вогню, які базуються на людських інтеракціях з теплом та вогнем, можуть мати потужний психологічний та емоційний вплив. Не дивно, що вогонь є розповсюдженим джерелом концептуальних метафор. Концепт FIRE дуже тісно пов'язаний з функціонуванням людини у цьому світі. Вогонь відіграв значну роль у виживанні людей у навколишньому світі, виступаючи однією з рушійних сил еволюції. Людські відносини з вогнем вплинули на формування спіритуальних, психологічних та соціальних відносин. Вогонь може символізувати божественне покарання, емоції, креативність та соціальний протест. Спалювання еретиків часто практикувалося у середньовічній Європі для знищення ідеологічних опонентів [7, с. 4].

В англійській картині світу вогонь виступає одним із основних фрагментів. Якщо навіть звернутися до англосаксонського героїчного епосу, то

Беовульф, його найдавніша пам'ятка, зображує боротьбу з чудовиськом на ім'я Грендель за допомогою компонентів концепту FIRE («*Flame more than light, flared from his eyes*»).

Для аналізу концепту у даному дослідженні використовуються фрейми. Поняття «фрейм» є поширеним у різних науках (соціологія, вивчення штучного інтелекту, семантика і так далі). Згідно з визначенням Ч. Філмора, фрейм – це модель тематично заданої стереотипної ситуації. Для фрейма є характерною енциклопедичність, оскільки він містить велику кількість знань про референта. Фрейми можуть вступати у різні різновиди міжфреймових відносин (frame-to-frame relations). За Р. Етманом, фреймінг («рамкування») передбачає вибір певних аспектів реальності та надання їм виразності у тексті [8]. Фрейми складаються зі слотів, які є елементами ситуації, що включають якийсь аспект конкретизації.

За допомогою електронного тезаурусу FrameNet, який був розроблений Ч. Філмором, нам вдалося встановити основні фреймові елементи (frame elements – FEs) концепту FIRE та його семантичне наповнення. Лексико-семантичне поле концепту FIRE включає такі конституенти як *умови появи та підтримання вогню, його інтенсивність, місце горіння, час горіння, межа поширення та наслідки вогню*.

На основі вищезазначених елементів було побудовано фреймово-слотову структуру концепту, яка представлена нижче.

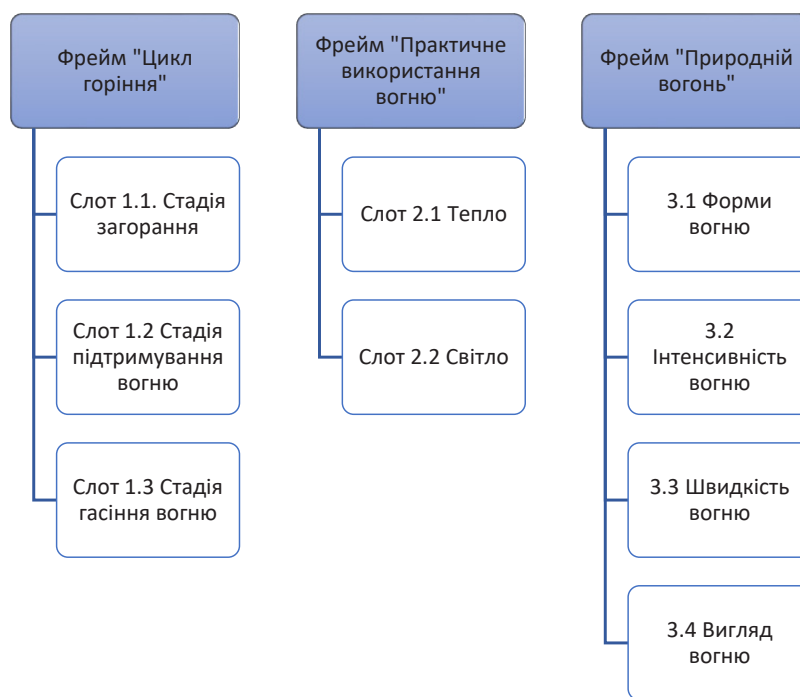

Рис. 1. Фреймово-слотова структура концепту FIRE

Фрейм “Орагнічний цикл вогню”

Картування між доменом-джерелом та доменом-мішенню має чітку структуру. У даному випадку воно може зображуватися у вигляді циклу життя вогню, який включає запалювання, розпалювання та гасіння.

Слот 1.1. Стадія загорання (вербалізація через такі дієслова як *spark, ignite, kindle*; іменники: *tinderbox; kindling; firewood; arson; arsonist*)

Вогонь загоряється миттєво, тому є доцільним вживання дієслова *spark*. Як зазначає Дж. Чартеріс-Блек, метафоричні випадки використання дієслова *spark* є більш частотними у порівнянні з синонімічним *kindle*, тому такі метафоричні вирази є більш клішованими:

Elon Musk's decision to back out of the \$44 billion deal sparks chaos (CBS Evening News, July 12, 2022).

Слот 1.2 Стадія розпалювання вогню (дієслова: *inflammе, fuel, reignite*; прикметники: *incendiary, inflammatory*)

I. Маск аргументував придбання соцмережі його бажанням відновити свободу слова. Як пише канадське видання CBC, це «розпалило дискусії» (*reigniting the debate*) про свободу слова:

Calling himself a "free speech absolutist," Elon Musk's Twitter takeover deal is reigniting the debate around freedom of speech on social media platforms (CBC, Apr. 29, 2022).

Концептуальна метафора ARGUMENT IS FIRE є частиною метафори INTENSITY IS HEAT. У статті лондонського видання Financial News Браян Квінн (Brian Quinn), професор юридичного факультету Бостонського коледжу, стверджує, що заяви колишнього керівника безпеки Twitter підлили «масла у вогонь» для бізнесмена на тлі судової тяганини з компанією:

It adds more fuel to the fire for Musk (Financial News, Aug. 25, 2022).

Втілення метафори ANGER IS FIRE відбувається за допомогою предикату *to fan/to kindle*. Вираз *fan the flames* (розпалювати вогонь) часто вживається для позначення негативних емоцій. Таким чином, розпалювання вогню асоціюється з розпалюванням негативних емоцій: *Musk has fanned those flames by tweeting that he was a "free speech absolutist* (The Guardian, Apr. 27, 2022).

Перед формальним оголошенням угоди I. Маск купив значну кількість акцій компанії. Agence France-Presse наголошує на тому, що він є відомим своїми «запальними» твітами у контексті цієї новини:

Musk -- a longtime Twitter user known for inflammatory tweets -- snapped up 73.5 million shares (France 24, July 19, 2022).

Слот 1.3 Стадія гасіння вогню (дієслова: *smother, quench, snuffout, douse, extinguish, dampen, put out, stamp out, blow out, go out, burn out*; іменники: *ashes, cinder, charcoal, slag, burnout*).

Термін *burnout* вживається для опису стану фізичного виснаження, який метафорично порівнюється з гасінням вогню. Варто зазначити, що це є прикладом метафори INTENSITY CEASING IS THE HEAT GOING OUT:

One of the reasons Musk wants to get out of the deal is to avoid burnout -- something he is a master of (Inc.com, July 15, 2022).

Bloomberg пише, що негативні твіти I. Маска послабили мораль працівників Twitter:

Inside Twitter, Shuffled Jobs and Elon Musk Tweets Dampen Morale (Bloomberg, June 1, 2022).

З одного боку, концепт FIRE асоціюється з теплом та безпекою. З іншого боку, він співвідноситься з небезпекою та надзвичайними ситуаціями [7, с. 55]. У своїй монографії Дж. Чартеріс-Блек пропонує розрізнити практичне застосування вогню (*functioning fire*) та природні пожежі (*natural fire*).

У першому випадку вогонь контролюється людиною задля її ж потреб (приготування їжі, опалення приміщення, освітлення, плавлення металів тощо). На основі цієї класифікації нами були сконструйовані фрейми, які подані нище.

Фрейм “Практичне застосування вогню”

Слот 2.1 Тепло (дієслова: *scorch; smelt; sear; stoke; fan; melt; incinerate, steam, simmer, scald; fry, roast, grill*; іменники: *meltdown; brand*)

Лексема *meltdown* (крах, криза) позначає високий рівень інтенсивності емоційної реакції. Вона використовувалася консервативними та праворадикальними ЗМІ для опису негативних коментарів ліволіберальної аудиторії Твіттера про угоду з Маском. Багато користувачів популярної соцмережі стверджували, що бажання Маска придбати компанію було політично вмотивованим. Ліволіберальні користувачі виступали проти угоди, оскільки вони побоювались, що приватизація Twitter перетворить популярну соціальну мережу у платформу для розпалювання ненависті до політичних груп та вразливих меншин.

The Daily Telegraph, одна з найбільш популярних газет у Великій Британії, написала, що бурхлива реакція «лівих» показала, що Маск мав рацію:

The Left's Twitter meltdown proves Elon Musk's point (The Telegraph, Apr. 27, 2022).

Консервативний інформаційний канал Fox News Channel використав лексему *scorched-earth*,

щоб описати атаки Маска на журналіста NBC. Згідно з Дж. Чартеріс-Блеком, коли метафори вживаються для того, щоб підкреслити руйнівну силу вогню, культурно-історичні фактори виступають основним мотиватором. У той же час метафоричне втілення слугує мотивацією для метафор вогню, що пов'язані з емоціями або з фізичним болем [7, с. 42]. Як відмічає британський лінгвіст, раніше цей вираз використовується у буквальному сенсі для позначення тактики спаленої землі (методу ведення війни, який передбачає знищення всього корисного на території, яка може бути зайнята противником):

Elon Musk goes scorched-earth on NBC (Fox News, May 2, 2022).

The Independent, інша провідна британська газета пише, що американська Республіканська Партія насолоджувалася панікою лівих після того, як Маск оголосив майбутню угоду:

GOP revels in left's 'meltdown' after news of Elon Musk nearing deal to buy Twitter (The Independent, Apr. 25, 2022). **Слот 2.2 Світло** (іменники: *beacon, lamp*; дієслова: *illuminate, torch*)

Маск стверджував, що Twitter є «міською цифровою площею», обіцяючи повернути «свободу слова», якщо він стане власником платформи. Маск неодноразово заявляв про свою підтримку республіканців. Метафора HOPE IS FIRE формується з лексемою *beacon* (маяк), активуючи широкий спектр метафоричних інференцій (entailments). Поєднуючи концепти UPWARDS та LIGHT, вона створює позитивні імплікації:

Will Elon Musk's Twitter become a beacon of free speech or a soap box for hate speech? (Euronews, Apr. 29, 2022).

Фрейм «Природній вогонь»

Слот 3.1 Форми вогню (іменники: *fire, smoke, pyre, flame, spot fire, brushfire, bushfire, bonfire, hot spot, dumpster fire, ember attack*)

Одягнувши маску анонімності, користувачі форумів та соціальних мереж часто можуть використовувати інвективну лексику в конфліктних ситуаціях. У зв'язку з цим метафора «*flame war*», яка позначає надмірну вербальну агресію, стала частиною мережевого жаргону [9]. *Flame wars* (полум'яні війни, флейми) – це словесні війни на інтернет-форумах та чатах, які часто не стосуються початкової теми та містять особисті образи. Використання цієї метафори зводить конфлікт між Маском та Твіттером до флеймінгу, де сентібілярдер виступає у роль провокатора (троля):

The outcome of this flame war between Musk and Twitter has enormous consequences (Quartz, June 14, 2022).

Вогонь як джерело впливу та влади зображено у виразі *to hold one's feet to the fire* (змусити когось зробити щось). У зазначеному нижче прикладі Yahoo! Finance цитує аналітика Дена Айвза (Dan Ives), який стверджує, що Twitter має перевагу у суді:

This will be a Game of Thrones battle in court with the fake account/bot issue front and center, but ultimately Twitter's Board is holding Musk's feet to the fire to finish the deal at the agreed upon price (Yahoo Finance, July 12, 2022).

Американський журналіст Еван Блас (Evan Blass) пише, що Твіттер може стати «палаючим сміттєзвалищем» під керівництвом Маска. У 2018 році вираз було додано до словника Merriam-Webster, що є свідченням високого рівня його конвенціоналізації:

While I feel like Twitter under Musk could be a dumpster fire, I'd also hate to see him worm his way out of a deal that he's set to vastly overpay for (Evan Blass, July 8, 2022).

Слот 3.2 Інтенсивність вогню (дієслова: *erupt, blaze*; *smoulder*; іменники: *conflagration, inferno*; прикметники: *incandescent*; прислівники: *ablaze*).

І. Маск оголосив його намір придбати Twitter за \$46 мільярдів у квітні. Це оголошення швидко заповнило медіапростір, викликаючи бурхливі дискусії. The Wrap писав, що Маск «підпалив інтернет» з цією угодою, щоб підкреслити її резонансність:

Elon Musk set the internet ablaze Monday when he gained ownership of Twitter for \$44 billion (Evan Blass, July 8, 2022).

Коли прикметник *raging* (лютуючий) вживається у відношенні до вогню, він підкреслює силу вогню та порівнюється з людиною, що перебуває у стані безконтрольного гніву. Slate сатирично описує Twitter як «лютуюче інферно», щоб наголосити на високому рівні токсичності, що є характерним для цієї соціальної мережі. При цьому видання зазначає, що негативна реакція інвесторів на угоду з Twitter може коштувати Маску «неосяжну» суму грошей:

If Tesla's investors aren't happy about Musk devoting time and energy to the raging inferno that is Twitter, that stands to cost him incomprehensible sums of wealth (Slate, May 17, 2022)

Виверження діючого вулкану відбувається неочікувано та швидко, при цьому воно може спровокувати глобальні наслідки. Лексема *erupt* (вивергатися) яскраво описує бурхливу реакцію користувачів Twitter на угоду між Маском та радою директорів компанії. Консервативне видання Fox

News використало цю лексему у заголовку статті з компіляцією коментарів ліволіберальних, консервативних та праворадикальних інфлюенсерів.

Twitter erupts after board endorses Elon Musk's bid for platform (Fox News, June 21, 2022).

Слот 3.3 Швидкість вогню (іменники: wildfire, running fire)

Twitter має протидіяти дезінформації, яка може поширюватися як “лісова пожежа”:

One of Twitter's challenges in supporting democracy is to avoid spreading disinformation like wildfire (Los Angeles Times, Apr. 15, 2022)

У той же час, Маск може стати «вітром», який буде роздмухувати багаття, якщо стане власником платформи:

A wildfire requires not just a spark to start the fire but also wind to fan the flames (Los Angeles Times, Apr. 15, 2022).

Слот 3.4 Вигляд вогню (дієслова: glow, flare)

Якщо причина виникнення пожежі є домоном-джерелом, то причина виникнення емоції буде доменом-мішенню. У той же час спроби затушити вогонь асоціюються зі здатністю контролювати емоції.

Як зазначає З. Ковечеш, зазначені вище вирази позначають різну інтенсивність гніву [10; с. 15]. Метафори вогню використовуються для того, щоб підкреслити неконтрольованість сильних емоцій. Предикат *flare up* наголошує високу емоційну інтенсивність:

Discussions about billionaire power and free speech flared up (The Media Leader, Apr. 27, 2022).

Як показують наведені приклади, такі концептуальні метафори у контексті угоди Маска мають доволі високу кореляцію з емотивністю реакцій на неї, зважаючи на її контроверсійність.

Висновки. Проведене дослідження доводить, що концептуальні метафори зі сферою-джерелом FIRE ретранслюють явища та ознаки вогню на явища у світі бізнесу, створюючи певні конструкти. Використання таких метафор у мас-медійному бізнес-дискурсі сприяє формуванню позиції цільової аудиторії до контроверсійної угоди.

Підставою метафоризації слугують прототипні властивості вогню: небезпека, комфорт, руйнівна сила. Ці властивості проєктуються на різноманітні реципієнтні зони. Концептуальні метафори підсилюють прагматичний потенціал тексту, оскільки вони надають імпліцитну оцінку певним подіям.

Висвітлення угоди в медіа виходить за рамки ділового дискурсу, який характеризується стриманістю та виваженістю висловлювань, оскільки вона має значні політичні імплікації та пов'язана з демонстрацією емоційного відношення до неї з боку представників мас-медіа різного спрямування, від консервативних ЗМІ до ліволіберальних. Метафори, побудовані на концепті FIRE у силу його семантики передавати як життєдайну, так і руйнівну силу вогню, дають можливість авторам статей використовувати їх для передачі як позитивних, так і негативних емоцій. При цьому наше дослідження показало, що негативність перевищує позитивну оцінку.

Проведене дослідження дає підстави вважати, що вивчення метафор з різними донорами-домедами є вельми актуальним при аналізі мас-медійного дискурсу. Подальші наукові пошуки можуть мати на меті дослідження функціонування інших концептів у медіа-дискурсі із виявленням їх оцінкового потенціалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Київ, 2006. 716 с.
2. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ: типы фреймов. *Вісник Черкаського університету. Сер. «Філологічні науки»*. 1999. № 11. С. 12 – 25.
3. Бєлєхова Л.І. Аналогове мапування у поетичному тексті (на матеріалі американської поезії). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. № 8. С. 148-152.
4. Semino E. “Not Soldiers but Firefighters” – Metaphors and Covid-19. *Health Communication*. 2020. Vol. 36, № 1. P. 50–58.
5. Hart C. ‘Riots engulfed the city’: An experimental study investigating the legitimating effects of fire metaphors in discourses of disorder. *Discourse & Society*. 2017. Vol. 29, № 1. P. 279–298.
6. Селіванова О. О. Когнітивні механізми метафоризації. *Слов'янський збірник*. Київ, 2012. № 17. С. 203–211.
7. Charteris-Black J. Fire Metaphors: Discourses of Awe and Authority. Bloomsbury Publishing Plc, 2018. 248 p.
8. Entman, R. M. Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 1993. Vol. 43. P. 51–58.
9. Hammer O. Conflict and concord on the Internet. *Scripta Instituti Donneriani Aboensis*. 2006. Vol. 19. P. 93–107.
10. Semino E., Demjen Z. Routledge Handbook of Metaphor and Language. Taylor & Francis Group, 2016. 560 p.

**WORDPLAY IN WARTIME TWITTER COMMUNICATION:
A CASE STUDY OF UKRAINIAN POLITICIANS' HUMOROUS TWEETS**

**ГРА СЛІВ У ТВІТТЕР-КОМУНІКАЦІЇ ВОЄННОГО ЧАСУ:
НА МАТЕРІАЛІ ГУМОРИСТИЧНИХ ТВІТІВ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИКІВ**

Yehorova O.I.,

orcid.org/0000-0002-3225-5580

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Germanic Philology
Sumy State University*

Prokopenko A.V.,

orcid.org/0000-0002-4590-4201

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Assistant Professor at the Department of Germanic Philology
Sumy State University*

Martynenko S.S.,

orcid.org/0000-0003-0735-9246

*Candidate of Technical Sciences,
MA student at the Faculty of Philology and Social Communications
Sumy State University*

Twitter as a powerful crisis communication tool encourages interaction between multiple parties and provides space for humour generating, functioning and sharing. This case study is a part of a larger project on wartime humour on Twitter and it examines the use of wordplay in humorous tweets of certain Ukrainian politicians. In particular, the research aims to reveal linguistic peculiarities of the authored humour which rests on the use of wordplay. The research material makes up the tweets that appeared during the first 100 days of the 2022 Russian invasion of Ukraine. All tweets were extracted, filtered according to certain criteria and organised into a sample of humorous tweets for further categorising and interpreting. The analysis of tweets produced by the Ukrainian politicians allowed us to identify the cases of wordplay being realised at the phonetic, lexical and syntactic levels, including sublevels. Thus, complete and partial homophones proved their effectiveness at the level of phonemes; paronymy and polysemy turned out to be typical instruments of wordplay at the lexical level, whereas slogan modification appeared the most productive tool for playing with words at the syntactic level. Wordplay engagement into the politicians' Twitter communication not only aims at drawing attention to the sound form, semantics or etymology of words but also to relate the utterances to particular contexts and produce an emotional impact on the recipient. This idea gets further support in terms of the multimodal character of humour expression. The results obtained in the course of interpreting humorous tweets prove that Ukrainian politicians' embedding of both positive and negative emotions into their messages contributed to producing of transmitting self-enhancing, aggressive, affiliative and inspirational humour.

Key words: wordplay, communication, Twitter, humorous tweets, Ukrainian politicians.

Твіттер як потужний інструмент кризової комунікації заохочує взаємодію між різними сторонами та створює простір для продукування, функціонування та обміну гумором. Це дослідження є частиною більшого проекту про воєнний гумор у Твіттері та розглядає використання гри слів у гумористичних твітах певних українських політиків. Зокрема, дослідження спрямоване на виявлення мовних особливостей авторського гумору, який ґрунтується на використанні гри слів. Матеріалом дослідження слугують твіти, опубліковані протягом перших 100 днів російського вторгнення в Україну у 2022 році. Вилучені твіти були уточнені за певними критеріями та структуровані у якості прикладів гумористичних твітів для подальшої класифікації та інтерпретації. Аналіз твітів українських політиків дозволив виявити випадки реалізації гри слів на фонетичному, лексичному та синтаксичному рівнях, включно з підрівнями. Так, повні та часткові омофони ефективно використовуються на рівні фонем; паронімія та полісемія виявилися типовими інструментами гри слів на лексичному рівні, тоді як модифікація слогану виявилася найпродуктивнішим інструментом гри слів на синтаксичному рівні. Залучення гри слів до твіттер-комунікації політиків має на меті не лише привернути увагу до звукової форми, семантики чи етимології слів, але й пов'язати висловлювання з певним контекстом і справити емоційний вплив на реципієнта. Ця ідея знаходить подальше підтвердження з точки зору мультимодального характеру гумористичного вираження. Результати, отримані під час інтерпретації гумористичних твітів, доводять, що використання українськими політиками як позитивних, так і негативних емоцій у своїх публікаціях сприяло виробленню трансляції самозміцнюючого, агресивного, афлілативного та надихаючого гумору.

Ключові слова: гра слів, комунікація, твітер, гумористичні твіти, українські політики.

Problem statement and state-of-the-art review.

Wordplay is deemed to be one of the most natural and widespread linguistic means of expressing humour due to the fact that it “involves the presence of (minimally) two senses, but need not involve two “words”, [1, p. 91] and, therefore, initially carries bisociation. Wordplay, and, in particular, humorous wordplay, has been a strong focus of some latest significant researches, investigated in Attardo [1], Delabastita [2], Hempelmann and Miller [3], Knospe, Onysko, and Goth [4], Winter-Froemel, Thaler, and Demeulenaere [5, 6]. Wordplay is humorous by its nature and considered to be a “historically determined phenomenon in which a speaker produces an utterance – and is aware of doing so – that juxtaposes or manipulates linguistic items from one or more languages in order to surprise the hearer(s) and obtain a humorous effect on them” [5, p. 37]. In particular, the humorous aspect is a focal point of our research since humour facilitates social interactions when sharing unpleasant information, and it “unites communicators through mutual identification and clarification of positions and values” [7, p. 310]. Communicators often resort to humour as far as they can express criticism or dissatisfaction in a socially acceptable way. Sharing humor enables the maintenance of social perceptions that transcend mutual understanding between people. Identically, Ukrainian politicians try to interact with society, convey their point of view, express criticism and finally influence the public and specific individuals by employing wordplay within social networks, namely Twitter.

Objective and tasks. The objective of the current research is to disclose linguistic peculiarities of the wordplay used as a tool of humour creation by the Ukrainian politicians in their wartime crisis communication on Twitter. The tasks of the case study are to organise a sample of humorous tweets, to categorise them according to the levels of humour coding and decoding (explicit and implicit), to select, interpret and categorise the cases of wordplay.

Data and methods. Tweets – short messages posted by Twitter users – were used as data for this research. We chose Twitter for this study not only because the number of its users continues to grow (according to a Twitter survey [8], between 2017 and 2022 it doubled at the minimum) which makes Twitter an attractive anthropocentric space for research but also because we detected a strong Twitter activity of some Ukrainian politicians, especially after the outbreak of full-scale war in February 2022. A preliminary content analysis made it possible to choose the accounts that would satisfy the needs of the study. Thus, with the help of Python

3.10 and a `twarc2`, we extracted 3727 tweets posted in the period between 24 February and 3 June 2022 which makes up 100 days of the 2022 Russian full-scale invasion of Ukraine. The sample entered the tweets from 9 Twitter accounts of Ukrainian politicians of different ranks. Targeting an overseas audience, these posts were mostly written in languages other than Ukrainian, so we concentrated on English and German as the most commonly used ones in Ukraine’s external political discourse.

After the sample was organised, we applied the elements of content and discourse analysis to detect the tweets with humorous content and interpret them. According to the levels of humour coding and decoding, we treat wordplay as a type of explicit humour. Further categorisation of wordplay in the study required the methods used within the systemic-functional approach. Thus, we applied the elements of structural, componential, semantic, stylistic and contextual analysis.

Results and discussion. Wordplay is a peculiar phenomenon. It gets realised in absolutely different discourses, contexts, and even language levels. It performs numerous functions in discourse [9, p. 51–52], most of which are social in nature. Among such functions is the realisation of humorous effect, which is in the focus of this particular study. On analysing the sample of tweets produced by the Ukrainian politicians, we found out that wordplay is actualised at the phonetic, lexical and syntactic levels of the language systems, sub-levels included.

First of all, the wordplay may be realised at the level of phonemes. In the sample arranged for this study, we found three instances of play on homophones which is the most typical case. In the tweet from April 20, 2022 S. Kyslytsa protests against recognising Russia as a UN founding member and putting it on a par with Ukraine and Belarus, and expresses his hope that “... AVOID PUTTIN’ itself in an embarrassing position”. The wordplay is technically realised by means of a deliberate shortening of the verb leading to “feigned” substantivation (`puttin` → `Putin`) and graphic capitalisation which attracts the attention of the recipient. At the level of sense and pragmatics, S. Kyslytsa calls upon saving the UN Secretary’s face by avoiding any positivation of Putin and everything related to his regime. One more example of homonymic wordplay comes from O. Reznikov:

(1) ... I’m a lawyer. For me, the rule of Law has always been a paramount value. Russia came to us with war, mass killings and looting. There is no Law for them. But, thanks to our partners, (Flag of Ukraine) has NLaw for them. This special kind of "love" will

inevitably win. Thank to #AviatsiyaHalychyny [one image attached]

(Oleksii Reznikov, Apr 18, 2022)

The humorous effect in (1) is achieved by utilising the interplay between the homonymic constituents of the anthesis: crime (no law) and punishment (NLaw). Interestingly, the wordplay rolls further and engages another pair of partial homonyms: the Minister of Defence of Ukraine calls ‘NLaw’ a special kind of ‘love’ to Russian invaders. O. Reznikov’s sarcasm reaches its zenith as he attaches the image featuring a fantasy animal with an NLaw in hand and the inscription “From Ukraine with NLaw”. In terms of the language material engaged in the wordplay, the second case goes somewhat beyond homonymy as the phonetic composition of ‘NLaw’ and ‘love’ differ greatly yet the wordplay may still be caught.

A transitive case merging the levels of phonemes and lexemes is the use of semi-rooted words for creating wordplay. The phenomenon called paronymy is observed in this discursive fragment:

(2)

Commenting on the SPD’s indignation at V. Zelensky’s refusal to welcome F.-W. Steinmeier in Kyiv in April 2022, A. Melnyk neatly notes: “Those who have not been invited can’t be deprived of the invitation”. In German, he craftily gets use of the wordplay realised by the verb pair *einladen* / *ausladen*. On the one hand, the paronyms touch the auditory domain so far the similarity of word forms creates a pleasant sound effect. On the other hand, the form of negative-positive restatement, which is considered a type of repetition, adds to the ironic effect and makes A. Melnyk’s mocking memorable.

On entering the level of lexemes, we immediately come across the most frequent type of wordplay which is based on polysemy. A good example of such provides M. Podolyak:

(3) Leaders of pro-Russian criminal enclaves claim that they want to make Mariupol a resort on the Sea of Azov. Tens of thousands killed. Hundreds of thousands lost homes. Want to sunbathe on the beach? Ukrainian special services will issue a personal "hot tour" to everyone.

(Mykhailo Podolyak, May 18, 2022)

The irony involved in the tweet (3) is realised by the complex of a rhetorical question and wordplay. Rhetorical question separates the informative and the emotional parts of the tweet and marks the opposition that bears irony, – human sacrifice vs recreation, – whereas the polysemantic unit *hot tour* features the clash of the explicit and implicit meanings: instead of the touristic attractions of Mariupol the invaders and collaborators are promised a severe resistance from the Ukrainian army thanks to the heavy weapons to be obtained from the foreign partners in the nearest future. The tweet offers aggressive humour and can be treated as sarcastic bordering on black humour that reproaches, urges and threatens.

In online communication on the web, wordplay through polysemy may be triggered non-verbally and here is the case from A. Melnyk:

(4)

The tweet features the photo of W. Putin and S. Gabriel, the then newly appointed Minister of Foreign Affairs of Germany, during his first visit to Russia in this status in 2017. Already then, he was ranked among “Putin-Emphasizers” (*Putin-Versteher* in German) for his ardent desire “to fix” the relationships between Moscow and Berlin. Since 2022, he has not abandoned this idea and continues to shield the Kremlin in his narratives. Thus, S. Gabriel appeared on the list of German pundits severely criticised by A. Melnyk. This particular A. Melnyk’s tweet is extremely laconic: he simply calls “priceless” the flirtatious looks that the top-politicians exchange in the photo. The Macmillan Dictionary suggests such an entry for the lexeme *priceless*: 1) very valuable and impossible to replace, 2) extremely useful in helping you to achieve something, 3) (mainly spoken) extremely funny [10]. By means of polysemy, A. Melnyk gives his readers a chance to play with the meaning of the word and the sense of the message. At the same time, he obviously mocks the “extreme value” of these relationships and the “funniness” of denying their existence or impact.

A. Melnyk’s account features a whole series of posts dedicated to the “case of liver sausage”. In early May 2022, A. Melnyk reproached the German chancellor, who declined a visit to Kyiv, for behaving like an “offended liver sausage” (namely, he used the German set phrase *beleidigte Leberwurst spielen*) which was not statesmanlike. The incident caused a lot of criticism toward A. Melnyk and he decided to apologise in the aftermath. However, the incident has also given rise to a fully anecdotal story about one German butcher who got use of the wordplay (liver sausage as a kind of sausage vs an [offended] person) and supported A. Melnyk by sending him his liver sausage “to convince” the ambassador that liver sausage is not that bad. The humorous move was warmly welcome and the butcher even got an invitation to the Ukrainian embassy in Berlin.

Among the forms of wordplay at the syntactic level used by the Ukrainian politicians is slogan modification. First, here belong the slogans authored by someone else but shared by Ukrainian politicians not only to amuse but also to attract the recipients’ attention, to build the feeling of unanimity, to cheer up or to criticise. Below are two tweets incorporating modified slogans. Let us consider two examples:

(5)

In (5), A. Melnyk reposts the modified version of the *Ritter Sport* slogan *Quadratisch. Praktisch. Blut* (originally “*Quadratisch. Praktisch. Gut*”) and quotes the post by @BlancoWeiss, thus, sharing another humorous modification *Der Trick mit dem Knick und die Masche mit der Asche* (originally “*Tasche*”) which means “The pack with the snap that’s the packet in the ashes” (originally “pocket”) in English.

The verbal humour applied in the tweet borders on black humour which is a powerful tool for voicing sharp criticism towards those who neglect the overall principles of humanism.

(6)

Another slogan was used by A. Gerashchenko in (6). It is a type of re-modified one: “May the Force be with you” → “May the 4th be with you” → *May the 4th be with Ukraine* and can be considered a co-authored case of humouring. The wordplay rests on the phonetic closeness of the words *force* and *fourth* and the phonetic identity of the initial verb and noun. This is an example of self-enhancing multimodal humour where the allusive poster, featuring main antagonists and protagonists, perfectly embeds the slogan into the context of today’s Ukraine and adds to creating the ironic effect.

At the same time, the sample features an example of a self-tailored modification of a slogan:

(7) On behalf of the President Zelenskyy I’m honored to pass the first Ukraine’s peace prize to @Google @Karan_K_Bhatia. Our small express of gratitude. Company proved its bravery and devotion to freedom. As Ukrainians do every single day. Google stands for Ukraine! Just google it (winking face). [one photo attached]

(Mykhailo Fedorov, May 25, 2022)

The humorous note effectively crowns the message that informs about the positive developments in the information space. It features a witty use of wordplay with Nike’s slogan *Just do it* for a comical effect. Alongside, it is a good example of affiliative and inspirational humour.

Conclusions. Wordplay in the most general sense refers to “playing” with language material that leads

to realising humorous effect. Regarding the levels of humour coding and decoding in a message, it belongs to the explicit means of humour creation as it shows systemic actualisations, i.e. at different language levels, sublevels included. At the phonemic level, wordplay is typically reached by the involvement of complete and partial homophones. Paronyms and polysemantic units are among regular forms of wordplay at the level of lexemes. This study also proved that slogan modification is probably the most popular tool for playing with words at the syntactic level.

At the same time, understanding a wordplay in the context requires some extralinguistic knowledge which makes wordplay a tricky phenomenon when beyond the language system. The functions of wordplay in discourse are numerous; however, in the context of wartime crisis communication its main functions are to entertain, to cheer up and to criticise by mocking. Thus, wordplay proves its multipurpose nature for humour realisation and a great potential within all humour styles (affiliative, aggressive, self-enhancing) used in wartime Twitter communication.

REFERENCES:

1. Attardo S. Universals in puns and humorous wordplay. *Cultures and Traditions of Wordplay and Wordplay Research* / eds. E. Winter-Froemel, V. Thaler. Berlin, Boston: De Gruyter, 2018. P. 89-110. <https://doi.org/10.1515/9783110586374-005>
2. Delabastita D. The dynamics of wordplay and the modern novel: A paired case study / eds. Winter-Froemel E., Thaler V. *Cultures and Traditions of Wordplay and Wordplay Research*. De Gruyter, 2018. P. 47-74. <https://doi.org/10.1515/9783110586374-003>.
3. Hempelmann C. F., Miller T. Puns: Taxonomy and Phonology. *The Routledge Handbook of Language and Humor* / ed. Attardo S. New York: Taylor & Francis. 2017. pp. 95-108.
4. Knospe S., Onysko A., Goth M. Crossing Languages to Play with Words – An Introduction. *Crossing Languages to Play with Words: Multidisciplinary Perspectives* / eds. S. Knospe, A. Onysko, M. Goth. Berlin, Boston: De Gruyter, 2016. P. 1-8. <https://doi.org/10.1515/9783110465600-001>
5. Winter-Froemel E. (2016). Approaching Wordplay. *Crossing Languages to Play with Words: Multidisciplinary Perspectives* / eds. S. Knospe, A. Onysko, M. Goth. Berlin, Boston: De Gruyter, 2016. P. 11-46. <https://doi.org/10.1515/9783110465600-002>
6. Winter-Froemel E., Thaler V., Demeulenaere A. The dynamics of wordplay and wordplay research: Approaches, contexts and traditions. *Cultures and Traditions of Wordplay and Wordplay Research* / eds. Winter-Froemel E., Thaler V. Berlin, Boston: De Gruyter, 2018. P. 1-20. <https://doi.org/10.1515/9783110586374-001>.
7. Meyer J.C. Humor as a Double-Edged Sword: Four Functions of Humor in Communication. *Communication Theory*. 2000. Volume 10, Issue 3. P. 310-331, <https://doi.org/10.1111/j.1468-2885.2000.tb00194.x>
8. Number of monetizable daily active Twitter users (mDAU) worldwide from 1st quarter 2017 to 2nd quarter 2022. *Statista*. URL: <https://www.statista.com/statistics/970920/monetizable-daily-active-twitter-users-worldwide> (accessed 28.09.2022).
9. Thaler V. Varieties of Wordplay. *Crossing Languages to Play with Words: Multidisciplinary Perspectives* / eds. S. Knospe, A. Onysko, M. Goth. Berlin, Boston: De Gruyter, 2016. P. 47-62. <https://doi.org/10.1515/9783110465600-003>
10. Priceless. *Macmillan Dictionary*, URL: <https://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/priceless> (accessed 28.09.2022).

МЕЛОДІЙНІ ТА ТЕМПОРАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКОГО МОВЛЕННЯ ФІЛІПІНСЬКИХ МОРЯКІВ

MELODIC AND TEMPORAL PECULIARITIES OF FILIPINO SEAMEN'S SPEECH BEHAVIOR

Єфанова І.А.,

orcid.org/0000-0001-6696-3203

викладач англійської мови кафедри № 2

Національного університету «Одеська морська академія»

У статті розглядаються мелодійні та темпоральні особливості мовленнєвої поведінки філіппінських моряків. У центрі уваги даної роботи – визначення просодичних параметрів мовлення досліджуваних інформантів. Аналіз стану англійської мови на Філіппінах показав, що англійська мова на сьогодні є найпоширенішою завдяки інтернаціоналізації. Мається на увазі прийняття нерідної, проте загальнопоширеної мови за офіційну в суспільстві. Мовне питання на Філіппінах – хвилююча проблема, як і у багатьох країнах із колоніальним минулим. Слід зауважити, що майже три століття офіційною мовою країни вважалася іспанська. Навіть з 1863 р. було запроваджене загальне безкоштовне навчання іспанською мовою. Але мовне питання повністю змінилось після війни між Америкою та Іспанією. Починаючи з 1935 року англійська почала значно поширюватись та закріплюватись, і, як результат, стала офіційною мовою на Філіппінах. Після 1940 року англійську мову почали викладати у школах; мова активно завойовувала свої позиції у державних закладах. Філіппінці вивчають лінгву-франка світового бізнесу, тобто англійську, з початкової школи і, як зазначає Філіппінська рада з інвестицій, 70% філіппінців добре володіють англійською.

У даному дослідженні зроблено спробу проаналізувати мовлення філіппінських моряків та визначити просодичні маркери їхньої мовленнєвої поведінки.

Метою та основним завданням дослідження було проведення аудиторського аналізу, який складався з трьох етапів. Першим етапом було вивчення частотності вживання інтонаційних шкал в мовленні досліджуваних моряків. Даний етап дослідження довів, що найбільш частотною за вживанням є спадна шкала.

Другим етапом було виявлення номенклатури термінальних тонів. Результати проведеного аналізу свідчать про домінування спадного та висхідного термінальних тонів.

Результати дослідження темпу мовлення філіппінських моряків свідчать про частотність вживання швидкого та середнього темпу мовлення.

Отримані експериментальним шляхом результати, дозволяють констатувати, що мовленнєва поведінка філіппінських моряків має варіативний характер і свідчить як про емоційно-нейтральний, так і про емоційно-забарвлений характер.

Ключові слова: філіппінські моряки, просодія, варіативність, аудиторський аналіз, частотність, дослідження.

The article deals with melodic and temporal peculiarities of speech behavior of Filipino seamen. In the focus of the given investigation are prosodic parameters and their definition. The analysis of the English language showed that English is one of the most widely spread languages nowadays due to internationalization. It means that non-native but widespread language is adopted in the society as an official one. Language issue in Philippines is a disturbing problem as in many countries with colonial past. It must be mentioned that about three centuries Spanish used to be an official language in the country. Even from 1863 free education of the Spanish language was introduced. But language issue was completely changed after the war between America and Spain. From 1935 English began to be spread and taken hold. As a result it became the official language in Philippines. After 1940 the English language was taught at schools and it gained its positions in State institutions. Filipinos learn lingua franca of world business, that is, English, starting from primary school. According to Filipino Council of investment about 70% of Filipinos speak English well.

In the given investigation an attempt has been taken to analyze the Filipino seamen's speech and define prosodic markers of their speech behavior.

The purpose and the main task of the investigation was the implementation of auditory analysis, which consisted of three stages. The first stage was to define the frequency usage of intonation scales in seafarers' speech. The results of this stage showed that the most frequently used scale was the Falling one. The second stage of the research was to identify the dominant terminal tones. The results of the analysis indicate that Falling and Rising terminal tones prevail mostly.

The results of the speech tempo of Filipino seamen prove the frequent usage of rapid and middle speech rate.

Experimentally obtained results state that speech behavior of Filipino seamen has a variable character, which makes the speech either emotionally neutral or emotionally colored.

Key words: Filipino seamen, prosody, variability, auditory analysis, frequency, investigation.

Вступ. Англійська мова – є мовою світового спілкування, яка об'єднує мільйони людей по всьому світу. Вона займає друге місце в світі за кількістю носіїв і є офіційною мовою майже

у 70 країнах, а отже є глобальною мовою світової спільноти. Англійська мова належить до рідкісних та неперевершених лінгвістичних явищ з огляду на велику кількість її національних,

регіональних варіантів і діалектів. Вона набула статусу *lingua franca* – мови міжнародного спілкування всього людства [2, с. 98]. Англійська мова є міжнародною мовою, тому що це всевітня мова, яка є найпоширенішою у світі; офіційною мовою вона є в майже 70 країнах, таких як Великобританія, США, Канада, Австралія, Нова Зеландія, Індія, Філіппіни та інш. Також вона вважається однією з шести робочих мов ООН. За статистичними даними більш ніж для 400 мільйонів людей англійська є рідною, для 300 мільйонів вона залишається другою мовою, а також майже 500 мільйонів в якійсь мірі володіють англійською. Слід зазначити, що англійська мова визнана мовою Міжнародної морської організації (англ. International Maritime Organization, IMO), на якій ведеться уся морська документація у світі по забезпеченню безпеки на морі і запобіганню забруднення з суден доквілля. Отже, в даній статті зробимо спробу дослідити особливості мовленнєвої поведінки філіппінських моряків.

Соціолінгвістичний профіль англійської мови у світі, а також дослідження просодії англійського мовлення ретельно розглядалися як зарубіжними, так і вітчизняними вченими, такими як Л. Бауер, Е. Томас, Г. Віддоусон, Д. Греддол, Дж. Дженкінс, Е. Ерлінг, Д. Крістал, А. Пеннікур, О. Р. Валігура, А. А. Калита, О. І. Стереопало та ін. За думкою вченого-лінгвіста Девіда Греддола, англійська мова являється мовою міжкультурної комунікації, не зважаючи на той факт, що іспанською, китайською, або хінді говорить більше людей у світі. Дослідник стверджує, що англійська мова та глобалізація так поширилися у світі, що мова допомагає глобалізації і навпаки [3, с. 80-110]. За даними вченого Девіда Крістала кількість тих людей, хто розмовляє англійською мовою як іноземною втричі перевищує кількість людей, що розмовляють нею як рідною [2]. Роботи дослідників були направлені на виявлення просодичних параметрів мовлення носіїв та представників різних варіантів і діалектів германських мов.

Представники одеської фонетичної школи, такі як Д. В. Бубнов, О. Я. Присяжнюк, О. В. Костроміна, Д. М. Карпова, Г. В. Галянт, В. С. Григораш, дослідили та виявили соціофонетичні особливості мовлення носіїв англійської мови як рідної. Дослідниками було проаналізовано просодії канадського, австралійського, валлійського, йоркширського варіантів англійської мови. Так, дослідниця О. Я. Присяжнюк визначила вплив історико-географічних факторів на інтонацію мовців Британських островів, та виявила фактори соціальної і ситуативної варіатив-

ності мовлення представників шести регіонів Великобританії [1, с. 77-95].

Зазначимо, що до категорії “Англійська мова як нерідна” належать місцеві варіації англійської мови в тих країнах, де вона є рідною для меншості населення і другою офіційною мовою для решти. Це: Індія, Малайзія, Тайланд, Пакистан, Філіппіни [4, ел. ресурс].

У нашому дослідженні зроблено спробу проаналізувати мовлення філіппінських моряків та визначити просодичні маркери їхньої мовленнєвої поведінки.

Метою даної роботи є вивчення особливостей мелодійного оформлення мовлення досліджуваних моряків.

Об’єктом дослідження є квазіспонтанні монологічні тексти з мовлення філіппінських моряків. **Предметом** дослідження є мелодійні характеристики мовленнєвої поведінки досліджуваних інформантів.

Згідно з метою, до **завдань** дослідження входило:

- 1) дослідити стан англійської мови на Філіппінах;
- 2) провести аудиторський аналіз основних мелодійних параметрів мовлення філіппінських моряків;
- 3) визначити просодичні маркери мовленнєвої поведінки досліджуваних інформантів.

Основним **методом аналізу** в роботі є аудиторський аналіз. Аудиторами виступали викладачі та аспіранти кафедри теоретичної та прикладної фонетики ОНУ ім. І. І. Мечникова, які мають досвід аудіювання.

Матеріалом дослідження слугували чотири аудіозаписи мовлення моряків рядового складу: кухара, матроса першого класу, зварювальника, а також матроса другого класу. Записи їхнього мовлення було зроблено у польових умовах (назва судна: “Tower Rise”, у період рейсу).

Тексти є оригінальною версією мовлення філіппінських моряків.

Результати та обговорення. Філіппіни – острівна держава у Тихому океані, розташована на більш ніж 7000 островах. До корінного населення належать малайці. Ця держава є третьою за величиною англосмовною країною у світі. До головних островів належать Лусон, Вісайн та Мінданао. Саме на Лусоні знаходиться столиця держави – Маніла (Manila). Країні притаманний білінгвізм, тобто двомовність: державними мовами вважаються тагальська та англійська, де остання використовується майже скрізь: в діловій, урядовій, а також морській сферах [5, ел. ресурс].

Таблиця 1

№	Інформант	Текст інформантів
1.	Кухар Джей Рара	“Good afternoon, my name is Jey Rara. I came from Philippines. I'm 48 years old, still single. I've been working at sea for almost 25 years. I work as a chief cook, I live together with my mom, dad, brothers. No wife, no children. Ah, I met many people, different nationalities: Ukrainians, Latvians, etc. I love my work as a seaman, but it's hard, it takes time, you're far away from your family.”
2.	Матрос першого класу Майлон Ейраркас	Hello, my name is Mailon Eirarcas. I'm from Philippines. I'm thirty years old and I work as an Able-bodied seaman. I married, my wife is a wonderful person, she is very beautiful. I love her very much. I love working at sea, because you can see other countries. Have a nice day, good bye!
3.	Зварювальник Тоні	Hi, my name is Tony, I'm Filipino and I live in Philippines. I'm forty two years old and I work as a fitter on a ship. I live with my wife together with three kids: two girls and one boy. I married and she is a nice girl. I like working at sea and to see other countries. Thank you!
4.	Матрос другого класу Енджел Рейтас	Hello, my name is Angel Reytas. I'm 26 years old. I'm a Filipino seafarer and I've been working in the rank of an ordinary seaman for 6 years. I married, I have three kids: two sons and a daughter. I like sports very much: swimming, diving and surfing. Also I love music and disco. Thank you and have a nice day

Таблиця 2

Частотність вживання основних типів шкал у мовленні моряків

Інформанти	Основні шкали (%)				
	Спадна	Рівна	Висхідна	Змінна	Однонаголошена
Інформант № 1	35	15	40	8	2
Інформант № 2	45	35	12		8
Інформант № 3	50	20	10	15	5
Інформант № 4	45	15	30	10	
Усереднені показники (%)	44	21	23	8	4

Надзвичайний вплив на становлення мови на Філіппінах зробили іспанці, тому що багато років держава була колонією Іспанії. Мовою Філіппін вважалась тагальська, яка була змішана з великою кількістю діалектів, що властиво для малорозвинених народів. Ця республіка налічує 74 провінції, кожна з яких говорить на своїй мові [6, ел. ресурс].

Мовне питання на Філіппінах – хвилююча проблема, як і у багатьох країн із колоніальним минулим. Зауважимо, що майже три століття офіційною мовою країни вважалася іспанська. Навіть з 1863 р. було запроваджене загальне безкоштовне навчання іспанською мовою. Але мовне питання повністю змінилось після війни між Америкою та Іспанією. Починаючи з 1935 року англійська почала значно поширюватись та закріплюватись, і, як результат, стала офіційною мовою на Філіппінах. Після 1940 року англійську мову почали викладати у школах; мова активно завойовувала свої позиції у державних закладах [7, ел. ресурс].

Слід зазначити, що інтернаціоналізація – характерне явище для Філіппін. Мається

на увазі прийняття нерідної, проте загальнопоширеної мови за офіційну в суспільстві. Філіппінці вивчають лінгву-франка світового бізнесу, тобто англійську, з початкової школи і, як зазначає Філіппінська рада з інвестицій, 70% філіппінців добре володіють англійською [8, ел. ресурс].

Зауважимо, що англійська мова на Філіппінах дуже поширена серед моряків. Так, у 2007 році показник філіппінських моряків за кордоном становив 226900 людей. Грунтуючись на даних Конгресу профспілок Філіппін (TUCP), загальна сума грошових переказів, надісланих моряками на Філіппіни, становила 2 501 млрд доларів США за перші 9 місяців 2009 року. [9, ел. ресурс]. Очевидно, що на сьогоднішній день вивчення англійської мови для філіппінських моряків є актуальним та важливим.

Як було зазначено вище, основним методом аналізу у дослідженні виступає аудиторський аналіз, першим етапом якого було визначення номенклатури та частотності основних інтонаційних шкал у мовленні досліджуваних інформантів.

Як свідчать дані таблиці № 2, найбільш частотною виступає спадна шкала (44%). Зазначимо, що дана шкала є також найбільш типовою для мовлення британців. Як свідчать дослідження О. Я. Присяжнюк, спадна шкала є найбільш частотною в мовленні інформантів з шести регіонів Великобританії. Наведемо приклад вживання спадної шкали в мовленні представника рядового складу, зварювальника на ім'я Тоні (42 роки):

“I'm 'forty 'two years \old and I 'work as a 'fitter on a \ship.”

\	. — . — .	. . — . . — \
---	-----------	-----------------------

Друге місце в мовленні моряків-філіппінців посідає висхідна шкала (23%) Вона є більш характерною для молодих філіппінців і це не дивно, тому що на сучасному етапі розвитку англійського мовлення висхідна шкала є найбільш рекурентною для мовлення, як молодих британців, так і для мовлення молодих представників інших варіантів англійської мови. Дана шкала вживається як у фінальних, так і в нефінальних синтагмах. В результаті мовлення інформантів звучить доволі жваво.

Прикладом вживання висхідної шкали є мовлення матросу другого класу Енджела Рейтаса: “/ Ні, my 'name is 'Angel /Reytas.”

/	. — . . —
. / .	

Вживання рівної шкали представлено 21%; незначне місце посідає змінна та однонаголошена шкали (8% та 4%).

Другим етапом аудиторського аналізу є вивчення частотності основних термінальних тонів у мовленні моряків.

Примітка: С—спадний, В—висхідний, Р—рівний, СВ—спадно-висхідний, ВС—висхідно-спадний.

Згідно з даними таблиці № 3, у номенклатурі термінальних тонів домінуюче місце посідає спадний термінальний тон (44,5%). Рекурентність вживання висхідного термінального тону є також високою (35%). Рівний тон посідає третє місце – (13%). Незначними за вживанням є спадно-висхідний та висхідно-спадний термінальні тони – (3,25% та 4,25%).

Отже, у філіппінському варіанті англійської мови спостерігається доволі значна варіативність у вживанні термінальних тонів. Якщо за даними О. Я. Присяжнюк [1, с. 90] у стандартній британській вимові вживання спадного тону становить 58,7%, тобто більше ніж половина, то у англійському мовленні філіппінських моряків спадний тон хоча і домінує, але не є таким вираженим, як у британському варіанті англійської мови.

Частотність вживання висхідного термінального тону є також типовим для філіппінських моряків, що робить мовлення інформантів яскравим та жвавим.

Заключним етапом аудиторського аналізу стало визначення темпу мовлення досліджуваних інформантів.

Згідно з даними таблиці № 4, перше місце у вживанні темпу мовлення посідає швидкий темп (43,75%), який є характерним для вживання молодими представниками. Такий високий відсоток швидкого темпу можна пояснити тим, що молоді моряки ще не володіють навичками розмовного стилю. Друге та третє місце займають середній (27,5%) та повільний (25%) темпи мовлення, які у даному дослідженні притаманні морякам середнього віку (35-45 років). У цьому віку мовець вже досягнув деякого професійно-життєвого рівня, його мовлення підпорядковано особливостям його професійного спілкування. Найменший показник дуже повільного темпу становить (5%).

Таблиця 3

Частотність вживання основних термінальних тонів у мовленні моряків

Інформанти	Основні термінальні тони (%)				
	С (\)	В (/)	Р (-)	СВ (V)	ВС (Λ)
№ 1	25	55	10	3	7
№ 2	60	30	10	—	—
№ 3	45	30	12	6	7
№ 4	48	25	20	4	3
Усереднені показники	44,5	35	13	3,25	4,25

Темп мовлення моряків

Інформанти	Дуже швидкий темп (%)	Швидкий темп (%)	Середній темп (%)	Повільний темп (%)	Дуже повільний темп (%)
№ 1	-	-	-	80	20
№ 2	-	85	25	-	-
№ 3	-	-	80	20	-
№ 4	-	90	10	-	-
Усереднені показники	-	43,75	28,75	25	5

Очевидно, вживання дуже повільного темпу не є маркером мовлення індійських моряків.

Висновки. Дане дослідження присвячене вивченню особливостей мовленнєвої поведінки філіппінських моряків, метою якого було виокремлення особливостей мелодійного оформлення мовлення досліджуваних інформантів.

Основним завданням експериментальної частини дослідження було проведення аудиторського аналізу, який складався з трьох етапів.

Першим етапом було вивчення частотності вживання інтонаційних шкал в мовленні досліджуваних моряків. Даний етап дослідження довів, що найбільш частотною за вживанням є спадна шкала.

Другим етапом було виявлення номенклатури термінальних тонів. Результати проведеного ана-

лізу свідчать про домінування спадного та висхідного термінального тонів.

Результати дослідження темпу мовлення філіппінських моряків свідчать про частотність вживання швидкого, середнього та повільного темпу мовлення.

Отже, отримані експериментальним шляхом результати, дозволяють констатувати, що мовленнєва поведінка філіппінських моряків має варіативний характер і свідчить як про емоційно-нейтральний (вживання спадної шкали та спадного тону), так і про емоційно-забарвлений характер мовлення (вживання висхідного тону та висхідної шкали).

Перспективою подальшого дослідження є проведення комп'ютерного аналізу з виявленням частотних та динамічних характеристик мовлення філіппінських моряків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Присяжнюк О. Я. Особливості сучасної мовної ситуації у Великобританії: варіативність та консерватизм британських діалектів. Полілог. Збірник статей молодих науковців з історії, філософії, культурології. Вип. 7. Одеса, 2020. С. 77 – 95.
2. David Crystal. The Cambridge Encyclopedia of the English Language, 1997.
3. David Graddol. English Next. Why global English may mean the end of “English as a Foreign Language.” British Council, 2006. 128 pp.
4. Все про вивчення мов. URL: <https://osvita.ua>. (дата звернення: 10.08.2022).
5. Все про країну Філіппіни. URL: <https://www.tpg.ua>tab-country> (дата звернення: 19.08.2022).
6. Мова Філіппін: офіційні і місцеві діалекти – BigBro. URL: <https://bigpro.com.ua>mova-filippin-ofitsijnij-i-mistsevi-dialekti/> (дата звернення 25.08.2022).
7. Нариси з філіппінської літератури: змішати усе, не струшувати. URL: <https://chytomo.com-narisy-z-filippinskoj-literaturi> (дата звернення: 18.08.2022).
8. Інтернаціоналізація. URL: <https://www.bbc.com>ukrainian>vertcap>2016/03/160323vert> (дата звернення: 18.08.2022).
9. Моряки-філіппінці. URL: https://ewikiuk.top>Filipino_seamen (дата звернення: 02.09.2022).

НОМИНАТИВНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ *VESSEL* В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

NOMINATIVE FIELD OF THE CONCEPT *VESSEL* IN THE ENGLISH LANGUAGE

Загребельна Н.В.,

orcid.org/0000-0002-0229-2751

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри англійської мови № 2

Національного університету «Одеська морська академія»

Стаття присвячена аналізу номінативного поля концепту *VESSEL* в англomовній наївній картині світу. Матеріалом дослідження слугувала вибірка з тлумачних словників англійської мови. Цілком очевидно, що англomовний, насамперед британський, етнос у розвитку нерозривно пов'язаний з освоєнням водного, зокрема морського простору, а словниковий склад англійської мови є відбиттям цієї своєрідності. Актуальність виконаного дослідження полягає у його лінгвокогнітивній спрямованості та включеності до антропоцентричної парадигми сучасних лінгвістичних пошуків. У центрі нашої уваги виявляється роль суб'єкта, що пізнає, в процесах сприйняття і категоризації світу, які детермінують процеси вербалізації, ословлювання світу. Даний концепт розглядаємо як певний фрагмент мовної картини світу, що відображає знання і уявлення носіїв англійської мови про певну ділянку оточуючого їх світу. Проаналізовано структуру номінативного поля концепту *VESSEL*, що складається з ядра, медіальної зони і периферії. Проведений дефініційний аналіз ядерних лексичних одиниць досліджуваного номінативного поля дозволив згрупувати інтегральні семи цих одиниць в сукупність наступних когнітивних ознак: АРТЕФАКТ, що має форму КОНТЕЙНЕРА і призначений для цілеспрямованого ПЕРЕСУВАННЯ по ВОДІ. Найбільш узагальнено виділена модель присутня в ядерних одиницях поля: *boat, craft, ship, vessel*. Медіальна зона містить більше п'ятдесяти лексичних одиниць, кожна з яких уточнює ту чи іншу когнітивну ознаку. Периферія загальнономовного варіанту досліджуваного поля складається зі ста фразеологічних одиниць англійської мови, які образно переосмислюють дану когнітивну модель. Корабель, судно, судноплавство служать донорською когнітивною сферою, з якої мовці черпали смислові блоки і переносили їх в інші, цільові когнітивні сфери, трактуючи абстрактні або конкретні феномени, ситуації, дії в термінах судноплавства і мореплавства.

Ключові слова: концепт, картина світу, когнітивна ознака, номінативне поле.

The article is devoted to the analysis of the nominative field of the concept *VESSEL* in the English-speaking naïve picture of the world. The material of the study was a selection from explanatory dictionaries of the English language. It is quite obvious that the development of the English-speaking, primarily British, ethnos is inextricably linked with the development of water, in particular sea space, and its vocabulary reflects this peculiarity. The relevance of the performed research lies in its linguistic-cognitive focus and inclusion in the anthropocentric paradigm of modern linguistic research. The focus of our attention is the role of the subject in the processes of perception and categorization of the world, which determine the processes of verbalization, naming the world. We consider this concept as a certain fragment of the linguistic picture of the world, which reflects the knowledge and ideas of English speakers about a certain part of the world around them. The structure of the nominative field of the concept *VESSEL*, consisting of a core, a medial zone, and a periphery, is analyzed. The conducted definitional analysis of the core lexical units of the studied nominative field made it possible to group the integral semes of these units into a set of the following cognitive features: ARTIFACT, which has the form of a CONTAINER and is intended for purposeful MOVEMENT on WATER. The most generalized selected model is present in the nuclear units of the field: *boat, craft, ship, vessel*. The medial zone contains more than fifty lexical units, each of which specifies one or another cognitive feature. The periphery of the general language version of the field under study consists of a hundred phraseological units of the English language, which figuratively reinterpret this cognitive model. *VESSEL* serves as a donor cognitive sphere, from which speakers drew blocks of meaning and transferred them to other target cognitive spheres, interpreting abstract or concrete phenomena, situations, actions in terms of shipping and seafaring.

Key words: concept, picture of the world, cognitive feature, nominative field.

Постановка проблеми. Історичні та географічні особливості розвитку англomовного соціуму визначають особливу роль водного транспорту у матеріальній та духовній культурі етносу. Велика кількість річок та озер усередині території, а також острівний характер Британії, її відокремленість від решти світу великими водними масивами визначили своєрідність того просторового континууму, в якому формувався та розвивався британський етнос. З доісторичних часів освоєння навколишнього простору було, крім

іншого, пов'язане з необхідністю долати значні відстані по суші, а згодом і по воді. При цьому, на відміну від суші, водне середовище завжди кидало людині більше викликів. Вода чужа людині як місце існування, і її освоєння вимагало від неї великих зусиль, як фізичних, так і інтелектуальних. Однак уже в епоху палеоліту людина навчилася споруджувати якусь конструкцію, яка надавала їй можливість більш-менш безпечно пересуватися по водній поверхні та виконувати різні види діяльності – ловити рибу, перевозити

людей та вантажі, здійснювати військові набіги на чужі території.

Цілком очевидно, що англословний, насамперед британський, етнос у розвитку нерозривно пов'язаний з освоєнням водного, зокрема морського простору, а словниковий склад англійської мови є відбиттям цієї своєрідності.

Актуальність виконаного дослідження полягає у його лінгвокогнітивній спрямованості та включеності до антропоцентричної парадигми сучасних лінгвістичних пошуків. У центрі нашої уваги виявляється роль суб'єкта, що пізнає, в процесах сприйняття і категоризації світу, які детермінують процеси вербалізації, ословлювання світу. Актуальна також і соціолінгвістична компонента даного дослідження, яка проявляється у прагненні встановити вплив соціальної параметризації суб'єкта (професіонал/непрофесіонал) на результат його номінативної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджуючи численні підходи до вивчення концептів, А.П. Мартинюк зазначає, що аналіз вербалізованого концепту відбувається на основі ономастологічного підходу, який передбачає визначення мовних засобів, що його об'єктивують, максимально повний опис семантики цих одиниць та моделювання змісту концепту як глобальної ментальної одиниці через її національну своєрідність. Основними доцільними методами дослідницького називає компонентний аналіз, етимологічний аналіз, виявлення синонімічного ряду лексеми-репрезентанта концепту, а також вивчення способів концептуалізації як вторинного переосмислення, зокрема, в пареміях та афоризмах [1].

І.М. Колегаєва виокремлює наступні етапи конструювання номінативного поля будь-якого вербалізованого концепту: «1. Вилучення із репрезентативних лексикографічних джерел номінативних одиниць, що семантично споріднені із ключовою (зазвичай іменною) лексичною одиницею-назвою концепту. Під номінативними одиницями розуміємо семіми (разом із їхніми дефініціями), установлені і фразеологічні словосполучення і паремії. 2. Дефініційний аналіз номінативних одиниць із метою виокремлення ключових сем, які в різних словниках можуть бути виражені кількома неідентичними дефініційними ознаками <...> 3. Аранжування ключових сем за їхнім смисловим потенціалом: ЩО називається, ЯК характеризується, ЯКІ трансформації відбуваються в межах досліджуваного поля. 4. Структурування поля на ядро, медіальну зону і периферію. 5. Окремим етапом має бути етимологічні розвідки ядерних семем» [2].

Постановка завдання. Мета роботи полягає в аналізі номінативного поля концепту VESSEL в англословній наївній картині світу. Матеріалом дослідження слугувала вибірка з тлумачних словників англійської мови.

Виклад основного матеріалу. Лінгвокогнітивна спрямованість нашого дослідження визначила характер парадигматичних зв'язків, які були встановлені між лексичними одиницями, що вивчаються. Такими парадигматичними зв'язками, що пронизують весь семантичний простір поля і скріплюють його воедино, виступають когнітивні ознаки, присутні у кожному конститuentі поля.

Дефініційний аналіз ядерних лексичних одиниць досліджуваного номінативного поля концепту дозволив згрупувати інтегральні семі цих одиниць у сукупність наступних когнітивних ознак: АРТЕФАКТ, що має форму КОНТЕЙНЕРА і призначений для цілеспрямованого руху по воді. Таким чином, можна говорити про максимально узагальнену смислову модель, що лежить в основі поняття концепту VESSEL. Втілення цієї моделі у конкретні вербальні одиниці здійснюється у численних номінаціях різних видів водного транспорту. Кожна з таких номінацій зберігає у своїй семантиці загальну смислову модель і водночас видозмінює її за рахунок уточнення однієї з чотирьох когнітивних ознак: АРТЕФАКТ, КОНТЕЙНЕР, ПЕРЕСУВАННЯ, ВОДА.

Найбільш узагальнено виділена нами модель представлена в ядерних одиницях номінативного поля: boat, craft, ship, vessel. Медіальна зона містить понад п'ятдесят лексичних одиниць, кожна з яких уточнює ту чи іншу когнітивну ознаку, розцвічуючи його цілою палітрою додаткових смислових відтінків. Периферія загальномовного варіанту поля складається зі ста фразеологічних одиниць англійської мови, які образно переосмислюють когнітивну модель: водний транспортний засіб – це АРТЕФАКТНИЙ КОНТЕЙНЕР для ПЕРЕСУВАННЯ ПО ВОДІ. Корабель, судно, судноплавство виявилися донорською когнітивною сферою, з якої мовці черпали смислові блоки і переносили їх до інших, цільових когнітивних сфер, трактуючи абстрактні або конкретні феномени, ситуації, дії в термінах судноплавства та мореплавства.

Виділені нами когнітивні ознаки пронизують весь смисловий простір аналізованого поля, проте ступінь їхньої експлікації неоднаковий. Ознаки АРТЕФАКТ та ВОДА порівняно з ознаками КОНТЕЙНЕР та ПЕРЕСУВАННЯ набагато рідше маніфестуються спеціальними мовними

засобами. Детальний аналіз кожної з ознак показав наступне.

Когнітивна ознака АРТЕФАКТ виступає однією з основних у членуванні конкретних імен будь-якої мови. Артефакти протиставляються натурфактам за принципом рукотворності перших та природному виникненню других. Будь-який водний транспортний засіб є результатом креативно-виробничої діяльності людини. Об'єктивним мовним маркером цього виступають дефініційні ознаки зі словникових тлумачень: vessel [craft designed to navigate...], to design smth [створення чогось для певної мети] свідчить про артефактність відповідного об'єкта. Етимологічний аналіз також показує, що з доісторичних часів водний транспортний засіб був плодом людської праці. Слово boat існує в мові ще з давньоанглійського періоду [ME bot < OE bāt = dugout canoe], висходить ця лексема до індоєвропейського кореня bheid- = to split. Набір сем, експлікованих у дефініціях ядерних ЛО словами design, create, contrive, make, hollow-out, dugout, woodworking, є пучком конкретних лексико-семантичних маніфестацій узагальненої когнітивної ознаки АРТЕФАКТ.

Замкнене дефіційне коло, що об'єднує всі ядерні лексеми, обумовлює наявність даної когнітивної ознаки у всіх ЛО ядра, а згодом, і у всіх конститuentах поля. Наприклад, у периферійній зоні когнітивна ознака АРТЕФАКТ прочитується в метафорично переосмисленому виразі to launch smth [to set going, initiate] = запускати, розпочинати якийсь проєкт (дослівно «спускати на воду корабель»): to launch a ship [a ship is launched when she ships down the ramps into water for her maiden voyage]. Судно спускають на воду (при цьому воно зісковзує зі стапелів, коли воно побудоване, тобто створене людиною, і може виходити у свій перший рейс). Аналогічній процедурі (launching = запуск, старт) підлягають рукотворні об'єкти чи організаційні проєкти, кампанії. До природничих об'єктів дана дія не застосовується.

Виділивши у смисловій структурі номінацій водного транспортного засобу когнітивну ознаку АРТЕФАКТ, уточнюємо, що об'єкт, що номінується, – це завжди артефакт у вигляді контейнера. Другою облігаторною когнітивною ознакою, що реалізується в конститuentах номінативного поля, виступає ознака КОНТЕЙНЕР. Як показує дефіційний та етимологічний аналіз ядерних, медіальних та периферійних ЛО, водний транспортний засіб мислиться носіями англійської мови як рукотворний контейнер, замкнутий з трьох чи чотирьох сторін порожній простір, вмістилище

будь-яких об'єктів. Сема порожнього простору маніфестується в етимології слова vessel (судно), що походить від слова vessel (судина) [a hollow utensil used as a container]. Етимологічний словник підкреслює наявність загального семи hollow = порожнистий у слів, що позначають судину і судно в різних мовах.

У медіальній зоні когнітивна ознака КОНТЕЙНЕР обростає такими уточнювальними характеристиками, як форма, розмір, вміст, матеріал. Не всі вони однаково регулярно маніфестуються в словниках. Зокрема, розмір контейнера виявляється важливою ознакою при дефінуванні водних транспортних засобів: дві третини одиниць у вибірці мають відповідне маркування. При цьому кількісні параметри судів експлікуються узагальненими, неточними характеристиками large, medium sized, relatively small і т. п., які відсилають до деякого стандарту, укоріненому в культурній пам'яті соціуму.

Когнітивна ознака КОНТЕЙНЕР може уточнюватися з допомогою характеристики «його вміст». Уточнююча характеристика проявляється як наслідок когнітивно-ономасіологічної процедури профілювання інформації. Внаслідок цього подібна інформація завжди неповна, фрагментарна. Як фігура висвічується одна риса, що характеризує вміст КОНТЕЙНЕРА, решта рис йдуть у когнітивну тінь, перетворюючись на тло. Як тло практично завжди виступає інформація про суб'єктів, що контролюють функціонування судна. Іншими словами, інформація про екіпаж є ономасіологічно нерелевантною, незважаючи на її онтологічну важливість: адже судно без екіпажу, човен без весляра – функціонально неповноцінний об'єкт.

У периферійній зоні номінативного поля когнітивна ознака КОНТЕЙНЕР також уточнюється характеристиками, що кваліфікують його форму, розмір, конструкцію, а також знаходження всередині та поза контейнером. Всі ці уточнюючі кваліфікаційні характеристики виявляються досить значущими для англійського соціуму, тому що вони піддаються образному переосмисленню, породжуючи велику різноманітність ідіоматичних одиниць, які ведуть свій початок із семантичної сфери судноплавання, судно. Відповідні ідіоми демонструють когнітивну процедуру профілювання однієї з уточнюючих характеристик ознаки КОНТЕЙНЕР, а саме: корабель – це КОНТЕЙНЕР великого розміру (погляд зовні) та корабель – це КОНТЕЙНЕР маленького розміру (погляд зсередини). Прикладом першого служить відома ідіома *великому кораблю велике плавання*.

Багатовіковий досвід пересування по воді за допомогою рукотворного транспортного засобу відображений в картині світу, що історично складалася. Відповідно до цього досвіду, знаходження людини всередині справного транспортного засобу (всередині КОНТЕЙНЕРА) – це бажана ситуація, тому що людина захищена від ворожої їй водної стихії. Виявитися поза КОНТЕЙНЕРОМ, випасти за борт – ситуація вкрай небажана, небезпечна, смертоносна. Вербалізація даного когнітивного сценарію відображена в мові, в тому числі, за допомогою фразеологізму. Ворожість водної стихії диктує певні правила поведінки на борту водного транспортного засобу, а саме: слід уникати несанкціонованого виходу з КОНТЕЙНЕРА, тобто не випадати за борт, а для цього слід «не розгойдувати човен», тому що всі, хто перебуває в ньому залежать один від одного. Про це говорять фразеологізми *be in the same boat* [*share the same adverse condition*] і *i don't rock the boat* [*don't risk upsetting a group situation otherwise all will be in trouble*].

Істотною характеристикою судна, корабля, човна є призначеність для цілеспрямованого пересування по воді. Як показав дефініційний аналіз ЛЮ, що конституують досліджуване номінативне поле, когнітивна ознака «цілеспрямоване ПЕРЕСУВАННЯ» маніфестується пучком сем, вербалізованих у дефініціях такими словами, як *travel* (*boat* [*a small vessel for travelling on waters*]) *vessel for ... deep water navigation*], *sail* (*ship* [*a sailing boat*]), *voyage* (*to navigate* [*to voyage over water*]). Етимологічний аналіз дозволив оголити глибинні значення досліджуваних одиниць. Наприклад, дієслово *to navigate* перегукується з композитом із двох грецьких коренів: *nāus* = *shipt agere* = *to drive* (корабель + управляти рухом). Дієслово *to voyage* походить від індоєвропейського кореня *wegh-* = *to go, transport smth in a vehicle*.

У медіальній зоні когнітивна ознака ПЕРЕСУВАННЯ уточнюється рядом характеристик. До них відносимо «джерело пересування» (*oars, sails, engine, motor*), «швидкість пересування» (*frigate* [*a high-speed vessel*]; *cruise-ship* [*one which moves along esp. in an unhurried way*]); «траєкторія пересування» (*liner* [*ship... carrying passengers on a regular route*]). Звернемо увагу, що тут йдеться про наївну картину світу, яка фіксує лише узагальнені, непрофесійні знання носіїв мови про водний транспорт.

Різноманітність номінацій водних транспортних засобів мотивується ще однією характеристикою, що уточнює когнітивну ознаку ПЕРЕСУВАННЯ, це «цілеспрямованість», або, точніше, експлікація інформації про те, заради

чого судно пересувається по водній поверхні, яке його функціональне призначення. Згідно з цією характеристикою, групуємо конституенти поля в наступні рубрики: ПЕРЕСУВАННЯ для транспортування вантажів і людей (*ferry, tanker, liner*), для виконання допоміжних функцій (*tugboat; lightship, yacht* [*vessel for pleasure cruises*], *barge* [*pleasure boat for parties*]), для порятунку (*life-boat, Ark*). Судна також пересуваються для здійснення промислу (*fisher, whaleboat*) або ж у військових цілях (*gunboat, battleship, destroyer, fireship*).

Четвертою когнітивною ознакою в смисловій моделі, що лежить в основі поняття VESSEL – АРТЕФАКТНИЙ КОНТЕЙНЕР для ПЕРЕСУВАННЯ ПО ВОДІ, як бачимо, виступає ознака ВОДА. Саме наявність цієї ознаки в смисловій структурі номінативних одиниць-конституентів досліджуваного поля відрізняє референт (судно, корабель) як водний транспортний засіб від інших видів транспорту: наземних, підземних, повітряних, космічних, які також можуть мислитися як артефактні контейнери, призначені для цілеспрямованого пересування.

Маніфестанти когнітивної ознаки ВОДА в ядрених ЛЮ поля найменш варіативні, це слова / морфеми *water(-)* і *sea(-)*: *boat* [*a small watercraft*], *vessel* [*a craft...to navigate on water*], *ship* [*a large boat...to travel on a sea; a sea-going vessel*]. У медіальній зоні ЛСП когнітивна ознака ВОДА може уточнюватись у дефініціях конституентів поля за рахунок кваліфікації водної поверхні та експлікації глибинних характеристик: якщо вода скута льодом (*ice-bound waters*), то по ній здатні рухатися криголами (*ice-breakers*), якщо вода недостатньо глибока, то по ній пересуваються на плоскдонному судні *punt* [*flatbottomed boat ... used in shallow waters*]. Іноді ВОДА трактується у географічному аспекті як водний масив типу річка, море, океан, протока. Виходячи з дефініцій, для пересування річками призначені *keel-boat* [*a riverboat...*], *gondola* [*a flatbottomed riverboat*].

Водне середовище, в якому функціонує судно, виявляється мотиваційною базою для образного переосмислення прямих номінацій в ідіоми, що утворюють периферію досліджуваного номінативного поля концепту. Близько десятка ідіом акцентують ту чи іншу характеристику водного середовища як місця функціонування судна, серед них наявність/відсутність води, її глибина тощо.

Висновки. На підставі проведеного дослідження приходимо до висновку про те, що загальномовна картина світу англійського соціуму відрізняється від мовної картини світу, яка існує в тезаурусі тих представників соціуму, які

об'єднані загальною для них професією моряка (у широкому розумінні цього слова). Фрагмент навколишнього світу, що складається з рукотворних об'єктів, створених людиною для пересування по воді, сприймається, осмислюється та позначається ними по-різному. Непрофесіонали членують відповідний фрагмент концептуальної картини світу на більші блоки, що мають меншу кількість

деталей, що сприймаються мовцями, і в результаті цього мовна картина світу виявляється більш скупою, по-перше, за кількістю номінацій цих рукотворних об'єктів, а по-друге, за рівнем розгортності десигнатів відповідних мовних знаків.

Перспективою цього дослідження є аналіз номінативного поля концепту VESSEL в англійській мовній професійній картині світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мартинюк А. П. Перспективи дискурсивного напрямку дослідження концептів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. № 837. С. 14–18.
2. Колегаєва, І.М. Конструювання номінативного поля концепту: етапи та одиниці. *Записки з романо-германської філології*. 2018. N 1(40). С. 121-127. DOI : 10.18524/2307-4604.2018.1(40).137068
3. American Heritage College Dictionary / 3d edition. Boston, NY: Houghton Miffling Company, 2000. 1630 p.
4. Longman Dictionary of English and Culture. Lnd.: Longman group UK Ltd., 1992. 1528 p.
5. Marine Encyclopaedic Dictionary / E. Sullivan. 2nd edition. F.I.C.S. LLP Ltd., 1996. 452 p.

УДК 811.112.2

МАНІПУЛЯТИВНА СТРАТЕГІЯ ТА ЇЇ ТАКТИКИ У НІМЕЦЬКОМУ РЕКЛАМНОМУ ДИСКУРСІ

MANIPULATIVE STRATEGY AND ITS TACTICS IN GERMAN ADVERTISING DISCOURSE

Карпик М.І.,

orcid.org/0000-0002-4550-075X

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов

Навчально-наукового інституту міжнародних відносин

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Івасюк Р.П.,

orcid.org/0000-0001-5082-6829

асистент кафедри німецької філології

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Стаття присвячена аналізу маніпулятивної стратегії у німецькому рекламному дискурсі та тактикам, які її реалізують. Об'єктом дослідження є німецький рекламний текст, який визначається як полікодовий текст, в котрому вербальний та образотворчий компоненти утворюють єдине візуальне, смислове та функціональне ціле, що забезпечує комплексний вплив на реципієнта. Предметом дослідження є структурні та семантичні особливості маніпулятивної дії в сучасному німецькому рекламному тексті, що здійснюються через маніпулятивні тактики. Матеріалом дослідження стали рекламні оголошення, представлені на німецьких інтернет-сайтах.

У статті надано визначення маніпуляції, що враховує мовні та мовленнєві особливості цього феномену та дозволяє розглядати цей тип впливу в рамках лінгвістичних досліджень. Автор статті представив особливості реклами як типу комунікації, які зумовлюють можливість використання у ній маніпулятивних технологій. У роботі описано механізм маніпулятивної дії, що здійснюється за допомогою маніпулятивної стратегії та тактик її реалізації. Результатом дослідження є класифікація тактик, що реалізують маніпулятивну стратегію у німецькому рекламному дискурсі.

Актуальність роботи визначається необхідністю виявлення тих параметрів, які дозволяють виділити у рекламному тексті мовні та мовленнєві засоби, що свідчать про здійснення у ньому маніпулятивного впливу. У роботі використано методи дискурсивного, текстового, композиційного, лексичного та лінгвостилістичного аналізу.

Теоретична значимість роботи визначається її включеністю до кола досліджень з мовного впливу та лінгвопрагматики. Висновки та положення дослідження можуть бути використані у роботах з вивчення лінгвальних особливостей німецької реклами, на лекційних курсах, а також на спецкурсах зі стилістики, риторики, психолінгвістики, теорії комунікації, теорії реклами та теорії тексту.

Ключові слова: лінгвопрагматика, маніпулятивна тактика, маніпулятивна стратегія, рекламний дискурс, рекламний текст.

The article is devoted to the analysis of the manipulative strategy in German advertising discourse and the tactics that implement it. The object of the study is the German advertising text, which is defined as a polycode text, in which the verbal and pictorial components form one visual, semantic and functional whole, providing a complex effect on the recipient. The subject of the research is the structural and semantic features of the manipulative influence in the modern German advertising text, carried out through manipulative tactics. The material of the study was advertisements presented on German Internet sites.

The article formulates a definition of manipulation that takes into account the linguistic and speech features of this phenomenon and allows us to consider this type of influence in the framework of linguistic research. The author of the article presented the features of advertising as a type of communication, which determine the possibility of using manipulative technologies in it. The paper describes the mechanism of manipulative influence, carried out with the help of a manipulative strategy and tactics for its implementation. The result of the study is a classification of tactics that implement a manipulative strategy in German advertising discourse.

The relevance of the work is determined by the need to identify those parameters that make it possible to single out speech and language means in the advertising text, indicating the implementation of manipulative influence in it. The paper uses methods of discursive, textual, compositional, lexical and linguo-stylistic analysis.

The theoretical significance of the work is determined by its inclusion in the scope of research on speech impact and linguo-pragmatics. The conclusions and provisions of the work can also be used in studies of advertising as a special type of discourse and text. The research materials can be used in lecture courses, as well as in special courses on stylistics, rhetoric, psycholinguistics, communication theory, advertising theory and text theory.

Key words: linguistic pragmatics, manipulative tactics, manipulative strategy, advertising discourse, advertising text.

Постановка проблеми. У центрі нашого дослідження знаходиться комерційна реклама, яка спрямована на просування та реалізацію товарів та послуг. У рамках лінгвопрагматичного підходу дискурс у широкому сенсі трактується як завершена комунікативна подія, яка полягає у взаємодії учасників комунікації за допомогою вербальних текстів та / або інших знакових комплексів у певній ситуації та у певних соціокультурних умовах спілкування [11, с. 43; 12, с. 102]. З огляду на таке визначення, доходимо висновку, що рекламний дискурс є процесом створення продукту, а рекламний текст – продуктом цього процесу як вербальний і знаково зафіксований результат мисленнєво-мовленнєвої діяльності, що має тематичну, структурну та комунікативну єдність, як опосередковане вербалізоване відображення ситуації.

Для того щоб виявити механізм маніпулятивного впливу в рекламі, ми звернулися до понять дискурсу та тексту, що дозволяє не тільки виділити компоненти та способи впливу в рамках реклами, а й уявити цілісну картину механізмів цього впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Той факт, що реклама для потенційного покупця постає вже у формі готового продукту – тексту, зумовлює можливість та необхідність його вивчення у рамках лінгвістичних дисциплін та журналістики. Нині існує декілька напрямів вивчення реклами на прикладах різних мов. Структурні та стилістичні аспекти реклами досліджували Н. В. Сіленко [6] та І. В. Тирон [8]. І. Соколова [7] та Г. С. Хоменко [9] присвятили свої розвідки прагмалінгвістичним та психолінгвістичним аспектам вивчення реклами. Риторичні аспекти реклами представлені у роботах А. Поліщук [2]. Вивченню цінніс-

них та оціночних аспектів реклами присвячено розвідки С. К. Романюк [4]. В. П. Олексенко [1], В. П. Попелюк [3] та Т. П. Свекла [5]. досліджують мовні та комунікативно-стратегічні особливості реклами. У колі наукової уваги Л. Д. Чернюх [10] знаходяться графічні особливості реклами.

Мета дослідження полягає у виявленні механізму маніпулятивної дії у сучасній німецькомовній рекламі та тактик реалізації маніпулятивної стратегії. У зв'язку з цим ми підходимо до вивчення реклами як особливого типу комунікації з лінгвопрагматичних позицій, оскільки саме такий підхід дає змогу охопити всі сторони, необхідні для цілісного опису механізмів маніпулятивного впливу.

Виклад основного матеріалу. Прагматика є досить новою галуззю науки, тому неоднозначне визначення її меж і предмета обумовлює різноманітність підходів у прагматичних дослідженнях [12, с. 45]. Прагматика вивчає «комплекс питань, пов'язаних з адресантом, адресатом, їх взаємодією в комунікації, ситуацією спілкування» [11, с. 23]. Ця галузь науки досліджує не тільки фігури мовця і слухача, їх комунікативні установки, а й роль мови в їх взаємодії, тому згодом виділяється особлива область прагматики – лінгвістична прагматика, яка «вивчає мовні засоби, їх властивості та закономірності мовлення, які використовуються мовцем для впливу на психіку (думки, почуття, волю) реципієнтів і в результаті – на їх поведінку» [12, с. 129].

У широкому сенсі лінгвістична прагматика включає соціолінгвістику, психолінгвістику та інші галузі мовознавства, які пов'язані з функціонуванням мови у суспільстві, а у вузькому значенні вона трактується як «ставлення знака до людини, інтерпретатору» [11, с. 28]. Лінгвопрагматичний

підхід дозволяє враховувати не лише компоненти, які зафіксовані в рекламному тексті, а й ті, що виявляються у рекламному дискурсі, адже прагматичність мови виявляється у тому, що мовні засоби використовуються завжди стосовно певних осіб, певного місця або певного часу, тобто вибір та вживання номінативних одиниць залежить від конкретної ситуації та цілей спілкування.

Узагальнюючи різноманітні трактування маніпуляції, визначаємо її як різновид прихованого мовного впливу, спрямованого на досягнення власних цілей суб'єкта впливу, які не збігаються з намірами або суперечать бажанням та інтересам об'єкта впливу, при цьому здійснюється неусвідомлюваний з боку об'єкта контроль над його свідомістю за допомогою спотвореної, необ'єктивної подачі інформації, зафіксованої в тексті [4; 11; 12].

Механізм маніпулятивного впливу в рекламі здійснюється за допомогою використання маніпулятивних стратегій як планів мовленнєвого впливу на реципієнтів [13, с. 95] та тактик як кроків, що дозволяють реалізувати ці стратегії. Сучасна німецька реклама використовує досить широкий арсенал маніпулятивних тактик. Специфіка механізму маніпулятивного впливу в рекламній комунікативній події визначається тим, що реципієнт добре усвідомлює власне рекламну мету. З огляду на це, суть маніпуляції в рекламному дискурсі полягає не в приховуванні адресантом корисливої мети, а у посиленні рекламної стратегії.

Стратегія адресанта збігається з метою комерційної реклами – продати товар або послугу. Ця мета очевидна для реципієнта, тому в рекламному тексті вона завуальовується за допомогою зняття імперативності та формування позитивного емоційного настрою.

Саме маніпулятивною стратегією зумовлено появу різноманітних тактик у сучасному німецькому рекламному тексті. Маніпулятивна тактика визначається як певна мовна дія, спрямована на вирішення одного завдання в рамках маніпулятивної стратегії [13, с. 97] та визначається як конструктивний принцип організації вербальних та візуальних засобів у рамках тексту.

Суть усіх рекламних маніпулятивних тактик у німецькому рекламному дискурсі зводиться до висування та акцентуації фактів, які мають зіграти основну роль у формуванні потрібного продуцентам реклами сприйняття. При цьому увага реципієнта непомітно акцентується на тій частині інформації, яка призначена для досягнення рекламної мети. Факти, які представлені у тексті і мають виключно позитивну конотацію,

відволікають реципієнта від цілісного сприйняття об'єктивної ситуації, повного обсягу інформації. Увага реципієнта навмисне зосереджується на позитивних сторонах придбання рекламованого товару або послуги, на користі цього придбання, які акцентуються у рекламному тексті.

У ході аналізу німецьких рекламних текстів встановлено, що всі маніпулятивні тактики акцентують три компоненти тексту: якість товару (у бік позитивних характеристик); вигода адресата від придбання рекламованого товару; якісна характеристика адресата. Зазначені компоненти представлені маніпулятивними тактиками.

Якість товару у бік позитивних характеристик реалізується *позитивно-оцінною тактикою* та *тактикою гіперболізації*.

Позитивно-оцінна тактика вербалізується прикметниками у звичайному ступені (*der Positiv*). Так, у тексті реклами крафтового морозива на сайті „GROSSARLTALER Nationalpark Eis“ (<https://gofinden.at>) використано прикметники *natürlich, handgemacht, echt, vegan, laktosefrei*, які акцентують на натуральності продукту, апелюючи до потреби у здоровому харчуванні. Продуценти рекламного тексту намагаються зацікавити якомога більше коло людей через те, що позначають продукт як веганський та такий, що не містить лактози.

Іншим прикладом реклами, у якій застосовано позитивно-оцінну тактику, є текст (*Fette Geschichten sind jetzt Schnee von gestern. Endlich fettfrei mit dem neuen Slim-Drink*), що рекламує напій для схуднення. У тексті ужито дві пари антонімів: *fett – fettfrei, Schnee von gestern – neu*, які акцентують на тому, що *бути гладким* – це *минуле*, стати *струнким* (*позбутися жиру*) можна за допомогою *нового* напою для схуднення. Друге речення у рекламному тексті починається зі слова *endlich*, яке позначає, що *нареши* є рішення. Крім того, слід звернути увагу на ініціальну позицію у тексті прикметника *fett* «жирний, гладкий» та фінальну позицію іменника *Slim-Drink*, перший компонент якого *Slim-*, має значення «тендітний, стрункий». Обидва слова займають сильні позиції у тексті і мають антонімічне значення. Так, у підсвідомості реципієнта з'являється думка про те, що якщо ти гладкий, то тобі потрібен саме цей напій для схуднення.

Тактика гіперболізації спрямована на перебільшення розмірів, сили, краси, значення описуваного. На нашу думку, гіпербола не може належати лише до лексичних образних засобів, а може виражатися мовними одиницями різних рівнів. Іншими словами, гіпербола здатна вербалізувати

тись не лише у формі тропу, а і в формі простого перебільшення, про що свідчать результати аналізу німецькомовних рекламних текстів.

Тактика гіперболізації реалізується у німецьких рекламних текстах прикметниками *extra, super, premium, exzellent, ideal, perfekt*, які вказують на високий ступінь ознаки або якості. Деякі з цих прикметників можуть також виступати у якості першого компонента складених іменників, наприклад, *Extra-Klasse, Super-Kraft, Premium-Auto*. Примітним є те, що зазначені прикметники є інтернаціоналізмами. На нашу думку, продуценти німецькомовних рекламних текстів, використовують такі прикметники через їхню місткість та зрозумілість носіям різних мов, що дозволяє охопити більше коло потенційних споживачів товарів або послуг.

У рекламному тексті, що пропонує вітамінзоване смузі, ужито усього сім слів (*Mit extra Vitaminen für Extra-Power. Der Beercules der Smoothies*), серед яких двічі повторюється інтернаціоналізм *extra* – у якості прикметника та у якості першого компонента композиту *Extra-Power*.

У рекламі авто на прокат (*Die günstigste Gelegenheit, mal einen Deutschen zu treten. Günstige Premium-Mietwagen unter sixt.ch*) тактика гіперболізації вербалізується взаємодією словосполучення, що містить прикметник у найвищому ступені порівняння, – *die günstigste Gelegenheit* – та композита *Premium-Mietwagen*, перший компонент якого *Premium-* вказує високий ступінь якості авто. Маніпуляція посилюється персоніфікацією німецького авто іменником *einen Deutschen*: по-перше, усім відомо, що німецькі авто є одними з найпопулярніших, по-друге, сам факт персоніфікації свідчить про ставлення до якості німецьких авто.

Користь реципієнта від придбання рекламного товару досягається за допомогою *тактики подвійної користі*. Це здебільшого рекламні тексти, які пропонують купити два товари за ціною одного. Однак, корпус доступних нам німецькомовних рекламних текстів дозволив виокремити слогани, у яких продуценти реклами не вказують на очевидну економію, адже такі тексти містять часто кількісні показники, та апелюють до потреби людини у комфорті та відпочинку. Так, на подвійну користь у своїй рекламі, текст якої містить лише одне речення (*Diese Zeit gehört dir*), натякає Deutsche Bahn. Речення надруковане

на фото, на яких люди читають, їдять, слухають музику та працюють за ноутбуком.

Подвійна користь полягає у тому, що користуючись послугами Deutsche Bahn, люди можуть комфортно їхати куди-небудь та одночасно займатися улюбленими справами. Використання у рекламному тексті особового займенника *dir* наближає реципієнта до адресанта, що викликає довіру до Deutsche Bahn. У разі використання особового займенника *Sie* (ввічлива форма), реципієнт може відчуті офіційність та дистанційність від того, хто пропонує послугу, що може нівелювати відчуття комфорту.

Якісна характеристика адресата представлена *тактикою компліменту адресату*, застосування якої розраховане на те, що людям притаманне бажання відчувати себе особливими, неповторними, такими, що заслуговують на краще, що пояснюється потребою людини у визнанні (за А. Маслоу). Тактика «компліменту адресату» реалізується протиставленням адресата іншим членам суспільства. Так, рекламний текст Deutsche Bundesbahn складається з двох речень: *Alle reden vom Wetter. Wir nicht*. У тексті представлено опозицію займенників *alle – wir*. Іншими словами, продуценти цього тексту дають зрозуміти, що ті, хто користується Deutsche Bundesbahn, є особливими, не такими як усі, адже їм не потрібно думати про те, як дістатися кудись за поганої погоди, про них піклується Deutsche Bundesbahn, а значить, вони є кращими, ніж інші.

Висновки. У ході аналізу німецьких рекламних текстів встановлено, що суть маніпулятивної стратегії полягає у формуванні позитивного емоційного настрою на купівлю товару або послуги та зняття критичного сприйняття рекламного тексту реципієнтом. У тексті німецької реклами акцентуація факультативних компонентів здійснюється за допомогою маніпулятивних тактик, які формально реалізуються через використання певних номінативних одиниць та специфічної композиційної будови рекламного тексту. У процесі дослідження німецьких рекламних текстів виявлено, що вони організовані застосуванням позитивно-оцінної тактики, тактики гіперболізації, тактики подвійної користі та тактики компліменту адресату.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у дослідженні лінгвориторичного аспекту побудови німецьких рекламних текстів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Олексенко В. П. Односкладні речення в рекламному тексті. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Філологія. 2018. № 32(3). С. 111-114.

2. Поліщук А. Антична риторика і сучасна лінгвопрагматика: кореляції і розбіжності. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2017. № 116. С. 52-58.
3. Попелюк В. П. Збереження прагматичного потенціалу під час перекладу рекламних слоганів. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2020. № 3. С. 171-176.
4. Романюк С. К. Засоби реалізації мовленнєвого впливу в американській комерційній журнальній рекламі 1925-2010 років : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / С. К. Романюк. Харків, 2013. 22 с.
5. Свекла Т. П. Організація рекламних текстів на засадах комунікативностратегічного підходу. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2015. № 74. С. 56-59.
6. Сіленко Н. В. Комунікативно-прагматичні функції виражальних засобів стилістичної семасіології (на матеріалі турецьких рекламних текстів). *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Філологія, педагогіка, психологія*. 2014. № 29. С. 105-109.
7. Соколова І. Дискурс інтернет-реклами: проблеми та перспективи дослідження. *Світогляд – Філософія – Релігія*. 2014. № 5. С. 52-60.
8. Тирон І. В. Вербальні та невербальні засоби реклами в соціальній мережі Twitter. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2015. № 55. С. 336-342.
9. Хоменко Г. Є. Прагматика сучасного рекламного тексту. Філологічні студії. *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2010. № 5. С. 221-225.
10. Чернюх Л. Д. Функції графічного символу в мові реклами (на матеріалі словацької та української мов). *Актуальні проблеми слов'янської філології*. Серія: Лінгвістика і літературознавство: Міжвуз. зб. наук. ст. 2011. № 24. С. 376-385.
11. Janich N. Werbekommunikation pragmatisch: Handbuch Werbekommunikation. *Sprachwissenschaftliche und interdisziplinäre Zugänge*. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag GmbH & Co. KG, 2012. 508 S.
12. Kompakt-Lexikon Marketingpraxis: 2.200 Begriffe nachschlagen, verstehen, anwenden. Wiesbaden: Springer-Verlag, 2014. 344 S.
13. Stscherbak o. Zusammenwirken der linguistisch-rhetorischen Strategien in den deutschen Nachrichten im Internet. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2018. Вип. 11. С. 93-100.

УДК 811

CORRELATION OF ENDOPHASIC FORMS OF INDIRECT SPEECH IN THE TEXT

КОРЕЛЯЦІЯ ЕНДОФАЗНИХ ФОРМ НЕВЛАСНЕ-ПРЯМОГО МОВЛЕННЯ У ТЕКСТІ

Kauza I.B.,

orcid.org/0000-0002-3030-2523

Candidate of Philological Science,

Assistant at the Department of Applied Linguistics

Volyn National University named after Lesya Ukrainka

Стаття присвячена дослідженню зв'язків ендофазних форм невласне-прямого мовлення у фактурі художнього прозового тексту. Принципи комунікативної взаємодії і взаємозалежності мовних засобів у тексті ставить перед автором завдання їх економії – передати максимум достовірної інформації, використавши при цьому мінімум мовних засобів. Забезпечення потрібної інформаційної ємності художнього прозового тексту британських постмодерністських романів досягається за допомогою поєднання різних форм невласне-прямого мовлення. Завдяки тому, що часто у невласне-прямому мовленні відбувається репродукція мовлення автора-наратора, який приєднується до літературного персонажа і говорить з його точки зору, імітуючи навіть манеру розповіді, створюється двоплановість художнього висловлення. У потенційного читача з'являється ілюзія, що він проникає безпосередньо у свідомість персонажа, занурюючись у його розмірковування, спогади, невисловлені вголос судження. Невласне-прямо мовлення у художньому прозовому тексті – це насамперед ознака інтенсивної уваги до внутрішнього світу персонажа, а його сутність полягає у прихованості, завуальованості мови, невизначеності, кому вона належить – авторові чи персонажеві, психологічному співпереживанні, «пережитості мовлення», мовленнєвій контамінації та мовленнєвій інтерференції. Думка у думці є контактною типологічною ланкою між зовнішнім і внутрішнім мовленням, бо підсилює зв'язки екзофазного та ендофазного мовлення. Думка у думці здатна асимілювати дискурсну зону персонажа,

дискурсну зону наратора та авторську опосередковану оцінку. При використанні феномену думки у думці у фрагменті тексту нівелюється все, що не має першочергового значення для персонажа, а поєднання його з іншими формами невластне-прямого мовлення, або вкраплення думки в думці в них, виконує функцію економії мовних засобів та надає тексту додаткового комунікативного навантаження. Актуальність вивчення способів репрезентації персонажного модусу (кореляцію та взаємозалежність форм ендофазного невластне-прямого мовлення) в комунікативній лінгвістиці сьогодення зумовлена їхнім потенціалом і структурно-семантичним та комунікативним статусом, а саме ознакою, що це «висловлення про висловлення».

Ключові слова: екзофазні форми невластне-прямого мовлення, ендофазне внутрішнє мовлення, думка в думці, мовленнєва партитура персонажа.

The article is devoted to the study of the connections of endophasic forms of indirect (personal) speech in the space of an artistic prose text. The principles of communicative interaction and interdependence of language means in the text sets the author the task of saving them (to convey the maximum of reliable information, while using a minimum of language means). Ensuring the necessary information capacity of the literary prose text of British postmodern novels is achieved by combining various forms of personal indirect speech. Due to the fact that often in personal indirect speech there is a reproduction of the speech of the author-narrator, who joins the literary character and speaks from his point of view, even imitating the manner of the story, creating a duality of artistic expression. The potential reader has the illusion that he is entering directly the consciousness of the character, plunging into his reflections, memories, unspoken judgments. Personal indirect speech in an artistic prose text is primarily a sign of intense attention to the character's inner world, and its essence consists of hiding, veiling of language, uncertainty of who it belongs to – the author or the character; psychological empathy, speech experience, speech contamination and speech interference. Thought in thought is a contact typological link between external and internal speech, because it strengthens the connections of exophasic and endophasic speech. Thought in thought is capable of assimilating the character's discourse zone, the narrator's discourse zone, and the author's mediated assessment. When using the Thought in thought phenomenon in a text fragment, everything that is not of primary importance to the character is eliminated, and its combination with other forms of non-proprietary direct speech, or the interspersing of Thought in thought in them performs the function of saving language means and gives the text an additional communicative load. The relevance of studying the ways of representing the character mode (correlation and interdependence of forms of endophasic indirect speech) in today's communicative linguistics is due to their potential and structural-semantic and communicative status, namely the feature that it is an "expression/utterance about expression".

Key words: exophasic forms of indirect(personal) speech, endophasic internal speech, thought in thought, character's speech frame.

Endophasic indirect speech is internal speech (speech in one's thoughts), in which the narrator's mental frame prevails, the narrator's discourse dominates, passed through the prism of the character's consciousness. Endophasic indirect speech includes segments of the text in which the narrator presents unspoken material, but in the form of internal reflections, stream of consciousness, internal monologue, and thought in thought, which seem to come directly from the character, and in this way the character's thinking is recoded, transformed into the narrator's discourse, and one that exactly corresponds to the spirit of the original and is mentally convincing. It forces the reader to deeply penetrate into the work, provokes his empathy and participation [1, p. 126]. However, the subjective imprint of the character's plan in the communicative content does not disappear and does not undergo objectification, but tends to be preserved and verbalized in its original form. M. M. Bakhtin believes that endophase indirect speech (narrative monologue) in all its forms of expression has significantly greater expressive possibilities than direct speech, and that it is indirect speech that "allows to organically and clearly combine someone else's speech with the author's context and preserve the expressive structure of internal speech heroes and the specific to inner speech inaccuracy and fallibility" [2, p. 408-409].

R. T. Hurlburt (2007), R. M. Duncan (2009), M. J. Emerson (2003), N. O. Kozhevnikova (2002), A. S. Komarov (2010), M. E. Konurbaev (2016), V. V. Krasnykh (2003), N. V. Maksimova (2006), S. Marnet (2001), in their research view indirect speech (inner/private speech) as a relevant form of transmission of character's speech, because in certain cases of difficulty, disruption or inhibition of mental activity, the character cannot verbalize his thoughts as logical, structurally formed, independent speech, available for adequate perception [3, p. 39]. Endophasic indirect speech, thus, performs the role of an auxiliary link in presenting the character's thinking activity to the potential reader while preserving the chaotic, illogical and emotional nature of the utterance, which is able to convey the emotional and mental states of the character, understandable for the reader who has plunged into the labyrinth of other people's thoughts [4, p. 247].

Modified forms of endophase indirect speech in the works of English-language postmodernism are occasionally used as separate, clearly delineated functionally expressed segments of artistic prose text, on the contrary, they are often represented in the text by a system of combinations and correlations. Actually, internal forms of speech have a tendency to transition into external forms of speech and vice versa. By the method of correlation, possible combinations of con-

nections and interaction of speech forms were investigated using the example of Thought in Thought.

Contextual forms of narrator + Thought in Thought (transparent Thought in Thought)

Contextual forms of narrator/character + Thought in Thought + simiod (integrated Thought in Thought)

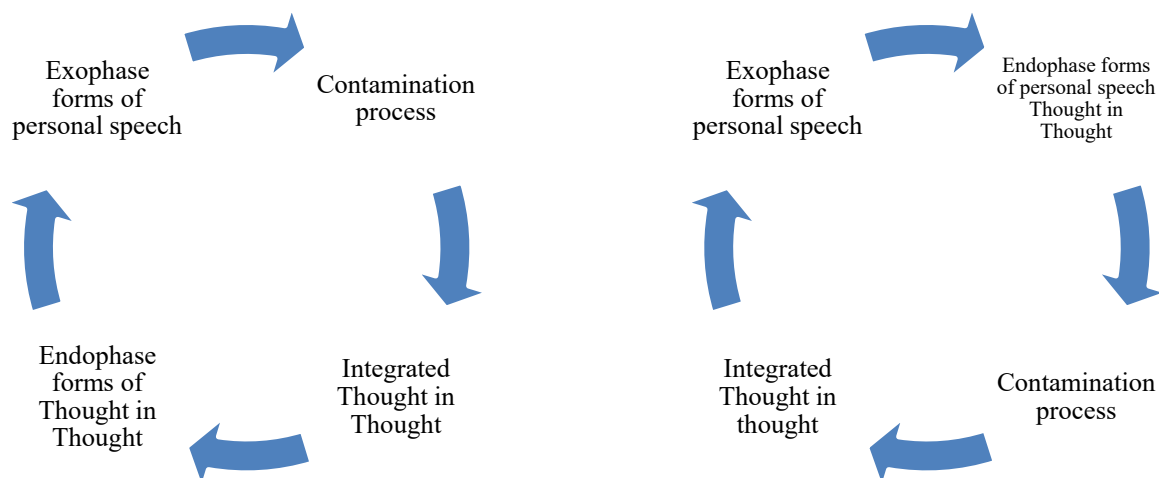
Thought in Thought, like other forms of endophasic indirect speech, has a psychological orientation, and the narrative transitions of endophasic speech to exophasic speech and vice versa unfold the rapidity of the narrative and allow the writer to avoid a long monotonous narrative and combine various forms of speech to interest the reader and hold his attention and concentration.

N. Diengot [5, c. 176–187], M. E. Konurbaev [6, p. 101-103], D. Tarulli [7, p. 176–187] are of the opinion that it is the endophase indirect speech in its various combinations that is able to express the inner speech of countless characters and implicit social beliefs. Indirect speech introduces someone else's word covertly, it is latent, not clearly marked and contrasted with the author's. The information that a certain segment of fiction prose text belongs to a character, reflects his thinking and views, and not the thoughts of the author-writer, and is contained in the subtext, and the reader must identify and extract it. Faced with unidentified segments in the author's narration, the attentive and interested reader always seeks to justify their appearance in the narrative structure, and to do this means to imagine the primary communicative situation behind the one in which the reader himself appears as the addressee. Therefore, it is important to clearly define and realize whose unidentified words these unidentified elements reflect, and this process is preceded by an idea of the mental, mysterious state of the character, its repro-

duction according to verbal details. Endophase indirect speech as a form and method of narration in an artistic prose text from the very beginning "requires the creative activity of the reader and his participation" [8, p. 75-76].

The combination and different variations and transitions of the forms of endophase indirect speech are determined by lingual and extralingual factors, for example, with the author's chosen way of presenting his vision of the world, which is reflected in the construction of the character's inner world. In the prose of postmodernism, one of them, in our opinion, is language compression as a manifestation of the ergonomics of speech. The principle of communicative interaction sets before the author the task of saving language means (to convey the maximum of reliable information, using a minimum of language means), and ensuring the required information capacity of an artistic prose text is achieved by combining different forms of indirect speech or interspersing one of them into others [9, 179-183]. A compact, concise presentation of information in an artistic prose text is determined by the choice of language means and forms of narration.

The use of forms of direct speech and Thought in Thought in the depiction of an internal monologue or stream of consciousness confirms this thesis. In the literary prose texts of postmodern novels, M. Drabble (an English novelist, biographer and critic) often resorts to a more economical, laconic introduction of the expressive, emotionally colored form of Thought in Thought in the structure of the stream of consciousness, encouraging the reader to perceive the complex structure of authorial and character reincarnations, without overloading the literary prose text with voluminous structures of the

Scheme 1. Correlation means of indirect (personal speech)

stream of consciousness and internal monologue [10, p.12]. For example:

As the speeding car hits the tree, or the unserviced boiler explodes, or the smoke and flame fill the hallway, or the grip on the high guttering gives away, she was convinced those will be her last words. She isn't to know for sure that it will be so, but she is sure she suspects it. In her latter years, she's become deeply interested in the phrase 'Call no man happy until he is dead.' Or no woman come to that 'Call no woman happy until she is dead.' Fair enough, she was confident that the ancient world had known women as well as men who had met unfortunate ends: Clytemnestra, Dido, Hecuba, Antigone. [11, p. 27]

Describing the inner world of the character in a minimalist way, M. Drabble carefully disguises his attitude towards it, characterizing it with a masterful reproduction of the content of the character's implicit thoughts, reflections, his feelings, style or speech. Mediated transmission of thoughts in correlation with the image of the mental process makes it possible to penetrate into the essence of the character's world from the inside and understand its latent nature.

The inclusion of Thought in Thought in the internal monologue and stream of consciousness of the text interlocutor is a consequence of the influence of the methodology of psychological realism and is associated with a certain attraction of postmodern subjective narration to understatement [12]. Fragmented, chaotic, fragmentary, and sometimes even illogical segments of the text in the form of Thought in Thought in the description of the psychological state of the character replace the measured narration of the old model, and the elimination of voluminous extended sentences simplifies the speech texture of the text.

For M. Drabble, the depiction of the inner world of the character, his worldview, emotional reactions and subjective assessment of the facts of reality is one of the leading artistic and aesthetic tasks, and the peculiarity of the structures of the endophase indirect speech allows the writer to convey the emotional and mental state of the character in a way that is understandable to the reader. The reproduction of character states through indirect speech occurs without a rapid transition to the "external" point of view (without going beyond the narrative) [13, p. 37-39] in combination with the depiction of the peculiarities of the character's internal speech flow and a certain illogicality and complete emotionality of the statement and its internal authenticity.

In a word, the character is a subject of consciousness, the main function of which is to reveal the essence of the inner world. He acts in the text of the

work not as a carrier and initiator of action, but as a carrier of character, which, on the one hand, slows down the action, refocusing the reader's attention from the event to his inner world, on the other hand, usually programs the development of the action in the work.

A feature of the analyzed contextualized fragments of Thought in Thought in British postmodern novels is that they are, by the nature of their expression, reproduced and represented language thinking. Thought in Thought is an element of textual communication, it is the linguistic thinking of the people of the depicted world, it is deprived of a real situation in which the artistic text is interpreted in its entirety.

With the help of the communicative nature of Thought in Thought in the structure and content of his characters novelists imply a "manifestation" of thought-speech activity that has a noticeable impact on the reader. The coherence of the prose text of the writer's novels is largely ensured by the methods of transmission of idioms, historically developed methods of introducing idioms into utterances/expressions, which reflect the degree of their informational accuracy, communicative orientation and semantic completeness, on the one hand, and morphological and syntactic structure, target instruction, expressive coloring – on the other hand. Each method of representation of Thought in Thought has two spheres, the signifier and the sphere of the signified. The essence of each method lies in the sphere of connections of communicative and formal aspects. The components of the structure, which introduce Thought in Thought, perform the task of reproducing the factors and conditions of the current communicative situation. They reveal communicative direction, illocutionary force of expression, perlocutionary effect, contain paralingual factors of the situation, communicative tactics of the producer, his attitude to the partner and, finally, to the content of the speech [14, p. 231-233]. For instance:

The thought of walking out on him, as he had walked out on her, occurred to her as though it were the greatest inspiration of her life; indeed, she greeted it with such satisfaction that she was obliged to recognize that she must still be drunk, for it was not the kind of inspiration that came to her often in sobriety. Once it had occurred to her it seemed irresistible. The thought of his missing plane did not dismay her. She wanted to shake his faith as he had shaken hers, or this was what she thought that she wanted, as she searched, quietly and anxiously, through his briefcase to find the plane tickets. [15, p. 201-202]

As it is represented in the example provided above he constituents of M. Drabble's novels are not always

characterized by the homogeneity of the structure, because the discourse space of the character's language thinking with the contextualized units of Thought in Thought present in it can be such a heterogeneous entity that was not completely assimilated with the narrative text and is outlined in it as a sepa-

rate autonomous structure. Nevertheless, Thought in Thought in correlation with other forms of indirect speech always expresses the true inner world of the character, his experiences, doubts and emotions, enabling the reader to correctly interpret the communicative message of the author.

REFERENCES:

1. Bortolussi M., Dixon P. *Psychonarratology. Foundations for the Empirical Study of Literary Response*. Cambridge, 2003. 304 p.
2. Бахтін М. Висловлювання як одиниця мовленнєвого спілкування. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. М. Зубрицької. Львів : Літопис, 2001. 435 с.
3. Комаров А. С. Конструкции, вводящие чужую речь, в художественном тексте. Москва, 2010. 214 с.
4. Marnette S. *The French theorie de l'enonciation and the study of speech and thought presentation*. Oxford, 2001. 262 p.
5. Diengot N. *The Implied Author once again. The Poetics and Politics of Second Person Narrative*. Glouster, 1993. 170 p.
6. Konurbaev M. E. *The Style and Timbre of English Speech and Literature. Fictions of Discourse: Reading Narrative Theory*. Springer, 2016. 203 p.
7. Duncan R. M., Tarulli D. *On the persistence of private speech: Empirical and theoretical considerations. Private speech, executive functioning, and the development of verbal self-regulation*. Cambridge, 2009. 187 p.
8. Ehrlich S. *Point of View: A Linguistic Analysis of Literary Style*. New Youk, 1990. 132 p.
9. Fletcher Angus. *Colors of the Mind: Conjectures on Thinking in Literature. Possible Worlds, Artificial Intelligence, and Narrative Theory Michigan*, 1991. 310 p.
10. Kauza I. B. *Thought in thought as a domain of text interference. European Journal of Literature and Linguistics. Premier Publishing. Vienna, 2019. № 4. P. 10-13.*
11. Margaret Drabble. *A Summer Bird-Cage*. London, 1963. 208 p.
12. Watkins E. R. *Constructive and unconstructive repetitive thought. Psychological Bulletin. A systems model of the evolution of literary paradigms*. London, 2008. 208 p.
13. Vandelanotte *Speech and Thought Representation in English: A Cognitive-Functional Approach*. Berlin, 2009. 401 p.
14. Margaret Drabble. *Jerusalem the Golden*, London, 1967. 254 p.

РОЗДІЛ 3 РОМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.133.1'373.43'373.613:821.133.1-31.0(092)

УТВОРЕННЯ ФРАНЦУЗЬКИХ АВТОРСЬКИХ НЕОЛОГІЗМІВ ШЛЯХОМ СТРУКТУРНИХ ЗМІН МОВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ САН-АНТОНІО)

FORMATION OF FRENCH AUTHOR NEOLOGISMS THROUGH STRUCTURAL CHANGES OF LANGUAGE BORROWINGS (BASED ON THE SAN-ANTONIO NOVELS)

Білецька І.О.,

orcid.org/0000-0002-3372-9100

доктор педагогічних наук,

професор кафедри теорії та практики іноземних мов

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Лаухіна І.С.,

orcid.org/0000-0003-1698-3155

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри теорії та практики іноземних мов

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Паладьєва А.Ф.,

orcid.org/0000-0002-8182-679X

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри теорії та практики іноземних мов

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

У статті розглянуто трансформацію мовних запозичень як один із нетипових способів словотвору французьких індивідуально-авторських неологізмів. З'ясовано, що іншомовні слова, потрапляючи до словникового складу мови-реципієнта, асимілюються здебільшого на граматичному, морфологічному, графічному й фонетичному рівнях. Якщо такі зміни є суттєвими й зумовлюють утворення нових лексичних одиниць на базі запозичених лексем, то можна стверджувати, що йдеться про нестандартний спосіб творення похідних слів. Виявлено, що в романах письменника Сан-Антоніо містяться індивідуально-авторські неологізми, що походять від іншомовних слів та зазнали граматичних, фонетичних і графічних трансформацій відповідно до норм французької мови. Установлено, що найбільша кількість лексем зазнає графічних трансформацій, за яких мовна одиниця найкраще адаптується до норм мови-реципієнта; приклади фонетичної адаптації, коли іншомовні звуки передаються фонемами мови-реципієнта, менш численні. Частина новотворів зазнає графічно-фонетичних змін (заміна англійського приголосного звука французьким, близьким за звучанням, заміна кінцевої частини англійського слова відповідно до норм французької мови, поява *accent grave* або *accent aigu* для збереження відкритого звука). Серед індивідуально-авторських неологізмів виявлено одиниці, утворені в результаті граматичних і графічно-граматичних трансформацій твірних іншомовних лексем. Здебільшого авторські лексичні одиниці Сан-Антоніо утворюються від твірних основ мови-донора, і тільки одна одиниця є запозиченою граматичною формою. Серед запозичених іншомовних слів, які стали твірними для авторських новотворів Сан-Антоніо, домінують англіцизми, що пов'язане зі стрімким поширенням англійської мови не тільки у Франції, але й у світі.

Ключові слова: індивідуально-авторські неологізми, іншомовні слова, мова-донор, мова-реципієнт.

The article examines the transformation of linguistic borrowings as one of the atypical ways of word formation of French individually authored neologisms. It was found that foreign words, entering the vocabulary of the recipient language, are assimilated mostly at the grammatical, morphological, graphic and phonetic levels. If such changes are significant and lead to the formation of new lexical units based on borrowed tokens, then it can be argued that this is a non-standard way of creating derived words. It was revealed that the San-Antonio's novels contain individually authored neologisms that come from foreign words and have undergone grammatical, phonetic and graphic transformations in accordance with the norms of the French language. It was established that the largest number of lexemes undergo graphic transformations, according to which the linguistic unit best adapts to the norms of the recipient language; examples of phonetic adaptation, when foreign sounds are transmitted by phonemes of the recipient language, are less numerous. Some of the new works undergo graphic and phonetic changes (replacement of an English consonant sound with a French one that is close in

sound, replacement of the final part of an English word in accordance with the norms of the French language, appearance of accent *grave* or *accent aigu* to preserve the open sound). Among individually authored neologisms, units formed as a result of grammatical and graphic-grammatical transformations of creative foreign language lexemes were found. For the most part, authorial lexical units of San-Antonio are formed from the creative bases of the donor language, and only one unit is a borrowed grammatical form. Anglicisms dominate among the borrowed foreign words that have become creative for San-Antonio's original works, which is connected with the rapid spread of the English language not only in France, but also in the world.

Key words: individually authored neologisms, foreign words, donor language, recipient language.

Постановка проблеми. Будь-яка мова чутливо реагує на найменші зміни в суспільному, культурному й повсякденному житті її носіїв, тому виникає необхідність розширювати словниковий склад мови для найменування нових реалій суспільного життя. По-перше, з'являються нові одиниці, які виконують суто номінативну функцію, а по-друге, виникають такі слова й вислови, які надають більш експресивного, образного забарвлення здебільшого вже відомим поняттям, діям, предметам, процесам. Такі одиниці лінгвісти називають «стилістичними», «контекстуальними» або «індивідуально-авторськими» (ІАН). Процес лексичного збагачення мови шляхом появи як номінативних, так і авторських неологізмів тісно пов'язаний зі словотворенням, яке може здійснюватися як за стандартними, так і за нестандартними моделями. Виникнення нових слів, в утворенні яких задіяні незвичайні, часто раніше не відомі моделі словотвору, з часом може призвести не тільки до їхнього закріплення в мові, але й до вкорінення нових способів утворення цих лексем і, як наслідок, до трансформацій всередині самої словотворчої системи. Інакше кажучи, відбудеться перетворення нешаблонного, одиничного, словотворчого типу на стандартний, загальномовний. Цим і пояснюється посиленна увага мовознавців до вивчення індивідуально-авторських неологізмів у площині їх словотворчих моделей, зокрема й нетипових для певної мови. **Актуальність** нашого дослідження визначається спробою з'ясувати особливості словотворення індивідуальних неологізмів за допомогою змін в іншомовних словах, що не розглядається лінгвістами як стандартний словотворчий механізм.

Аналіз останніх джерел і публікацій свідчить, що проблему адаптації іншомовних слів до норм мови-реципієнта та їх участь у словотворенні сучасної французької мови вивчали М. Алефіренко, І. Білодід, М. Бородіна, Р. Будагов, Б. Головін, С. Ізюмська, М. Коен, Н. Копитіна, О. Реформатський та інші.

Мета статті – розглянути трансформацію мовних запозичень як один із способів творення індивідуально-авторських неологізмів сучасної французької мови.

Виклад основного матеріалу. Іншомовні слова – це зовнішнє джерело лексичного збагачення мови внаслідок економічних, торгівельних, політичних відносин між народами [10, с. 473]. Такі лексичні одиниці впливають на структуру мови-реципієнта на рівні лексики, граматики, морфології, фонетики, яка може змінитися й набути системних характеристик мови-донора.

Зрозуміло, що при появі нової реалії, перейнятої в іншого народу, часто запозичується і її назва, особливо коли неможливо дібрати влучного слова мови-реципієнта для її найменування. Крім неологізмів-лексичних запозичень, що є по суті єдиною назвою нової реалії, мовознавці виділяють і лексичні проникнення. На думку І. Білодіда, це «такі запозичені неологізми, що стають синонімами до наявних у мові, яка їх запозичає, назв предметів, явищ, понять, властивостей...» [11, с. 256]. Дослідник вважає, що їх набагато менше, ніж власне лексичних новотворів, і називає «лексичними дублетами» [там само, с. 257]. Він акцентує на тому, що часто між лексичними дублетами відбувається боротьба, «наслідком якої є усунення з мови тих дублетних відповідників, що виявляються зайвими в її лексичному складі, оскільки вони не збагачують її ні семантично, ні стилістично» [там само, с. 258].

Отже, класифікуючи типи запозичень, мовознавці опираються на різні параметри: ступінь семантичного розвитку іншомовної лексеми [4, с. 72]; джерело запозичення [12, с. 192]; склад і ступінь проникнення іншомовної одиниці в нове мовне середовище [3, с. 143]. Найбільш суттєвим критерієм, на нашу думку, є спосіб появи іншомовного слова, оскільки на його основі визначаються такі типи запозичень, як слова, вислови, кальки [9, с. 72]. Можуть запозичуватися також фонемі й словотворчі елементи, наприклад італійський суфікс *-esque* вже став нормативним у французькій мові.

Проникаючи в мову різними способами й з різних причин, запозичення

частково або повністю адаптуються: «відриваючись від рідного ґрунту, слова починають розвиватися в середовищі іншої мови» [3, с. 139]. Перш за все запозичення асимілюються графічно: іншомовні звуки, аналогічні до звуків мови-реци-

пієнта, передаються буквами й буквосполученнями, характерними для цієї мови [2, с. 105].

Більш суттєвими є фонетичні трансформації, за яких іншомовна лексема адаптується до звукових норм мови-реципієнта [1, с. 240–241], що зумовлене відмінністю фонематичних систем обох мов, унаслідок чого звуки, відсутні в системі останньої, передаються власними ресурсами. У цьому разі можна визначити три види цього механізму – проста субституція (один звук мови-донора передається одним звуком мови-реципієнта), конвергенція (заміна двох близьких звуків одним) і дивергенція (передача одного звука двома) [5, с. 42].

Багато вчених виділяє ще один тип асиміляції – граматичну, тобто використання цих одиниць як бази для нових утворень за допомогою, наприклад, афіксів [8, с. 117]. Таким чином, у процесі адаптації до норм мови-донора іншомовна лексика здебільшого трансформується, такі лексеми швидко втрачають статус запозичень і стають невід'ємною частиною словникового складу нової мови [7, с. 81].

У досліджуваних романах французького автора Сан-Антоніо виявлено 34 індивідуально-авторських неологізми, які ми виділили як мовні запозичення. При віднесенні тих чи тих лексичних одиниць іншомовного походження до розряду ІАН ми опиралися на факт наявності трансформацій, у результаті яких конкретні слова змінюються в структурному плані. Такі модифікації є свідченням пристосування іншомовної лексеми до фонетичних, графічних, граматичних норм мови-реципієнта. Відповідно зміни, яких зазнає та чи та лексична одиниця в процесі переходу з мови-донора до мови-реципієнта (у нашому разі до французької мови), також можна поділити на трансформації граматичного, фонетичного й графічного типу.

Ступінь зближення твірної лексеми іншомовного походження з

нормами мови-реципієнта буває різним, але здебільшого вони «адаптуються до їх вихідної норми вимови, при якій ураховуються норми графіки» [2, с. 105], тобто іншомовні звуки передаються фонемами мови-реципієнта. Серед індивідуально-авторських неологізмів-запозичень подібної асиміляції зазнає найбільша кількість одиниць (19 з 34 лексем). При цьому в 9 прикладах додаткових змін не виявлено, зокрема звуки іншомовних лексем представлені французькими буквосполученнями:

first → *feurst* «перший» [14, с. 94];

look → *louque* «погляд» [15, с. 79];

quality → *couality* «якість» [14, с. 94];

quickly → *couiquely* «швидко» [17, с. 61];

ночь → *notche* «ніч» [16, с. 83] (єдиний приклад неангліцизму).

При формуванні інших 10 ІАН Сан-Антоніо відбуваються паралельні графічні процеси, наприклад:

- заміна приголосного звука [s] на [z]: *please* → *plize* «будь ласка» [14, с. 36];

- приєднання кінцевого голосного звука [e], характерного для більшості французьких слів: *foot* → *foute* «ступня» [там само, с. 187], *beautiful* → *bioutifoule* «красива» [там само, с. 47], *week-end* *ouiquinde* «вихідні дні» [там само, с. 138];

- поява *accent grave* в наголошеній позиції для збереження відкритого звука шляхом приєднання кінцевого голосного [e]: *after* → *afière* «після» [15, с. 200];

- заміна на кінці запозиченої лексичної одиниці голосного [y] на буквосполучення *-ie*, характерне для багатьох французьких лексем, а також поява *accent aigu* для збереження відкритого звука: *poetry* → *poétrie* «вірш» [14, с. 62];

- поява *accent aigu* для збереження відкритого звука: *baby* → *bébi* «малюк» [16, с. 113], *mysterious* → *mystérious* «таємничий» [там само, с. 126].

З 34 індивідуально-авторських неологізмів-запозичень Сан-Антоніо 10

одиниць зазнають графічно-фонетичної асиміляції. Такі трансформації, пов'язані з адаптацією фонемної структури твірної лексеми до звукових норм мови-реципієнта, відбуваються в тому разі, якщо фонеморфологічні системи мов (англійської й французької) збігаються не настільки, щоб перехід таких одиниць здійснювався без їхніх змін. У результаті твірна лексема набуває звучання й відповідного графічного оформлення, який найбільш відповідає правилам мови-реципієнта: *week-end* → *véquende* «вихідні дні» [17, с. 33]; *royalty* → *royaltée* «королівська влада» [там само, с. 194].

Серед твірних іншомовних лексем, які зазнають графічно-граматичної асиміляції, виявлено одиниці, у складі яких є звуки, відсутні у фонетичній системі французької мови. При адаптації таких лексичних одиниць до своїх акцентуаційних норм мова-реципієнт обходиться власними ресурсами. Так, в одному з індивідуально-авторських неологізмів-запозичень Сан-Антоніо англійський звук [tj] передається буквосполученням *-ch-*. Разом з указаною асиміляцією відбувається графічна адаптація звуків [wi], які передаються в англійському твірному слові сполученням букв *-wi-*, французьким буквосполученням *-oui-* в спо-

лученні з голосним [i]: *sandwich* → *sandouiche* «бутерброд» [15, с. 98].

У досліджуваних романах Сан-Антоніо виявлено також низку індивідуально-авторських неологізмів-запозичень, джерелом яких є англійські лексеми з суфіксом *-ing*. Проблему вимови цього суфікса у французькій мові порушував мовознавець М. Коен, який указував три варіанти його вимови: англійський [ig], офранцужений [iji] і вимова по-французьки [eg] [13, с. 398]. Трансформуючи запозичені англійські одиниці, Сан-Антоніо змінив їх графічне оформлення відповідно до вимови вищезазначеного суфікса, додаючи власний афікс. У цьому разі відбувається приєднання до твірного слова кінцевого голосного [e], у результаті чого кінцеві англійські звуки [ig] змінюються на французькі звуки [ɛz]. При цьому орфографія твірних лексичних одиниць зберігається в початковій формі:

building → *buildinge* «будівля» [14, с. 69];

morning → *morninge* «ранок» [15, с. 244];

meeting → *meetinge* «зустріч» [там само, с. 104];

footing → *footinge* «прогулянка пішки» [17, с. 138];

standing → *standinge* «соціальне становище» [15, с. 44];

parking → *parkinge* «автостоянка» [14, с. 198];

living-room → *livinge* «вітальня, загальна кімната» [там само, с. 132] (усічення другого форманта складного слова).

При утворенні одного з ІАН цього типу Сан-Антоніо вдається до гри слів. Лексеми *auf corse* на перший погляд представляють сполучення звичайних французьких слів «корсиканське яйце». Однак у результаті аналізу контексту виявляється, що такі лексеми – це запозичення англійського прислівника *of course*, який зазнає графічної й (частково) фонетичної трансформації: *course* → *auf corse* «звичайно» [там само, с. 167].

Серед ІАН Сан-Антоніо є одиниці, утворені в результаті граматичних і графічно-граматичних трансформацій твірних лексем. Перехід англійського дієслова *open* у початковій формі до французької мови з її складною системою дієвідмінювання дієслів не виявляється можливим, оскільки ця форма не відповідає ні одному типу відмінювання мови-реципієнта. У процесі асиміляції твірна лексема набуває дієслівної флексії *-er* I групи дієвідмінювання. Одночасно відбувається утворення зворотного дієслова за допомогою вживання зворотної частки *se* в препозиції до дієслова: *open* «відкривати» → *s'opener* «відкриватися» [16, с. 195].

Англійське дієслово *speak* також змінюється, зокрема приєднується дієслівна флексія *-er*. Зазнаючи одночасно графічної трансформації, запозичена одиниця відповідає нормам графіки мови-реципієнта: *speak* → *spiquer* «говорити» [14, с. 206].

При утворенні двох інших ІАН Сан-Антоніо цього типу формування відбувається граматична адаптація англійських лексем шляхом приєднання французьких суфіксів. У першому разі до англійського прикметника *gap* додається французький прикметниковий суфікс *-ian* зі словотворчим значенням «відношення до предмета». При цьому похідне слово зберігає значення своєї твірної лексеми: *gap* → *gapian* «запізнілий» [14, с. 16]. У другому разі до дієслова *answer* «відповідати» приєднується французький суфікс *-ant*, у результаті чого формується дієприслівник теперішнього часу: *answer* «відповідати» → *answerant* «відповідаючи» [там само, с. 104].

Такі індивідуально-авторські неологізми-запозичення можна було б віднести до синтетичного типу морфологічного способу словотворення на основі того, що вони сформовані приєднанням до іншомовної лексеми французьких суфіксів і дієслівної флексії. Підкреслимо, що модель утворення ІАН *spiquer* можна виділити у зв'язку з наявністю не тільки граматичних (процес вербалізації), але й графічних трансформацій англійської твірної лексеми. Однак інші ІАН Сан-Антоніо (прикметник *gapian*, дієприслівник теперішнього часу *answerant* і зворотне дієслово *s'opener*) можна представити одиницями, утвореними від англійської твірної лексеми за допомогою суфіксації й вербалізації. Ми дотримуємося точки зору тих лінгвістів, які розглядають такі лексеми як запозичення, що зазнають «дерираційної асиміляції» [6, с. 78], а іншомовне слово використовується як основа для нових утворень, що є ознакою засвоєння запозичених лексем.

Серед усіх ІАН Сан-Антоніо цього способу словотворення 34 іншомовні одиниці сформовані від твірних основ мови-донора, і тільки одна одиниця є запозиченою граматичною формою – *les Soubise's boys* «хлопчики Субізи» [14, с. 178]. Вона містить англійську лексему *boys* «хлопчики» й англійську граматичну форму присвійного відмінка іменника на позначення істоти в однині (*Soubise* «Субіза» → *Soubise's* «Субізи»). Особливістю цього вислову є вживання перед іменником французького означеного артикля множини *les*, який повинен відноситися до номінального іменника *boys*, однак його препозиція до іменника *Soubise* означає, що в цьому разі *les*

співвідноситься саме з іменником-власною назвою. Отже, уживання французького артикля *les* у цьому словосполученні не відповідає граматичним нормам ні мови-джерела, ні мови-реципієнта.

Отже, запозичення – це іншомовні слова, які проникаючи в лексичну систему мови-реципієнта, зазнають певних модифікацій, пристосовуючись до нового мовного середовища. Насамперед може змінюватися графічний образ запозиченої лексеми, що зумовлює й фонетичні трансформації, рідше виникають зміни граматичного плану. У процесі формування індивідуально-авторських неологізмів-запозичень найбільша кількість лек-

сем зазнає графічних трансформацій (19 одиниць із 34), за яких мовна одиниця найкраще адаптується до норм мови-реципієнта; фонетична асиміляція відбувається в 10 ІАН. Найменша кількість запозичених одиниць має граматичні й графічно-граматичні модифікації (4 й 1 одиниця відповідно). Серед мовних запозичень, що складають 5,8% від загальної кількості виявлених ІАН Сан-Антоніо, джерелом тільки одного слова стала російська лексема, твірні слова й граматична форма інших 33 одиниць запозичені з англійської мови. Така тенденція, на нашу думку, пов'язана з актуальністю англійської мови у всьому світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алефиренко Н. Ф. Теория языка. Вводный курс: учеб. пособие. М.: Академия, 2007. 384 с.
2. Бородина М. А., В. Г. Гак. К типологии и методике историко-семантических исследований (на материале лексики французского языка). Л.: Наука, 1979. 232 с.
3. Будагов Р. А. Введение в науку о языке: учеб. пособие. М.: Добросвет, 2003. 543 с.
4. Бурлак С. А. Сравнительно-историческое языкознание: учеб. / С. А. Бурлак, С. А. Старостин. М.: Академия, 2005. 430 с.
5. Володина Е. Г. Лексические заимствования из английского языка в современном турецком языке (на материале периодики): дис. ... канд. филол. наук. М., 2007. 239 с.
6. Головин Б. Н. Введение в языкознание: учеб. пособие. Изд. 6-е, стереотипное. М.: КомКнига, 2007. 232 с.
7. Изюмская С. С. Структурные особенности неологизмов английского происхождения конца XX век. *Язык. Дискурс. Текст*: материалы междунар. конф. Ростов/Д.: РГПУ, 2004. Ч. 1. С. 80–82.
8. Кононенко А. П. Заимствованные сокращения как выражение экономии языковых средств: дис...канд. филол. наук. Ростов/Д., 2006. 168 с.
9. Копытина Н. Н. Социолектные особенности французской молодежной речи: дис. ... канд. филол. наук. Белгород, 2006. 163 с.
10. Реформатский А. А. Введение в языковедение: учеб. М.: Аспект Пресс, 2006. 536 с.
11. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР; за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ: Наук. думка, 1973. 438 с.
12. Ющук І. П. Українська мова. К.: Либідь, 2005. 640 с.
13. Cohen M. Histoire d'une langue: le français (des lointaines origines à nos jours). Paris: Editions sociales, 1973. 513 p.
14. San-Antonio. Bouge ton pied que je voie la mer. Paris: Editions Fleuve Noir, 1982. 223 p.
15. San-Antonio. Cocottes-minute. Paris: Editions Fleuve Noir, 1990. 288 p.
16. San-Antonio. De A jusqu'à Z... Paris: Editions Fleuve Noir, 1997. 224 p.
17. San-Antonio. San-Antonio chez les gones. Paris Editions Fleuve Noir, 1996. 192 p.

INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Veremiuk L.L.,

orcid.org/0000-0002-6221-419X

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Theory and Practice of Foreign Languages
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

Avchinnikova H.D.,

orcid.org/0000-0003-0507-4888

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Theory and Practice of Foreign Languages
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

The article defines the relevance of researching foreign language teaching methods, in particular, innovative methods and technologies that adapt to the processes of globalization, digitalization, mobility, etc. The vision of the concept of "innovative technologies" is revealed by Ukrainian (O. Pometun, L. Pyrozhenko, O. Bigich, M. Voloshinova, O. Matsneva) and foreign (K. Davison, M. Brin) scientists. Various foreign language learning technologies are considered. It was found that the project method provides personal-oriented learning and is a way of developing creativity, cognitive activity, and independence; the method of cognitive games contributes to the creation of positive environment, assimilation of the material with the help of an emotionally saturated form of its reproduction. Analysis shows that the use of interactive forms and methods in the implementation of a personally oriented approach and teaching a foreign language make it possible to increase the amount of speaking practice in class, are interesting for students, help to learn the material and use it in further classes, perform didactic and various developmental functions. The authors of the article state that the teacher has the role of a mentor of independent educational, cognitive and creative activities of students. It is important to create such psychological and pedagogical conditions where a student can express himself as a subject of educational activity and take an active personal position. Also, after many methods and educational games are analysed, project method proved to be one of the most effective and popular. It was discovered that since the project is planned and implemented by the student independently or by a group of students, this method provides favorable conditions for the activation of their responsibility, the formation of partnership relations between the project executors and the teacher.

Key words: foreign languages, innovative technologies, teaching methods, interactive learning, project method, game activity, problem-based learning.

У статті визначено актуальність дослідження методів навчання іноземних мов, зокрема інноваційних методик і технологій, які адаптуються до процесів глобалізації, цифровізації, мобільності тощо. Бачення поняття «інноваційні технології» розкрито українськими (О. Пометун, Л. Пироженко, О. Бігич, М. Волошинова, О. Мацнева) та зарубіжними (К. Девісон, М. Брін) вченими. Розглянуто різні технології навчання іноземної мови. З'ясовано, що метод проєктів забезпечує особистісно орієнтоване навчання та є способом розвитку творчості, пізнавальної активності, самостійності; метод пізнавальних ігор сприяє створенню позитивного середовища, засвоєнню матеріалу за допомогою емоційно насиченої форми його відтворення. Аналіз показує, що використання інтерактивних форм і методів у реалізації особистісно орієнтованого підходу та навчання іноземної мови дає змогу збільшити обсяг мовленнєвої практики на заняттях, є цікавими для студентів, допомагає засвоїти матеріал і використовувати його надалі, виконує дидактичні та різноманітні розвиваючі функції. Автори статті стверджують, що викладачу належить роль організатора самостійної навчально-пізнавальної та творчої діяльності студентів. Важливо створити такі психолого-педагогічні умови, за яких здобувач освіти зможе проявити себе як суб'єкт навчальної діяльності та зайняти активну особисту позицію. Після аналізу різних методик та навчальних ігор метод проєктів виявився одним із найефективніших та найпопулярніших. Виявлено, що, оскільки проєкт планується та виконується самостійно студентом або групою студентів, то цей метод створює сприятливі умови для активізації відповідальності, формування партнерських стосунків між виконавцями проєкту та викладачем.

Ключові слова: іноземні мови, інноваційні технології, методи навчання, інтерактивне навчання, мультимедійні засоби, робота в групах, метод проєктів, ігрова діяльність, проблемне навчання.

Research question. One of the priority areas of education reform defined by the State National Program "Education. Ukraine of the 21st century", there is a need to "achieve a qualitatively new level in the study of foreign languages". Unlike other subjects, a foreign language is a whole field of knowledge, as it reveals to a person the treasury of a foreign

culture, new lifestyles. Ukraine's integration into the world community requires perfect use of foreign languages. Recently, approaches to learning foreign languages have begun to change. This process is quite logical, since the student who comes to study has significant experience in learning a foreign language and automatically transfers his expectations to

the process and result of university foreign language training.

Review of literature. The novelty of this research lies in proving the effectiveness of using innovative technologies in foreign language classes. Scientific studies by teachers and methodologists (O. Bigich, M. Voloshinova, O. Matsneva, and others) have proven the effectiveness of using electronic technologies in foreign languages teaching. T. Koval investigates the use of information technologies, which contributes to real targeted activity and high motivation of students. Many experts dealt with this problem (L. Zenya, A. Konysheva, V. Kopylova, E. Polat, K. Fokina, and others), however, the demands of time pose the task of defining and applying such technologies in foreign language lessons that would contribute to the individual intellectual development of each student in collective learning conditions. Therefore, such technologies include collaborative learning, the project method, game activities, and problem-based learning.

Setting objectives. In this article, we aim to reveal the notion of the concept "innovative technologies" by Ukrainian and foreign scientists, consider various foreign language learning technologies, and prove the importance of using innovative technologies during foreign language classes.

Discussion. Innovative information and communication technologies have expanded the reach of new language practices. According to O. Pometun, technologies that are implemented through active interaction during class can be considered interactive. They help to gain new knowledge and organize group activities, starting from the interaction of two or three people among themselves and up to the broad cooperation of many [1, p. 117]. Methodists (O. Bigych, O. Boretska, N. Borysko, S. Nikolayeva) believe that learning English is a complex, multifaceted process that requires regular and creative activity. It is considered by specialists as one of the main directions of introducing a foreign language into the public environment, aimed at increasing the level of proficiency.

In order to choose the optimal teaching method according to the level of knowledge and needs of students, it is important for a modern teacher to know special teaching techniques and methods, to use the latest methods of teaching a foreign language. Teaching methods are not simple algorithmized units, their rational and motivated use in English classes requires a creative approach on the part of the teacher [2, p. 55]. Modern communicative methods offer a wide introduction into the educational process of active non-standard methods and forms of work.

According to the results of observations, such forms of work as individual, pair, group and team work proved to be effective. Therefore, all exercises and tasks must be communicatively justified by the lack of information, choice and reaction (information gap, choice, feedback). For their implementation, students need additional information, they will make certain efforts to learn it and in this way will be able to organize their activities more effectively [3, p. 54].

There are a number of foreign studies that consider innovative practices against the background of internationalization changes in higher education. Thanks to various projects and programs, European citizens have new opportunities for mobility in the form of academic exchanges, study tours, mobile language courses, etc. As a result, the role of the teacher as a carrier of information and an organizer of educational activities is gradually being rethought and transformed into the role of an intermediary between the educational audience and the world of natural language acquisition. Moreover, the educational audience itself undergoes significant changes and acquires new forms [4, p. 39].

Innovative changes in modern language education are connected with the inseparability of their two dimensions: information-communication and communication-activity. Examining the examples given by the Hong Kong researcher K. Davison, we notice that in some of them the computer is used simply as a device for printing and searching for information, developing presentations. In others, it serves as a powerful means of innovative scientific research. But its greatest innovative potential is revealed when combining the above functions with the function of maintaining intercultural communication and ensuring the solution of specific tasks, organizing activities in a natural language environment. If information and communication technologies can transfer the natural language environment to the classroom, then the informational and activity component can be transferred due to classroom culture.

Scientist M. Brin claims that "auditory culture is not purely a product of communication between teachers and students, but is a manifestation of physical space, which, in turn, represents a wider social context associated with values, traditions and political priorities" [4, c. 41]. Those who do not accept the introduction of innovative changes in traditional language education are effectively ignoring the importance of the audience in which the language is learned. The project described by K. Davison was called "Virtual connections: the classroom as a place for intercultural learning". It was intended to include a real-life situation requiring communication in

English between students from several countries via e-mail. Such projects can function only if the goals and content of such communication are seriously thought out. The success of such projects can also be explained by the fact that one corner of the "virtual triangle" enters the authentic language environment.

Teaching methods are defined in different ways in didactics and methodology. Thus, V. Onyshchuk believes that teaching methods constitute a system of interconnected activities of the teacher and students and techniques of teaching and learning, and each technique is a system of actions and operations of the teacher and students, which are determined by a rational sequence and purposefulness. According to I. Oliynyk, teaching methods are activities of the teacher and students combined into one, aimed at the assimilation of language knowledge, abilities and skills, and at the organization of the cognitive activity of the students. The classification of methods based on the interaction between the teacher and students in classes, substantiated by O. Bilyaev, seems to be the most appropriate for teaching a foreign language. The ways of such interaction can be different:

1. The teacher teaches language material – students listen (narration, explanation).

2. Students and the teacher exchange opinions on issues studied in English classes, thanks to which they reach the necessary conclusions, generalizations, formulate definitions, rules.

3. The teacher organizes students' observation of the studied facts and language phenomena, followed by a collective discussion of the results.

4. Students under the guidance of a teacher independently acquire knowledge of the language from a textbook.

5. Students acquire the necessary knowledge by performing practical tasks and exercises.

To create an emotional situation in classes, well-chosen examples from literature, feature films, and personal experiences are important. The most common among the methods of this group is the method of creating a situation of novelty of the educational material, which involves outlining new knowledge in the teaching process, creating an atmosphere of moral satisfaction from intellectual work. The feeling of enrichment with knowledge encourages students to self-improvement.

Proponents of the communicative approach and project activities emphasize that the nature of the participants in the communication and, especially, the nature of the speaker's attitude towards them have a determining influence on the language patterns consciously and subconsciously chosen to encode and decode the ideas that the participants of the educa-

tional process want to convey and understand. The emergence of information and communication technologies has significantly expanded the range of opportunities for involving native speakers in the process of language learning, without leaving them in an authentic language environment.

With this in mind, let's return to the question of the limits of the educational audience. If we take into account the fact that it is becoming easier to find native speakers who are in a natural language environment for interaction, students in the process of learning can virtually go beyond the boundaries of the classroom, university, local community, but also the country or continent. The conclusion comes to mind: the audience is not limited to four walls, it begins where the student and his motivation are and does not end at all – neither in space nor in time. Thanks to rapidly developing information technologies, students have the opportunity to communicate with people of different ages, cultures and social status [4, p. 40]. Given the availability of synchronous and asynchronous interaction with individuals and groups, teachers do not need to stimulate role-playing games, business games, etc.

In the 1970s, a communicative approach in foreign languages teaching began to be developed and implemented at a practical level, which gave impetus to the development of task-based or activity-based learning. Since the beginning of the 70s, the communicative approach has gone through several stages. At the first, the development of teaching methods took place, with the help of which communicative competence is formed. At the second stage, the types of educational activities for the implementation of the communicative approach were developed and communicative needs were determined [4, p. 45].

Let's consider the method of projects (mono-projects, collective, oral-language, species, written and Internet projects), which is a way of developing creativity, cognitive activity, and independence. Working on the project is a multi-level approach, covering reading, listening, speaking and grammar. Project-based learning is relevant because it teaches students to cooperate, educates such ethical values as mutual help and the ability to empathize, forms creative abilities and activates students. The project method implements differentiated, individually creative and active approaches to education. The project can have a research, search, creative, prognostic, analytical and game nature. The basis of the project method is to focus on the interests and wishes of the participants. Since the project is planned and implemented by the student independently or by a group of students, this method provides favorable conditions for

the activation of their responsibility, the formation of partnership relations between the project executors and the teacher.

The method of cognitive games contributes to the creation of an emotionally elevated atmosphere, assimilation of the material with the help of an emotionally saturated form of its reproduction. Cognitive games (business, role-playing, situational) model life situations, people's relationships, interaction of things, phenomena. They can be the main or auxiliary form of the educational process. The developmental effect is achieved due to improvisation, a natural expression of students' free creative forces.

In an educational sense, the game helps students overcome insecurity, promotes self-affirmation, and the fullest manifestation of their strengths and capabilities. The game is the most accessible type of activity for students, a way of processing the impressions received from the outside world. Features of thinking and imagination, emotionality, activity, developing need for communication are clearly manifested in the game. An interesting game increases the student's level of activity, and he or she can solve a more difficult problem than in a regular lesson. But this does not indicate that all classes should be held in the form of a game. The game is only one of the methods, and it gives good results only in combination with listening, conversations, reading and others.

Choosing a certain interactive method, namely "Interview", "Round Table", "Reflexive Circle", "Dozensofquestions", "Hotsummary", "Project", "Expert Groups", "Excursion", the teacher forms the appropriate skills in students. In addition to this, as a result of the interaction of communication, mutual learning occurs on both sides. Next let's analyse the most interesting interactive games.

The games offered below involve mastering the vocabulary of the studied topic and commonly used words. "Grabaminute" is a game in which a student is given 1 minute to represent a term written on an interactive map. The participant must provide as much information as possible about that subject/term, its meaning, usage, etc. The student who provided the most complete and coherent information about the subject or notion indicated on the card wins. Knowledge test: vocabulary on a specific topic combined with grammar. It's a good way to consolidate the learned material. Aim of the game: critical thinking and the skills of quick response are improved.

"An-item-description" is a game in which it is necessary to describe a word or word combinations indicated on interactive cards, without naming the root of the word and without using gestures. At the same time, the active role is played by the rest of

the group, which has to guess the word. Knowledge test: vocabulary on a specific topic combined with grammar. Aim of the game: quick reaction skills are improved, the search for synonyms in English is intensified. Direct communicative contact with the group has a positive effect on the relationship within the group.

"Chainstory" is a game of logic, a manifestation of imagination and individuality. The essence of the game is to continue the story of the previous student. Knowledge test: topic-specific vocabulary and general vocabulary combined with grammar. Aim of the game: the skills of quick response, logical thinking improve, attention increases, focusing on the plot of the story plays an equally important role, which helps to develop memory. The above-mentioned games can be held in the second part of the lesson, to increase the activity of students and improve the perception of information. They do not require significant training and depend on the students' theoretical knowledge level. Regarding the discussion group forms, which are described below, in addition to the theoretical basis, there must be a reasoned answer. The relevant discussion forms below force students to analyze their thoughts before voicing them, because not only speaking, but also explaining their own reasoning is an important element.

1. "Roundtable" (Collective game to solve a common problem).

2. "Scientific debate" (Educational dispute-dialogue in which students representing different disciplines defend their opinion, which is opposed to others).

3. "Competition in small groups" (Motivational game that encourages students to be active).

4. "Brainstorm" (A game that develops critical thinking).

5. "Situation" (A game that develops the ability to react quickly and fantasize).

6. "Judicial sitting" (Game with distribution of roles and search for constructive answers).

7. "Training" (a form of training using various forms of work with a small group to improve skills in the process of simulating situations that are close to reality).

Another example can be the game "What? Where? When?". The audience is divided into two teams, which take turns sitting at the table. The game is played by the analogy of a well-known TV show. Each team receives an envelope with a question. The jury determines the correctness of the answers, calculates the number of points.

"Brainstorm" is a method of organizing joint group and creative work in the audience with the

aim of increasing the mental activity of the participants and finding fruitful ideas, constructive solutions, solutions to complex problems or non-standard situations. It is advisable to use it at the very beginning of solving a problem or if this process has reached a dead end. The purpose of this game is to ensure the generation of ideas for an extraordinary solution to a particular problem. The following elements are required to conduct a "brainstorming session":

1. It is necessary to express as many ideas as possible and record them.
2. All expressed ideas are recorded, even at first glance, senseless.
3. Absence of any criticism.
4. All participants have the same right to express their opinion [5, p. 7–11].

Excursions in English and filming a video report can be included in interesting extracurricular interactive activities. An important stage of this event is preparation: distribution of roles among students, approval of the itinerary, students' independent search for information and its approval by the teacher acting as an expert [6, p. 7–10]. The main problem of involving interactive games is determined by the fact that the student often does not have his own opinion, and if he does, he is afraid to express it openly, to the entire audience. Constant conducting of interactive classes contributes to a significant improvement of communication skills, as a result of which internal limitations disappear. In the process the student learns: to communicate with different people, express alternative opinions, make balanced decisions, participate in discussions [7, p. 2–6].

Interactive games involving multimedia technologies include the method of "Presentations", demonstration of "Video projects", interactive games "First Million", "The brain of the class", "Blinking frames" and others. The use of multimedia technologies is possible to supplement classes and lectures. The main advantage of interactive learning is the combination with traditional methods. The interactivity of foreign language teaching methods is manifested in the synthesis of the above-mentioned technologies, in the variety of forms of classes. From the examples given, we can see that there are a large number of forms of interactive classes. The biggest mistake a teacher makes is using one teaching method or choosing one form of conducting an interactive task. It should be remembered that the channels of perception of information are not one-way, so different forms should be involved.

The use of a multimedia complex (MC) consisting of an interactive whiteboard, a personal computer,

and a multimedia projector is also an important means of innovative learning. Such a complex combines all the advantages of modern computer technologies and brings the learning process to a qualitatively new level. Thanks to the clarity and interactivity of MC, it is possible to involve the entire audience in active work [1, p. 95]. The use of an interactive whiteboard in classes significantly increases the effectiveness of student learning. It is worth defining the following key areas of MC application:

- presentations, demonstrations and modeling of situations;
- increasing student activity in classes;
- increasing the pace of classes.

The use of MC in practical foreign language classes allows teacher to actively involve students in the educational process, increases motivation to study, stimulates creative activity and promotes personality development, expands the possibilities of presenting educational information, it is the most effective and time-saving, helps students prepare for the tests and exams. MC is a powerful tool that can be adapted for use in language learning with a wide range of topics.

Recently, during the pandemic and the Russian-Ukrainian war, the use of interactive technologies in the digital space is possible on the Moodle platform and in the MyEnglishlab online application. The MOODLE learning management system has many features that facilitate the process of assessing students' knowledge. Knowledge control is carried out in the system using a separate module that offers many types of tests, provides the possibility of retesting with the permission of the teacher, the possibility of protection against cheating by randomizing questions in test tasks, organizing a database of questions for use in tests. The system has mechanisms for storing current grades of each student for all distance courses, setting a grade scale, semi-automatic recalculation of test results, etc. The MyEnglishLab interactive platform is based on an individual approach to learning, the student's independence in completing assigned tasks for a certain period of time, ease of use, organization of learning success in order to achieve high results and satisfaction from the process [8, p. 142–151].

Conclusion. Analyzing the material outlined above, we conclude that the use of interactive forms and methods in the implementation of a personally oriented approach and teaching a foreign language make it possible to increase the amount of speaking practice in class, are interesting for students, help to learn the material and use it in further classes, perform didactic and various developmental functions.

The teacher has the role of a mentor of independent educational, cognitive and creative activities of students. However, with frequent use of interactive games, students' interest is lost, perception becomes automatic. It is important that in order to improve

the effectiveness of higher education, it is necessary to create such psychological and pedagogical conditions where a student can express himself as a subject of educational activity and take an active personal position.

REFERENCES:

1. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. К., 2004. 192 с.
2. Науменко У. В. *Інноваційні методи навчання англійської мови у вищій школі в умовах модернізації. Молодий вчений.* № 3.1 (55.1), 2018. С. 53–65.
3. Сазоненко Г. Педагогічні технології. К.: Шк. світ, 2009. 128 с.
4. Заболотна О. *Інноваційні технології викладання іноземних мов в умовах інтернаціоналізації освітнього простору. Порівняльно-педагогічні студії.* № 4(22), 2014. С. 39–51.
5. Гін А. Безкровна атака: Технологія проведення навчального мозкового штурму. *Завуч (Перше вересня)*. 2000. № 8. С. 7–11.
6. Крамаренко С. Г. Інтерактивні техніки навчання, як засіб розвитку творчого потенціалу учнів. *Відкритий урок.* № 5–6, 2002. С. 7–10.
7. Пометун О. Як оцінити діяльність учнів на інтерактивному уроці. *Доба.* 2002, № 2. С. 2–6.
8. Свиридчук О., Веремюк Л. Використання платформи Moodle та онлайн додатка MyEnglishlab в процесі викладання іноземних мов. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету.* Умань, 2020. Вип. 3. С. 142–151.

УДК 811.134.2'23'42'37:82-31(8=134)"20"

ЛІНГВОПРАГМАТИКА, ПОЛІФОНІЯ ТА ЧАСТОТНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ФОРМ ТЕПЕРІШНЬОГО СУБ'ЄКТИВНОГО СПОСОБУ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ В СУЧАСНИХ ІСПАНСЬКИХ ТА ЛАТИНОАМЕРИКАНСЬКИХ РОМАНАХ (НА МАТЕРІАЛІ CORPES XXI)

THE LINGUOPRAGMATICS, POLYPHONY AND FREQUENCY OF USE OF THE SPANISH PRESENT SUBJUNCTIVE MOOD FORMS IN MODERN SPANISH AND LATIN AMERICAN NOVELS (ON THE MATERIAL OF THE CORPES XXI)

Кабов А.В.,

orcid.org/0000-0002-7218-3577

кандидат філологічних наук,

*доцент кафедри французької філології факультету іноземних мов
Львівського національного університету імені Івана Франка*

У статті представлено лінгвопрагматику, поліфонію та частотність застосування форм теперішнього суб'єктивного способу іспанської мови в сучасних іспанських та латиноамериканських романах на матеріалі CORPES XXI. Розглянуто попередні наукові розвідки щодо дослідження лінгвопрагматики теперішнього суб'єктивного способу іспанської мови в іспаномовному художньому дискурсі та виявлено, що вона не знайшла свого відображення в найновіших працях мовознавців. На основі теорії М.Л. Донайре проаналізовано поліфонічний потенціал теперішнього суб'єктивного способу в сучасних романах Іспанії та Латинської Америки. Встановлено, що найчастотнішими спільними селекторами прихильної або неприхильної точок зору є стверджувальні форми дієслів дійсного способу або інфінітиви, іменники, відсутність заперечної частки; кількість форм теперішнього суб'єктивного способу в іспанських романах є трохи більшою, ніж в латиноамериканських романах; відзначено більше розмаїття видів підрядних речень з формами теперішнього суб'єктивного способу в латиноамериканських романах, в порівнянні з прикладами з іспанських романів; переважають загальноповсякденні форми дієслів теперішнього суб'єктивного способу, притаманні для повсякденного мовлення. Також виявлено, що суб'єктивний спосіб в іспанській мові є категорією психолінгвістичною. Використовуючи суб'єктивний спосіб, мовець не є категоричним у своєму висловленні, передає своє ставлення до події. Навіть за наявності певного семантичного спрямування існує можливість переконати мовця у його вірогідній неправоті. Зроблено припущення, що це може пояснюватися високим ступенем емоційності, психологізму, семантичною нюансацією іспанського мовлення та характеру.

Зауважено, що дійсний та суб'єктивний способи іспанської мови є семантично взаємопов'язаними та взаємодоповнюваними, оскільки за відсутності суб'єктивного способу речення втрачає альтернативу вибору змістового спрямування. Дійсний спосіб вказує лише на єдиний, незмінний перебіг подій. Суб'єктивний спосіб скеровує адресата повідомлення на пошук відповідного слова-селектора, яке дасть йому вичерпну інформацію про мету та значення висловлення. Адресат на підсвідомому рівні звертає увагу на дієслово головного речення і на граматичні елементи, що оточують його.

Ключові слова: суб'єктивний спосіб, іспанська мова, лінгвопрагматика, поліфонія, частотність, селектор точки зору, художній роман.

The article highlights the linguopragmatics, polyphony and frequency of use of the Spanish present subjunctive mood forms in modern Spanish and Latin American novels on the material of CORPES XXI. There is an analysis of the previous scientific researches concerning the linguopragmatics of Spanish present subjunctive mood forms in Spanish speaking belles-lettres discourse. The lack of the analysis of the use of the Spanish present subjunctive mood forms was found out in the recent linguistic researches. The polyphonic potential of Spanish present subjunctive mood forms in the modern Spanish and Latin American novels has been analysed by means of the theory of M.L. Donaire. It was pointed out the following most frequent common selectors of the favourable and unfavourable points of view: affirmative verb and infinitive forms of the indicative mood, nouns, absence of negative particles. Having analysed the examples of the CORPES XXI, it was pointed out that the Spanish present subjunctive mood forms are more numerous in the Spanish novels in comparison with the Latin American one's; it was pointed out also the larger variety of subordinate clauses types with present subjunctive mood forms in Latin American novels in comparison with the Spanish one's; it was found out the predominance of the common present subjunctive mood verbs that are proper for the everyday speech. It was found out that the Spanish subjunctive mood belongs to the psycholinguistics categories. By means of the subjunctive mood the speaker doesn't express the categorical statement but expresses his attitude towards the event. Even if there is a strict sense in the utterance there is a possibility to convince the speaker of his probable wrongfulness. It was supposed that it can be explained by the high emotional, psychological degree of the Spanish language and character and by its semantic nuances.

It was pointed out that the Spanish indicative and subjunctive moods are semantically interconnected and complementary elements because in case of the absence of the subjunctive mood form the sentence loses its alternative semantics. The indicative mood shows the unique and unchangeable progress of events. The subjunctive mood pushes the addressee of the message to look for a relevant word selector which will give him the exhaustive information about the aim and the sense of the utterance. The addressee notes unconsciously the main clause verb and its surrounding grammatical elements.

Key words: subjunctive mood, Spanish language, linguopragmatics, polyphony, frequency, selector of the point of view, fiction novel.

Постановка проблеми.

Дослідження лінгвопрагматики та поліфонічних особливостей дієслівних способів романських мов є актуальним питанням серед мовознавців. Чільне місце займає вивчення особливостей функціонування іспанського суб'єктивного способу в різних типах дискурсів, зокрема, в сучасному художньому.

Згідно з постулатами традиційної граматики, суб'єктивний спосіб, на відміну від дійсного, виражає дію, яка жодним чином не пов'язана з дійсністю і є лише об'єктом, на який спрямовані думки, почуття або воля суб'єкта головного речення. Суб'єктивний спосіб позначає також синтаксичну підпорядкованість дієслова підрядного речення і сприяє появі мовної поліфонії, яка звільняє від прив'язаності до певного стереотипного висловлення.

Наш аналіз базуватиметься на постулатах Марії Луїзи Донайре [1], зокрема на її поліфонічній теорії, в якій йдеться про прихильну і неприхильну точки зору щодо змісту підрядного речення. Формант *que* вказує на присутність кількох точок зору в реченні. Важливу роль у процесі набуття висловлення значення відіграє дійсний спосіб. Згідно з поліфонічною теорією Марії Донайре, він обирає одну точку зору з полеміки двох, яку представляє форма суб'єктивного способу.

Функціонування суб'єктивного способу є синтагматично пов'язаним з низкою сполучників –

маркерів умови – *para que, aunque, sin que, hasta que* та ін. В традиційних граматиках йдеться про те, що зв'язок дії підрядного речення з дійсністю проявляється у змісті головного речення в поєднанні з семантикою сполучника.

Суб'єктивний спосіб іспанської мови продуктивно застосовується в сучасному художньому мовленні Іспанії та Латинської Америки, зокрема, в романах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Численними є нещодавні публікації на тему семантичного аналізу різних дієслівних форм суб'єктивного способу європейського та латиноамериканського варіантів іспанської мови. Проаналізуємо їх.

У своїй розвідці Давід Еллінгсон Еддінгтон «A corpus analysis of some usage differences among Spanish-speaking countries» [2] аналізує варіативність дієслівної морфології іспанської мови: застосування і чергування форм на *-ga, -se*; появу закінчення *-s* в другій особі однини неозначеного минулого часу дійсного способу; узгодження форми дієслова *haber* з додатком у множині: *habían*; вживання завершеного минулого часу для подій, які нещодавно відбулися; застосування теперішнього суб'єктивного способу в підрядних реченнях в минулому плані узгодження часів; зміну значення іменників через зміну артикля тощо.

Кевін Мартійо Вінер у своєму дослідженні «Spanish imperfect subjunctive form –se Possible identity marker for Spaniards?» [3] аналізує застосування форм минулого недоконаного та давноминулого суб'єктивного способу на –*ra*–/–*se* серед мовців Іспанії та Латинської Америки. Автор приходить до висновку, що форма на –*se* значно частіше застосовується в Іспанії, ніж в Латинській Америці. Автор вважає, що вживання форми на –*se* у мовленні стало маркером приналежності до європейського варіанту іспанської мови.

Анаїс Самаме Піспа у розвідці «El peso de la edad en el uso del imperfecto y pluscuamperfecto de subjuntivo (–*ra*–/–*se*)» [4] досліджує вплив вікової категорії мовців м. Ліма (Перу) на вживання форм минулого недоконаного суб'єктивного способу на –*ra* або –*se*. Авторка приходить до висновку, що форма на –*se* витісняє форму на –*ra* серед дорослого та старшого населення перуанської столиці.

Вітольд Собчак у своїй праці «Acercas de la eliminación de «hubiere cantado» del español de América» [5] вивчає поступове зникнення форми майбутнього доконаного суб'єктивного способу в Латинській Америці та Іспанії, зазначаючи, що воно відбувалося майже одночасно. Вчений приходить до висновку, що ця форма зберігалася трохи довше в латиноамериканських варіантах іспанської мови через сильніший консерватизм в мовленні.

Карлос Санчес Лансіс, Роберт Блейк та Пабло Роблес Гарсія у розвідці «La selección de modo en las subordinadas sustantivas en el marco histórico y actual» [6] вивчають еволюцію синтаксису дієслівного способу підрядних підметових речень, який вживається з дієсловом *esperar* та з дієсловами точки зору та емоцій. Вчені дійшли висновку, що застосування дійсного способу у вищенаведених конструкціях досягає свого апогею в середньовічній іспанській мові та протягом більшої частини класичного періоду. Саме починаючи з класичного періоду відзначається зростання вживання суб'єктивного способу, зокрема, з переважанням форм на –*ra* в ХХ столітті.

Даніель Ескудеро Аріса у розвідці «Contextos de subordinación sustantiva: el modo en los verbos de pensamiento, voluntad o deseo y sentimiento. Análisis contrastivo español-italiano» [7] концентрує свою увагу на застосуванні суб'єктивного способу у визначених контекстах підметової підрядності іспанської мови та шукає відповідності в італійській мові.

Ана Лопес Саман'єго та Ільпо Кемпас у розвідці «Querría que me lo compruebas / comprobaras/comprobases: elección del tiempo verbal tras expresiones de volición atenuada en el español

europreo» [8] аналізують часову реалізацію дієслова підрядного речення після ввічливих волонітативних виразів з дієсловом «*querer*» в європейському варіанті іспанської мови. Вчені підкреслюють зростання частотності вживання теперішнього суб'єктивного способу після дієслова у кондіціональному способі «*quisiera*».

Хосе Бустос Гісберт у дослідженні «La oración subordinada sustantiva en el texto escrito en español» [9] аналізує функціонування підрядних підметових речень в 4 типах письмового іспанського дискурсу, морфологію дієслів підрядних речень та умови появи в них дійсного, суб'єктивного способів та інфінітиву.

Серхіо Богард у своїй статті «Flexión finita vs. infinitiva o modo indicativo vs. subjuntivo. ¿Cuál es la distinción crucial en las oraciones completivas del español?» [10] розглядає застосування дійсного або суб'єктивного способу у підрядних додаткових реченнях іспанської мови та визначає первинні причини їх використання.

Кофі Хогнагло у розвідці «La concordancia temporal en las oraciones subordinadas de subjuntivo en español y en francés: normas y discordancias» [11] аналізує дотримання правил узгодження часів в підрядних реченнях французької та іспанської мов за допомогою контрастивно-описового методу. Автор відзначає значний ступінь їх недотримання в обидвох мовах,

Аня Хенеман у дослідженні «Tal vez es X vs. Tal vez sea X: Construcciones de probabilidad y el uso de los modos» [12] вивчає конструкції, які виражають вірогідність та їх взаємозв'язок з вживанням дієслівних способів. Аналіз побудовано на засадах когнітивної граматики конструкцій, яка враховує точку зору та позицію мовця, який є автором висловлення.

Таким чином, можна зробити висновок, що поліфонічний аналіз застосування та частотності теперішнього суб'єктивного способу іспанської мови в сучасних іспанських та латиноамериканських романах не знайшов гідного відображення в найновіших працях мовознавців.

Метою статті є дослідження лінгвопрагматики, поліфонічний аналіз та визначення частотності застосування теперішнього суб'єктивного способу іспанської мови в сучасних іспанських та латиноамериканських романах на матеріалі з корпусу Іспанської королівської академії CORPES XXI [13].

Завданням запропонованої статті є поліфонічний аналіз теперішнього суб'єктивного способу та визначення частотності його застосування в іспанському та латиноамериканському художньому дискурсах (зокрема, в романах 2020 року

видання) для вираження різноманітних аргументативних задумів мовця.

Виклад основного матеріалу дослідження.

З метою поліфонічного аналізу нами було обрано приклади з іспанського та латиноамериканського художнього дискурсу, які містять дієслівні форми теперішнього суб'єктивного способу, шляхом автоматичної вибірки з онлайн-корпуса.

Матеріалом дослідження в запропонованій статті послужив онлайн-корпус Іспанської королівської академії CORPES XXI [13], для якого були задані наступні параметри пошуку прикладів: 1) Країна походження роману: Іспанія, Латинська Америка 2) Писемний варіант іспанської мови; 3) Блок: художня література; 4) Носій: книга; 5) Жанрова приналежність: роман; 6) Дата публікації роману: 2020 рік.

Загальна кількість автоматично знайдених онлайн-корпусом прикладів теперішнього суб'єктивного способу іспанської мови становить 5386 прикладів (Іспанія) у 18 романах та 3653 приклади у 11 романах (Латинська Америка).

Повний перелік знайдених в корпусі прикладів можна переглянути за наступним посиланням: https://drive.google.com/drive/folders/1iN6_07Vaj4RV6PCEu4H-13wHbso23s0I?usp=sharing

Розглянемо тепер лінгвопрагматику та поліфонію теперішнього суб'єктивного способу в сучасному художньому дискурсі Іспанії та Латинської Америки та проаналізуємо частотність його застосування.

З метою лінгвопрагматичного та поліфонічного аналізу, оберемо випадковим чином по 15 речень з кожного корпусу прикладів, зважаючи на обмежений обсяг запропонованої публікації:

Приклади з художнього дискурсу Іспанії: 1) *Lo peor siempre se fragua sin que lo puedas intuir* [13], 2) *Ese es el tipo de recuerdos que se te clavan en la mente y a los que uno intenta agarrarse como sea* [13], 3) *Para que todos podamos identificarla si la vemos. Podría ayudar a encontrarla. Si alguien la ve y la reconoce, quizá podría dar señal de alarma* [13], 4) *Han mencionado que su cara ya ha salido en las noticias en la CBS porque no quieren que la gente los juzgue por ser los primeros en sacar beneficio de la búsqueda, aunque en realidad es así* [13], 5) *Cuando penséis si una noticia debe ser contada porque es injusta o porque es triste, en realidad la única pregunta que hará el editor de vuestro periódico será: ¿venderemos más ejemplares?* [13], 6) *¿Alguna descripción que nos ayude? ¿Qué llevaba puesto?* [13], 7) *¿A qué hospital quiere que lleven a su esposa?* [13], 8) *Necesitamos que esté usted aquí con nosotros* [13], 9) *Será mejor que nos vayamos a un lugar más tranquilo* [13], 10) *Tenemos la ambulancia*

en el siguiente cruce y es más conveniente que se recupere del ataque allí [13], 11) *Pasará en unos minutos y cuando termine necesitará estar relajada* [13], 12) *Salga de aquí antes de que le detengan* [13], 13) *¿Quiere que avisemos a su abogado?* [13], 14) *Quiero que sepa que puede tener acceso a uno de oficio que le acompañe en la declaración* [13], 15) *Llame a alguien para que venga a por usted* [13].

Вищенаведені приклади застосування теперішнього суб'єктивного способу іспанської мови належать до наступних видів підрядних речень: підрядні обставинні речення способу дії, мети, часу, підрядні додаткові з волюнтативною семантикою, підрядні відносні речення. Проаналізуємо поліфонічне функціонування теперішнього суб'єктивного способу та визначимо слова-селектори.

В першому прикладі селекторами неприхильної точки зору є іменник *lo peor* (з негативним семантичним спрямуванням) в поєднанні з прислівником *siempre*. Підрядна частина речення, в якій міститься суб'єктивний спосіб, не впливає на загальну семантику висловлювання, а лише вказує на полеміку точок зору, яка вирішується на користь неприхильної, шляхом застосування вищезазначених слів-селекторів у головному реченні. Підрядні речення способу дії лише вказують на неможливість мовцеві вплинути на розвиток подій. В другому прикладі словом-селектором прихильної точки зору є інфінітив дієслова *agarrarse*, який володіє безумовно позитивним семантичним спрямуванням. Теперішній суб'єктивний спосіб (*como sea*) лише вказує спосіб, яким мовець намагається досягти бажаного. Підрядні обставинні речення мети представлені в 3 та 15 прикладах. Відповідними словами-селекторами є стверджувальні дієслівні форми (*identificarla, llame*). Таким чином, відсутність заперечення вказує на вибір прихильної точки зору, яку підсилюють позитивні семантичні спрямування вищезазначених дієслів. Підрядні додаткові речення з волюнтативною семантикою представлені в прикладах 4,7,8,9,10,13,14. Селекторами прихильної або неприхильної точок зору є наявність або відсутність заперечної частки перед дієсловами головних речень, що, в свою чергу, сприяє обранню прихильної точки зору, враховуючи позитивний семантичний стереотип як окремо взятих дієслів (*no quieren que; quiere que; necesitamos que*), так і безособових конструкцій (*Será mejor que; es más conveniente que*). Підрядні обставинні речення часу представлені у прикладах 5,11,12. Стверджувальна форма дієслів (*debe ser contada; necesitará estar relajada; Salga*) вказує на прихильну точку зору, яка обирається з полеміки

у висловлюванні. Форми теперішнього суб'єктивного способу лише вказують на полеміку точок зору і також відтермінують виконання дії. Підрядні відносні речення представлені лише 6 прикладом в нашій вибірці. Стверджувальна форма неозначеного прикметника (*alguna*) обирає прихильну точку зору всього висловлювання.

Приклади з художнього дискурсу Латинської Америки: 1) *Las religiones –había dicho don Melchor– pueden convivir, pero es mejor que se mantengan separadas* [13], 2) *Ahora tengo que darle la razón, aunque me duela* [13], 3) *Todo el oro, toda la plata y las piedras preciosas del mundo, del planeta, deben volver a su lugar de origen antes de que el mundo se componga, de que el universo vuelva a su orden original* [13], 4) *No –dijo la Filo–, pero ojalá sea bueno* [13], 5) *A usted lo queríamos aquí –una pausa demasiado larga– para que nos ayude a decirle al señor obispo de Sololá lo que pensamos de él* [13], 6) *El nororiental de la frutería insiste en que Gastón se identifique apropiadamente si quiere hablar de negocios* [13], 7)... *con toda seguridad, ha sido una coincidencia, aunque sintamos la tentación de atribuirlo a un poder perceptivo del perro, como si el diagnóstico hubiera despertado sus neuronas receptoras del dolor* [13], 8) *Gastón contesta, lo repite tres veces, separando las sílabas enfáticamente, suponiendo que así hay más probabilidades de que la niña pueda entenderlo* [13], 9) *–Léeme el que más te guste* [13], 10) *Cuando tengas el pico bien parado, piensa en tu abuelita –le dijo* [13], 11) *–No te voy a leer –dijo Gonzalo–, pero me voy a quedar aquí hasta que te duermas* [13], 12) *«A esta gente le faltan horizontes», explicaba Julián, «no pueden imaginar otro mundo que no sea el de la miseria, la injusticia y la impunidad»* [13], 13) *Como los rolan seguido de plaza en plaza, pues les entra ansia y se quieren agenciar cuanto billete pueden mientras les dure el puesto* [13], 14) *Por regla no los tocamos a menos que se quieran pasar de verduras.»* [13], 15) *«Yo aguanté peores cosas cuando era niño, así que no se quejen* [13].

Вищенаведені приклади застосування теперішнього суб'єктивного способу іспанської мови належать до наступних видів підрядних речень: підрядні обставинні речення мети, часу, допусту, наслідку, підрядні додаткові з волюнтативною та гіпотетичною семантикою, підрядні відносні речення, незалежні речення з волюнтативною семантикою. Проаналізуємо поліфонічне функціонування теперішнього суб'єктивного способу та визначимо слова-селектори.

Прикладом підрядного обставинного речення мети є 5 речення. Відповідним словом-селекто-

ром є стверджувальна дієслівна форма дійсного способу (*queríamos*), яка обирає прихильну точку зору щодо всього висловлювання. Прикладами підрядних обставинних речень часу є 3,10,11,13 речення. Стверджувальна форма дієслів (*deben volver; piensa en tu abuelita; me voy a quedar; les entra ansia y se quieren agenciar*) є селектором та вказує на прихильну точку зору, яка обирається з полеміки у висловлюванні. Суб'єктивний спосіб вказує лише на полеміку точок зору та відтерміновує виконання дії. Підрядні речення допусту проілюстровано 2,7,14 прикладами. Словами-селекторами точок зору там виступають дієслівний вираз (*darle la razón* – прихильна точка зору), іменник *coincidencia* (радіше неприхильна точка зору, враховуючи контекст висловлювання), заперечна форма дієслова (*no los tocamos* – неприхильна точка зору). Прикладом підрядного речення наслідку слугує 15 речення. Словом-селектором неприхильної точки зору є, на нашу думку, словосполучення *aguantar peores cosas*, яке має негативний семантичний стереотип. Підрядні додаткові речення з волюнтативною семантикою представлені 1,6 прикладами. Селекторами прихильної або неприхильної точок зору є наявність або відсутність заперечної частки перед дієсловами головних речень (*pueden convivir; insiste en*). Прикладами підрядних відносних речень слугують 9,12 речення. Словами-селекторами прихильної точки зору є стверджувальна форма наказового способу (*léeme*) та заперечна форма дійсного способу (*no pueden imaginar*). Незалежним реченням з волюнтативною семантикою є 4 приклад. Словом-селектором прихильної точки зору висловлювання є прикметник *bueno*. 8 приклад слугує зразком підрядних додаткових речень з гіпотетичною семантикою. Словом-селектором прихильної точки зору, на нашу думку, є прислівник *enfáticamente*, який володіє явним позитивним семантичним стереотипом.

Висновки дослідження.

Підсумовуючи наше дослідження, ми дійшли до наступних висновків:

1. Згідно з результатами автоматичної вибірки прикладів з онлайн-корпусу, кількість форм теперішнього суб'єктивного способу в іспанських романах є трохи більшою, ніж в латиноамериканських романах (5386 прикладів (Іспанія) у 18 романах та 3653 приклади у 11 романах (Латинська Америка). Хоча, не можна, при цьому, не врахувати меншу кількість латиноамериканських романів у вибірці (11).

2. Найчастотнішими селекторами точок зору, які є спільними для обидвох проаналізованих

художніх дискурсів, є стверджувальні форми дієслів дійсного способу або інфінітиви, іменники, відсутність заперечної частки.

3. Відзначається більше розмаїття видів речень з формами теперішнього суб'єктивного способу в латиноамериканських романах (8 видів речень), в порівнянні з прикладами з іспанських романів (5 видів речень). Можна зробити припущення про більшу емоційність латиноамериканського художнього дискурсу, порівнюючи з іспанськими романами, яка виражається, зокрема, більш частотним застосуванням форм суб'єктивного способу.

4. В нашій вибірці переважають загальноживані форми дієслів теперішнього суб'єктивного способу (*puedas, podamos, sea, te duermas, te quejes, penséis, ayude, vayamos* тощо), притаманні для повсякденного мовлення. Це є ще одним доказом продуктивності та затребуваності теперішнього суб'єктивного способу в сучасному художньому дискурсі, а отже і в сучасному іспаномовному суспільстві (як в Іспанії, так і в Латинській Америці), мовлення якого знаходить своє відображення в устах персонажів романів.

5. Що ж до лінгвопрагматики та поліфонії суб'єктивного способу, то в іспанській мові він є категорією психолінгвістичною. Використовуючи

його, мовець не є категоричним у своєму висловленні. Навіть за наявності певного семантичного спрямування існує можливість переконати мовця у його вірогідній неправоті. Таким чином, за допомогою суб'єктивного способу, іспанець передає своє ставлення до події, на підсвідомому рівні він дає змогу переконати себе в тому, що існує інший погляд на подію. Це може пояснюватися високим ступенем емоційності, психологізму, семантичною нюансацією іспанського мовлення та характеру.

6. Дійсний та суб'єктивний способи іспанської мови є семантично взаємопов'язаними та взаємодоповнюючими, оскільки за відсутності суб'єктивного способу речення втрачає альтернативу вибору змістового спрямування. Дійсний спосіб вказує лише на єдиний, незмінний перебіг подій. Суб'єктивний спосіб скеровує адресата повідомлення на пошук відповідного слова-селектора, яке дасть йому вичерпну інформацію про мету та значення висловлення. Адресат на підсвідомому рівні звертає увагу на дієслово головного речення і на граматичні елементи, що оточують його.

Перспективою подальших досліджень є поліфонічний та частотний аналіз форм суб'єктивного способу іспанської мови в сучасних іспанських драматургічних творах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Donaire M.L. Subjuntivo y polifonía (español, francés). Madrid, 2001. 112 p.
2. Eddington Ellingson D. A corpus analysis of some usage differences among Spanish-speaking countries. *Dialectología: revista electrónica*. 2021. Núm. 28. P. 71-95.
3. Martillo Viner K. Spanish imperfect subjunctive form –se Possible identity marker for Spaniards? *Revista española de lingüística aplicada*. 2022. Vol. 35. Nº 1. P. 149-172.
4. Samamé Rispa A. El peso de la edad en el uso del imperfecto y pluscuamperfecto de subjuntivo (-ra/-se) *Lexis: Revista de lingüística y literatura*. 2021. Vol. 45. Nº 1. P. 163-190.
5. Sobczak W. Acerca de la eliminación de «hubiere cantado» del español de América. *Revista de investigación lingüística*. 2021. Vol. 24. Nº. 1. P. 195-208.
6. Robert J. Blake, Sánchez Lancis C.E., Robles García P. La selección de modo en las subordinadas sustantivas en el marco histórico y actual. *Scriptum digital: revista de corpus diacrónicos i edició digital en llengües iberoromàniques*. 2019. Nº. 8. P. 89-110.
7. Escudero Ariza D. Contextos de subordinación sustantiva. El modo en los verbos de pensamiento, voluntad o deseo y sentimiento: análisis contrastivo español-italiano. *Tonos digital: Revista de estudios filológicos*. 2017. № 33.
8. Samaniego A.L., Kempas I. Querría que me lo compruebes / comprobaras / comprobases: elección del tiempo verbal tras expresiones de volición atenuada en el español europeo. *Estudios filológicos*. 2018. Nº 61. P. 35-58.
9. Bustos Gisbert J.M. La oración subordinada sustantiva en el texto escrito en español *Anuario de estudios filológicos*. 2020. Vol. 43. P. 95-118.
10. Bogard Sierra S. Flexión finita vs. infinitiva o modo indicativo vs. subjuntivo. ¿Cuál es la distinción crucial en las oraciones completivas del español? *Nueva revista de filología hispánica*. 2020. Tomo 68. Nº 2. P. 551-570.
11. Hognaglo K. La concordancia temporal en las oraciones subordinadas de subjuntivo en español y en francés: normas y discordancias. *Beoiberística*. 2020. Vol. 4. Nº. 1. P. 13-30.
12. Hennemann A. Tal vez es X vs. Tal vez sea X: Construcciones de probabilidad y el uso de los modos. *Romanica Olomucensia*. 2020. Nº. 1. P. 51-72.
13. CORPES XXI (REAL ACADEMIA ESPAÑOLA: Banco de datos (CORPES XXI) [en línea]. Corpus del Español del Siglo XXI (CORPES) : веб-сайт. URL: <https://apps2.rae.es/CORPES/view/inicioExterno.view;jsessionid=7DDE F7E87B205DB5A7D2EE9141DE508E> (дата звернення: 13.06.2022)

РОЗДІЛ 4 ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

UDC 81-13-116'37

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL DILEMA OF THE FUNCTIONAL-SEMANTIC FIELD OF TEMPORALITY IN LINGUISTICS

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ДИЛЕМИ ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ ТЕМПОРАЛЬНОСТІ У ЛІНГВІСТИЦІ

Gulchohra Babali Aliyeva,
orcid.org/0000-0003-2266-947X
PhD in Philology, Associate Professor,
Head at the Department of English Language
Azerbaijan State Marine Academy

The article analyzes aspects of the functional-semantic field of temporality from the point of view of functional linguistics. According to modern research, the concept of the semantic field is studied both at the level of lexical-semantic analysis and methodologically. The category of the semantic field, combining all possible types of relations in the language between linguistic units and establishing the hierarchical relations of the latter, is itself a systemic entity. The concept of functional domain is interpreted differently depending on the problem. From the perspective of researching verbs in Slavic languages, using examples of the grammatical structure of the German language, studying the tense forms of Romance languages, scientists come to the conclusion that the study of grammar is impossible without analyzing the use of grammatical forms in speech, where grammatical forms interact with the vocabulary is a stock that is permanently replenished and transformed. Depending on the environment, the meaning and function of one or another form change, the meaning of a specific word, which appears under this grammatical form, changes significantly. This fact should be taken into account when constructing a grammatical and lexical field characterized by a number of mandatory features. Various means of grammatical and lexical levels, designed to express general meanings, are not connected by random connections, but by relations that make it possible to establish certain regularities. A set of interacting means forms a system interpreted as a field. The functional domain has a heterogeneous, usually complex structure. In European linguistics, the concept of field is not taken into account, in this sense, one considers of this issue very relevant. The functional-semantic field of temporality is selected as the object of research, since time is the main characteristic of any process. By temporality one understands the functional-semantic field, which is based on the grammatical category of time, as well as the lexical-grammatical and grammatical-contextual means of a certain language, which are used to express its contextual variants.

Key words: semantic field, functional-semantic field, periphery, nucleus, verb, tense form.

У статті проаналізовано аспекти функціонально-семантичного поля темпоральності (часових категорій) з точки зору функціональної лінгвістики. Відповідно до сучасних досліджень, концепція семантичного поля вивчається як на рівні лексико-семантичного аналізу, так і методологічно. Категорія семантичного поля, об'єднує усі можливі типи відносин в мові між мовними одиницями. Ця категорія характеризується ієрархічністю та є складною системою. Поняття функціональних доменів, різні наукові школи сприймають по-різному в залежності від проблем, що розглядаються. В ракурсі досліджень дієслів у слов'янських мовах, на прикладах граматичної будови німецької мови, вивчаючи часові форми романських мов, вчені висувують гіпотезу, що аналіз граматичних форм неможливий без вивчення вживання часових форм у мовленні, де граматичні форми взаємодоповнюють одне одного і відповідно, зі словниковим запасом, який перманентно наповнюється та трансформується. Залежно від середовища трансформується сенс та функціональність тієї чи іншої форми, істотно трансформується сенс визначеного слова, яке виступає під певною граматичною формою. Для побудови граматико-лексичного поля, що характеризується обов'язковими ознаками, необхідно це брати до уваги. Різні засоби граматичних і лексичних рівнів, мають на меті передачу загальних значень, пов'язані між собою не випадковими зв'язками, а відносинами, які уможливають встановлення певних закономірностей. Сполучність цих засобів утворює систему, інтерпретовану як поле. Функціональний домен має неоднорідну, зазвичай складну структуру. В європейській лінгвістиці поняття поля не враховується, у цьому сенсі вважаємо розгляд цього питання вельми актуальним. Об'єктом дослідження виділяємо функціонально-семантичне поле (ФСП) темпоральності, позаяк час є визначальною характеристикою дискурсу. Отож, під темпоральністю розуміємо функціонально-семантичне поле, де основою є граматична категорія часу, окрім цього, лексико-граматичні та граматико-контекстуальні засоби, що взаємодіють та виражають її контекстні варіанти.

Ключові слова: семантичне поле, функціонально-семантичне поле, периферія, ядро, дієслово, часова форма.

Problem statement. The lack of general principles and criteria for distinguishing and classifying lexical microsystems has given rise to a number of terms designed to describe the same lexical phenomenon: “lexical-semantic group”, “lexical-semantic field”, “synonym group”, “thematic group”, etc. In the perspective of this topic, scientists note that fields differ from the so-called thematic groups of words and lexical-semantic groups, identified in the composition of the lexicon by many researchers, the fact that the grouping of words in them is based solely on language connections, while in the above groups the words are combined based on extra-language connections and are classified as objects and phenomena of reality [1, p. 168]. This article offers consideration of some aspects of the concepts of the semantic field (lexico-semantic) and functional semantic field.

Analysis of recent research and publications. Temporality is a functional-semantic field, where the core is the grammatical category of time, as well as lexical, grammatical, and contextual modulations of this language. Their function is to express their contextual variants. For example, in the Romance languages, the sphere of temporality is monocentric. The core of the functional-semantic field of temporality is grammatical temporal categories. In the middle of the category of temporality is a large number of paradigms of verbal forms of time. This multiplicity of the linguistic system of tenses makes it obvious that the category of time is the dominant category of the verb in the Romance languages. Each of the tense verb forms, in its meaning and formal expression, has a connection with a single starting point, a grammatical point of reference represented by the moment of speech or other moment in relation to which the action occurs.

This study is based on the point of view of linguists who develop the theory of the functional-semantic field (FSF), which includes a group of grammatical, lexical, and combined means of expressing time. The temporal field is based on the concept of time, mainly the location of the action relative to the moment of speech.

The core of the field is represented by the grammatical category of time, based on the opposition: simple past tense (imperfect)/present/simple future tense (future in the past). The periphery of the field is represented by: lexical units, temporal conjunctions and prepositions, syntactic constructions – consecutive sentences, and verbal periphrases.

The problem of expressing time on the linguistic level has always been given a significant place in linguistic research, which is motivated by the need to understand the real course of time, to identify

the principles of placing events on the axis, and the adequacy of the transmission of this information in language.

Throughout the history of the science of language, scientists have attempted to analyze, systematize and describe the means of transmitting temporal reference. A look at the problem from different points of view, especially morphological, has led to a number of inconsistent concepts [8, p. 88]. A qualitatively different vision of the problem of the expression of time, not limited to the framework of morphology, the approach to solving the problem in a broader perspective is outlined in the works of Soviet scientists. The new approach created prerequisites for the convergence of semantic and grammatical notions of time in linguistics and gave rise to the distinction between relative and absolute, direct and indirect tenses. etc., as well as ways of expressing them. The discussion on this topic, which began at the end of the last century and continues now [9]. Recently, the problem of the expression of time has acquired a special development. The main attention is devoted to a detailed analysis of the category of time from the point of view of functional grammar, operating with such notions as the functional-semantic field of temporality and temporarily categorical situation. The emergence of the semantic component expands and deepens the field of research and provides opportunities for new research in this direction.

Task statement. Despite the constant and special attention paid to the problem of temporality from the point of view of functional linguistics, the authors who have addressed the subjective types have mainly considered individual aspects of the linguistic expression of time. But the basic principles of the speech realization of this subject as a category as a whole, without a detailed analysis of the constitutive components of the system, does not allow us to draw a complete picture of the mechanisms of functioning of the temporal structure. The task of this work is: a comprehensive analysis of the processes of speech realization of temporal meanings; research of the essence of temporal phenomena (especially important for determining the principles of reflecting the category of objective time in the language; identifying and describing certain temporal means.

Presentation of the basic material. The functional-semantic field (FSF) of temporality is the center of a number of predicative categories, which transmit the attitude of the content of the statement to reality, established from the point of view of the speaker. By temporality adherents of the functional-semantic direction in linguistics understand “a semantic category that reflects the perception and understanding of

the time of designated situations and their components in accordance with the moment of speech or the linguistic point of reference" [13, p. 201]. Temporality FSF, according to Gardenforce, Peter, and Maya Brala-Vukanovic [7, p. 110], is a domain based on the somatic category of temporality and includes a group of means of expression of different grammatical, lexical, and combined levels (lexico-grammatical, grammatical-contextual, etc.). FSF temporality belongs to the category of monocentric fields since the verb category of time and verb tenses are central in the functional-semantic category of temporality. The starting point of temporal relations is the moment of speech or another moment. Each verb tense form contains in its categorical sense a certain relation to this reference point, as in English: I see/I saw/I will see. Each of these verb forms expresses a certain relation to a temporal center. Depending on whether the moment of speech or another moment acts as a temporal deictic center, distinguishing between absolute tense and relative tense [5]. Absolute time is oriented to the time of speech. At the center of the varieties of temporal relations is the meaning of absolute time. In the category of temporality, in addition to time itself, we can distinguish a number of related blocks. Thus, functional grammar distinguishes the attribute "actuality/non-actuality of orientation at the moment of speech". The situationally actualized type of speech is characterized by a direct connection between the content of the statement and the speech situation. Situationally actualized speech is characterized by direct communication between the speaker and the listener. A variety of lexical concretizers, such as now, a long time ago, at once, long time ago, at that time, as well as the vocal correlation of different temporal plans.

Situationally non-actualized speech occurs when there is no direct connection between the content of the utterance and the speech situation, especially with the position of the speaker at the moment of speech. The forms of time in this phrase do not express the past in its real and vivid comparison with the present but perform the function of correlating the past with the appropriate moment in the narrative. Ismail and Sufian [10, p. 193] refer the use of past and present to the type of situationally non-actualized temporality and is used mainly in informative speech acts. Among the finite forms of the verb, there are no special forms of relative tense: the same verb tense forms can appear both in absolute temporal use and in relative temporal use. Relative tenses can be expressed with gerunds, but absolute tenses cannot. The tense of the moment of speech of the calcified fraction expresses an advantage in the past over the noticed and only the predicate form of the main part

of a compound sentence is perceived in the past with an independent absolute orientation, that is, the point of reference is the moment of speech. The structure of the FSF of temporality distinguishes many microfields of the past, present, and future tenses. Moreover, while traditional grammar notes the close connection between the category of aspect and time, speaking of species-temporal forms, functional grammar, in turn, focuses on the interaction of the functional-semantic categories of temporality, aspectuality, and modality. Some linguists, such as Zhang and Wei, consider past accomplished and imperfective to be different words with different formative systems [15]. Adherents of the communicative grammar point out that the main ways of organizing and separating text are verbs in established species-temporal functions [3]. In the qualitatively descriptive function, the speaker, removed in time and space from the action, presents them as something ordinary. The Perfect and Aorist as a reflection of coincidence differ in that the Aorist function is characteristic of verbs of dynamic action, which, by changing, lead the plot of the story to its logical end, are the main means of discourse structure [12]. The function of the accomplished form is more characteristic of state verbs than of action verbs. It is not correct to interpret the accomplished form as denoting an action which results in an action which persists until the moment of speech. Verbs of the accomplished form of certain semantic categories may also perform the function of the accomplished form and the aorist in the future tense. Verbs of the future perfect form can perform the procedural function of the imperfect form, accompanying the particle as an adverb, suddenly with the expression of intensity and unexpectedness of the action [11]. The list of ordinary and repetitive actions in the verb forms of the future accomplished type can also perform the function of a qualitatively significant accomplished type. The imperfect also appears in the proverb sample with a generalized-personal verb in the future accomplished form, usually with negation. Sentences and groups of sentences with a predicate in the present tense can perform an imperfect and qualitatively descriptive procedural function, that is, to visually reproduce observed processes and give a descriptive characteristic of an object, a person, its properties. Despite the fact that the present tense does not have an accomplished form, the context allows verbs in the present tense form to report a sequence of successive actions in a visually reproductive sense, i.e., to perform an aoristic function.

In conclusion, we should emphasize the essential importance of the lexical indicator in the formation of expression. Without lexical means, the full reali-

zation of the expressive functions of time, adequate to the needs of speech communication, would be impossible. The temporal form of the verb must correspond to the meaning of the temporal indicative participle. At the periphery of the temporal field, there are also analytic forms of the passive participle of the type discussed. The quasiperiphery of the temporality field, besides the previously listed groups, includes syntactic constructions in the sense of the “null” present tense, corresponding to constructions. Slavic languages are characterized by the expression of proximity/distance with the help of lexical constructs. Only the plural mode verbs of the verb walk, speak, know, etc., which are used exclusively in the past, are characterized by the sign of prescription, have meaning. Indefinitely fixed orientation in time is represented in phrases like “I will come to you someday”. The temporal orientation here may be non-fixed. Unfixed temporal orientation in this case is understood as the absence of all kinds of concretizers of temporal meaning. It is customary to talk about the circumstances of concretizers, but at the level of polypropositional monopredicative constructions, this function may be performed by a definition with temporal semantics – the actants of the prepositional noun [14, p.69].

The large periphery of the temporal field includes gerunds as part of participative constructions, modal syntactic constructions that provide for the temporal relation of a situation or one of its elements to the future.

According to Bohm W., such lexical means in each type of their function (function of additional

concretization or basic designation of temporal reference) have a constant and stable temporal meaning, expressed in a certain syntactic (adverbial) position [2]. Lexical concretizers of temporal meaning also characterize action by duration and repetition. The duration and the whole covered time interval of action are indicated by adverbs, combinations of nouns with pronouns. The comprehensive indicator of habitus characterizes the action of the predicative base.

Conclusions and suggestions. Consequently, the development of the semantic field in linguistics is always associated with functional grammar. The theory of the functional-semantic field (FSF) was proposed in 1960 and further developed in the perspective of its content and formality. Modern linguistics conceptualizes a variety of theoretical concepts and methodological approaches in the study of the category of the functional-semantic field. In our work, we are guided by the generally defined features of the functional-semantic field: the semantics of the field components; its diversity (temporal and morphological components); its core and periphery and the possibility of transgression between the fields. According to the results of this study, the field of time – the microfield of the present, past, and future time with the potential for transformations and the microfields of multiplicity, certainty, and indeterminacy were identified. Further in-depth scientific research in the perspective of the semantics of the functional-semantic field of temporality will be useful for the deeper development of typology and scientific research of the functional-semantic field.

REFERENCES:

1. Babali A. G. Functional and semantic field of aspectuality in different-systemic languages. *Revista Amazonia Investiga*. 2022. Vol. 11, no. 53. P. 166–175. URL: <https://doi.org/10.34069/ai/2022.53.05.16> (date of access: 27.09.2022).
2. Böhm V. L'interaction et l'intersection sémantique de la temporalité, l'aspectualité et la modalité dans les langues romanes: une approche fonctionnelle et pragmatique. Philosophische Fakultät. 2020. https://publishup.unipotsdam.de/opus4-ubp/frontdoor/deliver/index/docId/48186/file/boehm_article.pdf (date of access: 27.09.2022).
3. A real-time platform for contextualized conspiracy theory analysis / D. Chong et al. *2021 International Conference on Data Mining Workshops (ICDMW)*, Auckland, New Zealand, 7–10 December 2021. 2021. URL: <https://doi.org/10.1109/icdmw53433.2021.00021> (date of access: 27.09.2022).
4. Czarnecki S. Types de formants dans la dérivation fonctionnelle polonaise et roumaine : bases théoriques. *Studia Romanica Posnaniensia*. 2020. Vol. 47, no. 3. P. 35–54. URL: <https://doi.org/10.14746/strop.2020.473.003> (date of access: 27.09.2022).
5. Dik S. C. Functional Grammar. De Gruyter, 1981. URL: <https://doi.org/10.1515/9783112420126> (date of access: 27.09.2022).
6. Gamallo P. Compositional Distributional Semantics with Syntactic Dependencies and Selectional Preferences. *Applied Sciences*. 2021. Vol. 11, no. 12. P. 5743. URL: <https://doi.org/10.3390/app11125743> (date of access: 27.09.2022).
7. Gärdenfors P., Brala-Vukanović M. Semantic domains of demonstratives and articles: A view of deictic referentiality explored on the paradigm of Croatian demonstratives. *Lingua*. 2018. Vol. 201. P. 102–118. URL: <https://doi.org/10.1016/j.lingua.2017.10.006> (date of access: 27.09.2022).
8. Gonzalez W. J. Semantics of Science and Theory of Reference: An Analysis of the Role of Language in Basic Science and Applied Science. *Language and Scientific Research*. Cham, 2021. P. 41–91. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-60537-7_2 (date of access: 27.09.2022).

9. Hao J. Reconsidering “cause inside the clause” in scientific discourse – from a discourse semantic perspective in systemic functional linguistics. *Text & Talk*. 2018. Vol. 38, no. 5. P. 525–550. URL: <https://doi.org/10.1515/text-2018-0013> (date of access: 27.09.2022).

10. Et.al S. I. Distribution of Discourse Markers Elements or Discourse Particle as an Entity Relationship in Discourse. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT)*. 2021. Vol. 12, no. 3. P. 190–200. URL: <https://doi.org/10.17762/turcomat.v12i3.656> (date of access: 27.09.2022).

11. Izzatilloevna K. D., Tolibovna S. Z. Dependent taxis: Semantic features and methods of expression in english. *ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH*. 2021. Vol. 10, no. 5. P. 318–321. URL: <https://doi.org/10.5958/2278-4853.2021.00411.0> (date of access: 27.09.2022).

12. Oman I., Kamol N., Gulrukh G., & Sanjar R. Taxis Category: Various Approaches And Standpoints. *European Journal of Molecular & Clinical Medicine*. 2020. Vol. 7(7). P. 1024-1033.

13. Wang C. A combined perspective of sociology and linguistics on exploring academic discourse-JR Martin, Karl Maton, YJ Doran, *Accessing Academic Discourse: Systemic Functional Linguistics and Legitimation Code Theory*. London: Routledge, 2020. Pp. ix+ 316. Hardback \$221, ISBN: 978 0 367 23608 3. *English Today* 2022. Vol. 38.1. P. 69-70. <https://doi.org/10.1017/S0266078421000055>

14. On Sample Based Explanation Methods for NLP: Faithfulness, Efficiency and Semantic Evaluation / W. Zhang et al. *Proceedings of the 59th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics and the 11th International Joint Conference on Natural Language Processing (Volume 1: Long Papers)*, Online. Stroudsburg, PA, USA, 2021. URL: <https://doi.org/10.18653/v1/2021.acl-long.419> (date of access: 27.09.2022).

УДК 811'42-92

ДИСКУРСИВНІ ТА ФУНКЦІЙНО-СТИЛЬОВІ ВИМІРИ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ТЕКСТУ ЯК МЕТОДОЛОГІЙНОГО КОНСТРУКТУ

DISCOURSE AND FUNCTIONAL STYLISTIC DIMENSIONS OF THE PUBLICISTIC TEXT GENESIS AS A METHODOLOGICAL CONSTRUCT

Залужна О.О.,

orcid.org/0000-0002-7929-6769

*кандидатка філологічних наук, доцентка,
завідувачка кафедри англійської філології*

Донецького національного університету імені Василя Стуса

Холодюк О.О.,

orcid.org/0000-0002-1434-6606

студентка II курсу магістратури факультету філології

Донецького національного університету імені Василя Стуса

Статтю присвячено дослідженню співвідношення дискурсивних та функційно-стильових вимірів генези та функціонування публіцистичного тексту як методологічного конструкту. Об'єктом дослідження постає публіцистичний текст як ключовий елемент дискурсу та функційного стилю мовлення; предметом вивчення виступає специфіка генези та функціонування публіцистичного тексту в домені дискурсивного та функційно-стильового лінгвістичного аналізу. Успішна реалізація мети передбачає вирішення таких завдань: окреслити поняття «публіцистичний стиль» та «медіадискурс»; розглянути дистинктивні характеристики «функційного стилю» та типові риси його мовної реалізації; дослідити специфіку публіцистичного тексту в рамках дискурсивної парадигми; встановити характер співвідношення та взаємодії між двома вищевказаними лінгвістичними підходами.

Публіцистичний стиль окреслюється як функційний стиль мовлення, який обслуговує широку сферу суспільних відносин (політичних, економічних, культурних, спортивних тощо) і функціонує в засобах масової інформації (друкованих джерелах та аудіо / відео матеріалах). Дискурс визначається як комунікативний процес, який відбувається між суб'єктом і об'єктом мовлення та формується і функціонує, підпорядковуючись вимогам соціального, культурного, історичного, часового, просторового та інших контекстів.

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що дискурсивний і функційно-стильовий підходи до лінгвістичного аналізу тексту є дотичними, але не тотожними. Об'єктом наукового дослідження в обох наукових парадигмах виступає текст, який втім розглядається під іншими кутами з акцентом на різних параметрах. Функційно-стильовий підхід передусім має на меті вивчення специфіки функціонування мовних одиниць на різних рівнях (передусім

лексичному, граматичному, синтаксичному) в системі функцій, які покликані виконувати даний текст. В той час як дискурсивний підхід переміщає фокус на комплексну взаємодію контекстів (соціального, культурного, історичного, часового, просторового та ін.), які обумовлюють вибір тих чи інших засобів комунікації (як вербальних, так і паралінгвістичних), покликані сприяти досягненню комунікативної мети.

Ключові слова: функційний стиль, публіцистичний стиль, медіадискурс, текст, комунікація, конструкт.

The article is devoted to the research of correlation between discourse and functional stylistic dimensions of genesis and functioning of publicistic text as a methodological construct. The object of the research is the publicistic text as a central element of discourse and functional style; the subject is the specific features of genesis and functioning of the publicistic text in the domain of discourse and functional stylistic analysis. The achievement of the goal becomes possible due to the fulfilment of the following tasks: define the notions of 'publicistic style' and 'media discourse'; highlight distinctive characteristics of 'functional style' and typical characteristics of its language representation; study specific features of the publicistic text within discourse paradigm; outline the correlation and interaction between the two linguistic approaches.

Publicistic style is defined as a functional language style which serves wide range of social relations (political, economic, cultural, sports, etc.) and functions in mass media (both printed and audio / video materials). Discourse is interpreted as a communicative process which takes place between subject and object of communication, forms and functions being restricted by requirements and regulations of social, cultural, historical, time, spatial and other contexts.

The analysis allows to state that discourse and functional stylistic approaches to the text linguistic analysis are related but not identical which is predetermined by the fact that the object of the research within both scholarly paradigms is the text which however is viewed from different angles with the emphasis on different parameters. Functional stylistic approach predominantly aims at studying specific features of the publicistic text on different language levels (mainly its vocabulary, grammar, syntax peculiarities) in the system of functions performed by the text. Discourse analysis in its turn shifts the focus onto the complex correlation of contexts (social, cultural, historical, time, spatial and others) which predetermine the choice of communicative means (both verbal and paralinguistic) aimed at achieving the communicative goal.

Key words: functional style, publicistic style, media discourse, text, communication, construct.

Постановка проблеми та її актуальність.

Різноманітні питання, пов'язані з дослідженням градації та стратифікації мовного континууму, принципами виділення і диференціації одиниць мовної системи, знаходяться в центрі лінгвістичних досліджень вже не одне десятиліття і досі викликають жваву дискусію серед науковців. Однак можна з упевненістю стверджувати, що консенсус із даного питання все ще не досягнений. Загальноновизнаним є той факт, що дивергенція мовного середовища може вивчатися в функційно-стильовій, дискурсивній, когнітивній та інших площинах, що дозволяє говорити не тільки про системність мови та її багаторівневу організацію, але і про багатовимірність мови як унікального когнітивно-комунікативного феномена в парадигмі соціально-комунікативного існування людини. Дана концепція узгоджується з поглядами на мову Д. Крістала, який розглядає модель мовного середовища у вигляді модульної системи, яруси (levels) якої знаходяться в рівнозначному положенні по відношенню один до одного [1]. Втім, слід зазначити, що ці площини функціонують не паралельно, а перехрещуються і радше відбивають бачення одного і того самого тривимірного об'єкта – мови – під різними кутами.

Дискусійним також залишається питання щодо визначення функційної / дискурсивної приналежності того чи іншого мовного сегмента (тексту). Особливі труднощі в цьому контексті викликає мова засобів масової інформації та комунікації через їхній всеосяжний та всепроникний характер, неоднорідність жанрової структури та різно-

плановість тематичного наповнення. Результатом такої гетерогенності є численні дослідження, які розглядають мову засобів масової інформації в рамках як функційно-стильового [2; 3], так і дискурсивного підходу [4; 5]. Дане явище певною мірою обумовлене динамічним розвитком наукової парадигми, в результаті чого стає можливим перехід від уявлення про мову як систему функцій до бачення мови як функційної сутності на перетині та у єдності когнітивної та лінгвістичної свідомості мовця, яка є передумовою здатності пізнавати та категоризувати світ для функціонування в ньому як соціально-комунікативної одиниці.

Вивчення співвідношення різноформатних елементів мовного середовища (таких як дискурс і функційний стиль) представляє собою досить складне, але в той же час актуальне завдання. У зв'язку з цим виникає правомірне запитання про те, чи мають подібні дослідження взаємовключний характер по відношенню одне до одного або ж взаємодоповнюючий.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження тексту в рамках функційних стилів мовлення має довгу та усталену традицію [2; 6], в той час як дискурсивні дослідження є відносно новим виміром лінгвістичного вивчення тексту [7; 8]. Втім обидва підходи не втрачають своєї актуальності, про що свідчить низка наукових розвідок останніх років, де публіцистичний текст постає як втілення відповідного функційного стилю мовлення [3; 9; 10], так і як об'єкт вивчення окремого типу дискурсу [4; 5; 8; 11].

Співвідношення та характер взаємодії між поняттями «стиль», «жанр», «дискурс», «текст» неодноразово поставали об'єктом лінгвістичного дослідження (див., наприклад, наукову розвідку А. Д. Белової [2]), проте аналіз наукової літератури за темою демонструє, що існує певна невідомість щодо меж та наповнення вищезазначених понять.

Дане дослідження спирається з-поміж інших на бачення Г. Кука [12] та Б. Джонстоуна [13], які правомірно вважають, що дискурс-аналіз суттєво виходить за межі функційно-стильового підходу до вивчення тексту і повинен враховувати «контекст» (культурний, історичний, соціальний тощо), в парадигмі якого відбувається процес комунікації.

Постановка завдання. Пропонована наукова розвідка спрямована на встановлення співвідношення дискурсивних та функційно-стильових вимірів генези та функціонування публіцистичного тексту як методологічного конструкту. Об'єктом дослідження постає публіцистичний текст як ключовий елемент дискурсу та функційного стилю мовлення; предметом вивчення виступає специфіка генези та функціонування публіцистичного тексту в домені дискурсивного та функційно-стильового лінгвістичного аналізу. Успішна реалізація мети передбачає вирішення таких завдань: окреслити поняття «публіцистичний стиль» та «медіадискурс»; розглянути дистинктивні характеристики «функційного стилю» та типові риси його мовної реалізації; дослідити специфіку публіцистичного тексту в рамках дискурсивної парадигми; встановити характер співвідношення та взаємодії між двома вищевказаними лінгвістичними підходами.

Виклад основного матеріалу. *Публіцистичний стиль* – це функційний стиль мовлення, який обслуговує широку сферу суспільних відносин (політичних, економічних, культурних, спортивних тощо) і функціонує в засобах масової інформації (друкованих джерелах та аудіо / відео матеріалах).

Базові критерії визначення стильового статусу мови засобів масової інформації містяться в традиційному визначенні стилю, функційного стилю і їхніх базових ознак. Стиль потрактовуємо як різновид мови, закріплений у суспільстві за однією з найбільш широких сфер соціального життя, який частково відрізняється від інших різновидів тієї ж мови на всіх її рівнях: фонетичному, лексичному, граматичному, синтаксичному тощо. Функційний стиль визначаємо як різновид літературної мови, де мова виступає в тій чи іншій соці-

ально-значущій сфері, специфіка якої обумовлена особливостями комунікації в даній сфері. Для кожного функційного стилю існує регулярна відтворюваність, передбачуваність вживання певних мовних явищ [14].

Внутрішньо-стильова градація публіцистичного стилю передбачає його поділ на *інформаційний і публіцистичний підстили*, а також виділення чотирьох основних жанрових груп в його ієрархічній структурі: *інформаційної, аналітичної, художньо-публіцистичної і рекламної*. Жанрова різноманітність публіцистичного стилю багато в чому обумовлена процесом взаємопроникнення стилів, у результаті чого дана функційно-стильова одиниця стає певним пунктом конвергенції мовних жанрів. У зв'язку з цим представляється можливим виокремити в кожній групі базові жанри, які утворюють ядро групи, і периферійні, які виникають у ході взаємодії стилів і володіють значною кількістю міжстильових елементів [15].

Функційно-стильовий аналіз публіцистичного тексту передусім передбачає вивчення специфіки функціонування мовних одиниць на різних рівнях в парадигмі функцій, які покликаний виконувати даний текст. Саме тому в рамках функційно-стильового підходу до вивчення публіцистичного тексту серед ознак, властивих даному стилю, з-поміж інших акцентують на поєднанні логічних доказів і полемічного викладу; емоційно-експресивному представленні матеріалу, який містить точні найменування, дати, події, формулювання положень і фактів, думки учасників подій і їхнє позитивне або негативне тлумачення автором; широкому використанні художніх засобів (епітетів, порівнянь, метафор, фразеологічних зворотів тощо) [5].

Зазначається, що мова засобів масової інформації, з одного боку, має певну єдність, цілісність, що обумовлено особливостями її використання в сфері масової комунікації, заданістю форм, стійкою тематичною структурою. З іншого боку – характеризується високим ступенем функційно-стильової різноманітності, що відображає універсальність тематики, відкритість і рухливість публіцистичного тексту при його взаємодії з усіма іншими сферами використання мови [10].

Публіцистичний функційний стиль має низку параметрів, які визначають специфіку його реалізації в системі мови: а) він є історично і соціально обумовленою категорією; б) виокремлюється в системі мови на підставі низки факторів, серед яких провідну роль відіграють стильові, змістовні та мовні; в) характеризується сукупністю мовних засобів на всіх рівнях мови; г) може в своїй периферійній зоні перехрещуватися з іншими функ-

ційними стилями, але зберігає ядерні домінуючі характеристики; д) є динамічною парадигматичною системою, яка припускає подальше стратифікування на підсистеми.

Як було зазначено раніше, дана наукова розвідка поділяє думку, що дискурсивний підхід до вивчення публіцистичного тексту репрезентує значно ширший погляд на текст як на соціально-комунікативну одиницю.

Аналізуючи різні підходи до розуміння сутності дискурсу, систематизуючи сфери його реалізації, необхідно виділити базові координати визначення дискурсу. *Дискурс* визначаємо як комунікативний процес, який відбувається між суб'єктом і об'єктом мовлення та формується і функціонує, підпорядковуючись вимогам соціального, культурного, історичного, часового, просторового та інших контекстів.

Наслідуючи ідеї М. Л. Макарова, виокремлюємо наступні потрактування дискурсу: формальне (розуміння дискурсу як утворення вище рівня речення), функційне (широке розуміння дискурсу як уживання мови; вузьке розуміння – як цілісної сукупності функційно організованих, контекстуалізованих одиниць уживання мови), ситуативні інтерпретації (психологічний, соціальний, культурний тощо) [11, с. 36].

На особливу увагу в цьому контексті, з нашої точки зору, заслуговує розподіл на *полідискурс* і *метадискурс*. Так, у порівнянні з дискурсом у вузькому розумінні сфера діяльності полідискурсу перетинається з іншими типами дискурсу, оскільки «полідискурс є набором дискурсів, який відтворює себе у необмеженій кількості текстів, об'єднаних спільною сферою застосування і специфічною ідеологією» [6, с. 272] (наприклад, функціонування дискурсу засобів масової інформації перетинається з рекламним, політичним, діловим і т.д.). Метадискурс, який розглядається як «гібридна сукупність дискурсивних параметрів, яка є інваріантним для деяких типів тексту, які функціонують у різних комунікативних сферах» [6, с. 278], реалізується за допомогою інших типів дискурсу (наприклад, аргументативного, риторичного, публічного, персуазивного). Так, наприклад, аргументативний дискурс розглядається як «соціальна дія, яка виконується користувачами мови в процесі спілкування один з одним в соціальних ситуаціях, які вимагають переконання одного з учасників комунікації в чомусь, і проваджувана в рамках того чи іншого суспільства і культури в цілому» [16, с. 347].

Дискурсивні дослідження функціонують на перетині соціолінгвістики, лінгвістичної прагма-

тики, когнітивної лінгвістики, теорії тексту тощо. У межах соціолінгвістичного підходу дискурс розглядається як спілкування з позицій приналежності комунікантів до тієї або іншої соціальної групи або стосовно тієї чи іншої мовно-поведінкової ситуації, вербальна форма соціальної поведінки, комунікативний відрізок, модель переходу усної форми спілкування в письмову, соціально детермінований тип зв'язку між ціннісним змістом і регулярно відтворюваним і відносно сталими комунікативними ситуаціями.

У лінгвокультурній концептології дискурс розглядають як метаконцепт, сформований у свідомості носіїв мови, якимось наочно-асоціативне уявлення про спілкування в певній ситуації, або як сукупність концептів; це складне, багатопланове утворення, яке складається з логіко-понятійних блоків, концептуалізованих різних фрагментів тієї чи іншої сфери комунікації, «мовомислення», занурене в життя; в рамках функціонального підходу дискурс – це комунікативне явище, безпосередньо текст або мова в дії в сукупності з екстралінгвальними факторами, когнітивними елементами; мова в її постійному русі, яка вбирає в себе різноманіття історичної епохи, індивідуальні та соціальні особливості комуніканта і комунікативної ситуації; це «поле», в якому мовомисленнева / комунікативна діяльність переростає в діяльність соціальну [14].

Крім того, важливим постає питання розмежування термінів *публіцистичний стиль мовлення*, *публіцистичний дискурс*, *медіа-дискурс*. Вважаємо, що в межах даної наукової розвідки з огляду на сучасні досягнення лінгвістичної науки варто розрізняти публіцистичний стиль мовлення та медіадискурс. На нашу думку, термін *публіцистичний* значною мірою відбиває передусім характеристики публіцистичного тексту в рамках його приналежності до функційного стилю мовлення, адже передбачає фокусування на специфічних мовленнєвих рисах тексту. В колі дискурсивних досліджень, з іншого боку, зазначений термін не повною мірою відображає сутність дискурсу, як комплексної взаємодії контекстів (див. визначення вище) в парадигмі яких функціонує текст.

Комплексну та всеохоплюючу сутність медіадискурсу можна проілюструвати за допомогою низки ознак, які в своєму дослідженні виокремлює М. Р. Желтухіна (пор. з параметрами, які визначають публіцистичний функційний стиль, див. вище): а) публічність (відкритість, орієнтація на масового адресата); б) групова співвіднесеність (адресант поділяє погляди своєї групи);

в) інформаційна всеосяжність; г) важливе місце в геокультурній частині світу; д) полемічна орієнтація (створення протиріччя з подальшою дискусією); е) інсценування та масова спрямованість (вплив на кілька груп одночасно) [17].

Дослідження мови засобів масової інформації в дискурсивній парадигмі підкреслює динамічний характер досліджуваних текстів. Треба зазначити, що згідно соціолінгвістичної класифікації медіадискурсу є видом інституційного дискурсу, який підрозділяється на дві групи в залежності від каналу передачі інформації: дискурс друкованих засобів масової інформації (преса і письмовий різновид відповідних інформаційних інтернет-видань) і дискурс усних інформаційних повідомлень на телебаченні, радіо, в Інтернеті.

На необхідності розмежовувати усний і письмовий медіадискурс не раз наголошували дослідники даного питання, які, з одного боку, відзначали принципово різний характер структурної організації різноманітного медіа-матеріалу всередині цих дискурсивних різновидів, а з іншого – вказували на тенденцію до взаємопроникнення елементів даних підвидів.

Серед соціально-когнітивних характеристик медіадискурсу друкованих засобів масової інформації крім інституціонального представляється можливим виділити конвенціональність, ідеологічність, оцінність, селективність та інтертекстуальність, яка в даному випадку корелює з поняттям інтердискурсивності.

Значущою рисою медіадискурсу друкованих засобів масової інформації є те, що він відображає комунікативні та когнітивні установки учасників комунікації. При цьому комунікативні установки автора тексту в рамках даного дис-

курсу спрямовані в першу чергу на максимально можливий мовний вплив (який може приймати форму мовної маніпуляції) на тлі показової інформативності повідомлення. Співвідношення та розподіл фактуальної та емоційної інформації в дискурсі друкованих засобів масової інформації варіюється в рамках жанрових груп: інформаційної, аналітичної, публіцистичної, рекламної, розважальної тощо.

Висновки. Аналіз дискурсивного та функційно-стильового вимірів публіцистичного тексту як методологічного конструкту дозволяє стверджувати, що ці два підходи до лінгвістичного аналізу є дотичними, але не тотожними. Об'єктом наукового дослідження в обох наукових парадигмах виступає текст, який втім розглядається під іншими кутами з акцентом на різних параметрах. Функційно-стильовий підхід передусім має на меті вивчення специфіки функціонування мовних одиниць на різних рівнях (передусім лексичному, граматичному, синтаксичному) в системі функцій, які покликаний виконувати даний текст. В той час як дискурсивний підхід переміщає фокус на комплексну взаємодію контекстів (соціального, культурного, історичного, часового, просторового та ін.), які обумовлюють вибір тих чи інших засобів комунікації (як вербальних, так і паралінгвістичних), покликаних сприяти досягненню комунікативної мети.

Отримані результати можуть сприяти подальшому поглибленому вивченню кореляції між дискурсивним та функційно-стильовим аналізом публіцистичного тексту, а також мовознавчим дискусіям щодо статусу, меж, інструментарію, системно-парадигматичних відношень тощо зазначених лінгвістичних підходів до вивчення тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Crystal D. David Crystal's Introduction to Language. A Complete Course. Routledge, 2011.
2. Белова А. Д. Поняття «стиль», «жанр», «дискурс», «текст» у сучасній лінгвістиці. *Іноземна філологія*. 2002. Вип. 32–33. С. 11–14.
3. Зайцева В. В. Про жанрову своєрідність газетної мови. *Український смисл*. 2015. С. 39–48.
4. Шкрібляк М. П., Бялик В. Д. Загальна характеристика публіцистичного дискурсу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Германістика та міжкультурна комунікація*. 2020. Вип. 1. С. 70–74.
5. Хант Г., Розумна К. Лексичні та стилістичні особливості сучасного англійсько- та німецькомовного публіцистичного дискурсу. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія*. 2019. Вип. 1(41). С. 174–180.
6. Демьянков В. З. Доминирующие лингвистические теории в конце XX века. *Язык и наука конца XX века*. М.: Ин-т языкознания РАН, 1995. С. 239–320.
7. Крисанова Т. А. Функціональний стиль VS дискурс. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2016. № 62. С. 188–190.
8. The Handbook of Discourse Analysis. [Tannen D., Hamilton H. E., Schiffrin D. eds.]. Second edition. 2015. 952 p.
9. Алексеев А. Я. Сопоставительная стилистика: учебное пособие. Днепропетровск: НГУ, 2012. 470 с.
10. Бойчук К. В. Мова газетних текстів як засіб впливу на читача. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2009. Вип. 11. С. 135–139.

11. Макаров М. Л. Основы теории дискурса. М. : Гнозис, 2003. 280 с.
12. Cook G. Discourse Analysis. *The Routledge Handbook of Applied Linguistics / Ed. by James Simpson.* London-N.Y: Routledge, 2011. P. 431–444.
13. Johnstone B. Discourse Analysis (2nd ed.). Malden, MA : Blackwell, 2008. 310 p.
14. Гукетлова А. Х. О когнитивно-семантическом описании компаративных кластеров в английском языке. *Филологические науки. Вопросы теории и практики.* Тамбов : Грамота, 2018. № 6 (84). Ч. 1. С. 75–79.
15. Гонтаренко А. С. Англомовні газетні заголовки та їх переклад українською мовою. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна».* 2014. Вип. 45. С. 217–219.
16. Гукетлова А. Х. О семантике маркеров компаративных кластеров в английском языке. *Филологические науки. Вопросы теории и практики.* Тамбов : Грамота, 2018. № 4(82): в 3-х ч. Ч. 1. С. 346–351.
17. Желтухина М. Р. О содержании дискурса масс-медиа. *Вісник Луганського педагогічного університету імені Тараса Шевченка.* Луганськ, 2007. № 11 (128). Ч. 1. С. 27–40.

УДК 811.581.11

ПОЗАЛІНГВАЛЬНІ ТА ЛІНГВАЛЬНІ ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИКИ ЯК ГАЛУЗІ ДАВНЬОКИТАЙСЬКОЇ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ТРАДИЦІЇ

NON-LINGUAL AND LINGUAL FACTORS OF FORMATION OF VOCABULARY AS A BRANCH OF ANCIENT CHINESE LINGUISTIC TRADITION

Костанда І.О.,

orcid.org/0000-0002-2144-5421

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри китайської філології

Київського національного лінгвістичного університету

Костанда І.О.,

orcid.org/0000-0002-2144-5421

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри китайської філології

Київського національного лінгвістичного університету

У статті аналізуються процеси формування лексики китайської мови та причини змін у плані змісту та фактори впливу на збагачення лексичного складу. Автор досліджує історію формування та фіксації лексичного складу давньокитайської мови, визначено головні історичні етапи формування лексики, розглянуто особливості формування лексики на кожному історичному етапі, визначено особливості фіксації лексики на кожному історичному етапі, розглянуто перші систематизовані дослідження лексичного складу китайської мови. Розглянуто особливості розвитку нових лексичних значень у семантичній структурі лексичних одиниць, що вживалися в донауковій періоді історії китайської мови, зокрема у доцинський період (先秦). Аналіз досліджень, присвячених даному питанню, свідчить про те, що формування кожної лексичної системи має тривалу історію, у якій відбивається специфіка становлення та розвитку китайської мови різних епох під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів, зокрема поповнення лексичного складу через нові релігійні вчення, зокрема буддизм, та зовнішні контакти, які активізувались після Опіумних війн. Розвиток, фіксація та функціонування лексики пов'язане з історією народу, з подіями, що відбуваються на всіх етапах політичного, економічного та культурного розвитку держави. Екстралінгвальні чинники, такі як взаємодія культури та мови, розвиток ремесл, розширення географічних кордонів накладає свій відбиток і на її лексику, вивчення якої є в даний час однією із актуальних проблем соціолінгвістики. Лексика народу пов'язана з історією країни, з подіями, що відбуваються на всіх етапах політичного, економічного та культурного розвитку держави. Слід зазначити, що наукова значущість цього дослідження обумовлена, перш за все, практичною потребою чітко окреслити історичні етапи та визначити лінгвальні та позалінгвальні фактори впливу на розвиток лексичної системи. Зміни у економічній, політичній, сільськогосподарській, культурній, релігійній та ін. сферах відображаються в мові появою нових понять, що, у свою чергу, збагачує лексичний склад давньокитайської мови. Розвиток лексики давньокитайської мови проходить двома основними шляхами: перший – тенденція постійного поповнення словникового запасу через появу нових понять для назви нових життєвих реалій, активне використання запозичень; другий шлях – тенденція до формування двоскладових слів та усунення полісемії.

Ключові слова: давньокитайська мова, лексика, лексична система, кодифікація, стандартизація мови.

The article analyzes the processes of formation of the vocabulary of the Chinese language and the reasons for changes in terms of content and influencing factors on the enrichment of the vocabulary. The author investigates the history of the formation and fixation of the lexical composition of the ancient Chinese language, the main historical stages of the formation of the vocabulary are determined, the features of the formation of the vocabulary at each historical stage are considered, the features of the fixation of the vocabulary at each historical stage are determined, the first systematic studies of the lexical composition of the Chinese language are considered. The peculiarities of the development of new lexical meanings in the semantic structure of lexical units used in the pre-scientific periods of the history of the Chinese language, in particular in the pre-Qing period (先秦), are considered. The analysis of research devoted to this issue shows that the formation of each lexical system has a long history, which reflects the specifics of the formation and development of the Chinese language in different eras under the influence of internal and external factors, in particular, the replenishment of the lexical composition through new religious teachings, in particular Buddhism, and external contacts that intensified after the Opium Wars. The development, fixation and functioning of the vocabulary is connected with the history of the people, with the events taking place at all stages of the political, economic and cultural development of the state. Extralingual factors, such as the interaction of culture and language, the development of crafts, the expansion of geographical boundaries also leave their mark on its vocabulary, the study of which is currently one of the topical problems of sociolinguistics. The vocabulary of the people is connected with the history of the country, with the events taking place at all stages of the political, economic and cultural development of the state. It should be noted that the scientific significance of this study is due, first of all, to the practical need to clearly outline the historical stages and determine lingual and extralingual factors influencing the development of the lexical system. Changes in economic, political, agricultural, cultural, religious, etc. spheres are reflected in the language by the appearance of new concepts, which, in turn, enriches the lexical composition of the ancient Chinese language. The development of the vocabulary of the ancient Chinese language takes place in two main ways: the first is the tendency to constantly replenish the vocabulary due to the emergence of new concepts to name new realities of life, the active use of borrowings; the second way is the tendency to form two-syllable words and eliminate polysemy.

Key words: ancient Chinese language, vocabulary, lexical system, codification, language standardization.

Постановка проблеми. Розвиток, фіксація та функціонування лексики пов'язане з історією народу, з подіями, що відбуваються на всіх етапах політичного, економічного та культурного розвитку держави. Екстралінгвальні чинники, такі як взаємодія культури та мови, розвиток ремесл, розширення географічних кордонів накладає свій відбиток і на її лексику, вивчення якої є в даний час однією із актуальних проблем соціолінгвістики. Протягом тривалого часу Китаї існував феодальний лад, що і зумовило відносну закритість країни. Головним способом розширення та збагачення лексики китайської мови було утворення нових слів на базі вже існуючого в мові будівельного матеріалу. Також збагачення лексичного складу мови відбувалося з розширенням усіх сфер діяльності людини, набуттям нового досвіду та знань, що у свою чергу призводить до появи та фіксації нової лексики. Дослідження та опис історичних етапів розвитку лексики китайської мови може не лише наочно продемонструвати виникнення лексичних феноменів давньокитайської мови, а й дати пояснення мовним феноменам сучасної китайської.

Аналіз досліджень. У китайській лінгвістиці перші систематизовані дослідження лексичного складу китайської мови зі спробою його розділення на частини мови належать Ма Цзяньчжуну (马建忠) у праці «Машивеньтуну» (马氏文通, 1898 р.). У 1942 р. Люй Шусян (吕叔湘) у своїй монографії «Короткий огляд граматики китайської мови» (中国文法要略) також проводить класифікацію лексичного складу за частинами мови.

Серед сучасних досліджень присвячених розвитку лексики китайської мови можна назвати таких вчених, як Хуа Ліньфу, Чжан Чжуанянь, Ван Линсу, праці яких присвячено походженню та функціонуванню топонімів китайської мови. Лі Сяндун та Ху Пейпей розглядають у своїх дослідницьких працях лексичні запозичення в китайській мові.

Слід зауважити, що дуже незначна кількість робіт у вітчизняному Китаєзнавстві розглядає історичний розвиток лексики китайської мови. Серед вітчизняних дослідників можна відзначити праці Н. А. Кірносолової присвячені дослідженню фонетичних особливостей лексичного складу китайської мови. Також відзначимо К. Г. Акбудак і Т. В. Вечоринську, як укладачів монографії з історії китайської мови взагалі і лексики зокрема. Досліджень присвячених історичному процесу формування лексичного складу китайської мови нами помічено не було.

Мета дослідження – дослідити історію формування та фіксації лексичного складу давньокитайської мови. Мета досягається розв'язанням таких завдань:

- визначити головні історичні етапи формування лексики;
- розглянути особливості формування лексики на кожному історичному етапі;
- визначити особливості фіксації лексики на кожному історичному етапі.

В дослідженні було використано методи суцільної вибірки, описовий та порівняльний.

Доциньський період (先秦)

Формування лексики китайської мови розпочалося раніше періоду Ін-Шан (商朝,

1600-1046 рр. до н.е.), найбільш ранні докази формування та розвитку лексики та одночасно перші спроби кодифікації представлені гадальними надписами на кістках та панцирах (甲骨文卜辞) [4, с. 202]. Оскільки в праці «Шан шу» (尚书) підрозділ «Шаншу» («商书») був записаний та відредагований лише в епоху Чжоу (周朝, 1046-221 рр. до н.е.), тож в наш час ми можемо побачити лише непрямі характеристики лексики цього періоду. Існуючі записи по стилю та змісту не обов'язково відображають саме період Інь-Шан (商朝, бл.1600-1046 рр. до н.е.), але загальні характеристики лексики Шан ми можемо відокремити:

- абсолютна більшість слів складається з одного ієрогліфа;
- кожне слово передає дуже широкий спектр змісту, але загальна кількість слів обмежена;
- лексику за складом можна поділити таким чином: іменників близько 800, дієслів близько 300, прикметників кілька десятків, числівники представлені назвами цифр від «одного» (一) до «десяти тисяч» (万) [3, с. 97].

З точки зору семантичного змісту лексика охоплює широкий спектр, так:

1. Іменники можна розподілити на групи, природні явища: 天, 日, 月, 星, 风, 云, 雨, 雪, 雾, 雹, 虹, 山, 阜, 丘, 陵, 陆, 岩, 岳, 河, 川, 泉, 州, 沚, 涧, 谷, 土, 石, 水, 火; назви пор року та часу: 年, 岁, 春, 秋, 时, 旬, 今, 昔, 翌, 晨, 旦, 朝, 昃, 昏, 暮, 夕; назви напрямів на сторін світу: 上, 下, 右, 中, 左, 内, 外, 东, 西, 南, 北; назви тварин: 马, 牛, 羊, 豕, 豚, 彘, 犬, 兔, 兕, 象, 狼, 狐, 虎, 鹿, 麋, 牝, 牡, 鱼, 龟, 蛇, 鸟, 雉, 雀, 雉, 鸡, 虫, 蠋, 螽, 木, 林, 杞, 栗, 杏, 桑, 竹, 禾, 粟, 稷, 麦, 秫, 糜; назви частин тіла та органів: 人, 身, 首, 面, 眉, 目, 耳, 鼻, 口, 舌, 齿, 肘, 趾, 心, 腹, 骨; найменування сільськогосподарських об'єктів, виробничих і матеріально-технічних засобів: 田, 畴, 圃, 囿, 宫, 室, 宅, 寝, 门, 户, 仓, 廩, 窳, 牢, 囿, 井, 舟, 车, 舆, 刀, 斧, 斤, 耒, 犁, 弓, 矢, 网, 罗, 毕, 阱, 鼎, 鬲, 尊, 俎, 卣, 罍, 簠, 鬲, 皿, 盘, 壶, 爵, 米, 羹, 酒, 鬯, 丝, 帛, 衣, 裘, 巾, 带, 旂, 橐, 玉, 贝, 角, 磬, 鼓; найменування зброї: 戈, 矛, 钺, 介, 盾; звертання та посади: 祖, 妣, 父, 母, 兄, 弟, 妻, 妇, 嫔, 妾, 子, 侄, 孙, 宾, 臣, 宰, 民, 奴, 俘, 奚, 众, 工, 峻, 君, 王, 侯, 伯, 尹, 卿, 巫, 史; назви знаків гороскопу: 甲, 乙, 丙, 丁, 戊, 己, 庚, 辛, 壬, 癸, 子, 丑, 寅, 卯, 辰, 巳, 午, 未, 申, 酉, 戌, 亥. [2, с. 125]

2. Дієслова представлені такими групами як повсякденні дії, військові дії, праця.

3. У написах на кістках є кілька двоскладних слів, так: 天命, 天时, 王庭, 少师, 冲人, 百姓, 师长, 邦伯, 众庶, 谗言, 神祇, 奸宄, 法度, 心腹, 田亩, 津

涯, 老成, 笃敬, 先后, 远迩, 安定, 震动, 颠越, 攘窃, 殄灭 [4, с. 148].

Період Епохи Чжоу та династії Цинь (秦朝, 221-206 рр. до н.е.)

У періоди «Весни та Осені» (春秋時代, 722-476 ро. до н.е.) та «Воюючих царств» (战国时代, 475–221 рр. до н.е.), відбувається зростання продуктивності виробництва, зміни в економіці, еволюція політичної системи та прогрес в культурі та освіті, що сприяло швидкому збагаченню лексики китайської мови. За цей період значно збільшилася кількість іменників, дієслів та прикметників у змістовних словах. Зокрема зріс запас слів, які відображають матеріальну культуру [1, с. 132]:

- назви сільськогосподарських культур: 谷, 植, 稗, 種, 桂, 秬, 秠, 芑, 粱, 稌, 麻;
- назва господарського знаряддя: 耨, 铤, 钱, 耨, 枷;
- назви поділу землі (полів) і методів вирощування: 畎, 町, 畦, 畔, 畛, 畹, 菑, 畚, 垦, 耕, 稼, 种, 获, 穰, 耘, 耔;
- назви металів і способів виплавки: 金, 铁, 铅, 镞, 锻, 铄, 冶, 铸;
- назви одягу: 裳, 袞, 袷, 袷, 襦, 袍, 袷, 褐, 襦, 襟, 衽, 袂, 冠, 冕, 屨, 舄;
- назви музичних інструментів: 琴, 瑟, 笙, 竽, 箫, 管, 簧, 埙, 箎, 钟, 镛, 鼗, 柷, 敔;
- назви явищ політики, чиновництва, етикету, військового та кримінального права, моралі: 孝, 弟 (悌), 德, 忠, 信, 仁, 义, 知 (智), 勇, 廉, 耻 [5, с. 92].

Також невеликою кількістю представлені такі частини мови, як вказівні займенники, особові займенники, питальні займенники, прислівники (які виражають час, обсяг, ступінь, стан і модальність), прийменники, модальні частинки, також було виявлено словосполучення, які вказують на зіставлення, порівняння, перехід, вибір, причину, наслідки, гіпотезу та ін. У цей час сформувалася основна частина «службових слів класичної китайської мови» (文言虚字).

Також у цей період з'являються двоскладові слова:

- двоскладові слова з дублюванням ієрогліфа – редублікати (叠音字), найчастіше зустрічаються у «Ши цзін» («诗经»), «Чуських строфах» («楚辞»), так наприклад: 天天, 菁菁, 冉冉, 嫋嫋, 喈喈, 坎坎, 萧萧, 飒飒, 崑崑, 邂逅, 栗烈, 窈窕, 婆娑, 缤纷, 缱绻, 滂沱 [5, с. 112];

– біноми (联绵字) найчастіше зустрічаються у класичній (конфуціанській) літературі, наприклад: 角弓, 金罍, 羔羊, 魴鱼, 旭日, 寝衣, 蛾眉, 云梯, 良人, 赤子, 玄鸟, 白茅, 二毛, 三星, 四海, 五谷,

九有, 万舞, 处士, 征夫, 支解, 草创, 燕居, 伫立, 宫室, 道路, 丘陵, 声音, 朋友, 宾客, 爪牙, 干戈, 社稷, 纒继, 爵禄, 婚姻, 奔走, 征伐, 扶持, 教诲, 修饰, 束缚, 恐惧, 离别, 变化, 瞻望, 纯粹, 悠远, 劬劳, 枯槁, 恭敬 [5, с. 114];

– складні слова (复合词), їх поява та вживання в епоху Чжоу і Цинь відкрило широкі можливості для створення нових слів та загальному розвитку китайської лексики.

Розвиток лексики в період між династіями Хань (漢朝, 206 р. до н.е.-220 р. н.е.) і Тан (唐朝, 618-907 рр.)

За цей часовий проміжок спостерігався розвиток соціальної економіки, прогрес у сферах культури, академічної науки, міжнародних контактів, що збагатило словниковий запас китайської мови. До основних характеристик лексики цього періоду можна віднести:

1. Поява нових слів. Серед нових слів, що з'явилися у цей період, є багато односкладових слів, так наприклад слова, що з'явилися після династій Вей (曹魏, 220-266 рр.) та Цзінь (晉朝, 266-420 рр.): 店, 滩, 觅, 趁, 透, 募, 硬, 摊, 扱, 嚏, 怕, 闹, 帖, 剩, 懒, 瞎, 爷, 娘, 哥, 依, 这. Проте двоскладними словами позначають абстрактні поняття, так наприклад: 情形, 意义, 操行, 神气, 风采, 情绪, 性质, 威信, 权力, 本领, 举止, 异同, 界限, 比喻, 考验, 揣度, 商量, 通融, 醒悟, 差异, 均等, 错乱, 繁华, 安稳, 光荣, 敏捷, 冷淡, 质朴, 公正, 风流, 仔细, 透彻. Також з'являються двоскладні службові слова, наприклад: 往往, 常常, 每每, 渐渐, 一再, 一向, 向来, 当即, 立地, 登时, 随时, 毕竟, 终归, 从来, 元本, 一齐, 非常, 极其, 公然, 果然, 必定, 未必, 千万, 互相 (以上副词), 如若, 若或, 如其, 倘若, 假使, 设使, 虽则, 无论, 不问, 除非, 因为, 所以, 因而, 不但, 不唯, 宁可 (以上连词). Якщо розглянути цей період з позицій словотвору, то двоскладові слова починають утворюватися за формами предикат-об'єкт і предикат-додаток, так: 努力, 注意, 知心, 拼命, 下手, 障泥, 隔壁, 临时, 吃苦, 矫正, 制服, 说合 [2, с. 116].

2. Крім того, активне вживання афіксів «阿», «老», «子», «儿», «头», які з'явилися після династій Вей і Цзінь, сформували додаткові ряди двоскладових слів, таких як: 阿大, 阿五, 阿母, 阿谁, 老鼠, 老鸦, 老兄, 老姊, 老奴, 老伦, 兔子, 鹞子, 燕子, 蚊子, 果子, 竹子, 刀子, 亭子, 艇子, 袋子, 巾子, 冠子, 帽子, 鞋子, 眼子, 面子, 合子, 拂子, 托子, 婆儿, 猪儿, 狗儿, 猫儿, 雀儿, 鱼儿, 花儿, 衫儿, 阶头, 馒头, 膝头, 舌头, 骨头, 手头, 心头, 地头, 日头, 东头, 前头 [2, с. 118].

3. Усе більшою стає різниця між письмовою та усною лексикою.

Відомості про розвиток лексики періоду Шести династій (六朝, 220-589 рр.) було втрачено. Під час та після правління династії Західна Хань (西漢, 202 р. до н.е.-9 р. н.е.), завдяки широкому розповсюдженню буддійського вчення, в лексичний склад китайської мови увійшли слова іноземного походження (давньоіндійська мова) пов'язані з буддизмом, такі як: праджня, бодхі, нанву, гатуо, карма, бхікху (般若, 菩提, 南无, 伽佉, 羯磨, 比丘) і т. д. Багато слів іноземного походження із декількома складами скорочувалися до односкладних, так наприклад: 僧伽 (saṃgha) /до 僧, 魔罗 (māra) до 魔, 塔婆 (thūpa) до 塔, 劫波 (kalpa) до 劫. такі однокореневі слова використовувалися як морфеми для створення складних слів, таких як: 高僧, 僧徒, 恶魔, 魔鬼, 宝塔, 浩劫, 劫数, 钵盂, 衣钵 [6, с. 80].

Твори періоду Пізньої Тан, зокрема «П'ять записів буддійського вчення» (наприклад «Ліо Цзу Тан Цзин» («六祖坛经»), «Цзу Тан Цзи» («祖堂集»)) та простонародні твори (наприклад «Дуньхуанські Б'яньвені» (敦煌变文), можна вважати кодифікаторами, вони повною мірою відображали появу та розвиток розмовної лексики. Значну кількість лексики з означених вище джерел не відображена у лексичному складі класичної мови вєнянь [6, с. 92].

Розвиток лексики у часовий проміжок від династії Сун (宋朝, 960-1279 рр.) до династії Цін (清朝, 1636-1912 рр.)

Після династії Сун продовжувала розвиватися економіка Китаю, зокрема сільське господарство, промисловість, ремесла, комерція, торгівля, академічна наука та література (включаючи природничі науки та популярну літературу). Відповідно до економічного та культурного прогресу у лексиці китайської мови з'явилося багато змін та нововведень, зокрема:

– зросла кількість нових слів, що прийшли в лексичний склад через прогрес у виробництві, соціальній сфері та освіті,

– збільшилася кількість слів, нові лексичні утворення увійшли у велику кількість народних літературних творів;

– у новостворених словах явна перевага належить двоскладовим, але збільшилася кількість і трискладових.

З аспектів відображення виробництва, життя, процвітання промисловості, торгівлі та міської культури в династії Сун кількість слів, що належать до тематичних лексичних груп «майстерня», «ринок», «підприємство» та «магазини», стала безпрецедентною, так наприклад: 木作, 竹作, 油作, 砖瓦作, 裁缝作, 碾玉作, 米市, 肉市, 花市, 金银市,

鱼行, 菜行, 果行, 麻布行, 骨董行, 面店, 酒店, 茶店, 馄饨店, 针铺, 漆铺, 药铺, 绒线铺 [3, с. 136].

У той самий час значно збільшилася кількість найменувань різних товарів народного споживання, наприклад: 三鲜面, 鸡丝面, 炒鳝面, 笋辣面, ??面, 糍糕, 蜜糕, 豆糕, 玉屑糕, 镜面粉, 重阳糕, 烧饼, 炊饼, 月饼, 荷叶饼, 菊花饼, 芙蓉饼, 姜糖, 麻糖, 乳糖, 乌梅糖, 鼓儿糖, 五色糖 [3, с. 137].

У зв'язку з розвитком сільськогосподарського виробництва, очевидно, побільшало слів, пов'язаних із сортами сільськогосподарських культур. Візьмемо, наприклад, назву рису. За часів династії Сун існувало безліч різновидів рису, таких як: 早稻, 早稻, 赤稻, 小香稻, 杜糯, 蛮糯, 糯米, 粳米, 红米, 黄米, 黄粘米, 箭子米, 黄芒, 上秆, 冬春, 早占城 [3, с. 138].

Інший приклад – це слова які позначають терміни у шовківництві, накопичені в династіях Сун і Юань (元朝, 1271-1368 pp.), наприклад: 桑几, 桑笼, 桑网, 蚕宅, 蚕屋, 蚕箔, 蚕槌, 蚕椽, 蚕架, 茧瓮, 茧笼, 火仓, 抬炉, 热釜, 冷盆, 丝筐, 绵矩, 络车, 辘车, 絮车, 纬车, 经架, 捻绵轴 [3, с. 140].

За династії Сун природознавство та прикладні технології, такі як розрахунки, юридичні календарі, цивільне будівництво, охорона водних ресурсів сільськогосподарських угідь (天算, 律历, 土木建筑, 农田水利), досягли великого прогресу. Було зроблено багато винаходів та написано спеціальні твори з науковими описами. За часів правління династій Юань та Мін (明朝, 1368-1644 pp.) деякі наукові та технічні знання та назви інструментів було привнесено з ісламського світу, відповідно, в китайській мові з'явилися нові слова. В епоху пізньої Мін і початку династії Цін єзуїти, що прибули до Китаю з Європи, почали співпрацювати з китайськими вченими та науковцями, вийшли переклади західних науково-технічних книг (включаючи математику, астрономію, календар, географію, водне господарство, машинобудування тощо), що додало до лексики китайської мови нові наукові та технічні терміни, так: 天顶, 日球, 月球, 地球, 经度, 纬度, 仪器, 远镜, 测算, 测量, 算术, 几何, 界说, 推论, 比例, 对数, 象限, 割圆, 直角, 椭圆, 平面, 面积, 体积, 容积, 等边, 多边, 三角, 八线, 机器, 射线, 透视 [2, с. 130].

Починаючи з часів правління династії Сун до початку правління династії Мін, у зв'язку з розвитком зовнішньої торгівлі, в китайській мові з'явилися іноземні слова, запозичені з арабської, малайської та інших мов, більшість з яких були назвами спеціальних продуктів за межами регіону, наприклад: 俎蜡 (长颈鹿), 花福禄 (斑马), 马哈兽 (大羚羊), 金颜香, 笃耨香, 打麻儿香, 祖母绿, 火不思, 沙糊, 考黎 (海蜆), 膾膾脐 [2, с. 135].

Цей період є періодом великого розвитку китайської розмовної лексики та її проникнення у літературу. Починаючи від часів правління династії Південна Сун до династії Цін, кількість народних творів різних жанрів, таких як опера Наньсі (南戏), мелодії Чжугун (诸宫调), складні драми (杂剧), розповіді Пінхуа (平话) та романи (小说), продовжували зростати, що дозволило повніше відобразити та кодифікувати особливості словникового запасу китайської мови у різних сферах, та на різних етапах історичного розвитку.

Розвиток лексики після Опійних війн (鸦片战争以来)

Після Опійної війни 1840 року китайське суспільство зазнало кардинальних змін: політичних, економічних та культурних, з'явилися нові наукові та соціальні концепції. Величезні та глибокі зміни в суспільному житті та мисленні людей сприяли швидкому розвитку та постійному вдосконаленню китайської лексики. Від «Руху за реформи» 1898 року до заснування Китайської Народної Республіки в 1949 році до лексичного складу китайської мови було додано багато нових слів, більшість з яких були двоскладовими, а невелика частина – трискладовими. Основними джерелами поповнення словникового запасу є:

– інновації у суспільстві, що призвели до утворення нових слів, наприклад: 总统, 国会, 法院, 公司, 火车, 轮船, 飞机, 炸弹, 水泥, 纸烟, 罐头, 电影, 钢琴, 邮票, 执照, 拍卖, 汇兑, 民工, 机车, 壁报, 剧本, 金笔, 胶卷, 部门, 机构, 集体, 骨干, 阶段, 功能, 因素, 总结, 精简, 显微镜, 收音机, 消炎片, 降落伞, 羽毛球, 游击队, 儿童节, 意识形态, 唯物史观 [2, с. 170].

– фонетична калька слів індоєвропейських мов: 沙发 (shāfā / sofa), 扑克 (pūkè / poker), 咖啡 (kāfēi / coffee), 可可 (kěkè / cocoa), 苏打 (sūdǎ / soda), 吐司 (tǔ sī / toast), 绷带 (bēngdài / bandage), 引擎 (yǐnqíng / engine), 逻辑 (luójí / logic), 摩登 (móde / modern), 维他命 (wéitāmìng / vitamin), 模特儿 (móte'ér / model), 托拉斯 (tuōlāsī / trust), 布尔乔亚 (bù'ěrqiáoyà / bourgeois), 歇斯底里 (xiēsīdǐlǐ / hysteria), 卡片 (kǎpiàn / card), 雪茄烟 (xuějiā yān / cigar), 法兰绒 (fǎ lán róng / flannel), 吉普车 (jípǔchē / jeep), 蜜月 (mìyuè / honeymoon), 下意识 (xiàyìshí / subconscious), 闪电战 (shǎndiànzàn / Blitzkrieg), 时代精神 (shídài jīngshén / Zeitgeist), 黑客 (hēikè / hacker) [2, с. 175].

Висновки. Проведений аналіз дозволяє стверджувати і наочно демонструє, що більшість складу лексичного запасу китайської мови продовжує активно вживатися, але не у первісних, а у набутих з часом значеннях, що свідчить про зміну семантичних значень лексичного складу.

Зміни у економічній, політичній, сільськогосподарській, культурній, релігійній та ін. сферах відображаються в мові появою нових понять, що, у свою чергу, збагачує лексичний склад давньокитайської мови. Розвиток лексики давньокитайської мови проходить двома основними шляхами: перший – тенденція постійного поповнення словникового запасу через появу нових понять для назви нових життєвих реалій, активне вико-

ристання запозичень; другий шлях – тенденція до формування двоскладових слів та усунення полісемії.

Всебічний аналіз процесів формування лексичного складу давньокитайської мови, впливу лінгвальних та екстралінгвальних факторів на процеси формування лексики, може започаткувати нові наукові розвідки в галузі лексики, лексикографії, стилістики та перекладознавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. 华林甫. 中国地名学源流. 北京: 人民出版社, 2010. 444 页
2. 吕叔湘. 语法学习. 北京: 中国青年出版社, 1953. 186 页
3. 吕叔湘. 中国语法要略. 上海: 商务印书馆, 1982. 220 页
4. 吕章申, 朱凤瀚, 沈建华. 中国国家博物馆馆藏文物研究丛书: 甲骨卷. 上海: 上海古籍出版社, 2007. 406 页.
5. 馬建忠. 馬氏文通. 台北: 臺灣商務印書館, 1965. 352 页.
6. 王林绪. 中国地名的故事. 济南: 山东画报出版社, 2006. 280 页

UDC 811.111.81'44

SPEECH PERSONALITY: COMMUNICATIVE-PRAGMATIC ASPECT (THE CASE OF SPEECH BEHAVIOUR OF SHERLOCK HOLMES)

МОВЛЕННЄВА ОСОБИСТІТЬ: КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛІ МОВЛЕННЄВОЇ ПОВЕДІНКИ ШЕРЛОКА ХОЛМСА)

Kulich A.R.,

orcid.org/0000-0002-5634-0034

*Senior Lecturer at the Department of Philology, Translation and Strategic Communication
National Academy of the National Guard of Ukraine*

The article discusses the speech personality of Sherlock Holmes in a communicative-pragmatic aspect. The aim of the article is to identify the main speech characteristics of Sherlock Holmes through the analysis of his speech behaviour according to the pragmatic function. The subject matter of this article is the speech intentions of Sherlock which he applies at each level of interpersonal communication. Respectively, the object is locution of the utterances, indicating the speech intention of Sherlock Holmes. The material of the research is video recordings and scripts of the TV episodes "Sherlock". In each episode we find and focus on certain set of lexical and grammatical features that help identify Sherlock Holmes' speech intention. The chosen material and research direction determine the relevance of the presented topic and thereby defines the issue of the article. We consider Sherlock Holmes' speech behaviour with his speech intentions at different levels of interpersonal communication (social, business and personal). At each of these levels, Sherlock applies certain speech intentions. The purpose of speech intention – to inform, influence addressee, request information or encourage action (motivate), regulate communicative and social interactions of partners, establish "zones of commonality" for interlocutors in face-to-face communication, because the intentional component is formed as a strategic plan for the implementation of the statement. At the lexical and grammatical level to achieve the intentions Sherlock uses such a range of tokens as technical terms, proper names in Latin, abbreviations, verbs of the imperative mood, phraseology, comparison, negatively marked nouns etc.; all kinds of sentences for the purpose of expression and structure.

Key words: linguistic personality, pragmatic function, communicative act, interpersonal communication, pragmalinguistics, speech intention.

У статті розглядається мовленнєва особистість Шерлока Холмса в комунікативно-прагматичному аспекті. Метою статті є виявлення основних мовленнєвих характеристик Шерлока Холмса шляхом аналізу його мовленнєвої поведінки за прагматичною функцією. Предметом цієї статті є мовленнєві наміри Шерлока, які він застосовує на кожному рівні міжособистісного спілкування. Відповідно, об'єктом є локуція висловлювань, що вказує на мовленнєву інтенцію Шерлока Холмса. Матеріалом статті є відеозаписи й скрипти епізодів серіалу «Шерлок». У кожному епізоді ми знаходимо й зосереджуємось на певному наборі лексичних і граматичних ознак, які допомагають визначити мовленнєві інтенції. Обраний матеріал і напрям дослідження визначають актуальність викладеної теми і тим самим

визначають проблематику статті. Ми розглядаємо мовленнєву поведінку Шерлока Холмса з його мовленнєвими намірами на різних рівнях міжособистісного спілкування (соціально-рольовому, діловому та інтимно-особистісному). На кожному з цих рівнів Шерлок застосовує певні мовленнєві інтенції. Призначення мовленнєвих інтенцій, що їх використовує Шерлок у своєму мовленні – інформувати, впливати на адресата, запитувати інформацію чи спонукати до дії, регулювати комунікативні та соціальні взаємодії партнерів, у фатичному спілкуванні встановлювати «зони спільності», адже інтенційний компонент формується як стратегічний задум до реалізації висловлення. На лексико-граматичному рівні для досягнення мовленнєвих намірів Шерлок використовує такий спектр лексем, як вузькогалузеві терміни, власні назви латиною, аббревіатури, дієслова наказового способу, фразеологізми, порівняння, негативно забарвлені лексеми тощо; всі види речень за метою висловлювання і структурою.

Ключові слова: мовна особистість, прагматична функція, комунікативний акт, міжособистісне спілкування, прагмалінгвістика, мовленнєва інтенція.

Introduction. In recent decades, linguistics has increasingly explored the problems of the anthropological aspect, which is manifested in the study of language and speech in relation to human. Accordingly, the anthropological aspect is the result of the formation of a new discipline at the intersection of linguistics with other sciences that study human – linguopersonology. The object and subject of linguopersonology is the linguistic personality and its variation (speech\lingual personality, communicative personality etc.). In view of the subject of the study (speech behaviour of Sherlock Holmes) and thus the narrow range of research possibilities in the article we use the term of speech personality. Speech personality is a person who manifests in speech behaviour based on certain intentions in the communicative interaction [8, p. 111]. Speech behaviour and intentions of a personality during the communicative act are studied by the pragmalinguistics.

The aim of the article is to identify the main speech characteristics of Sherlock Holmes through the analysis of his speech behaviour according to the pragmatic function. Despite the interest of researchers to speech personality, there is a noticeable lag in the formation of speech portraits of TV characters in pragmalinguistics. Generally, the study of a speech personality starts from studying the level of communicative competence, discourse analysis, linguistic features of real representatives of a particular nation with the whole spectrum of speech manifestation. However, when it comes to a TV character or a fiction protagonist, the spectrum of speech manifestation is narrowed and restricted to a certain communicative situation (discourse). This article focuses on interpretation of Sherlock Holmes' speech behaviour through the pragmatics, thus, the material of our research is the TV series "Sherlock". The chosen material and research direction determine the relevance of the presented topic and thereby defines the issue of the article.

The subject matter of this article is the speech intentions of Sherlock which he applies at each level of interpersonal communication. Respectively, the object is locution of the utterances, indicating the

speech intention of Sherlock Holmes. The material of the research is video recordings and scripts of the TV series "Sherlock" [6, 11]. The series have 4 seasons, each includes 3 episodes, so a total of 12 episodes are under our scrutiny. In each episode we find and focus on certain set of lexical and grammatical features that help identify Sherlock Holmes' intentions.

Theoretical Background. The theoretical foundations of the study of linguopersonology are laid in the works of a number of scientists, such as W. Humboldt, J. L. Weisgerber, I. O. Baudouin de Courtenay, W. Wundt, O. P. Potebnia, and V. V. Vinogradov. The tradition of studying the speech personality is originated in the works of Yu. Karaulov, V. Karasyk, O. Leontiev, G. Bogin, V. Krasnykh, and others. In modern linguistics, existing approaches to the study of speech (lingual) personality can be divided into five types: *psychological analysis of speech personality* (in psychology, many classifications of characters have been developed – each type of character is manifested in communication, i.e. it can be studied from a linguistic standpoint); *sociological analysis of speech personality* (certain social groups are identified and described in sociology and sociolinguistics); *culturological analysis of speech personality* (modeling of linguistic and cultural types – generalized known representatives of certain groups of society, whose behaviour embodies the norms of linguistic culture in general and affects the behaviour of all members of society); *linguistic analysis of speech personality* (description of communicative behaviour of elite or mass speech culture, characteristics of people from the standpoint of their communicative competence, analysis of creative and standard language consciousness); *pragmalinguistic analysis of speech personality*, which is based on the selection of types of communicative tone, characteristic of a particular discourse [1, p. 63]. By communicative tone we mean the emotional and stylistic format of communication that arises in the process of interaction of communicators and determines their intentions and choice of different means of communication. The latter type of analysis is taken as the basis of our study. Pragmalinguistics studies has a lot of questions,

however, the most crucial notions of it are communicative situation, pragmatic intention, addresser and addressee, intention, speech act (C. Pierce and C. Morris, J. Austin, J. Searle, P. Grice, Z. Wendler, L. Wittgenstein etc).

Results and Discussion. Different forms of communicative situation acquire the relevant functions according to which communication takes place as a process aimed at achieving a certain goal. Functional analysis of communication makes it possible to identify the social role it plays in society, and helps to better understand its essence. Pragmatic function is a function that regulates the behaviour and activities of communication participants, to coordinate their joint actions. It can be aimed at both addresser and addressee. In the course of this function there is a need to require the interlocutor to perform an action or prohibit any actions. After all, a person communicates to achieve certain goals, for which it carries out certain activities, which in turn requires constant monitoring and correlation [3, pp. 16-17]. This is what the pragmatic function of communication provides.

We consider Sherlock Holmes' speech behaviour with his intentions at different levels of interpersonal communication: social, business and personal [3 p. 17]. The intentions of the speech personality are represented by a pragmatic function.

Social level of communication is a set of organized actions (collection of information, its processing, transmission and verification of the impact of information on the interlocutor), aimed at exchanging socially important information and regulating social actions, interactions and relations between social subjects and objects in society (O. Kholod).

Sherlock opposes himself as a superhuman in a society of ordinary people. He understands all human issues and he has his own expert opinion on everything. He considers himself a highly active sociopath, i.e. despises social norms and rules. His worldview does not always coincide with others, his views are ironic, negative. In this kind of communication, Sherlock intends to point to his perfection and ignorance of his interlocutor at the same time. To achieve the intention Sherlock in his speech uses narrative and motivational sentences, comparisons (usually negative), ironic remarks, examples:

1. *SHERLOCK: What are you typing?*

JOHN: Blog.

SHERLOCK: About?

JOHN: Us.

SHERLOCK: You mean me.

JOHN: Why?

SHERLOCK: Well, you're typing a lot.

2. *SHERLOCK: I have high hopes for you, Inspector. A glittering career.*

DIMMOCK: I go where you point me.

SHERLOCK: Exactly!

3. *Sorry, did I say «murder»? I meant to say «marriage» – but, you know, they're quite similar procedures when you think about it. The participants tend to know each other, and it's over when one of them's dead. In fairness, murder is a lot quicker.*

4. *God is a ludicrous fiction dreamt up by inadequates who abnegate all responsibility to an invisible magic friend.*

5. *I'm afraid, John, I can't congratulate you. All emotions, and in particular love, stand opposed to the pure, cold reason I hold above all things. A wedding is, in my considered opinion, nothing short of a celebration of all that is false and specious and irrational and sentimental in this ailing and morally compromised world. Today we honour the death-watch beetle that is the doom of our society and, in time – one feels certain – our entire species. [6, 11]*

Business type of communication is the process of sharing information between people within professional activity. The importance of business communication involves constant flow of information and lies in presenting options and ideas, making plans and proposals, executing decisions and reaching agreements. professional communication for Sherlock is not a matter of teamwork, joint disclosure of criminal cases, it is a matter of individual work. There are many colleagues in his profession, but they play a secondary role of support, solving minor tasks while Sherlock plays the role of chief. In professional communication, Sherlock's main intentions are to persuade, dominate, present information, and disparage people who are intellectually poor. To achieve such intentions Sherlock uses motivational and narrative sentences filled with facts, rhetorical questions, imperative forms of verbs, ironic remarks, examples:

6. *I know you're an Army doctor and you've been invalidated home from Afghanistan. I know you've got a brother who's worried about you but you won't go to him for help because you don't approve of him – possibly because he's an alcoholic; more likely because he recently walked out on his wife. And I know that your therapist thinks your limp's psychosomatic – quite correctly, I'm afraid.*

7. *Victim is in her late thirties. Professional person, going by her clothes; I'm guessing something in the media, going by the frankly alarming shade of pink. Travelled from Cardiff today, intending to stay in London for one night. It's obvious from the size of her suitcase.*

8. (*sighing in exasperation*) *Did you see him? Morbidly obese, the undisguised halitosis of a single man living on his own, the right sleeve of an internet porn addict and the breathing pattern of an untreated heart condition. Low self-esteem, tiny IQ and a limited life expectancy – and you think he's an audacious criminal mastermind?!*

9. *Lestrade. We've had a break-in at Baker Street. Send your least irritating officers and an ambulance.*

10. *Anderson, don't talk out loud. You lower the I.Q. of the whole street.*

11. *Shut up, everybody, shut up! Don't move, don't speak, don't breathe.* [6, 11]

Quantitative valuation of Sherlock's intelligence is higher than the norm of an ordinary person, so it can be argued that the protagonist is endowed with a high level of intelligence. This assessment of Sherlock helped him become a genius of his business – a detective. He is well-versed in almost all spheres of life (crime, physics, chemistry, music, culture etc.), so he never loses the chance to demonstrate his knowledge with the intention to show his excellence, his unique personality, examples:

12. *This is my hard drive, and it only makes sense to put things in there that are useful ... really useful. Ordinary people fill their heads with all kinds of rubbish, and that makes it hard to get at the stuff that matters.*

13. *As ever, Watson, you see but do not observe. To you, the world remains an impenetrable mystery whereas, to me, it is an open book. Hard logic versus romantic whimsy.*

14. *I'm a consulting detective. Only one in the world. I invented the job. It means when the police are out of their depth, which is always, they consult me.*

15. *Your mind: it's so placid, straightforward, barely used. Mine's like an engine, racing out of control; a rocket tearing itself to pieces trapped on the launch pad.* [6, 11]

During communication, Sherlock shares not only information and facts but also personal observations. Often he does this not with the intention of sharing information to solve a crime, but with the motive to despise the mental abilities of his interlocutor. Sherlock uses technical terms, Latin names, abbreviations, which are difficult for the average person to perceive, examples:

16. *The Van Buren Supernova – exploding star, only appeared in the sky in eighteen fifty-eight.*

17. *Clostridium botulinum. It's one of the deadliest poisons on the planet! It's virtually undetectable.*

18. *Golem. Jewish folk story. A gigantic man made of clay. It's also the name of an assassin – real*

name Oskar Dzunga – one of the deadliest assassins in the world. The Golem squeezes the life out of his victims with his bare hands.

19. *The glycerol molecule. PGPR! It's used in making chocolate.* [6, 11]

Sherlock often operates with negatively marked lexemes in order to demonstrate his mental superiority and dominance during professional communication. He often does this to confuse, to silence or to embarrass the interlocutor, examples:

20. *I dislike being outnumbered. It makes for too much stupid in the room.*

21. *Miss Mackenzie, you're in charge of pupil welfare, yet you left this place wide open last night. What are you: an idiot, a drunk or a criminal?*

22. *I don't care what people think. <...> that would just make them stupid or wrong.*

23. *Oh, forget him. He's an idiot. Why else would he think himself a suspect?* [6, 11]

Personal (intimate-personal) communication is possible when a person can touch any topic and not necessarily resort to words, the interlocutor will understand everything by facial expressions, movements, intonation. In such communication, each participant has the image of interlocutor, knows his personality, can predict his reactions, interests, beliefs, attitudes. Most often, such communication occurs between loved ones and is largely the result of previous relationships. In contrast to business, this communication, on the contrary, focuses mainly on psychological problems, interests and needs that deeply and intimately affect a person's personality: the search for meaning in life, determining the attitude to a significant person, to what is happening around, internal conflict.

Sherlock is a person whose mental energy is directed inward, to himself; his thoughts, interests and even actions are addressed to the personal "I". As a result, Sherlock has a tendency to reflect, to constantly analyze his mental states. He is in contact with the environment by force and adapts worse to it; he is closed, he experiences everything in himself and cannot submit to an external object. In general, Sherlock supports conversations on topics related to personal life in order to establish "zones of commonality" for interlocutors in face-to-face communication. However he has no desire to "open" the soul, look for reasons and discuss the consequences of his closed nature. During this type of communication Sherlock resorts to intentions that contribute to the end of the conversation, change of the topic of communication, e.i. Sherlock shows indifference, irritability. In his speech, Sherlock uses short affirmative sentences, sometimes negative, examples:

24. JOHN: *In real life. There are no arch-enemies in real life. Doesn't happen.*

SHERLOCK: *Doesn't it? Sounds a bit dull. What do real people have, then, in their «real lives»?*

JOHN: *Friends, people they know, people they like, people they don't like ... Girlfriends, boyfriends ...*

SHERLOCK: *Yes, well, as I was saying – dull.*

JOHN: *You don't have a girlfriend, then?*

SHERLOCK: **Girlfriend? No, not really my area.**

JOHN: *Mm. Oh, right. D'you have a boyfriend? Which is fine, by the way.*

SHERLOCK: *I know it's fine. No.*

25. **I consider myself married to my work and while I'm flattered by your interest, I'm really not looking for anyone.**

26. MOLLY: *Didn't you get John's text?*

SHERLOCK: **No. I delete his texts. I delete any text that begins «Hi».**

MOLLY: *No idea why people think you're incapable of human emotion.* [6, 11]

When it comes to sentiment topics, Sherlock uses the intentions of persuasion, informing and restriction. He uses negative sentences, expressions and phrases that describe the relationship in a negative light in order to convince the interlocutor of his/her wrongdoing and wrong worldview, examples:

27. JOHN: *Why do you need to be alone?*

SHERLOCK: *If you are referring to romantic entanglement, Watson – which I rather fear you are – as I have often explained before, all emotion is abhorrent to me. It is the grit in a sensitive instrument, the crack in the lens.*

28. *Look at me. I'm afraid, John. Afraid. I've always been able to keep myself distant. Divorce myself from feelings. But you see, body's betraying me. Interesting, yes? Emotions... grit on the lens, the fly in the ointment.*

29. *Oh, enjoying the thrill of the chase is fine, and creating the distraction of the game I sympathize entirely, but SENTIMENT... sentiment is a chemi-*

cal defect found in the losing side <...> I imagine John Watson thinks love's a mystery to me, but the chemistry is incredibly simple and very destructive. When we first met, you told me that disguise is always a self-portrait; how true of you. The combination to your safe: your measurements – but this is far more intimate. This is your heart, and you should never let it rule your head. You could have chosen any random number and walked out of here today with everything you've worked for, but you just couldn't resist it, could you? I've always assumed that love is a dangerous disadvantage. Thank you for the final proof.

30. **I have no friends, no relationships.** [6, 11]

To summarize we investigated the pragmatic functions of Sherlock Holmes' speech behaviour. It was revealed that Sherlock Holmes appeals to a certain speech intentions during the presented communicative acts of a social, business and personal nature.

Conclusions. At the communicative-pragmatic level, Sherlock Holmes' speech personality uses speech intentions (pragmatic functions) in terms of communicative situation. The article considered three types of communicative situations, in each of them Sherlock operates with the same motives, namely, the intention to inform, influence addressee, request information or encourage action (motivate), regulate communicative and social interactions, dominate etc. At the lexical and grammatical level to achieve the intentions Sherlock uses such a range of tokens as technical terms, proper names in Latin, abbreviations, verbs of the imperative mood, phraseology, comparison, negatively marked nouns etc.; all kinds of sentences for the purpose of expression and structure. The prospect of further study of the speech personality of Sherlock Holmes will be considered in terms of communicative competence. The level of communicative competence of Sherlock Holmes will be studied on the base of four areas of communicative competence: linguistic, sociolinguistic, discourse and strategic.

REFERENCES:

1. Данилюк І. Теоретичні засади і методи лінгвоперсонології. *Лінгвістичні студії*. 2016. Вип. 31. С. 63–66.
2. Загнітко А. П. Теорія лінгвоперсонології. Вінниця: Нілан-Лтд, 2017. 136 р.
3. Комунікативно-прагматичні аспекти мовлення : конспект лекцій для студентів факультету лінгвістики напряму підготовки 6.020303 «Філологія» / Уклад. О.В. Дзикович. К.: НТУУ «КПІ», 2015. 85 с.
4. Dijk T. A. van. *Ideology: A Multidisciplinary Approach* / London: Sage Publications, 1998. 384 p.
5. Haverkate H. *The Syntax, Semantics, and Pragmatics* / Henk Haverkate. Amsterdam: John Benjamins Publishers Co, 2002. 235 p.
6. In-English online. Sherlock in the original version. <https://watch.in-english.online/sherlock/>
7. Kulish A. R. Speech personality in the aspect of linguistic personology (on the material of speech behaviour of Sheldon Lee Cooper) *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2021. № 49 Том 1. С. 98–101.
8. Kulish A. R. Speech personality: communicative type (the case of speech behaviour of Sherlock Holmes). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2021. № 52 Том 1, С. 111–114.

9. Kulish A. R. Speech personality: psycholinguistic aspect (the case of speech behaviour of Sherlock Holmes). *Studia Philologica. Філологічні студії*. 2020. Вип. 15. С. 37–42.
10. Polzehl T. *Personality in Speech: Assessment and automatic classification*. Springer International Publishing, 2015.
11. Sherlock Transcripts (1–4 seasons). Forever Dreaming [in English]. <https://transcripts.foreverdreaming.org/viewforum.php?f=51>

УДК 811.111'243:[316.77:378.018.43]

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ SOFT SKILLS У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ СТОЛІТТЯ

THE PECULIARITIES OF SOFT SKILLS DEVELOPMENT WHEN STUDYING A FOREIGN LANGUAGE IN TERMS OF GLOBAL CHALLENGES OF THE CURRENT CENTURY

Купцова Т.А.,

orcid.org/0000-0002-0876-0384

кандидат філософських наук,

доцент кафедри іноземних мов

Українського державного університету науки та технологій

Колієва І.А.,

orcid.org/0000-0002-4232-2994

кандидат філософських наук,

доцент кафедри іноземних мов

Українського державного університету науки та технологій

В статті розглядаються основні особливості, методи та шляхи розвитку soft skills під час вивчення іноземної мови на дистанційній платформі. Метою статті також є поширити досвід розвитку таких актуальних навичок як компоненти комунікативних компетентностей. Підкреслюється актуальність розвитку soft skills для випускників інженерних спеціальностей Українського державного університету науки та технологій. В статті представлені погляди авторів на актуальність та форми роботи як поза аудиторної так і аудиторної роботи для розвитку таких навичок як здатність здійснювати мовну комунікацію під час ділових зустрічей, переговорів, нарад, конференцій; вміння реалізувати публічні виступи, домовлятися та переконувати, захищати свою точку зору; вміло реалізувати письмове спілкування; критичне мислення: вміння уникати конфліктів та вирішувати їх; здатність досягати домовленості та угоди; лідерські риси: вміння шляхом спостереження виявляти суть та основні тенденції. Беручи до уваги концепцію Гоулмана, доводиться, що емоційний інтелект як здатність людини визначати свої почуття, керувати ними та використовувати інформацію про себе та інших, щоб впливати на майбутню поведінку, включає чотири сфери: самосвідомість, самоконтроль, соціальна обізнаність і управління стосунками. Підкреслюється, що саме ці чотири сфери емоційного інтелекту впливають на людину і формують основу її поведінки, без чого неможливий розвиток актуальних складових soft skills. Іноземна мова стала однією із головних компонент у сфері успішного ведення бізнесу, що сприяє розвитку міжнародного співробітництва. Окрім того, в епоху високих технологій знання англійської мови є необхідною складовою для кваліфікаційних кадрів задля роботи в міжнародних командах. Для успішної адаптації в міжнародному академічному середовищі, для обміну професійною, науковою та дослідницькою інформацією володіння англійською мовою є також необхідною компонентою. Тому англійська мова є підґрунтям для формування soft skills, які відображені в універсальних компетенціях Робочих програм з англійської мови.

Ключові слова: soft skills, комунікативні навички, критичне мислення, лідерські риси, емоційний інтелект.

The article considers the main features, methods and ways of developing soft skills when distance learning a foreign language. The purpose of the article is also to spread the experience of developing such actual skills as components of communicative competences. The relevance of developing soft skills for the graduates of the engineering faculties at Ukrainian State University of Science and Technologies is emphasized. The article presents the views of the authors on the actual character both extracurricular and class forms of work to develop such skills as the ability to communicate efficiently in business meetings, negotiations, meetings, and conferences; the ability to make public speeches, negotiate and convince, defend one's point of view; the ability to communicate effectively in writing; critical thinking: the ability to avoid conflicts and resolve them; the ability to reach an agreement and make deals; the characteristics of a leader: the ability

to identify the essence and main trends through observation. Taking into account Goleman's concept, it is proved that emotional intelligence, a person's ability to identify their feelings, manage them and use information about themselves and others to influence future behavior, includes four elements: self-awareness, self-control, social awareness, and relationship management. It is emphasized that these four spheres of emotional intelligence influence a person and form the basis of their behavior. Without this, the development of relevant components of soft skills is impossible. A foreign language has become one of the main parts of successful business, it contributes to the development of international cooperation. Moreover, in the era of high technologies, the English language is an essential for qualified employees to work in an international team. For a successful adaptation in the international academic environment, for the exchange of professional, scientific and research information, mastering the English language is also necessary. Therefore, the English language is the basis for the formation of soft skills, which are reflected in the universal competencies of the English Educational Programs.

Key words: soft skills, communication skills, critical thinking, characteristics of a leader, emotional intelligence.

Постановка проблеми. Сучасний ринок праці ставить нові вимоги до спеціалістів. На думку фахівців, на сучасному високо конкурентному ринку 21 століття студентам як потенційним майбутнім працівникам уже недостатньо володіти одними лише технічними навичками [1]. Потреба у soft skills (тобто у так званих індивідуальних навичках спілкування) набула підвищеного значення [2]. Найцінніші та найбільш ефективні працівники успішно поєднують як hard skills так і soft skills [3]. У сучасних дослідженнях підкреслюється актуальність розвитку soft skills у процесі підготовки спеціалістів інженерних спеціальностей, так як на сучасному ринку праці професія інженера є однією із самих затребуваних. В епоху високих технологій актуальним питанням постає професійна комунікація англійською мовою, що є невід'ємною компонентою успішності фахівця у професійній сфері. Тому навчання англійській мові у вищих навчальних закладах тісно переплітається із розвитком у студентів м'яких навичок. Так як саме таке поєднання відкриває перед людиною ширші перспективи і дає можливість успішно конкурувати на ринку праці. В умовах глобальних викликів століття (COVID-19, Російською збройною агресією проти України), внаслідок яких навчання реалізується на дистанційній платформі, викладачам англійської мови доводиться шукати нові шляхи навчання розвитку комунікативних навичок і, звичайно, актуальним питанням залишається розвиток та удосконалення soft skills.

Аналіз останніх досліджень. Проблемою розвитку гнучких навичок переймаються як зарубіжні дослідники (L. H. Lippman, R. Ryberg, R. Carney, K. A. Moore, A. Lazarus, L. Bailey) так і вітчизняні (Н. В. Васюнова, Н. А. Длугунович, К. О. Коваль, А. О. Щеглова). Цікавим є доробок А. О. Щеглової, яка наголошує, що використання можливостей систем інформаційного управління навчанням з боку студентів та викладачів буде сприяти підвищенню якості навчання та розвитку м'яких навичок. Платформи та сервіси дистанційного навчання стають обов'язковим елементом у процесі вивчення іноземної мови та розгляда-

ються як засіб автентичного спілкування, обміну інформацією та власне її джерело. Ефективність формування гнучких навичок з використанням ІКТ залежить від чіткості формулювання інструкцій та завдань, правильно підбраного матеріалу відповідно до мовленнєвої компетенції студентів та потреб спілкування. Привабливість ІКТ визначається співпрацею викладача з учасниками заняття за допомогою технічного засобу у вигляді телефону, ноутбуку, проекторної техніки, де викладачеві відводиться роль фасилітатора, який координує процес творчо-пізнавальної активності, спрямовуючи роботу таким чином, щоб усі студенти долучалися до роботи у ході заняття та відсоток досягнення розвивального складника мети заняття підвищувався [4].

Але слід відмітити, що проблема розвитку soft skills під час навчання англійській мові на платформі дистанційного навчання є недостатньо дослідженою в Україні, а в зарубіжних розробках не враховуються особливості і тенденції цієї проблеми в реаліях освітнього процесу України.

Мета. Визначити основні особливості, методи та шляхи розвитку soft skills під час вивчення іноземної мови на дистанційній платформі. Поширити досвід розвитку таких актуальних навичок як компоненти комунікативних компетентностей.

Виклад основного матеріалу. Для роботодавців рівень кваліфікації майбутнього працівника завжди відігравав першочергову роль. Слід відмітити, що в історичному розрізі увага приділялася насамперед hard skills, які, як правило, носять технічний характер, і їх легше оцінити за короткий проміжок часу. Оскільки сучасні компанії стикаються з мінливим конкурентним полем битви, потреби в відповідних навичках співробітників також розвиваються і змінюються. Сьогодення характеризується постійним розвитком та вдосконаленням технологій, які впливають на зміни безпосередньо на робочому місці [5]. Сучасне студентське, а потім і робоче середовище характеризується різноманітністю, члени якого мають можливість взаємодіяти в мультикультурному

світі. Уміння застосовувати навички міжособистісного спілкування є критично важливим для того, щоб навчатися та розуміти своїх колег (членів команди). Як відомо, складова частина студентського середовища змінюється. Студентське середовище у сучасному навчальному закладі – це, зазвичай, комбінація осіб із кількох вікових груп [6], людей різної етнічної приналежності та статі. Ще одним важливим елементом є те, що зміна поколінь призвела до збільшення попиту на майбутніх працівників з м'якими навичками [7].

Доречно буде згадати, що терміни *hard* і *soft skills* були започатковані у військовій галузі, коли в 1959 році виникла нагальна потреба у науково обгрунтованому підході до підготовки кваліфікованих військовослужбовців армії США. Розробляючи таку програму, дослідники встановили важливість не тільки професійних навичок військовослужбовців (*hard skills*), а й актуальність розвитку їх універсальних компетенцій (*soft skills*), що зазвичай не входило в планомірне навчання. У доктрині «Система проектування військової підготовки» 1968 року було вказано на основні відмінності між *hard* і *soft skills*. Згідно доктрини *hard skills* є навичками роботи переважно з обладнанням, технікою, пристроями, у той час як *soft skills* включають навички роботи з людьми, паперами, а також командної роботи. Спочатку терміни застосовувалися суто у військовій науці та психології, згодом вони перейшли у ділову сферу, сферу бізнесу. Сьогодні уже не викликає подиву, коли у вакансіях у розділах «професійні навички» та «особистісні якості» зустрічається *hard* і *soft skills*.

Відомо, що вимоги до *hard skills* залишаються незмінними в різних компаніях, у той час як до *soft skills*, навпаки змінюються та є ситуативними. *Hard skills* (англ. «жорсткі» навички) – те, що можна вивчити і що можна протестувати. Прикладами є вміння швидко друкувати, володіння іноземними мовами, знання мов програмування, математичні обчислення. Тобто будь-яку навичку можна оцінити об'єктивно. *Soft skills* (англ. «м'які» навички) – компетенції універсальні, у вишах та школах ними не опікуються, а виміряти їх набагато важче. Найчастіше ступінь прояву залежить від типу особистості, особливостей характеру, темпераменту. До них найчастіше відносять комунікабельність, здатність працювати в умовах форс-мажору, схильність до командної роботи. Оцінити їх в конкретних показниках вкрай важко, однак розвинути – реально [8].

У сучасних наукових працях, обговорюючи питання розвитку *soft skills*, велика увага при-

діляється принципам емоційного інтелекту [9]. Дослідники визначають емоційний інтелект як здатність людини визначати свої почуття, керувати ними та використовувати інформацію про себе та інших задля впливу на майбутню поведінку учасників комунікації [10]. Чотири сфери емоційного інтелекту, визначені Гоулманом, це самосвідомість, самоконтроль, соціальна обізнаність і управління стосунками. Дослідник стверджує, що саме ці чотири сфери емоційного інтелекту впливають на людину і формують основу її поведінки. Як відомо, емоції як позитивні, так і негативні, є складовими особистості людини [11]. Емоції охоплюють риси, що визначають навички спілкування людини. Виявлення та управління емоційним інтелектом тісно пов'язано з підвищенням продуктивності студентів і успіхом у навчанні та подальшій роботі [12].

Wisker і Poulis розглядають емоційний інтелект як невід'ємну складову м'яких навичок, зазначивши критичний характер цих навичок для навчання та праці [13]. Емоційний інтелект – це зв'язок між емоціями та продуктивністю, який спонукає корпоративний інтерес до предмету [14]. Задоволеність навчанням, роботою, мотивація, навички міжособистісного спілкування та якість життя можуть впливати на емоції людини [15].

М'які навички, визначені дослідниками як вагомий важелі на робочому місці, включають спілкування, командну роботу, мотивацію, вирішення проблем, ентузіазм і довіру. Навички спілкування мають вирішальне значення для успіху у будь-якій сфері діяльності людини [16]. Неправильне рішення щодо знань і навичок майбутнього кандидата може дорого коштувати організації [17] через відповідний вплив на бізнес-результати, такі як поведінка майбутніх працівників, безпека, продуктивність, залученість і відмова.

Уміння спілкуватися є невід'ємною навичкою людини. Люди, які не володіють навичками міжособистісного спілкування, частіше залучені до міжособистісного конфлікту [18]. Відомо, що мова є основою спілкування [19]. Мова допомагає людям розуміти емоції інших і допомагає у формуванні їх соціальних навичок [12]. Форми спілкування включають міжособистісне спілкування, вербальне та письмове [20]. Водночас вміння слухати співбесідника відіграє важливу роль у процесі спілкування [21]. Щоб бути ефективним комунікатором, людина повинна насамперед бути хорошим слухачем. Вона повинна зосередитися на тому, щоб почути те, що вона сама говорить, прийняти до уваги те, що вона почула, зробити

висновки та поставити запитання для прояснення незрозумілих деталей розмови [22].

Слід враховувати, що люди, які належать до різних поколінь, мають різні стилі спілкування. Покоління мілленіалів, до якого входять люди, народжені з 1980 по 2000 рік, виросло в епоху технологічних комунікацій [23]. Можна стверджувати, що доступність технологій сприяла відсутності у них навичок спілкування. Покоління Зет, яке охоплює людей, народжених у період з 1996 по 2010 рік, вважає відомі технології невід'ємною частиною свого життя [24]. Покоління Зет є інклюзивним, для якого електронне спілкування замінило розмови віч-на-віч як спосіб комунікації [25], отже, як наслідок, представникам цього покоління бракує навичок спілкування.

Оскільки бізнес використовує людський капітал, здатність людини до навчання стає важливішою за наявний досвід [26]. Сучасні компанії шукають працівників, які мають власну мотивацію та можуть працювати самостійно [27]. Економна робоча сила призвела до того, що люди беруть на себе більше роботи, витрачаючи менше часу на навчання працівників. Люди повинні володіти навичками, які дозволять їм виконувати роботу самостійно, не залучаючи інших. Напружена глобальна конкуренція призвела до появи робочої сили, де *soft skills* є одними з найцінніших активів, якими може володіти працівник [28].

Іноземна мова стала однією із головних компонентів у сфері успішного ведення як бізнесу так і будь-якої професійної діяльності, що сприяє розвитку міжнародного співробітництва. Окрім того, в епоху високих технологій знання англійської мови є необхідною складовою для кваліфікаційних кадрів задля роботи в міжнародних командах. Для успішної адаптації в міжнародному академічному середовищі, для обміну професійною, науковою та дослідницькою інформацією володіння англійською мовою є також необхідною компонентою. Тому англійська мова є підґрунтям для формування *soft skills*, які відображені в універсальних компетенціях Робочих програм з англійської мови.

У процесі вивчення дисципліни у студентів формуються наступні «соціальні навички» *soft skills*: *комунікативні навички*: здатність здійснювати мовну комунікацію під час ділових зустрічей, переговорів, нарад, конференцій; вміння реалізовувати публічні виступи, домовлятися та переконувати, захищати свою точку зору; вміння реалізовувати письмове спілкування; *критичне мислення*: вміння уникати конфліктів та вирішувати їх; здатність досягати домовленості та угоди;

лідерські риси: вміння шляхом спостереження виявляти суть та основні тенденції.

Глобальні виклики 21 століття поставили перед освітянами нові задачі, активізуючи необхідність у відповідних формах навчання. Не викликає сумніву, що дистанційне навчання, особливо під час вивчення іноземної мови, має ряд недоліків. Але науково-педагогічні працівники добре усвідомлюють те, що у на пост воєнному просторі відродження та розвиток вітчизняної економіки буде неможливий без кваліфікованих спеціалістів, як і те, що широкими кроками наше суспільство буде інтегруватися у європейський простір. Тому розвиток *soft skills* набуває ще більшої актуальності як для розвитку комунікативних здібностей та особистісного росту молоді, так і для успішної побудови професійної кар'єри.

Тому на практичних заняттях з англійської мови використовуються різні види завдань та вправ спрямованих на розвиток таких навичок.

Комунікативні: 1. Ви запізнались на поїзд, ви знервовані... Вирішіть проблему з черговим по вокзалу (емоційна ситуація). 2. Ви купили новий ноутбук, прийшли додому, почали його встановлювати, але нічого не відбувається. Ви зробили все можливе: перевірили підключення кабелів та інше, але він так і не працює. Зателефонуйте на лінію підтримки споживача і проконсультуйтеся, що вам робити в такому випадку.

В поза аудиторній роботі ефективним заходом саме для розвитку комунікативної компоненти *soft skills* під час дистанційного навчання є проведення засідань дискусійного клубу *English Speaking Club*, де студенти переглядають короткометражний фільм на англійській мові, а потім залучаються до обговорення відповідних проблем. Перед переглядом фільму студенти отримують список слів та виразів, що використовуються у фільмі. Під час перегляду на мові оригіналу молодь залучається до розуміння усіх нюансів відтінку емоцій, гумору, змісту, вкладених в фільм акторами та режисером. До того ж, студенти звикають до розмовної мови носіїв англійської, що сприяє засвоєнню мовні звороти, які вживаються під час реальних умов спілкування. Після перегляду короткометражного фільму пропонується обговорення та обмін думками та емоціями, що активізує і сприяє закріпленню арсеналу накопичених знань та виразів. Студенти мають гарну нагоду попрактикувати англійську мову в неформальній та дружній атмосфері.

Структура зустрічі:

1. Introduction. Знайомство з фільмом, акторами, режисером, метою зустрічі.

2. Vocabulary. Робота зі словником (підготовленим та розданим викладачем заздалегідь).

3. Watching. Перегляд фільму в оригіналі.

4. Discussion. Обговорення фільму (зазвичай викладач розробляє завдання та проблемні питання заздалегідь, дуже часто переходить в форму вільної дискусії).

5. Wrap up. Заклучна частина, підведення підсумків зустрічі.

Важливою комунікативною складовою є і письмо. Тому молодь активно залучається до публікацій в студентській газеті на англійській мові «Alma Mater». Студентам заздалегідь пропонуються теми на вибір, наприклад «Чому я люблю свою Батьківщину», «Дистанційне навчання: переваги та недоліки», «Якою я бачу сучасну людину», «Сім'я. Чи важлива вона для сучасної молоді» та інші. Цікавим є той факт, що твори різняться один від одного і визивають у молоді неабияку зацікавленість. Декілька разів більш активні студенти брали інтерв'ю у ректора та у деяких викладачів, проявляючи ініціативу у складанні та обговоренні запитань для нього.

Слід підкреслити, що комунікативні вправи, завдання, участь у випуску студентської газети та зустрічі в клубі допомагають знімати мовний бар'єр у студентів, сприяють їх більшій впевненості у собі. Окрім цього перегляд фільмів та обговорення проблем, які піднімаються в них, як і написання статей в газету є соціально-педагогічними засобами формування моральних якостей студентів.

Презентації. Ця компонента є дуже актуальною у сучасній професійній діяльності. Але основна проблема в розвитку цієї навички, особливо в процесі дистанційного навчання, полягає в тому, що група може не слухати доповідача. Тому на заняттях слід давати відповідні завдання, які стимулюють увагу студентів, як то: проголосуйте за кращий та найбільш перспективний проект. Подібні завдання сприяють як критичному, так і аналітичному мисленню молоді. Слід

додати, що під час підготовки презентацій розвивається та удосконалюється і така важлива навичка як креативність.

Тайм-менеджмент. Відомо, що цей метод допомагає працювати, жити, підвищити свою особисту результативність, і, як наслідок, якість свого життя. Щоб навчити студентів керувати особистим часом потрібно ставити жорсткі часові рамки перед виконанням відповідних завдань. Іноді доцільно призначити відповідального студента з групи, який буде слідкувати за часом.

На жаль такий ефективний та корисний вид роботи для розвитку soft skills як командна робота є дуже обмеженим під час дистанційного навчання. Впровадження нового змісту та розвиток нових методів навчання в освітній процес, особливо в умовах війни, є однією із актуальних задач для підвищення якості сучасної освіти. Необхідність розвитку soft skills, компонентами яких є комунікативні навички, уміння робити презентації своїх робіт або проектів, тайм-менеджмент та командна робота, сьогодні уже не викликають сумнівів. Так як поєднання професійних та особистісних характеристик дозволить випускникам вишів знайти своє місце в полікультурному світі та успішно будувати свою кар'єру [29].

Висновки. Розробка та опрацювання ефективних стратегій програм навчання soft skills у будь-якій сфері може сприяти соціальним змінами у суспільстві в цілому, підвищувати конкурентну перевагу компаній на ринку праці, а також сприяти просуванню по кар'єрних сходах самих працівників. Вивчення англійської мови як мови глобального спілкування тісно пов'язано з розвитком soft skills, що є нерозривним аспектом у викликах сьогодення.

Досвід, описаний в статті має перспективу бути поширеним, удосконаленим та розширеним, особливо, що стосується форм роботи як аудиторної, так і поза аудиторної на дистанційній платформі для того, щоб відповідати новим викликам сучасності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Lazarus, A. (2013). Soften up: The importance of soft skills for job success. *Physician Executive*, 39, 40–45.
2. Seetha, N. (2014). Are soft skills important in the workplace? A preliminary investigation in Malaysia. *International Journal of Academic Research in Business and Social Science*, 4, 44–56. doi:10.6007/IJARBSI-i4/751
3. Griffith, D., & Hoppner, J. (2013). Global marketing managers. *International Marketing Review*, 30, 21–41. doi:10.1108/02651331311298555
4. Щеглова, А. О. Формування гнучких навичок у здобувачів вищої освіти при використанні платформ дистанційного навчання у викладанні іноземної мови. URL: <http://dspace.nuft.edu.ua/handle/123456789/34123> (дата звернення: 20.09.2022).
5. Connell, J., Gough, R., McDonnell, A., & Burgess, J. (2014). Technology, work organization and job quality in the service sector: An introduction. *Labour & Industry*, 24, 1–8. doi:10.1080/10301763.2013.877117

6. Bailey, L. (2014). The origin and success of qualitative research. *International Journal of Market Research*, 56, 167–184. doi:10.2501/IJMR-2014-013
7. Bailly, F., & Lene, A. (2013). The personification of the service labour process and the rise of soft skills: A French case study. *Employee Relations*, 35, 79–97. doi:10.1108/01425451311279429
8. Що таке hard skills і soft skills: як нас оцінює роботодавець. URL: <https://eduhub.in.ua/news/shcho-take-hard-skills-i-soft-skills-yak-nas-ocinyuye-robotodavec>. (дата звернення: 20.09.2022).
9. Salovey, P., & Mayer, J. D. (1990). Emotional intelligence. *Imagination, Cognition and Personality*, 9, 185–211.
10. Goleman, D. (1995). *Emotional intelligence: Why it can matter more than IQ*. New York, NY: Bantam Dell.
11. Sigmar, L., Hynes, G., & Hill, K. (2012). Strategies for teaching social and emotional intelligence in business communication. *Business and Professional Communication Quarterly*, 75, 301–317. doi:10.1177/10805699112450312
12. Benjamin, B., Gulliya, T., & Crispo, A. (2012). Emotional intelligence and organizational culture. *Insights to a Changing World Journal*, 1, 52–64.
13. Wisker, Z., & Poulis, A. (2015). Emotional intelligence and sales performance. A myth or reality? *International Journal of Business & Society*, 16, 185–200.
14. Joseph, D., Jin, J., Newman, D., & O'Boyle, E. (2015). Why does self-reported emotional intelligence predict job performance? A meta-analytic investigation of mixed EI. *Journal of Applied Psychology*, 100, 298–342. doi:10.1037/a0037681
15. Siddiqui, R., & Hassan, A. (2013). Impact of emotional intelligence on employees turnover rate in FMCG organizations. *Pakistan Journal of Commerce & Social Sciences*, 7, 394–404.
- Chute, M. (2012). A core for flexibility. *Information Services & Use*, 32, 143–147.
16. Dana, H., Hancock, C., & Phillips, J. (2011). A research proposal to evaluate the merits of writing across the curriculum. *American Journal of Business Education*, 4, 15–20.
17. Velasco, M. (2012). More than just good grades: Candidates' perceptions about the skills and attributes employers seek in new graduates. *Journal of Business Economics & Management*, 13, 499–517. doi:10.3846/16111699.2011.620150
18. Moeller, S., Robinson, M., Wilkowski, B., & Hanson, D. (2012). The big chill: Interpersonal coldness and emotion-labeling skills. *Journal of Personality*, 80, 703–724. doi:10.1111/j.1467-6494.2011000738.x
19. Kahlon, M. (2013). Art of speaking: An impression of man: Analysing the need for communication and soft skills. *Pertanika Journal of Social Sciences & Humanities*, 21, 657–666.
20. Keyton, J., Caputo, J., Ford, E., Fu, R., Leibowitz, S., Liu, T., Wu, C. (2013). Investigating the verbal workplace communication behaviors. *International Journal of Business Communication*, 50, 152–169. doi:10.1177/0021943612474990
21. Pop, A., & Sim, M. (2012). The use of computer-based means to develop listening and speaking skills to business students. *Annals of the University of Oradea, Economic Science Series*, 21, 195–201.
22. Haroutunian-Gordon, S. (2011). Plato's philosophy of listening. *Educational Theory*, 61, 125–139. doi:1111j.1741-5446.2011.00395.x
23. Hartman, J., & McCambridge, J. (2011). Optimizing Millennials' communication styles. *Business and Professional Communication Quarterly*, 74, 22–44. doi:10.1177/1080569910395564
24. Turner, A. (2015). Generation Z: Technology and social interest. *The Journal of Individual Psychology*, 71, 103–113. doi:10.1353/jip.2015.0021
25. Bassiouni, D., & Hackley, C. (2014). "Generation Z" children's adaptation to digital consumer culture: A critical literature review. *Journal of Customer Behaviour*, 13, 113–133. doi:10.1362/147539214X14024779483591
26. Galabova, L., & McKie, L. (2013). "The five fingers of my hand": Human capital and well-being in SMEs. *Personnel Review*, 42, 662–683.
27. Wahl, H., Kaufmann, C., Eckkrammer, F., Mense, A., Gollner, H., Himmler, C., Slobodian, R. (2012). Soft skills in practice and in education: An evaluation. *American Journal of Business Education*, 5, 225–232.
28. Cobo, C. (2013). Mechanisms to identify and study the demand for innovation skills in world-renowned organizations. *On the Horizon*, 21, 96–106. doi:10.1108/10748121311322996
29. Bancino, R., and Zevalkink, C. (2007). Soft skills: the new curriculum for hard-core technical professionals. *Techniq. Connect. Educ. Careers* 82, 20–22.

НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ОНОМАВЖИТКУ В ТВОРАХ СУЧАСНИХ ЗАПОРІЗЬКИХ ПОЕТІВ

NEW TRENDS OF THE ONYM APPLICATION IN THE WORKS OF MODERN ZAPORIZHZHIA POETS

Ткаченко Н.В.,

*orcid.org/0000-0001-6492-9167**аспірантка кафедри української мови**Запорізького національного університету*

У статті на матеріалі поетичних творів сучасних письменників Запорізького краю (Володимир Віхляєв, Ольга Ліщук, Ганна Лупинос, Олена Ольшанська, Ігор Калиниченко, Тетяна Осінь, Валентин Терлецький) здійснено комплексний лексико-семантичний, стилістичний та прагматичний аналіз онімів. Спектр ономастичної лексики у досліджуваних поезіях представлений топонімами, антропонімами, теонімами, космонімами та асоціонімами. Аналізований матеріал свідчить про широке різноманіття топонімної системи поезій сучасних авторів Запорізького краю.

Доведено, що сучасні поети при створенні художнього простору активно використовують зображально-виражальні засоби, що сприяє стилістичному увиразненню топонімної системи творів (паралелізми, персоніфікації, епітети, порівняння). До групи теренових онімів належать не тільки назви країн, але й назви країв. Такі хороніми поети використовують не дуже часто, проте незмінним найменуванням ще з дитинства авторів є назва рідного краю.

Функційне навантаження антропонімів різне, відповідно різняться і роль власних імен у структурі поетичних текстів. Основною виступає характеризувальна функція, тобто опис особливостей характеру та зовнішності за допомогою антропонімів. Письменники часто порівнюють персонажів чи явища з історичними постатями, міфологічними персонажами, що допомагає їм яскравіше зобразити героя або подію.

Сучасні поетичні тексти насичені екзистенційними рефлексіями над прозою життя, які письменники виражають за допомогою вживання асоціонімів, що сприяють розумінню авторського задуму. В аналізованих поезіях дуже часто онімізуються іменники, які поєднані семантикою «творчість», «поетичний світ», «мова».

З'ясовано, що в аналізованих поетичних текстах 20-х рр. XXI століття переважають такі розряди онімів як топоніми, теоніми та асоціоніми. Оніми в поезіях сучасних авторів є семантично значущими, їх вагомість визначається через зв'язок з життям ліричного героя. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в аналізі функціонування онімів в поетичному доробку інших сучасних письменників Запорізького краю з метою формування цілісної картини ономастичного простору аналізованого регіону.

Ключові слова: антропонім, асоціонім, онім, ономавжиток, ономастична парадигма, поет, теонім, топонім.

In the article, carried out a comprehensive lexical-semantic, stylistic and pragmatic analysis of onyms is carried out on the basis of the poetic works of modern writers of the Zaporizhzhya region (Volodymyr Vihlyayev, Olga Lishchuk, Hanna Lupynos, Olena Olshanska, Ihor Kalynychenko, Tetyana Oshin, Valentyn Terletsy). The range of onomastic vocabulary in the researched poems is represented by toponyms, anthroponyms, theonyms, cosmonyms, and association names. The analyzed material testifies to the wide diversity of the toponymic system of poems by modern authors of the Zaporizhzhya region.

It is proven that modern poets at the creating of the artistic space apply figurative and expressive means to improve the stylistic emphasizing of the toponymic system of their work (parallelisms, personifications, epithets, comparisons). The toponym group covers not only the name of countries but also the ones of the regions. Poets do not use such kinds of choronyms very often despite the proper names of the native regions remaining always unchangeable since their childhood.

The functional loading of the anthroponyms varies, as well as the role of the proper names in the poetic text structure. The characterizing function serves as a basic one, as it describes the character features and the appearance of heroes and heroines with the help of anthroponyms. The authors often compare their characters or phenomena with historical personalities or mythological characters to improve the depicting of either character or event in a more vivid way.

Modern poetic texts are full of existential reflections prevailing over the realities of life. These reflections are expressed with the help of associonyms releasing the understanding of the author's idea. In the analyzed poems we have noticed a trend of the onymizing of the nouns related to the semantics of «creativity», «poetic world», and «language».

It is proved that in the analyzed poetic texts in the 2020s, toponyms, theonyms and associonyms prevail. Onyms in the poetic works of modern authors are semantically meaningful and their weightiness is revealed by the relation to the whole life of the lyric character. We can see the perspective of further research in the analyses of the onym functioning in the pieces of the other authors of the Zaporizhzhia region to create a whole picture of the onymic space of the target region.

Key words: anthponym, associonym, onym, application of onyms, onomastic paradigm, a poet, theonym, toponym.

Постановка проблеми. Доцільним вважаємо звернути увагу на поетичні твори запорізьких письменників останнього десятиліття. Сучасні твори авторів Запорізького краю багатогранні та різнопланові. Творчість молодих поетів несхожа

на попередників, вони по-новому осмислюють сьогодення і своїм доробком відкривають літературний процес XXI століття. Тому сьогодні з впевненістю можна говорити про самобутню школу запорізької поезії та про поетів славного

Запорізького краю, які гідно вриваються в історію української літератури. Зокрема, це творчість таких майстрів слова як Володимир Віхляєв, Ольга Ліщук, Ганна Лупинос, Олена Ольшанська, Ігор Калиниченко, Тетяна Осінь (Нікулочкіна), Валентин Терлецький.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Творчий доробок сучасних поетів Запорізького краю досліджений в поодиноких літературознавчих розвідках: Ботнер В. «Поетика художнього часу і простору в ліриці Г. Лупинос», Стасик М. «Історичний роман В. Терлецького «Книга сили. Віра»: вимисел, домисел, факт», Менсітов І. «Мотиви лірики Олени Ольшанської», Цимбар Д. «Особливості розкриття національних проблем у творчості Олени Ольшанської».

Зокрема, варто зазначити, що найбільш детально досліджено тільки творчість Ганни Лупинос (Шадріна Т. «Гармонія любові та краси», Ботнер В. «Своєрідність хронотопу в прозі Г. Лупинос»), а твори інших сучасних письменників Запорізького краю, на жаль, досі не потрапили в наукову площину дослідників. Тому актуальність дослідження зумовлена потребою комплексного лексико-семантичного, стилістичного та прагматичного аналізу онімів у творчості письменників Запорізького краю.

Постановка завдання. З огляду на все вищезазначене, мета статті полягає у тому, щоб дослідити особливості функціонування онімів у поетичних творах, з'ясувати нові тенденції ономавжитку, визначити роль ономастичних парадигм у сучасній літературі.

Виклад основного матеріалу. Спектр ономастичної лексики у досліджуваних поезіях представлений топонімами, антропонімами, теонімами, космонімами та асоціонімами. Аналізований матеріал свідчить про широке різноманіття топонімної системи поезій сучасних авторів Запорізького краю. За видовими ознаками виділяємо такі групи топонімів: хороніми, ойконіми, гідроніми та інсулоніми. Серед топонімної парадигми основною одиницею досліджуваних поезій є хоронім *Україна*, який представлений такими варіантами: *Україна*, *Вітчизна*, *Вкраїна*, *ненька-Україна*, *Українонька*, *Вітчизнонька*. Фіксуємо, що сучасні поети при створенні художнього простору активно використовують зображально-виражальні засоби, що сприяє стилістичному вираженню топонімної системи творів (паралелізм, персоніфікації, епітети, порівняння).

Однією із характерних рис ономавжитку хороніма *Україна* є використання такого художнього

прийому як паралелізм, тобто паралельне зображення явищ природи і певних подій з життя людей: *Навіть птах у гаю невеселую пісню виводить... / По Вкраїні моїй сум зухвалим господарем бродить* [1, с. 208].

Аналізований хоронім може і персоніфікуватися, коли набуває ознак чи характеристик живого об'єкта. Персоніфікація використовується для створення ефекту реалістичного зображення подій: *Щоб змарніла Україна / Випростала крила – / Піднялася із руїни, / Силу відновила!* [2]; *Щоб наповнились хати батьками, синами і святом, / Відновила життя Україна щаслива завзято!* [2]; *Щоб не танцювати Україні / Танго колорадського жука!* [1, с. 211]; *І Вкраїна зі мною іде* [3].

Хоронім *Україна* у поетичних текстах виразається за допомогою вживання демінутивного суфікса: *Для себе, чидля Вітчизноньки / Вимощував дні і ночі всі* [4]; *Буйно цвіте Українонька мила / Й серце, зігріте любов'ю батьків* [5].

Значимо, що письменники часто інтимізують образ України, використовуючи хоронім у ролі звертання та ототожнюючи Україну з матір'ю/ненею: *Люблю я свою неньку-Україну / Усім єством, сильніше за життя!* [5]; *Дивись, Вкраїно, скільки тих імен / у поминальних списках!.. Горя – тонни* [6].

Звертаємо увагу, що для урізноманітнення текстів на позначення України поети вживають синонімічні назви: *А відступлять лиха різні / Лише коли люди / Зрозуміють, що Вітчизни / Іншої не буде* [1, с. 210]; *В моїй душі на много літ / Слова Вітчизни полум'яні* [5]; *Я серце теж залишив на чужині, / а от душа Вітчизною порхає* [1, с. 71].

За допомогою такого розмаїття форм автори намагаються висловити свої хвилювання за Батьківщину, долю країни та український народ: *Заварю Україні я зілля, / Щоб одужала, врешті, вона!* [2]; *Аби назустріч сміх дітей, / дружини посмішка наївна, / батьків обійми й Україна, / мов серце, берегла тебе* [3]; *Дарую серце Україні* [5]; *Ой, для чого ж мову маю – / Та щоб оспівати / Україну. Та про неї / Світу розказати* [2].

До групи теренових онімів аналізованих поезій належать не тільки назви країн, але й назви країв. Такі хороніми поети використовують не дуже часто, проте незмінним найменуванням ще з дитинства авторів є назва рідного краю: *І знов мене дорога ця, як матір, привела / До краю Запорізького, до рідного села!* [5].

Серед хоронімів на особливу увагу заслуговує відносно нова політична назва *Донбас*, яка утворилася від найменування *Донецький кам'яно-ву-*

гільний басейн. За радянських часів цей топонім вважався пропагандистським. Поетеса ж наділяє цю назву емоційно-стилістичною функцією, зображуючи свої хвилювання за захопленій українській край: *Ви планували: Крим, тепер – Донбас, / щоб землю нашу краяти на клапті?! [6].*

Ойконіми репрезентують реальну топонімію Запорізького краю – батьківщину письменників, що сприяє створенню ілюзії реальності описуваних подій: *Звідкіль його у тридцять третій рік / Погнав Голодомор на Запоріжжя... [5]; Я народився на Запоріжжі / В тиші гаїв, в зелені трав [5]; Дарую душу Запоріжжю, / Сповиту миром і добром [5].*

А також за допомогою ойконімів автори передають свої спогади або героїв: *Ірпінські вечори – романтика Парижа: / письменники і музи, як душі у раю... [3]; Мене не бачив злотверхий Львів [5]; Ще й досі на дим з Батурина / Так схожі нічні хмарки [1, с. 220]; Під небом Києва мляво смеркну [7, с. 104].*

У сучасних поезіях гідронімний простір України представлений невеличкою групою потапонімів. Найчастіше назви річок наділені суто номінативною функцією, але також можуть локалізувати дії у просторі, надавати характеристику місцям подій, додавати певного емоційно-експресивного значення: *Берег. Потім – птах залізний / За Дніпра пороги [2]; У поміч нам сонце любові й добра, / і повінь поліття, і води Дніпра! [6]; Умита в хвилях срібного Дніпра! [5].*

Групу інсулонімів становлять реальні назви українських та іноземних островів (півостровів): *Цей шлях до вічності / повз мить, / Або ж на Хортицю [1, с. 222]; Про Балі і Гаваї мрію [3]; Ви планували: Крим, тепер – Донбас, / щоб землю нашу краяти на клапті?! [1, с. 273]; А мій доробок – рій непевних рим / про рідний Крим [1, с. 273].*

Ідеоніми в досліджуваних поетичних творах – це типові запорізькі географічні назви, які виконують емоційно-експресивну функцію і слугують важливим компонентом структурно-семантичної організації тексту: *Мов рояль, Дніпрогес щось грає – / неможливо втримати сліз [1, с. 74]; А кабан хвалькувато сміється, / що міцніший за Хортицький дуб [1, с. 74].*

Серед ономастичного простору аналізованих поезій найбільш частотними та продуктивними є також теоніми. Ліричний герой поетичних творів часто звертається до Бога, акцентуючи увагу на його присутності та заступництві. Теонім Бог представлений наступними синонімічними варіантами (*Господь, Всевишній, Месія*): *Неначе*

з апостолами Месія, / дід поряд із нами у власнім дворі [3]; Милий Господи, дай-бо їм світла, тепла, доброти! [8]; ...од нас самих залежить, не від Бога... [6]; Шмат часу, знайдений тобою – / Чи забутий Богом, чи кинутий кимось ще [4]; Із Господа, із істини, із знань, / якими ще бабуся володіла... [1, с. 72].

У поезіях найчастіше теонім Бог вживається як центральне поняття православного світу: *Звичай слов'янський – чекати й молитися стиха, / муку безсоння долати і славити Бога [6]; Моє щастя, і совість, і щирість – це ти, / Рятівний подарунок від Бога [2]; Такі ж у Бога вічні й ми! [2]; І я молюся – за людське прозріння, / Та щоб у Бога не урвавсь терпець... [2]; А ми все даленімо від тих, / хто нас творив – від матері, від Бога [3].*

При змалюванні сильного і волелюбного українського народу автори додають у їх мовлення звертання до Бога, які стали буденними фразами і усталеними словосполученнями: *Казка скінчилась безслізно, / Дякувати Богу [2]; Мама каже, з тобою Бог, / що у тебе вже інша хата... [1, с. 70].*

Завдяки синонімічним рядам, які утворюються від теоніма Бог, формуються багатогранні образи. Кожний теонім підкреслює якусь індивідуальну рису в образі Бога. Наприклад, Господь – абсолютна вищість: *Бережи, милий Господи, тих, хто любить мене [8]; Забери його, Господи, чуєш, і кинь в океан! [8]; Витри сльози їм, Господи, хай не сумують вони [8]; За обрієм їх зустрічав Господь, / як батько після трудової днини [3]; Всевишній – всесильний, творець усього сущого, який керує світом: *Із глибин підсвідомості видно навряд / нам Всевишнього задум – «і нині, і прісно...» [6]; Колись, наче грамоти вірчі, Всевишній вручав / нам долі, та вибір за нами: чи небо, чи хащі... [6].**

Теонім Бог використовується в ряді словосполучень, які словники трактують як застарілі. Наприклад, сполука «дай боже» вживається при висловленні побажання: *Дай вам Боже здоров'я, терпіння, / Майбуття ви почесні творці! [2]; Не дай Боже дожити до старості [7, с. 102]; Не дай Боже піти засмученим [7, с. 102].* Такі застарілі словосполучення є і з теонімом Господи: «прости Господи» – вираз, який супроводжує різке висловлювання: *Чи в колесі життя одні кути, / тому й не іде, Господи прости [6].*

Теоніми на позначення *Диви Марії* виконують стилетворчу функцію, такі назви були зафіксовані лише в одній поезії: *Матінко Божа, діво Марія, / Вкотре до тебе звернусь [1, с. 207].* Також одиничними прикладами представлені

біблійні антропоніми та топоніми, які вживаються в переносному значенні та характеризують героя: *Незрозуміло, Авель він чи Кайн?* [6]; *Я не знаю що буде – Всесвітній потоп / почуттів чи Помпея у грудях...* [3].

Аналізуючи вживання антропонімів, виокремлюємо імена та прізвиська, які виконують номінативну та характеризувальну функції. Функційне навантаження антропонімів різне, відповідно різняться і роль власних імен у структурі поетичних текстів. Номінативна функція полягає у називанні героїв: *Ой, збирала мати сина / В гості до Агати* [2]; *А з учора Сашко – мій друг / вже твоєї країни житель* [1, с. 70]; *Моєму діду Петру сто років* [3]; *Приреченим поглядом / Змарнілої Мотрі* [1, с. 219]; *Шепчуть губи: «Тетяна, Тетяна», / Тонуть очі у клеkotі мрій* [5].

Основною виступає характеризувальна функція, тобто опис особливостей характеру та зовнішності за допомогою антропонімів. Письменники часто порівнюють персонажів чи явища з історичними постаттями, міфологічними персонажами, що допомагає їм яскравіше зобразити героя або подію: *Я не лагідна Єва, не вперта Ліліт* [6]; *В заковах й мова, наче Прометей* [6].

До окремої групи антропонімів відносимо іменування реальних постатей українського культурно-історичного кола, серед яких вирізняємо письменників та історичних діячів (Тарас Шевченко, Валерій Ілля, Іван Мазепа): *Не забувай Шевченкових пісень, / народе мій, – сіяч, мислитель, воїн* [6]; *...Шевченка заповітний код – / код України, введений у Вічність* [1, с. 69]; *Поети та композитори / Натхненні були Мазепою* [1, с. 220]; *Пора схаменутись, піднять хоругви, / як радив Шевченко – гострити сокиру* [6]; *Я ж говорила про Іллю, / Про вірші кийвські та львівські* (Валерій Ілля – поет та літературознавець) [4].

Наступна група антропонімів виступає на противагу першій, оскільки представлена власними іменами постатей світової культури: *В моїм селі квітує буйно суржик, / А в місті мова Пушкіна живе* [5]; *Чіткого мислення колись бажав Сократ* [6]; *Між ними розбризкав сонце / колись напів'яний Ван Гог* [7, с. 34]; *Вона цитувала Бодлера* [7, с. 53]; *Ти любиш гуляти зимовими парками / з літом в очах і з Шопеном в душі* [7, с. 68].

Серед усіх аналізованих текстів фіксуємо вживання тільки одного ірреального антропоніма, який представлений іменуванням літературного героя Доріана Грея: *Зв'язала фортуна лиха з доморощеним Гресом* [6]; *... і віднесло десь Грея на мілину* [6]; *Він на чиєму боці, коханий Грей?*

[6]; *В яких таких високих емпіреях / душа ширяє на вітрилах Грея* [6].

Великою кількістю прикладів репрезентована група асоціонімів (відапелятивних онімів). В аналізованих поезіях дуже часто онімізуються іменники, які поєднані семантикою «творчість», «поетичний світ», «мова»: *На нашу Мову, на український люд / кували меч московські фарисеї* [6]; *Бог чує нас – допоки є Поезія* [4].

Найбільш вживаним є асоціонім Слово, що наповнений особливим змістом, адже це і символ української мови, і сенс життя будь-якого письменника: *Ти ж тільки світлому Слову підзвітна, / сива поетко і мрійнице літня* [6]; *І, навіть совість кинувши на кін, / ножі гострили на українське Слово* [6].

Онiмiзований апелятив Час – це антропоморфний образ, який водночас виступає в поезіях в ролі персонажа: *Постукав Час, узяв мене за руку, / І ми пішли все далі у світи* [4].

Як бачимо, сучасні поетичні тексти насичені екзистенційними рефлексіями над прозою життя, які письменники виражають за допомогою вживання асоціонімів, що сприяють розумінню авторського задуму: *Я можу зібрати в суцвіття, / То – Щастя, Любов, Мир усюди* [2]; *І день я закінчу словами: / «Спасибі, Життя! Я – існую!»* [2]; *Зібрались Мрії в голові, / Почали сперечатись* [2]; *Колись. Бо зараз, річ у тім, – / Лише про МИР я мрію* [2]; *Збирає попіл Смерть з того ужинку, / де танками поорана земля* [6].

Серед усіх виражальних засобів у досліджуваних поетичних творах онімізовані апелятиви є виразниками особливих ознак сучасного поетичного дискурсу: *Без Кохання людина – гітара без струн* [2]; *А з Коханням людина – пташиний політ, / Вільний вітер, що душу лоскоче!* [2]; *Коли ж надумують зазіхнути / І на Душу твою* [4]; *Хай буде МИР, а з ним – Життя, / А із Життям – Кохання!* [2].

Сучасна поезія збагачена асоціонімами, які часто є ключовими у поетичних текстах, оскільки письменники завдяки використанню великої літери акцентують увагу читача на зображуваному: *І молимося за Мир, за майбуття, / за вільний край, за правду, за життя!* [6]; *Колишній Мир ким кинуте на кін?* [6]; *Хай буде МИР, бо лиш тоді / Здійсняться інші Мрії* [2]; *Хай буде МИР!.. І я – в труді, / В добробуті, в НАДІІ!* [2]; *Повертайтеся скоріш, з Перемогою ви повертайтеся* [2]; *Бо все ближче той день, як засяє Свята Перемога* [2].

Отже, опираючись на класифікацію відапелятивних онімів І. В. Хлистуна [9], виділяємо

такі лексико-семантичні групи асоціонімів, які активно вживаються в поезіях сучасних авторів:

1. Абстрактні поняття, зокрема назви:

а) основних філософських категорій (*Життя, Смерть, Душа*);

б) фізіологічних та психологічних станів людини (*Кохання, Любов, Щастя, Мрія, Надія*);

в) суспільних та міжособистісних відносин, становищ (*Перемога, Мир*);

2. Назви предметів чи явищ природного і штучного походження (*Поезія, Слово, Мова*);

3. Назви часових і просторових понять (*Час*).

У аналізованих поетичних творах до фоніви онімів зі стилістичним та емоційним забарвленням відносимо космоніми. Клас космічних власних назв є важливим складником під час формування художнього простору тексту, адже космоніми наділені рядом вагомих функцій. Усі літературно-художні космоніми підпорядковуються задуму автора.

У конотативному компоненті семантичної структури космоніма вирізняється емотивно-оцінний компонент; експресивний компонент, який реалізується через семантичне значення слова; функціонально-стилістичний компонент як своєрідний маркер приналежності космонімів до поетичного прошарку лексики [10, с. 8].

Назви *Місяць, Сонце, Всесвіт* позначають поняття, що сформувалися носіями в процесі пізнавальної діяльності. Недивно, що саме ці поняття були у центрі уваги, адже такі космоніми демонструють особливості світогляду українського народу: *В цьому впевнені зорі та Місяць-віщун* [2]; *Вирує Космос чи димиться Вічність / снігами зим, пісками літ й оман?* [6]; *Розвернувся вже сувій Всесвіту, / Нагострилося вістря сповіді* [4]; *Вона веде предвічну дивну гру / З людиною та Всесвітом одразу* [4]. Космоніми *Сонце* і *Місяць* характеризуються переносним вживанням, зокрема, вони персоніфікуються і сприймаються як живі істоти: *Сонце із Місяцем суму не знають* [2].

Висновки. Отже, в аналізованих поетичних текстах 20-х рр. ХХІ століття переважають такі розряди онімів як топоніми, теоніми та асоціоніми. Зокрема, серед топонімів назви українського топосу значно перевищують назви світових топосів. Оніми в поезіях сучасних авторів є семантично значущими, їх вагомість визначається через зв'язок з життям ліричного героя.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в аналізі функціонування онімів в поетичному доробку інших сучасних письменників Запорізького краю з метою формування цілісної картини ономастичного простору аналізованого регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Література запорізького краю : хрестоматія творів кінця ХХ – початку ХХІ ст. / О.О. Медко, О.О. Стадніченко. Запоріжжя : Дике Поле, 2019. 480 с.
2. Ліщук Ольга. URL: <https://pilipyurik.com/literatory-zaporizha/772-olha-lshshchuk> (дата звернення: 01.08.2022).
3. Віхляєв Володимир. URL: <https://pilipyurik.com/literatory-zaporizha/1000-vikhlyayev-volodymyr> (дата звернення: 05.08.2022).
4. Лупинос Ганна. URL : [https://pilipyurik.com/literatory-zaporizha/815-lupyn os-hanna](https://pilipyurik.com/literatory-zaporizha/815-lupyn-os-hanna) (дата звернення: 05.08.2022).
5. Калиниченко Ігор. URL: <https://pilipyurik.com/literatory-zaporizha/488-201-2-03-30-05-08-25> (дата звернення: 04.08.2022).
6. Осінь (Нікулочкіна) Тетяна. URL: <https://pilipyurik.com/literatory-zaporizha/866-osin-tetiana-nikulochkina> (дата звернення: 04.08.2022).
7. Терлецький В. М. П'ята пора року: збірка віршів. Тернопіль : Видавництво «Крок», 2014. 148 с.
8. Ольшанська Олена. URL: <http://www.poetryclub.com.ua/getpoems.php?id=16265&pg=1> (дата звернення: 02.08.2022).
9. Хлисту́н І. Про використання української термінології поетичної ономастики. *Українська термінологія і сучасність*. Київ : КНЕУ, 2007. 416 с.
10. Ковалевська Т. Ю. Стилістичний потенціал космічних назв в українській поезії ХІV-ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Дніпропетровськ, 1994. 17 с.

ВОЄННИЙ ДИСКУРС: ПРОЦЕСИ НЕОЛОГІЗАЦІЇ

WAR DISCOURSE: NEOLOGIZATION

Хар М.Є.,

*orcid.org/0000-0002-5097-3762**студентка II курсу магістратури**Інституту комп'ютерних наук та інформаційних технологій
Національного університету «Львівська політехніка»*

У статті досліджено процеси неологізації, що відбуваються в українській мові протягом російсько-української війни 2022 року. Оскільки між мовою й народом існує нерозривний зв'язок, зміни в соціально-політичному житті суспільства і війна значно вплинули на наш щоденний дискурс. Задля позначення нових предметів, подій та явищ з'явилися слова, які характеризують українських захисників, їхні дії та сучасну реальність.

З початком російської збройної агресії проти України користувачі соціальних мереж та ЗМІ використовують різноманітні засоби та прийоми, щоб донести інформацію до цільової аудиторії. Зокрема, у мережі створено добірку новотворів, названу «Словник сучасної української мови» [15], написано чимало публіцистичних та художніх творів, дописів у соціальних мережах, які яскраво характеризують дійсність воєнного часу, передають внутрішній стан і ставлення членів суспільства до війни та актуальних подій. Однак досі не проведено детального аналізу процесів неологізації, шляхів виникнення новотворів. Мета цієї розвідки – виявити й описати найпоширеніші неологізми, їх типи та джерела формування.

Для проведення дослідження створено вибірку неологізмів, породжених війною, з текстів різної тематики. Обсяг вибірки становить 55 одиниць. У статті детально проаналізовано походження лексичних одиниць, їх значення та конотації. Окрім цього розкласифіковано okazionalizmi/неологізми за частинами мови, типами позначуваного та джерелами виникнення.

Визначення мовних змін є одним з найактуальніших завдань у галузі прикладної лінгвістики, а неологізми відіграють неабияку роль системі мови, адже саме вони дозволяють прослідкувати зміни у світогляді індивідів.

Okazionalizmi характеризують мову на даному етапі її розвитку та відображають тенденції, притаманні актуальним явищам, процесам, колам мовців. Їх вживають у конкретних мовленнєвих ситуаціях, часто задля передачі іронічного, сатиричного чи негативного змісту.

Розвідка має теоретичну цінність з погляду вивчення актуальних процесів неологізації, та практичну цінність для відстеження мовних змін та впливу навколишнього середовища на систему мови.

Ключові слова: воєнний дискурс, неологізація, неологізм, okazionalizm, новотвір.

This article examines the processes of neologization that take place in Ukrainian language during the Russian-Ukrainian war of 2022. Since there is an inextricable connection between language and nation, changes in socio-political life and war have significantly affected our daily discourse. New words emerged in the language system to denote new objects, events, and phenomena, characterize Ukrainian defenders, their actions, and modern reality.

Since the beginning of the Russian armed aggression against Ukraine, users of social networks and mass media have used figurative language and other means to convey information to the target audience. In particular, they created a 'Dictionary of the modern Ukrainian language' [15], wrote many journalistic and artistic works, and posts in social networks that vividly characterize the reality of wartime, show the internal feelings and the attitude of society to the war and situation. Unfortunately, a detailed analysis of the processes of neologization, the ways of their emergence, and the objects of reality they denote has not yet been carried out. This research aims to reveal and describe the most common neologisms, their types, and sources of formation.

To carry out the research, we selected neologisms born by the war from texts on various topics. We have detected 55 neological units. In the article, a detailed analysis of the origin of lexical items, their meanings, and their connotations is carried through. Except for this, we performed a classification of neologisms by the following criteria: parts of the language, types of signified, and sources of formation.

Exploring the language changes is one of the most urgent tasks in the field of applied linguistics. Furthermore, neologisms play a significant role in the language system, because they allow us to track changes in the worldview of individuals.

Occasionalisms represent the language at the present stage of its development and reflect tendencies characteristic for current phenomena, processes, and groups of speakers. They are used in real speech acts, often to convey ironic, satirical or negative content.

Publication has a theoretical value from the point of view of studying current processes of neologization, and a practical value for tracking language changes and the influence of the environment on the language system.

Key words: war discourse, neologization, neologism, occasionalism, innovation.

Постановка проблеми. Із початком російської збройної агресії проти України наш щоденний дискурс зазнав змін, адже з'явилася велика кіль-

кість неологізмів та словосполук, які номінують нові поняття та/або дають їм емоційно-експресивну оцінку. Їх використання найбільш помітно

в новинному, медіа-дискурсі та дискурсі соціальних мереж.

Актуальність дослідження зумовлено необхідністю проаналізувати мовні зміни та явища, спричинені соціально-політичними подіями та війною в Україні, що розпочалась 24 лютого 2022 року й істотно вплинула не тільки на всі сфери життя людей, але й на мову та мовлення.

Об'єктом розвідки є okazіоналізми/неологізми воєнного дискурсу. **Предмет** дослідження – особливості okazіоналізації/неологізації в текстах воєнної тематики.

Джерелами дослідження неологізмів є дискурс засобів масової інформації та соцмереж, зокрема Facebook, Instagram та Twitter.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальновідомо, що мова є відкритою системою, що змінюється, розвивається, і найбільш помітно мовні зміни у лексиці та фразеології. Наука неологія виникла у другій половині ХХ ст. Дослідження у цій сфері проводили українські та зарубіжні дослідники. Серед вітчизняних вчених нещодавні розвідки процесів неологізації часів пандемії в українській мові здійснювали М. Жулінська [5], Н. Тимошук [16], Т. Товкайло та Л. Довбня [3], новотвори військового дискурсу 2013-2015 років вивчала О. Кирилюк [8], а мовні інновації російсько-української війни досліджувала філологиня С. Грищенко [2].

В енциклопедії «Українська мова» О. О. Тараненко пропонує таке визначення поняття: «неологізм – це слово, а також його окреме значення, вислів, які з'явилися в мові на даному етапі її розвитку і новизна яких усвідомлюється мовцями (загальнономовні неологізми) або були вжиті тільки в якомусь акті мовлення, тексті чи мові певного автора (стилістичні, або індивідуально-авторські неологізми)» [17]. На думку науковців, неологізми виникають із декількох причин: потреби найменувати нові предмети, явища, поняття, якості, властивості та дії; для заміни назви реалії іншою лексемою; бажання назвати образно предмет, явище, поняття, якість, дію; щоб задовольнити потребу експресивності [12, с. 143]. Після своєї появи неологізм може закріпитися в соціумі і перейти до активного словникового запасу, або залишитися в пасивному вжитку.

Існують такі групи нових лексичних одиниць: новотвори, що формуються за допомогою афіксів; запозичення; перерозподіл значень, пов'язаний з виникненням нових семантичних значень лексеми; та реактивація, чи відродження слів із минулого [17]. Здебільшого науковці одностайні у своїх поглядах із приводу шляхів утворення та

причин появи нових лексичних одиниць, проте деякі вчені протиставляють поняття okazіоналізм та неологізм, трактуючи перше як одиницю мовлення, а друге – як одиницю мови. Okazіоналізми дають змогу влучно охарактеризувати предмет чи зобразити певне явище, що часто застосовують для надання іронічного, сатиричного чи негативного змісту. Ж. Колоїз вважає okazіоналізми прототипами кожного загальнономовного неологізму, першим кроком функціонування в мові, бо все нове під час свого народження є випадковим, створюється не всіма носіями мови одночасно, а окремим індивідом. Вона визначає okazіоналізми як щойно створені неологізми, що вийшли за межу конкретної мовленнєвої ситуації, і додає, що вони можуть закріпитися в мові після їх фіксації в наукових статтях, словниках неологізмів, і в подальшому в тлумачних словниках [9, с. 39].

Під поняттям «воєнний дискурс» належить розуміти тип дискурсу, що відображає сферу соціально-політичного та культурного життя, психологічні та історичні процеси періоду війни. Його репрезентують у воєнно-художній літературі, воєнній публіцистиці та воєнно-політичних матеріалах [14, с. 64]. Згідно з визначенням Ю. Дубрової, воєнний дискурс – це сукупність мовних творів, які створюються в межах військової сфери спілкування, що регламентується певними правилами, традиціями і досвідом та знаходить відображення у виборі мовних засобів [4, с. 138]. Проте воєнний дискурс націлений не тільки відображати життя війська, але й воєнні події та повсякденні реалії, предмети та явища. Їх характеризують за допомогою засобів стилістики, неологізмів, мовної гри, евфемізмів, щоб уникнути негативних конотацій й пом'якшити розповіді, пов'язані з загибеллю людей, руйнуваннями інфраструктури, що притаманні дискурсу війни.

Отже, мова є потужним засобом вираження та обґрунтування поглядів, вчинків та причин необхідності боротьби навіть у період збройної агресії, що використовується для утвердження позиції сторони конфлікту, з метою згуртування населення, підтримки бойового духу, ведення переговорів між ворогуючими групами. Як суспільне явище, мова виникає, розвивається, живе, функціонує в суспільстві та слугує для його потреб [1, с. 73] навіть у цей нелегкий період для нашої нації, а яскравим прикладом її розвитку та нерозривного зв'язку між мовою і народом є поповнення лексичного складу мови, поява нових лексичних одиниць та утворення нових значень у вже наявних слів чи словосполук, що

зумовлено сучасними соціальними-політичними обставинами.

Виклад основного матеріалу. Одними з перших лексичних одиниць, що виникли під час російсько-української війни є *чорнобаїти*, *дебахнулько*, *макронити*, *затридні*, *арестовлення*, *хітсивня*, *мамкувати* та словосполучка *завести трактор*. Їхню появу зафіксував «Словник сучасної української мови» [15]. Згодом почали з'являтися інші неологізми та фразеологічні сполуки на позначення рис людей, їх ставлення до певних ситуацій, об'єктів дійсності та процесів. Розглянемо декілька прикладів.

- **Дебахнулько** – людина, яка через свій інтерес та стурбованість може спричинити дуже багато шкоди [15]. Поширення інформації про пересування українських військ та місця вибухів у соцмережах дозволяло окупантам корегувати удари по населених пунктах і військових підрозділах в Україні, тому оказіоналізм *дебахнулько* виник на позначення тих, хто через цікавість спричиняв шкоду.

- **Завести трактор** – найнеочікуваніший аргумент у будь-якому діалозі. Застосування засобів для боротьби, яких ніхто не очікує [14]. Значення цього фразеологізму пов'язане зі сміливістю українців, які використовували всі можливі методи для боротьби, зокрема трактори, щоб протистояти ворогу.

- **Затридні** – поставити собі нереалістичні плани та щиро вірити у їх успіх [15]. Неологізм виник від планів Кремля захопити Україну за три дні. Російська влада була впевнена в швидкому успіху своєї армії у війні та використовували цей лозунг з метою пропаганди серед населення.

- **Мамкувати** – не виконувати простих дій задля збереження власного життя [14]. Слово з'явилося після реакцій багатьох батьків на тривоги та евакуації. Слово *мамкувати* фіксує Словник української мови за редакцією Б. Грінченка: «Быть кормилицей» [14, с. 403]. Іншими словами, у нових соціально-політичних обставинах сформувався ще одне значення слова.

- **Чорнобаїти** – постійно робити одне і теж саме, не отримуючи іншого результату та дуже страждати через це [15]. Новотвір походить від назви села Чорнобаївка Херсонської області та асоціюється з місцем, де ЗСУ неодноразово розбивали техніку окупантів. Саме тому Чорнобаївка стала символом знищення ворожих сил. Цей оказіоналізм часто використовували користувачі соціальних мереж, що привело до створення великої кількості мемів (див. рис. 1). Словосполучка

повертатися у Чорнобаївку стала синонімом до фразеологізму *наступати на ті ж самі граблі*.

Рис. 1. Чорнобаївка (YouTube)

- Вислів *побачити Чорнобаївку і померти* – це трансформація відомого вислову побачити Париж та померти.

- За аналогією до відчорнобаїти згодом з'явилися оказіоналізми *відирпенити*, *нагостомелити*, *відізіюмити*, *забучити* зі значенням «дати відсіч ворогові». Їх утворено від назв звільнених від окупації населених пунктів Ірпінь, Гостомель, Ізюм, Буча [19].

Однією з відомих постатей в Україні став радник Офісу президента України з питань стратегічних комунікацій у сфері нацбезпеки та оборони Олексій Арестович. Коментарі та виступи політичного й військового оглядача припали до душі українцям, адже він відкрито та з оптимізмом висловлює власну позицію та погляди щодо перебігу війни, намагаючись підтримувати бойовий дух та віру людей в українське військо та перемогу. Від антропоніма *Арестович* походять такі лексичні одиниці: *арестовлення* – заспокійливе повідомлення [15]; *арестовичник* – довідник з позитивними порадами [19]; *арестовити* – заспокійливо говорити [19]. Також виникло декілька фразеологічних сполук зі значенням «відновлювати душевну рівновагу»: *Арестовича слухати; не панікуй, послухай Арестовича; дивитися Арестовича, щоб не витратити гроші на психолога; моє серце заарестоване* [19].

Утворення оказіоналізмів на основі антропонімів стало поширеним явищем у сучасному воєнному дискурсі. Для ілюстрації наведемо декілька прикладів.

- **Кімити** – новотвір, появи якого ми завдячуємо голові Миколаївської ОВА Віталію Кіму, що підбадьорює мешканців області та налаштовує їх на переможний настрій. *Кімити* має й більш спеціалізоване значення – записувати милі відео, паралельно готуючи сюрпризи для ворога [7]. Саме за манеру поведінки чиновника, користувачі соцмереж вигадали дієслово *кімити*, що харак-

теризує людей, які зберігають оптимізм навіть у складних життєвих ситуаціях.

- **Кадирити** – видавати бажане за дійсне [10]. Новотвір походить від прізвища глави Чечні Рамзана Кадірова та членів військових підрозділів, які йому підпорядковуються. Значення слова пов'язане з пустими балачками, що постійно лунають з уст чеченського діяча та не співвідносні з реальністю і вчинками, адже кадірівці були у складі окупантів, які намагалися оточити Київ, і, навіть зазнавши поразки, вели активну пропаганду про захоплення столиці за три дні та власні досягнення у війні.

- **Макронити** – робити дуже стурбований вигляд щодо певної ситуації, усім це показувати, але нічого не робити по суті [15]. Неологізм утворено від прізвища президента Франції Еммануеля Жан-Мішеля Фредеріка Макрона, що висловив лише стурбованість із приводу повномасштабного вторгнення Росії на територію України під час перших тижнів війни, не показуючи чіткої позиції та реакції. Незважаючи на те, що Еммануель Макрон вже давно змінив своє ставлення та відкрито підтримує Україну в боротьбі за вільне та незалежне життя, новотвір *макронити* закріпився в мові на позначення рис невизначеності й нерішучості.

- **Марченкувати** – ганьбитися і смішити світ одночасно [7]. Слово походить від антропоніма *Марченко* та виникло після публікації дружиною захопленого в полон зрадника України Віктора Медведчука відеоролика з проханням про допомогу в звільненні її чоловіка з полону. Неправдива дійсність, описана у зверненні до президентів України та Туреччини, викликала хвилю жартів, а обраний жінкою одяг та виклад змісту інформації став активною темою для обговорення в соціальних мережах, поширився у мемах.

- **Шарой(н)итися** – підтримувати Шарія та ходити на його акції; **шаройо(н), петушарій** – неологізми з яскраво вираженою негативною конотацією, що вживаються на позначення прихильників Шарія [9]. Російський пропагандист Анатолій Шарій неодноразово підривав національну безпеку України співпрацею з російськими організаціями та пропагуванням українофобії, за що звинувачений у державній зраді. Неологізм утворений від поєднання прізвища Шарій та зневажливої лексеми «йолоп», щоб підкреслити негативну конотацію та передати ставлення до тих людей, які підтримують пропагандистську діяльність блогера.

- **Шойгувати** – робити вигляд на робочому місці, що все йде по плану. Навіть якщо все

пливе за російським кораблем [5]. Оказіоналізм походить від прізвища колишнього міністра оборони Російської Федерації Сергія Шойгу та виник як реакція на розповіді політика про перебіг війни в Україні, створювану ним дезінформацію, яка містить заперечення поразки і втрат російської армії.

Частина неологізмів воєнного часу, звісно, стосується української армії, яка боронить рідну землю від ворога. Громадяни вірять у Збройні сили України й перемогу Батьківщини у війні, характеризуючи своє ставлення та дії військових через новотвори та патріотичні сполуки з ними.

- **Відбайрактарити, відджавелініти, застінгерити.** Науковці Інституту мовознавства імені О.О. Потебні НАН України пропонують таке визначення неологізмів: «знищити в певний спосіб ворожу техніку» [16]. Словотвори походять від назв безпілотних літальних апаратів «Байрактар», переносних протитанкових ракетних комплексів «Джавелін» та зенітно-ракетних комплексів «Стінгер», які стали потужними засобами у боротьбі з окупантами.

- **«Я – зсуїст(-ка)».** Цей вислів поширився серед користувачів соціальної мережі Twitter, які вірять у перемогу Збройних сил. Неологізм «зсуїст(-ка)» утворено від акроніма ЗСУ за допомогою суфікса -іст.

- **КраЗСУнчик/краЗСУня** – новотвори, утворені шляхом складання основ слів «красунчик»/«красуня» та акроніма ЗСУ. Належить зауважити, що з компонентом ЗСУ створено вислови, які активно поширюють у мережі: *Моє серце б'ється в ритмі ЗСУ; Так сильно вірити в ЗСУ, що навіть не боятися лягати спати в піжамі; Мій ангел носить форму ЗСУ!* [19]

Також з'явилися різноманітні позначення груп людей, які підтримують армію: **українські диванні війська, кухонні війська, тракторні війська, цигани-привиди, IT-армія (кіберкозаки, кіберпартизани)**. Це спільноти українців, що тримають оборону у просторах інтернету, забезпечують військових продуктами харчування, а ще сміливі фермери та роми, що всіма можливими способами виганяють окупантів з нашої території. Щоб охарактеризувати їхні дії, створено дієслівні новотвори.

- **Наволонтерити** – знайти щось дуже необхідне, дістати з-під землі будь-якою ціною [9].

- **Відукраїніти, заукраїніти.** 22 березня в словнику англійського сленгу Urban Dictionary з'явилося слово *Ukrained*, що в перекладі означає «відукраїніти». У словниковій статті подано таку дефініцію неологізму: «when you are Russia and

you invade a country and the response is humiliation on a global forum» («оли ти Росія і вдираєшся в країну, а у відповідь отримуєш приниження на глобальному рівні»). Наведено такий приклад уживання новотвору: «Росія була відукраїнена» [10]. Цим словом позначають щкоду, спричинену окупантам за їхнє вторгнення на територію України.

До слів що позначають знищення ворога також належать *відкобзонити, віддвохсотити* (відправити рашистських загарбників на той світ) [16], *затрєохсотити, присвітити* (поранити, нейтралізувати ворога) [16], *могилізувати*. Новотвір *могилізація* виник від слова *мобілізація* на позначення заходів, які спрямовані на залучення населення до військових сил країни в умовах особливого періоду чи воєнного стану. Особливості популярності неологізм набув для позначення знешкоджених російських окупантів.

На відміну від української сторони, про загибель своїх воїнів у війні рашисти повідомляють за допомогою вислову *потерь нет*, тобто стверджують про буцімто відсутність бойових втрат у лавах їх військ. В українських мережевих текстах функціонує композит *потерьнет*.

Група неологізмів виникла й на позначення небезпеки та вибухів, спричинених бомбардуваннями та ракетними атаками. Серед них:

- *бавовна* – новий лексико-семантичний варіант слова *бавовна*, що походить від російського слова *хлопок*, яке досить часто вживали навесні 2022 року для позначення вибухів у місті

Белгород у Росії. Креативні українці жартівливо переказали російське *хлопок (хлопок)* як бавовна.

- *блєдіна (bledina)* – одиниця виникла внаслідок семантичного зрушення, вона вживається на позначення російських ракет та повітряних тривог. Уперше okazіоналізм використано для опису авіанальотів у харківській групі в соцмережі Телеграм. Наприклад: *Літає б***на, сидить в укриттях* [11].

На цифровій платформі Дія створено українські державні програми «Байрактар та «Могила. Російська Федерація роками намагається показати світові потужність та незалежність своєї держави, тому на заміну засобам світового ринку пропонує власні. Наприклад, після заборони мережі Instagram на російському ринку з'явилася автономна російська соцмережа *Тристаграм*, автономний російський інтернет «*путлернет*» чи «*чєбурнет*», а на місце Вікіпедії у соцмережах жартома пропонують створити *X**лопедію, путлерпедію, чєбурпедію* або *ватнікпедію*.

Висновки і перспективи подальших наукових розвідок. Процеси утворення нових лексичних одиниць у воєнному дискурсі пов'язані із потребою найменування явищ, предметів, якостей, що з'явилися через новітні життєві реалії, та є своєрідним віддзеркаленням подій у державі. Вони підтверджують динамічність та безперервний рух у системі мови, що свідчить про покликання мови служити для потреб суспільства.

Досліджуючи джерела походження неологізмів, ми з'ясували, що 37% проаналізованих

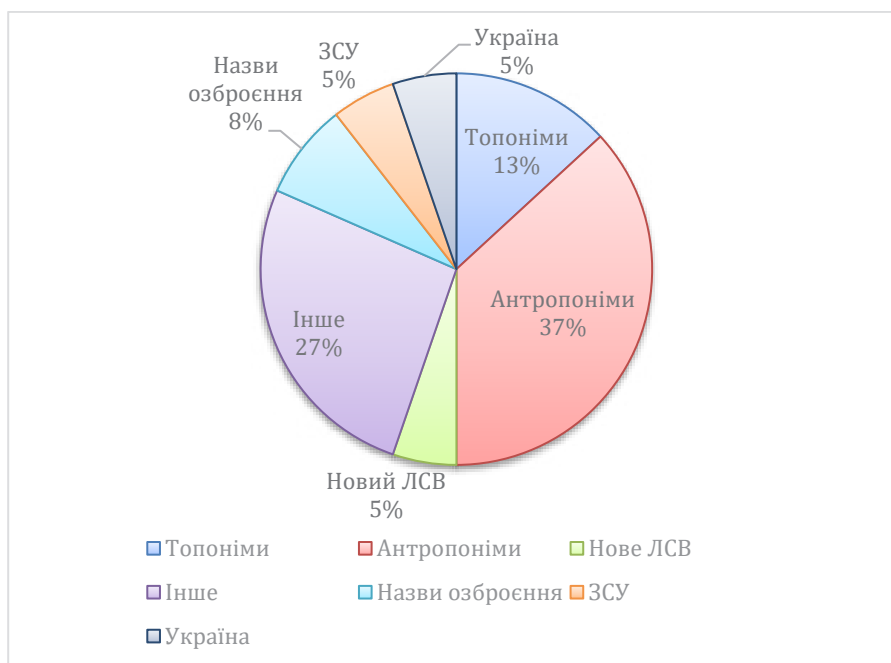

Рис. 2. Розподіл неологізмів за словотвірною основою

одиниць походять від антропонімів, а саме прізвищ українських та зарубіжних чиновників, військових діячів, представників влади, 13% – від топонімів, а решта з них утворені від назв озброєння, слів *ЗСУ* та *Україна* шляхом афіксації, складання основ чи семантичних зрушень (див. рис. 2).

Найчастіше новими словами позначають дії – у 51% випадків. Іншими продуктивними одиницями є іменники, що налічують 44% нашої вибірки (див. рис. 3).

Найбільша частка неологізмів за типом позначуваного сформувалася для дієслів і становить приблизно 54%, ще 23% новотворів характеризують риси людей, що проявляються в конкретних ситуаціях та вчинках, інші 23% з вибірки створені для найменування нових предметів та явищ (див. рис. 4).

Перспективним напрямом подальшої розвідки вважаємо дослідження мовних змін та використання художніх засобів, зокрема метафор, у воєнному дискурсі.

Рис. 3. Частиномовний розподіл вибірки

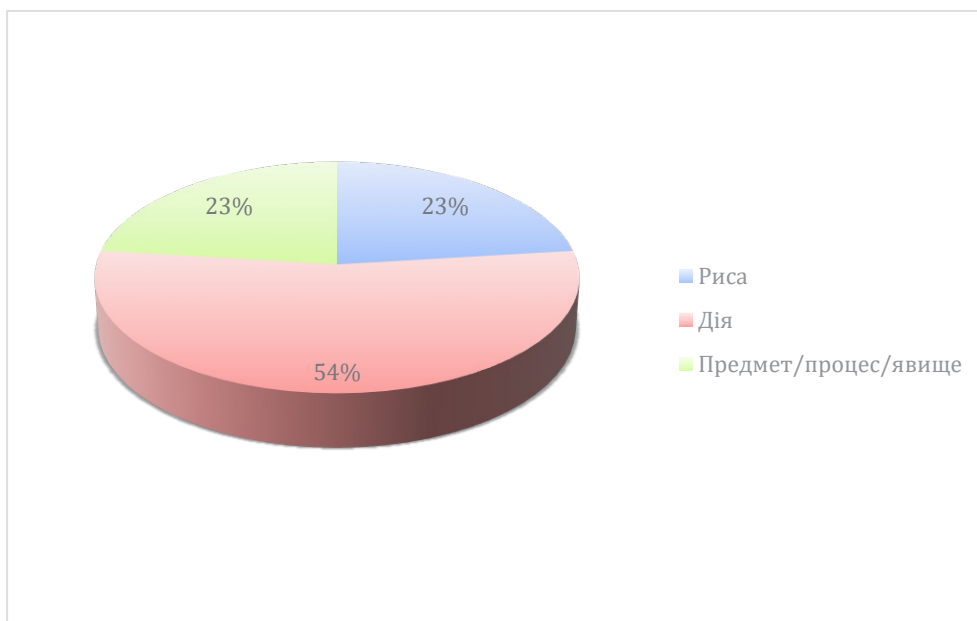

Рис. 4. Розподіл неологізмів за типом позначуваного

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гаврилюк А.П. Метафора, її природа та роль у мові та мовленні. *Вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут"*. Серія: : Філологія. Педагогіка. Вип. 2. 2013 С. 29-33. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vntufil_2013_2_6
2. Гриценко С. Мовні інновації російсько-української війни 2022. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Вип. 32. Ч. 2. 2022. С. 9-13.
3. Довбня Л., Товкайло Т. Неологізми та їх відтворення в інтернетних засобах масової комунікації. *Society Document Communication*. No. 14. 2022. С. 209–232.
4. Єлісєєва С.В. Концептуальна метафора у воєнному дискурсі та її переклад, *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2019 № 38 том 1. С. 138-140.
5. Жулінська М. Сучасні тенденції створення англійських неологізмів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологія». Вип. 6(74). 2019 р. С. 8-10.
6. Інформаційний портал «РБК-Україна». *Шойгувати, арестовлення, затримні: українці вигадали "Словник сучасної мови"*. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/stylar/shoiguvati-arestovlennya-zatridni-ukraintsy-1648713076.html> (дата звернення: 21.09.2022).
7. Інформаційний ресурс #ШоТам. *Кімити та чорнобаїти. Чи знаєш ти нові українські слова, народжені під час війни?* URL: <https://shotam.info/kimyty-ta-chornobaity-chy-znaesh-ty-novi-ukrainski-slova-narodzheni-pid-chas-viyny-test> (дата звернення: 26.09.2022).
8. Кирилюк О. "Вогнехрець" або неологізми як відображення військового протистояння. *Наукові записки*. Серія: філологічні науки. Вип. 137. 2015. С. 52-57.
9. Ладоня К. Ю. Неологізми в українській мові: сутність, визначення, принципи класифікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: філологія: збірник наукових праць. Вип. 36. 2018. С. 38– 40.
10. Новинний портал Закарпаття. *Аналоговнет, Шойгувати та Кадирити: Які нові слова з'явилися в українців з початку війни*. URL: <http://www.mukachevo.net/ua/news/view/3975717> (дата звернення: 26.09.2022).
11. Онлайн-словник Urban Dictionary. Режим доступу: <https://www.urbandictionary.com/define.php?>
12. Підкамінна Л. В. Механізми неологізації лексичного складу сучасної української літературної мови. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 8: Філологічні науки (мовознавство і літературознавство). Вип. 5. 2013. С. 142-147.
13. Словарь української мови: в 4-х тт. / За ред. Б. Грінченка. – К., 1907–1909. Т. 2. URL: <http://ukrlit.org/slovnuk/> (дата звернення: 23.09.2022).
14. Стаднік І. О. Лінгвістична відповідність понять "воєнний" дискурс vs "військовий" дискурс. *Science and Education a New Dimension*. Philology, IV (22), Issue: 99, 2016. С. 63–66.
15. Телевізійна служба новин. Арестовлення, чорнобаїти, затримні: в Мережі вигадали "словник" сучасної української мови. URL: <https://tsn.ua/ato/arestovlennya-chornobayiti-zatridni-v-merezhi-vigadali-slovnik-suchasnoyi-ukrayinskoji-movi-2022004.html> (дата звернення: 23.09.2022).
16. Тимошук Н.М. Неологізми на позначення явищ covid-19: морфологічний аспект. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка. Вип. 35. Т. 5. 2021. С. 168-172.
17. Третяк, М. І. Неологізми як джерело розвитку української мови. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/mn/mn2019/paper/viewFile/6642/5658> (дата звернення: 26.09.2022).
18. Facebook. Інститут мовознавства імені О.О. Потебні НАН України. URL: <https://www.facebook.com/1173911209443499/posts/2191726040995339> (дата звернення: 26.09.2022).
19. Instagram. URL: <https://www.instagram.com>

РОЗДІЛ 5

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 81'373.6:81'373:811

ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ІРРАЦІОНАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ, АНГЛІЙСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВ)

ETHYMOLOGICAL ANALYSIS OF THE IRRATIONAL VOCABULARY (BASED ON THE UKRAINIAN, ENGLISH AND GERMAN LANGUAGES)

Кінашук А.В.,

*orcid.org/0000-0002-5675-240X**асистент кафедри іноземних мов**Національного університету водного господарства та природокористування*

У статті представлено етимологічний аналіз найбільш репрезентативних лексичних одиниць на позначення ірраціональності на матеріалі української, англійської та німецької мов у зіставному аспекті. Дослідження презентує ірраціональну лексику як семантичний клас слів, який позначає ті аспекти людського світу, що не пов'язані із раціональним мисленням. Етимологічний аналіз визначений як один із ефективних засобів характеристики сприйняття світу різними народами шляхом встановлення історії походження досліджуваних лексичних одиниць, їхніх первинних форм та способів запозичення. У розвідці виокремлено етимологічні моделі прямого та непрямого запозичення, а також представлено етимологічні моделі для ірраціональних лексичних одиниць, які не були запозичені з інших мов. Відповідно до аналізу первинного значення, яке набуло нових ознак або ж втратило певні характеристики, визначено семантичні моделі переходів у значеннях для кожної з досліджуваних ірраціональних лексичних одиниць у зіставляваних мовах. Названі семантичні моделі презентують переходи «від чуттєвого до ментального», «від словесного засвідчення знання (факту) до його передрікання (передбачення) заздалегідь», «від ознаки фізичного явища до ознаки ментального», «від фізичного споглядання до внутрішнього (ментального) споглядання», «від ознаки поведінки тварини до ознаки поведінки людини». У дослідженні виявлено, що ірраціональний словниковий запас є потужним ресурсом для здійснення етимологічного аналізу та виокремлення етимологічних і семантичних моделей в українській, англійській та німецькій мовах. Таке моделювання висвітлює ті аспекти світосприйняття, що з'являються у свідомості українців, англійців та німців для характеристики виявів ірраціональності. Визначено перспективи подальших розвідок на матеріалі ірраціональної лексики у зіставному аспекті.

Ключові слова: етимологічний аналіз, ірраціональна лексика, етимологічна модель прямого запозичення, етимологічна модель непрямого запозичення, семантична модель, зіставний аналіз.

The study reveals etymological analysis of the most representative lexical units to define irrationality basing on the materials of the Ukrainian, English and German languages in a comparative aspect. The research presents irrational vocabulary as a semantic class of the words that denote those aspects of human's world perceptions that are not connected with rational thinking. The author outlines etymological analysis as one of the efficient means to characterize the world's perception by different folks due to the defining the history of the origin of the researched lexical units, their primary forms and the ways they were borrowed from. The paper singles out etymological models of direct and indirect borrowings and presents etymological models for irrational lexical units that were not borrowed from other languages. According to the analysis of the primary meaning, that has obtained new special features or has lost some characteristics, it was outlined semantic models of meaning shifts for each from the researched irrational lexical units in the compared languages. Mentioned semantic models present the shifts "from sensual to mental", "from word presentation of the knowledge (the fact) to its prophecy (prediction) in advance", "from the characteristic of physical phenomenon to the characteristic of mental one", "from physical observation to internal (mental) one", "from the characteristic of animals' behavior to the characteristic of human's behavior". The research reveals that irrational vocabulary is a significant resource to carry out etymological analysis and single out etymological and semantic models in the Ukrainian, English and German languages. Such modeling presents those aspects of world perception that appear in the consciousness of the Ukrainian, English, and German people to characterize irrationality revelation. It is defined the prospects of the following research basing on the material of irrational vocabulary in a comparative aspect.

Key words: etymological analysis, irrational vocabulary, etymological model of direct borrowing, etymological model of indirect borrowing, semantic model, comparative analysis.

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На сучасному етапі

мовознавчої науки етимологічна характеристика лексичних одиниць (ЛЮ) представлена як важливий складник повного та усебічного вивчення

будь-якої мови. Результати етимологічних досліджень демонструють наявність у різних мовах власних слів, утворених за допомогою питомих коренів та афіксів, а також запозичень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До питання етимологічного аналізу у своїх розвідках зверталися як вітчизняні (О. Бойчук (етимологічний аналіз домінантної лексики на позначення концепту «CITIZEN»), В. Капранов (принципи конструювання словникових статей в етимологічному словнику української мови на прикладі слів, успадкованих з праслов'янських мов), А. Рижкіна (етимологічний аналіз концепту СІМ'Я у китайській мові), С. Личук (етимологічна характеристика лексико-семантичних груп найменувань підземних вод), так і зарубіжні (А. Бегера (етимологічний аналіз ЛО англійської мови), О. Фарбер (етимологічна класифікація англійських слів), К. Гузано (вивчення предмету етимології та здійснення етимологічного аналізу окремих ЛО англійської мови), Ф. Клюге (етимологічне дослідження ЛО німецької мови), Ф. Декер (етимологічний аналіз обраних буквосполучень у ЛО грецької мови у новому етимологічному словникові Р. Бікіса)) науковці. У зіставному аспекті вивчення етимології проводили свої дослідження Я. Григошкіна (етимологічний склад найменувань сільськогосподарських будівель в англійській, німецькій, французькій та українській мовах), Ж. Ковалів (здійснення порівняно-перекладного етимологічного аналізу пари мов як способу семантизації латинізованої лексики), А. Мельник (вивчення етимології, семантики та дистрибуції колоративів в українській та англійській мовах) та ін. Напрацювання дослідників цього напрямку засвідчують актуальність зіставних розвідок на предмет здійснення етимологічного аналізу специфічного семантичного класу слів. Споріднені та неспоріднені мови, які слугують матеріалом дослідження в етимологічних розвідках, дають змогу науковцям виокремити спільні та відмінні характеристики у походженні ЛО та в інтерпретації того явища, яке позначають зіставлявані лексеми. Актуальність розвідки полягає в антропоцентричній тенденції мовознавчих досліджень споріднених та неспоріднених мов у сучасному мовознавстві.

Постановка завдання. У розвідці здійснено зіставний етимологічний аналіз ЛО на позначення ірраціональності в англійській, німецькій та українській мовах. Ірраціональну лексику тлумачимо як семантичний клас слів, які позначають ті аспекти світосприймання людини, що не пов'язані з раціональним мисленням людини та

виникають без участі розуму людини. Об'єктом дослідження слугують дібрані методом суцільної вибірки ірраціональні ЛО в українській, англійській та німецькій мовах, пор.: укр. «*освятати*»; англ. “*dawn*”; нім. “*aufhellen*”; укр. «*підсвідомий*»; англ. “*subconscious*”; нім. “*unterbewusst*”; укр. «*інсайт*»; англ. “*insight*”; нім. “*die Einsicht*” тощо.

Мета розвідки – здійснити етимологічний аналіз ірраціональної лексики в українській, англійській та німецькій мовах у зіставному аспекті.

Поставлена мета досягається через розв'язання конкретних завдань:

- уточнити поняття етимологічного аналізу;
- здійснити етимологічний аналіз найбільш репрезентативних ірраціональних лексичних одиниць в українській, англійській та німецькій мовах;
- виокремити семантичні моделі переходів у значеннях ірраціональних лексем у зіставляваних мовах;
- визначити перспективи подальших досліджень ірраціональної лексики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Значення етимології як науки полягає у виявленні тих способів, за допомогою яких кожний народ сприймає й створює поняття про речі та відношення [4]. Метод етимологічного аналізу має на меті встановити походження слова [3, с. 249]. Необхідний прийом у процедурі етимологічного аналізу полягає у реконструкції форми та/або значення, які історично передували тим, що були вже задокументовані. Така реконструкція здійснюється на основі вже зафіксованих лексем та дослідженні їхніх первинних форм і значень. Часовий проміжок, який задокументований між сучасним та первинним варіантами досліджуваної лексики може охоплювати різний період, однак, за будь-якого такого періоду результати етимологічного аналізу усе ж презентують як гіпотетичні, але від того не менш важливі для дослідження [8].

За етимологічним словником української мови ЛО *передчуття* є одним із фонетичних та словотвірних варіантів слова *чутти*, яке бере свій початок із праслов'янської мови, реалізуючи при цьому етимологічну модель прямого запозичення ПРАСЛОВ'ЯНСЬКА МОВА > УКРАЇНСЬКА МОВА, у значенні «діставати чуттєвих вражень; усвідомлювати, розуміти, стежити; не спати, пильнувати» та продовжує своє існування в індоєвропейській мові із значенням «звертати увагу, спостерігати, діставати чуттєві враження (дотикові, нюхові, слухові, зорові)». За словниковою

статтею ЛО *чутти* споріднена з авестійським *čavīšī* «(я) сподівався» та давньоіндійським *kavī-* «ясновидець, мудрець» [5]. Очевидно, що сучасне значення слова «неясне відчуття того, що може відбутися, настати» за семантичною моделлю переходу «від чуттєвого до ментального» розвинулося значно пізніше, однак точна дата зміни значення не зафіксована. В англійській мові ЛО *predict* утворилася від *prae* «before» та *dicere* «to say» за етимологічною моделлю прямого запозичення ЛАТИНСЬКА МОВА > АНГЛІЙСЬКА МОВА: від латинського *praedicatus*, дієприкметника минулого часу «foretell, advise, give notice», що презентує семантичну модель переходу «від словесного засвідчення знання (факту) до його передрікання (передбачення) заздалегідь». Уперше це слово було зафіксовано у 1620pp. за фонетичним та словотвірним варіантом *predicted*. У німецькій мові за словниковою статтею слово *voraussagen* походить від твірного префікса *voraus-* твірної основи *-sagen* за тією ж семантичною моделлю, що й в англійській мові, у значенні «etwas vorhersagen» із точно не встановленою датою початку уживання ЛО. Звідси робимо висновок, що для досліджуваної лексеми реалізована етимологічна модель ВЛАСНЕ НІМЕЦЬКА МОВА.

ЛО *інтуїція* («здатність людини в деяких випадках несвідомо, чуттям уловлювати істину, передбачати, вгадувати що-небудь, спираючись на попередній досвід, знання й т. ін.; чуття, проникливість, здогад» [13]) є запозиченим словом із західноєвропейських мов: нім. *Intuition, intuitiv*, фр. *intuition, intuitif*, англ. *intuition, intuitive*, у яких це слово датується серединою XV ст. (має місце етимологічна модель непрямого запозичення ЛАТИНСЬКА МОВА > ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ > УКРАЇНСЬКА МОВА). У західноєвропейській мові ЛО була запозичена із латинської *intuitio* «споглядання», *intuitivus* «споглядальний», пов'язаних з дієсловом *intueor* «уважно дивлюся, звертаю увагу», утвореним з префікса *in-* «в-, на-, при-» і дієслова *tueor* «дивлюся, споглядаю» неясної етимології. Відтак, презентуємо семантичну модель переходу «від фізичного споглядання до внутрішнього (ментального) споглядання» [5]. Етимологічний словник англійської мови презентує ЛО *intuitive*, датовану уперше 1640р., як запозичення, що походить від французького *intuitif* (етимологічна модель прямого запозичення ФРАНЦУЗЬКА МОВА > АНГЛІЙСЬКА МОВА) або від латинського *intuitivus* часів Середньовіччя (етимологічна модель прямого запозичення ЛАТИНСЬКА

МОВА > АНГЛІЙСЬКА МОВА). У німецькій мові ЛО *intuitive* є словотвірним формантом для ЛО *die Intuition*, яка датована XVIII ст. у значенні «Eingebung, ahnendes Erfassen, Erkenntnis ohne wissenschaftliche Einsicht; das Erscheinen des Bildes im Spiegel» [16] за етимологічною моделлю прямого запозичення ЛАТИНСЬКА МОВА > НІМЕЦЬКА МОВА. Пізніше під впливом латинської мови ЛО *die Intuition* набуває значення «geistiges Schauen», а у схоластичній філософії з'являється значення «durch Schauen (nicht durch Denken) erworbene Kenntnis» [16], яке є актуальним і зараз.

В українській мові ірраціональна ЛО *інстинктивний* є запозиченням з німецької мови за етимологічною моделлю непрямого запозичення ЛАТИНСЬКА МОВА > НІМЕЦЬКА МОВА > УКРАЇНСЬКА МОВА. Етимологічний словник німецької мови презентує слово *instinktmäßig* як застарілу форму від *instinktiv*, яке за етимологічною моделлю прямого запозичення ЛАТИНСЬКА МОВА > НІМЕЦЬКА МОВА походить від латинського *īnstinctus* «Anreizung, Eingebung, Antrieb», запозиченого у 18ст. у значенні «angeborene Triebe und Verhaltensweisen (bei Tieren), übertragen «untrüglisches Gefühl» (bei Menschen)» за семантичною моделлю переходу «від ознаки поведінки тварини до ознаки поведінки людини». В англійській мові ЛО *instinctive* уперше зафіксована у 1640-х pp. і представлена як запозичена лексема за етимологічною моделлю прямого запозичення ЛАТИНСЬКА МОВА > АНГЛІЙСЬКА МОВА. Досліджувана лексема походить від латинського *instinct-*, що є дієприкметниковою формою слова *instinguere* «to incite, impel».

Слово *інсайт* в українській мові представлено як запозичення з англійської мови, тобто, має місце етимологічна модель прямого запозичення АНГЛІЙСЬКА МОВА > УКРАЇНСЬКА МОВА. Етимологічний словник англійської мови презентує ЛО *insight* як таку, що утворилася за етимологічною моделлю ВЛАСНЕ АНГЛІЙСЬКА МОВА від займенника *in* та іменника *sight* у значенні «with the «eyes» of the mind, mental vision, understanding from within». Уперше слово було зафіксовано у 1200-х pp., а у 1580р. було засвідчено нове значення «penetrating understanding into character or hidden nature (sight into)». Схоже формування ЛО прослідковують у датській (*inzigt*), данській (*indsigt*) та німецькій (*die Einsicht*) мовах [20]. Для цієї ЛО виокремлюємо семантичну модель переходу «від фізичного споглядання до внутрішнього (ментального) споглядання». Відповідником досліджуваному ЛО в україн-

ській та англійській мовах слугує ЛО *die Einsicht* у німецькій мові. Названа ЛО є словотвірним варіантом слова *einsehen* у значенні «in etw. (hinein) sehen, Einblick nehmen, erkennen, verstehen», яке, у свою чергу, є перекладом з латинської *inspicere*, датованим 1300pp. Відтак, реалізована етимологічна модель прямого запозичення ЛАТИНСЬКА МОВА > НІМЕЦЬКА МОВА. Значення «das Einsehen, Einblick, Erkenntnis, Vernunft» для слова *die Einsicht* розвинулося значно пізніше – на початку 18 ст. за тією семантичною моделлю переходу, що й в англійській мові.

В українській мові словникова стаття презентує ЛО *імпульсивний* як запозичення з німецької мови, де слова *der Impuls, Impulsion* беруть свій початок від латинського слова *impulses*. В англійському етимологічному словникові ЛО *impulsive*, датована початком 15 ст., відповідно до першого значення «in reference to medicine that reduces swelling or humors», яке за етимологічною моделлю прямого запозичення ЛАТИНСЬКА МОВА > АНГЛІЙСЬКА МОВА також походить з середньовічної латинської *impulsivus, impuls-*, що є основою дієприкметника минулого часу *impellere* «strike against, push against». Значення «having the property of impelling (of force, cause, energy, etc.)» утворилося значно пізніше – у 16 ст., а у 1847р. було зафіксовано нове трактування слова, яке стосувалося людської поведінки – «rash, characterized by impulses», що трактуємо за семантичною моделлю переходу «від ознаки фізичного явища до ознаки ментального».

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Етимологічний аналіз представлений як один з ефективних засобів для встановлення походження слова, визначення шляхів його запозичення (прямого чи непрямого) та виявлення первинної форми і значення

досліджуваної ЛО. Етимологічний аналіз ірраціональної лексики в українській, англійській та німецькій мовах засвідчує факт запозичення досліджуваних ЛО з латинської мови за етимологічними моделями прямого (ЛАТИНСЬКА МОВА > АНГЛІЙСЬКА МОВА; ЛАТИНСЬКА МОВА > НІМЕЦЬКА МОВА) та непрямого запозичення (ЛАТИНСЬКА МОВА > НІМЕЦЬКА МОВА > УКРАЇНСЬКА МОВА; ЛАТИНСЬКА МОВА > ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ > УКРАЇНСЬКА МОВА). Крім того, для ірраціональних ЛО української мови визначено етимологічні моделі прямого запозичення АНГЛІЙСЬКА МОВА > УКРАЇНСЬКА МОВА; ПРАСЛОВ'ЯНСЬКА МОВА > УКРАЇНСЬКА МОВА. Для ірраціональних ЛО англійської мови презентована етимологічна модель прямого запозичення ФРАНЦУЗЬКА МОВА > АНГЛІЙСЬКА МОВА. До того ж, в англійській та німецькій мовах виявлені ЛО, походження яких характеризуємо за етимологічними моделями ВЛАСНЕ АНГЛІЙСЬКА МОВА та ВЛАСНЕ НІМЕЦЬКА МОВА. Відповідно до проаналізованих первинних та актуальних на сьогодні значень у словникових статтях для досліджуваних лексем виокремлено семантичні моделі переходів у значеннях «від чуттєвого до ментального», «від словесного засвідчення знання (факту) до його передрікання (передбачення) заздалегідь», «від ознаки фізичного явища до ознаки ментального», «від фізичного споглядання до внутрішнього (ментального) споглядання», «від ознаки поведінки тварини до ознаки поведінки людини».

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у здійсненні більш розлогого етимологічного аналізу ірраціональної лексики на матеріалі української, англійської та німецької мов у зіставному аспекті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бойчук О. І. Етимологічний аналіз лексеми «CITIZEN». URL: http://www.confcontact.com/2013-specproekt/fl4_bojchuk.htm (дата звернення 22.02.2022).
2. Григошкіна Я. В. Етимологічний склад найменувань сільськогосподарських будівель в англійській, німецькій, французькій та українській мовах. *Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах*. № 33-34, 2017. С. 5-16.
3. Гром'як Р. Т. Літературознавчий словник-довідник. К.: ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
4. Енциклопедія сучасної України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=18044 (дата звернення 28.10.2020).
5. Етимологічний словник. URL: <https://goroh.pp.ua> (дата звернення 20.10.2020).
6. Капранов В. Я. Принципи конструювання словникових статей етимологічному словнику української мови (на прикладі слів, успадкованих з праслов'янської мови). *Вісник КНЛУ. Серія Фіологія*. Том 17. № 1. 2014. С. 61-76.
7. Ковалів Ж. В. Порівняно-перекладний етимологічний аналіз пари мов як спосіб семантизації латинізованої лексики. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/5441/1/Kovaliv.pdf> (дата звернення 20.02.2022).

8. Лингвистический энциклопедический словарь. URL: <http://tapemark.narod.ru/les/596a.html> (дата звернення 20.02.2022).
9. Манакин В. Н. Сопоставительная лексикология. К.: Знання, 2004. 326 с.
10. Мельник А. А. Колоративи «рожевий» в українській і pink в англійській мовах: етимологія, семантика, дистрибуція. *Сучасні філологічні дослідження: комунікативно-культурний аспект*. 2017, С. 96-99.
11. Потапенко О. І. Етимологія української мови. К.: Міленіум, 2002. 204 с.
12. Рижкіна А. А. Етимологічний аналіз концепту СИМ'Я в китайській мові. URL: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/lingvistics/article/view/2042> (дата звернення 20.02.2022).
13. Словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення 20.10.2020).
14. Behera A. K. Etymological Analysis of English Words. *Asian Journal of Humanities and Social Sciences*. Volume 1. Issue 1, May, 2013. P. 20-24.
15. Decker F. *An etymological case study of the "PG" and "PG?" vocabulary in Robert Beekes's new etymological dictionary of Greek: M.* *Studia Linguistica Universitatis Cracoviensis* 133. 2016. P. 75-96.
16. Digitales Wörterbucher der Deutschen Sprache: URL: <https://www.dwds.de/> (Datum der Bewerbung 20.10.2020).
17. Farber A. Etymological Classifications of English Words. URL: https://www.researchgate.net/publication/303856364_Etymological_Classifications_of_English_Words (date of application 22.02.2022).
18. Gusano C. An Introduction to Etymology: Eight Great Word Origins. *Babel Magazine*. July 6, 2020.
19. Kluge F. *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. URL: <https://www.degruyter.com/document/isbn/9783110223644/html> (Datum der Bewerbung 20.10.2020).
20. Online Etymology Dictionary. URL: <https://www.etymonline.com/> (date of application 20.10.2020).

УДК 811.161 : 311.2

КЛАСИФІКАЦІЯ ВИЗНАЧЕНЬ ПОНЯТТЯ «КОНЦЕПТ» МЕТОДОМ КЛАСТЕРНОГО АНАЛІЗУ

CLASSIFICATION OF DEFINITIONS OF THE CONCEPT USING THE METHOD OF CLUSTER ANALYSIS

Купос О.І.,

orcid.org/0000-0002-9123-2813

кандидат філософських наук,

докторант кафедри слов'янських мов

Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

У статті представлено класифікацію визначень поняття «концепт», здійснену шляхом залучення кластерного аналізу. Природно, що за наявності великої кількості розгалужених класифікацій вчені по-різному розподіляють існуючі поняття концепту за певними підходами. На наш погляд, така ситуація пов'язана не з тим, що хтось розробив більш вдалу класифікацію, а хтось менш вдалу, а з тим, що концепт – дуже багатогранне явище, яке не може бути вміщене в якісь чіткі та однозначні межі. Саме тому в нагоді стає кластерний аналіз, який дозволяє класифікувати визначення концептів за компонентами значень. Алгоритм дій складається з таких кроків: 1) добір існуючих визначень поняття концепту із різнотипних наукових та навчально-наукових джерел; 2) виділення основних смислових компонентів у межах дібраних дефініцій; 3) опис визначень як таких, що містять або не містять кожний зі смислових компонентів; 4) здійснення кластерного аналізу дефініцій; 5) опис сформованих кластерів.

Для реалізації задуму методом суцільної вибірки було дібрано та проаналізовано 150 дефініцій із навчальних та навчально-наукових українсько- та російськомовних видань, серед яких 34 наукові статті, 15 монографій, 86 дисертацій та авторефератів, 7 словників та енциклопедій, 8 підручників та посібників. В рамках цих визначень було виділено 10 смислових компонентів, що так чи інакше характеризують сутність поняття «концепт»: 1) когнітивний; 2) чуттєвий; 3) лінгвістичний; 4) комунікативний; 5) соціальний; 6) культурний; 7) національний; 8) аксіологічний; 9) історичний; 10) індивідуальний. Дослідження виявило, що сукупність дефініцій концепту може бути розподілена за п'ятьма кластерами: 1) лінгвокогнітивний; 2) етнокультурний; 3) соціокультурний; 4) персонально-когнітивний; 5) психолінгвістичний. Вони не є чітко відокремленими один від одного, адже кількість виділених нами компонентів та їхніх комбінацій у межах визначень значно більша, ніж кількість запропонованих підходів. Разом із тим, подана класифікація дозволяє диференціювати найбільш значущі напрямки тлумачення концепту.

Ключові слова: концепт, кластерний аналіз, класифікація, компонент, підхід.

The article presents the classification of the definitions of the term "concept", carried out by involving cluster analysis. It is natural that in the presence of a large number of branched classifications, scientists divide the existing notions of the concept in different ways according to certain approaches. In our opinion, this situation is not related to the fact that someone developed a more successful classification, and someone less successfully, but to the fact that the concept is a very multifaceted phenomenon that cannot be contained in any clear and unambiguous boundaries. That is why cluster analysis comes in handy, which allows you to classify the definitions of concepts by components of values. The action algorithm consists of the following steps: 1) selection of existing definitions of the concept from various scientific and educational sources; 2) selection of the main semantic components within the selected definitions; 3) description of definitions as containing or not containing each of the semantic components; 4) carrying out a cluster analysis of definitions; 5) description of the formed clusters.

To implement the plan, 150 definitions were selected and analyzed from educational and educational-scientific Ukrainian- and Russian-language publications, including 34 scientific articles, 15 monographs, 86 dissertations and abstracts, 7 dictionaries and encyclopedias, 8 textbooks and manuals. Within the framework of these definitions, 10 semantic components were identified, which in one way or another characterize the essence of the concept "concept": 1) cognitive; 2) sensual; 3) linguistic; 4) communicative; 5) social; 6) cultural; 7) national; 8) axiological; 9) historical; 10) individual. The study found that the set of definitions of the concept can be divided into five clusters: 1) linguistic-cognitive; 2) ethno-cultural; 3) socio-cultural; 4) personal-cognitive; 5) psycholinguistic. They are not clearly separated from each other, because the number of components and their combinations within the definitions is much greater than the number of proposed approaches. At the same time, the presented classification makes it possible to differentiate the most significant areas of interpretation of the concept.

Key words: concept, cluster analysis, classification, component, approach.

Постановка проблеми. Серед численних термінів як загальнонаукового, так і гуманітарного значення одне з чільних місць посідає поняття «концепт». Разом із тим, аналіз наявних дефініцій демонструє, що ані єдиного загальноприйнятого визначення концепту, ані усталеної класифікації підходів до цього визначення також немає. Наприклад, В. Л. Іващенко виділяє чотири основні напрямки осмислення поняття концепту: 1) лінгво-логіко-філософський; 2) психолінгвістичний та лінгвокогнітивний; 3) лінгвокультурологічний; 4) лінгвопсихологічний [7, с. 9-11]. А. Загнітко класифікує дефініції за такими групами: 1) інтегративний підхід, 2) лінгвістика тексту, 3) лінгвокультурологія, 4) когнітивна лінгвістика, 5) комунікативна лінгвістика та психолінгвістика [6, с. 98-99]. Більш розгалужену класифікацію пропонує Н. В. Плотнікова: згідно з класифікацією дослідниці, у межах філософської парадигми виділяються власне філософський та логіко-філософський підходи; у межах логічної парадигми лінгво-логіко-філософський, логіко-поняттєвий та логіко-семантичний; у межах психологічної парадигми – психологічний, когнітивний та семантико-когнітивний підходи; у межах культурологічної парадигми – культурологічний, лінгвокультурологічний, етнолінгвістичний та інтегративний підходи; також існує літературознавча парадигма [11, с. 93-95]. Таким чином, існуючий стан речей свідчить не тільки про принципову складність однозначного та загальноприйнятого визначення концепту, але і про важкість укладання чіткої класифікації підходів до дефініцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дистанціюючись від визначень, запропонованих у рамках різних гуманітарних наук, розглянемо

декілька лінгвістичних трактувань концепту. Так, на думку О.С. Селіванової, концепт – це «інформаційна структура свідомості, різноsubstrатні, певним чином організована одиниця пам'яті, що містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п'яти психічних функцій свідомості та поза-свідомого» [12, с. 410].

Ф. С. Бацевич розглядає концепт як «термін, введений для пояснення процесів мислення та пов'язаний з одиницями ментальних та / або психічних ресурсів людської свідомості; оперативна одиниця пам'яті та всієї картини світу (у тому числі мовної); смисли, якими оперує людина у процесах мислення і які відбивають зміст досвіду і знань, результатів всієї людської діяльності, а також процесів пізнання світу у вигляді певних «квантів» знання. Концепт – багатовимірне смислове утворення, що має фреймове, поняття-дефінітивне та аксіологічне вимірювання. Концепти містять те, що людина думає, передбачає, фантазує тощо про об'єкти світу. Концепти фіксуються в одиницях та категоріях мови, мають національно-культурну специфіку; їх облік – важлива умова успішності міжкультурної комунікації» [2, с. 90].

Т.В. Матвєєва характеризує концепт як «факт способу життя, суспільної свідомості, теорії, виражений у мовній формі; одиниця людського знання світу, що стоїть за семантикою мовного знака. Головний елемент мовної картини світу. Концепт народжується на базі слова в повному обсязі його змісту, включаючи конотацію і конкретно-чуттєві асоціації. Він поступово насичується інтелектуальним змістом та соціально-культурним досвідом, акумулює в собі найрізноманітніші асоціації, думки, тексти, вбирає численні індивідуальні та групові враження про дане явище. Таким чином,

концепт містить у собі поняття про клас явищ, а крім нього – об'ємне асоціативне соціокультурне уявлення про ці явища в узагальненому вигляді» [9, с. 161-162].

На думку Н. Ю. Шведової, «концепт – це змістовна сторона словесного знака, за якою стоїть поняття, що належить розумовій, духовній або життєво важливій матеріальній сфері існування людини, вироблене і закріплене суспільним досвідом народу, що має в його житті історичне коріння, соціально і суб'єктивно осмислюване. Поняття, що лежить в основі концепту, має свій власний потенціал, воно здатне диференціюватися: елементарне відображення цієї здатності словники показують як тенденцію до утворення різноманітних словесних відтінків та переносів» [13, с. 603].

З точки зору С. Г. Воркачова, концепт постає як «одиниця колективної свідомості (що відправляє до вищих духовних цінностей), яка має мовне вираження та відзначена етнокультурною специфікою. Концепт – синтезуюче лінгвоментальне утворення, яке методологічно прийшло на зміну уявленню (образу), поняттю і значення і включило їх у «знятому», редукованому вигляді. Як «законного спадкоємця» цих семіотичних категорій лінгвоконцепт характеризується гетерогенністю, приймаючи від поняття дискурсивність уявлення сенсу, від образу – метафоричність та емотивність цього уявлення, а від значення – включеність його імені до лексичної системи мови» [8, с. 5].

Наведені нами визначення розташовані у певній логічній послідовності, що відображає зростання смислової навантаженості поняття «концепт». Так, у визначенні О. С. Селіванової концепт постає як когнітивне утворення, що містить певну сукупність знань. У дефініції Ф. С. Бацевича до вищезгаданої характеристики додається контекст національної специфіки. У трактуванні Т. В. Матвєєвої уточнюється, що знання може бути як індивідуальним, так і груповим, а також наголошується на соціокультурному контексті функціонування концепту. Визначення Н. Ю. Шведової представляє концепт як когнітивне утворення, що містить певну сукупність індивідуальних та групових знань у галузі матеріальної та духовної сфери, які існують у контексті соціального, культурного та історичного досвіду. Нарешті, в дефініції С. Г. Воркачова до зазначених параметрів додається інформація про неоднорідність і складність структури концепту.

Постановка завдання. Наведені приклади визначень поняття «концепт» демонструють, що дефініції частіше за все відрізняються одна від

одної не принципово, а за певними компонентами значення. Тому ми припускаємо, що найбільш адекватну класифікацію визначень поняття «концепт» можна створити за допомогою кластерного аналізу. Алгоритм дій складається з таких кроків: 1) добір існуючих визначень поняття концепту із різнотипних наукових та навчально-наукових джерел; 2) виділення основних смислових компонентів у межах дібраних дефініцій; 3) опис визначень як таких, що містять або не містять кожний зі смислових компонентів; 4) здійснення кластерного аналізу дефініцій; 5) опис сформованих кластерів.

Виклад основного матеріалу. Для реалізації задуму методом суцільної вибірки було дібрано та проаналізовано 150 дефініцій із навчальних та навчально-наукових українсько- та російськомовних видань, серед яких 34 наукові статті, 15 монографій, 86 дисертацій та авторефератів, 7 словників та енциклопедій, 8 підручників та посібників. В рамках цих визначень було виділено 10 смислових компонентів, що так чи інакше характеризують сутність поняття «концепт»: 1) когнітивний; 2) чуттєвий; 3) лінгвістичний; 4) комунікативний; 5) соціальний; 6) культурний; 7) національний; 8) аксіологічний; 9) історичний; 10) індивідуальний.

Когнітивний компонент представлений такими характеристиками, як: 1) комплексна ментальна одиниця; 2) одиниця мислення та збереження інформації у свідомості; 3) глобальна розумова одиниця, що є квантом структурованого знання; 4) фіксоване у свідомості поняття; 5) складне структуроване утворення ідеального характеру, яке формується у свідомості та мисленні людини; 6) ментальне семантичне утворення; 7) багатовимірне смислове утворення; 8) одиниця колективного знання або свідомості; 9) ідеальні абстрактні одиниці, якими людина оперує у процесі мислення; 10) одиниця розумового коду людини тощо.

Чуттєвий компонент визначається наступним чином: 1) сприйняття дійсності за допомогою органів чуття; 2) безпосередні операції з предметами; 3) предметна діяльність людини; 4) емоційна наповненість; 5) чуттєвий досвід; 6) дані сенсорного сприйняття будь-якого об'єкту, продуктів уяви, життєвого досвіду; 7) чуттєвий образ; 8) особливості сприйняття певного явища; 9) сприйняття сутностей з різною силою, енергією, віддачею; 10) результати людської діяльності тощо.

Лінгвістичний компонент характеризується наступними тезами: 1) група носіїв мови; 2) мовна форма; 3) вербально означений вид;

4) мовне втілення; 5) вербалізація за допомогою мовних знаків; 6) фіксація в одиницях та категоріях мови; 7) мовне вираження; 8) мовна картина світу; 9) мовні категорії і структури; 10) мова мозку тощо.

Комунікативний компонент охоплює такі характеристики, як: 1) мовна комунікація; 2) міжкультурна комунікація; 3) передача інформації; 4) процес спілкування; 5) реконструкція мовних одиниць для знаходження спільної мови; 6) комунікативні потреби людини; 7) процес комунікації; 8) підстановки значень, що полегшують спілкування; 9) діалогічність; 10) комунікативна ситуація тощо.

Соціальний компонент міститься у таких параметрах: 1) одиниця колективної свідомості; 2) зміст досвіду і знань; 3) віддзеркалення результатів людської діяльності; 4) результат пізнавальної діяльності людини та суспільства; 5) закріпленість у пізнанні індивідуума та суспільства; 6) життєвий досвід; 7) віддзеркалення предметів, явищ, ситуацій, станів дій реальності; 8) установлені суспільно напрацьовані категорії і стани; 9) оцінки членів однорідного соціуму; 10) мовний колектив тощо.

Культурний компонент втілюється у наступних фрагментах визначень: 1) особливості культури; 2) культурна специфіка; 3) культурні компоненти; 4) культурна наповненість; 5) культурний феномен; 6) культурно-значуще утворення; 7) культурні особливості; 8) носії певної культури; 9) культурний досвід; 10) культурно обумовлене утворення тощо.

Національний компонент представлений такими параметрами: 1) національна ментальність; 2) національна пам'ять; 3) етнічна специфіка; 4) національна специфіка; 5) етнічні компоненти; 6) представники певного етносу; 7) етнічний світогляд; 8) національна пам'ять; 9) національні особливості; 10) національно-когнітивний простір тощо.

Аксіологічний компонент втілюється у наступних характеристиках: 1) аксіологічний вимір; 2) вищі духовні цінності; 3) ціннісні параметри; 4) духовний світ; 5) аксіологічна складова; 6) ціннісний компонент; 7) ціннісні виміри; 8) специфічна система оцінок; 9) ціннісна складова; 10) оцінка та ставлення людини до того чи іншого об'єкта тощо.

Історичний компонент присутній у наступних параметрах: 1) відображення історії суспільства; 2) історичний розвиток і сучасний стан дослідження предметів, явищ, ситуацій, станів, дій; 3) одиниця пам'яті, яка постає в результаті три-

валого і складного процесу; 4) відображення змісту досвіду і знань; 5) історична обумовленість семантики; 6) певний період часу; 7) історичний досвід; 8) колективний спадок у свідомості народу; 9) межі людської пам'яті; 10) певний етап розвитку народу тощо.

Індивідуальний компонент відображений у таких характеристиках: 1) сприйняття людиною дійсності; 2) вплив психофізичних факторів; 3) індивідуальна свідомість; 4) одиниця розумового коду людини; 5) людський досвід; 6) суб'єктивний досвід; 7) ментальний світ людини; 8) особистий досвід; 9) свідомість мовної особистості; 10) сукупність індивідуальних знань людини тощо.

Кожне зі 150 визначень ми розглянули як таке, що містить або не містить виділені 10 компонентів, після чого здійснили кластерний аналіз. Дослідження виявило, що сукупність дефініцій концепту може бути розподілена за п'ятьма кластерами. Слід зазначити, що когнітивний компонент є фундаментальним, адже він представлений у 100% визначень. Таким чином, акцент робиться на характеристиці інших компонентів.

Перший кластер охоплює 36,0% визначень поняття «концепт». Це найбільша група з усіх виділених, і об'єднує вона дефініції, що ґрунтуються, перш за все, на двох компонентах – когнітивному та лінгвістичному. Ілюстративним для цього кластеру є визначення В. Я. Жалай: «Концепт – найзагальніша і найабстрактніша ментально-пізнавально-мовознавча одиниця, яка вербалізується у мові на рівні від окремої лексеми до розгорнутого дискурсу і позначає предмети, явища, ситуації, стани, дії тощо реальності, віддзеркалюючи їх сутність, історичний розвиток їх дослідження та сучасний стан їх наукового пізнання» [5, с. 144-145]. Подібний підхід до визначення концепту ми характеризуємо як лінгвокогнітивний.

Другий кластер включає 13,3% дефініцій. Вони складаються з чотирьох основних компонентів – когнітивного, національного, культурного та лінгвістичного. До цієї групи визначень можна віднести дефініцію, запропоновану Л.В. Адоніною: «Концепт – комплексна ментальна одиниця мислення та зберігання інформації у свідомості, що репрезентує національно-культурну ментальність народу або окремої групи носіїв мови та об'єктивується в мові лексемами, вільними та усталеними словосполученнями» [1, с. 7]. Отже, визначення, об'єднані другим кластером, репрезентують етнокультурний підхід до розуміння концепту.

Третій кластер містить 25,3% визначень поняття «концепт». Ця група друга за кількістю дефініцій. Базуються вони на таких чотирьох компонентах, як когнітивний, соціальний, культурний та лінгвістичний. Ілюстрацією типових визначень, що входять до зазначеної групи, є дефініція Т. Врублевської: «Концепт постає перед нами як мовно-культурний феномен, що існує у індивідуальній та колективній свідомості носіїв певного етносу (народу, держави, країни, регіону тощо), відображає менталітет, історію, культуру та досвід, набутий індивідами у процесі трудової діяльності та розвитку суспільства» [3, с. 216]. Таким чином, третій кластер об'єднує дефініції, сформульовані в рамках соціокультурного підходу до тлумачення концепту.

Четвертий кластер охоплює 12,0% дефініцій, отже, є найменшим. Об'єднувані ним визначення ґрунтуються на двох основних компонентах – когнітивному та індивідуальному. До даного кластеру можна віднести дефініцію, сформульовану С. В. Гановою: «Концепт – це ідеальна (ментальна) сутність, яка формується у свідомості людини і представляє собою квант структурованого знання про світ (реальний або можливий) та має на увазі певну суб'єктивність, відносність» [4, с. 8]. Ми називаємо зазначений підхід до розуміння концепту персонально-когнітивним.

П'ятий кластер включає 13,3% визначень. До нього входять дефініції, що складаються з чоти-

рьох основних компонентів – когнітивного, чуттєвого, лінгвістичного та аксіологічного. Прикладом визначень, об'єднаних п'ятим кластером, може бути дефініція Н.Ю. Перфільєвої: «Концепт – це багатовимірний динамічний ментальний комплекс, що має вербальну маніфестацію в мові, що формується на базі особистого, чуттєвого та раціонального досвіду та включає ознаки об'єктивного і суб'єктивного світу. Необхідно підкреслити, що крім смислового змісту, концепт включає оцінку і ставлення людини до того чи іншого відображуваного об'єкту» [10, с. 7]. Таким чином, визначення, об'єднані п'ятим кластером, ілюструють психолінгвістичний підхід до тлумачення концепту.

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що за результатами проведеного аналізу визначення концепту можуть бути розподілені за п'ятьма групами, які ілюструють різні підходи до розуміння предмету дослідження: 1) лінгвокогнітивний; 2) етнокультурний; 3) соціокультурний; 4) персонально-когнітивний; 5) психолінгвістичний. Вони не є чітко відокремленими один від одного, адже кількість виділених нами компонентів та їхніх комбінацій у межах визначень значно більша, ніж кількість запропонованих підходів. Разом із тим, подана класифікація дозволяє диференціювати найбільш значущі напрямки тлумачення концепту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Адонина Л. В. Концепт «Женщина» в русском языковом сознании: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Воронеж, 2007. 24 с.
2. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. К.: Довіра, 2007. 205 с.
3. Врублевська Т. Поняття «концепт» у лінгвокогнітивних дослідженнях: етимологія, основні підходи до визначення. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія*. 2014. Вип. 19. С. 213-217.
4. Ганова С. В. Концептуалізація ойконимів в сознании региональной языковой личности: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Кемерово, 2013. 19 с.
5. Жалай В. Я., Жалай А. В. Концепт «Концепт» як базова одиниця когнітивної лінгвістики і пареміології. *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. 2012. Вип. 28. С. 143-149.
6. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: В 4 т. Т. 2. Донецьк: ДонУ, 2012. 350 с.
7. Іващенко В. Л. Лінгвоконцептуальна репрезентація фрагментів когніції в термінопросторі української мистецтвознавчої картини світу: автореф. дис. ... д-ра филол. наук. Київ, 2007. 34 с.
8. Лінгвокультурний концепт: типологія и области бытования / Под ред. С.Г. Воркачева. Волгоград: ВолГУ, 2007. 400 с.
9. Матвеева Т. В. Полный словарь лингвистических терминов. Ростов-на-Дону: Феникс, 2010. 562 с.
10. Перфильева Н. Ю. Специфика вербализации концепта «Погода» средствами русского и английского языков: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Тверь, 2008. 15 с.
11. Плотнікова Н. В. Поняття «концептосфера» та «концепт» у сучасній лінгвістиці. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31. № 14. С. 91-96.
12. Селіванова О. С. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.
13. Шведова Н. Ю. Русский язык: Избранные работы. М.: Языки славянской культуры, 2005. 640 с.

РОЗДІЛ 6 УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 811.161.2'373.23:821

ІНФОРМАЦІЙНО-ОЦІННІ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІ АНТРОПОНІМИ В РОМАНАХ АНДРІЯ КОКОТЮХИ ІЗ СЕРІЇ «ДЕТЕКТИВНА АГЕНЦІЯ ВО»

INFORMATIONAL AND EVALUATIVE PROPER NAMES OF THE LITERARY HEROES IN THE NOVELS OF ANDRIY KOKOTYUKHA FROM THE “DETECTIVE AGENCY VO” SERIES

Вегеш А.І.,

orcid.org/0000-0003-0430-2447

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови*

Ужгородського національного університету

Літературно-художні антропоніми прозових текстів відомих сучасних авторів привертають усе більшу увагу дослідників. Ґрунтовний аналіз власного імені героя відкриває можливості для подальших узагальнень у царині літературної ономастики.

Мета нашої статті – дослідження літературно-художніх антропонімів, що функціонують у детективних романах «Легенда про Безголового», «Осінній сезон смертей», «Шлюбні ігрища жаб», «Таємне джерело», «Останній контракт», «Пророчиця» Андрія Кокотюхи із серії «Детективна агенція ВО». Наше завдання – виявити всі літературно-художні антропоніми, з'ясувати їхнє енциклопедичне та інформаційне навантаження, визначити роль онімів у розкритті мисленнево-емоційного світу героя і творчому задумі автора. Методи дослідження зумовлені специфікою онімного матеріалу, який потребує системного підходу і використання традиційного описового методу і його основних прийомів: спостереження, інтерпретації та узагальнення. Функційне навантаження літературно-художніх антропонімів визначено методом контекстуального аналізу.

Детальний аналіз літературно-художніх антропонімів детективних романів Андрія Кокотюхи із серії «Детективна агенція ВО» дозволив виявити індивідуально-стильові особливості творення власних назв персонажів, які є невід'ємними компонентами творів, ключовими словами, відповідними символами.

Доведено, що всі літературно-художні антропоніми наділені значним характеристичним потенціалом. Зафіксовано цілу низку інформаційно-оцінних літературно-художніх антропонімів, серед яких виділяються найменування, що характеризують персонажа за зовнішніми ознаками (вадами, виглядом, розумовими здібностями), за родом діяльності, за манерою поведінки. Значну частину досліджених літературно-художніх антропонімів становлять прізвиська.

Розкрито етимологічне значення (внутрішню форму) літературно-художніх антропонімів, їх смислові та емоційні наповнення, тонкі нюанси, що формують образ. Визначено функційно-стилістичне навантаження літературно-художніх антропонімів. Їх роль у тексті величезна: працюють на образ, на ідею, вказують на авторські уподобання.

Ключові слова: апелятив, детектив, літературно-художній антропонім, ім'я, А. Кокотюха, прізвисько, характеристичний заряд.

Proper names of the literary heroes in the prose texts by famous modern authors attract more and more attention of researchers. A thorough analysis of the hero's own name opens up opportunities for further generalizations in the field of literary onomastics.

The purpose of our article is to study the proper names of the literary heroes that function in the detective novels “Legend of the Headless”, “Autumn Season of Deaths”, “Marriage Games of Frogs”, “Secret Source”, “The Last Contract”, “The Prophetess” written by Andriy Kokotyukha in the series “Detective Agency VO”. Our task is to identify all proper names of the literary heroes, to find out their encyclopedic and informational load, to determine the role of onyms in revealing the mental and emotional world of the hero and the author's creative intention. Research methods are determined by the specificity of onymic material, which requires a systematic approach and the use of the traditional descriptive method and its main techniques: observation, interpretation and generalization. The functional load of the proper names of the literary heroes is determined by the method of contextual analysis.

A detailed analysis of the proper names of the literary heroes of Andriy Kokotyukha's detective novels from the “Detective Agency VO” series made it possible to reveal the individual and stylistic features of the creation of the characters' own names, which are integral components of the works, keywords, and corresponding symbols.

It is proved that all proper names of the literary heroes are endowed with significant characteristic potential. A whole series of informational and evaluative proper names of the literary heroes are recorded, among which there are names

characterizing a character by external features (flaws, appearance, mental abilities), by type of activity, by manner of behavior. A significant part of the researched proper names of the literary heroes are nicknames.

The etymological meaning (internal form) of the proper names of the literary heroes, their semantic and emotional contents, subtle nuances that form an image are revealed. The functional and stylistic load of the proper names of the literary heroes is determined. Their role in the text is huge: they work on the image, on the idea, and indicate the author's preferences.

Key words: appellative, detective, proper name of the literary hero, name, A. Kokotyukha, nickname, characteristic charge.

Постановка проблеми. Дослідження літературно-художньої антропонімії романів сучасних авторів дозволяє виявити індивідуально-стильові особливості власних назв персонажів, на творення яких впливають як естетичні, так і інші екстралінгвальні чинники. Тому до актуальних завдань сучасної ономастики належить дослідження літературно-художньої антропонімії. Назви персонажів, що наділені багатством стилістичних функцій, значними виражальними можливостями, виступають невід'ємним елементом літературно-художнього тексту. Літературно-художні антропоніми є потужним засобом характеристики.

Аналіз досліджень. Українська літературна ономастика розвивається швидкими темпами. Сьогодні вона функціонує як самостійна галузь лінгвістики. Найважливішими працями, де подаються відомості з теорії, термінології української літературної ономастики, залишаються дослідження Ю. Карпенка, О. Карпенко, Л. Белея, Г. Лукаш, М. Мельник, М. Торчинського, Н. Колесник та ін.

Дослідженню функційно-стилістичних особливостей літературно-художніх антропонімів у творах українських письменників присвятили свої праці Е. Боева, Н. Бербер, О. Горбач, Т. Гриценко, Г. Лукаш, Л. Кричун, О. Лавер, М. Максимюк, Л. Масенко, М. Мельник, О. Сколодра, А. Соколова, Г. Шотова-Ніколенко та ін. Науковці вивчають семантико-стилістичний, виражально-зображувальний потенціал літературно-художніх антропонімів як компонентів художньо-образної системи твору.

Власні назви героїв із романів Андрія Кокотюхи вже були предметом нашого зацікавлення. Ми дослідили функціонування літературно-художніх антропонімів із роману «Червоний», трилогії про УПА («Чорний ліс», «Багрянний рейд», «Біла ніч»), серії ретродетективів про Львів, серії ретро-романів із циклу «Вигнанець», а також звернули увагу на роль барволексем у заголовках романів про УПА.

Постановка завдання. Наша мета – дослідження літературно-художніх антропонімів, що функціонують у детективних романах «Легенда про Безголового», «Осінній сезон смертей»,

«Шлюбні ігрища жаб», «Таємне джерело», «Останній контракт», «Пророчиця» Андрія Кокотюхи із серії «Детективна агенція ВО». Наше завдання – виявити всі літературно-художні антропоніми, з'ясувати їхнє енциклопедичне та інформаційне навантаження, визначити роль онімів у розкритті мисленнево-емоційного світу героя і творчому задумі автора. Методи дослідження зумовлені специфікою онімного матеріалу, який потребує системного підходу і використання традиційного описового методу і його основних прийомів: спостереження, інтерпретації та узагальнення. Функційне навантаження літературно-художніх антропонімів визначено методом контекстуального аналізу.

Виклад основного матеріалу. Для шанувальників детективного жанру цікавою є серія «Детективна агенція ВО», куди увійшла низка романів Андрія Кокотюхи. У шістьох романах цієї серії йдеться як про кримінальних елементів, так і про поліцейських, адвокатів, суддів. Нас, як і завжди, зацікавили імена персонажів. Вони можуть мати різні асоціації, різні конотації, іноді за найменуванням не розрізниш персонажа: грабіжник це, вбивця, чи слуга закону, журналіст. Найперше, що впадає в око, то це називання персонажів найменуваннями, що характерні для української антропосистеми. Майже в кожному творі натрапляємо на звичні для називання українців імена та прізвища. В основі багатьох прізвищ є апелятиви з різним значенням, які шляхом метафоризації стали спочатку прізвиськами, а потім – прізвищевими назвами та прізвищами.

У детективному романі «Легенда про Безголового» київський адвокат Лариса Гайдук допоможе поліції Дунаївців розплутати страшні загадкові вбивства. Символічна назва головної героїні. Ім'я Лариса грецького походження, що означає «чайка» [10, с. 190]. Лариса весь час шукає, не зупиняється, поки не добереться до істини. У цьому випадку її ім'я – це символ надії, волі, польоту. Парою їй буде Жихар, якого звільнять із роботи, назветься він вільним соколом. Сокіл – символ мужності, сонячний символ, що означає натхнення і перемогу, сміливість, відвагу і благородство. Сокіл стане охоронцем чайки. У тексті натрапляємо на низку розмовних варі-

антів імені: Ларчик (так називають подружки), Лора (так називає Стас Жихар), Лор (звертання Тамари). Прізвище Гайдук походить від апелятива *гайдук*, що має кілька значень: «1. У 15–19 ст. у південних слов'ян – повстанець-партизан, що боровся проти турецького панування. 2. Солдат придворної охорони. 3. Виїзний лакей, слуга в багатому поміщицькому домі; слуга. 4. Народний танець» [3, с. 218]. Як бачимо, і в прізвищі закладено неабиякий інформаційний заряд: героїня бореться проти зла, охороняє людей, служить законові, а в цьому випадку є виїзним хорощим адвокатом. Любомир Белей писав: «Автор прагне дібрати такі літературно-художні антропоніми, які передавали б суть героя, узагальнювали його чесноти чи, бодай, не кидали тіні на нього пейоративністю образу доантропонімійної семантики прізвища» [2, с. 84].

Серед місцевої поліції найбільше виділяється Стасик Жихар. Виділяється в усьому: манерою одягатися, працювати, поводитися та ін. Тамара про нього каже Ларисі: «Нормальний він хлопець і опер, як кажуть, від Бога. Тільки розхристаний якийсь, розумієш? – Не зовсім... – Ну, неприкажаний. Баби його просто не витримують, утікають від нього. ...Із начальством постійно на ножах... За собою абсолютно не стежить. ... Подобається йому в розшуку землю топтати...» [4, с. 25]. Ларисі він здався велетнем із бандитською зовнішністю «одночасно і простий, свій у дошку чувак, і зовсім не той, за кого себе видає та яким показується на публіці» [4, с. 27]. Ім'я Станіслав слов'янського походження «від ставати і слава (славний) – ставай славним, будь славним» [10, с. 347]. Сам герой про себе високої думки: «І потім, усі ж знають: один Жихар двох вартий» [4, с. 28]. Прізвище Жихар, можливо, утворилося від слов'янського імені Жих, або від білоруського антропоніма Жихар, що українською означає «житель» [12, с. 189]. Є й інші тлумачення, що пов'язуються зі сміливістю, завзяттям, а також зі злим духом. Усі вони характеризують героя. Він сміливий, трохи страшний, не випадково Лариса спочатку думала, що не хотіла б його зустріти на неосвітленій вулиці. Переслідуючи Безголового, Стас відлякує сам: «Проти ночі, при світлі зірок він виглядав, наче чудовисько з підземелля» [4, с. 144]. Автор для характеристики персонажа використав внутрішню форму прізвища. Зв'язок між доантропонімною семантикою літературно-художнього антропоніма і характером персонажа може підтверджуватися або заперечуватися фабулою цілого твору чи окремою реплікою автора [2, с. 84].

Досить промовистими є прізвища служителів народу. Наприклад, прізвище мера Безрадный викликає посмішку, бо який він мер, якщо не може ради дати. Керівник прокуратури Коцюба всіх достає, як коцюба чи кочерга. У літературно-художньому антропонімі Рудницький (слідчий повітової кримінальної поліції) відчитується натяк на рудники, куди відправляли засуджених. Такі літературно-художні антропоніми з прямим онімічним значенням та різкою негативною емоційністю – універсальний засіб для вираження належності денотата-персонажа до негативних героїв.

На особливу увагу заслуговує ім'я і прізвище начальника відділу поліції полковника Валерія Ярового. Ім'я і прізвище доповнюють одне одного: Валерій («здоровий, сильний, міцний» [10, с. 55]) та Яровий від слов'янського імені Яр, що означає «лютий, агресивний» [12, с. 370]. Полковник був статним, високим, але на підлеглих кричав, проявляв лють, владну силу («... полковник і Пархоменко були приблизно однакові на зріст, але перед керівником хлопчина зіщулювся, і мені здалося, що Яровий навис над підлеглим, наче гора» [4, с. 44–45]). Привертає увагу порівняння *наче гора*. Відомо, що прізвище Яровий може походити від апелятива яр – «глибока довга западина (перев. з крутими або прямовисними схилами), що утворилися внаслідок розмиву пухких осадових порід тимчасовими потоками» [3, с. 1648]. Вийшло щось у постмодерному дусі: якась западина (яма) висить, наче гора. А. Кокотюха не раз до такого контрасту привертає увагу («Біля входу височів Валерій Яровий власною персоною» [4, с. 148]).

Серед персонажів молодшого віку традиційним є використання імен зі здрібніло-пестливими елементами: Пашка, Вітька, Вовчик, Олежик, Томка, Васька, Толик. До розмовних зараховуємо також називання за іменем по батькові: Петрович, Юрїївна. Автор запозичив із реального антропонікону напрочуд яскраві прізвища: Примара, Балабан, Козій, Сизий, Маламуха, Потурай, Мегера, Чмаренко, Хмара, Притула та ін. Усі вони несуть якусь інформацію про свого носія. Сам автор устами героїв про це каже, як от, наприклад, про прізвище Глибока: «Коротше, є в нас тут вдова одна, Валентина Глибока. Прізвище ж таке, як сказав, – багатозначне...» [4, с. 33]. Прізвище Сизий асоціюється з голубом, на що звертає увагу автор: «Та-ак, у неслабкий бізнес заліз наш голуб Сизий при житті» [4, с. 99]. Бібліотекар-вбивця Бондар взяв сторожем психічно хвору людину, дозволив йому ночувати у флігелі, тобто приютив, притулив, тому, мабуть,

у персонажа прізвище Притула («Коли я підібрав Стюпу, нічого подібного не думав. Просто пожалів убогого, а він працював сумлінно, наче собака...») [4, с. 249]. Сам Бондар називає його Божою людиною.

Ми зафіксували одне прізвисько Спайдермен. Так називають бармена, який працює в барі «Павук» у костюмі павука («Постер Людина-павук красувався на барній стійці. А за стійкою стояв він, справжній живий Спайдермен») [4, с. 94].

Головним героєм детективного роману «Осінній сезон смертей» є журналіст Андрій Шкарада, якому доведеться втрутитися в розслідування і викрити безжалісного маніяка, що орудував на території студмістечка. Не можемо твердити, що прізвище походить від діалектного шкарадний (бридкий, гидкий [3, с. 1623]), бо герой був привабливим, репортажі писав добре, хоч дуже часто запивав. Автор не дає нам підказок. Але Шкараді вдається розкрутити психопата, він вмів прораховувати. На наш погляд, прізвище має стосунок до апелятива шарада («загадка, побудована на визначенні якогось слова за його частинами...») [3, с. 1613]), що й підтверджує текст. Макс-убивця думає: «Рано чи пізно Шкарада зробить правильний висновок. Я йому це підкину матеріалу, щоб легше і швидше думалося» [5, с. 93]; «Ти, Шкарадо, знову підганяєш задачку під відповідь. Тобі не здається, братухо?» [5, с. 194]. Сам Шкарада зізнається: «...але я вирішив спробувати вирахувати ЙОГО сам. ...З'ясувати для себе мету вбивці. Зрозуміти, чому йому хочеться продовжувати вбивати. І тоді стане зрозуміло, хто він» [5, с. 126]. Можемо зробити висновок, що Шкарада розумний, а також мужній та хоробрий, що закладено в його імені Андрій.

Прізвище Величко належить слідчому, який зовсім не є великим. Автор заклав тут своєрідну іронію: «Слідчий Величко нагадував комара. Не зовні – він був низенький, увесь із округлостей, якийсь сірий: сірий костюм, сіра несвіжа сорочка, сіра краватка, сірі стомлені очі... На комара він схожий поведками – вперто дзижчить у темряві, чекає поки людина втомиться і засне, аби поживитися такою бажаною кров'ю. Таке дзижчання давить на психіку...» [5, с. 12]. У дусі критичного реалізму названий полковник Мурашко (хоч висока посада, та приземлисте прізвище). Здрібнілий варіант прізвища дає привід для глузувань («У всьому посилався на начальника райвідділу полковника Мурашка. Зовсім нейтральна інформашка» [5, с. 121]). Автор дуже часто поєднує Величка з Мурашком. Спеціаліст НДІ судової психіатрії Голубець, депу-

тат районної ради Дудка, генерал-майор Бублик – усі обіймають високі посади, але мають промовисті смішні прізвища та ще й у зменшеному значенні. У цих нейтральних прізвищах «оживає доонімна семантика, яка завмерла в процесі антропонімізації апелятивів» [1, с. 14].

Цікавим, на наш погляд, є прізвисько колеги Шкаради Алевтини Матвіївни Бойко. У цілому тексті замість справжнього найменування буде фігурувати прізвисько Тітонька Коняка. Вона очолювала відділ спорту, колишня спортсменка, але захоплення гормональними препаратами призвело до того, що «її голос загруб, а зовнішні риси почали дедалі менше бути подібними до жіночих. ...це була істота середнього роду: коротка стрижка, величезні окуляри в жахливій оправі, зовсім без косметики, джинси, незмінна сигарета... Хто охрестив її Тітонькою Конякою – невідомо, однак прізвисько підходило ідеально» [5, с. 21]. Так героїня отримала прізвисько за зовнішнім виглядом. Вона завжди хвалилася своїм багатирським здоров'ям. Але А. Кокотюха наділяє Алевтину ще й поведками коня: «Тітонька Коняка сердито пирхала і бурчала щось про дешеvu популярність» [5, с. 45]; «Між іншим, це наша ганьба, тому нема чого тут іржати! – суворо проказала зі свого кутка Тітонька Коняка, зірвавши на слові «іржати» нову бурю реготу й оплесків» [5, с. 121–122]. Як бачимо, зовнішній вигляд, манера говорити, поводитися – усе було характерним для тварини. Псевдонім був вдалим. У цьому романі теж є багато розмовних варіантів імен: Володька, Танюха, Севка, Юлька, Аллочка, Света, Сашко, Славко та ін. Порівняно більше зафіксовано українських прізвищ на –ко: Роднянко, Куценко, Костирко, Стороженко, Яценко, Проценко та ін.

«Шлюбні ігрища жаб» – кримінальна повість, яка зробила А. Кокотюху знаменитим. Автор добре відтворив події, які відбувалися в 90-х роках ХХ ст. Молоді люди легко розбагатіли, але на них почалося полювання. Згрупує всіх Геннадій Петрович Шевель, він же Гена, Шеф («Нічого мужик, тільки понту багато» [9, с. 15]). Оскільки він головний, то й називають його Шефом («Можете називати мене Шефом» [9, с. 18]; «Так, Шефе! Питань нема!» [9, с. 50]). Молодих людей називають за іменами: Генка, Стас, Ігор, Васька, Олежка, Нінка, Сашок. Деякі з них мають прізвиська. Наприклад, мовчазний Гога («Прізвисько це чи ім'я – не знаю» [9, с. 16]) має ім'я Георгій, іноді називають Гошиком, також Великим Німим. Прізвиська Басмач, Шах належить приїжджим із Середньої Азії («Басмач. Як

звати за паспортом – шайтан його знає... Він з Фергани...» [9, с. 17]). Охоронці Петровича взагалі мають модні імена: Боб, Сем. Прізвисько Ферзь – якесь скорочення прізвища героя («Мишко Фірсов, на прізвисько Ферзь, уперше за весь час перебування у слідчому ізоляторі лишився у камері сам-один» [9, с. 120]). Поважні персони мають імена та імена по батькові (Віктор Сергійович, Юрій Іванович), або просто прізвища (капітан Бриль, майор Харченко).

В основі роману «Тасмне джерело» лежить місцева легенда, за якою вода в джерелі помагає тим, хто має чисте серце, а поганих людей убиває. Розслідувати справу дивних смертей буде київський слідчий, капітан Ігор Князевич. Незмінним атрибутом Ігоря буде довгий плащ із піднятим коміром, як в Алена Делона. Він не був подібним до артиста («Ігореві просто подобалось, як кіношник Алєн Делон носив довгий плащ» [8, с. 22]; «Тугіше затягнув плащ, навіть підняв комір, знову без особливого успіху намагаючись повторити манеру Алєна Делона» [8, с. 243]). Усі знайомі називають Ігоря просто Степанович. Для секретарки він «ізгой, безнадійний невдаха». Начальник слідчого відділу звертатиметься до нього офіційно: Ігор Степанович. Найперше літературно-художній антропонім Ігор Князевич асоціюється з іменем київського князя Ігоря. У манері його поведінки є благородство, з Києва він їде в провінцію провести розслідування. Первісне значення імені Ігор («охоронець, захисник» [10, с. 147]) вказує на рід діяльності. Характеристичний потенціал найменування повністю розкривається в тексті. У цьому романі дуже мало прізвищ на –ко (Воловенко), та це й зрозуміло, події відбуваються на Тернопіллі, тому фігурують прізвища на –ук (Ярчук, Боровчук, Палійчук) та характерні для регіону (Новицька, Мазур, Романів, Козуб, Уманець, Цибух). Цікаво відбувається знайомство з бабаю Галею. Усі в селі знають її як відьму. Спочатку автор називає її баба Галя, апелятив баба вказує на те, що це не молода людина. Далі ми дізнаємося її прізвище: Галина Дорош. Згодом натрапляємо на бабу Галю з Гайворона («Кожен або сам хоча б раз звертався до баби Галі з Гайворона, або це доводилося робити їхнім родичам та знайомим» [8, с. 13]). Тепер знаємо не тільки соціальний стан героїні, але й маємо топонім, який вказує на місце проживання. Згодом автор називає героїню іменем по батькові: Галина Таназіївна. Якщо вникнути в етимологію літературно-художнього антропоніма Дорош Галина Таназіївна, то маємо таку картину: Дорош («від українського імені Дорош,

тобто Дорофій» [11, с. 206]; Дорофій – «дар божий» [10, с. 112]); Галина (з грецької мови – «тиха, спокійна, лагідна» [10, с. 80]); Таназіївна (від імені Панас, Танасій – «безсмертний» [10, с. 282]). Галина має дар божий. Марія про неї каже: «Є інші визначення її заняттям – цілительство. Народна медицина, займається травами, ягодами, грибами, лікує замовляннями, знімає пристрिति» [8, с. 157]. Вона лікує людей, бажає спокою для Гайворона, вірить у безсмертя і Божу силу («Баба Галя. Дорош Галина Таназіївна. Місцева... хай буде знахарка, знавець народної медицини, від слова «відьма» відгонило містиком...» [8, с. 218]).

Ті, хто хотів використовувати джерело для лікування вищого партійного керівництва, на цій території були чужими. Їх не цікавили прості смертні люди, вони прагнули безсмертя для себе. Таким був полковник із комітету державної безпеки СРСР, який назвався Половцем. Половець – представник «тюркського кочового народу, який у 11–13 ст. населяв степи між Дунаєм і Волгою, в тому числі Крим і басейн Дону та Сіверського Дінця» [3, с. 1037]. Для місцевих персонаж Половець є чужим, таким, що несе біду, як і колись завойовники половці. Але тут А. Кокотюха в літературно-художній антропонім заклав трохи інший зміст. Виявляється, що Половець народився в Бродях на Львівщині, закінчив філософський факультет Київського університету, тому мав би розуміти місцевих, допомагати, а він служить системі, проводить різні операції по всій державі, тобто кочує, догоджаючи керівництву. Не випадково автор звів Князевича з Половцем. Тут теж відчитується якийсь символізм. Князевич залишиться, а Половець поїде продовжувати кочувати.

У кримінальному романі «Останній контракт» професійні убивці Антон і Віта виконують завдання з ліквідації людей. Автор доводить, що вбивці можуть легко опинитися в ролі тих, кого хочуть прибрати. Головні герої сміливі, зухвалі, але їхня робота – найважчий гріх. Основна характеристика героїв уже закладена в їхніх іменах. Антон – «куплений замість іншого»; «який набиває ціну, перевершує»; «неоцінений, гідний похвали» [10, с. 37]. Віта – «життя», «живуча» [10, с. 70]. За цією інформацією уже можемо зробити висновок, що дує професійний, високооплачуваний, непереможний. Під час знайомства Антон запитує: «Віта – це Вікторія? – Ні. Вікторія – це Вікторія, перемога. А Віта – це Віта. Життя. – Як життя, Віто? – Антон усмінувся. – По-всякому. Як у всіх...» [6, с. 5]. Авторитет Малахов, даючи завдання Антонові, зрозумів, що він «мужик крутий, без понтів», знає собі ціну.

Посередник Кіт високо оцінював професіоналізм Антона («*Кіт був певен, що крім Антона з роботою такого масштабу не впорається ніхто*» [6, с. 38]). А. Кокотюха залишив персонажів без прізвищ і прізвиськ, імен достатньо, щоб мати інформацію про характер, діяльність героїв.

Шанований бізнесмен, банкір Віктор Малахов є замовником вбивства. У нього теж промовисте ім'я, що означає перемога, але в поєднанні з прізвиськом, мабуть, перемога невелика, мала. Має власник мережі модних маркетів прізвисько – Круглий («*Голову Малахов поголив мало не до дзеркальної гладі... Саме за звичку ходити голомозим він отримав прізвисько Круглий... Однак сірі очі, розумні й живі, не відповідали загальній дебільності, котру так і випромінювала зовнішність авторитета*» [6, с. 42]). Але не всім можна його так називати («*Головне – не називати його Круглим, кликуха прилипла, коли він ще сопляком з кооператорів совдензнаки збирав, тепер він – солідний авторитет, не кожному й дозволено його Круглим дражнити...*» [6, с. 98]). Коли Антон розбереться в ситуації, то зрозуміє, що прибирати потрібно Малахова, а не грека Селіди.

Посередником між Антоном із Вітою та замовником був Кіт. Спочатку вони звали його Звідником («*Потім Антон згадав, що на жаргоні повій звідників називають «котами». Обом це слово сподобалося: коротке та містке*» [6, с. 19]). Крім цього прізвиська, у нього є й інше – Помідор («*...той, кого Антон з Вітою охрестили Котом, а всі інші знали як Рому Помідора. Своє прізвисько Роман Сергійович отримав ще підлітком, породило його оригінальне прізвище, яким нагородив сина батько, – Томатов*» [6, с. 123]). Коли Антон починає підозрювати Кота, то називає його Котярою, проявляючи таким чином гнів.

Події в романі відбуваються як в Україні, так і в Америці, тому, зрозуміло, фігурує ціла низка літературно-художніх антропонімів, що характерні для американської (англійської) антропосистеми: міс Джонсон, Мік Уїлсон, Мелінда (Міллі), Ніл, Сідней Хоуп, Юджин Гловер, Стентон, Леслі Гордон та ін.

Натрапляємо на грузинські (Реваз Кіпіані, Гіві Чехідзе) та чеченські (Багіров) антропоніми.

Не обходиться автор без кримінальних елементів, яких називає найрізноманітнішими прізвиськами: Шар, Льодик, Хазар, Батон, Трутень, Ноготок, Вишняк, Корінь. Більшість із них просто називають персонажа, виконують номінативну функцію.

Героїня Галина Іванченко в минулому мала прізвисько Галка Стольник. Так називали її

клієнти, бо за послуги брала сотню («*...Галка Стольник, одна з найвідоміших київських центрових, облишила небезпечну професію і покійно господарювала в домі чоловіка. Як переважна більшість професійних повій, вона відкрила і почала розвивати в собі здібності доброї хазяйки*» [6, с. 9]).

Головний герой роману «**Пророчиця**» колишній поліцейський Сергій Горілий відсидів за своєю чужою. Тепер, повернувшись у Конотоп, починає життя спочатку. Він починає розслідування загадкових смертей. Найперше привертає увагу прізвище героя. «Найпоширенішим засобом реалізації інформативно-характеристичної функції літературно-художнього антропоніма виступає його внутрішня форма, яка нерідко розкривається чи конкретизується в тексті твору» [1, с. 26]. Горілий – бувалий, той, що пройшов через випробування. «Про досвідчену людину, яка багато бачила, зазнала у своєму житті» [3, с. 100]. Є щось схоже з вовком, який пізнав біду. Не випадково автор пише, що герой по-вовчому зиркає на співрозмовника, хоче вовком вити. Сергій справді пройшов через випробування, але справу свою знає добре, а неволя ще більше загартувала його («*Сергій Горілий від сьогодні вважав себе за кермом. Нехай це сприймається дико: вчорашній зек, навіть не отримавши ще паспорта замість довідки про звільнення, починає мізкувати з приводу вбивства, яке нібито хтось там передбачив*» [7, с. 42]). Друг Андрій Шпола хоче вберегти Сергія від того, щоб не накоїв дурниць, не вліз куди не треба, хоча добре розуміє, що «сищики колишніми не бувають». Пророчиця Олеся каже, що Горілий ходить під мечем, мечем долі. Первісне значення імені Сергій («славний», «високоповажний» [10, с. 335]) теж розкривається в тексті. Його хвалить не тільки Шпола, а й Вольдемар, Нікітін. Вольдемар постійно називає його начальником, цинить його навички та досвід («*Мені нормальні люди потрібні, бажано з колишніх ментів*» [7, с. 136]). Нікітін знає, що Горілий зможе виконати завдання: «*У вас досвід оперативної роботи, ви маєте оперативну тяму, до того ж знаєте кримінальний світ тепер уже не тільки ззовні, а й зсередини*» [7, с. 142]. Друзі та знайомі використовують розмовні форми імені: Сержога, Сірий. Варіант Сірий знову викликає асоціацію з вовком. Його товариша Андрія Шпола автор наділив також розмовними варіантами імені: Андрюха, Андрюша, Андрон. Свого брата Горілий називатиме Юрець, Юрок-огірок, Юрець-братець із певною емоційно-оцінною конотацією.

Пророчиця має багато імен, дуже часто апелює до походження: Відьма, Пророчиця, Бджола. Оскільки вона поклоняється Матері-Бджолі, то Горілий називає її Піфією (давньогрецька віщунка), бджілкою Майєю. Не випадковим є ім'я Олеса, яким називається пророчиця, хоча відомо, що *«Ніяка вона не пророчиця, хоча працювала під різних ворожок, за що її притягали до кримінальної відповідальності, навіть сиділа, тільки недовго. Звати її Коровченко Олександра Микитівна»* [7, с. 255]. Відомо, що і в пісні співають про чарівницю лісу Олесю, і О. Купрін цим іменем назвав героїню-чарівницю та й у А. Кокотюхи в романі *«Вигнанець і навчена відьма»* героїня має ім'я Олеса. Напевно, уже традиційно всі ворожки мають такі імена. Варто не забувати, що події відбуваються в Конотопі, де ще в XIX ст. про відьму Олену (розмовний варіант Олеса) писав Г. Квітка-Основ'яненко. А. Кокотюха запозичив уже сформованим цей літературно-художній антропонім із давніших літературних творів. Ім'я Олеса стало символом зі сталим онімним значенням.

Привертає увагу літературно-художній антропонім Воля (*«Цього чоловіка звали справді Волею, чим він у далекому з огляду на календар бандитському минулому дуже пишався»* [7, с. 131]). Воля мав вплив на бізнесове та кримінальне життя Конотопа, він вистояв у «шалених дев'яностих», йому щастило. Прізвисько Воля – усічений варіант імені Вольдемар. Сам герой вважав, що йому щастить із таким іменем (*«Свою фантастичну фортуна Воля пояснював саме наявністю в себе такого оригінального імені, навіть приказку придумав: «Воля волю притягує»* [7, с. 132]). Так героя назвав батько-німець (*«Щоправда, хоча він і дав синові автентичне німецьке ім'я, сам тато мав уже титомо українське прізвище Шульга...»* [7, с. 131]). Цікаво, що й прізвище Шульга (*«Так називають людей, у яких ліва рука – головна»* [7, с. 242]) має характеристичний заряд: *«цей чоловік завжди простягав для привітань саме ліву руку»* [7, с. 130]; *«Він, за збігом обставин, і справді шульга, лівак»* [7, с. 253].

Начальник карного розшуку, підполковник поліції Зарудний Володимир Семенович буде перевертнем. З його дозволу вбивають людей, чинять розправи. Горілий шукає вбивцю, називаючи його Демоном (*«Сам не знав, як його назвати, ляпнув перше, що в голову прийшло. Вважайте, наш противник отримав кодове ім'я – Демон. – Не жирно для нього? – Враховуючи його дружбу з нечистою силою – саме те»* [7, с. 185]). Демон *«у християнстві – злий дух, диявол»* [3, с. 283]. Йому притаманні найгірші риси, Демон у романі

розумний, він *«людина із плоті та крові»*. Горілий і Воля називають його скотиною (*«...причому здалеку заходить, і хитрючий, скотина. Таки демон, інакше не назвеш»* [7, с. 226]; *«Скотина, а говорить усе правильно: Горілий грався з тобою, чуєш ти, Демоне?»* [7, с. 268]). Зарудному навіть подобається, що йому таке прізвисько придумали (*«Ви самі себе демоном вважаєте»* [7, с. 258]; *«Ти справді Демон, – промовив Горілий. – І пишаєшся цим»* [7, с. 264]). Йому весь час хотілося влади, грошей. Не випадково Горілий каже: *«...набридло з аферистами вошкатися, не ваш калібр, не демонічний»* [7, с. 259]. Показовим є те, що вбитого Демона знайдуть *«в обрамленні хаотично розставлених запалених свічок»*, тобто здійснили ритуал, щоб диявол і після смерті не робив біди.

Стукач Дмитро Мурзенко має прізвисько Діма Голова. Виявляється, отримав це прізвисько за зовнішнім виглядом (*«Це його поганяло, башка в нього цікава. Кругла абсолютно, лиса, вуха чебурашкові...»* [7, с. 135]).

Банкір Нікітін приставляє до Горілого двох помічників – Анатолія і Геннадія. Горілий зразу, коли їх побачив, назвав по-своєму (*«...обізвав для себе Круть і Верть, як мишенят із давньої бабусиної казки»* [7, с. 155]). Вони були схожими дивною безликістю, тому й друга назва Толя-Гена все одно була уособлюванням двох в одному. Хоча з часом *«Круть і Верть явно припиняли нагадувати несхожих близнюків»* [7, с. 206]. Хлопці знали свою роботу, виконували її без емоцій, за що навіть Анатолій отримав від Горілого прізвисько Робот Толя. Горілий розумів, що *«вони хоч і механічні обоє, проте відповідальні»* [7, с. 209].

Висновки. Отже, літературно-художні антропоніми А. Кокотюхи є невід'ємними компонентами художнього твору. Вони стають ключовими словами, відповідними символами. Автор вдивляється в етимологію назви, наповнює її неабияким зарядом. Зафіксовано цілу низку інформаційно-оцінних літературно-художніх антропонімів, серед яких виділяються найменування, що характеризують персонажа за зовнішніми ознаками (вадами, виглядом, розумовими здібностями), за родом діяльності, за манерою поведінки. Значну частину досліджених літературно-художніх антропонімів становлять прізвиська.

Змістове навантаження літературно-художніх антропонімів має велике значення для розкриття образу та розвитку сюжету. Перспективою подальших розвідок є дослідження літературно-художніх антропонімів, що функціонують в інших детективних романах А. Кокотюхи, зокрема *«Київська сищиця»*.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Белей Л. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії. Ужгород, 2002. 176 с.
2. Белей Л.О. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії ХІХ–ХХ ст. Ужгород: Патент, 1995. 120 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
4. Кокотюха А. Легенда про Безголового: детективний роман. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2018. 256 с. (Серія «Детективна агенція ВО»).
5. Кокотюха А. Осінній сезон смертей: детективний роман. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2020. 224 с. (Серія «Детективна агенція ВО»).
6. Кокотюха А. Останній контракт: кримінальний роман. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2019. 193 с. (Серія «Детективна агенція ВО»).
7. Кокотюха А. Пророочиця: роман. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2020. 272 с. (Серія «Детективна агенція ВО»).
8. Кокотюха А. Таємне джерело: роман. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2019. 320 с. (Серія «Детективна агенція ВО»).
9. Кокотюха А. Шлюбні ігрища жаб: кримінальна повість. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2020. 192 с. (Серія «Детективна агенція ВО»).
10. Трійняк І.І. Словник українських імен. К.: Довіра, 2005. 509 с.
11. Чучка П. Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник; наук. ред. член-кор. НАН України В.В. Німчук. Львів: Світ, 2005. 704 + XLVIII с.
12. Чучка П.П. Слов'янські особові імена українців: історико-етимологічний словник. Ужгород: Ліра, 2011. 432 с.

УДК 821.161.2 – 3.09

ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ РОМАНУ І. ПАВЛЮКА «БІЛИЙ ПОПІЛ»

THE GENRE-STYLE FEATURES IN THE NOVEL BY I. PAVLYUK THE «WHITE ASH»

Гонюк О.В.,*orcid.org/0000-0002-4985-6075**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри української літератури**Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара***Шаф О.В.,***orcid.org/0000-0001-5692-506X**доктор філологічних наук, доцент,**професор кафедри української літератури**Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

У статті скеровано увагу на висвітлення поетикальних контурів сучасної масової літератури, зокрема жанру трилера - одного з найбільш рейтингових у читацькій аудиторії. Метою статті є дослідження жанрово-стильової специфіки дебютного роману Іларіона Павлюка «Білий Попіл» (2018), а саме: специфіки взаємодії жанру «трилер» та стилю «нуар» у творі, осмислення їхньої художньої реалізації. Застосування структурно-типологічного, генологічного, естетико-стильового підходів до тексту, елементів рецептивної естетики дозволило окреслити сюжетно-композиційні ознаки жанру «трилер» у романі Іларіона Павлюка («економна» зав'язка, збереження когнітивного контуру детективу, неочікувана розв'язка, швидкий перебіг екстремальних і ризикових подій, зокрема й в емоційно-смісловому полі хорор, боротьба протагоніста й антагоніста, «схематичність» персонажів, гнітюча атмосфера злочинності) та скорелювати їх з виразними елементами стилістики нуар (похмурий урбаністичний колорит Києва, суспільний і міський маргінес, жорстка манера оповіді, насичена згубними елементами, акцентуація проблеми психічного саморуйнування героя, його травматичного життєвого шляху). Досягненню ефекту саспенсу в романі Іларіона Павлюка підпорядковано сюжет, хронотоп, нарративну стратегію, що змушують реципієнта перебувати в напруженому очікуванні до фіналу твору. Визначено також особливості жанрової модифікації роману-три-

лера Ілларіона Павлюка під впливом інтертекстуальної апеляції до повісті «Вій Миколи Гоголя» з його містичним колоритом (події в романі «Білий попіл» відбуваються в тому в хуторі під Києвом, коло, окреслене крейдою, має захищати від демона Вія, мертва панночка називає свого вбивцю – Хому Брута). У статті зроблено спробу охарактеризувати національну специфіку стилю нуар як такого, що, на відміну від західних аналогів, відкриває перспективи для оптимістичної розв'язки.

Ключові слова: жанр, стиль, детектив, трилер, нуар, саспенс, хорор.

In the article, the paraliterature art features, particularly the features of thriller fiction, the genre that has gained popularity in Ukraine lately, are concerned. The goal of the investigation is studying the genre and style peculiarities of the Illarion Pavliuk's debut novel "White ash" (2018) as well as the specificity of conflation of thriller genre and noir style, and their art implementation in the text. Structural and typological, aesthetic and stylistic methodological approaches, as well as reader-response criticism help to outline thriller markers in novel's plot (for instance, "economic" novel's exposition, the cognitive frame of detective fiction, twist ending, action (fast-moving extreme and dangerous horror events), fighting between antagonist and protagonist, sketchiness of characters, depressing atmosphere of criminality). These thriller features coordinates with noir stylistic elements (gloomy urban vies of Kyiv, social and city frontier, harsh narrative manner with rude elements, accented psychical problem of hero's self-distraction, his traumatic life as well). In Illarion Pavliuk's novel the stressful plot, darker chronotope, appropriate narrative technics are aimed to achieve suspense effect. The article also deals with the thriller genre modification in dui to its intertextual bounding with the Mykola Hohol's novel "Viy" (there are some similar details in both novels: drawn circle with chalk protects against the demon Viy, dead girl has pointed on her murder - Homa Brut, etc.) and consequent transposing of Illarion Pavliuk's novel plot in the time of the past century in the old Kyiv suburb. Unlike foreign noir novels national specificity of noir style in the Illarion Pavliuc's novel "White ash" opens the opportunity for optimistic denouement, which is also highlighted in the article.

Key words: genre, style, detective fiction, thriller, noir, suspense, horror.

Постановка проблеми. «Білий Попіл» – дебютний роман у творчості журналіста, продюсера й теледокументаліста Ілларіона Павлюка, який вийшов друком у 2018 році у видавництві «Старого Лева». Твір привернув увагу численної читацької аудиторії, адже був написаний у популярному й актуальному на сьогодні жанрі «трилер». Цей роман доповнив нішу, яка скупко представлена в українській літературі сьогодення.

І. Павлюк неодноразово зазначав, що ідея роману – сучасне переосмислення «Вія» М. Гоголя. Спочатку автор розробив кіносценарій «Вій 2.0», а коли зрозумів, що така форма має багато жанрових обмежень, то написав книгу «Білий Попіл», яка захоплює заплутаною детективною історією, похмурою містичною атмосферою й нестандартними героями з серйозними психологічними травмами. Низка подібних сюжетних чинників творить специфіку твору І. Павлюка як трилера з рисами стилістики нуара.

«Білий Попіл» – успішний початок, але нерідко новонароджені літературні зірки згасають разом зі своїми яскравими дебютами, проте другий роман письменника «Танець недоумка» засвідчив, що успіх першої книги молодого літератора – це не випадковість, а сам він перспективний автор і справжня знахідка для сучасної української літератури детективного жанру. Науково-фантастичний роман «Танець недоумка» був номінований на звання «Книга року ВВС – 2019 року», а 2020 року І. Павлюк видав свій третій роман «Я бачу, вас цікавить п'ятьма», який потрапив у фінал «Книги року ВВС – 2020 року» [1]. Ілларіон Павлюк, безперечно, нова постать в українському літературному середовищі, проте

доробок письменника – помітне художнє явище, позначене самотністю й оригінальністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Творчість Ілларіона Павлюка, як і багатьох сучасних письменників, поки що не досліджена достатньою мірою. Зокрема Н. Петринська в рецензії на роман «Білий Попіл» «Хто вбив Соломію Засуху?» зауважує, що це «...детективний роман, композиційно загорнутий у старосвітську обгортку понад сторічної давнини з елементами субжанрів «нуар» і «фан-фікшн». І. Павлюк створює напружений, «крутий» кримінальний світ у чорно-білих відтінках, замішавши цю маскулітно-жорстоку естетику на традиційних, ба навіть, хрестоматійних дріжджах гоголівської сільської містики» [8]. Авторка характеризує алюзії, наявні в книзі Павлюка, на сучасні книги та кіно: атмосферою хутор Білий Попіл нагадує містечко Твін Пікс Девіда Лінча, а Тарас Білий постає таким собі Фандоріним із творів Бориса Акуніна, здатним утерти носа найдосвідченішим противникам. Звертає увагу критикиня й на кінематографічність роману, яка, на її погляд, обумовлена його напрочуд динамічним й подекуди навіть перенасиченим дією сюжетом.

Олена Вещикова в науковій статті «Наративні стратегії в романі Ілларіона Павлюка «Білий Попіл»» простежує специфіку оповіді у творі письменника. Дослідниця доходить висновку: «Білий Попіл» – містичний ретродетектив з елементами нуару...одна з провідних наративних стратегій, задіяних у романі, – інтертекстуальна взаємодія з повістю М. Гоголя «Вій», маніпулювання читацькою рецепцією, навіювання містичного настрою завдяки конкретним текстовим

сигналам» [2, с. 1 28]. Романи І. Павлюка є також предметом дослідження мовознавчих студій. Дослідниця Ю. Фернос аналізує прецедентні та фонові назви в онімному просторі роману «Я бачу, Вас цікавить п'ятьма» [9], а Є. Першин – містичний художній дискурс у романі «Білий Попіл» [7].

Отже, у пресі достатньо різноманітних читацьких відгуків на роман «Білий Попіл», він оглядово висвітлений у кількох літературознавчих рецензіях і статтях професійних критиків, однак ґрунтовного, детального дослідження жанрово-стильових особливостей цього твору письменника наразі не існує, чим і зумовлюється новизна нашої роботи.

Постановка завдання. Актуальність роботи полягає в необхідності дослідження жанру трилера, що є одним із найрейтинговіших серед української читацької аудиторії, але й досі недостатньо вивченим вітчизняними літературознавцями. Цей жанр потрапив у коло наукових зацікавлень таких літературознавців, як О. І. Орехова («Міждисциплінарний підхід до визначення кінематографічного жанру «трилер»»), А. С. Охріменко («Трилер як тип тексту: теоретичний аспект»), І. В. Пасько («Жанрово-стильова специфіка технотрилерів Макса Кідрука»), С. О. Філоненко («Масова література в Україні: дискурс/гендер/жанр»), Т. В. Дьякова («Характеристика жанру «трилер» и его поджанры») та ін., які у своїх наукових публікаціях подавали теоретичні спроби термінологізації та структуралізації жанру. Актуальним залишається й дослідження явища нуара, що функціонує як жанр у зарубіжній літературній традиції і як стиль в українській. **Метою** роботи є дослідження специфіки взаємодії жанру «трилер» та стилю «нуар» у романі Іларіона Павлюка «Білий Попіл», осмислення їхньої художньої реалізації у творі. Досягнення поставленої мети передбачає реалізацію таких завдань: виявити характерні риси жанру «трилер» та стилю «нуар» у романі І. Павлюка «Білий Попіл», дослідити особливості функціонування жанрової поліфонії в художній канві аналізованого твору.

Виклад основного матеріалу. 2018 року вийшов друком дебютний роман письменника «Білий Попіл». І. Павлюк наголошує на тому, що це був абсолютно незапланований твір: «Ідея виникла за ранковою кавою. Ми з колегою говорили про російську екранізацію «Вія» та те, як росіяни приватизують нашу літературу. Виникла ідея зняти фільм із переосмисленням літературного твору Миколи Гоголя. Я написав на аркуші

“Кіносценарій. Вій 2.0”. Під час роботи зрозумів, що рамки кіносценарію стали для мене затісними. Натомість народилася книжка» [1].

Автор зазначає жанрові ознаки своєї книжки: «Це трилер за класичною побудовою та несподіваною розв'язкою. По всій книжці розкидані непомітні підказки... це й нуар – коли почав читати про усі ознаки стилю, зрозумів, що влучив у них усі» [1]. Спираючись на авторське визначення, спробуємо охарактеризувати основні ознаки трилера й стилю нуар в аналізованому творі.

За основу роману «Білий Попіл» Павлюк узяв знайому кожному українцю історію – моторошну, містичну, сповнену демонічними образами повість «Вій» М. Гоголя. З одного боку, у цьому «переспіві» «Вія» простежується на рівні ідеї певна вторинність. Письменник використовує хутір під Києвом як топос розгортання подій, ім'я головного героя (Хома Брут), демона Вія, сотника, коло, окреслене крейдою, що має захищати від демона, мертву панночку, яка перед смертю називає свого вбивцю – Брута. З іншого боку, автор перетворює претекст до непізнаваності: трансформує ідеї та конфлікти, закладені в оригіналі, редагує склад героїв, подаючи альтернативне прочитання старого сюжету.

«Білий Попіл» – це спроба автора в особі протагоніста, київського детектива Тараса Білого, провести власне розслідування вбивства панночки, керуючись таким актуальним нині критичним мисленням. Що, якщо відкинути містику й міфи про стародавнього демона Вія, могло статися насправді? І. Павлюк створює цілком оригінальний трилер з елементами сучасної стилістики «нуар», композиційно загорнутий у старосвітську обгортку понад сторічної давнини.

Роман «Білий Попіл» – це розповідь, яка ведеться від особи головного героя Тараса Білого. Він приватний київський детектив, до якого звертається сотник Назар Засуха, донька якого, панночка Соломія, загинула за невідомих обставин. У її смерті звинувачують Хому Брута. Сотник наймає детектива, щоб той довів вину Хоми. Згодом стає зрозуміло, що Тарас Білий, він же Томаш Болгар, це і є Хома Брут, який 20 років тому скоїв злочин, утік і втратив пам'ять. Усі ці роки сотник шукав Брута, а коли знайшов, створив умови для того, щоб той пригадав усе й був покараний за свій злочин. Хому готують до тортур, але виявляється, що в смерті панночки винна її мачуха Анна. Цей поворот стає неочікуваною розв'язкою, яка характерна для трилера. Несподіваний фінал є апофеозом твору (саме тому трилери й стають культовими, адже навіть через багато років книги

пам'ятають за неочікувану розв'язку історії).

Літературознавці одноставно називають саспенс головним компонентом трилера. В англійській мові це слово існує ще з XV ст. і походить від лат. *suspensus* – підвішений (завмерлий, застиглий, заляклий, натягнутий), тобто від початку це певний «підвішений стан», невідомість, непевність, неспокій, тривога, невирішеність. З одного боку, саспенс – «солодкий біль тривоги», момент, коли читач відчуває залучення до перипетій твору, сприймає небезпеку, яка загрожує головному герою, як свою власну. У такий спосіб реципієнт переживає напругу: інтенсивне відчуття дискомфорту, нервового збудження, страху. З іншого боку, як зазначає дослідниця О. Воробйова, «це емотивний компонент літературної оповіді, результат такої побудови сюжету чи окремих сюжетних ходів, завдяки яким розвиток подій набуває конфліктного й альтернативного характеру, який висвітлює можливість різних варіантів розвитку подій, проте залишає цю можливість до певного часу нереалізованою» [5, с. 401].

Сюжетно-композиційні особливості трилера – це особливий механізм дії автора на читача. Сюжет, композиція, хронотоп, тип нарації в трилері підпорядковуються проблемі саспенсу, адже головне завдання автора – захопити увагу читача й тримати його в нервовому очікуванні до кінця твору.

На наш погляд, у романі «Білий Попіл» можна виділити такі жанрові ознаки трилера, як:

1. **«Економна» зав'язка** – читач потрапляє в сюжет моментально, приходять у розпал історії, нічого не розуміє із самісінького початку. Реципієнт роману «Білий Попіл» з перших сторінок занурюється в швидкий перебіг подій: Тарас Білий їде на зустріч з гравцями в карти, де збирається шулерськими прийомами виграти колья певної графині, програє, влаштовує бійку, потрапляє в заручники, але втікає. Це лише маленька частина перепитій зав'язки, які спіткають головного героя. Читачу спочатку важко збагнути причинно-наслідковий зв'язок того, що відбувається, але згодом стрімкий розвиток подій повністю захоплює увагу реципієнта. І. Павлюк створює типову для трилерів заплутану, насичену, «економну» зав'язку.

2. **Збереження когнітивного контуру детективу**. Центральна подія – розслідування злочину, відтворення його чіткої, логічно вибудованої картини й викриття злочинця. У романі «Білий Попіл» сотник Назар Засуха винаймає детектива Тараса Білого, щоб той знайшов убивцю паночки. Суттєва відмінність трилера від детектива

в тому, що розслідування веде не до розкриття злочину, а до катастрофи. Тарас Білий не знаходить злочинця, а дізнається, що він і є головний підозрюваний – Хома Брут. У детективі злочин скоюють на початку, а в трилері найстрашніші події відбуваються вкінці. Детективний сюжет нагнітає цікавість читача: автор розпорошує натяки й підказки про те, хто ж таки є вбивцею і які його мотиви. Наприклад, у романі діє загадковий і лихий Томаш Болгар, який здається очевидцем подій, допомагає Тарасу реконструювати вбивство, і наймичка Настя, яка нібито все знає, але боїться розказати, і повитуха Марфа, не встигає озвучити ім'я вбивці, бо в той момент «оби два задерли голови, поглянувши на її вікно. Якраз вчасно, щоб почути звук розтрощеного скла й побачити, як нещасна Марфа вилітає разом із розбитою швидкою головою вперед, ламаючи тонкі віконниці» [6, с. 200]. Розкидані крючки-підказки покликані створити в уяві читача чітке уявлення майбутньої розв'язки.

3. **Несподівана розв'язка або twist ending**. **Твіст** (англ. *twist* – крутіння) – несподіваний сюжетний поворот, який повністю змінює напрямки розвитку сюжету і йде всупереч очікуваним результатам подій. *Twist ending* – несподіваний поворот перед фіналом. Це популярний прийом, який часто використовують в художній літературі, кінематографі та відеоіграх. І. Павлюк за мить до фінальної сцени несподівано повертає сюжет – і раптом усе стає ясно: усі підказки були неправдивими, нас обманули, ми обманулися.

4. **Швидкий перебіг подій**. У традиціях авантюрно-пригодницької літератури, жанровим різновидом якої є трилер, сюжет роману «Білий Попіл» розгортається як динамічний ланцюг напружених подій, у яких проявляються інтелектуальні, фізичні й вольові якості героя. Текст насичено ризиковими й екстремальними епізодами, деталями несподіванок та випадковостей. У романі І. Павлюка наявні численні перипетії, які ми спробували класифікувати, виділивши **події хорор**, призначені викликати страх і огиду. Такими у творі постають убивство отця Варфоломія, якому кінь Вій розтрощив череп і «...жахливий хрускіт змішався з шумним зойком натовпу» [6, с. 117]; спалення пристави «...як звивався на долівці мій знайомий пристав з охопленою полум'ям шевелюрою» [6, с. 33]; замах на Марфу-повитуху: «...раптом вона звереснула. Це був несамопитий, сповнений жаху короткий вереск, од якого зі старої верби здійнялась у небо зграя вороння» [6, с. 182] та ін. **Події сильної напруги** – неочікувані повороти, які вражають

жорстокістю, безглуздістю, терором. **Екшн-події** (від англ. action – дія) – бійки, погоні, вбивства: бійка в лігві Лисиці, втеча від Котелка і сотника, фінальне побоїще клану Лисиці з Назаром Засухою та його людьми: «Бій скінчився. Майдан був усіяний мертвими та пораненими» [6, с. 322]. **Містичні події**, які можна умовно розділити на дві групи: 1) пов'язані з хронотопом (хутір Білий Попіл) – селяни вірили, що живуть біля брами пекла, називали холеру білою неміччю, яку наслав на них Бог за гріхи, сприймали скажених вовків за демонів; 2) пов'язані з інтертекстом (повість «Вій») – крейдяні кола, демон Вій, панночка, яка встала з труни та ін.

Бурхливі перипетії, якими насичена оповідь, страх перед небезпекою, недосказаність, містична незрозумілість того, що відбувається, діють на читача системою емоційних сигналів, збуджують уяву, загострюють відчуття.

5. Сюжетна лінія боротьби протагоніста й антагоніста. Слід наголосити, що в романі І. Павлюка немає класичних прикладів позитивних і негативних персонажів, які борються між собою. Головний герой твору Тарас має амбітний та цинічний характер, силу духу, а також критичне мислення, що не робить його «суперменом», але дає можливість протистояти трьом ворогам, які хочуть його вбити: сотник Назар Засуха мстить за смерть доньки, бандит Лисиця – за побоїще, Анна хоче знищити, щоб ніхто не дізнався правди. Така концентрація ворогів спричиняє численні стрілянини, погоні, бійки, втечі. Небезпека навколо героя постійна, що створює безперервну напругу й тримає реципієнта в нервовому очікуванні.

Слід відзначити, що в романі «Білий попіл» протагоніст Тарас Білий перетворюється на певний час на антагоніста (момент, коли друге «я» Тараса Білого – Томаш – переконує його в тому, що це він убив панночку: «Мій нещасний Хома... Ти розслідував убивство, скоєне два десятиліття тому, і єдиним підозрюваним від початку був ти сам... – сказав Томаш, стиснувши в зубах самокрутку» [6, с. 279]). Така ситуація, коли герой виступає й у ролі детектива, і, в обставинах, що змінилися, у ролі злочинця, а отже, простежується зміна ролей, є однією з характерних ознак трилера.

6. «Схематичність» персонажів: відсутність розлогих характеристик героїв прискорює оповідь. Другорядні герої роману «Білий Попіл» постають швидше «сюжетними функціями», ніж образами цілісних і багатогранних особистостей. І. Павлюк відтворює зовнішній вигляд персона-

жів і не заглиблюється в їхній внутрішній світ. Наприклад, змальовує зовнішні портрети, які складаються з паспортних елементів, як-от портрет наймички Насті: «... струнка темноволоса дівчина в простому селянському одязі. Навряд чи їй уже виповнилося двадцять років», сором'язливо опущене лице якої не давало можливості «зауважити, гарненька вона чи ні» [6, с. 73]. Значно рельєфнішими й складнішими в романі постають образи головного героя Тараса Білого та Анни. Автор подає інформацію про їх життєвий шлях, який вплинув на формування характеру, показує мотивацію вчинків і причини психологічних розладів. Тарас – маргінальний тип особистості, який має напружені стосунки з суспільством, Анна – архетипний образ фатальної жінки. Вони є класичними зразками героїв творів стилю «нуар».

7. Атмосфера злочинності. Простір роману «Білий Попіл» можна умовно розділити на два топоси. Це Київ та хутір Білий Попіл. Реалізація їхнього зображення має певні відмінності, які поєднує атмосфера злочинності. Здається, що вбивства, насильство, обман існують усюди й стосуються кожного: «Найближча корчма, якщо вірити п'яним згукам бадьорої бійки, була аж за поворотом. Поблизу ж – ні заїжджого двору, ні борделю, – самі лише халупи» [6, с. 11].

Крім таких сюжетно-композиційних ознак жанру «трилер» у романі І. Павлюка, як «економічна» зав'язка, збереження когнітивного контуру детективу, twist ending, швидкий перебіг подій, боротьба протагоніста й антагоніста, «схематичність» персонажів, гнітюча атмосфера злочинності, твір містить також виразні елементи стилістики нуар.

На думку І. Існюк, якщо розглядати засадничі основи естетики нуара в сучасному мистецтві, то помітним буде ніби гіркий присмак, який виникає під час розповіді, у якій убачаємо елементи безнадійності чи жорстокості, що позбавляє надії на позитивні зміни в людському бутті, сподівання на happy end. Зрада і цинізм, недовіра і брехня пронизують, зокрема, сюжети творів, ми бачимо не просто події життя, а події на тлі, наприклад, скупого освітлення й тьмяного блиску нічних вулиць після дощу, коли виникає щемливе уявлення про фатальне, незворотне «сіре» існування людини на тлі сірого асфальту в негоду. Після споглядання подібного не варто очікувати позитивних думок, емоцій чи почуттів. Навпаки, виникає уявлення про приреченість або відсутність перспектив [4, с. 72].

Для формування стилю «нуар» важливе міське середовище: образ міста, переважно мегаполіса,

постає «кам'яними джунглями», тому критики вирізнують нуар «лос-анджелеський», «чиказький», «паризький», «лондонський», «делійський» та ін. У таких творах зображується нічне життя міста, дешеві готельні номери, бари, вокзали. Роман «Білий Попіл» розділений на 3 частини. Події першої відбуваються в Києві та на його околицях. На наш погляд, саме ця «київська» частина стилізована під нуар.

У процесі дослідження ми виділили такі ознаки стилю «нуар» у романі «Білий Попіл» І. Павлюка. Дія відбувається в пронизаному дощем та туманом міському середовищі зі старими будівлями. На початку роману детектив Білий виконує замовлення графині – повернути рубінову підвіску «...з оправою у вигляді змії» [6, с. 9]. Для цього він їде в округ Ямки (околиці Києва), де панує гнітюча дійсність: брудна бруківка, борделі з неперевіреною репутацією, вкрай сумнівні шинки і заїжджі двори, п'яні згуки бадьорої бійки й самі халупи: «...мешканці Ямок економили на свічках – у вікнах іще було темно. «Наче в очах мертв'яка», – привіялось порівняння» [6, с. 10]. Глибокі калюжі, багно, грязюка, чорні силуети будинків на сірому тлі неба створюють певну сугестію: «А вашому братові ніхто ніколи не казав, що жити бідно і жити по коліно в лайні – не одне і те ж?» [6, с. 11]. У результаті виокреслюється похмура атмосфера міста, що породжує почуття розпачу та приреченості.

На наш погляд, у творі домінує жорсткий тип оповіді: використання емоційно-забарвленої лексики з конотативним значенням згрубілості, зневаги: «гевал» (здоровань), «грошва», «лаписька», «запацьоране опудало», «мугир», «здоровань», «мордяка» тощо: «Здоровань і справді намагався запахнути своє свиняче рило всередину циліндра...» [6, с. 14]. Для уїдливих, злісно-глузливих зауважень оповідач майстерно використовує сарказм: «І що там, через чотири вулиці? Лайно трохи вищого сорту? Чи, може, біле?!» [6, с. 11]; «Цікаво... Я ж наче не збирався на гостини до лахмітників-перекупників.» [6, с. 17].

Головний герой має складний характер, непросту долю, знаходиться в конфлікті із суспільством і мораллю. 20 років тому несправедливо обвинувачений у смерті панночки Хома Брут утік перед судилищем, але впав у річку й через кисневий голод утратив пам'ять. Згодом він жив з циганами, займався конокрадством, ярмарковим шулерством, служив 12 років у війську, потім став приватним детективом. Ще вагомішою особливістю нуарного героя є прагнення до саморуїнування. Хома Брут звинувачує себе

у вбивстві панночки Соломії, саме тому в нього починаються психічні розлади: роздвоєння власного «я» та сни-марення.

На підсвідомому рівні Тарас (Хома) шукає покарання за скоєний злочин, у результаті чого в нього відбувається роздвоєння особистості. Загадковий Томаш Болгар – це друге «я» самого Тараса Білого, що втілює витіснені, несумісні з моральними цінностями бажання, темний бік підсвідомості, який вперше з'являється після того, як Тараса вдарили по голові в кримінальному притоні Лисиці: «Втрачаю рівновагу й лантухом падаю навзнік – просто в обійми гевала. Стілець. То був тяжкий різьблений стілець» [6, с. 21].

Томаш Болгар є абсолютним нігілістом й антиморалістом. Він має дивний вигляд: «На незнайомцеві були старомодні гостроносі чоботи і просте, доволі заношене пальто з побитим міллу заячим коміром. Але довершувала костюм бездоганна сорочка, вишита білим по білому» [6, с. 23] і «холодний погляд втомлених очей» [6, с. 23]. Томаш є осучасненим, переосмисленим демоном-Вієм, який руйнує людську душу.

І. Існюк звертає увагу на те, що твори, створені на засадах естетики нуара українськими митцями, мають у собі децицію оптимізму, краплю надії й віри в людину, її спроможність долати труднощі, не втрачаючи віри в добро та справедливість. І. Павлюк у романі «Білий Попіл» оприявнює це спостереження дослідниці. Наймичка Настя розповідає Білому давній переказ про те, що Болгар – це насправді демон Балорг, який живе всередині людей, забираючи в них віру в прощення: «...знаходить найменші червоточинки в наших душах і роз'їдає їх, щоб змусити людину повірити, що вона – зла. І тоді дрібні провини спершу спонукають до справжніх гріхів, а потім призводять до страшних злочинів» [6, с. 290]. Вона допомагає Тарасу повірити в те, що він не вбивця, перемогти внутрішнє роздвоєння й почати нове життя.

Крім образу головного героя Тараса, варто звернути увагу на центральну героїню роману – матір панночки Анну, яка уособлює архетипний образ фатальної жінки, що часто зустрічається у творах нуара.

Автор наділяє Анну такою портретною характеристикою: «Погордливе обличчя Анни було сухе, з високими гострими вилицями, тонкими губами, запалими щоками та втомленими, недобрими очима» [6, с. 279]. Перед читачем постає норовлива, егоцентрична особистість із суворим характером. Вона вимагає від чоловіка шанобливого ставлення, а радше поклоніння. Вона

не тільки дивиться на Тараса холодним, зміїним поглядом, але й змушує свого камердинера стежити за детективом. Її постать позначена таємницею та небезпекою.

І. Павлюку вдається стилізувати роман «Білий Попіл» в естетиці нуар: створити темну, похмуру атмосферу в місті, де панує бандитизм і корупція, що породжує гнітюче почуття розпачу. Його герой має травматичний життєвий шлях і знаходиться в конфлікті з соціумом, а над головною героїнею тяжіє фатум. Виникає уявлення про приреченість або відсутність перспектив, але автор у дусі української традиції дарує читачу й героям роману децицію оптимізму.

Висновки. Отже, спираючись на проведене дослідження, ми визначаємо жанр роману І. Павлюка, як трилер у стилі нуар. Автору вдалось відтворити містичну й похмуру реальність, динамічну сюжетну лінію, надати реципієнту можливість спостерігати захоплюючу детективну історію, у якій головний герой – носій психологічних травм і змушений не тільки протистояти ворожому середовищу, а й розбиратись із власним дисгармонійним станом психіки. І. Павлюк вдало підпорядкував сюжетно-композиційні елементи, хронотоп, наративну стратегію проблемі саспенсу, утримуючи реципієнта в напруженому очікуванні до самого фіналу твору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. «Білий Попіл» – якісна жанрова література, на яку чекали давно. [Презентація роману «Білий Попіл»]. «Видавництво Старого Лева»: веб-сайт. URL: <https://starylev.com.ua/news/bilyy-popil-yakisna-hanrova-literatura-yaku-chekali-davno> (дата звернення: 27. 09. 2022).
2. Вещикова О. Наративні стратегії в романі Ілларіона Павлюка «Білий Попіл». *Studia ukraini caposna niensia*. 2021. Vol. IX/1. P. 121 –130.
3. Ілларіон Станіславович Павлюк. *Вікіпедія: вільна енциклопедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 27. 09. 2022).
4. Існюк І. Естетика нуару в сучасному художньому просторі України: ціннісні засади, теоретичні пошуки і мистецька практика. *Мандрівець*. 2014. № 1. С. 71–74.
5. Орехова О. І. Міждисциплінарний підхід до визначення кінематографічного жанру «трилер». *Одеський лінгвістичний вісник*. 2014. Вип. 4. С. 202 – 205.
6. Павлюк І. Білий Попіл [Текст]: роман; перекл. з рос. Михайла Бриниха. Львів: Видавництво Старого Лева, 2020. 352 с.
7. Першин Є. В. Містичний художній дискурс: жанрові особливості й мовна специфіка. *Записки з українського мовознавства*. 2020. Вип. 27. С. 273 – 282.
8. Петринська Н. Хто вбив Соломію Засуху? (Рецензія на книгу Ілларіона Павлюка «Білий Попіл»). *ЛітАкцент*: веб-сайт. URL: <http://litakcent.com/2019/09/09/hto-vbiv-solomiyu-zasuhu-retsenziya-na-knizhku-illariona-pavlyuka-bilyy-popil/> (дата звернення: 27. 09. 2022).
9. Фернос Ю.І. Прецедентні та фонові назви в онімному просторі роману Ілларіона Павлюка «Я бачу, Вас цікавить п'ятьма». *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія Філологія. Том 1 № 45 (2021). С. 470 – 476.

АНТИКОЛОНІАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ РОМАНУ ДОКІЇ ГУМЕННОЇ «ЗОЛОТИЙ ПЛУГ»

THE ANTI-COLONIAL CONTEXT OF DOKIA HUMENNA'S NOVEL "THE GOLDEN PLOW"

Лаврусенко М.І.,

orcid.org/0000-0003-0052-5627

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української філології та журналістики

Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Д. Гуменна – українська письменниця-емігрантка. У вигнанні авторка написала багато художніх і науково-популярних творів про найдавніші сторінки минулого нашої батьківщини (повісті «Велике Цабе», «Небесний змії», «Епізод з життя Європи Критської», есеї «Благослови, мати!», «Родинний альбом», «Минуле пливе у прийдешнє», збірка мікронovel «Прогулянка алеями мільйоноліть» та ін.). У доробку мисткині є й твори, що змальовують життя України у 20–40-і роки ХХ століття – романи «Діти Чумацького шляху», «Золотий плуг», повість «Мана» та ін. Ці прозові здобутки письменниці правдиво відтворюють атмосферу радянської доби, тоталітарну систему, яка брала під контроль кожен вільний крок людини.

Показовим прикладом художнього осмислення буття творчої людини у підрадянській Україні є роман Д. Гуменної «Золотий плуг». Цей твір автобіографічний. Він має антиколоніальний пафос. Окремі сторінки долі мисткині прочитується в образі Гаїни Сай. Героїня захоплюється давніми цивілізаціями, багато читає. Її не приймає радянське письменницьке середовище, бо твори Гаїни не відповідають канонам соцреалізму. Дівчина не йде на компроміс з владою, тому самотня і позбавлена засобів для існування.

Суголосно змальовано й образ Миколи Мадія – студента-історика, який був звинувачений у буржуазному націоналізмі за дипломну роботу, присвячену скіфській добі України.

Події в романі «Золотий плуг» Д. Гуменна відбуваються в підколоніальній Україні 20–30-х років ХХ століття. Національно орієнтовані українці і прихильники радянської системи змальовані контрастно. Твір Д. Гуменної нативістський за своєю суттю. Головні герої опираються радянській колоніальній системі, вивчаючи свою культуру, історію. Через образи Гаїни Сай і Миколи Мадія авторка змальовує типове для радянської держави ставлення до інакомислячих людей. Змістом твору письменниця довела, що людині творчій з правдомовним характером ніколи не вдасться реалізувати себе в тоталітарному суспільстві. Цей висновок звучить як застереження. Отже, аналізований роман мисткині має антиколоніальне звучання.

Ключові слова: Докія Гуменна, роман, тоталітаризм, антиколоніалізм, діаспорна література, дохристиянська історія України.

D. Humenna is a Ukrainian émigré writer. In exile, the author wrote many works of art and popular science about the most ancient pages of the past of our homeland (the stories "Great Tsabe", "Heavenly Serpent", "Episode from the Life of Europe of Crete", essays "Bless, Mother!", "Family Album", "The past floats into the future", a collection of micro-novels "A walk through the alleys of millions of years", etc.). The artist's work also includes works depicting the life of Ukraine in the 20s-40s of the 20th century – the novels "Children of the Milky Way", "The Golden Plow", the novel "Mana", etc. These prose achievements of the writer truthfully reproduce the atmosphere of the Soviet era, the totalitarian system that took control of every free step of a person. D. Humennaya's novel "The Golden Plow" is an illustrative example of the artistic understanding of the existence of a creative person in post-Soviet Ukraine. This work is autobiographical. It has an anti-colonial pathos. Individual pages of the fate of the artist can be read in the image of Haina Sai. The heroine is fascinated by ancient civilizations, reads a lot. She is not accepted by the Soviet literary environment, because Haina's works do not correspond to the canons of socialist realism. The girl does not compromise with the authorities, so she is lonely and has no means of subsistence. The image of Mykola Madiy, a history student who was accused of bourgeois nationalism for his thesis on the Scythian era of Ukraine, is also depicted in the same volume. The events in the novel "The Golden Plow" by D. Humenna take place in sub-colonial Ukraine in the 20s and 30s of the 20th century. Nationally oriented Ukrainians and supporters of the Soviet system are depicted in contrast. D. Humennoin's work is inherently nativist. The main characters resist the Soviet colonial system, studying their culture and history. Through the images of Haina Sai and Mykola Madiya the author depicts the typical attitude of the Soviet state towards people with different ideas. The writer proved with her work that a creative person with a truthful character will never be able to realize herself in a totalitarian society. This conclusion sounds like a warning. Therefore, the analyzed novel of the poet has an anti-colonial sound.

Key words: Dokia Humenna, novel, totalitarianism, anti-colonialism, diasporan literature, pre-Christian history of Ukraine.

Постановка проблеми. Художні, публіцистичні, літературознавчі твори українських митців-емігрантів до і після Другої світової війни мають виразний антиколоніальний контекст.

Таке ідейне спрямування здобутків письменників-вигнанців породжене сумним життєвим досвідом, який вони здобули у першій половині ХХ століття в Україні, яка будувала, а потім

втратила свою незалежність, увійшовши до складу СРСР.

Представники «празької школи», МУРу, літературного об'єднання «Слово», Літературно-мистецького клубу імені Василя Симоненка – це автори, які народилися в Україні, добре знали специфіку життя в радянській державі. «Принади» тоталітарного ладу стали ключовою причиною виїзду національної інтелігенції за кордон. Представники першої хвилі політичної еміграції (серед таких варто назвати «пражан») були прихильниками Української Народної Республіки, вони переважно були воїнами, які відстоювали право нашого народу на власну державу, тому еміграція для цих людей стала порятунком від арештів і неминучої смерті. Друга хвиля виїзду національної інтелігенції за межі підрадянської України відбулася у часи війни із фашистською Німеччиною. Перемога СРСР у цьому збройному протистоянні означала, що імперська тоталітарна система продовжить тиск на інакомислячих, тому митці (і не тільки), котрі далі не хотіли жити в таких умовах, покинули країну.

Свою літературну долю наприкінці Другої світової війни вирушила шукати у Західній Європі, а згодом і США, її письменниця з Черкащини Докія Гуменна. Відомо, що вона пробувала заявити про свій літературний талант в радянській Україні, але твори авторки серйозно не сприймала критика. Правда про буття українського села в часи голоду й колективізації, яку авторка змалювала у своїх нарисах, була розкритикована. Мисткиню охрестили «куркульською агенткою у літературі», що, зрозуміло, закрило їй шлях у письменницьку справу. Д. Гуменна шукала себе в різних професіях, зацікавилася археологією, зокрема матріархальною культурою доби Трипілля. Захоплення найдавнішими часами буття України з боку авторки було дуже серйозним. Вона студіювала фахову літературу, була учасником експедицій з дослідження трипільських поселень. Власні спостереження і прочитані наукові розвідки стали основою цілого пласту творів письменниці на тему національної праісторії. Це – повісті «Велике Цабе», «Небесний змії», «Епізод з життя Європи Критської», есеї «Благослови, мати!», «Родинний альбом», «Минуле пливе у прийдешне», збірка мікромовел «Прогулянка алеями мільйоноліть» та ін. Твори Д. Гуменної базовані на історичних, археологічних, культурологічних, мовознавчих розвідках. Вони доводять давність цивілізаційного буття на українських землях, є відповіддю тим «науковцям» радянської доби, які нівелювали і принижували наші культурні надбання.

Зауважимо, що згадані вище твори авторки були видані поза межами батьківщини. Усі вони покликані подолати колоніальні ідеї, які насаджувалися в Україні і за царських, і за радянських часів.

Однак не тільки проза письменниці про дохристиянське буття нашої землі має антиколоніальне звучання. У доробку Д. Гуменної є й твори, що змальовують життя України у 20–40-і роки ХХ століття – романи «Діти Чумацького шляху», «Золотий плуг», повість «Мана» та ін. Ці прозові здобутки мисткині правдиво відтворюють атмосферу радянської доби, тоталітарну систему, яка брала під контроль кожен вільний крок людини. Згадані твори не позбавлені автобіографізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Показовим прикладом художнього осмислення буття творчої людини у тоталітарній Україні є роман Д. Гуменної «Золотий плуг». Цей твір на змістовому і проблемному рівнях штрихово оцінений у монографії П. Сороки «Докія Гуменна. Літературний портрет» [11], статтях Г. Костюка [5], М. Мушинки [6], Т. Ніколюк [7], В. Пепи [8], А. Погрібного [9] та ін.

Зауважимо, що аналіз роману Д. Гуменної ґрунтуватимемо на висновках Т. Ємчук щодо антиколоніальних романів. Дослідниця підкреслює, що події у творах цього жанру змальовуються реалістично, вони відбуваються на території колонії, їм властиве засудження з боку автора дій колонізатора, зосереджено увагу на психології героїв, які борються з несвободою, актуалізовані нативістичні мотиви, за настановою на читача такі твори є творами-попередженнями, засторогою [4].

Постановка завдання. Завдання пропонованої статті – прокоментувати антиколоніальний контекст роману «Золотий плуг» Д. Гуменної.

Виклад основного матеріалу. «Золотий плуг» Д. Гуменної побачив світ 1968 року. Він з'явився у творчому доробку авторки у той час, коли вона активно писала науково-популярні твори про дохристиянське минуле України. Тема національного прабуття стала для авторки своєрідною мушлею, у якій вона ховалася від життєвих проблем. Прикметно, що занурення у світ минулого було рятівним колом для авторки і в часи життя в радянській Україні, і в еміграції. Роман «Золотий плуг» з'явився у діаспорному творчому доробку авторки після видання кількох художніх і науково-популярних творів на тему праісторії нашої землі (повістей-казок «Велике Цабе» (1952), «Епізод із життя Європи Критської» (1957), есею «Благослови, Мати!» (1966)) і тетралогії «Діти Чумацького шляху» (1948-1951), епістолярної

повісті «Мана», епічної хроніки «Хрещатий Яр» (1956), що змальовують драматичні картини буття нашого краю перед Другою світовою війною і в її період. Цей твір фактично є мистецьким відображенням двох важливих для авторки тем – багатого культурного минулого і трагічного сучасного України, яку колонізує радянська Росія. Важливо, що письменниця і далі буде висвітлювати ці проблеми у своїй творчості. Свідченням цьому стануть її есейні твори «Родинний альбом» (1971), «Минуле пливе у прийдешнє» (1978), казкова повість «Небесний змій» (1982), двотомне видання спогадів «Дар Евдотеї» (1990). Однак вкотре наголосимо, що роман «Золотий плуг» Д. Гуменної «сплітає» актуальні для мисткині теми. Він відображає складний спектр почуттів творчої правдомовної особистості у тоталітарному суспільстві.

У спогадах «Дар Евдотеї» авторка зізналася, що поштовхом до написання твору стала конкретна життєва ситуація, а саме: увага до авторки «одного читальника», який спостерігав за роботою дівчини в бібліотеці. «Мене зацікавив його погляд – запитальний і задумливий, до мене відкрито звернений... – зауважує письменниця. – Ніколи ми не заговорили, але була якась безмовна «комунікація» очима – з осені до самого літа 40-го року. Свої записки з того часу, що їх тоді назвала «Роман Синьої Панчохи», взято пізніше, в роках 1965–67 за основу роману «Золотий плуг» [2, с. 285–286].

Г. Костюк підкреслює, про роман має «оригінальну композицію», а тема твору – це «історія життя, діяльності і нездійсненого кохання двох молодих людей: студентки і початкуючої письменниці Гаїни Сай та студента історика, а пізніше молодого науковця Миколи Мадія» [5, с. 68]. Сюжет «Золотого плуга» – це дві паралельні оповіді про життєві пошуки творчих людей – Гаїни і Миколи, котрі часто зустрічаються у книгозбірні, думають один про одного, але не наважуються заговорити. Д. Гуменна називає свій твір «місячним» і «мовчазним романом», наголошує на автобіографізмі твору.

П. Сорока констатує: «Життя Д. Гуменної не можна розділити на біографію і літературну діяльність, оскільки це єдине ціле. Письменниця не мислила себе поза творчістю. Її біографія – це передусім її книжки. Важко знайти іншого митця, який би так самозречено, повністю і жертовно присвятив себе літературі» [12, с. 58].

Окремі сторінки долі мисткині прочитується в образі Гаїни Сай. Героїня Д. Гуменної – письменниця, яка шукає себе у цій професії. Її не

приймає радянське письменницьке середовище, бо твори Гаїни не відповідають канонам соцреалізму. Подібне пережила й Д. Гуменна. Авторка навчалася в Інституті народної освіти, заявила про себе як про талановитого правдомовного митця. Нариси письменниці «Ех Кубань, Кубань хлібородная!», «Листи із степової України» викликали критику радянських літературознавців. З фейлетоном «Проказы тєти Хиври» виступила газета «Известия» в 1923 році, «націоналістку» засудив С. Косіор на 14 партійній конференції Київщини. Це було тавро на літературній долі письменниці. Довелося Д. Гуменній вислухати і прочитати в пресі ще немало образ, довелося жити очікуванням арешту, прийшлося й розчаруватися в друзях. Вона перепробувала багато професій і скрізь відчувала себе зайвою й непотрібною.

У стані песимізму, депресії Д. Гуменна все-таки пробує знайти собі заняття до душі й разом з тим відмежуватись від радянської дійсності. Її порятунком стають книги. Письменниця читає художні й наукові твори, зокрема Роні Старшого, Г. Чайльда, Д. Фрезера, Люї Моргана, К. Грушевської та ін. Вона відвідує наради Археологічної комісії академії наук, буває на з'їздах Інституту археології, багато читає фахової літератури про знахідки трипільської культури на території України і навіть сама бере участь у розкопках трипільських поселень разом з відомими археологами П. Курінним, Т. Пассек, Н. Кордиш, В. Петровим.

Світ буття Гаїни Сай – це теж книги. Героїня не мислить свого існування поза бібліотекою. Вона – в постійному читанні й осмисленні української і світової літератури. Для дівчини красне письменство – то найвища любов: «Це бездонна криниця, що ніколи не відмовить цілючої води. Ця любов некорислива, не забирає душевних сил. Коли душа спустошена, затруєна, – пий із цієї криниці, там завжди знайдеться те, що сьогодні, як лік, потрібне» [3, с. 106]. Її вабить стихія художніх творів Т. Шевченка, Лесі Українки, М. Коцюбинського, В. Скотта, Стендаля, О. Дюма, О. Флобера, К. Гамсуна та ін. У завершених текстах цих авторів героїня бачить життєву правду, яку вона не може написати у своїх творах, бо соцреалізм потребує «сахаринового «позитивного героя» [3, с. 66]. Д. Гуменна описує міркування Сай-письменниці, яка складає план оповідання про голод у селі. У роздумах дівчини немає жодного сумніву в тому, що треба написати правду. Її тривожить лише те, щоб твір захопив майбутнього реципієнта: «Як із хаосу зробити таке читальне, щоб читач не міг відірватися?»

Як вмістити непокірний матеріал життя, щоб був підпорядкований законам композиції, а вдавався, як наче справжня реальність?» [3, с. 110]. У внутрішніх роздумах головної героїні прочитуємо позицію самої авторки, пережите і відчуте нею тоді, коли пробувала себе в письменницькій справі в більшовицькій Україні.

Доля Гаїни – прикрий приклад багатьох правдомовних творчих людей у радянському суспільстві. Провладна критика виштовхує її із письменницького середовища, змушує засумніватися в таланті, але й водночас працювати над собою: «Талант – він у неї маленький. Знання – вони бідні. Життєвості – ніякої. Успіхів – ні в чому. Скільки не пише – творів не приймають. Ні, не вдам так, як вони хочуть!» [3, с. 10]. Героїня загнана у безвихідь, але відмовляється жити за більшовицькими нормами. Оточення ставиться до дівчини з пересторогою. У розмові з Миколою Василь усіма силами намагається застерегти товариша від спілкування з Гаїною: «...кінчила... Літературний інститут... Ну, ще пам'ятає, що вона щось там надрукувала, щось із нею трапилось – неприємна історія... Чи то куркулька, чи то репресовані родичі... Словом, з підмоченою репутацією» [3, с. 23–24]. Негативні відгуки про дівчину Мадій почув і від аспіранта Інституту літературознавства Хацкельсона й критика Семена Талабуна: «Куркульське охвістя, рупор дрібної буржуазії, дрібнобуржуазна націоналістка» [3, с. 29], «Вона просто графоманка» [3, с. 30]. Псевдобомонд радянського письменства дратує, що Сай не пише про «перемоги» нової влади, а подає свої рефлексії на оточуючий світ: «Просто не розумію, як можна в добу соціалістичної реконструкції, в добу доблесті труда й героїства виписувати таку беліберду» [3, с. 30–31]. Однак серед критиків є ті, хто з розумінням ставляться до Гаїни. Журналіст Євген Цюрупа твердить, що Сай – «здібна дівчина... Тільки її зацькували отакі критики... Скільки її не лаяли, і вона на це все мовчить. Не відмежується, не кається...» [3, с. 31]. Така характеристика героїні відображає типову ситуацію, у якій опинилася українські митці у 30-40-і роки ХХ століття, котрі дозволили собі піддавати сумніву соцреалістичні канони.

Гаїна бідує. Саме такою є людина, яка опирається системі. Коло спілкування її обмежене – подружки Зіна і Соня. А інші порвали з дівчиною будь-які зв'язки, бо в неї батьки розкуркулені. Однак навіть самотність і голод не змушують героїню погодитися творити на замовлення. На пропозицію Зіни змиритися і виконати те, що

вимагають, заради заробітку, Гаїна реагує негативно: «Так, як вони вимагають на замовлення, – не хочу! Творчість – це як жайворонкова пісня. Вона виявляється, а не озирається, чи підходить якимсь талабунам у редакціях. Пташка співає пісню, своїм власним голосом. А як за чужими вказівками, відріж та додай, – то це вже не творчість» [3, с. 60]. Гаїна стійко опирається соцреалізму, що запанував у мистецькому середовищі. Його дівчина уявляє у вигляді хижого птаха, який заступає ясне небо. Але в героїні є захист-панцир, а «ланки цього панцеру складаються з непохитного відчуття правди, нечутливості до зневаг та упертої віри в себе» [3, с. 67].

Ті, хто на дружній нозі з радянською владою, живуть заможнo. Подруга Гаїни Соня разом зі своїм чоловіком Ушером має розкішне помешкання і помічницю по дому – жінку із села, родину якої розкуркулили. Описуючи шлях збагачення цієї родини, Д. Гуменна критикує нечесність здобуття матеріальних благ. Мисткиня показує, що нова радянська еліта нічим не відрізняється від багатіїв імперських часів. Зрозумівши, яким способом родина Ушерів нажила свої статки, Сай перестає з нею спілкуватися.

Рятівним колом для дівчини стає незнайомиць, з яким вона часто зустрічається в бібліотеці. Це – Микола Мадій, студент-історик. Гаїна закохується в нього, мріє про спілкування. Прикметно, що такі прагнення має й сам юнак, але не наважується підійти до дівчини. Він переживає таку ж трагедію, як і Гаїна. Радянська система позбавляє Миколу Мадія можливості реалізувати себе в улюбленій справі. Випускник історичного факультету захопився скіфською добою України, прагнув правдиво змалювати найдавніші сторінки нашої історії, показати зв'язок часів, довести культурну єдність давніх скіфів, запорожців і сучасних йому українців. Свою дипломну роботу він ґрунтував на Біблії, працях Геродота, М. Грушевського та інших авторитетних фахівців, однак історична правда, що нівелювала минуле титульної нації – росіян, не потрібна була більшовицькій владі й героя позбавили права займатися науковою роботою.

Як і Гаїна у художніх творах, так і Микола у своїх наукових студіях дотримується правди. Мадієвій оцінці піддаються суспільна організація кочовиків, їхні звичаї, традиції, зв'язок з народами Індії, Кавказу, Персії. Об'єктивністю відзначається систематизація наукових знань щодо спірних питань історії скотарів: «Ні, мабуть, мають слухність ті, що вважають їх зайдами з Азії, іраномовними кочовиками. Десь з'яви-

лися, побули і так само раптово десь поділися. Вважається, що їх поглинуло слов'янське море й у ньому вони розплилися, безслідно зникли» [3, с. 17]. Правдивість цього художнього висновку, цитуючи Геродота, підтверджує Н. Полонська-Василенко: «Геродот був у Ольвії, бачив там скитів і писав, що скити прийшли з Азії і вигнали кіммерійців» [9, с. 57–58]. Сучасний дослідник О. О. Чайченко також твердить: «У скитський час на всій території України не відбулось змін археологічних культур привнесенням їх зовнішніми носіями. Відбулося взаємне проникнення культур на місцево-регіональному рівні в процесі розвитку» [12, с. 256].

Микола осмислює загальні тенденції розвитку скіфського суспільства, міркує над археологічними знахідками прадавньої доби, висловлює, зокрема, свої думки щодо одягу, зброї, кінської зброї. Стиль викладу позиції героя нагадує науково-популярні твори Д. Гуменної. Читаючи у книгозбірні монографії та звіти про золоті скарби скіфів, їхній побут, герой белетризує ці відомості: «Ті, що жили в часи висипання могил, мали дуже комплексне побутове устаткування, високу техніку обробки шкіри, металу, дерева, складні й розвинені ритуали та міти. Друге, що вразило дослідників, – надзвичайно високий естетизм, що ним був перетканий увесь побут цих людей. Немає речі, щоб не була прикрашена» [3, с. 74]. Коли ж Мадій від відтворення чужих думок переходить до власних, то вони доповнюються ще й оригінальними висновками щодо зв'язку скіфів з реаліями української історії: «Або ж одежа: та хіба ж на цих золотих і електричних вазах не відтворено наших дядьків, – з бородами, з башликами, у шараварах, сачках?» [3, с. 18]. Микола також проводить типологічні паралелі між скіфами й запорожцями, порівнюючи військову спритність та традиції. У цьому випадку висновки героя наслідують позицію М. Грушевського, який вказував на ідентичність звичаю побратимства у скіфів і козаків [1].

У внутрішніх роздумах Мадія присутні лінгвістичні спостереження, які доповнюють висновки героя щодо скіфської доби. Вони побудовані, як і в інших творах письменниці, на типологічному зіставленні фонетично та лексично близьких слів різних мов, на пошуку рідно- та різномовних синонімів, що слугують героєві матеріалом для пояснення значення слова чи його етимології. Авторка пише: «На Миколину думку, то що за різниця між словами скотар і скит? Може це й є значення цього слова, що об нього розбивають собі лоби вже ціле століття вчені? То, мабуть, скити –

як звали їх греки, саки – як звалися вони у персів, аскгузаї – як вони були відомі в Передній Азії та Месопотамії, чи ашкеназ – як звала їх Біблія, все це однаково шкірятники...» [3, с. 28].

Оцінка історії Скіфії головним героєм роману простежується й на рівні міфології. Її осмислення відбувається за тією ж схемою, що й історії та археології. Микола спочатку констатує відомості про віру і богів скіфів, коментує їх, а потім пропонує власне бачення, проводить оригінальні паралелі із традиціями та віруваннями українців. У його міркуваннях досліджено, наприклад, зв'язок між легендами кочових народів, зокрема скіфським богом Аресом і слов'янським Ярилом та ін. Також Мадій по-своєму трактує символіку відомої скіфської легенди про золотий плуг, золоте ярмо, золоту сокиру й золоту чашу: «Плуг і ярмо – символ орачів-хліборобів, що орали волами. Сокира – символ приходців-«бронзовиків», що розсіялися по мапі Євразії із своїми сокирами-зброєю. Чаша – символ кровної спорідненості народу, що витворився з усіх цих метаморфоз на державотворчих антських дріжках» [3, с. 148].

Основні форми викладу вищевказаного матеріалу – внутрішнє мовлення, авторська оповідь, проте разом з цим Д. Гуменна вдається й до «відкритої», діалогічної рефлексії (комунікативний рівень) подій скіфської доби. Така форма викладу простежується тоді, коли Микола розповідає своїй подрузі Майї казку про амазонку, коли разом з археологом Тарасом та його дружиною Аріадною шукає типологічну близькість між культурою трипільців, скіфів і сучасних українців. Авторка веде також уявний діалог зі своїм героєм, акцентує, повертає його увагу в потрібне русло, наприклад: «Сором, тобі, Миколо, що ти втямиш, чому це так. Хіба ти забув стародавній переказ про своє походження від спільного предка? Кожна дитина знає, а ти забув її. То слухай же!» [3, с. 125].

Прикметною ознакою роману є пошуки паралелей між сучасниками й далекими кочовиками, радянською дійсністю і скіфською добою. Микола ототожнює себе зі скіфським ватагом Мадієм, свою ж кохану Гаїну Сай відносить до нащадків славетного царського роду саїв. Такі паралелі стають поштовхом до розвитку сюжету твору, але, якщо подивитися системно, то вони є символічними, адже молоді люди країни Рад хочуть відшукати своє коріння, дослідити історію своєї землі. І Микола, і Гаїна, як уже вказувалося, відчувають свою зайвість у суспільстві. Це зовнішні ототожнення. Внутрішні ж, пов'язані із суспільними процесами в сучасній Україні

й Україні скіфської епохи, передаються у процесі роздумів Мадія над добою кочовиків. Міркуючи над прізвиськом Гаїни, Микола бачить трагедію особистості в радянському суспільстві: «Сай! Дві з половиною тисячі років – досить часу, щоб перетворитися із степової принцеси на куркульське охвістя» [3, с. 32]. Та і його доля виявляється не кращою, бо його дипломна робота оцінена так: «Буржуазний націоналізм, рабське наслідування ворожих концепцій контрреволюційного історика Михайла Грушевського...» [3, с. 162]. Мадій відчуває справжню суть радянської влади. Автор зазначає: «Скіфська аристократія була дуже жорстока... Вони чомусь нагадують Миколі нашу партійну аристократію, різних князків-секретарів райпарткомів» [3, с. 144]. Порівняння героя часто звучать навіть іронічно: «Тепер ще й про рабовласницьку природу Скитії подати, за вказівками мудрого нашого вождя товариша Сталіна... Що ж ті раби у Скитії робили? Ні міст, ні кол-

госпів не було, Біломорканалу скити не будували даровою силою тисяч рабів...» [3, с. 207].

Висновки. Фіналізуючи, зауважимо, що події в романі «Золотий плуг» Д. Гуменна відбуваються в підколоніальній Україні 20-30-х років ХХ століття. Національно орієнтовані українці і прихильники радянської системи змальовані контрастно. Твір Д. Гуменної нативістський за своєю суттю. Головні герої опираються радянській колоніальній системі, вивчаючи свою культуру, історію, а, отже, підкреслюючи самотність, неповторність духовних цінностей своєї нації. Через образи Гаїни Сай і Миколи Мадія авторка змальовує типове для радянської держави ставлення до інакомислячих людей. Змістом твору письменниця довела, що людині творчій з правдомовним характером ніколи не вдається реалізувати себе в тоталітарному суспільстві. Цей висновок звучить як застереження. Отже, аналізований роман мисткині має антиколоніальне звучання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Грушевський М. Ілюстрована історія України. К.: Наукова думка, 1992. 543 с.
2. Гуменна Д. Дар Евдотеї. Книга друга: Іспит пам'яті. Жар і книга. Балтимор–Торонто: «Смолоскип». 1990. 346 с.
3. Гуменна Д. Золотий плуг. Нью-Йорк. 1968. 292 с.
4. Ємчук Т. Типологія художнього осмислення тоталітаризму в антиколоніальній прозі другої половини ХХ століття (романи Р. Іваничука та Г. Гріна): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.05. Тернопіль, 2007. 20 с.
5. Костюк Г. На перехрестях життя та історії: До 70-річчя життя і 50-річчя літ. діяльності Докії Гуменної. *Сучасність*. 1975. № 3. С. 52–71.
6. Мушинка М. П'ять разів «похоронена», а все ж таки жива. *Сучасність*. 1995. № 4. С. 139–143.
7. Николук Т. Інтертекстуальні особливості роману Докії Гуменної «Золотий плуг». *Мова і культура*. Вип. 11. Т. XIII (125). К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2009. С. 46–52.
8. Пепа В. Воскресіння Докії Гуменної /Гуменна Докія. Дар Евдотеї. К.: Дніпро, 2004. С. 5–18.
9. Погрібний А. Повернення Докії Гуменної. Українське слово : хрестоматія укр. літ. та літ. критики ХХ ст. : у 3 кн. К.: Рось, 1994. Кн. 2. С. 444–453.
10. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. Т.1. До середини XVII століття. К.: Либідь, 1992. 640 с.
11. Сорока П. Докія Гуменна. Літературний портрет. Тернопіль: «Арій», 2003. 495 с.
12. Сорока П. На сторожі правди і любові. *Дивослово*. 2004. № 5. С. 57–62.
13. Чайченко О.О. Укри – арії. Дослідження родоvodu українців. К.: Варта, 2003. 301 с.

САКРАЛЬНИЙ МАКРО- ТА МІКРОКОСМОС ПОЕТИЧНОГО СВІТУ ВІРИ ВОВК

THE SACRED MACRO- AND MICROCOSMOS OF THE VIRA VOVK'S POETIC WORLD

Льохарт Д.О.,

orcid.org/0000-0003-0072-8715

аспірантка кафедри української літератури

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

У пропонованій статті досліджено використання у поезії Віри Вовк концепції сакрального Універсуму та людини у цьому Всесвіті. Мистецькі практики поетичного світу Віри Вовк демонструють найрізноманітніші форми освоєння категорії *sacrum*. З'ясовано особливості сакрального макро- та мікрокосмосу у поетичному світі мисткині, виокремлено основні елементи сакрального у людській екзистенції, досліджено прояви буття у вимірах священного та мирського у її поетосфері.

Сакральне проявляється через «релігійно марковані концепти» (І. Набитович), що набувають у художньому світі мисткині певних форм образів, символів, вираження почуттів. Важливе місце у її поетосфері займає концепція Універсуму, всезагальної світобудови. У її концепції художнього макрокосмосу буття є важлива сакрохронотопна мить – мікрокосмос власної екзистенції поетеси у світі, високий трагізм її сучасності, випробування, які випали на долю людства – усе те, що передано в її поетичній творчості. При цьому її мікрокосмос не стає вираженням лише її власного духовного і духового світу, але водночас і Людини загалом, і української людини зокрема.

Основну увагу зосереджено на сакрохронотопному просторі її поетосфери, у якому важливе місце займає Україна, її пейзажі, сакральна архітектура й природа. Важливим сакральним локусом у світобудові поетеси є Україна. У драматичній поемі «Іконостас України» створено мистецьку візію особливого історичного профетизму, де минулі віки й релігійні уявлення тісно лучаться із приходом християнства і зміною історичної та національно-культурної парадигми.

Простежено, як у художньому світі письменниці поєднується намагання представити й космогонічні катаклізми, зіткнення космічних світів, і пошук місця людини у цього сакралізованому Всесвіті. Таким чином Віра Вовк створила достатньо цілісну художню концепцію сакрального макро- і мікрокосмосу, власну мистецьку доктрину буття-у-світі.

Ключові слова: сакральне, образ, Віра Вовк, поезія, концепція світу, ліричний герой, християнство.

The article examines the way the concept of the sacred Universe and the place of the human within is represented in Vira Vovk's poetry. The artistic approach in Vira Vovk's poetic world demonstrates diverse forms of applying the category of the *sacrum*. The author studies the peculiarities of the sacred macro- and microcosm in the writer's poetic world, singles out the main elements of the sacred in human existence, and investigates the manifestations of being in the dimensions of the sacred and the secular in her poetic sphere.

The sacred manifests itself through "religiously marked concepts" (I. Nabytovych) which in the artist's poetic world acquire certain forms of images, symbols, and expressions. An important place in her poetic sphere is given to the concept of the Universe, the universal world structure. In her concept of the artistic macrocosm of existence, there is an important sacrochronotopic moment, e.i. a microcosm of the poet's own existence in the world, the high tragedy of her modernity, the trials that befell humanity. At the same time, her microcosm does not become an expression of only her own spiritual world, but at the same time of Humanity in general, and of Ukrainian people in particular.

The main attention is paid to the sacrochronotopic space of her poetic sphere, in which Ukraine, its landscapes, sacred architecture and nature take an important place. Ukraine is an important sacred locus in the poet's worldview. In the dramatic poem "Iconostasis of Ukraine" the poet creates an artistic vision of a special historical prophetism, where past ages and religious ideas are closely connected with the advent of Christianity and the change of the historical and national-cultural paradigm.

The author traces the poet's attempts to combine the cosmogonic cataclysms, the collision of cosmic worlds, and the human search for a their own place in this Sacralized Universe. In this way, Vira Vovk created a fairly complete artistic concept of the sacred macro- and microcosm, her own artistic doctrine of being-in-the-world.

Key words: sacred, image, Vira Vovk, poetry, the concept of the world, lyrical hero, Christianity.

Постановка проблеми. Якщо розглядати художню літературу як один із способів освоєння світу, представлення його крізь призму людських відчуттів, переживань, мистецьких рефлексій, то поетичний світ Віри Вовк можна представити як певну художню структуру, яка проявляє її сакральну основу та віддзеркалює християнське світобачення мисткині. Віра Вовк у своєму поетичному світі створила достатньо цілісну

художню концепцію сакрального макро- і мікрокосмосу, власну мистецьку доктрину буття-у-світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Поетична творчість Віри Вовк в контексті категорії сакрального уже розглядалася літературознавцями. Йдеться про публікації, присвячені рецепції релігійних тем і мотивів, образів і символів у творчості поетеси (Ю. Григорчук [7], Н. Грицик [8], Т. Карабович [11; 21], Б. Рубчак [14],

О. Степаненко [20], О. Смольницька [16–19]). Загальні проблеми функціонування категорії *sacrum*-у в літературі детально простудійовано в дослідженні І. Набитовича [13], а в прозі Віри Вовк – у студії Ю. Григорчук [6]. Однак, розгляд представлення в поезії Віри Вовк певної концепції сакрального Всесвіту й людини, яка є особливою часткою цього священного Універсуму, у цих публікаціях не проводилися.

Постановка завдання. Мета цієї статті – розглянути представлення у поезії Віри Вовк концепції сакрального Універсуму та людини у цьому Всесвіті, а її основні завдання – простудіювати особливості сакрального макро- та мікрокосмосу у поетичному світі мисткині, виокремити основні елементи сакрального у людській екзистенції, дослідити прояви буття у вимірах священного та мирського у її поетосфері.

Виклад основного матеріалу. У 1970 – 1980-х роках, у час розквіту творчості Віри Вовк, фізик Пауль Феєрабанд переконував, що «немає такої ідеї, хоч би якою застарілою та безглуздою вона видавалася, що не сприяла б поступові нашого знання в разі її правильного застосування» [Цит. за: 15, с. 302]. Жаклін Рюс наголошував, що «поділ між наукою та не наукою є штучним і перешкоджає поступу знання. За приклад можна взяти астрономію: хіба не існувало високорозвинутої астрономії в кам'яний вік? Межову лінію між наукою та не наукою тим важче провести [...] Таким чином утворюється симбіоз між наукою, поезією і міфом, які мають аналогічні характеристики» [15, с. 302]. Ще один фізик – Пауль Феєрабанд – теж твердив: «Візьмімо, наприклад, теорію “Великого Поштовху” в космології – про цей грандіозний вибух згадується в багатьох міфах. Так само той факт, що закон природи може змінюватися під тиском суперечних сил, нагадує про міф Гесіода, де певна рівновага встановилася з приходом на царство Зевса, який, позаганявши Титанів у пекло, усунув у такий спосіб суперечні сили» [15, с. 302].

Один із способів осмислити складність світобудови у сучасній науці, а, можливо й у поетосфері певного мистця – вибрати власний підхід (науковий чи міфологічний): «Всесвіт можна уявляти як структуру, де низка об'єктів одного рівня вставлена в об'єкти іншого рівня (скажімо, рівень атомів одного рівня вставлена в об'єкти іншого рівня (скажімо, рівень атомів вставлено в рівень молекул): *всередині* кожного рівня, а також *між* рівнями існують взаємодії. Їхня незліченна кількість створює немислиму плутанину...» [15, с. 305].

З огляду на такі можливості опанування і розуміння світобудови спробуємо окреслити головні параметри художнього світоуявлення поетеси крізь призму її поетики і виражених у її творах ідей людської екзистенції, буття й небуття, існування людини й передчуття її переходу в Потойбіччя, різних рівнів поетичного світоладу у її мистецьких візіях.

Поетика побудови образної системи в поезії Віри Вовк націлена на увиразнення проявів *sacrum*. Богдан Рубчак виокремлює стилістичні засоби, які дозволяють досягнути таких ефектів: «Зрозуміло, що образ чи ланцюги кривих образів не розвиваються в таких творах на основі логіки, що її реалізує нормативна синтакса: образ налітає блискавкою в синтаксично скороченій, деформованій, ритмічно нервовій фразі (або, точніше, “синтаксичній одиниці”. Не можучи вже покладати надії на рейки граматики, такі “синтаксичні одиниці” мусять тепер з'єднуватися в цілість твору структурами своєрідного “чистого” і, як ми бачили, тільки злегка метричного ритму, а на тематичному рівні – енергією самих тільки образів, образною атмосферою чи оточенням» [14, с. 35].

Аналізуючи медитативну молитву як жанрову модифікацію, Ірина Бетко наголошує на присутності медитації як вкраплення в молитву. Однак такі медитаційні роздуми характерні й іншим ліричним жаровим різновидам поезії Віри Вовк. «Об'єктом медитації при цьому виступають такі глобальні питання людського буття, як Бог і створений Ним Всесвіт, місце ліричного “я” у світобудові, межі пізнання і шляхи їх розширення, превалювання активних, гуманістичних начал людського духу над егоїстично-пасивними тощо. Характер стилізації тут зумовлюється зіткненням у межах одного тексту стильвих кліше з арсеналу канонічної молитви і їх численних літературних варіантів з науково-термінологічною і релігійно-філософською лексикою» [2, с. 122].

У вірші «В такий прозорий день...» у збірці «Віоля під вечір» виражено сакральне уявлення про безмежжя Всесвіту і його мегакосмічні таємниці. Чорні діри (у поезії – «чорні плями») – це астрофізичне утворення, яке створює надпотужну силу тяжіння. Вона така потужна, що її не може здолати й покинути ні світло, ні електромагнітні випромінювання. У поезії сформульовано теорію, для чого Вседержитель створив ці астрономічні об'єкти: «у зоряних системах / зяють кратери чорних плям // щоб Світлоносець / не забавив Господнього престолу» [4, с. 385]. Світлоносець – назва Люцифера

(Сатани), вождя повсталих ангелів, який зазіхав на владу Всевишнього. Найвідомішою літературною історією цієї війни є поема Джона Мілтона «Утрачений рай». Ось представлення цього образу у Мілтоновій поемі: Сатана

...скинутий з Небес

Із військом ангелів лихих. Він, бунт
Піднявши, Вседержителя престол
В облогу брав у нечестивій битві;
Гординою потьмарить славу Бога,
Себе ж поставить геть понад усе
Він прагнув – надаремно, бо Всевишній
Скарав його за те громовогненно:
Жбурнув із Неба у безодню Пекла,
Закувши в адамантові кайдани,
Щоб на Творця руки не підіймав...

[12, с. 12].

У цьому космічному безмежжі поетеси – «овальному всесвіті», де «усіма світлами / буяє космічне древо життя» [4, с. 387], є місце і для маленької порошокинки – людської екзистенції: «усі дороги / за міріади світляних років / повернуться до первісної точки / свого начала». Небесне шатро для людської душі, «у серцевині людській / де престіл / і кожна світла думка – тиміям» [4, с. 387]. Лірична героїня відчувається безпосередньою частинкою цього сакрального і священного Всесвіту: «я – порошиною всесвіту / я дишу ним він весь у мені // колись невагома і швидша за світло / сузір'я сонця і планети / відвідаю наче кімнати» [4, с. 387]. Одна з мікродеталей в останньому тривірші теж безпосередньо лучиться із сучасними уявленнями фізики: згідно з теорією відносності Альберта Айнштейна швидкість світла є межевою й не може бути більшою. Але людська душа-мікрочастинка «невагома і швидша за світло» у сакральних просторах долатиме ці фізичні пута буття.

По смерті ця безсмертна душа набуде нових форм існування матерії: втративши очі – «сонцями дивитимусь», втративши можливість рухатися – «побіжу світлом крізь всесвіт / постукаю в кожні зірку», а голос «стане хоралом / у горлах Твоїх серафимів» [4, с. 389-390].

Лірична героїня прагне набути різних форм сакрального буття при матеріальній зміні її оболонки, при переході в небуття: «бути посохом для пілігримів / заки простелюся стежкою»; «бути черпаком для голодних, заки розкришуся манною»; «жити в тіні неначе папороть / заки стану в Твій німб» [4, с. 390]. Усі ці молитовні побажання означають уявлення людини релігійної про можливі трансформації її земної екзистенції, переходу до стану небуття в фізичній оболонці,

але тривання й існування в оболонці духовній, у сакральному бутті. Таким чином у поетичному макрокосмосі важливим є місце людини, земне тіло якої є мікрокосмосом. Але цей порошокинний об'єкт володіє безсмертною душею, яка має здатність досягнути і здолати ці безмежжя, огорнути їх і, водночас, розчинитися у цілісності Всесвіту після смерті земного тіла.

Образ Христа є близьким для ліричної героїні і християнські символи, пов'язані із Його муками, екстраполюються навіть на зоряне небо. Таким поєднанням відбувається взаємопроникнення божистого, небесного та людського, земного: «Розцвітає сузір'я П'ятьох ран, / Над містом. Я несу його хрест. / Він ріс зо мною від колиски / Під темними миртами» [4, с. 140].

Вираження дуалістичної будови Всесвіту, пов'язані із суб'єктивним світобаченням, зануреним у *sacrum* або *profanum* є вірш «Хмара» зі збірки «Мандалія»: «Ту саму хмару із золотими торочками / чернець бачить як храм» – як сакральну будову, включену в сферу священного. А ті, хто занурений у світ профанного, мають зовсім інше значення: «подорожній – як дерево, / а юнак – наче крила в леті» [4, с. 269].

Сакральне завжди проявляється як щось грізне, що викликає страх. М. Гоше проголошує дві тези про сучасний стан сприйняття сакрального в сучасному світі. «Перша теза: ми знаємо, що за церквами (як інституціями. – Д. Л.), які існують досі, й за вірою, яка не згасла, жива траєкторія релігійної ідеї в лоні нашого світу, можна вважати, завершилася; друга теза полягає в тому, що радикальна своєрідність сучасного Заходу пояснюється проникненням в саме осердя людських взаємин та людської діяльності сакрального елемента, що завжди формував їх іззовні. Якщо справді можна говорити про кінець релігії, то йдеться аж ніяк не про згасання віри, а про перебудову людсько-соціального всесвіту не тільки поза релігією, а й відштовхуючись від його первісної релігійної логіки і всупереч їй» [Цит. за: 15, с. 247].

Віра Вовк своїм поетичним світом демонструє, що сакральне для сучасної людини й далі може існувати в її душі, що релігійне світоуявлення може бути важливим елементом світовідчуження, зрештою бути основою світогляду людини релігійної. У вірші «Гора» сакральним локусом є вулкан у Латинській Америці. Ця гора-божество інків зустрічає двох гостей по-різному: коли до неї приходив пустельник «босоніж горі сповідатися, / глибоким мовчанням / гора прощала провини». Коли ж до неї прийшов завойовник із хрестом на

шиї із золота інків, гора-божество проявила всю силу божественного гніву, викликаючи *tremendum et fascinans* (страх і захоплення): «Коли прийшов завойовник / (на грудях свячений хрест – золото інків)» – «гора загриміла з кореня / і чашею перелився / ляви вогнений проклин» [4, с. 270].

Проминання часу в поетичному світі мисткині є зануренням у сакрохронотоп християнського календаря («Лист»): «У соняшних плямах / Різдво відпливає / На кризі йорданських рік» [4, с. 144].

Важливим сакральним локусом у світобудові поетеси є Україна. У поезії «Матері і Лаврська дзвіниця» образ київської лаври стає символом зруйнованої і фізично, і духовно України. Українство, українські матері «відклали / Своєю авреолу, поблідли»; однак вони твердять: «Ми не хочемо плакати за звичаєм, / Повні зовнішніх жестів», бо «Наше сім'я не кульбаба при дорозі; / Ми його бережемо». Народ відродився після голодомору як колос пшениці: «...По голоді / Виріс собі, несіяний, шестигранний колос пшениці» [4, с. 119]. Зерно тут, звичайно ж, бачиться як символ «смертю смерть подолання», паралеллю до Христового Воскресіння.

Поруч із символом відродженого після голодомору народу в поезії Віри Вовк – ще два сакральні символи – зруйновані людські житла й напівзруйнованої церкви: «– Руїни, руїни! Тільки бузок вернувся заглядати через вибиті вікна [...] ... На згарищі / Старої, достойної церкви / Одна стіна залишилася» [4, с. 119].

Ці поруйновані українські церкви стають одним із символів священного локусу у поетичному Всесвіті – поруйнованої України. Ці церкви є свідченням закорінення в історію, в національну і релігійну традицію. Ці поруйновані святині стають особливим «осердям світу», навіть «центром Всесвіту» – її поетичного Космосу.

Власне національна історія і національна релігійна традиція бачиться поетесі особливим сакрохронотопом, важливим елементом її поетичної світобудови. Можна б у цьому образі зруйнованих церков, до якої часто повертається поетична уява Віри Вовк, додати певну паралель до «Собору» Олеса Гончара. Однак у Гончаревому романі сакральні ознаки поруйнованого собору, який у цьому творі теж є символом національного закорінення українців, майже затерті, украй латентні й перетворені на символи «соборів людських душ» – майже безрелігійних.

Іконопис на стіні зруйнованої святині – символічний: «Мигдалоокій ангел / Підніс руку й лілею до Благовіщення. / – Так і ви нас не можете стерти, / Як слід на піску, бо ми – той бузок, / Той

колос плодючий, та благовісна лілея...» [4, с. 119]. Тут «ви» – очевидно, росіяни, ті, які прагнуть знищення України, її культури, її традицій.

Вірші «Душа церковці», «До старої матусі», «Паска» із збірки «Писані кахлі» є своєрідним триптихом. При цьому другий із них є одним із можливих ключів до розуміння центрального образу першого, а третій конотативним розширенням контекстуального простору історії яка стає сюжетом для першого.

У першому з них оспівано «душу старої церкви», яка «Ходить між буками, / З мосяжних хрестів, / Якийсь уламок ікони на склі / Якийсь обпалений листок з Євангелії». Кода цього сюжету: «Душа старої церкви / бродить причинна між буками, / Співає собі парастас» [4, с. 344]. З вірша «До старої матусі» стає зрозумілим, що душею цієї зруйнованої церкви є стара жінка: «Ти куди, старенька матусю? / На той горб, де стояла церквя? / Її пень обгорілий ще куриться...» [4, с. 345].

Образ церкви у «Пасці» – прототип тієї старої сакральної будівлі з «Душі церковці», душа якої блукає на згарищі: «...Між горіхами / Стояла церква. / Мій дід у світлих ризах / Святив паску в кошиках на мураві / Люди ломили й споживали хліб». Лірична героїня передає триб циклічного повернення християн у сакральний час, що, споживаючи разом хліб (очевидно ж ідеться про спільне причастя), – творили те, що у християнській традиції називається *communio* – християнську спільноту.

Дещо інша перспектива бачення «душі церкви» – у вірші «Дерев'яні душі». Лірична героїня вигукує: «Як болять мені / Дерев'яні душі церков / Заковані в бляшані ризи!» [4, с. 357]. Бляшані ризи – обковані дахи бляхою дахів і навіть цілих дерев'яних церков. Під таким покриттям дерево реально починає «задихатися», чорніти й помирати.

Поетичний світ Віри Вовк поділений на простір своїх та чужих, «інших», які уособлюють диявольські сили. Спалили й зруйнували церкву «ті інші» (як алюзійно означає російських окупантів поетеса), а замість хліба (символу життя) почали годувати християн «святою землею» – тобто вбивати їх: «Потім прийшли ті інші: / Спалили церкву, / Ломили святу землю / І набивали роти людей / Її грудями» [4, с. 359]. «Ті інші» ідентифікуються і в інших поезіях. Смерть «своїх» представлена у вірші «Панахида»: «По вас дзвонили тільки конвалії / У долині під лісом / Бо вже не було дзвонів», а цю панахиду «побожно слухали» «В хоромях неба янгольські хори». Маркером тих, хто загинув, є спільна могила під

лісом. Це – українські повстанці, які поклали життя у війні проти російських окупантів після Другої світової війни. Вірш «Нові легенди» точно ідентифікує «тих інших» як слуг темряви, які приходять із світу *sacer*, сакрального-як-нечистого: «Мольфари й упирі / Вішали легінів на ялицях / До звуків гармошки. // На фірах везли / Юнаків і дівчат у вишиванках / З руками пов'язаними / Колочим дротом, / Уже без очей» [4, с. 363]. Ці мольфари (вірш «Мольфари») – росіяни: «золотозубі упирі» [4, с. 364], «золотозубі мольфари», що «понапихали свої бесаги / Нашим добром» [4, с. 363].

Зіткнення двох світів у просторі сакрального: святого, священного та сакрального-як-нечистого, *sacer* вивершується у вірші «Нічні примари»: у повні місяця «На дзвіниці повішені / Бамкають у дзвонах». Ці страхоття матеріалізуються в жахливому звукоряді, які посилюють цей сакральний страх бульканням людської крові і передсмертними стогами замордованих: «В цямрованій криниці / жива кров булькоче / А Черешом котиться / Передсмертний стогін» [4, с. 364].

Ікона Благівіщення в «Матерях і Лаврській дзвіниці» символізує народження майбутнього нового життя України, відродження людських жител – тих, що їх мешканці вимерли, або, які були зруйновані (як бузок, що заглядає у рами вікон зруйнованих будинків), відновлення народу, який проросте новим колосом, навіть без засіву, й української церкви – лілеєю, символом Марії, що народить Спасителя. Ліричний герой переконаний, що саме так воскресне Україна, відновиться ще в ці часи, бо «Дзвони твої говорять нашою мовою; / Голос твій дужий скликає до Нього / Наше розсіяне покоління: друзів, / Святих і замучених, що їм Богомати / З містичним обличчям потьмянілого золота / Плете калинові вінки» [4, с. 119-120]. Водночас, національно маркований образ калинових вінків, які сплетені Богородицею, покровителькою України – український символ слави і безсмертя.

У «Візії Києва» це священне місто стає особливим доповненням образу поруйнованої й понівеченої чужинцями й безбожниками України, що є недоступним (через вимушений азиль), як його називає поетка, її «розсіяному (по чужих світах – Д. Л.) поколінню»: «Там мозаїчне сонце, а в сонці Оранта. / Це не твій камінь стирають / У видавах мої ноги, / Зболілі від довгої прощі, / І пальці не торкаються фресок, / Твоїх монастирських стін, / Подіб'я Христових ран. / Не твої фонтани моляться / На чотках краплин, / Не пелюстки твоїх магнолій / Обсипаються в травні під “Радуйся”»

[4, с. 142]. Лірична героїня висловлює переконання, що Україна колись поверне до себе усіх своїх, розкиданих по світах дітей: «Ти нас колись привітаєш / В останню хвилину нашого віддиху / Стихом воскресним, дай Боже!» [4, с. 120].

Поетеса «Свята вечеря» з «Писаних кахлів» має і сакральне, й мітологічне закорінення. Вона є що одним виявом світоуявлення Віри Вовк про місце української людини у сакральному просторі. Поетеса у цьому вірші створює обернену мистецьку перспективу сакрального дійства Святої вечері. У її художньому мікрокосмосі на цю вечерю збираються усі вже померлі предки: вони «моляться по-старосвітськи / І смакують з повагом / Дванадцять страв» [4, с. 355]. Все відбувається *так, як / ніби* у світі живих, бо у цьому святкуванні «від вікна до вікна / Зореносці з вертепом / несуть коляду». Однак новелістична пуанта вірша міняє місцями мертвих і живих: традиційно «при столі одне місце, / Де свіча на тарілці, / Для далеких відсутніх – // Для мене» [4, с. 356]. Лірична героїня в цьому світі мертвих-як-живих є і «далекою», і «відсутньою» – живою-як-мертвою.

Загалом же її предки живуть у небесних світах (вірш «Предки»): «Мої предки / Посідали на хмари з золотими рубцями / І слухають дзвони під вечір». Вони оберігають рідну землю, опікуються й чувають над нею: «Мої предки / Соняшною пшеницею / Сіють добро на землі» [4, с. 359].

Одне з центральних місць у світобудові (в поетичній уяві Віри Вовк) посідає жінка, а в сакральному пантеоні загалом – Божа Мати. Збірка «Жіночі маски» узагальнюється віршем «Жінка», де цей узагальнений образ стає особливим уособленням протиставлення та єдності двох сфер буття – сакрального та профанного: «я – баня світлого храму / я – темної мряки долина // у темну мряку завиваю землю / купаю землю світлом храму»; «я – ласка і гріх» [4, с. 310].

Олександр Астаф'єв доповнює бачення Потойбіччя у картині світу поетеси, яке постійно впливає на світ земний, реальний. Він зауважує, що Віра Вовк, крім фізичного, матеріального, «пише й про інші світи, інші площини буття, насамперед про астральну сферу. З перебуванням в “інших світах” пов'язана ціла група істот, які причетні до нашого буття, можуть нам подавати певні знаки, хоч належать вони до загадкових явищ і не вкладаються в традиційні наукові концепції. У просторово-часових відношеннях, уважає поетеса, існують інші “форми життя”, зокрема душі померлих [...]; різні посередники при переході до іншого світу на взірць Фафніра з однойменного вірша, або героїнь збірки “Жіночі маски”: Евридика,

Аріядна, Ніоба, Леда, Іфігенія, Кассандра, Цірцея, Медея й т. д.» [1, с. 120]. Водночас, продовжує літературознавець, «на окрему увагу заслуговують “астральні істоти”, насамперед чорні ангели, пов’язані з демонічними силами»: чорні ангели й чорти зі «Вселенної містерії», «Тихої музики серед гамору», «Нев’янучого квіту», сатана, сирени, відьми, русалки з «Нев’янучого квіту» та ін. Та є ще світлі ангели (з «Тихої музики серед гамору», «Будови», «Нев’янучого квіту», «Свангелії буття»), архангели й херувими зі «Вселенної містерії», Ісус Христос (з «Бердо», «Рай-дерева»), Будда з «Нев’янучого квіту», Шіва й Вишну з багатьох інших творів [1, с. 120].

Україна у сакрохронології поетеси – це Канаан, «смуга землі, що випекла тугу в моєму серці»: «З її святого чорнозему я ліплена, / І слово її цілюще мене оживило...» [4, с. 122] (Вірш «Канаан»). Лірична героїня готова померти й повернутися в рідну землю і пережити пантеїстичні перетворення. Її лірична сповідь тут побудована на старозаповітних алюзіях створення людини із глини та її оживлення Духом Божим: «Радо віддам свої соки твоїй красі і доброті, земле: / Хай би це тіло стало поживою житу рясному, / Вишням родючим, маковим шовкам пом’ятим, / Хай би коріння беріз скриптіливих / Замкнуло мої повіки». Але дух мистця мав би і далі існувати: «Тільки мій дух неспокійний літав би, крилатий, / Шукати своє гніздо в пісні правдивій, / в людянім слові» [4, с. 122]. Однак життя за християнською традицією має перемогти смерть: «Смерть є чудова, але життя нас кличе, / В руду перспективу, терпіти самотність, жагу, / Зносити гордо мозоль і ліпити в узорах багатих / Натхненні дзбани на дощ, на ласку Господню» [4, с. 122]. Ця перемога життя над смертю є візією християнського життя, творення «дзбанів на дощ», бо ж ця сакралізована праця є надією на новий євангельський майбутній урожай божественного Сіяча.

Переживання межових ситуацій не тільки в особистій екзистенції поетеси, а й усього українського народу виражається в алегоричних образах, які семантично корелюють із сакральною символікою, наповнені сакрально націхованими образами, мотивами. «Пограничні ситуації, – твердить Карл Ясперс, – смерть, нещасливий випадок, провина, неможливість розраховувати на світ – відкривають мені мій крах. Що можу вдіяти я перед неминучістю абсолютного краху, очевидність якого я не можу, не обдурюючи самого себе, заперечувати? [...] В пограничних ситуаціях ми зустрічаємося з небуттям або принаймні передбачуємо, попри швидкоплинну реальність

світу і поверх неї, те, що є справді. Власне, й розпач самим тим фактором, що він може виникати у світі, свідчить про існування чогось потойбічного» [Цит. за: 15, с. 91-92]. Віра Вовк невпинно своєю поезією намагається зцілити цей сформований її поетичний Всесвіт, врятувати його під ударами безвір’я, ненависті, національного анігіляції. Важливим засобом зцілення цього світу, його перетривання й відновлення, є віра в Абсолют, віра в історичний профетизм для України, для її народу, яким опікується божественне Провидіння.

У художній концепції Всесвіту Віри Вовк поруч із представленням космічної світобудови – макрокосмосу буття, головних священних локусів земного буття – України, її церков, Києва і його соборів, можна означити й темпоральні складові, які бачаться авторкою у сакральній перспективі. Найповніше і найокресленіше цей сакротемпоральний божественний план історії, його історіософське художнє освоєння представлене в містерії “Іконостас України”. Ця драматична поема, як наголошує Лариса Залеська-Онишкевич, – це «мозаїка картинок ключових історичних подій України, які впливали різними способами на її культуру впродовж тисячі років християнства. Всі ці події немов пов’язані, немов передбачені ще з часів поганства» [9, с. 10]. Ця телеологія української історії пронизана сакральним: «Світовид бачить, що “гряде якийсь новий закон”, новий пастир, але також і воля для душі. Прихід християнства підготовлений, але новий потік звичаїв інтегрує і нове, і давнє. Він також приносить і світлі моменти, і чорні події 20-го віку: голодомор і Чорнобиль. Сильна віра, закорена на давній основі, допомагає перенести ці невимовні історичні жахи» [9, с. 10-11].

У «Іконостасі України» «кожна деталь зберігає в собі частку загальної конструкції, як кожне явище природи – задуму їх Творця» [10, с. 786].

У прелюді до першої частини містерії «Древні боги» у світанковому мороці в священний гай злітаються дохристиянські боги: Лада, Симаргл (Ярило), Берегиня, Дажбог, Перун, Чорнобог, Велес, Сварог, Рог, Стрибог і Мокош. Кожен із богів проголошує своєрідний монолог-видіння, в якому проголошується майбутнє України. Уже в монолозі богині Лади, який відкриває містерію означено містичне космічне видіння українського прапора: «Предвічне сонце встає із землі» і природа «привітає новим лицем / Свій перший ранок блакитноокий» [3, с. 574]. Світовид передвіщує зміну світу сакрального, бо «гряде якийсь новий закон», тобто Новий Заповіт: «Зоря чудна над раннім світом світить / Та сіє благо і любов, і мир»

[3, с. 575], а богиня Мокош ніби продовжує це вішування про те, що над цим краєм «Буде щитом хрест вогняний; / він збереже душу, не плоть» [3, с. 576]. Ангел, який з'являється з лілеєю, провіщує: «Я несучу від Предвічного вість» і наголошує, що прихильність до давніх богів, релігійність праукраїнців залишиться і після приходу нової релігії, бо ж «Кожне свято в людей наче гість, / Там ваш ладан, пашний тиміям, / Там ніхто не займе ваших місць / Часом зміниться ваше ім'я, / Та не прийде вам скін ні кінець: / І прославиться ваше сім'я, / Бо в народі ваш вічний кінець» [3, с. 577].

Поступово в розвитку дії в містерії кожного з дохристиянських богів забирають учасники цього сакрального темпорального дійства, які представляють, сказати б, сакральне-як-християнське. Вертепники беруть зі собою Дажбога, три царі – Стрибога, пастушки – Власія, парубки – Ярила, дівчата – Ладу, селяни – Рода.

Янгол проголошує гармонійне поєднання цих традицій сакрального світобачення: «Розмотало цей вузол життя / І, прийнявши премудрість віків, / Доконало найкраще злиття»: «Із язичних прадавніх зразків / Залишився пахучий розмай / Для годин, місяців і років, / Щоб земля подобала на рай» [3, с. 583].

У другій частині містерії «Легенда та історія» представлено історичні постаті, які стали знаковими в історії України, означаючи назвою містерії, іконостас України. Святий Андрій, який «шкандибав» «довгими роками», «І стукав патерицею об брами, // Щоб люд прийняв премудрости безодню / Та слухав Євангелію Господню», а в цій землі «оселиться навіки Слово Боже» [3, с. 584-585]. Чин святих Кирила і Мефодія теж має сакральний вимір: вони «Євангелію повістили», щоб «у слов'янському світі / Народ у матірнім алфавиті / Міг Євангелію прочитати» [3, с. 585-586].

Вершиною цього перелому є кайрос – зоряний час хрещення Руси-України: «Нині хрищається раба Божа Україна в ім'я Отця і Сина / і Святого / Духа» [3, с. 587].

З філософської перспективи ідею, закладену в «Іконостасі України», можна було б назвати історичним профетизмом: «...Це тенденція стверджувати, що людська історія має певне призначення, що вона розвивається за певними, чітко означеними законами або навіть фатумом; це такий підхід у галузі суспільних наук, коли історичне передбачення стає їхньою головною метою; – закони, необхідна еволюція, визначений напрямок – такими є зерна думки, що перебуває під впливом історизму...» [15, с. 170]. Варто зау-

важити, що концепції історичного профетизму були украй популярними після Другої світової війни, коли формувався світогляд української поетеси. Карл Поппер твердив, що такий історизм – «дуже давній рух у царині думки. Його найстародавніші форми, такі, як учення про життєві цикли людських спільнот і рас, виникли навіть раніше, аніж первісна телеологічна концепція, згідно з якою існують приховані наміри за видимо сліпими вироками долі. І хоча відгадування таких прихованих намірів є дуже далеким від наукового мислення, воно залишило незаперечні сліди на всіх теоріях історизму, навіть найсучасніших. Усі варіанти історизму виражають почуття спрямованості в майбутнє, підштовхувані силами, яким годі чинити опір» [Цит. за: 15, с. 170]. Під такими «силами підштовхування» Віра Вовк звичайно ж бачить Провидіння.

Поезію Віри Вовк, а особливо її безпосередню пов'язаність із сакральним, її зануреність у так звані «межові ситуації», коли буття людини балансує на грані буття, на межі між життям та смертю, можна, у філософській перспективі, вважати близькою до ідей, виражених у творчості Карла Ясперса. І Віра Вовк, і Карл Ясперс пережили і жах нацизму, і страх перед жорстокостями комунізму, і вимушену еміграцію. Подібно ж цей філософ підсумовував свій досвід таких пограничних ситуацій у «Вступі до філософії»: «... Поміркуймо трохи над тим, у якому становищі ми, люди, перебуваємо. Ми завжди бачимо себе в наперед визначених ситуаціях. Я можу сам докласти зусиль, щоб змінити якусь ситуацію. Але серед них є такі, що вперто зберігають свою сутність, навіть якщо їхній ментальний вигляд зазнає змін, а їхня всемогутність прихована під якимось зовнішнім покровом: я мушу вмерти, я мушу страждати, я мушу боротися; я безпорадний перед примхами випадку, я неминуче заплутаюсь у сітях провини. Ці фундаментальні ситуації накидає мені наше життя, і ми їх називаємо “пограничними ситуаціями”. Це означає, що ми не можемо через них переступити, ми не можемо їх змінити. Усвідомити їхнє існування та їхню неминучість означає досягти, після здивування та сумніву, найглибшого джерела філософії» [Цит. за: 15, с. 91]. В повсякденному житті, продовжує філософ, ми часто від них ховаємося; ми заплющуємо очі й живемо так, ніби вони не існують: «Ми забуваємо, що нам доведеться вмерти, ми забуваємо свої провини, забуваємо, що ми віддані на поталу випадку. Тобто ми маємо справу лише з конкретними ситуаціями, які підлаштовуємо під власну вигоду і на яку реагуємо, складаючи

плани своєї практичної діяльності у світі, підштовхувані, як то з нами буває своїми життєвими інтересами. Натомість на пограничні ситуації ми реагуємо або намагаючись просто не помічати їх, або – коли ми їх ясно бачимо – впадаючи в розпач, який іноді нам щастить долати: ми знову стаємо самими собою, перебудовуючи своє сприйняття дійсності [...]» [Цит. за: 15, с. 91].

Надія Гаврилук, розглядаючи збірку Віри Вовк «Бердо» намагається сформулювати власне бачення священного у творчому світі мисткині, означити головні особливості її художнього сакрохронотопу: «Святість без гріховності – ознака божественного, гріховність без святості – демонічного, а от їхня єдність – ознака людськості. Окреслена тут потрійність божественного, людського і демонічного не є випадковою, а проектується на три рівні вертепу». І далі: «У першому нам – усім людям – завдають кари за гріхи: б'ють громи, запливають тучі, карають землетруси й лихоліття, тобто виявляється справедливість. Громи і тучі, які заливають, асоціативно відсилають читача до потопа як кари нечестивцям Старого Завіту, а далі йде апокаліптична візія ширша – землетруси і лихоліття, коли порушено всі земні основи» [5, с. 18-19]. Олександр Астаф'єв, продовжуючи ідеї Надії Гаврилук, доповнює концепцію світобудови у поезії Віри Вовк, наголошуючи: «Цей світ, у який ми вкинуті, не Божий світ, і в ньому не можуть царювати Божественний порядок, Божественна гармонія. Божий світ лише проривається в цей світ, він лише відкривається в наявному, у людях, їхньому існуванні, але не утворює порядку й гармонії цілого, які мислити можна есхатологічно. Божественне в житті оприявнюється у творчих актах, у творчому житті духу, що пронизує і природне життя. Тому слід перестати об'єктивувати Бога й мислити про нього натуралістично, за аналогією з речами й відношеннями цього світу. Бог є таємниця. Він відкриває себе через духовне

піднесення людини. Але Бога немає в буденності, Він – лише в прориві через буденність» [1, с. 120]. Загалом же, переконаний О. Астаф'єв, творчість Віри Вовк прагне «сумістити найвищі істини, справжні духовні цінності зі звичайними буднями життя у фізичному світі». Духовність, переконаний літературознавець, це «не грецький “круг Ойкумени”, пласкої землі на спинах трьох китів і непорушного небозводу з намальованими зірками. Бо духовність – це потреба пізнати себе, відчуті свої резерви духу та ототожнити себе з Абсолютом. Творчість у своєму першоджерелі пов'язана з невдоволенням цим світом. Спокута йде від Бога, Розіп'ятого і Жертовного. Творчість йде від людини. Творчість має творити кращий світ, а не предмети, у яких завжди залишатиметься розрив між суб'єктом та об'єктом. Тому творчість теургічна, це співпраця Бога і людини заради нового життя, заради царства Божого на землі» [1, с. 122].

Висновки. Віра Вовк у своїй поетичній спадщині створила оригінальну художню концепцію Всесвіту, представивши особливу поетологічну космічну концепцію світобудови – макрокосмосу буття та мікрокосмосу людської екзистенції. Ця мистецько-філософська структура її художнього світу украй багатопланова, вона поєднує у собі і особливий мистецький макрокосмос Усесвіту з розсипом галактик, чорних дір, зірок і світла від нього, й особливий мікрокосмос власної душі. При цьому її мікрокосмос не стає вираженням лише її власного духовного світу, але водночас і Людини загалом, і української людини зокрема.

Поруч із тим у сакрохронотопному просторі її поетосфери важливе місце займає Україна, її пейзажі, сакральна архітектура й природа. В драматичній поемі «Іконостас України» створено мистецьку візію особливого історичного профетизму, де минулі віки й релігійні уявлення тісно лучаться із приходом християнства і зміною історичної та національно-культурної парадигми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Астаф'єв О. Нова книжка про поезію Віри Вовк. *Слово і Час*. 2020. № 2 (710). С. 116-122.
2. Бетко І. Біблійні сюжети і мотиви в українській поезії кінця ХІХ – початку ХХ століття. Київ, 1992. 211 с.
3. Вовк Віра. Іконостас України. *Близнята ще зустрінуться: Антологія драматургії української діаспори* / Лариса М. Залеська-Онишкевич. Київ-Львів: Час, 1997. С. 573–604.
4. Вовк Віра. *Поезія*. Київ: Родовід, 2000. 422 с.
5. Гаврилук Н. Під плахтою неба: поезія Віри Вовк. Дрогобич: Коло, 2019. 168 с.
6. Григорчук Ю. Проза Віри Вовк: виміри сакрального. Брустурів: Дискурсус, 2016. 364 с.
7. Григорчук Ю. Релігійні мотиви в поезії Віри Вовк і Яна Твардовського. *Вісник Львівського університету*. Серія філологічна. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2012. Вип. 56, Ч. 2. С. 231–238.
8. Грицик Н. Стилістичні маркери релігійності у поезії Віри Вовк. *Культура слова*. 2002. № 61. С. 44–48.
9. Залеська-Онишкевич Л. Від вертепу до крилатої скрипки: Драматичні твори Віри Вовк. Вовк В. *Театр*. К.: Родовід, 2002, С. 5-19.

10. Ільницький М. Українська повоєнна еміграційна поезія. Ільницький Микола. *На перехрестях віку: У трьох кн.* Кн. III. С. 710–806.
11. Карабович Т. Пробіли між словами, або шляхетна присутність поезії (Творчість Віри Вовк). *Золота лектораль*. 2020. № 2–4 (50–52). С. 143–146.
12. Мілтон Д. Утрачений рай. Поема / З англ. пер. О. Жомнір. Київ: Видавництво Жупанського. 2020. 360 с.
13. Набитович І. Універсум *sacrum*'у в художній прозі (від модернізму до постмодернізму). Дрогобич-Люблін: Просвіт, 2008. 598 с.
14. Рубчак Б. Меандрами Віри Вовк. *Сучасність*. 1981. № 1. С. 32–49.
15. Рюс Ж. Поступ сучасних ідей. Панорама новітньої науки / З фр. Переклав В. Шовкун. Київ: Основи, 1998. 669 с.
16. Смольницька О. Особливості змалювання народного католицизму в творчості Віри Вовк: компаративний аналіз українського та латиноамериканського магічного реалізму. *Spheres of Culture / Ed by I. Nabytovych*. Vol. VIII. Lublin, 2014. P. 252–258.
17. Смольницька О. Поезія і релігія: інтермедіальність творчості Віри Вовк. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Сер.: Філологічні науки. Бердянськ, 2016. Вип. 10. С. 229–238.
18. Смольницька О. Релігійна символіка в поезії Віри Вовк (Ріо-де-Жанейро): проблема ієротопії. *Теоретична і дидактична філологія*. Серія: Філологія (літературознавство, мовознавство). 2016. Вип. 23. С. 138–148.
19. Смольницька О. Сакральні міфологеми в поезії Віри Вовк (на матеріалі «Ораторії хвали»): проблема відтворюваності в стилі. *Літературознавчі студії*. 2015. Вип. 45. С. 216–226.
20. Степаненко О. Магічний коловорот буття. *Слово і Час*. 2001. № 6. С. 85–89.
21. Karabowicz T. Motywy sakralne w poezji «Grupy Nowojorskiej». *Sacrum i Biblia w українській літературі / [за ред. І. Набитовича]*. Lublin: Ingvarr, 2008. С. 295–305.

УДК 82.09.075.8

АДРЕСОВАНА ЛІРИКА МАКСИМА РИЛЬСЬКОГО: МОДИФІКАЦІЯ ПРИСВЯТ ТА ПОСЛАНЬ ПИСЬМЕННИКАМ

ADDRESSED LYRICS OF MAXIM RYLSKY: MODIFICATION OF DEDICATIONS AND MESSAGES TO WRITERS

Савенко О.П.,

orcid.org/0000-00020117-0103

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української та зарубіжної літератур

Житомирського державного університету імені Івана Франка

У статті досліджено питання жанрової модифікації адресованої лірики М. Рильського, адресатами якої були письменники – попередники та сучасники поета: Тарас Шевченко, Іван Франко, Михайло Коцюбинський, Олександр Довженко, Павло Тичина, Микола Нагнибіда, Андрій Малишко, Михайло Стельмах. В українському літературознавстві зародилося декілька статусів на означення творчої особистості М. Рильського. Так, поета розглядали як «неокласика», символіста, представника декадансу. Можна виділити основні тенденції його лірики, притаманні усьому творчому доробку. Такою наскрізною особливістю є наявність та домінування групи творів, які називаються адресованою лірикою. Власне цей тип лірики постає на початковому етапі становлення М. Рильського як поета і присутній в усіх без винятку збірках творів. Мета і завдання дослідження – виявити жанрові модифікації адресованої лірики, адресатами якої є українські письменники. Характерними рисами адресованої лірики М. Рильського, спрямованої до письменників, є: декларація адресної настанови у заголовку, наявність дедикації, жанрового синтезу (присвята, послання, мемуари), громадянська тематика з моралізаторським, повчальним пафосом та дружнє послання. З'ясовано питання жанрового синкретизму, тематичних груп цієї лірики, визначено характер діалогічного контакту між автором та адресатом. Виокремлено художні особливості авторської саморефлексії, досліджено емоційно-сміслові модальності послань та присвят. М. Рильський форматує вірші до письменників як адресні настанови, які визначають специфіку кожної з жанрових модифікацій адресованої лірики, відповідно детермінуються й критерії класифікації їхніх внутрішніх трансформацій. З огляду на досліджений масив віршів М. Рильського, написаних як звернення до письменників, можна відзначити, що домінуючими є такі жанрові модифікації: вірш-присвята (як громадянського, так і дружнього спрямування) та вірш-послання. Спостерігається феномен жанрового синтезу присвяти та послання з рисами мемуаристики.

Ключові слова: послання, присвята, мемуари, адресована лірика, дедикація.

The article examines the issue of genre modification of M. Rylskyi's addressed lyrics, whose addressees were the poet's predecessors and contemporaries: Taras Shevchenko, Ivan Franko, Mykhailo Kotsyubynskyi, Oleksandr Dovzhenko, Pavlo Tychyna, Mykola Nagrybida, Andriy Malyshko, Mykhailo Stelmakh. In Ukrainian literary studies, several statuses have emerged to define the creative personality of M. Rylskyi. Thus, the poet was considered a "neoclassicist", a symbolist, a representative of decadence. It is possible to single out the main tendencies of his lyrics, inherent in all creative work. Such a cross-cutting feature is the presence and dominance of a group of works called addressed lyrics. Actually, this type of lyrics appears at the initial stage of the development of M. Rylskyi as a poet and is present in all collections of works without exception. The purpose and task of the research is to reveal the genre modifications of addressed lyrics, the addressees of which are Ukrainian writers, predecessors and contemporaries of M. Rylskyi. Characteristic features of M. Rylskyi's addressed lyrics addressed to writers are: the declaration of the address instruction in the title, the presence of dedication, genre synthesis (dedication, message, memoir), civic themes with moralizing, instructive pathos, and a friendly message. The issue of genre syncretism, genre-thematic groups of this lyric is clarified, and the character of dialogic contact between the author and the addressee is defined. The artistic features of the author's self-reflection are singled out, the emotional and semantic modalities of messages and dedications are investigated. M. Rylskyi formats poems to writers as address instructions, which determine the specifics of each of the genre modifications of addressed lyrics, and the criteria for classifying their internal transformations are determined accordingly. Considering the studied array of poems by M. Rylskyi, written as an appeal to writers, it can be noted that the following genre modifications are dominant: dedication poem (both civil and friendly) and message poem. The phenomenon of genre synthesis of dedication and message with features of memoir is observed.

Key words: message, dedication, memoirs, addressed lyrics, dedication.

Постановка проблеми. Не розмежовуючи періодів творчої діяльності М. Рильського як поета, можна виділити основні тенденції його лірики, притаманній усьому творчому доробку. Такою наскрізною особливістю є наявність та домінування групи творів, які називаються адресованою лірикою. Власне цей тип лірики постає на початковому етапі становлення М. Рильського як поета («На білих островах» (1910) і є присутній в усіх без винятку збірках творів.

Адресована лірика М. Рильського присвячувалася різного типу адресатам. На основі класифікації адресатів адресованої лірики Віталія Назарця [2, с. 245], який пропонує виділяти такі типи адресатів, як одноосібний, узагальнений, умовний, диференціюються групи поетичного адресата у збірках М. Рильського: одноосібний адресат – члени родини, зокрема правнук («Правнукові»), дружина («Дружині»), «Яблунька-мати»), син («Синові»); суспільно-громадський/ культурний діяч: («Ленін» (2 вірші), «Володя Ульянов»); митець, зокрема артист («Сакаганський», «Марія Заньковецька»); композитор («Пісня. М. В. Лисенкові», «Шопен», «Бедржіх Сметана»), диригент («Бетховен. Д. Балацькому»); поети, прозаїки, драматурги («Човен. Памяті найбільшого епічного поета нових часів – Адама Міцкевича»), «Людськість (П. Тичині)», «Франко», «Шевченко», «Тодось», «Шота Руставелі», «Горький», «Горький і Коцюбинський», «Олександрові Довженку дружнє посланіє», «Янка Купала», «Пушкіну», «Маяковський», «Художник (Миколі Бажанові)», «Вогні (Андрієві Малишку), «Андрієві Малишку в полудень його віку», «Дружба (М. Нагнибіді), «Михайлові Стельмаху», «Напутнє (Орестові Корсовецькому)»; умовний адресат: певна нація

або народності («Народам радянської землі», «Народам світу», «Моїй Україні», «Україні», «Українському народові», «Людя і народам», «Народові-сіячеві»); творчої діяльності («Поете! Будь собі суддею...»), «Товаришеві по перу», «Декларація обов'язків поета й громадянина»; узагальнений адресат: міста («Кисву», «Каневу»), місцевість: («Моему краєві»); істоти тваринного світу («Солов'ям України») та ін.

Мета і завдання дослідження – виявити жанрові модифікації адресованої лірики, адресатами якого є українські письменники, попередники та сучасники М. Рильського.

Виклад основного матеріалу. Адресована лірика М. Рильського, написана у формі звернення до попередників поета Т. Шевченка, І. Франка, М. Коцюбинського, має свої жанрово-тематичні прикмети та особливості. Так, поезія «Шевченко» (1932) за жанровими ознаками – вірш-присвята. Віршова присвята – «це певний спосіб поетичного висловлювання. Воно спрямоване до конкретного адресата, але стосунки між ним і автором можуть мати найрізноманітніше забарвлення: від дружніх – до абсолютно конфронтаційних, від славослов'я на його честь – до розмови на рівних з ним, або абсолютної незгоди, а звідси викриття як людини реакційної, навіть висміювання його поглядів, рис характеру, поведінки» [1, с. 186]. У цій поезії М. Рильський змальовує образ Т. Г. Шевченка як революціонера: «Не багрянницею, не злотом – // Живою кров'ю він кипить» [3, с. 77]. У вірші Шевченко постає як ідейний борець за права і свободи нужденних, який живе під гаслами «Хай горять магнати! Хай квітом квітнуть бідняки!». М. Рильський намагається у поезії виписати образ Т. Шевченка в контексті соціалістично-більшовицької пропа-

ганди. У поетичних рядках вірша зринають алюзії, які переповідають історію про життя і творчість поета. «Рубіни уманських пожарів» – це алюзія на поему «Гайдамаки» (а саме на розділ «Гонта в Умані»), у якій художньо осмислюються події Коліївщини, народного повстання на чолі з Максимом Залізняком та Іваном Гонтою. Власне, ця алюзія також регламентує та означає період життя Т. Шевченка до Кирило-Мефодіївського братства та ув'язнення. Наступна алюзія, яка розкриває хід подій, звучить у рядках: «Ах, як далеко Костомаров, // Садок вишневий і село!» [3, с. 77]. Прізвище Костомарова згадується М. Рильським у вірші не випадково, адже він був ідеологом і співзасновником слов'янофільсько-українського кийвського об'єднання «Кирило-Мефодіївське братство», до якого входив і Т. Шевченко. За участь у цьому товаристві М. Костомарова Т. Шевченка та інших її членів було заарештовано та покарано. І «садок вишневий» – це не просто народнопоетичний символ, а алюзія на вірш «Садок вишневий коло хати...» – вірша Тараса Шевченка із циклу «В казематі».

Поезія «Франко» (1932) – це вірш-присвята, у якому возвеличується, ідеалізується постать письменника Івана Франка. Образ Франка розкривається М. Рильським на початку твору у чотирьох іпостасях – «рибалка і мудрець, поет і каменярь» [3, с. 76]. Мудрець, тому що «заглиблений у книг нових і давні стоси» [3, с. 76], а каменярь, на думку М. Рильського, Іван Франко, бо «мав високий дар гніт ненавидіти і люд любити босий» [3, с. 76]. Рецепт іпостаті Івана Франка подається крізь призму його творів, а саме збірки «З вершин та низин», яка в поезії відобразилася алюзією: «Він слухав голоси з низин і з-понад хмар» [3, с. 76]; вірша І. Франка з назвою «Каменярі», з якого взятий образ «каменяря»; Франкового оповідання «Малий Мирон»; вірша «Беркут», який алегоричними образами беркута та удава означається в художній канві поетичного твору. На завершення похвального слова М. Рильський отожднює Франка з персонажем його оповідання: «І поміж них живе ясна і чиста слава // Малого Мирона, великого Франка» [3, с. 76]. Зринає образ Мирона, який у Франковому оповіданні має таку характеристику: «Малий Мирон – дивна дитина... Сусіди тихо шептали собі, що Мирон „якесь не таке як люде“: іде та й розмахує руками, гуторить щось сам до себе, візьме прутик, швякає по повітрі або стинає головки з бодяків та ластів'ячого зілля. Серед иньших дітий він несмілий і непроторний, а коли часом і відізве ся з чим будь, то говорить таке, що старші як почують, то тільки

плечима стискають» [4, с. 1]. І. Франко, на переконання М. Рильського, був «дивним», самотнім, а його талант не для всіх зрозумілий і відкритий.

Поезія «Коцюбинський» (1960) – вірш-присвята, у якому образ українського письменника Михайла Коцюбинського моделюється завдяки символу «ясен тонколистий». Ясен як фольклорний символ – це чоловіче дерево, символ війни. У контексті творчості письменника, за М. Рильським, він борець, який має «відразу до тьми» [3, с. 116]. На те, що образ М. Коцюбинського є символом, вказує й сам поет: «Як символ щирості і мудрості живої, як друзів радощі, як пострах ворогів» [3, с. 116].

Наступний масив адресованої лірики М. Рильського звернуто до письменників, його сучасників, з якими поет дружив, був добре знайомий, разом з ними працював (О. Довженко, П. Тичина, М. Нагнибіда, А. Малишко, М. Стельмах та ін.).

За формальною жанровою ознакою поетичний твір «Олександрові Довженку дружнє посланіє» (1943) більшою чи меншою мірою уподібнюється листу. За жанровію рефлексією та за вказівкою у назві твору вірш позиціонується як «послання». Послання – «це віршований твір, розрахований на цілком певного реального адресата (індивідуалізованого або узагальненого), названого у самому тексті твору. Головною у посланні є настанова на «діалог» з адресатом на ту або іншу, актуальну для автора тему (предметом розмови можуть бути взаємостосунки кореспондентів, їхні життєві та творчі погляди, філософські, естетичні, суспільно-політичні проблеми)» [3, с. 112]. Адресант (М. Рильський) звертається до Олександра Довженка, у тексті називаючи його на Ви («Коли натхненно Ви пророкували...»), «Казали Ви, що маєм принести ми заповідь людської доброти...» [3, с. 139]), розмірковує про «мужній гарт священної війни» [3, с. 139] (мається на увазі Друга світова війна). Не випадково М. Рильський звертається до Олександра Довженка з цією розмовою, бо Довженко на власні очі бачив страхи війни, був на фронті як кореспондент газети «Красная звезда». І разом з тим він як свідомий громадянин та письменник підіймав бойовий дух солдатів, пишучи художні твори про війну і про подвиги людей, які віддавали своє життя заради перемоги. Одним з таких творів для М. Рильського стало оповідання «Ніч перед боєм», написане О. Довженком у 1942 році. Про нього є згадки у посланні: «Ви, що вливали «Ніччю перед боєм» // Ослабим – міць, стократну міць – героям.» [3, с. 139]. У посланні

висловлюється тверда впевненість, що народ поборе ворога: «Україна наша! Розп'ято і вбито // У неї не одне ясне дитя, // Але шумить, як вітер, вороття // Весни, що так лукаво в нас украли, // І станем ми, – кріпкий і нездужалий, // Палкий юнак і сива голова...» [3, с. 139 – 140].

«Людськість (П. Тичині)» (1929) за жанровою специфікою відповідає параметрам віршу-присвяті, на що вказує і наявність формальної складової – дедикації «П. Тичині», що є вказівкою на адресата, якому поет присвятив вірш з метою висловлення поваги до цієї особи. М. Рильський вбачає в П. Тичині соратника, котрий, як і він, пройшов шлях зламу та змушений був пристосуватися до нових реалій, писати соцреалістичні твори, прославляти партію та її вождів, возвеличувати пролетаріїв і їх титанічний труд, бути рупором «хімерії» Радянському Союзу. Власне у цьому вірші-присвяті лейтмотивом звучить ідея підтримки й розуміння вибраного шляху П. Тичиною. М. Рильський моделює образ поета як «вірної людини» [3, с. 57], котрий змушений був сісти у «невірний човен» [3, с. 57]. Така антитетика творить контрастність для усвідомлення трагічності шляху поета. Символ «невірного човна» є алегорією, яка в тексті словесними деталями малюється як «ніч», «зима», що може розумітися як тоталітарно-більшовицький режим.

Поезія «Вогні» з дедикацією «Андрієві Малишку» – вірш-послання, дружнє звернення на Ви до Андрія Малишка, написане 9 травня 1959 року. Як зауважує поет, твір написаний «того дня, коли я слухав у лісі зозулю і – вперше цієї весни – горлицю та солов'я» [3, с. 223]. Адресант апелює до адресата, аби згадати їхню недавню розмову про тих, хто пішов з життя: актора та режисера Амвросія Бучму, поета та перекладача Ярослава Шпорту, письменників Юрія Яновського та Олександра Копиленка. М. Рильський сумує за ними: «Утрат нам не уникнути в житті, // Буває серце тугою повите...» [3, с. 221], але разом з тим він радіє живим – поету та перекладачеві Миколі Нагнибіді, композитору Платону Майбороді, письменнику Платону Вороньку та іншим, і цих своїх сучасників називає «дружніми

вогнями». М. Рильський згадує спільну подорож з А. Малишком на Вінниччину, де їм вдалося порибалити [3, с. 223]. І хоча це послання, але в ньому простежуються риси поетичного щоденника, у яких осмислюється проминуле крізь призму ностальгії за втраченим, яке живе і буде жити у пам'яті хоча б двох письменників. Сам М. Рильський вказує, що його поезія – це «братерська відповідь» Андрієві Малишку, другові, соратнику: «братерську відповідь, Андрію, / В погожій прочитайте тишині! / Вам тисну руку міцно, як умію...» [3, с. 223].

У вірші-присвяті «Дружба» (1961) з дедикацією «М. Нагнибіді» Рильський художньо осмислює морально-етичний вимір чоловічої дружби: «Дружба чоловіча, загартована боями і злотована в труді...» [3, с. 255], тривалості: «Бо вона змовкає разом / З серця стукотом останнім / У смертельній тишині» [3, с. 255]. Натомість М. Рильський не звеличує і не восхваляє свого друга як письменника чи перекладача, його цікавить моральна сторона стосунків із цією людиною, яку він впевнено називає другом.

Вірш-присвята «Михайлові Стельмаху» був написаний у 1962 році. У ньому М. Рильський звеличує постаті людей: «хто людям у приполі / Несе слова, подібні хлібу й солі, / І співи, гідні слави сіяча!» [3, с. 263]. Хоча це вірш-присвята Михайлові Стельмаху, на що й вказує назва вірша, але в ньому не міститься ні фактів із життя письменника, ні згадок про його твори чи про взаємини письменників як колег по роботі в Інституті фольклору, етнографії та мистецтва АН України, натомість є шаблоні фрази похвали у дсі соцреалізму, поширенні порівняння адресата то з рільником, то з воїном.

Висновки. З огляду на досліджений масив віршів М. Рильського, написаних як звернення до письменників, логічним є висновок про те, що домінантною жанровою модифікацією є вірш-присвята як громадянського, так і дружнього спрямування, менш вживаним є жанровий різновид послання. Також спостерігається феномен жанрового синтезу присвяти та послання з рисами мемуаристики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Клим'юк Ю. Лірика Івана Франка як система жанрів: монографія. Чернівці: Рута, 2006. 406 с.
2. Назарець В. М. Жанрові модифікації української адресованої лірики: монографія. – Рівне: Вид. О. Зень, 2014. 384 с.
3. Рильський М. Т. Вірші та поеми / Упоряд. П. Моргаєнко; Передм. О. Дейча. Київ: Дніпро, 1982. 303 с.
4. Малий Мирон. Javalibre URL: <https://javalibre.com.ua/java-book/book/2917454>

**ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СПИРИДОНА ЧЕРКАСЕНКА
У ДЗЕРКАЛІ ЙОГО ЕПІСТОЛЯРНОГО СПАДКУ**

**SPYRYDON CHERKASENKO'S PEDAGOGICAL ACTIVITY
IN THE MIRROR OF HIS EPISTOLARY HERITAGE**

Саркісова І.А.,

orcid.org/0000-0002-0023-9383

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови та літератури

*Приватного вищого навчального закладу «Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»*

Метою статті є дослідження основних етапів та провідних тенденцій педагогічної діяльності відомого українського письменника Спиридона Черкасенка, відображених у дзеркалі його епістолярного спадку.

Теоретико-методологічною основою розвідки є історико-літературний, історико-культурний, а також метод типологічного узагальнення.

Об'єктом дослідження є спроба періодизації основних етапів зародження, становлення та фахової еволюції поглядів С. Черкасенка на умови і цілі української освітньо-педагогічної діяльності, специфіку діяльності українських шкіл та основних представників українського освітнього середовища – учнів та вчителів.

Предметом дослідження виступають тематичні пріоритети та поетикальні прийоми художньої організації письменницького епістолярного дискурсу, його літературні різновиди, тематичне розмаїття та жанровий діапазон письменницьких кореспонденцій, їхній зв'язок із попередніми епістолярно-письменницькими літературними традиціями.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що у розвідці охарактеризовано маловідомі на сьогоднішній день факти освітньо-педагогічної діяльності С. Черкасенка, що містяться у його архівному спадку, на жаль, й досі не оприлюдненому в українському видавничому просторі.

Унаслідок проведеного дослідження було встановлено, що:

1) Починаючи з перших етапів власної навчальної діяльності С. Черкасенко жваво цікавився освітою як наукою, педагогічними методами та індивідуальними освітніми надбаннями своїх учителів.

2) С. Черкасенко на перших етапах своєї громадської діяльності вбачав майбутнє покликання у причетності до освітньо-педагогічної діяльності. Зміст, структуру й тематичну спрямованість якої бачив, насамперед, у напрямку залучення до неї найкращих здобутків світової культури й українського письменства.

3) Особиста педагогічна діяльність С. Черкасенка і його власні педагогічні погляди є вагомим внеском у розвиток української педагогічної науки, хоча й ще не достатньо досліджені і систематизовані сучасним літературознавчим та педагогічним освітнім загалом України.

Ключові слова: листування, письменницький епістолярій, адресат, школа, освітній процес, вчитель і учні.

The purpose of the article is to study the main stages and leading trends of the pedagogical activity of the famous Ukrainian writer Spyrydon Cherkasenko, reflected in the mirror of his epistolary heritage.

The theoretical and methodological basis of intelligence is the historical-literary, historical-cultural, as well as the method of typological generalization.

The object of the study is an attempt to periodize the main stages of the origin, formation and professional evolution of S. Cherkasenko's opinions on the conditions and goals of Ukrainian educational and pedagogical activity, the specifics of the activity of Ukrainian schools and the main representatives of the Ukrainian educational environment – students and teachers.

The subject of the research is the thematic priorities and poetic methods of the writer's epistolary discourse artistic organization, its literary varieties, its thematic variety and genre range of the writer's correspondence, their connection with previous epistolary-writing literary traditions.

The scientific novelty of the obtained results is in the fact that the investigation characterized the currently little-known facts of S. Cherkasenko's educational and pedagogical activities contained in his archival heritage, which, unfortunately, has not yet been made public in the Ukrainian publishing space.

As a result of the conducted research, it was established that:

1) Starting from the first stages of his own educational activity, S. Cherkasenko was interested in education as a science, pedagogical methods and individual educational assets of his teachers.

2) S. Cherkasenko at the first stages of his public activity saw his future vocation in involvement in to educational and pedagogical activities, the content, structure and thematic orientation of which he saw primarily in the direction of attracting to it the best achievements of world culture and Ukrainian literature.

3) The personal pedagogical activity of S. Cherkasenko and his own pedagogical views are a significant contribution to development of Ukrainian pedagogical science, although they have not yet been sufficiently researched and systematized by the modern literary and pedagogical educational community of Ukraine.

Key words: correspondence, writer's epistolary, addressee, school, educational process, teacher and students.

Постановка проблеми. Систематизація та аналіз письменницького епістолярію художньої літератури є одним з найбільш нагальних завдань сучасного літературознавства. Особливо актуальними в цьому контексті є питання, які стосуються історичних етапів розвитку епістолярно-літературного дискурсу, його національної специфіки та жанрового розмаїття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема письменницького епістолярію достатньо нова і потрапила у коло літературознавчих зацікавлень лише у ХХ ст. Питанням дослідження епістол присвячені наукові розвідки вітчизняних теоретиків та істориків літератури: В. Кузьменка («Письменницький епістолярій як літературний та історіографічний жанр»), М. Коцюбинської («Листи і люди: роздуми про епістолярну творчість»), Г. Мазохи («Український письменницький епістолярій другої половини ХХ століття: жанрово-стильові модифікації»), Л. Вашків («Епістолярна літературна критика: Становлення, функції в літературному процесі»), О. Галича («Українська документалістика на зламі тисячоліть: специфіка, генеза, перспективи»), а також окремі наукові праці Ю. Шевельова, М. Назарука, Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, Л. Морозової, І. Войцехівської, В. Ляхощького, Л. Курило, Ж. Ляхової, А. Найруліна, А. Зіновської, Т. Заболотної, Т. Жицької, Н. Антонєць, Н. Павлик, О. Рогози й зарубіжних дослідників – Ю. Тинянова, В. Сметаніна, Є. Єліної, Є. Виноградової, Н. Глухів, О. Фесенко, О. Рогінської, Є. Суровцевої та ін.

Водночас, можемо стверджувати, що тема письменницького епістолярію в українському літературознавстві досліджена усе ще не достатньо. Чимало її аспектів потребують додаткового вивчення та систематизації. В цьому й вбачаємо **актуальність** нашої розвідки, **мета** якої полягає у дослідженні педагогічної діяльності С. Черкасенка, відображеної у дзеркалі його епістолярію. **Завдання** нашої розвідки вбачаємо у деталізованій характеристиці основних етапів творчого становлення та розвитку педагогічних поглядів С. Черкасенка на українську освіту, відображених у його листах, що викладені у формі автобіографії, адресовані Л. Білецькому (збережені в особистому архівному фонді вченого) та листах до знайомих і друзів, в яких письменник висловлював свої роздуми стосовно питань освіти, її сучасного йому стану й перспектив подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу. С. Черкасенко, як відомо, був не лише талановитим поетом, дра-

матургом, прозаїком, але і відомим діячем освіти, активним учасником громадсько-педагогічного руху української інтелігенції першої третини ХХ століття. Освітня діяльність митця, його невтомна праця, пов'язана із розбудовою національного школознавства, стали вагомим внеском у розвиток вітчизняної педагогічної думки. Педагогічна спадщина С. Черкасенка не втрачає своєї актуальності і сьогодні, що підтверджує дослідницький інтерес до неї, який особливо активізувався в останнє десятиліття [1–6].

Значний пласт фактологічного матеріалу, який дозволяє більш повно охопити коло освітніх інтересів С. Черкасенка, простежити процес становлення та формування педагогічних поглядів, накопичення фахового досвіду, рефлексій, критичні оцінки та узагальнення, стосовно методів, цілей, форм і змісту навчальної та й загалом освітньої діяльності містяться в епістолярному спадку письменника. Якщо оприлюднені на сьогоднішній день листи письменника, написані ним у еміграції, представляють собою уже цілком зрілий і сформований погляд на мету та зміст національної освіти, то його епістолярна автобіографія, навпаки, цікава насамперед тим, що дозволяє реконструювати власне сам процес фахового становлення та зростання С. Черкасенка як педагога, визначити ті головні віхи та орієнтири, які формували і водночас стимулювали до розвитку його освітня діяльність, погляди та переконання.

Віхи освітньої діяльності, що простежуються в епістолярній автобіографії письменника, це, насамперед, роки його вчителювання у школах Катеринославщини (Новопавлівка, Васильківка, Улянівка, Юзово), але, фактично, хронологічні межі, які окреслюють процес самоусвідомлення С. Черкасенком свого педагогічного покликання, своєї освітньої місії, можуть бути ретроспективно розширені майже до самих початків його знайомства зі школою, оскільки, описуючи процес навчання у Новобузькому початковому училищі і, далі, в учительській семінарії, чи не головну увагу читача він, по-перше, зосереджує саме на особливостях і учасниках навчального процесу, по-друге, точка зору, з якої компонується сам опис, має немовби подвійну перспективу, тобто вбирає до себе не лише враження, емоційні та інтелектуальні реакції, що їх відчуває розповідач як безпосередній («тоді присутній») свідок подій, а й містять певні опосередковані в часі («теперішньої присутності») оцінки та узагальнення, сформовані пізніше, під впливом дії того життєвого досвіду, тих роздумів, з позиції яких С. Черкасенко писав свою епістолярну автобіографію.

Перший педагогічний досвід юнак виносить вже зі стін Новобузького початкового училища. Саме в цей період закладаються основи фахової самоідентифікації С. Черкасенка. Від початкового враження панічного страху, самоприниження і надуманої недооцінки власних сил і можливостей, які він відчуває в перший день навчання, невдовзі не залишається й сліду. Дуже швидко він не лише перетворюється на найрозумнішого, найстараннішого, «першого» учня в класі, але й надзвичайно гостро і чітко (як для такого віку) починає усвідомлювати, що саме школа, навчання, освітньо-педагогічна діяльність складають суть його життєвого покликання. Малий хлопець звертає увагу на те, що зовсім не обходить його однолітків, а саме – педагогічні дискусії і службові конфлікти між вчителями, і головне – вже з цього часу достатньо впевнено і аргументовано починає оцінювати професійні якості своїх учителів.

Отриманий в стінах Новобузького початкового училища перший педагогічний досвід значно розширюють і поглиблюють роки навчання С. Черкасенка в учительській семінарії. Вже перше знайомство юнака з семінарією викликає у нього критичну реакцію, яка формується у цілком компетентну, хоча і не позбавлену іронії, характеристику такого типу навчальних закладів: «Семінарія – школа спеціальна, мала на меті готувати кадри вчителів для народних шкіл, чому й звалася семінарією вчительською. Була через це під особливим доглядом вищого начальства, що за директорів і вчителів посилало туди людей вивірених у благонадежності. Народний вчитель, що виходив із-під їх опікування мусів бути щонайперше безсумнівним патріотом «матушки Расеї», монархистом, людиною релігійною й слухняною. Знання його, вчителя, й розвиток – річ другорядна: можна було наприкінці курсу писати з помилками, не знати, хто написав «Ревизора», не прочитати жодної путньої книжки, плутати Австрію із Австралією, погано розбиратися навіть у аксіомах математичних і т. д., але бути слухняним, побожним, «квасним» патріотом, – і все те тобі прощалося, а по скінченні рекомендувалося тебе за зразкового вчителя на гарну в розумінні матеріального забезпечення посаду» [6].

Іронічна оцінка, яку С. Черкасенко адресує учительській семінарії, зовсім не означає, що до навчання у ній автор поставився несерйозно. Навпаки, як і в училищі, майбутній письменник – один з найкращих і сумлінних учнів, хоча критичний дух, гострі оцінки, власна педагогічна думка домінують і визначають характер усіх описів, що стосуються організації навчального про-

цесу в семінарії. Про поглиблення професійних інтересів С. Черкасенка-семінариста, а також фахового досвіду свідчать перш за все ті складові навчального процесу у семінарії, яким він надає першочергової уваги. Насамперед, це «педагогічні типи» вчительського складу семінарії. На відміну від вчительських характеристик початкового училища, які в переважній більшості подавалися в ракурсі емоційної оцінки та особистісних морально-психологічних симпатій чи антипатій, характеристики вчителів семінарії найчастіше формуються з точки зору сумлінності та професійності виконання покладених на них педагогічних обов'язків. Оцінюючи роботу вчителів, їхні педагогічні методи С. Черкасенко наводить типові зразки їхніх уроків і дає їм порівняльну характеристику, детально описує й аналізує хід семінарських іспитів та навчальної практики, до якої у семінарії було надзвичайно серйозне ставлення.

Величезне значення для професійного становлення С. Черкасенка мала учительська робота в початкових школах Катеринославщини. Якщо училище і семінарія збагатили його насамперед теоретичними знаннями, сформували основи педагогічного мислення і, зокрема, той критичний дух і потребу повсякчасної самооцінки, що служать стимулом для постійного самовдосконалення, то праця на освітянській ниві народних шкіл додали йому того унікального педагогічного досвіду, який можна почерпнути лише зі справжньої практичної роботи, щоденного живого контакту з учнями, їх батьками, колегами по роботі, специфічної і неповторної для кожної зі шкіл, де працював С. Черкасенко, атмосфери внутрішнього, сповненого щоденних проблем, конфліктів, дискусій і, зрештою взаємопорозуміння життя, з маси подробиць і миттєвостей якого формується глибоке самоусвідомлення суті власного покликання, приналежності до високої місії сіяча «розумного, доброго, вічного». Не випадково пізніший «спомин» про першу школу, де довелося працювати С. Черкасенку, тягне в його пам'яті згадку про усі інші школи та викликає відчуття гіркої й водночас солодкої ностальгії за тим далеким і тепер уже безнадійно «втраченим часом»: «Але спомин про неї, про її (Новопавлівську) школу залишився в душі моїй і досі, й не згасне, мабуть, до скону» [6].

Опис років власного вчителювання не обмежується С. Черкасенком зверненням до характеристики виключно змісту навчального процесу, але, як і раніше, педагогічні проблеми хвилюють його найбільше. Важливе місце у цих описах займає

галерея вчительських типів, схарактеризованих надзвичайно влучно і колоритно (усього, разом з учителями початкового училища і учительської семінарії ця галерея нараховує понад 30 осіб). Він аналізує професійні якості тих своїх колег, з якими його зводить доля у школах Катеринославщини, але, при цьому, і на відміну від попередніх описів (в училищі та семінарії), багато уваги приділяється й виключно побутовим, позашкільним стосункам автора із його колегами, за якими він тепер спостерігає з позиції не «стороннього» (як раніше), а «рівного» їм учасника «дорослого життя».

Особливо важливими для розуміння суті і мети педагогічних завдань, що їх ставив перед собою С. Черкасенко, характеру його освітницького покликання є ті методологічні принципи навчально-виховної роботи та концептуальні засади освітянської діяльності вчителя, які неодноразово наголошує автор у своїй епістолярній автобіографії.

Насамперед, це деклароване автором ставлення до школи й учительських обов'язків. Різку критику з боку С. Черкасенка-педагога викликає тогочасна система освіти: «Рецидив безграмотності... Це той воістину бич Божий, що всі, щоправда, не вельми ревні, заходи російського міністерства освіти розповсюдити в населенні грамотність обертав у нівець. Сливе повна відсутність позашкільних засобів для скріплення шкільних здобутків і піддержання та розвитку їх у дальшому» [6].

Цікавими і на свій час, безумовно, передовими є роздуми С. Черкасенка про особу вчителя, методи його роботи з дітьми: «Для всякого вчителя головне діло в початку – запевнити довір'я й прихильність дрібної маси: це в дальшому вельми полегшує працю. А для цього відразу треба було зачепити кожного за його мале, але вразливе серденько, щоб сказати кожному (обов'язково кожному!) нарізно кілька ласкавих слів, поцікавитися ним і його домашніми. Ви вже завоювали його маленьку душу» [6].

Справжніх, ідейних вчителів, які працюють для дітей, митець часто протиставляє тим, для яких учительська місія полягає у гонитві за кар'єрою та винагородами: «В Катеринославі до вагону ввійшла з шумом і сміхом товариство финтикувато зодягнених учителів, з кокардами на формених мін. народн. освіти картузах. До речі вже, про ті кокарди. Народні вчителі, власне, не мали права носити які-небудь відзнаки, а значить і кокарди на кашкетах. Але дехто проте носив, і начальство дивилося на це кризь пальці, мабуть,

убачаючи в тім лишній доказ благонадійности: коли людина, мовляв, пнеться бути схожим на чиновника, кохається у відзнаках міністерських – це перша прикмета, що в голові в неї жодних «завіральних», щобто протидержавних, ідей не існує» [6].

Предметом особливо шанобливого ставлення і свого роду «поклоніння» С. Черкасенка-педагога були його учні: «власне, во вся дні живота мого малеча притягала й тепер притягає мою увагу більше, ніж дорослі» [6]. Роздуми про школу, про місію вчителя, методи та прийоми його роботи у С. Черкасенка завжди невіддільні від вияву постійної турботи про дітей, на яких, зрештою й спрямований увесь великий і складний механізм шкільної освіти. Не випадково значна кількість «учительських відступів» від біографічної канви розповіді С. Черкасенко присвячує саме характеристиці шкільної малечі і свого ставлення до неї.

Неодноразово наголошує С. Черкасенко й на тому, що вчитель повинен заслужити повагу не лише своїх учнів, але й їх батьків і взагалі усього того людського оточення, в якому він перебуває.

Чимало сторінок епістолярної автобіографії письменника присвячено поясненню методів його роботи з учнями (навчання письму, краснопису, арифметики), містять роздуми про переваги та недоліки тогочасних шкільних підручників, «методичні прогалини» в навчальних та виховних прийомах роботи колег. Перебуваючи в еміграції, С. Черкасенко, який на той момент вважав себе вже більше письменником, ніж педагогом, втім, продовжує активно цікавитись освітнім життям в Україні і за кордоном, писати твори, адресовані дитячій аудиторії з метою виховання її у дусі національних морально-етичних та культурно-історичних цінностей та ідеалів, підтримувати постійні стосунки з провідними діячами педагогічної думки, здебільшого з тими, що, як і сам письменник, опинились у еміграції. Про це, зокрема свідчить і його листування цього періоду. Наприклад, у листі до М. Шаповала від 19 листопада 1924 року С. Черкасенко розповідає про свої симпатії і співпрацю з ужгородським осередком українського національно-патріотичного пласту: «Отак потроху й довбаємо скелю малярського туману й заскорузлости, а старі тільки зітхають й згадують прекрасні дні малярського Аранжуєци. Сам я не належу до організації з тактичних причин, але роблю для неї чимало і понаписував їм цілу низку поезій для співу (муз[ика] Ярославенка), деклямації, та кілька дитячих п'єс («Вечірній гість», «Лісові чари»,

«Сміх», «Най живе життя»), а отес сижу над пластівським «Св. Миколаєм»). Не маю під рукою української бібліотеки, а то взявся б скласти для цієї симпатичної організації читанки. Цікаве явище: організація Пластова так захопила дітей, що діти-кацапи сливе геть позникали, хіба десь батько вже занадто запеклий кацапофіл. Та й то бувало кілька випадків, що діти потаємці записувались до пласту і на всякі вправи, співанки, репетиції, зібрання тікали з-під замка. Стихія, нічого не попишеш!... Українська, рідна стихія» [3, с. 106].

В листі до С. Русової від 19 жовтня 1926 р. С. Черкасенко піддає різкій критиці радянські читанки: «Бачив я й деякі їхні читанки; навіть з приводу їх колись написав був п. Чепізі: «Читаю ваші читанки й дістаю враження, що основною ідеєю, котру ви кладете во главу виховничого угла, є те, що Шевченко виразив словами: «Ой, вигострю товариша, засуну в халяву», себто – «грабь награбленное», і коли, писав я, ви робите

се свідомо, то «унє єсть вам, да обіситься жернов осельський на виях ваших і да потонете в пучині моротій». А він мені на се знаєте «що»? «Діалектика життя» каже. Отак вони там дивляться на виховання молоді!» [4, с. 121].

Попри численні страждання та приниження, образи та непорозуміння, що їх достатньо зустрів на своєму педагогічному шляху С. Черкасенко, він завжди згадував про свою учительську місію як про найбільш світлий і щасливий період свого життя.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Проведений аналіз дозволив попередньо систематизувати й узагальнити основні етапи педагогічної діяльності С. Черкасенка, відображені, зокрема, у його листуванні із друзями та знайомими.

Перспективи наступних розвідок вбачаємо у подальшому дослідженні основних етапів освітньої діяльності С. Черкасенка, відображених у дзеркалі його літературного епістолярію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антоненко Н. Історико-педагогічна проблематика у спадщині Спиридона Черкасенка. *Історія педагогіки у структурі професійної підготовки вчителя: Зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського держ. пед. ун-ту. Серія соціально-педагогічна. Вип. 3.* Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2002. – Т. 1. С. 229-235.
2. Антоненко Н. Правові проблеми вчителя в житті та педагогічній публіцистиці Спиридона Черкасенка. *До витоків становлення української педагогічної науки: Зб. наук. пр. Уманського держ. пед. ун-ту ім. П. Тичини.* Київ: Науковий світ, 2002. С. 227-231.
3. Жицька Т. Листи С. Черкасенка до М. Шаповала (1924р.). *Історичний журнал.* Київ. 2006. № 4. С. 96-107.
4. Копиленко Н. Педагогічна діяльність С. Ф. Черкасенка. *Використання спадщини забутих і повернутих діячів науки і культури в навчальному процесі педагогічного вузу та школи: Тези респ. міжвузівської наук.-практичної конф.* Рівне, 1991. Ч. 3. С. 120-121.
5. Копиленко Н. Спиридон Черкасенко (1876-1949). Нариси історії українського шкільництва (1905-19332). Київ, 1996. С. 245-256.
6. Черкасенко С. Автобіографія в листах. Український громадський Видавничий фонд в Празі Фонд № 122с. Арх. № 278.

ПСИХОАНАЛІТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕСЕЇСТИКИ СТЕПАНА ПРОЦЮКА

PSYCHOANALYTICAL POTENTIAL OF S. PROTSYUK'S ESSAYS

Черниш А.Є.,

orcid.org/0000-0001-6183-7312

кандидат філологічних наук,

докторант кафедри української літератури

Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

У статті проаналізовано психоаналітичний потенціал есеїстичного доробку С. Процюка. З'ясовано, що його есеїстика перебуває в єдиному смисловому і стильовому зчепленні з епічними творами, базуючись на принципах психоаналізу, екзистенціалізму й філософізму. Визначено, що ключовими категоріями есеїстики українського письменника є страх, біль, образа, травма, невроз, провина, вибір, екзистенційна ситуація, межа, крах, відчай, криза тощо. Есеїстичні збірки С. Процюка «Аналіз крові», «Тіні з'являються на світанку», «Канатохідці» репрезентують алгоритм появи і функціонування людської деструкції, а також механізми захисту, порянку, пропрацювання з метою індивідуального психічного оздоровлення. Авторський життєвий досвід і вдало апробовані методи і прийоми самоізнання, самокопирсання, самоаналізу, чесності з собою, болісного прийняття минулого, притлумленого чи табуйованого розкривають руйнівні і небезпечні механізми дії несвідомого як базового елемента психоаналітичної теорії, його тиск і можливість впливати на вчинки, дії і почуття людини. Письменник активно звертається до авторської інтерпретації категорій неврозів, психозів і психічних патологій та їхніх супровідних деструктивів, що розбалансовують і дисгармоніюють життя людини, проявляючись у численних вадах і залежностях (донжуанство, алкоголізм, наркоманія, ігроманія, технократична одержимість, владолюбство, вертеризм, непомірні творчі амбіції тощо). Есеїстичні збірки С. Процюка розлого репрезентують письменницькі роздуми про неврози, тіньові сторони індивіда, страх смерті, істерію, мізантропію, депресію, порожнечу, невроз безсенсовості, абсурдність буття, кризи, крахи, крайні форми психічних патологій тощо. Збірки по суті розкривають окремі аспекти психології творчості, автобіографічні епізоди із життя письменника, особливості формування і розвитку української літератури періоду незалежної України тощо. У них розлого представлена картина українського соціуму, суспільно-політичної, культурної атмосфери перехідного періоду. Есеїстичний доробок С. Процюка відзначається психотерапевтичним потенціалом, зорієнтованим зцілювати, зміцнювати і переборювати осібні внутрішні деструкції і вади.

Ключові слова: есеїстика, психоаналіз, самоаналіз, деструкція, невроз, автобіографізм.

The psychoanalytic potential of S. Protsyuk's essay work is analyzed in the article. It was found that his essays are in a close semantic and stylistic connection with epic works, based on the principles of psychoanalysis, existentialism and philosophy. It is determined that the key categories of essays of the Ukrainian writer are fear, pain, resentment, trauma, neurosis, guilt, choice, existential situation, limit, collapse, despair, crisis etc. S. Protsyuk's essay collections "Blood Analysis", "Shadows appear at daylight", "Rope walkers" represent the algorithm of appearance and functioning of human destruction, as well as mechanisms of protection, recovery, work for the purpose of individual mental recovery. Author's life experience and successfully tested methods and techniques of self-knowledge, self-copying, self-analysis, honesty with oneself, painful acceptance of the past, muted or taboo reveal the destructive and dangerous mechanisms of the unconscious as a basic element of psychoanalytic theory, its pressure and ability to influence man. The writer actively turns to the author's interpretation of the categories of neuroses, psychoses and mental pathologies and their accompanying destructions that unbalance and disharmony of human life, manifesting itself in numerous defects and dependencies (torches, alcoholism, drug addiction, gambling, technocratic obsession, vernacular obsession etc). S. Protsyuk's essay collections represent writers' reflections on neuroses, the shadowy aspects of the individual, fear of death, hysteria, misanthropy, depression, emptiness, the neurosis of meaninglessness, the absurdity of life, crises, collapses, extreme forms of mental pathologies, and so on. The collections essentially reveal some aspects of the psychology of creativity, autobiographical episodes from the life of the writer, features of the formation and development of Ukrainian literature of the period of independent Ukraine, etc. They provide a comprehensive picture of Ukrainian society, socio-political, cultural atmosphere of the transition period. S. Protsyuk's essay work is marked by psychotherapeutic potential aimed at healing, strengthening and overcoming certain internal destructions and defects.

Key words: essay, psychoanalysis, introspection, destruction, neurosis, autobiography.

Постановка проблеми. Письменницький поступ та умови формування авторського стилю доволі розлого представлені С. Процюком у есеїстичному доробку «Канатохідці» (2007), «Аналіз крові» (2010), «Тіні з'являються на світанку» (2011), «Трикутник» (2013), «Відкинуті і воскреслі» (2020), «Гіркий світ, солодкий світ» (2021), численних інтерв'ю тощо. Як видається,

есеїстика письменника – не лише етапний період у виробленні стилю та напрацюванні авторських сентенцій і філософем; це доволі ґрунтовна робота із самопізнання, із людинознання, світознання.

Мета статті – визначити коди психоаналізу в есеїстичному доробку С. Процюка та їхній вплив на вироблення і становлення стилю письменника.

Виклад основного матеріалу. Збірки есе С. Процюка – код, ключ, інструмент інтерпретації його художніх біографічних романів і романів із психоаналітичною домінантою, позаяк у них ґрунтовно осмислено базові філософські, екзистенційні, психоаналітичні категорії, наповну репрезентовані у пізніших його творах, – страх, травма, тотем, віра, невроз, боротьба Еросу і Танатосу, провинна, образа, межова ситуація, особиста криза, цінність тощо. Його есе, подібно великій епіці, на думку автора, здійснюють не менш ціннісний катарсичний, психотерапевтичний, естетичний ефекти, спонукаючи реципієнта до самоаналізу: «Ні письменник, ні психоаналітик, ні священник, навіть коли вони всі талановиті й небайдужі до ближнього, не проживе за нас наше життя. Але є сенс читати, вивчати власний внутрішній світ і шукати Божої іпостасі. Бодай тому, що ми ніколи достеменно не знаємо, яка фраза чи сторінка може підштовхнути нас до тих змін, що визрівали роками» [2, с. 6]. Отже, есеїстика С. Процюка – своєрідна інструкція із себе-пізнання, вагомо доповнена не менш важливими суспільно-політичними, культурними, економічними, медичними, філософськими коментарями. Есеїстикою, як і епікою із психоаналітичними конструктами, письменник встановлює і здійснює акт психотерапевтичної взаємодії зі своїм читачем.

Зміст збірки «Аналіз крові» розлого демонструє авторські уявлення про визначальні імперативи світоустрою і систему життєвих цінностей, алгоритмізує процеси людської деструкції і шляхи оздоровлення, спонукає до метафоричного «аналізу крові», тобто осмислення життя, адже, на думку С. Процюка, «кров – це життя, нехай часом ущербне, часто нестерпне, але завжди прекрасне» [2, с. 8]. В основі збірки «Аналіз крові», як і решти есеїстичного доробку письменника, – особистий життєвий досвід, страхи, болі і травми, що вражають і нуртують митця, спраглою істини й самопізнання.

Назви окремих розділів збірки виразно засвідчують їхній психоаналітичний потенціал – «Наодинці з порожнечою», «Тerra incognita», «Нарцисизм і страждання», «Манія величі», «Навколішки перед Великим Батьком» та ін. Укладена за принципом чесності з собою, ця збірка оголює ті душевні обсервації, яких індивід зазвичай боїться й уникає, адже їхнє визнання може виявитися болісним, непосильним і доволі травматичним для психічної системи. Відверто зізнаючись у своїх найбільших страхах – «[...] самотності. Ізоляції. Можливості опинитися віч-

на-віч із Нічим» [2, с. 9-10], – С. Процюк дійшов особистих життєвих істин, які пропонує на розсуд реципієнтові як доволі дієвий механізм аналізу крові/аналізу життя. Безперестанне самокопирсання, самоаналіз, внутрішня самосповідь координуються, на думку автора, не лише з його життєвою філософією, а й безпосередньо впливає на вироблення індивідуального стилю, специфікацію його прози: «Напевно тому мою прозу деякі читачі чи критики називають песимістичною або сумною, – бо я не маю сили ховатися від цих питань за клоунаду сюжетного фарсу чи блазенський сміх анекдоту» [2, с. 10]. Отже, збірка розкриває окремі стилетворчі аспекти письма С. Процюка, що увиразнює її літературознавчу цінність.

Як і вся творчість С. Процюка, його есеїстика виразно психоаналітична. Удало апробовані методи і прийоми самозізнання, самокопирсання, самоаналізу, чесності з собою, болісного прийняття минулого, притлумленого чи табуйованого формують вичерпне уявлення про значимі психоаналітичні категорії і поняття – несвідоме, страх, біль, травма, порожнеча, відчай, образа, невроз, колективна пам'ять, прояви саморуйнації, суїцидальність думок, сні і галюцинації тощо. Осмислення лектури Г. Чхартішвілі, І. Ялома, Р. Мея, К. Горні та роздуми над долями С. Цвайга, Р. Акутагави, С. Есеніна, В. Маяковського, Я. Кавабати, Ю. Місіми, М. Цветаєвої, Дж. Лондона наблизила письменника до відчуття тіні великої порожнечі, що «лише погралася зі мною, даючи можливість не впасти у твань за межового стану. Крихкість і відносність, холодний дотик якоїсь нестерпної правди і маніпуляція дзеркалами, яку здійснює Той, хто володіє дверима і свободою...» [2, с. 14]. Власне, уникаючи дефініції несвідомого, С. Процюк натомість метафорично означає у збірці це поняття, майстерно апробоване у ранній прозовій творчості («Чорна троянда, червона троянда», «Вирвані монологи»). Осмисленню ролі несвідомого і його деструктивного характеру присвячені й інші твори письменника – романи про В. Стефаніка «Троянда ритуального болю», Володимира Винниченка «Маски опадають повільно», романів із психоаналітичною домінантою «Тотем», «Руйнування ляльки», «Інфекція», «Десятий рядок». Відтак збірка «Аналіз крові» суттєво нюансує розуміння письменником несвідомого, джерел його походження, процесів його проявлення, форм репрезентації.

У збірці есе «Аналіз крові» достатньо уваги приділено одній із базових категорій психоаналізу – неврозу («Наодинці з порожнечою»), про-

інтерпретованого С. Процюком як неоднорідного та складного явища, спорідненого з категорією порожнечі («*Terra incognita*»). Авторське розуміння цієї категорії представлено синтезом внутрішніх конфліктів, невротичних проблем, самовідчуження, самозречення, гордині, презирства, недовіри, розчарування – всього того, що забезпечує боротьбу «ангелів і демонів внутрішнього стану» [2, с. 24], загострюючи психічні проблеми та конфлікти, наповну продемонстровані в есеїстичному доробку і його епіці з психоаналітичними конструктами. Порожнеча як найгостріша форма світовідчуття і найфатальніший із проявів неврозу, на думку письменника, неодмінно супроводжуються вагомими деструктами, котрі розбалансовують і дисгармоніюють життя індивіда, проявляючись у вадах і залежностях (донжуанство, алкоголізм, наркоманія, ігроманія, технократична одержимість, владолубство, вертеризм, непомірні творчі амбіції тощо). Ці людські пристрасті-деструкти художньо змодельовано у великій епіці С. Процюка («Тотем», «Травам не можна помирати», «Пальці поміж піском», «Руйнування ляльки»).

Однак цінність роздумів С. Процюка про невроз полягає не у філософському, екзистенційному чи психоаналітичному його потрактуванні, а передусім у алгоритмі розуміння цього явища письменником, який набутий життєвий досвід свідомо та неусвідомлено застосовує у своїй творчості. Відтак осмислення неврозу, невротичної особистості, невротичної складової оприявнює механізм літературного координування неврозу як психоаналітичної категорії з літературознавчим потрактуванням конфлікту, мотиву, проблеми у сюжетно-композиційній будові твору. Так, скажімо, С. Процюк описує психоаналітичну категорію переносу – неусвідомлений прийом формування невротичної поведінки, зауважуючи: «Допустимо, що психоаналітики вважають, що нещасної любові не буває. А всі наші проблеми, з цим пов'язані, є лише так звані переносом. Тобто ми самі наділяємо кохану людину магічними властивостями» [2, с. 25-26]. Цінність подібних роздумів полягає в оприявленні психоаналітичного інструментарію у структурі художньо-літературного твору системою власне літературознавчих понять – подія, мотив, конфлікт, художній засіб. Унікаючи психоаналітичної дефініції переносу, письменник моделює механізм проявлення переносу у художньому творі. Відтак невротична поведінка і відповідні типи героїв (невротики, психотипи, параноїки, індивід із шизоїдальними проявами тощо) потребу-

ють уважного відчитування знаків психоаналізу в літературі, що вагомо нюансує «сердечні» та інтимні проблеми персонажів не лише як мотив утраченого/нероздільного/відсутнього/удаваного кохання («Руйнування ляльки», «Інфекція», «Травам не можна помирати», «Пальці поміж піском»), а передусім як психоаналітичні коди формування відповідного пафосу, тематики, проблематики, персонажної системи. Тож есеїстка С. Процюка сприймається за своєрідну літературознавчу інструкцію з психоаналітичної інтерпретації його епічного доробку.

Узірцево орієнтуючись на науковий та життєвий досвід відомих психоаналітиків і філософів З. Фройда, Р. Мея, Г. Саллівана, К.-Г. Юнга, К. Горні, І. Ялома, Ф. Ніцше, А. Шопенгавера, український письменник, як видається, виробив власну філософію декодування і перекодування психоаналізу з його ключовими категоріями у художній літературі, розкриваючи присутні аспекти психології своєї творчості та її призначення. Так, скажімо, С. Процюк припускає, що художня література, подібно психоаналітичним терапевтичним практикам зцілення індивіда, здатна оздоровлювати як свого реципієнта, так і письменника, що багато у чому обґрунтовує її психотерапевтичну функцію, формуючи у тому числі її інтелектуальність та елітарність: «Ризикну припустити, що частина цілителів (тут це слово є синонімом творчості) і є зраними (у тому сенсі, що творчість є способом подолання неврозу)» [2, с. 30]. Відтак, метафорично означаючи психоаналітика, філософа і письменника «цілителями душ», С. Процюк, переймаючи психоаналітичний досвід Р. Мея, висновує: «Лікуючи іншого, він лікує себе, виростаючи із кліщів власної зацикленості чи способів невротичної поведінки» [2, с. 30], позбавляючися вдасної зраненості/травмованості/невротичності/деструктивності. Однак лише літературної творчості замало для автопсихотерапії, бо ж вона, на думку С. Процюка, «не є індульгенцією на внутрішню гармонію її творця, попри автопсихотерапію, заміщення страху смерті, ходулі слави та іншу цікаву трахомудію» [2, с. 60], залишаючись відкритою до інших маніпуляцій нашої психічної *terra incognita*.

Не вдаючись до розлогих філософувань, С. Процюк доволі стисло констатує психоаналітику своєї творчості, зауважуючи, скажімо, що «усі розлади психіки мають реально, занадто людське, підґрунтя» [2, с. 53], «без страждання неможливо зрозуміти частинку божественної сутності» [2, с. 49], «там, де починається хвороба, уже закінчується конструктивна, навіть

зцілюючи роль страждання» [2, с. 54], «невротик ніколи не винен у власному неврозі» [2, с. 67], «манія величі нероздільна із страхом» [2, с. 79] тощо. Подібні сентенції філософського, екзистенційного та психоаналітичного характеру знаходять широку художню інтерпретацію у його прозовому доробку: психічні розлади магістрально звучать у романах «Тотем» (Віктор), «Інфекція» (Микола Лоб'юк), «Руйнування ляльки» (ВВ), «Жертвопринесення» (Максим Іщенко), «Десятий рядок» (Максим Іванчишин), обґрунтовані категоріями дитячої і родинної травм, тиском політичної ідеології, страхом розправи, девальвацією цінностей, дегуманізацією й аморальністю, формуючи відповідні типажі та проблемно-тематичний діапазон творів. Отже, есеїстика та епіка С. Процюка перебувають у єдиному психоаналітичному зчепленні: вони координують задуми та механізми їхньої реалізації. Тому незрідка письменникові у власних збірках есе доводиться коментувати свої твори, апелюючи до конкретних психоаналітичних категорій – неврозу, травми, страху, що спотворюють життя героїв, деструктизують їхню психічну природу. Письменницький доробок С. Процюка, за аналогією до текстів Ж. Батая, І. Ялома, загалом набуває ознак прози «на межі з безумом» [2, с. 19], демонструючи примхливе поєднання наративних стратегій, хронотопне хитросплетіння, порушення сюжетного строю, вмонтування необхідних елементів божевільного дискурсу (снів, візій, галюцинацій, ірреального, фантастично-алегоричного, символічного тощо).

Психоаналітичні роздуми С. Процюка над «аналізом крові» своєї та цілої нації рясно помережані і власне автобіографічними вставками, що помітно зближують письменника з його читацькою аудиторією («Ювілей: радість і відчай», «М. і К., або Синдром вертеризму»). Загалом «Аналіз крові», як і «Тіні з'являються на світанку», «Канатохідці» відзначаються високим ступенем інтелектуалізму, ненав'язливою дидактикою, психоаналітичними одкровеннями, особистими зізнаннями, виформованими у систему сентенцій та авторських афоризмів. Напрацьований стиль в есеїстиці фрагментарно представлений у великій прозі С. Процюка, найчастіше проявляючись у формі ліричних відступів, авторських роздумів, історичних екскурсів, коментарів, що закономірно інтелектуалізує оповідь, демонструючи її психоаналітичний потенціал.

Збірка есе «Тіні з'являються на світанку» закономірно продовжує напрацьований у попередніх авторських книгах темарій: у психоаналітичному аспекті розлого представлено письменницькі роз-

думи про неврози, тіньові сторони індивіда, страх смерті, істерію, мізантропію, депресію тощо. Перший із есе «Тіні з'являються на світанку» – магістральний – посутньо визначає місію збірки: виявляти й аналізувати «місткий символ тіні» [1, с. 5] та його складові (відчуття безсенсовості й абсурдності існування).

Невроз безсенсовості, як його означає С. Процюк, супроводжує людину від народження, адже починається родовою травмою появи на світ і першою сепарацією. Відповідно до психоаналітичної теорії М. Кляйн саме народження дитини провокує перші сигнали тривоги і неспокою як базових елементів неврозу: «Перше зовнішнє джерело тривоги закорінене в досвіді народження. <...> Ймовірно, вражена болем і дискомфортом, а також утратою внутрішньоутробного становища, дитина відчуває атаку ворожих сил» [7, с. 61-62], координуючи теорію родової травми, або вроджений страх ворожості до світу, з Фрейдівським поняттями зародженого у ранньому дитинстві страху смерті. Однак окремі дослідники (У. Біон, Р. Брітон) принципово розрізняють ці складові неврозу. Р. Брітон з цього приводу слушно зауважує: «Особисто мені легше мислити уроджений страх знищеності/смерті й уроджену ворожість до світу окремими поняттями» [6, с. 140]. Така неоднозначність психоаналітичних підходів спонукає індивіда до самовслуховування й самоаналізу, на що ненав'язливо націлює С. Процюк у своїх есеїстичних збірках. Відтак назва збірки «Тіні з'являються на світанку» алюзійно відсилає реципієнта не лише до теорії архетипної Тіні К.-Г. Юнга, а й до генезису тіней / сумнів / болей / проблем / травм раннього дитинства у теорії З. Фрейда, М. Кляйн, Р. Брітона та ін., що їх С. Процюк обіграв метафорою світанку як мальства: «Направду: тіні з'являються на світанку» (письмівка автора. – А. Ч.) [4, с. 16].

Невроз безсенсовості й абсурдності, на думку С. Процюка, може виражатися у крайніх проявах людської деструкції і поведінки – наркоманії, алкоголізмі, божевільні, донжуанізмі, мессалінізмі, компульсивному сексі, манії величі, жазі влади і навіть трудоголізмі. Всі ці форми людської екзистенції засвідчують кризу сенсу життя, що «може бути як творчим, так і руйнівним» [4, с. 13]. Прикметно, що роздуми про абсурдність людського існування – невроз безсенсовості – С. Процюк вагомо підсилює і художніми творами О. Маковея і Т. Шевченка, означуючи тяглість української літературної традиції в художньому осмисленні цієї психоаналітичної та екзистенційної категорії.

Збірка «Тіні з'являються на світанку», як і попередні «Канатохідці» та «Аналіз крові», доволі розлого розкриває окремі аспекти психології творчості С. Процюка, його погляди на літературний процес та самоаналіз своєї творчості, а також розкриває багато автобіографічних моментів. По суті, ця збірка, як зауважує С. Процюк, – «фрагментарні начерки власної психології» [4, с. 23], що присутньо і вирізняє її з-поміж інших есеїстичних книг. У ній письменник означає не лише болісні для нього теми і життєві травматичні ситуації, а й удається до глибокого самоаналізу, часто позбавленого зайвої патетики та романтичності, вбачаючи у своїй творчості як своєрідному акті літературної автопсихотерапії «тотальний експеримент над собою. Є «вичавлюванням» із себе раба пристрастей і залежностей. Боротьбою з власним тінювим “Я”» [4, с. 19]. За принципом чесності із собою і читачем С. Процюк зізнається у своїх ранніх залежностях, життєвих травмах втрати, болях від нерозділеного юнацького захоплення жінкою, розчаруваннях у колегах і друзях, невротичних залежностях і розладах, в яких З. Фройд виділяв радше позитивну якість, що змушує індивіда до саморозвитку і самовдосконалення, аніж їхній деструктивний вплив.

Зрештою, письменник не приховує, що його життєвий досвід багато у чому сприяв психоаналітичній кодифікації його епіки, адже «кожен психоаналітик трішки хворий. Кожен письменник, що досліджує не лише гармонію, але і моторош людської душі, сам має досвід спустошливих станів» [4, с. 18], розкриваючи вагомні аспекти психоаналітики його творів, її генезу і впливи. Практика «художньої апробації» психоаналітичного досвіду самокопирсання, активне зацікавлення психоаналітичною лектурою, особисті спостереження, система життєвих умовисновків значно розширили психоаналітичний бекграунд його творів, на чому наголошує письменник: «Якщо я копірсаюся у психічних рефлексіях власних героїв, то повинен мати трохи «медичного» підходу. Якщо я – людина і ніщо людське мені не чуже, то деякі елементи власного психічного життя як самоаналізу не віддаляють, не відлякують, а, навпаки, еднають мене з іншими. І, сподіваюся, роблять їх трохи *сильнішими, а не слабшими*» (письмівка наша. – А. Ч.) [4, с. 23]. Художня література психоаналітичного напрямку, з елементами психоаналізу та психоаналітичними конструктами і домінантами передусім оздоровлює реципієнта, який, читаючи, пропрацьовує свої болісні досвіди, травми, проблеми, самокопірсаючись, занурюється у внутрішні глибинні

обсервації. Інакше кажучи, наближається до інсайтування, катарсису літературою, досягає самооновлення через різні психотерапевтичні практики (заміщення, перенос, координування, сублимацію тощо).

Збірка «Тіні з'являються на світанку» напрочуд автобіографічна, мемуаристична і багато в чому сповідальна. На відміну від попередніх збірок, вона розлого репрезентує теплі спогади про родину та найближче соціальне оточення С. Процюка (матір, батька, дядька Богдана, бабцю Ганну, наукову наставницю Кіліченко Любов Миколаївну та ін.). Невеликі шкіци, замальовки, нотатки-роздуми про життя Сенеки, Епікура, Фрідріха Ніцше, Артура Шопенгавера, Михайла Коцюбинського, Василя Стефаника, Володимира Маяковського, Антона Чехова, Анни Ахматової, Марини Цветаєвої, Августа Стрінберга, Ірвіна Ялома та ін. гармонійно доповнюють систему розмислів та життєвої філософії С. Процюка про вразливу психоприроду митця. Категорії страху смерті, депресивності, нарцисизму («Страх смерті»), істеричності, травмованості, невротичності («Тіні з'являються на світанку», «Цірця і Медея», «У передпокоях лабіринту»), недолюбленості, геніальності на межі з безумом («Тричі виконаєш, тричі засумніваєшся», «Невротик у мантії генія», «Кров і сльози Фрідріха Ніцше»), стражденності, мучеництва, мазохізму, образи, гніву («Мазохізм», «Біль і гнів», «Мізантропія») знаходять філософське, екзистенційне і психоаналітичне обґрунтування. За кожним із есе С. Процюка проступає біль, досвід утрат, поразки і перемоги, боротьба темних і світлих сторін особистості, розчарування і надії письменника, якому випав тернистий шлях мистецького випростування. Як стверджує О. Соловей, «надрив і волення ураженої української людини – ось що маркувало й маркує сьогодні творчість сього письменника, – поетичну, прозову, есеїстичну» [5, с. 8].

Висновки. Отже, есеїстика С. Процюка, як і його прозовий доробок, майстерно координує засади художності та психоаналізу, означаючи важливі для нього самого і для нації в цілому теми, що потребують пропрацювання. С. Процюк пропонує механізми захисту, порятунку і розв'язання багатьох внутрішніх непорозумінь і конфліктів, затаєних образ і не пропрацьованих травм, комплексів і проблем, що нуртують індивіда упродовж життя. Ґрунтована на засадах екзистенціалізму, філософізму й психоаналізу, есеїстика С. Процюка відзначається психотерапевтичним ефектом, психічно оздоровлюючи і зміцнюючи реципієнта.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Зборовська Н. Завершення епохи, або українська літературна ситуація кінця 1980– 90-х рр. Кур'єр Кривбасу. 1996. № 61–64. С. 76–83.
2. Процюк С. Аналіз крові. Київ: Грані-Т, 2010. 144 с.
3. Процюк С. Канатохідці: есе про письменників і неписьменників. Брустури: Дискурсус, 2015. 227 с.
4. Процюк С. Тіні з'являються на світанку. Луцьк: Твердиня, 2011. 214 с.
5. Соловей О. Орґазм і відчай: Випадок Степана Процюка (Пролеґомени до вивчення творчости). Вінниця: Простір Літератури, 2017. 136 с.
6. Britton R. Trauma in Kleinian psychoanalysis. In Borossa J., Bronsein C., Pajczkowska C. (eds). *The New Klein-Lacan Dialogues*. London, Routledge, 2015. Pp.139-148.
7. Klein M. Some theoretical conclusion regarding the emotional life of the infant. In: *Envy and Gratitude and Other Works. The Writings of Melanie Klein*. London: Hogarth, 1975. Volume 3. Pp. 61-93.

НОТАТКИ

Наукове видання

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 24
Том 1

Коректура • *Надія Ігнатова*

Комп'ютерна верстка • *Світлана Калабухова*

Формат 64x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 26,04. Замов. № 1022/432. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.